

Slovenska akademija
znanosti in umetnosti
ob osemdesetletnici

Biografski zbornik
pokojnih članov

1938
2018

80

Slovenska akademija
znanosti in umetnosti
ob osemdesetletnici

BIOGRAFSKI ZBORNIK
POKOJNIH ČLANOV

1938
2018

80

Slovenska akademija znanosti in umetnosti
ob osemdesetletnici
BIOGRAFSKI ZBORNIK POKOJNIH ČLANOV

Sprejeto na seji predsedstva dne 11. novembra 2014.

Uredniški odbor

Peter Štih, Kajetan Gantar, Alojz Kralj, Matija Gogala,
Niko Grafenauer, Milček Komelj, Marjan Kordaš

Glavni in odgovorni urednik

Uroš Skalerič

Jezikovni pregled

Vladka Tucovič

Zbiranje gradiva

Veronika Simoniti

Izdala

Slovenska akademija znanosti in umetnosti
v Ljubljani

Logotip

Ranko Novak

Oblikovanje in prelom

Matija Jemec

Tisk

Cicero, Begunje, d.o.o.

Naklada

500 izvodov

Ljubljana 2018

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

001.32(497.4):929

SLOVENSKA akademija znanosti in umetnosti

Biografski zbornik pokojnih članov : 1938-2018 : Slovenska akademija znanosti in umetnost ob osemdesetletnici / [glavni urednik Uroš Skalerič ; zbiranje gradiva Veronika Simoniti]. - Ljubljana : Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 2018

ISBN 978-961-268-058-9

1. Skalerič, Uroš

296625152

Vsebina

Uvodna beseda	7
Biografije članov	
I. razred	
ZGODOVINSKE IN DRUŽBENE VEDE	
Redni člani	13
Izredni člani	91
II. razred	
FILOLOŠKE IN LITERARNE VEDE	
Redni člani	101
Izredni člani	167
III. razred	
MATEMATIČNE, FIZIKALNE, KEMIJSKE IN TEHNIŠKE VEDE	
Redni člani	183
IV. razred	
NARAVOSLOVNE VEDE	
Redni člani	221
Izredni člani	251
V. razred	
UMETNOSTI	
Redni člani	263
Izredni člani	353
VI. razred	
MEDICINSKE VEDE	
Redni člani	367
Izredni član	405
Dopisni člani	
I. razred	409
II. razred	417
III. razred	423
IV. razred	429
V. razred	435
VI. razred	441
Častna člana	447
Imensko kazalo članov	451

TADEJ BAJD predsednik SAZU

Ko praznujemo 80-letnico Slovenske akademije znanosti in umetnosti, nam ne sme biti nerodno povedati, da hkrati praznujemo tudi 325-letnico njene predhodnice Academiae operosorum, ustanovljene leta 1693.

Za najstarejšo akademijo na svetu velja Academia dei Lincei v Rimu (1603). Med Lincei, Risi, je bil tudi Galileo Galilei. Rimskim akademikom, ki so si simbol te živali izbrali zaradi njenega ostrega vida, ni nerodno priznati, da je ustanova mirovala kar dve stoletji, od leta 1651 pa do 1847, ko jo je kot akademijo Nuovi Lincei ponovno postavil na noge papež Pij IX.

Z nekaj drznosti bi v našem primeru lahko stopili še korak nazaj v zgodovino. Leta 1688 je skupina kranjskih odličnikov ustanovila Bratovščino sv. Dizma, katere člani so bili plemiči in izobraženci, med njimi tudi več poznejših operozov. Njihova imena in bratovščinski emblemi in grbi so zbrani v Dizmovi kroniki. Ta spominska knjiga ljubljanske plemiške družbe je najpomembnejši iluminirani rokopis slovenskega baroka in jo upravičeno postavljamo ob bok Brižinskim spomenikom, Trubarjevim in Valvasorjevim knjigam. Za njeno faksimilno izdajo je poskrbel naš marljivi znanstveni svetovalec Lojze Gostiša, imenitne iluminacije iz te knjige pa krasijo tudi prostore predsednika republike. Družba sv. Dizma si je nadela latinsko ime Academia unitorum, to je Akademija združenih, njen znak pa je bilo veliko srce, sestavljeno iz več manjših src. Dizmova družba je delovala precej dlje kot Academia operosorum.

Academia operosorum si je za simbol izbrala manj nevarno žival kot rimska akademija. Zaradi pridnosti, ki so jo poudarili že v samem imenu, so izbrali čebelo. Na operoze nas spominja njihov grb s panjem in čebelami ter panoramamo Ljubljane, ki ga v imenitni preobleki akademika Draga Tršarja lahko občudujemo v veliki akademijiški dvorani. H grbu akademikov operozov pa sodijo tudi naslednji verzi:

*Vsem vam je skupna ljubezen do ved, vsem skupno je delo,
da bi bogastvo medu dájal nam vaš čebelnjak.
Smoter vam bodi in cilj: biti DELAVNI SEBI IN DRUGIM –
vas – čebelic naj roj svet občuduje strmeč.*

Ko so operozi na začetku osemnajstega stoletja na dan sv. Lucije 13. decembra 1701 v knezoškofjski dvorani stopili v javnost in je bila ustanovljena knjižnica Academiae operosorum, je v baročno nabrekli slavnostnem slogu zbrane nagovoril njen član Janez Štefan Florjančič in postavil tudi tole vprašanje:

»Mar ne bo akademikov – ker vsakdo od njih deluje edinole v skladu s svojim umom – prevzela ta silna in slasti polna, tudi v spoznavanju prihodnjih reči naravnana vednost o stvareh od njih prvega začetka naprej in jih potegnila za sabo tako silovito, da bodo kmalu, vsak s svojim umom ali poklicem, preiskovali veliko prav redkih stvari, jih spravljali iz teme na svetlo in jih dajali na voljo javnosti – v slast sebi in vsakomur drugemu?«

Vsak akademik operosus se je predstavil z emblemom, sestavljenim iz podobe, gesla in epigrama (to je ob razstavi, ki smo jo ob 80-letnici Akademije pripravili v Narodni galeriji, duhovito izkoristil akademik Milček Komelj, ki je epigrame spisal tudi za vseh 23 razstavljaljajočih članic in članov slikark, slikarjev in kiparjev). Operozi pa so si izbrali tudi posebna akademska imena, na primer Resolutus – Odločni, Taciturnus – Molčečni, Sedatus – Umirjeni.

Operozi so bili dejavni na treh področjih: v bogoslovju, pravi in zdravilstvu. Posebej pomembne so medicinske razprave Marka Gerbca in zgodovinske knjige Janeza Gregorja Dolničarja, ki so ga še posebej zanimali antični rimski napisi. Stare rimske nagrobnike je dal vzdati v stolnico in semenišče, kjer jih lahko beremo še danes. Čeprav med njimi ni bilo umetnikov, so leta 1701 ustanovili glasbeno akademijo filharmonikov (*Academia philharmonicorum*) in leta 1709 literarno Emonsko akademijo (*Academia Emona*). Načrtovali so tudi akademijo ljubljanskih likovnikov, ki naj bi se imenovali *Inculti*, *Neobtesani*. Njihova podoba kaže posekano deblo, ob katerem ležita kladivo in dleto. Na ta način so želeli povedati, da bodo z likovnim ustvarjanjem oblikovali umetnine in sebe, tako da ne bodo več neobdelani. Zato niti ni težko razumljivo, da je bil vpliv operozov na umetnost večji kot na znanost. Njihovo živahno ustvarjanje je dalo Ljubljani novo baročno podobo, na katero smo ponosni do današnjih dni. Stolnico, uršulinsko cerkev, tivolski grad, mestno hišo in še mnoge druge stavbe pripisujemo njihovemu okusu in marljivosti.

Dejavnost *Academiae operosorum* je zamrla leta 1725. Leta 1781 so jo poskušali prebuditi k novemu življenju. Med novimi člani akademije so bila znana imena, na primer Jurij Japelj, Blaž Kumerdej, Marko Pohlin in Anton Tomaž Linhart. Vsak izmed njih je pomembno deloval na slovstvenem polju, pravo akademijsko delovanje pa se ni razvilo.

Za rojstni dan naše Akademije znanosti in umetnosti štejemo 12. november 1938, ko je potekala prva akademijska skupščina. Glavna naloga te seje je bila izvolitev treh kandidatov za predsedniško mesto Akademije: navzočih je bilo 13 članov, štirje so bili opravičeno odsotni. S tajnim glasovanjem so izbrali pravnik Gregorja Kreka ter kolega slavista Rajka Nahtigala in Frana Ramovša. S kraljevim ukazom 4. januarja 1939 pa je bil za predsednika Akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani imenovan Rajko Nahtigal.

V nagovoru na drugi skupščinski seji 28. januarja 1939 je njen prvi predsednik poudaril,

»da naš narod pričakuje od nas plodonosne sadove našega truda in dela, s katerimi ga bomo dostojno zastopali v krogu drugih, četudi večjih in bogatejših kulturnih narodov. A to bomo dosegli, o tem sem preverjen, ako bomo složno zastavili svoje moči in v skupni lepi enodušnosti ter bratski harmoniji gradili svojo idealno stavbo. Jaz sem za to pripravljen, Vi gotovo tudi. V to pomози Bog!«

Cilj prvih slovenskih akademikov je bil jasen: postaviti trdne temelje slovenski znanosti. Nahtigal je bil predstavnik generacije, ki se je po prvi svetovni vojni vrnila v domovino in na ljubljanski univerzi dvignila slovensko znanost na evropsko raven. To je tudi generacija, ki je po drugi svetovni vojni v okviru akademijskega delovanja ustanavljala prve raziskovalne inštitute.

Tudi danes Slovenska akademija znanosti in umetnosti posebno pozornost namenja znanosti. Ker se v znanstvenem okolju dogajajo številna neetična dejanja, ustanavljamo Nacionalni svet za integriteto v znanosti. Potegujemo se za ustrezno financiranje dolgoročnih, nacionalno pomembnih raziskav. Opozarjamo na razdrobljenost našega raziskovalnega okolja in iščemo mehanizme za financiranje razvoja inovacij, ki izhajajo iz raziskovalnega dela.

Posebno pozornost namenjamo izobraževanju. Opozarjamo na počasno posodabljanje visokega šolstva, slabo zaposljivost diplomantov z nekaterih študijskih smeri, nezadovoljivo nagrajevanje odličnosti in učinkovitosti univerzitetnih učiteljev, šibko kvaliteto nekaterih študijskih programov, visok odstotek slovenske študentske populacije in preveč permissivno šolanje v osnovnih in srednjih šolah. V zadnjem času pa smo dva akademijska posveta namenili posodabljanju poučevanja književnosti in računalništva v srednjih šolah.

Slovenska akademija se po zgledu številnih evropskih akademij ni odločila za ustanovitev tako imenovane mlade akademije, kar pa ne pomeni, da nam za dijake in študente ni mar. V zadnjih dveh letih smo skupaj s Slovensko znanstveno fundacijo na evropski dan znanosti za mlade pripravili srečanje članic in članov Slovenske akademije znanosti in umetnosti z mladimi. Tema prvega srečanja sta bila Kras in trajnostni razvoj, drugega pa slovenski jezik v gibanju. Vabljeni dijaki tretjih letnikov srednjih šol iz vseh delov Slovenije so obe srečanja zelo pohvalili, tako da zanje za prihodnje leto že pripravljamo predstavitev fizike delcev in raziskav v CERN-u. Prav tako je že navada, da se vsako leto na štefanovo, ki je tudi državni praznik – dan samostojnosti in enotnosti, to je 26. decembra, sestanemo z mladimi kolegicami in kolegi, ki študirajo ali raziskujejo v tujini in so združeni v društvo VTIS. Vesel sem, da ima Akademija na tak način stik z njimi in lahko pozitivno vpliva na kroženje znanja med tujino in Slovenijo. Posebej pa moram omeniti tudi Fundacijo Ivana Vidava, ki je ime dobila šele po smrti skromnega akademika in velikega matematika in mnogim mladim matematikom in naravoslovcem pomaga premostiti obdobja pred začetkom ali po koncu doktorskega študija.

Akademija se trudi, da je enako delavna, kot je bila njena predhodnica Academia operosorum, katere geslo je bilo Sibi et aliis operosi. Na akademijski spletni strani se vsak lahko prepriča o številnih posvetih in okroglih mizah, ki redno potekajo pri nas. Posveti obravnavajo zelo širok nabor aktualnih tem, od sovražnega govora do nevarnosti, ki jih prinašata računalništvo in umetna inteligenca, od pravic otrok do problemov dolgožive družbe, od gozdarstva do prenove Evrope. Sklepi posvetov pomenijo svetovanje politiki. Dejavnost Akademije pomembno popestrijo številna predavanja, še posebej tista, ki jih pripravijo novi izredni in dopisni člani.

Skozi projekt Naravna in kulturna dediščina slovenskega naroda namenjamo posebno skrb razvoju slovenskega jezika, pravopisu, slovarju knjižnega jezika, terminološkim slovarjem in spletišču Fran.

Akademija se odlikuje tudi z bogatim mednarodnim sodelovanjem. Dogovore o sodelovanju imamo podpisane z več kot 40 akademijami po vsem svetu. Vključeni smo v delo več mednarodnih akademijskih zvez, ki obravnavajo globalne probleme. Sodelujemo tako s podonavskimi in zahodnobalkanskimi akademijami kakor tudi s srednjeevropskimi.

Člani razreda za umetnost pripravljajo razstave, koncerte, branja poezije, izdajajo leposlovne knjige in sodelujejo pri mednarodnih izmenjalnih likovnih projektih. Njihova dejavnost bo še posebej pomembna zdaj, ko oživljamo Finžgarjevo vilo v Trnovem in Škerkovo domačijo v Trnovci, pri naših rojakih v Italiji.

Pohvalimo se lahko tudi z bogato založniško dejavnostjo. Ponosni smo na revijo Acta carsologica, ki je najpomembnejša mednarodna krasoslovna revija; krasoslovje je edino znanstveno področje, kjer se slovenska strokovna poimenovanja uporabljajo tudi v mednarodnem okolju. V zadnjem času smo obsežni biografski monografiji posvetili uglednima slovenskima akademikoma fiziku Antonu Peterlinu in kemiku Maksu Samcu, odlično slikarsko monografijo pa Zoranu Mušiču. Ob 75-letnici naše ustanove smo v dveh knjigah izdali njeno zgodovino od ustanovitve do slovenske osamosvojitve. In kot je ob tej priložnosti izšel biografski zbornik vseh živih članov Akademije, je zdaj, ob njeni 80-letnici izšla knjiga s predstavitvijo vseh pokojnih članic in članov.

Akademikinje in akademike pogosto najdemo med Prešernovimi ali Zoisovimi nagrajenci in prejemniki uglednih mednarodnih priznanj, dopisne članice pa tudi med nobelovci. To vedno znova potrjuje, da medse odgovorno in skrbno izbiramo najodličnejše strokovnjake in umetnike.

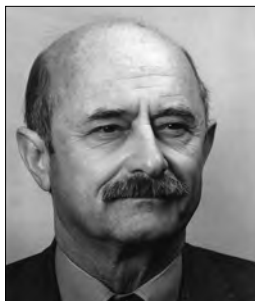
I. RAZRED

Zgodovinske in
družbene vede

Redni člani

Aleksander Bajt	Makso Šnuderl
Izidor Cankar	Anton Trstenjak
Emilijan Cevc	Aleš Ušeničnik
Stojan Cigoj	Lado Vavpetič
Dragotin Cvetko	Sergij Vilfan
Metod Dolenc	Anton Vratuša
Alojzij Finžgar	Marijan Zadnikar
Stane Gabrovec	Boris Zihertl
Ferdo Gestrin	Fran Zwitter
Jože Goričar	
Bogo Grafenauer	
Dušan Kermavner	
Boris Kidrič	
Viktor Korošec	
Milko Kos	
Stane Krašovec	
Gregor (Gojmir) Krek	
Gorazd Kušej	
Rado Kušej	
Rudi Kyovsky	
Boris Majer	
Vasilij Melik	
Leonid Pitamic	
Janko Pleterski	
Janko Polec	
Stojan Pretnar	
Veljko Rus	
France Stele	
Milan Škerlj	

Aleksander Bajt

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Ob prejemu častnega doktorata iz rok tedanjega rektorja Univerze v Ljubljani prof. dr. Jožeta Mencingerja leta 1998. Arhiv Univerze v Ljubljani.

Aleksander Bajt se je rodil 27. februarja 1921 v Ljubljani, kjer se je šolal, 1943 diplomiral na Pravni fakulteti, na kateri se je po krajšem delovanju v gospodarstvu in državni upravi 1951 zaposlil kot predavatelj politične ekonomije in ostal učitelj vse do upokojitve. Doktorat znanosti je z disertacijo *Marxov zakon vrednosti* pridobil 1953. Po doktoratu je raziskoval in predaval na inštitutih in univerzah v Evropi in ZDA, med drugim je bil izvoljen za rednega gostujočega profesorja na University of Virginia. Z referati se je udeležil številnih mednarodnih posvetovanj, deloval je v različnih mednarodnih združenjih in uredniških odborih tujih ekonomskih časopisov. L. 1963 je ustanovil EIPF, Ekonomski inštitut, in ga 1973 osamosvojil. Inštitut, ki se je na začetku ukvarjal s teoretičnimi problemi, je kmalu prešel na področje ekonomske politike in ekonometrično analizo gospodarskih dogajanj, gospodarske politike in napovedovanja gospodarskih tokov. L. 1966 je postal redni profesor, 1981 dopisni, 1987 pa redni član SAZU. Univerza v Ljubljani mu je 1998 podelila častni doktorat. Umrl je leta 2001.

Aleksander Bajt je kot učitelj, predvsem pa raziskovalec odločilno oblikoval slovensko ekonomsko misel. Na Pravni fakulteti je poučeval skoraj štirideset let. Učbeniki, ki jih je prenavljal, so preživel vse spremembe političnega in gospodarskega sistema; v njih je marksistična ekonomska misel, ki je implicitna, povezana s sodobno standardno makro- in mikroekonomijo.

Analiza delovanja gospodarskega mehanizma je Bajta pritegovala predvsem kot znanstvenika; bil je strasten raziskovalec in iskalec realističnih rešitev za vsakokratne gospodarske probleme. O njegovem obsežnem raziskovalnem delu govori bibliografija s stotinami člankov in raziskovalnih poročil v različnih jezikih ter desetine knjig in monografij. Čeprav so bila dogajanja v jugoslovanskem gospodarstvu osnovni predmet njegovih analiz, je objavljala tudi v najuglednejših tujih znanstvenih revijah, kjer je bil, ker je uporabljal metode sodobne ekonomske analize, cenjen kot poznavalec mehanizma delovanja jugoslovanskega gospodarskega sistema.

Znanstveno delo Aleksandra Bajta lahko razdelimo v štiri tematsko in deloma časovno ločena področja oziroma razdobja. V petdesetih in v prvi polovici šestdesetih let se je ukvarjal s kritično analizo marksistične ekonomske misli. Temu je v šestdesetih in začetku sedemdesetih sledilo razdobje preučevanja gospodarskih makroagregatov in uporabne ekonometrije, med 1970 in 1990 pa ukvarjanje s problemi jugoslovanskega gospodarskega mehanizma in gospodarsko politiko. Konec osemdesetih let se je vrnil v teoretične vode in h kritiki mnogih, takrat popularnih, a ne prav trdnih teoremov o transformaciji socialističnih gospodarstev. Analiza lastninskih razmerij pa je bila stalnica njegovega dela in področje, ki je najbrž še zdaj

najbolj relevantno. Posebno znana in analitično pa tudi politično uporabna je njegova delitev na lastnino v pravnem in lastnino v ekonomskem smislu, s katero dokazuje, da je formalno kapitalistično gospodarstvo lahko socialistično in obratno; pomembni so odnosi v razdelitvi produkta.

Ekonomska veda mu ni bila le znanstvena disciplina, s svojimi ugotovitvami je poskušal usmerjati gospodarska dogajanja. Veljal je za neodvisno osebnost; v sedemdesetih in osemdesetih letih je EIPF uveljavil kot institucijo, ki je zanesljivo, neprizanesljivo in pošteno analizirala takratno gospodarsko dogajanje v Jugoslaviji. To so mu posebno v kriznih razmerah v začetku in na koncu osemdesetih let priznavale tudi zvezne vlade, ko so iskale poti iz takratnih brezpotij tudi s spremembami gospodarskega sistema. Skupna odlika njegovih del je aktualnost, ne glede na to, ali se je ukvarjal s temeljnimi teoretičnimi dilemami ali z »manj pomembnimi«
specifičnimi problemi. Raznolikosti vprašanj, ki jih je obravnaval, je prilagajal tudi raznolikost metodologij; zamisli je poskušal potrditi s podatki. V predlogih za reševanje posameznih gospodarskih problemov je ostajal realist, ki ni neposredno napadal ideoloških tabujev, ni padal v pasti čistih rešitev oziroma profesionalne doslednosti in ni predlagal rešitev, ki bi jih politika kot ideološko ali politično neprimerne samodejno zavračala. Vedel je, da je znotraj ideoloških tabujev mogoče najti načine in poti za dejanske spremembe in da tuji sistemski okviri ne dajejo avtomatičnih rešitev. Lahko bi rekli, da je imel občutek, kaj je kdaj mogoče in kaj ni, zato mu je, čeprav je zahteval manj, uspelo dobiti več. V Jugoslaviji običajno primerjamo dva ekonomista, tudi starostna vrstnika Branka Horvata in Aleksandra Bajta. Prvi je bil povsem brez občutka za svet okoli sebe, Bajt pa je bil mojster ideološko kamufliranega pisanja, s katerim je uspešno polemiziral z vsakokratnimi dežurnimi varuhi sistema. Njegove polemike so bile priložnost pokazati ne le strokovno znanje, ampak tudi smisel za uveljavljanje svojih idej; v stilu in jasnosti pisanja se skriva tudi skrivnost njegovega vpliva na politike. Izredno velik je njegov prispevek k uvajanju kvantitativnih metod ekonomske analize; do zadnjih dni raziskovanja se je ukvarjal s študijem in uporabo novih metodologij. —JOŽE MENCINGER

Izidor Cankar

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Foto Svetozar Bisić,
izrez. Arhiv ZRC SAZU.

Izidor Cankar (Šid, 22. april 1886–Ljubljana, 22. september 1958) je bil eden glavnih pobudnikov ustanovitve slovenske akademije znanosti in umetnosti. Ker se je 1938 podal v diplomatsko službo in so ga poznejše življenjske okoliščine vodile stran od znanstvene in profesorske kariere, je postal redni član SAZU šele 1953. France Stele je ob Cankarjevi smrti v akademiskem letopisu za 1958 zaobjel delovanje izjemnega izobraženca: »Z uspehom se je uveljavil kot politik, kot diplomat, kot organizator, kot urednik, kot leposlovni pisatelj, kot znanstvenik, kot publicist, kot kritik in kot prevajalec.« Z nemirnim in iniciatorskim duhom je dal vsem področjem, ki se jih je lotil, globok pečat. Velikopotezen uresničevalec pogosto prelomnih idej pa je s svojo nekonvencionalno življenjsko potjo vzbujal v slovenskem prostoru tudi številne, pogosto nenaklonjene odzive.

Rodil se je v Sremu, slovenskemu krojaču in premožni Nemki. Od 1897 je živel v Ljubljani, kjer je končal klasično gimnazijo in študij teologije. Po mašniškem posvečenju 1909 je eno leto poslušal predavanja iz estetike v Louvainu in Bruslju, nato pa se odločil za študij umetnostne zgodovine najprej v Gradcu in od 1911 na Dunaju, kamor je odšel tudi znameniti Josef Strzygowski. Vendar ga ta s svojimi pogledi na umetnost ni prepričal, zato si je za mentorja izbral Maxa Dvořáka in 1913 pri njem doktoriral z disertacijo o baročnem slikarju Giuliu Quagliu, freskantu ljubljanske stolnice in semeniške knjižnice. Še prej pa se je odpravil na potovanje po Italiji, da si je v originalu ogledal Quaglieva dela in druge italijanske umetnine, o katerih je poslušal številna predavanja, a jih je poznal le s črno-belih diapozitivov. Esejistični roman *S poti*, ki ga je pisal na Dunaju in sproti objavljal v *Domu in svetu*, je znamenita refleksija v obliki potopisnega dnevnika po krajih, v katerih je zbiral gradivo za disertacijo. Ko je ob vrnitvi v Ljubljano konec 1913 prevzel urednikovanje revije *Dom in svet*, je močno spremenil njen koncept. V politično izjemno pomembnem času (1918/1919) je bil urednik časnika *Slovenec*. Potem ko je bil 1919 postavljen pred nalogo, da oblikuje študij umetnostne zgodovine na novoustanovljeni ljubljanski univerzi, je ponovno odšel na Dunaj k svojemu profesorju Dvořáku, da je v naslonitvi na dunajsko umetnostnozgodovinsko šolo tudi na Slovenskem zasnoval sodoben koncept študija. Po smrti bratranca Ivana Cankarja 1918 si je zadal še eno veliko poslanstvo in poskrbel za prvo izdajo pisateljevih zbranih del (1925–1936). Tudi sam je od mladosti pisal eseje, leposlovje in kritike, posebej je zaslovel z *Obiski* (1920), pogovori s slovenskimi umetniki.

Cankarjev umetnostnozgodovinski opus ni obsežen. Med prioriteta, ki jih je videl kot temeljne za uspešen razvoj stroke, so bile ustanovitev stanovskega društva in znanstvene revije, *Zbornika za umetnostno zgodovino*,

ki ga je prvih deset let tudi sam urejal, usmerjanje delovanja Narodne galerije in pobuda za pripravo razstav, ki naj omogočijo pregled nad materialnim fundusom (*Zgodovinska razstava slovenskega slikarstva*, 1922; *Razstava portretnega slikarstva na Slovenskem od 16. stoletja do danes*, 1925). Svoje pisanje za umetnostno zgodovino je osredinil na dve knjigi oziroma serijo o razvoju stila *Zgodovina likovne umetnosti v Zahodni Evropi* in uvod vanjo (*Uvod v umevanje likovne umetnosti. Sistematika stila*, 1926). Obe sta še danes najznamenitejši deli slovenske umetnostne zgodovine, čeprav se ne posvečata umetnosti slovenskega prostora. Cankarjeva zavzetost za terminološko pravilnost in jezikovno dovršenost besedil sta postali anekdotični, vendar pa dobili komaj kaj nasledstva, ki bi podobno težilo k znanstveni relevantnosti v svetovnem merilu. Dekontekstualizirano metodo raziskovanja in poučevanja, ki je desetletja po Cankarjevi smrti obvladovala ljubljansko umetnostnozgodovinsko šolo z osredotočenostjo na formalne spremembe v razvoju oziroma razlike med posameznimi umetniki, je bilo sicer za potrebe novega časa mogoče izpeljati iz Cankarjeve sistematike in zgodovine stila, nikakor pa ju ne gre z njima enačiti.

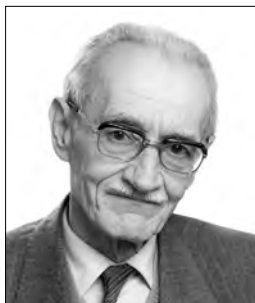
Cankarjevo javno udejstvovanje kaže, kako premišljeno je svojo energijo posvečal avtonomiji slovenskega naroda v institucionalnem in društvenem razvoju in pri tem ostajal izjemen svetovljan in estet, tudi kot eden ustanoviteljev slovenske sekcije PEN. Najprej uredniško delo z avtorji, potem profesuro ter nazadnje diplomatsko in politično udejstvovanje je imel za pomembna orodja, s katerimi je lahko vplival na višanje kvalitete življenja in mišljenja posameznikov in Slovencev kot naroda. V kontekst njegovega zavzemanja za avtonomijo, tudi znanstveno, sodi vzpostavljanje pogojev za ustanovitev slovenske akademije znanosti in ne nazadnje za veliki nacionalni projekt *Slovenski biografski leksikon*.

Potem ko je odločno pomagal Narodni galeriji v razvoju v kvalitetno nacionalno institucijo, je 1933 začel pripravljati možnosti za ustanovitev in gradnjo Moderne galerije, za kar je pri ženini družini Hribar, v katero se je poročil 1926, pridobil tudi denar. L. 1936 je zapustil mesto profesorja umetnostne zgodovine in odšel v diplomacijo. V politiki je ostal do 1947, ko je bil upokojen.

Po Izidorju Cankarju se imenujejo nagrade in priznanja Slovenskega umetnostnozgodovinskega društva. —BARBARA MUROVEC

Literatura: Letopis SAZU, 5, 1953, Lj. 1954, str. 67–73 (z bibl.); F. Stele, Izidor Cankar – utemeljitelj ljubljanske umetnostnozgodovinske šole, ZUZ, n. v. 4, 1957, str. 9–30; F. Stele, Letopis SAZU, 9, 1958, Lj. 1959, str. 68–77 (z bibl.); F. Koblar, Spremna beseda, v: Izidor Cankar: Leposlovje – eseji – kritika, Ljubljana 1968–1969, 1: str. 317–361, 2: str. 373–428; A. Rahten, Izidor Cankar, diplomat dveh Jugoslavij/A diplomat of two Yugoslavias, Mengeš-Ljubljana 2009; A. Puhar, Izidor Cankar, mojster dobro zasukanih stavkov. Življenje in delo Izidorja Cankarja (1886–1958), Ljubljana 2016 (z bibl. str. 255–265).

Emilijan Cevc

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: V Begunjah pri Cerknici.
Foto Borut Uršič. Fototeka
Umetnostnozgodovinskega
inštituta Franceta Steleta
ZRC SAZU.

Emilijan Cevc se je rodil 5. septembra 1921 v Kamniku in umrl 30. januarja 2006 v Ljubljani. Ljudsko šolo je obiskoval v Kamniku, nižjo gimnazijo v Novem mestu. Po maturi na višji gimnaziji v Ljubljani se je 1940 vpisal na oddelek za umetnostno zgodovino na Filozofski fakulteti v Ljubljani, kjer je diplomiral 1946, 1952 pa doktoriral z disertacijo *Srednjeveška plastika na Slovenskem*. V letih 1946–1947 je delal kot kustos v Narodni galeriji, 1950 se je zaposlil kot asistent pri Sekciji za zgodovino umetnosti Inštituta za zgodovino SAZU, kjer je 1955 postal strokovni in 1958 znanstveni sodelavec, 1968 pa znanstveni svetnik. V letih 1962–1963 se je s štipendijo Humboldtove ustanove izpopolnjeval pri prof. Theodorju Müllerju v Münchnu. Po smrti akademika Franceta Steleta je 1972 postal upravnik novoustanovljenega Umetnostnozgodovinskega inštituta SAZU in ostal njegov predstojnik do upokojitve 1992. Več let je honorarno poučeval umetnostno zgodovino na Akademiji za glasbo in Teološki fakulteti, s strokovnimi nasveti je sodeloval z mnogimi slovenskimi muzeji in galerijami ter s spomeniškovarstvenimi zavodi. Prejel je več priznanj, mdr. 1984 Herderjevo nagrado, 1997 Steletovo nagrado in 2001 nagrado Izidorja Cankarja. Od 1990 je bil častni občan občine Kamnik. 24. aprila 1981 je bil izvoljen za dopisnega in 23. maja 1985 za rednega člana SAZU.

V mladosti se je uveljavil kot luciden spremljevalec sodobnega likovnega dogajanja, ki ga je predstavljal v ocenah in spremnih besedilih v razstavnih katalogih. Raziskovalno se je najintenzivneje posvečal srednjeveškemu kiparstvu, izsledke pa predstavil v znanstvenih monografijah *Srednjeveška plastika na Slovenskem* (1963) in *Poznogotska plastika na Slovenskem* (1970), knjigi *Gotsko kiparstvo* v seriji *Ars Sloveniae* (1967) in katalogu razstave v Narodni galeriji *Gotska plastika na Slovenskem* (1973). S prispevki o srednjeveškem kiparstvu je sodeloval tudi na mednarodnih znanstvenih srečanjih, posebej odmevno ob razstavi *Parlerji in lepi slog* (1978/79) v Kölnu, kjer je predstavil parlerjanske vplive na Slovenskem in Hrvaškem, in na mednarodnem umetnostnozgodovinskem kongresu na Dunaju leta 1983 s prispevkom o slovenskem kiparstvu okoli 1300. L. 1966 je objavil knjigo *Slovenska umetnost*, celovit pregled umetnostnega dogajanja na Slovenskem od zgodnjega srednjega veka do 20. stoletja, ki je ostala v svoji zvrsti do danes nepresežena. *Slovenska umetnost* ni le dokaz Cevčevega temeljitega poznavanja vseh področij slovenske umetnosti, ampak tudi njegovega izjemnega jezikovnega čuta. V mladosti je bil tudi leposlovni prevajalec in obetajoč literat; vrhunec njegovega literarnega ustvarjanja je knjiga črtic *Preproste stvari*, izdana 1944 (ponatis 1990), skrb za lepoto in plemenitost jezika pa kažejo tudi vse njegove znanstvene objave. Raziskovanje kiparstva

je pozneje razširil še na 16. in 17. stoletje, dosežke pa objavil v monografiji *Kiparstvo na Slovenskem med gotiko in barokom* (1981). Za katalog ob razstavi slovenske umetnosti 17. stoletja v Narodni galeriji 1968 je poleg pregleda kiparstva prispeval tudi pionirsko razpravo o slikarski ustvarjalnosti tega časa, ki jo je pozneje nadgradil z detajlnimi študijami posameznih spomenikov (slika sv. Uršule v Srednjih Bitnjah, 1975; freske na Gostečem, 1986, in v Ormožu, 1993; Celjski strop, 2002), ustvarjalcev (Peter Staedler, Jernej Ramschissl, Almanach) in ikonografskih problemov. Posebej se je posvetil umetnosti Valvasorjevega kroga: temeljno razpravo je objavil v katalogu razstave *Valvasor Slovincem in Evropi* v Narodni galeriji 1989, s spremnimi študijami pa dopolnil ponatise *Prizorišča človeške smrti* (1969), *Pasijonske knjižice* (1970) in Ovidovih *Metamorfoz* (1984) ter faksimile *Velike knjige grobov* (1993). Raziskal je tudi likovni pomen Dizmove bratovščine (2000) in Akademije operozov (1994). Napisal je številne prispevke o slikarstvu 19. stoletja, predvsem o delu Matevža Langusa in slogovnem razvoju od romantike do impresionizma. Rad se je loteval tem na meji med umetnostno zgodovino in etnologijo (posebej poslikanih panjskih končnic) oz. arheologijo (poznantični spomeniki, kontinuiteta med antiko in zgodnjim srednjim vekom). Predano je sodeloval pri nekaterih lokalnih zbornikih in v njih kompleksno osvetlil umetnostnozgodovinsko in širšo kulturno problematiko posameznih slovenskih okolij, predvsem rodnega Kamnika v *Kamniškem zborniku* in Škofje Loke v *Loških razgledih*, zmeraj pa so ga privlačile tudi kompleksne umetnostne in kulturne povezave med Slovenijo in Furlanijo oz. med Tolminsko in Beneško Slovenijo. Bil je najbolj vsestranski slovenski umetnostni zgodovinar, saj so mu bila domača vsa obdobja in vse umetnostne zvrsti. S svojim izjemnim enciklopedičnim znanjem je bil cenjen sodelavec tudi pri številnih leksikalnih in enciklopedičnih publikacijah (npr. *Allgemeines Künstlerlexikon*, *Enciklopedija Slovenije*, *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog krščanstva*, *Likovna enciklopedija Jugoslavije*, *Slovenski biografski leksikon*). —BLAŽ RESMAN

Literatura: Letopis SAZU, 32/1981, str. 91–92; Letopis SAZU, 36/1985, str. 67–68; Vita artis perennis. Ob osemdesetletnici akademika Emilijana Cevca/Festschrift Emilijan Cevc (ur. Alenka Klemenc), Ljubljana 2000; Rajko Bratož, Emilijan Cevc (1920–2006), Letopis SAZU, 57/2006, str. 128–131; Silvester Gabršček, Ob slovesu dr. Emilijanu Cevcu, Varstvo spomenikov, 41, 2006, str. 186–187; Milček Komelj, Dragoceno izročilo učenjaka in umetnika. Emilijan Cevc (1920–2006), Delo, 48/42, 21. 2. 2006, str. 15; Milček Komelj, Pripovedni učenjak in lirični umetnik. V spomin Emilijanu Cevcu 1920–2006, Zbornik za umetnostno zgodovino, n. v. 42, 2006, str. 291–298; Ana Lavrič, Akademik dr. Emilijan Cevc (5. september 1920–30. januar 2006), Umetnostna kronika, 10, 2006, str. 39–41; Blaž Resman, Emilijan Cevc. 1920–2006, Acta historiae artis Slovenica, 11, 2006, str. 285–288; Pesnitev in resnica. Cevčevo berilo (ur. Milček Komelj), Ljubljana 2011.

Stojan Cigoj

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Naslovnica Obligacijskega prava. Ljubljana 1962.

Rodil se je 27. junija 1920 v Strnišču (Kidričevo), osnovno šolo in gimnazijo končal v Ljubljani, se 1938 vpisal na ljubljansko pravno fakulteto, kjer je 1942 diplomiral in bil 1943 promoviran za doktorja prava. Strokovno se je izpopolnjeval v Franciji (Nancy), kjer je pridobil diplomo Evropskega univerzitetnega centra, Angliji in Švici kot štipendist Unesca in Fordov štipendist 1962–63 v ZDA. Umrli je v Ljubljani 19. septembra 1989.

Univerzitetno kariero je začel 1950 in 1951 kot asistent, 1957 je postal docent, 1961 izredni in 1966 redni profesor. Od 1967 do 1969 je bil dekan Pravne fakultete v Ljubljani, od 1974 do 1975 pa predsednik fakultetnega sveta. Več let je bil tudi predsednik komisije za družbene vede za podelitev nagrad Kidričevega sklada in Kidričevih nagrad.

Svoj znanstveni kredito je prenašal na študente in mlajše sodelavce. Na rednem študiju je pritegnil s teoretično analizo praktičnih primerov, skušal je uvesti induktivno metodo po ameriškem vzoru. Njegovi študenti se spominjamo briljantnih predavanj na podiplomskem študiju in prispevkov na konferencah, kjer je pokazal igralski dar. Imel je številna predavanja na tujih pravnih fakultetah, dejavno se je udeleževal mnogih znanstvenih konferenc in posvetovanj. Kot jugoslovanski delegat je sodeloval na več haaških konferencah o kolizijskem pravu in pri pripravah za mednarodno konferenco o nuklearni energiji na Dunaju v okviru mednarodne atomske agencije. Zelo aktiven je bil na zakonodajnem področju tudi doma. V zakonodajni komisiji zvezne skupščine je sodeloval z elaborati pri pripravi zakonov s civilnopravnega področja. Njegov vpliv in ideje so bili posebej vidni pri Zakonu o obligacijskih razmerjih in Zakonu o mednarodnem zasebnem pravu.

Dejaven je bil tudi v sodni praksi. Razen sodniškega staža, ki je bil zaradi njegove pokončne drže zelo kratek, je bil kasneje sodnik porotnik pri Višem gospodarskem sodišču v Ljubljani, arbiter zunanje trgovinske arbitraže pri Gospodarski zbornici v Beogradu in arbiter pri mednarodni arbitraži o investicijah v Washingtonu.

Prejel je več nagrad: red dela z zlatim vencem (1969), red republike s srebrnim vencem (1980), nagrado Kidričevega sklada (1973) za delo *Odškodninsko pravo Jugoslavije*, za *Veliki komentar obligacijskega prava* pa nagrado Uradnega lista SFRJ (1986) za najboljšo delo s področja pravnih znanosti, objavljeno v SFRJ 1984/85, in Kidričevo nagrado (1988).

L. 1983 je bil izvoljen za dopisnega, 1987 pa za rednega člana SAZU.

Cigojev znanstveni opus je izredno bogat in raznolik. Njegova bibliografija zajema več kot 20 knjig, okrog 200 obširnih razprav, člankov, poročil in 50 objav v tujih jezikih. Med njegovimi najpomembnejšimi deli na podro-

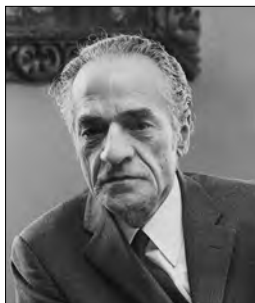
čju obligacijskega prava je obsežni sistem *Obligacije* iz 1976, iz katerega je takoj po izidu Zakona o obligacijskih razmerjih zrasel prvi jugoslovanski komentar tega zakona, kasneje pa še obsežni *Veliki komentar ZOR* v štirih knjigah. Sistem obligacijskega prava je zaokrožen in izpolnjen s posebnim delom (*Kontrakti in reparacije*, 1973 oziroma *Institucije obligacij*, 1989). Cigoj je posvečal pozornost tudi specialnim področjem. Tako so pomembna njegova dela *Odškodninsko pravo Jugoslavije* (1972) in monografije *Odgovornost proizvajalca za škodo po produktu* (1977), *Pravica do prijaznega okolja* (1978), *Avtomobilist* (1982), *Nuklearno odškodninsko pravo* (1985) in *Stanovanjska razmerja* (1989). Prof. Cigoj je uveljavljeno ime tudi na področju transportnega in zavarovalnega prava, zlasti z deli *Pomorsko pravo Jugoslavije* (1974), *Posli pomorske plovbe* (1975) in *Sinteza transportnega prava* (1987). Številne članke in razprave je profesor Cigoj posvetil tudi problematiki avtorskega prava.

Pravna panoga, ki mu je bila še posebej pri srcu, je mednarodno zasebno pravo. Tudi tu nam je poleg številnih člankov in razprav zapustil dve tehtni sistematični deli: *Mednarodno pravo osebnih in premoženjskih razmerij* (1984), ki obravnava splošni del mednarodnega zasebnega prava, in *Mednarodno zasebno pravo – posebni del* (1966).

Za vlogo in pomen prof. Cigoja pa ni odločilen samo obseg objavljenih del. Še pomembnejša sta njegov poglobljen pristop in način, kako obravnava posamezna vprašanja. Vsa njegova dela so bogato dokumentirana s teoretičnimi deli in judikaturu, ki ji je kot teoretik že pred 30 leti pripisoval podoben pomen, kot ga ima v anglosaških pravnih sistemih. Široko poznavanje tujih pravnih sistemov mu je bilo podlaga za poglobljeno primerjalno analizo, na osnovi katere je prikazal prednosti in slabosti posameznih rešitev in se zavzel za tisto, ki jo je imel za najprimernejšo. Pri tem sta mu bili glavni vodili načeli pravičnosti in morale. Njegovo pojmovanje prava je vrednostno in ima opazen naravnopravni naboj: v ospredju sta človek in problem njegovega pravnega varstva. V *Obligacijah* je zapisal: »Nekatere moralne norme pa so tako močne, da lahko *nadkrilijo* normo postavljenega prava« (str. 194). Bil je trdna in premočrtna osebnost in tudi znanstvenik v najboljšem pomenu besede, skrajno discipliniran in delaven, v njem je neprestano tlel dvom, nenehno je premišljal in iskal rešitve, ki naj bi bile pravno pravične. — ADA POLAJNAR PAVČNIK

Literatura: Stojan Cigoj, v: Letopis SAZU, 34 (1984), str. 64–65; 38 (1988), str. 70–71; in 40 (1990), str. 157–160; Bojan Zabel: Stojan Cigoj, v: Enciklopedija Slovenije, 2 (1988), str. 66; Ada Polajnar - Pavčnik: Stojan Cigoj. In memoriam, v: Naši razgledi, 38 (1989) 20, str. 585; Stojan Cigoj, v: SAZU ob petdesetletnici, biografski zbornik, 1988, str. 19; Marko Ilešič: Akademik prof. dr. Stojan Cigoj, v: Pravnik 44 (1989), str. 569–570; Alojzij Finžgar: Akademik, profesor, dr. Stojan Cigoj (1920–1989), v: Zbornik znanstvenih razprav, 50 (1990), str. 18–36; Ada Polajnar - Pavčnik: Stojan Cigoj, v: Izročilo pravne znanosti (2008), str. 597–599; Ada Polajnar - Pavčnik: Opus profesorja Stojana Cigoja, v: Stojan Cigoj (1920–1989), Zbornik razprav s simpozija SAZU ob 20-letnici smrti, Ljubljana 2009, str. 15–22.

Dragotin Cvetko

Zg.: Arhiv ZRC SAZU.

Sp.: Akad. Cvetko ob obisku prof. Jiřija Sehnala (2. in 1. z leve), ob njiju prof. dr. Jože Sivec in prof. dr. Andrej Rijavec na terasi Filozofske fakultete. Arhiv Muzikološkega inštituta ZRC SAZU.

Muzikolog Dragotin Cvetko se je rodil 19. septembra 1911 v Vučji vasi in umrl 2. septembra 1993 v Ljubljani.

Maturiral je 1932 na učiteljskišči v Mariboru. Na Filozofski fakulteti v Ljubljani je 1936 diplomiral iz pedagogike in psihologije z logiko in etiko, leto pozneje pa je končal šolanje na Visoki šoli državnega konservatorija v Ljubljani. L. 1938 je na Filozofski fakulteti doktoriral s tezo *Problem občega muzikalnega vzgajanja ter izobraževanja*, 1937 in 1938 pa se je izpopolnjeval tudi v Pragi iz kompozicije na mojstrski šoli državnega konservatorija in Inštitutu za glasbeno vzgojo, kjer se je začel navduševati za glasbenozgodovinske študije. Sprva je predaval na Državnem konservatoriju oz. Glasbeni akademiji (1938–1943), med vojno je bil član Znanstvenega inštituta pri Slovenskem narodnoosvobodilnem svetu, po vojni pa profesor glasbeno-zgodovinskih predmetov na Akademiji za glasbo. L. 1952 je bil izvoljen v rednega profesorja in za načelnika znanstvenega oddelka oz. oddelka za glasbeno zgodovino, 1962 pa je na njegovo pobudo z delovanjem začel Oddelek za muzikologijo na Filozofski fakulteti, kjer je Cvetko predaval vse do upokojitve 1981. Na osnovi njegovega predloga je bil ustanovljen tudi Muzikološki inštitut pri SAZU, katerega načelnik je bil med 1980 in 1993.

Izredni član SAZU je od 7. februarja 1967, redni od 5. februarja 1970.

Po zgodnjem študiju kompozicije se je Cvetko že med izpopolnjevanjem v Pragi začel vse bolj zanimati za glasbeno zgodovino, in tako tudi za muzikologijo. Po vrnitvi v Ljubljano je začel s sistematično izgradnjo najprej znanstvenega oddelka in nato oddelka za glasbeno zgodovino na AG. Največji met je dosegel z ustanovitvijo oddelka za muzikologijo na Filozofski fakulteti, zato velja za začetnika institucionalne muzikologije na Slovenskem – poleg Oddelka in Inštituta je položil tudi temelje za mednarodno znanstveno revijo *Muzikološki zbornik*, ki jo je urejal od ustanovitve 1965 do 1981. Močno je bil navzoč v mednarodnem znanstvenem prostoru, takšne vezi pa so pripeljale tudi do podpredsedstva v Mednarodnem muzikološkem društvu (1967–72) in odmevnega srečanja društva v Ljubljani 1967.

V zvezi s Cvetkovim znanstveno-raziskovalnim delom gre izpostaviti predvsem njegovo prediranje v zgodovino slovenske glasbe, zbrano v treh obsežnih zvezkih *Zgodovine glasbene umetnosti na Slovenskem* (1958–60), ki jo je pozneje vzpostavil še v ozko primerjalno povezavo z zgodovino evropske glasbe (*Slovenska glasba v evropskem prostoru*, 1991), širšo mednarodno pozornost pa si je zagotovil z zgodovino glasbe južnoslovanskih narodov (*Musikgeschichte der Südslawen*, 1975). V skladu z nazori svojih profesorjev na ljubljanski Filozofski fakulteti se je Cvetko v svoji metodologiji zavezal predvsem pozitivizmu in zgodovinski popisovalnosti, ki je v njegovih delih

vedno skrbno dokumentirana, zaupal pa je tudi slogovni razdelitvi in ideji razvojnega organicizma. Bil je prepričan, da je glasbeno-zgodovinski razvoj v perifernih pokrajinah, ki so bile v stalnem dotiku z osrednjimi glasbenimi snovanji, potekal identično kot v velikih centrih, zato je v slovenski zgodovini poiskal glasbene izvore v vseh zgodovinskih obdobjih. Glasbenozgodovinsko tvornost je vedno povezal s širšo kontekstualno situacijo: zgodovinsko, socialno in kulturno.

Je avtor več kot 20 monografij in 200 znanstvenih člankov. V seriji monografij je predstavil življenje in delo pomembnih slovenskih skladateljev (Risto Savin, 1949, Davorin Jenko, 1955, Iacobus Gallus Carniolus, 1965, Anton Lajovic, 1987, Gojmir Krek, 1988, Slavko Osterc, 1993) in ustanov (Academia Philharmonicorum Labacensis, 1962), v manjši meri pa se je posvečal vprašanju sistematične muzikologije. S svojim pedagoškim delom je vzgojil močno generacijo slovenskih in jugoslovanskih muzikologov in postavil metodološke in institucionalne temelje za razvoj muzikologije na Slovenskem.

Prejel je Prešernovo nagrado (1961), Herderjevo nagrado za življenjsko delo (1972), nagrado Avnoja za življenjsko delo (1982) in Kidričevo nagrado za življenjsko delo (1987). L. 1982 mu je Filozofska fakulteta podelila naslov zaslužnega profesorja, prejel pa je tudi častne doktorate Univerze v Ljubljani, Svetovne univerze iz Tucsona v Arizoni (ZDA) in Univerze v Bologni.

—GREGOR POMPE

Bibliografijo dela akademika Cvetka je mogoče najti v članku: Jože Sivec, Bibliografija znanstvenega in publicističnega opusa akademika Dragotina Cvetka, Muzikološki zbornik 27 (1991), str. 5–34.

Metod Dolenc

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Gojmir Anton Kos, Metod Dolenc, slika z Inštituta za kriminologijo Pravne fakultete v Ljubljani.

Metod Dolenc se je rodil 19. decembra 1875 na Slapu pri Vipavi. Ljudsko šolo je obiskoval v rojstnem kraju, gimnazijo je začel obiskovati v Ljubljani, dokončal pa jo je v Novem mestu, kjer je 1893 maturiral. Po maturi je odslužil vojaški rok, od 1894 do 1898 je študiral pravo na Univerzi na Dunaju, kjer je 1899 promoviral. Naslednja leta je delal kot pripravnik na sodišču v Novem mestu (1898–1899). Ko je opravil pravosodni izpit, je delal kot sodni pristav (1900) v Novem mestu, nato na višjem deželnem sodišču v Gradcu (1905–1909), 1909 je bil imenovan za okrajnega sodnika pri okrajnem sodišču v Gradcu. Med prvo svetovno vojno je bil vojaški sodnik v Rusiji, Romuniji in Italiji. L. 1917 je postal deželni sodni svetnik na višjem deželnem sodišču v Gradcu; 1918 je bil dodeljen višjemu deželnemu sodišču v Ljubljani, 1919 je postal višji sodni svetnik; od marca 1920 pa je bil redni profesor na Pravni fakulteti Univerze v Ljubljani. V letih 1921–1922, 1925–1926 in 1935–1936 je bil dekan Pravne fakultete, 1929–1930 pa rektor Univerze. L. 1928 je postal član Jugoslovanske akademije znanosti in umetnosti v Zagrebu, 1933 častni doktor Univerze v Bratislavi. L. 1938 je bil izvoljen za člana Akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani. Umrl je v Ljubljani 10. oktobra 1941.

Dolenc se je posvečal dvema pravnima področjema: kazenskemu pravu in z njim povezanim vedam in pravni zgodovini. Na obeh področjih je opravil nekatera temeljna dela, ki so dala trajni pečat obema panogama, poskusil pa se je tudi v leposlovju.

Na Pravni fakulteti je bil pobudnik ustanovitve *Zbornika znanstvenih razprav*, na Akademiji znanosti in umetnosti pa začetnik zbirke *Pravni spomeniki slovenskega naroda*.

Opravljal je vrsto funkcij na strokovnem področju: od 1920 je bil član kazenskopravne sekcije stalnega zakonodajnega sveta ministrstva za pravosodje; aktivno je sodeloval pri redakciji kazenskega zakonika in zakona o kazenskem postopku; bil je član komisije za pripravo univerzitetnega zakona; v obdobju 1929–1931 je bil član vrhovnega zakonodajnega sveta; od 1933 član svetovalnega odbora za kazenske zavode; od 1935 član mednarodne komisije za kazensko pravo. Od 1922 je bil eden izmed vodij jugoslovanskega združenja pravnikov. Dve desetletji je bil predsednik društva Pravniki in pozneje njegov častni član. Kot predstavnik tega društva je sodeloval pri pripravah za ustanovitev Akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani; bil je med prvimi člani razreda za pravne vede AZU in do svoje smrti načelnik razreda.

Dolenc je bil intenzivno vpet tudi v mednarodno delovanje. Objavljal je v številnih strokovnih glasilih predvsem v državah srednje Evrope (na primer *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft*, *Archiv für Kriminalanthropologie und Kriminalistik*, *Zeitschrift für Ost-europäisches Recht*,

Zpravy ustavi slovanskih prav); redno se je aktivno udeleževal mednarodnih srečanj (na primer v Pragi, Berlinu, Parizu, Rimu, Bratislavi).

Na področju kazenskega prava je ne le aktivno sodeloval pri njegovem nastajanju, temveč je tudi objavil temeljna dela za njegovo uporabo. *Tolmač h Kazenskemu zakoniku kraljevine Jugoslavije* (Ljubljana, 1929, 608 str.; v hrvaščini: Zagreb, 1930, 375 str.) je predstavljal prvi komentar kazenskega zakonika. V komentarju je dokaj podrobno razčlenil določbe posameznih institutov splošnega dela in vsa kazniva dejanja, obsežena v posebnem delu zakonika.

Skupaj z A. Maklecovom je Dolenc pozneje (Ljubljana, 1934, 415 s.; Beograd, 1935, 320 s.) izdal *Sistem celokupnega kazenskega prava kraljevine Jugoslavije*. To delo predstavlja prvo teoretično utemeljeno razčlenbo tedaj veljavnega kazenskega materialnega prava. V njem sta avtorja podala stališča tedaj uveljavljenih pogledov na to področje v okviru treh temeljnih sestavin: kaznivo dejanje – storilec – (kazenska) sankcija. V svojih delih se je zavzemal za zamisli tedaj prevladujoče sociološke šole kazenskega prava, poudarjal je pomen etičnih sestavin kazenskega prava. Med drugim je nasprotoval smrtni kazni, evtanaziji, prisilni sterilizaciji in splavu.

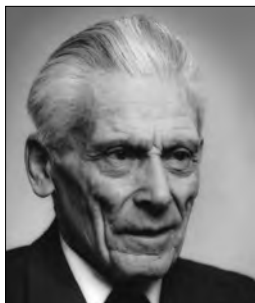
Poskrbel je tudi za prvi komentar zakona o kazenskem postopku – *Sodni kazenski postopnik kraljevine Jugoslavije* (Ljubljana, 1932, 472 str., Beograd, 1933, 375 str.).

Dolenc je bil enako ploden pisec tudi na področju pravne zgodovine. Za to področje se je ogrel kot sodnik v Gradcu. Kot profesor novoustanovljene Pravne fakultete v Ljubljani je prevzel poleg predavanj iz kazenskega prava tudi predavanja iz pravne zgodovine, kar je oživilo njegovo zanimanje za to področje. Poleg nekaterih razprav s tega področja je objavil monografije: *Dušanov zakonik. Primerjalni prikaz pravnih razmer po Dušanovem zakoniku in po istodobnem germanskem pravu s posebnim ozirom na Slovence* (Ljubljana, 1925); *Pravna zgodovina za slovensko ozemlje* (Ljubljana, 1935) in *Gorske bukve v izvorniku, prevodih in priredbah* (Ljubljana, 1940). Pravna zgodovina za slovensko ozemlje predstavlja prvi sintetični prikaz te tematike in je kot taka zelo pomembna, čeprav so poznejši avtorji, zlasti S. Vilfan, utrdili stališče, da je utemeljeno razčlenjevati pravno zgodovino Slovencev, četudi pri tem uporabljamo vire, ki so bili za ozemlje, na katerem so živeli predniki Slovencev, zapisani v nemškem jeziku.

Dolenc je objavil tudi nekaj leposlovnih del, slovel pa je tudi kot odličen pianist in baritonist. —ALENKA ŠELIH

Viri: Slovenski biografski leksikon; Primorski slovenski biografski leksikon; Dolenc, M., *Tolmač h Kazenskemu zakoniku kraljevine Jugoslavije* (Ljubljana, 1929, 608 s.; v hrvaščini: Zagreb, 1930, 375 s.); Dolenc, M., Maklecov, A., *Sistem celokupnega kazenskega prava kraljevine Jugoslavije*. Ljubljana, 1934, 415 s.; Beograd, 1935, 320 s.; Dolenc, M., *Pravna zgodovina za slovensko ozemlje* (Ljubljana, 1935)

Alojzij Finžgar

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Del pisma, ki ga je Karlu Zupančiču poslal akad. Finžgar tri mesece pred smrtjo; naslovnik šteje pretežni del pisma za Finžgarjevo znanstveno oporoko. Osebni arhiv Karla Zupančiča.

Rodil se je 30. decembra 1902 v Škofji Loki. Diplomiral je 1927 in doktoriral 1928 na Pravni fakulteti v Ljubljani. Kot sodnik je do 1941 služboval v Celju, med drugo svetovno vojno pa kot izseljenec in pozneje demobilizirani udeleženec NOV tudi v Bosni. Po 1945 je delal na Ministrstvu za pravosodje LRS. L. 1948 je bil izbran za izrednega, 1955 pa za rednega profesorja civilnega in rodbinskega prava na Pravni fakulteti v Ljubljani. Bil je dekan te fakultete in dolgoletni predstojnik katedre za civilno pravo. L. 1975 je bil izvoljen za dopisnega in 1978 za rednega člana SAZU. L. 1988 je postal dopisni član JAZU. L. 1979 je bil imenovan za zaslužnega profesorja Univerze v Ljubljani. Za življenjsko delo na področju prava je 1972 prejel Kidričevo nagrado. Doživljal je še druge časti, deležen je bil številnih priznanj, dobival je odlikovanja.

V začetnih letih delovanja na PF je napisal učbenike iz stvarnega, dednega in rodbinskega prava. Gre za temeljna sistemska dela tako po vsebini kot po metodi in uporabljenem znanstvenem instrumentariju. Krasi jih, tako kot Finžgarjev celotni znanstveni opus, ki razen obligacijskega prava zajema vsa, tudi mejna področja civilnega prava, pregnanca misli in izraza ter sistematičnost podajanja.

Na stvarnopravnem področju velja omeniti knjigo *Stvarno pravo*, 1970 (prej pa 1952). Zajemal je predvsem iz našega zgodovinskega ODZ, vendar pri tem ni bil nesprijemljiv za nove dogmatične pristope. To sicer velja za celotno dolgo obdobje njegovega tvornega razvijanja stvarnopravnih odnosov (B. Sajovic).

Med Finžgarjevimi objavami s področja dednega prava je na prvem mestu knjiga *Dedno pravo Jugoslavije*, 1962 (prej pa 1957). Napisal je še nekaj odmevnih del z dednopravno snovjo. Posebej je treba opozoriti na izredno uporabno razpravo *Nasledivanje* v Enciklopediji inovinskega prava i prava udruženog rada, II, 1978.

Finžgar ima velike zasluge tudi za razvoj slovenskega družinskega prava. Razen knjige *Rodbinsko pravo*, 1952 (znatno dopoljnjeni v 2. izdaji, 1970) je napisal številne članke in razprave. Tehtne predloge ureditve najdemo v obsežnem besedilu *Koncepcija razvoda braka u zakoniku o porodici* v delu *Neke suštinske dileme u porodici u našem društvu sa stanovišta kodifikacije porodičnog prava*, 1971. V Zakonu o zakonski zvezi in družinskih v razmerjih (1976) so njegove številne pomembne rešitve.

Profesor Finžgar se je posvetil tudi sistematični obdelavi fenomena pravne osebe. Njegovo osrednje delo s tega področja je monografija *Osebe civilnega prava*, 1976. Pozneje se je lotil problematike osebnostnih pravic in njihovega pravnega varstva. Po vrsti posameznih člankov je sestavil obširno temeljno sistemska delo *Osebnostne pravice*, 1985, v katerem se je po vrsti

svojih pomembnih prispevkov slovenski pravni teoriji ponovno predstavil kot njen pionir (B. Sajovic).

Največ pozornosti, znanstvenega zanimanja in življenjske moči pa je Finžgar posvetil problematiki družbene lastnine in upravljanja družbenih sredstev. Postavil je nelastninsko koncepcijo družbene lastnine, zasnoval pa je tudi njeno pozitivno opredelitev, pri kateri razlikuje med njenim ekonomskim pojmom in družbeno lastnino v pravnem smislu. Finžgar je od vsega začetka uvidel ne le potrebo, vplivati na nastajanje in usmerjanje družbenopravne zakonodaje, ampak tudi neizbežnost vključevanja nepravniških, predvsem ekonomskih prvin tega teoretično najbolj zanimivega in praktično usodnega instituta polpreteklega obdobja (A. Bajt). Finžgarjeve misli o družbeni lastnini so odločilno vplivale na oblikovanje predpisov tudi po tem, ko se je konstrukt družbene lastnine zaradi ekonomske neučinkovitosti v bistvu izjalovil (L. Ude). Ob vseh prizadevanjih in iskanju sistemskih rešitev problemov, ki so bistvenega pomena za pravno življenje naše družbe, pa je profesor Finžgar vedno našel čas za obravnavanje vprašanj iz prakse, na katera mora odgovoriti (tudi) pravna znanost. Še 1993 je objavil vrsto člankov s tako vsebino in čisto na koncu, 1994, z gledno znanstveno delo, monografijo *Lastnina na fizičnih delih stavb*. Ob raziskovanju družbene lastnine se Finžgar, prepričan v pravilnost svojega razmišljanja, ni uklanjal drugačnim, politično motiviranim razlagam. Toda tudi v novih razmerah se ni spremenil. V zadnjih letih je grajal nekatere posege v pravni sistem, ki jih vsebujejo novi lastninski predpisi. To je osnovna tematika razprave *Preoblikovanje družbene lastnine v drugo obliko lastnine* (ZZR, 1992, str. 5–12).

Profesor Finžgar, markanten mož slovenske pravne znanosti, je nam, svojim učencem, vtisnil poseben pečat. Ob svoji neverjetni delavnosti in ustvarjalnosti nam je nehote vzbujal slabo vest, ki nas je priganjala k delu. Občudovali smo njegovo že kar pregovorno akribijo, skromnost in intelektualno poštenost. Razen z izredno znanstveno dediščino nas je profesor Finžgar obogatil tudi zaradi svojih značajskih lastnosti.

Umrle je 28. marca 1994 v Ljubljani. — KAREL ZUPANČIČ

Literatura: Stojan Cigoj: Pogled na osebnost in delo Alojzija Finžgarja, v: ZZR, LII. letnik, 1992, str. 1–21; Bogomir Sajovic: Akademik prof. dr. Alojzij Finžgar – osemdesetletnik, v: Pravniki, 37, 1982/10–12, str. 372; Lojze Ude: Profesor Alojzij Finžgar – devetdesetletnik, v: Pravniki, 48, 1992/1–3, str. 103–104; Aleksander Bajt: Alojzij Finžgar (1902–1994), v: Letopis SAZU, 45 (1995), str. 92–93; Marko Ilešič: In memoriam – akademik prof. dr. Alojzij Finžgar, v: ZZR, 54 (1994), str. 295–297; Polona Končar, Bogomir Sajovic, Karel Zupančič, Ada Polajnar - Pavčnik: Akademik prof. dr. Alojzij Finžgar, v: Pravniki, 49, 1994/4–6, str. 202–215; Karel Zupančič: Alojzij Finžgar, v: Izročilo pravne znanosti, GV Založba, 2009, str. 601–604. Popolni biografski in bibliografski podatki so v ULBB 1 – ULBB 5/3, 1999, str. 2653–2655.

Stane Gabrovec

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Stična, prazgodovinska naselbina na Cvingerju. Izkopavanja Narodnega muzeja Slovenije leta 1970. Foto Srečo Habič. Arhiv Arheološkega oddelka Narodnega muzeja Slovenije.

Stane Gabrovec, dr. arheoloških znanosti, se je rodil 18. aprila 1920 v Kamniku in umrl 12. januarja 2015 v Ljubljani. Maturiral je 1939 na gimnaziji v Šentvidu nad Ljubljano, med II. sv. vojno je bil interniran v Italiji in Švici. Na Filozofski fakulteti v Ljubljani je 1948 diplomiral iz arheologije in klasične filologije ter 1962 doktoriral v Zadru. V študijskem letu 1956–57 se je kot univerzitetni asistent izpopolnjeval v arheološkem seminarju univerze v Tübingenu. Služboval je v Narodnem muzeju Slovenije, kjer je bil vodja arheološkega oddelka, od 1977 znanstveni svetnik, 1987 upokojen. Od 1969 je kot pogodbeni profesor predaval prazgodovinsko arheologijo na Filozofski fakulteti univerze v Ljubljani.

Izredni član SAZU je postal 23. aprila 1987, redni 30. maja 1991.

Ključno je sooblikoval slovensko arheološko vedo na treh med seboj prepletenih področjih – na muzejskem, univerzitetno-pedagoškem in znanstveno-raziskovalnem. Tako na prvem kot drugem področju pa ne bi bil tako uspešen, če ne bi imel široke humanistične izobrazbe, če ne bi bil veliki humanist in vrhunski znanstvenik.

V Narodnem muzeju se je s sodelavci posvečal preureditvi arheološke zbirke in dopolnitvi njene dokumentacije s kartotekami in arhivskim gradivom. Gabrovčeva zasluga je bila, da so bili arheološki depoji Narodnega muzeja urejeni, dostopni in odprti za nadaljnje znanstveno proučevanje. Sistematično je skrbel za objavo starega fonda arheološkega gradiva, ne le iz lastnega muzeja, temveč tudi tujih (Dunaj, Gradec, Trst, Harvard), kjer ga je več kot polovica, in je bilo zaradi tega nedostopno za znanstveno raziskovanje. Najvidnejši rezultati tega prizadevanja so objava železnodobne nekropole z Mosta na Soči v treh zvezkih (*Most na Soči (S. Lucia) I in II. Kat. in monogr.* 22, 1983, in 23/1-2, 1984–1985) ter več zvezkov o pomembnejših slovenskih arheoloških najdiščih izpod peres njegovih učencev (*Kat. in monogr.* 16, 1978; 17, 1979; 25, 1990; 26, 1991; 27, 1991; 36, 2004).

Poleg strogega muzejskega dela so izrednega pomena tudi Gabrovčeve terenske raziskave. Z dr. Jožetom Kastelicem sta 1948–51 izkopavala staroslovansko in prazgodovinsko nekropolo na Pristavi pri Bledu (Dela SAZU, Cl. I, 12/8, 1960). V letih 1960–74 pa je Gabrovec vodil velika mednarodna izkopavanja v Stični (v sodelovanju arheološkega seminarja univerze iz Marburga na Lahni, inštituta Smithsonian iz Washingtona in arheološkega seminarja ljubljanske univerze), ki so bila v mnogih pogledih pionirska in dragocena šola modernih izkopavanj. Raziskave so prinesle pomembna nova spoznanja o nastanku mogočne naselbine nad Virom pri Stični v zgodnji železni dobi, ene največjih v jugovzhodnem predalpskem prostoru, in graditvi njenega utrdbenega sistema ter tudi o njeni družbeni ureditvi,

kot se reflektira iz načina pokopavanja v skupinskih, rodovno-družinskih gomilah. Rezultati teh raziskav pa niso pomembni le zaradi novih arheoloških najdb in podatkov, dali so namreč povsem nov uvid v zgodovino doljenjske kulturne skupine, ki ima med železnodobnimi kulturami Slovenije in tudi v širšem okviru Srednje Evrope ter Balkana nadvse pomembno mesto. Objava v treh knjigah (*Stična I, Kat. in monogr.* 28, 1994; *Stična II/1, Kat. in monogr.* 37, 2006, in *Stična II/2, Kat. in monogr.* 38, 2008–2010) je bila s priznanjem sprejeta tudi v tujini.

Svoje glavno delo je Gabrovec posvetil raziskovanju bronaste in železne dobe v Sloveniji. Na osnovi sistematičnih objav gradiva in izkopavanj je dal v svojih številnih študijah sintezo bronaste in železne dobe Slovenije, temeljnega značaja je nova kronologija, ki je doživela splošno mednarodno odmevnost. Na novo je opredelil kulturne skupine halštatskega in latenskega obdobja na Slovenskem ter orisal njihovo kulturnohistorično podobo. Temeljne so tudi njegove razprave o posameznih zvrsteh materialne kulture in s področja duhovne kulture. Med prve sodijo predvsem študije o obrambnem orožju (oklepih in čeladah), med druge o situlski umetnosti. Na novo je postavil tudi probleme etničnih nosilcev železnodobnih kultur na Slovenskem in Balkanu. Rezultate svojih študij je strnil v sintetičnem prikazu bronaste in železne dobe Slovenije in Istre v monumentalnem delu *Praistorija jugoslovenskih zemalja IV/1983 in V/1987*, katere sourednik je bil.

O rezultatih svojega dela je predaval na številnih strokovnih srečanjih, kongresih in v arheoloških inštitutih doma in v tujini. Bil je urednik številnih strokovnih publikacij in dolgoletni član uredniškega odbora *Arheološkega vestnika*. L. 1971 je vodil sekcijo za bronasto in železno dobo na VIII. svetovnem kongresu za pra- in protozgodovinske vede v Beogradu. Bil je tudi soorganizator mednarodne razstave o situlski umetnosti, prikazane v Padovi, na Dunaju in v Ljubljani.

Od 1962 je bil redni član Centra za balkanološke študije pri Akademiji znanosti in umetnosti BiH v Sarajevu, od 1963 dopisni član Inštituta za pra- in protozgodovino Italije in od 1972 Inštituta za etruščanske in italske študije v Firencah, od 1967 izredni in od 1977 redni član Nemškega arheološkega inštituta v Berlinu, od 1985 dopisni član Bavarske akademije znanosti v Münchnu.

L. 1996 je prejel nagrado za življenjsko delo Slovenskega arheološkega društva, 2000 pa Zoisovo nagrado za življenjsko delo.

Za njegov 60. jubilej mu je Narodni muzej Slovenije posvetil 20.–21. zvezek *Situle (Zbornik razprav)*, za njegovo 80.-letnico je bilo organizirano znanstveno srečanje pod pokroviteljstvom SAZU, objavljeno v *Arheološkem vestniku* 52, 2001, za njegovo 90. obletnico je potekala svečanost v muzeju v Kamniku. — BIBA TERŽAN

Bibliografija: 1949–1980: Zbornik, posvečen Stanetu Gabrovcu ob šestdesetletnici. *Situla* 20/21, Razprave Narodnega muzeja v Ljubljani, 1980, str. 13–23; *Arheološki vestnik* 67, 2016, str. 21–30.

Ferdo Gestrin

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Ob svoji 80-letnici leta 1996. V ozadju prof. dr. Ignacij Voje.

Rojen je bil 8. oktobra 1916 v Ljubljani. Čeprav doma v (sprva) dobro situirani obrtniški družini, so njegovo mladost zaznamovale težke družinske in socialne razmere in le z veliko vztrajnostjo in samopomočjo je 1935 najprej končal gimnazijo in 1940 še študij zgodovine in geografije na Filozofski fakulteti ljubljanske univerze. Po vojni, v kateri je bil 1941 nekaj časa vojni ujetnik in prisilni delavec, je najprej poučeval na poljanski gimnaziji in učiteljsišču, nato pa je bil republiški inšpektor za pouk zgodovine. Od 1950 do 1959 je predaval na višji pedagoški šoli. V tem času je objavil svoje prve znanstvene razprave, bil član redakcijskega odbora, ki je pripravljala *Zgodovino narodov Jugoslavije*, napisal (tudi v soavtorstvu) več šolskih učbenikov zgodovine (pozneje so jim prav tako v soavtorstvu sledile tudi zgodovinske čitanke) in z Vasilijem Melikom *Slovensko zgodovino 1813–1914* (1950), ki je bila kasneje (1966) precej razširjena in je doživela široko recepcijo. L. 1959 je postal asistent na oddelku za zgodovino FF, kjer je naslednje leto tudi doktoriral s povsem novo temo: *Trgovina slovenskega zaledja s primorskimi mesti od 13. do konca 16. stoletja*, ki je 1965 izšla v seriji Dela I. razreda SAZU in za katero je istega leta prejel nagrado Sklada Borisa Kidriča za vrhunski dosežek v znanosti. L. 1961, kmalu po doktoratu, se je v Parizu na École Pratique de Hautes Études izpopolnjeval pri takrat najbolj znanem francoskem zgodovinarju Ferdinandu Braudelu in v prestižni reviji *Annales*, ki jo je Braudel urejal, objavil 1962 razpravo *Économie et société en Slovénie au XVIe siècle*, v kateri je obravnaval tri za Gestrinovo celotno delo pomembna raziskovalna področja: gospodarsko in družbeno zgodovino ter slovensko 16. stoletje. L. 1960 je postal docent za občo zgodovino srednjega veka, bil 1962 izvoljen za izrednega in 1971 za rednega profesorja. Upokožil se je 1983.

Gestrinovo znanstveno delo je vsebinsko in kronološko zelo raznovrstno ter tudi zelo obsežno, njegovo težišče pa je vendarle bilo na poznem srednjem in zgodnjem novem veku. Zlasti pionirske so bile raziskave, ki jih je začel z disertacijo in kjer je tudi z vztrajnim, dolgoletnim kontinuiranim delom v italijanskih arhivih osvetlil tako rekoč neznano plat gospodarskih in migracijskih povezav slovenskega in širšega zahodnobalkanskega prostora z Italijo, zlasti z njenimi mesti na zahodnojadranski obali, in pokazal, da slovensko ozemlje ni bilo usmerjeno samo proti nemškemu severu. Iz ukvarjanja z gospodarsko zgodovino in s stiki z Italijo so mu zrasle pomembne knjige, npr. *Mitninske knjige 16. in 17. stoletja na Slovenskem* (1972), za katero je tudi prejel nagrado Sklada Borisa Kidriča, *Slovenske dežele in zgodnji kapitalizem* (1991), v kateri je zlasti predstavil trgovino, tudi kmečko, in zgodnje oblike kapitalističnega gospodarstva pri nas v 16. stoletju, in *Slovenske migracije v Italijo* (1998), kjer je sintetiziral svoje dolgoletne tozadevne raziska-

ve in ki odriiva širši javnosti komaj poznano, slovansko plat italijanske zgodovine. Z gospodarsko zgodovino, trgovino in prometom je povezana tudi njegova monografija *Pomorstvo srednjeveškega Pirana* (1978), ki označuje še eno pomembno področje Gestrinovega delovanja: raziskovanje srednjeveškega in novoveškega življenja ob morju in z morjem (zlasti na primeru Pirana). Poleg tega se je ukvarjal z reformacijo in protireformacijo, zlasti z vidika družbenih antagonizmov, s krajevno zgodovino, kjer je največ pozornosti namenil Ljubljani, posegal pa je tudi v teme iz sodobne zgodovine. Tu izstopa njegova monografija *Svet pod Krimom* (1993, druga izdaja 2016), ki je večinoma posvečena dogajanju v podkrimskih vaseh v 2. svetovni vojni in kjer je avtorju na ravni mikrozmgodovine uspelo prikazati vso kompleksnost in tragiko takratnega dogajanja.

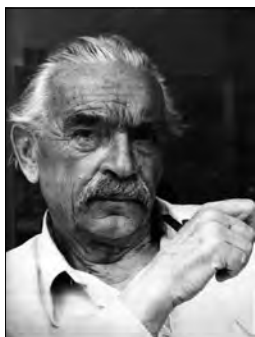
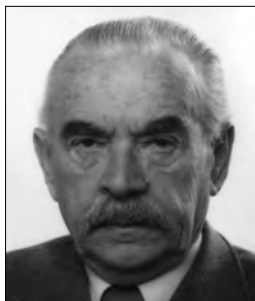
Ferdo Gestrin je zaradi svojih del postal vodilni slovenski strokovnjak za zgodovino prometa in eden najboljših poznavalcev starejše gospodarske zgodovine; oboje z velikim mednarodnim ugledom.

Izredni član SAZU je postal 6. junija 1983, redni pa 23. aprila 1987. Za svoje veliko in vsestransko delo je bil večkrat nagrajevan in odlikovan, med drugim je prejel visoko odlikovanje Republike Italije in srebrni častni znak svobode Republike Slovenije.

Umrli je 9. aprila 1999. — PETER ŠTIH

Gl. Darja Mihelič (ur.), Gestrinov zbornik, Ljubljana 1999 (z biografijo in bibliografijo).

Jože Goričar

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Arhiv Fakultete za družbene vede Univerze v Ljubljani.

Jože Goričar se je rodil 20. januarja 1907 v Mozirju kot sin slovenskega izobraženca, tamkajšnjega zdravnika. Po končani srednji šoli v Celju je študiral pravo v Ljubljani in Zagrebu, kjer je 1930 diplomiral, 1931 pa promoviral za doktorja prava, potem se je posvetil advokaturi. Med vojno se je pridružil partizanom, po vojni pa je bil, po demobilizaciji s položaja sekretarja vojaškega sodišča divizije, sprva v sodni službi, potem pa v sodni upravni službi, nazadnje kot pomočnik ministra za pravosodje. Prelomnica v življenju in delu Jožeta Goričarja je bilo študijsko leto 1949/50, ko je začel na tedanji Pravni fakulteti v Ljubljani honorarno predavati predmet Osnove marksizma in leninizma. V maju 1951 je bil izvoljen najprej za docenta za predmet Uvod v družbene vede, leto dni pozneje za izrednega, 1957 pa za rednega profesorja za sociologijo. Bil je soustanovitelj Inštituta za sociologijo ljubljanske Univerze in nato tudi njegov direktor, soustanovitelj sociološkega študija na Filozofski fakulteti, sooblikovalec socioloških in politoloških programov na takratni Visoki šoli za politične vede in sousmerjevalec njenega prehoda v akademski prostor ljubljanske Univerze kot Fakultete za sociologijo, politične vede in novinarstvo in je na obeh tudi predaval. Od septembra 1959 do avgusta 1961 je vodil sociološki oddelek Inštituta za družbene vede v Beogradu. Februarja 1969 je bil kot prvi sociolog izvoljen za dopisnega člana, marca 1976 pa za rednega člana SAZU. Bil je načelnik oddelka za družbene vede I. razreda, funkcijo glavnega tajnika SAZU pa je opravljal od junija 1980 do smrti v noči od 20. na 21. februar 1985, ko je kot tajnik bil v Novem Sadu.

L. 1979 je dobil naslov zaslužni profesor in istega leta tudi Kidričevo nagrado za življenjsko delo. Bil je častni član Komiteja direktorjev v Evropskem centru za koordinacijo raziskav in dokumentacijo družbenih znanosti na Dunaju in član Inštituta za pravno sociologijo v Bruslju.

S svojim *Uvodom v družbene vede* (1953), zlasti pa s poznejšo *Sociologijo – orisom marksistične splošne teorije o družbi* (1959) in nadaljnjim izpopolnjevanjem tega temeljnega učbenika splošne sociologije je profesor Goričar prispeval k uveljavitvi sociologije kot pedagoške discipline ter družboslovnega znanja več tisoč študentov v vseh jugoslovanskih vseučiliških središčih, kamor so v prevodu segali njegovi učbeniki. Njegova pomembna mentorska vloga je dobila svoj izraz tudi v tem, da se je iz generacije študentov Pravne fakultete v Ljubljani, ki so diplomirali v obdobju 1956–1959, izoblikovalo kadrovsko jedro slovenske sociologije in politologije. Na študentovsko pobudo (podpisanega) je 1954 uvedel »sociološki proseminar«, kar je pomenilo, da se je sociologija prvič po drugi svetovni vojni pojavila v uradnih dokumentih univerze. Sodeloval je pri ustanovitvi dveh jugoslovanskih združenj, najprej

skupnega za filozofijo in sociologijo, nato pa posebej za sociologijo, in deloval kot prvi urednik sociološke strokovne revije Sociologija, ki je izhajala v Beogradu.

Kot ugotavlja Niko Toš (1978), njegovo študijsko in raziskovalno prizadevanje označujejo naslednja ključna tematska področja: 1. sociološka interpretacija države in prava, 2. razvoj socioloških teorij ter opredelitev predmeta in družbene vloge sociologije, 3. razredna struktura družbe in družbena slojevitost, družbeni konflikti, samoupravljanje in 4. prispevki h graditvi sistema marksistične obče sociologije.

Kot sociolog in obenem tudi pravnik je zastavljal vprašanje, kakšna je vloga pravnih norm kot dejavnika spreminjanja in razvoja družbe od etatistične, centralistične, birokratične in tehnokratske ureditve k samoupravljanju. Teorijo o odmiranju države in programatski model samoupravljanja je soočal z dejanskim stanjem, v katerem je razkrival avtokratično razdelitev vpliva oz. moči. V zelo odmevni razpravi o žariščih družbenih konfliktov je izpostavljaval vlogo samoupravljanja, države in blagovno-denarnega trga oz. socialistično demokracijo, birokratični etatizem in tehnokratsko politiko.

Njegovo pojmovanje sociologije je široko odprlo prostor za empirično raziskovanje družbenega življenja. S svojimi deli se je zoperstavljal dogmatizaciji historičnega materializma in se zavzemal za njegovo povezanost z družbeno prakso ter aktualnimi problemi družbenih sprememb. V sedemdesetih letih se je upiral poseganju politike v sociološko delovanje.

Od njegovih del naj dodatno izpostavim še: *Oris razvoja socioloških teorij*, 1969; *Oris zgodovine političnih teorij*, 1959; *Razprave in zapisi*, 1979.
—ZDRAVKO MLINAR

Viri: Cobiss 1931–2016; Niko Toš: Akad. in univ. prof. dr. Jože Goričar, Zbornik znanstvenih razprav, Pravna fakulteta, 1978, str. 5–24; Alojzij Finžgar: Jože Goričar, Letopis SAZU 36, 1985, str. 159–160; Zapisi ob 100-letnici rojstva J. G., Teorija in praksa, 2007, let. 44, 3–4; L. Bavcon, N. Toš Z. Mlinar, S. Saksida, M. Jogan, A. Igličar; Enciklopedija Slovenije, 1989, št. 3, str. 283.

Bogo Grafenauer

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Na odprtju razstave slovenskih zgodovinarjev v NUK 4. decembra 1961.

Rodil se je 16. marca 1916 v Ljubljani v družini znanega slovenskega literarnega zgodovinarja in etnografa Ivana Grafenauerja, ki je izviral iz Koroške, kar je vplivalo tudi na kasnejše Grafenauerjevo zgodovinopisno delo. Po klasični gimnaziji je med 1935 in 1940 na ljubljanski Filozofski fakulteti študiral zgodovino in geografijo. V tem času je kot študent krščanskosocialističnega kroga deloval v akademskem društvu Zarja, objavljaj v Kocbekovem Dejanju in se udeleževal t. i. »bohinjskih tednov«. Po diplomi je bil vpoklican v vojsko, prišel ob napadu na Jugoslavijo 1941 v nemško vojno ujetništvo, nato v italijansko internacijo in se po kapitulaciji Italije vrnil v Ljubljano, kjer je 1944 doktoriral z nalogo o kmečkih uporih. V tem času se je v povezavi s Franom Zwitterom tudi že posvečal vprašanju slovenskih meja in kot strokovnjak (zlasti za Koroško) 1946 sodeloval v jugoslovanski delegaciji na mirovni konferenci v Parizu. Tega leta je postal tudi docent na novo ustanovljeni katedri za zgodovino Slovencev na Filozofski fakulteti v Ljubljani, kjer je delal do upokojitve 1982 in kjer je predaval tudi uvod v študij zgodovine. L. 1951 je bil izvoljen za izrednega, 1956 pa za rednega profesorja. L. 1957–1958 je bil dekan Filozofske fakultete. Ves čas svojega znanstvenega in univerzitetnega delovanja je bil zelo aktiven tudi v okviru stanovske organizacije slovenskih zgodovinarjev: med drugim je bil med 1947 in 1968 prvi glavni in odgovorni urednik *Zgodovinskega časopisa* ter med 1968 in 1974 predsednik Zgodovinskega društva za Slovenijo. Nič manj tesno je bil povezan s Slovensko matico, kjer je bil med letoma 1978 in 1988, v času, ko so je Matica angažirano in odmevno vključevala v širše družbeno dogajanje, njen predsednik. Ves čas je ostal povezan tudi s Koroško, kjer je redno sodeloval na Koroških kulturnih dnevih in bil od 1977 tudi predsednik Kluba koroških študentov v Ljubljani. Po drugi svetovni vojni je bil ena od osrednjih osebnosti slovenskega zgodovinopisja in eden njegovih glavnih usmerjevalcev.

Grafenauerjeva znanstvena bibliografija sodi med najboljše med slovenskimi zgodovinarji. V svojem raziskovalnem opusu je obravnaval vsa obdobja slovenske zgodovine, čeprav je svoje najpomembnejše raziskave opravil na področju srednjeveške zgodovine, kjer je velikokrat presegal okvirje slovenskega prostora. Tu je največ pozornosti posvetil vprašanjem slovanske naselitve, razmerju med Slovani in Avari, še prav posebej pa karantanski zgodovini in problematiki ustoličevanja koroških vojvod. Drugo veliko področje njegovega dela je bila agrarno-socialna zgodovina, znotraj nje pa še prav posebej kmečki upori. Pomembne so tudi njegove raziskave slovenske zgodovine 19. in 20. stoletja, med katerimi izstopajo dela, posvečena slovenskim mejam in boju zanje, ter dela, v katerih je obravnaval narodnostne razmere na Koroškem. Ne moremo tudi spregledati njegovih del

o slovenski historiografiji, ki se ji je načrtno posvečal. Dolga leta je bil Grafenauer tudi edini, ki se je sistematično posvečal vprašanjem teorije zgodovine in zgodovinske metodologije. Napisal je tudi več pregledov slovenske (srednjeveške) zgodovine.

Med številnimi deli, ki jih je napisal, je treba na prvem mestu izpostaviti monumentalno monografijo *Ustoličevanje koroških vojvod in država karantanskih Slovencev* (Dela I. razreda SAZU 7, Ljubljana 1952). V več redakcijah in izdajah je izšla njegova (nedokončana) *Zgodovina slovenskega naroda* 1 (Ljubljana ³1978), 2 (Ljubljana ²1965), 3 (Ljubljana 1956), 4 (Ljubljana 1961), 5 (Ljubljana 1974). Pomembna je njegova monografija *Kmečki upori na Slovenskem* (Ljubljana 1962), prav tako *Boj za staro pravdo v 15. in 16. stoletju na Slovenskem* (Ljubljana 1974). Kot uvod v študij zgodovine je še vedno dragocena *Struktura in tehnika zgodovinske vede* (Ljubljana 1960), medtem ko so njegovi mladostni publicistični članki zbrani v *Slovensko narodno vprašanje in slovenski zgodovinski položaj* (Ljubljana 1987), izbrane razprave iz zgodnjersrednjeveške zgodovine pa v monografiji *Karantanija: izbrane razprave in članki* (Ljubljana 2000).

Bogo Grafenauer je bil za izrednega člana SAZU izvoljen 7. februarja 1968, za njenega rednega člana pa 13. marca 1972. Bil je dopisni član Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine (1975) in dopisni član Srpske akademije nauka i umjetnosti (1978). Za svoje delo je prejel več državnih, stanovskih in raziskovalnih nagrad.

Umrli je 12. maja 1995. — PETER ŠTIH

Gl. Vincenc Rajšp et al. (ur.), Grafenauerjev zbornik, Ljubljana 1996 (biografija, bibliografija, razni prispevki o Grafenauerjevem delu in delovanju).

Dušan Kermavner

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: *Tretji zvezek* Politične zgodovine Gorenjske. Politični boji na Gorenjskem in delavsko gibanje na Jesenicah – Javorniku od začetkov do leta 1918. DZS, Ljubljana 1975.

Čeprav je izhajal iz meščanske družine, se je Dušan Kermavner (Ljubljana, 7. december 1903–11. junij 1975) že v gimnaziji približal marksizmu. Vse od začetka dvajsetih let je bil politično organiziran v SKOJ-u in je do 1926 deloval kot funkcionar v njegovem pokrajinskem odboru. Še preden mu je potel ta mandat, je bil sprejet v KPJ in bil med 1924 in 1929 član njenega pokrajinskega odbora. Od septembra 1928 do januarja 1929 je bil njen pokrajinski sekretar. Ta intenzivni angažma v političnem gibanju, ki je bilo v Kraljevini SHS z zakonom prepovedano, ga je kmalu spravil navzkriž z oblastjo, tako da se je že aprila 1926 znašel v preiskovalnem zaporu. To je bila samo uvertura v vrsto težkih zapornih kazni, ki so si skoraj nepretrgoma sledile vse do izbruha druge svetovne vojne. Bil je zaprt v najzloglasnejših jugoslovanskih zaporih, v Sremski Mitrovici, Mariboru in Lepoglavci, od februarja do aprila 1940 tudi v koncentracijskem taborišču Bileće. Kljub zelo težkim življenjskim pogojem pa se ni odpovedal intelektualnemu delu, ki ga je zastavil že v mladih letih s časnikarskim in publicističnim sodelovanjem pri listih *Proletarska mladina*, *Delo*, *Glas svobode*, *Delavsko-kmetijski list* idr. L. 1932 mu je uspelo diplomirati na Pravni fakulteti v Ljubljani, devet let kasneje pa tudi zagovarjati doktorsko disertacijo. Najpomembnejši rezultat njegovega zanimanja za novejšo zgodovino sta obsežni uvodni besedi k izdaji spominov Henrika Tume *Iz mojega življenja* (1937) in Albina Prepeluha - Abditusa *Pripombe k naši prevratni dobi* (1938). Ko je izbruhnila druga svetovna vojna, se je Kermavner znašel v nemilosti KPJ, kar mu je preprečilo, da bi sodeloval pri ustanavljanju OF. Kljub temu pa so ga italijanski okupatorji že junija 1941 pregnali iz službe in ga februarja naslednjega leta konfinirali za pet let. Trinajst mesecev je prebil na otoku Ustica, nato pa v taborišču Renicci, kjer je 8. septembra 1943 doživel kapitulacijo Italije. Medtem ko so se mnogi njegovi tovariši vrnili na svobodo, je Dušan Kermavner nadaljeval svojo zaporniško odisejado. Zajela ga je namreč nemška vojska in poslala najprej v ujetniško taborišče pri Nürnbergu, nato pa do konca vojne v Buchenwald.

Po osvoboditvi se je vrnil v domovino in je bil imenovan za člana komisije za ustavo pri ministrstvu za konstituantno DFJ. Kasneje je bil zaposlen v Institutu za preučevanje mednarodnih vprašanj pri ministrstvu za zunanje zadeve in nekaj časa celo namestnik njegovega znanstvenega sekretarja. V teh funkcijah je sodeloval pri izdelavi vrste memorandumov, predloženih posvetovanjem zunanjih ministrov velikih sil, kjer je tekla beseda o mejnih vprašanjih DFJ z Italijo in Avstrijo. V tem kontekstu je bil vpleten v končno redakcijo ekonomskega memoranduma o Trstu, memoranduma o Koroški in etnografskega atlasa Koroške. Na mirovni konferenci v Parizu je od julija do oktobra 1946 vodil skupino izvedencev, na srečanjih zunanjih ministrov

v Londonu januarja–februarja 1946 in v Moskvi aprila 1947 pa je bil vključen v jugoslovansko delegacijo. Kljub tem odgovornim zadolžitvam je bil 1948 vpleten v lov na čarovnice, ki ga je KPS uprizorila v zvezi z dachavskimi procesi. Tem naj bi sledil proces proti nekdanjim zapornikom v Buchenwaldu, med katerimi je bil tudi Dušan Kermavner. Kot nekdanje internirance v Dachauu so tudi njega po nedolžnem obtožili sodelovanja z gestapom in ga zaprli v ljubljanske ječe, kjer so ga podvrgli hudim psihološkim pritiskom, da bi mu vsilili priznanje o lastni krivdi. Ta huda izkušnja ga je strla in spravila v tak obup, da se je skušal celo obesiti ali zastrupiti. Rešili so ga zadnji trenutek. Po letu dni preiskave so ga izpustili, pri tem pa so mu iztrgali obljudo, da bo sodeloval z Udbo, in ga duševno uničili. »Vse nadaljnje življenje.« je zapisal njegov sin Taras, »je preživel kot napol mrtev v nenehnih samospraševanjih, na katera ni vedel odgovora.« Komaj je prišel na svobodo, se je v drugi polovici 1949 zaposlil kot znanstveni svetnik Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani in v tej vlogi leto pozneje sodeloval kot sekretar slovenske redakcije pri zbiranju gradiva za Enciklopedijo Jugoslavije. Zaščito pred moro, ki ga je tlačila, je iskal v znanstvenem delu: posvetil se je predvsem raziskavi zgodovine socialdemokratskega gibanja na Slovenskem. L. 1953 je izdal knjigo *Začetki slovenske socialne demokracije v desetletju 1884–1892* (Ljubljana, 1953), kjer je sistematično prikazal prve korake proletarskega gibanja, predvsem v Ljubljani in Trstu. Čeprav je izgubil zaupanje v režim, ni izgubil vere v marksizem, ki ga je izpovedoval v tej in številnih drugih publikacijah. Naj v tem smislu navedem njegove pripombe k *Slovenski kulturnopolitični zgodovini* dr. Ivana Prijatelja, v kateri se je izkazal kot erudit, pogosto ostro kritičen do tistih intelektualcev in politikov iz preteklosti in sodobnosti – med njimi do Ivana Cankarja –, ki so po njegovem mnenju odstopali od »znanstvene« interpretacije družbe in njene razvojne dinamike. L. 1972 je postal dopisni član SAZU, kak mesec preden bi moral postati njen redni član, pa ga je pokosila zahrbtna bolezen. —JOŽE PIRJEVEC

Boris Kidrič

Zg.: Foto Wikipedia.

Sp.: Znamka iz leta 1973.
Foto Wikipedia.

Boris Kidrič, redni član SAZU med decembrom 1949 in 1953, sodi med najpomembnejše osebnosti v slovenski in jugoslovanski družbi v prelomnem razdobju med drugo svetovno vojno in po njej. Rodil se je 10. aprila 1912 na Dunaju kot sin znanega slovenskega liberalnega intelektualca in literarnega zgodovinarja Franceta Kidriča. Gimnazijo je obiskoval v Ljubljani, nato je nekaj časa študiral kemijo na ljubljanski univerzi in v Pragi. Že kot mlad je, mnogokrat pod psevdonimom, objavljajl članke o slovenskih kulturnih problemih in posebej o problemih slovenskega literarnega zgodovinarstva.

Na začetku tridesetih let se je včlanil v Zvezo komunistov Jugoslavije, kjer se je hitro vzpenjal na partijske položaje in ob Kardelju postal eden najvidnejših slovenskih komunistov, ustanovitelj KPS in pozneje dejanski vodja OF, znan tudi po brezobzirnih prizadevanjih za izvedbo revolucije po sovjetskem vzoru. Tudi v vojnem času je napisal nekaj politično pomembnih besedil, na primer članek *Vloga delavskega razreda in delovnega ljudstva v slovenskem narodnoosvobodilnem gibanju*, ki je bil objavljen v *Slovenskem zborniku* 1942, ali *Revolucionarni razvoj slovenskega narodnoosvobodilnega gibanja*, ki je bil 1942 objavljen v *Delu* in v katerem je Kidrič prikaal strategijo komunistov v NOB.

Po vojni je bil leto dni predsednik slovenske vlade, po 1946 pa jugoslovanski minister za gospodarstvo, odgovoren za izvedbo »1. petletnega plana«. S tem je postal najpomembnejši usmerjevalec gospodarskega razvoja Jugoslavije. V tem obdobju, to je obdobju »administrativnega socializma«, naj bi odgovore na temeljna gospodarska vprašanja o velikosti in strukturi potrošnje in proizvodnje, delitvi dohodkov ter o obsegu varčevanja in investiranja dajali planerji. Glavni cilj gospodarske politike je bil preoblikovati nerazvito, pretežno kmetijsko, kapitalistično družbo v industrijsko komunistično družbo. Razvoj naj bi sledil sovjetskemu vzorcu, kar je pomenilo, da je treba gospodarstvo v celoti usmeriti v Marxov I. oddelek družbene reprodukcije. To naj bi dosegli s hitro industrializacijo in elektrifikacijo, izgradnjo velikih tovarn in energetskih objektov, kar je bilo za tradicionalna slovensko in jugoslovansko gospodarstvo tuje in zato neuspešno. Še več nepopravljive gospodarske škode sta povzročila druga ideološka nacionalizacija praktično vse gospodarske dejavnosti 1948 in poskusi nasilne kolektivizacije v kmetijstvu 1949; tradicionalna izvoznica hrane se je spremenila v njeno uvoznico in postala odvisna od tuje pomoči. Vendar pa sta industrializacija in elektrifikacija imeli pozitivne učinke, ki so se pokazali po 1953, ko je Jugoslavija opustila centralnoplanski socializem in ga postopoma zamenjevala s samoupravnim tržnim socializmom, prisilno kolektivizacijo pa je po katastrofalnih rezultatih opustila.

Če je bil delež Borisa Kidriča pri uvajanju administrativnega socializma in prve petletke nedvomno odločilen, pa je težko reči, kolikšen je bil njegov delež pri njegovi opustitvi in uvajanju samoupravnega socializma. Ne gre spregledati, da so jugoslovanske gospodarske sisteme vse od konca druge svetovne vojne pa do osemdesetih let oblikovali trije slovenski politiki: Edvard Kardelj, Boris Kidrič in Boris Kraigher. Pa tudi, da je bil v času njegovega ministrovanja poleti 1950 sprejet Zakon o upravljanju podjetij in višjih gospodarskih združenj po delovnih kolektivih; tega obravnavamo kot nekakšno rojstvo samoupravnega socializma, ki ga je dokončno uveljavil Ustavni zakon iz 1953. Motivi za sistemske spremembe v zgodnjih petdesetih letih niso povsem jasni. »Uradno« naj bi šlo za uveljavitev idej, ki naj bi jih jugoslovanski politični voditelji imeli že dolgo pred sporom s Sovjetsko zvezo, vendar za to ni dokazov. Prav narobe, organizacija gospodarstva, nacionalizacija praktično vseh gospodarskih dejavnosti, vključno z značilnimi nekaptalističnimi oblikami proizvodnje 1948, in daleč najmočnejši pritisk za prisilno kolektivizacije v kmetijstvu po prelomu s Sovjetsko zvezo kažejo, da to ne drži. Tako pri nacionalizaciji 1948 in še bolj v prisilni kolektivizaciji je v sporu med Stalinom in Titom v veliki meri šlo za poskus jugoslovanskega komunističnega vodstva dokazati, da so boljši komunisti od sovjetskih. Čeprav so slabi gospodarski rezultati in potreba prilagoditi se novim razmeram nedvomno pomembni, pa je bilo pri iskanju nove oblike socializma odločilna politična potreba najti sistem, ki bi bil socialističen, a drugačen od sovjetskega. Da je šlo za nekaj, kar je bilo treba hitro izumiti, je mogoče potrditi tudi s primerjavo treh Kidričevih tekstov tega razdobja. V prvem in drugem (Kidrič, 1949, 1950a) je bila državna lastnina najvišja oblika lastništva in planiranje temelj socialističnega razvoja. V manj kot letu sta državna lastnina in planiranje postala le prvi in najkrajši korak socialistične revolucije, gradnja socializma pa je zahtevala preoblikovanje državnega socializma v svobodno združevanje neposrednih proizvajalcev (Kidrič, 1950b).

Umrli je leta 1953. —JOŽE MENCINGER

Reference: Kidrič, Boris, (1949): Karakter robnonovčanih odnosa u FNRJ, Komunist 1/1949, str. 33–51; Kidrič, Boris, (1950a): Privredni Problemi FNRJ, Kultura, Beograd, 298 strani; Kidrič, Boris, (1950b): Teze o ekonomici prelaznog razdoblja u našoj zemlji, Komunist 6/1950, str. 1–20.

Viktor Korošec

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Akad. Korošec se rokuje z akad. Šnuderlom leta 1973 na Pravni fakulteti. Arhiv Pravne fakultete Univerze v Ljubljani.

Profesor rimskega in klinopisnega prava Viktor Korošec se je rodil 7. decembra 1899 v Ljubljani, kjer je 16. novembra 1985 tudi umrl.

Po osnovni šoli in klasični gimnaziji v Kranju je študiral pravo na Pravni fakulteti v Ljubljani, ki jo je končal 1924 in bil 1926 promoviran za doktorja prava. L. 1924 je postal sodniški pripravnik pri deželnem sodišču, vendar je bil istega leta imenovan za tajnika Pravne fakultete.

Po začetnem zanimanju za mednarodno javno in primerjalno pravo se je pod vplivom profesorjev Janka Polca in Gregorja Kreka usmeril v rimsko pravo. Od 1924 do 1926 se je izpopolnjeval pri znamenitem romanistu in pravnem orientalistu Paulu Koschakerju v Leipzigu. Tu je napisal habilitacijsko delo o dedičevem jamstvu za zapustnikove dolgove po rimskem civilnem in pretorskem pravu (*Die Erbenhaftung nach römischem Recht*, Leipzig 1927).

V času svojega prvega bivanja v Leipzigu se je navdušil nad pravno orientalistiko. V študijskem letu 1928/29 se je z Rockefellerjevo štipendijo vrnil v Leipzig na študij sumersčine, akadščine in hetitsčine ter klinopisnih prav. Poleg Koschakerja so bili njegovi učitelji vodilni strokovnjaki na področju klinopisnih študij in staroorientalskih jezikov. Rezultat tega študija je bila knjiga o hetitskih državnih pogodbah (*Hethitische Staatsverträge, Ein Beitrag zu ihrer juristischen Wertung*, Leipzig 1931), s katero je postal Korošec svetovna avtoriteta na področju hetitskega prava. Pomen dela najlepše ilustrira podatek, da so ga ponatisnili še 1970.

L. 1932 se je nekaj mesecev izpopolnjeval na London School of Economics and Political Sciences na področju primerjalnega civilnega prava ter zgodovine in sistema angleškega zasebnega prava.

L. 1927 je bil imenovan za docenta Pravne fakultete v Ljubljani in je imel nastopno predavanje z naslovom *Naloge moderne rimskopravne vede s posebnim ozirom na razvoj rimskega prava*. L. 1930 je postal izredni in 1935 redni profesor za rimsko in druga antična prava ter za primerjalno zasebno pravo. S profesorjem Gregorjem Krekom je napisal obsežen učbenik z naslovom *Zgodovina in sistem rimskega zasebnega prava*. Korošec je napisal prvi snopič prvega zvezka (*Splošni nauki, viri, osebno in stvarno pravo*) in drugi zvezek (*Rodbinsko, dedno in civilno pravdno pravo*), medtem ko je drugi snopič prvega zvezka (*Obligacijsko pravo*) napisal Krek. Korošec je učbenik kasneje predelal in predvsem na novo napisal obligacijsko pravo (*Rimsko pravo, 1. del: Splošni del, osebno, stvarno in obligacijsko pravo*, Ljubljana 1967, 2. del: *Rodbinsko, dedno in civilno pravdno pravo*, Ljubljana 1969).

Bil je dekan Pravne fakultete 1938/39 in del leta 1940, prodekan pa 1939/40 in 1948/50.

L. 1956 je postal redni član SAZU v razredu za zgodovinske in družbene vede. Na SAZU je 1959 ustanovil in vodil Orientalistični inštitut, od 1961 do upokojitve pa je vodil tudi pravno sekcijo terminološke komisije.

Velik ugled je užival doma in po svetu. Bil je član mednarodnih združenj: Société d'Histoire du droit v Parizu, Société d'histoire des droits de l'antiquité in Association internationale des papyrologues v Bruslju ter Società italiana di storia di diritto in član izdajateljskih svetov revij *Iura* in *Revue internationale des droits de l'antiquité* ter podpredsednik Društva orientalistov Jugoslavije.

Na področju rimskega prava je poleg že omenjenega habilitacijskega spisa o dedičevi odgovornosti za zapustnikove dolgove in učbenika napisal tudi nekaj odmevnih razprav.

Glavnino svojega znanstvenega dela je posvetil klinopisnim pravom. Napisal je dve temeljni deli na področju raziskovanja klinopisnih prav. To velja za že omenjeno razpravo o hetitskih državnih pogodbah in knjigo *Keilschriftrecht*, ki jo je objavil v prestižnem *Handbuch der Orientalistik* (Leiden 1964). V njej je podal zgoščen pregled dotlej odkritega klinopisnega prava.

Poleg tega je objavil tudi številne članke. Največji prispevek je dal na področju hetitskega prava. V obširni razpravi je npr. predstavil mednarodne odnose, ki izhajajo iz dokumentov el-amarnskega in hetitskega državnega arhiva. Izčrpno je komentiral pogodbo, s katero je bila hetitska pokrajina Dattašša podeljena Ulmi-Tešupu.

S področja hetitskega zasebnega prava je že pred vojno objavil razpravo o sistematiki hetitske pravne zbirke, kot tudi različne razprave o hetitskem zasebnem pravu. Nekakšno sintezo njegovih odkritij na področju hetitskega prava predstavlja razprava *Hethitica. Prispevek k razvoju hetitskega prava* (Razprave SAZU, Ljubljana 1958). Tudi njegova zadnja večja razprava, ki je izšla 1983, je bila posvečena hetitskemu (javnemu) pravu.

Korošec je raziskoval tudi sumersko, babilonsko in asirsko pravo. Slovensko javnost je že kmalu po odkritju seznanil z zakonikom mesta Ešnunna, z Lipit-Ištarjevim zakonikom, predvsem pa z vsebino Hamurabijevega zakonika, ki ga je prevedel iz babilonščine. Korošček prevod, ki izpušča uvod in epilog, je terminološka mojstrovina. Uspelo mu je ustvariti tekoče in razumljivo besedilo, ki lepo podaja okorno in slikovito izražanje Hamurabijevega časa. Zaradi tega se Korošček prevod zlahka kosa s prevodi v svetovne jezike.

Korošec je s svojimi deli v marsikaterem pogledu opredelil smer nadaljnega snovanja in raziskovanja klinopisnih prav. Njegova posebnost je bila tudi v prepričanju, da z rezultati svojih raziskav ni dolžan seznaniti le mednarodne, marveč tudi slovensko javnost. Rezultate svojega dela je zato redno objavljajal tudi v slovenskem jeziku. — JANEZ KRANJC

Literatura: Viktor Korošec, v: Letopis SAZU, 8 (1958), str. 33–36; Gorazd Kušej; Viktor Korošec, v: Zbornik znanstvenih razprav, 35 (1972), str. 21–28; Viktor Korošec, v: Letopis SAZU, 36 (1986), str. 165–168; Janez Kranjc: Viktor Korošec (1899–1985), v: Zeitschrift der Savigny Stiftung, Romanistische Abteilung, 104 (1987), str. 908–913; Janez Kranjc: Viktor Korošec, v: Enciklopedija Slovenije, 5 (1991), str. 272–273.

Milko Kos

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Srednjeveški urbarji salzburške nadškofije Milka Kosa. Delo je izšlo 1939 kot publikacija AZU in je ena od prvih treh knjig, ki jih je izdala Akademija.

Rodil se je 12. decembra 1892 v Gorici v družini tedaj vodilnega slovenskega zgodovinarja Franca Kosa, ki je bil kasneje Milku tudi prvi učitelj na njegovi znanstveni poti. V slovensko-nemško-italijansko-furlansko večjezični Gorici je 1903–1911 obiskoval gimnazijo in študiral nato med 1911 in 1916 zgodovino in geografijo na univerzi na Dunaju. Doktoriral je pri Oswaldu Redlichu z disertacijo o oglejskem patriarhu Bertoldu Andeškem. Med 1915 in 1917 je na tamkajšnjem prestižnem Institut für Österreichische Geschichtsforschung študiral zgodovinske pomožne vede in postal z uspešnim zaključkom študija tudi njegov član. Svoje tozadevno znanje je 1921–1922 izpopolnjeval še na École des Chartes v Parizu, ki uživa podoben ugled kot dunajski inštitut. Pomožno zgodovinsko znanje, ki ga je pridobil na teh šolanjih, je pomembno opredelilo njegovo nadaljnjo znanstveno pot. Od 1918 do 1920 je na Dunaju delal v komisiji, ki se je ukvarjala z arhivskim vprašanjem razpadle Avstro-ogrske monarhije in bil nato 1920–1924 asistent v rokopisnem oddelku Licejske knjižnice v Ljubljani, kjer je pripravil še danes temeljni priročnik za to materijo *Srednjeveški rokopisi v Sloveniji* (izšel 1931 v soavtorstvu s Francetom Steletom, ki je obdelal likovno opremo rokopisov). 1924 je postal za kratek čas docent za pomožne zgodovinske vede na Filozofski fakulteti v Beogradu in bil nato 1925–1926 izredni profesor za isti predmet na Univerzi v Zagrebu. Po odhodu prof. Ljudmila Hauptmanna v Zagreb je oktobra 1926 Milko Kos postal izredni profesor za občo zgodovino srednjega veka in pomožne zgodovinske vede na Filozofski fakulteti v Ljubljani, kjer je ostal do upokojitve 1965, od 1934 naprej kot redni profesor, pri čemer je do 1946 predaval tudi (srednjeveško) zgodovino Slovencev (od tedaj naprej B. Grafenauer). Med 1941 in 1945 je kot rektor uspešno krmaril ljubljansko univerzo skozi vse Scile in Karibde vojnega časa in bilo mu je v veliko zadoščenje, da ga je maja 1945 nova oblast potrdila na tej funkciji do izteka mandata, potem je bil med 1945 in 1948 še njen prorektor. Ob ustanovitvi (Slovenske) Akademije znanosti in umetnosti 1938 je bil Kos med njenimi prvimi osemnajstimi člani in bil nato njen dolgoletni glavni tajnik (1938–1939, 1950–1972).

Milko Kos je že od konca tridesetih let 20. stoletja veljal za najpomembnejšega slovenskega zgodovinarja in kot takšnemu mu je Zgodovinsko društvo za Slovenijo ob njegovi šestdesetletnici kot prvemu izmed slovenskih zgodovinarjev posvetilo poseben *Kosov zbornik* (Zgodovinski časopis 6–7, 1952–1953). Njegovo znanstveno delo je bilo zelo raznovrstno, v glavnem pa usmerjeno v preučevanje slovenskega srednjega veka. Veliko pozornost je namenjal objavam virov, kjer je po očetovi smrti za objavo pripravil 5. knjigo *Gradiva za zgodovino Slovencev v srednjem veku* (1928). V treh knjigah je skupaj z obsežnimi spremljevalnimi študijami objavil *Urbarje salzburške*

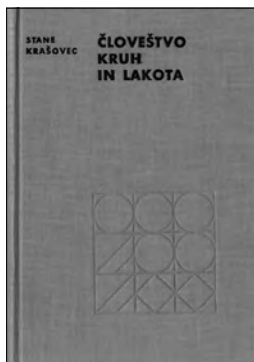
nadžkofije (1939) in *Urbarje Slovenskega Primorja* (1948, 1954) in si s komentirano objavo *Conversio Bagoariorum et Carantanorum* (1936) pridobil velik mednarodni ugled – ne glede na to, da delo žal nikoli ni bilo prevedeno v kakšen svetovni jezik. Na področju ožjih pomožnozgodovinskih raziskav so najbolj pomembne njegove paleografske študije Brižinskih spomenikov (1924, 1931), ki mu jih je uspelo čvrsto datirati, diplomatična analiza pisma papeža Hadrijana II. iz 869, s katerim je dovolil slovansko bogoslužje (1944) in njegovi kodikološki opisi v Sloveniji hranjenih srednjeveških rokopisov (gl. zg.). Napisal je »prvo znanstveno sintezo slovenske srednjeveške zgodovine« (B. Grafenauer) *Zgodovina Slovencev od naselitve do petnajstega stoletja* (1955, 1. izd. 1933), predvsem pa se je ves čas posvečal kolonizacijski zgodovini slovenskega ozemlja. Na tem področju je v štiridesetih letih dela opravil celo vrsto raziskav (raztresenih v številnih člankih), ki jih je na koncu zaokrožil v poglavju *Kolonizacija in populacija v srednjem veku* in spremljajočem zemljevidu »agrarne kolonizacije« v *Gospodarski in družbeni zgodovini Slovencev* 1 (1970).

Milko Kos je bil redni član (S)AZU od njene ustanovitve 1938. Bil je dopisni član jugoslovanske (danes hrvaške) (1937), češke (1937), poljske (1948) in srbske (1961) akademije znanosti (in umetnosti). Dunajska Filozofska fakulteta mu je 1966 podelila zlati doktorat, 1969 pa je postal častni doktor ljubljanske univerze.

Umrle je 24. marca 1972 v Ljubljani. —PETER ŠTIH

Gl. Bogo Grafenauer, *Življenje in delo Milka Kosa*, v: *Milko Kos, Srednjeveška kulturna, družbena in politična zgodovina Slovencev. Izbrane razprave* (Ljubljana 1985), str. 353–384 (z bibliografijo).

Stane Krašovec

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Naslovnica knjige Človeštvo, kruh in lakota včeraj, danes, jutri. DZS, Ljubljana 1970.

Stane Krašovec se je rodil 14. julija 1905 v Begunjah na Gorenjskem, maturiral na klasični gimnaziji v Ljubljani in 1928 diplomiral na Ekonomski komercialni visoki šoli v Zagrebu. Od mature je bil aktiven v delavskem gibanju, od 1924 kot član KP. V tridesetih letih je prevedel Borchartdovo izdajo *Kapitala* in v reviji *Književnost* anonimno pisal o aktualnih političnih in družbenih temah. Kot član PK KP za Slovenijo je bil 1936 aretiran in štiri leta zaprt v Sremski Mitrovici. Med vojno je delal v oddelku za propagando pri CK KPS. Že na Visu in nato v Beogradu je bil sekretar Komisije za obnovo. Na ustanovitveni konferenci OZN je bil član jugoslovanske delegacije, nato je do 1948 delal kot član raznih delegacij Jugoslavije na skupščinah UNRRA, Monetarnega fonda in Svetovne banke, ECOSOC, bil je predsednik komisije OZN za mamila in član izvršnega sveta UNICEF. Ob koncu 1947 je postal glavni direktor novoustanovljenega Zveznega statističnega urada. L. 1953 je bil izvoljen za profesorja na Ekonomski fakulteti v Ljubljani, kjer je do upokojitve predaval politično ekonomijo in agrarno politiko. Od 1949 je bil povezan z organizacijo FAO, najprej kot šef jugoslovanske delegacije in član Sveta, potem kot član in predsednik raznih odborov in komisij. Po upokojitvi na fakulteti 1963 je prevzel mesto statističnega svetovalca FAO za afriško regijo s sedežem v Adis Abebi, od 1967 je živel v Ljubljani. Občasno je bil svetovalec populacijskega oddelka OZN in FAO. Od vsega začetka je bil aktiven v Zvezi ekonomistov Slovenije in Jugoslavije in Jugoslovanskem statističnem društvu, nekaj časa pri vseh tudi predsednik in častni član Zveze ekonomistov Slovenije in Jugoslavije, osem let je bil glavni urednik Ekonomske revije. Od 1976 je bil izredni, od 1981 pa redni član SAZU.

Umrli je 1991.

Prispevek Staneta Krašovca je dvojen. Na eni strani gre za pedagoško in obsežno raziskovalno delo, ki obsega 200 bibliografskih enot; med njimi so štiri knjige, prevodi *Kapitala*, pet popularnih brošur in veliko člankov in referatov, objavljenih doma in v tujini. Druga stran je njegovo delovanje v svetu, ki se je začelo z delovanjem pri državnih poslih v prvih letih po drugi svetovni vojni in pozneje v mednarodnih organizacijah, kar je povezano s svetovljanstvom, strokovnostjo in znanjem več tujih jezikov. Sem sodi tudi raznovrstno organizacijsko delo, ki ga je opravljal desetletja kot ustanovitelj in urednik znanstvenih revij, pobudnik raziskovalnih projektov ter ustanovitelj znanstvenih društev.

Če odštejemo popularizacijo marksistične ekonomske misli, sodi Kraševčevo delo na tri velika področja. Prvo je njegova vloga v razvoju statistike. Ko mu je bila 1947 zaupana reorganizacija jugoslovanske statistike, je izvedel konsolidacijo mreže statističnih uradov, pripravo kadrov doma in v

tujini, nov pristop k velikim popisom in uvedel načelo javnosti statističnih podatkov; sočasno je vpeljal znanstveno utemeljitev statistične metodologije in statistike sploh. Na področju statistične teorije je pomemben njegov prispevek k metodologiji popisa prebivalstva; diferenciacija na vasi in pojava na agrarnem in neagrarnem področju so postali podlaga za njegove ekonomske in demografske raziskave. Drugo področje je raziskovanje razmerja med prebivalstvom in prehrano. Njegov prvi poskus prikazati problem in njegovo rešitev v zaokroženi celoti je bila knjiga *Preveč ljudi – premalo kruha* 1957 ter bistveno razširjena in predelana knjiga *Človeštvo, kruh in lakota*, ki je izšla 1970. Na mednarodnih konferencah je imel uvodna predavanja o glavnih problemih in načinih reševanja vprašanj, ki izhajajo iz neenakomernega razvoja prebivalstva in dinamike razvoja agrarne produkcije. Tretje področje, ki mu je posvečal največ pozornosti, je fenomen kmeta delavca ali mešanih gospodinjstev. Na njegovo iniciativo je Mednarodna asociacija agrarnih ekonomistov postavila prihodnost part-time kmetovalcev na dnevni red konference v Lyonu 1964, kjer je imel osnovni referat, ki je pripomogel, da se je tudi FAO odločila formirati mednarodno delovno skupino. Tako je izšla prva analitična publikacija o stanju kmetov delavcev v evropskih deželah z vidnim Krašovčevim prispevkom. S svojo dejavnostjo in deli je postopno pridobil v svetu ugled največjega eksperta za vprašanja kmeta delavca. Zato je leta 1981 v Ljubljani organiziral poseben seminar pod okriljem medakademijskega odbora jugoslovanskih akademij. Referate in razpravo je zbral in uredil v publikaciji SAZU *Part-time farmers and their adjustment to pluriactivity*. O Krašovčevi vsestranskosti pričajo med drugim obsežna študija o gospodarskem razvoju Japonske, preučevanje narodnih manjšin in narodnosti ter prizadevanja za zaščito okolja. — JOŽE MENCINGER

Gregor (Gojmir) Krek

Zg.: Foto Wikicommons.

Sp.: Roman Fekonja, Gregor Krek, 1891, olje na platnu. Hrani SAZU.

Profesor rimskega in civilnega prava, pravni praktik in ugledni glasbenik Gregor (Gojmir) Krek se je rodil 27. junija 1875 v Gradcu, umrl pa 1. septembra 1942 v Ljubljani. Šolal se je v Gradcu, kjer je bil 1898 promoviran za doktorja prava. Sodno prakso je opravil pri deželnem sodišču v Gradcu. Po odlično opravljenem sodniškem izpitu 1900 je bil imenovan za sodnika v Ljubljani. V študijskem letu 1902/3 se je izpopolnjeval na Univerzi v Leipzigu.

Decembra 1904 je bil dodeljen tajništvu Vrhovnega sodišča na Dunaju, 1907 je postal svetniški, 1911 pa dvorni tajnik. Po vrnitvi v Ljubljano je bil v novembru 1918 dodeljen Višjemu deželnemu sodišču. Tu je postavil na noge pravosodno knjižnico. Januarja 1920 je bil imenovan za rednega profesorja rimskega in civilnega prava na Pravni fakulteti v Ljubljani. V študijskih letih 1920/21, 1926/27 in 1934/35 je bil dekan, v študijskem letu 1921/22 pa rektor. Tudi na Pravni fakulteti je iz nič vzpostavil odlično knjižnico, ki jo je vodil vse do smrti.

L. 1929 je bil izbran za člana Slovanskega instituta v Pragi. L. 1938 je bil med prvimi člani pravnega razreda novoustanovljene Akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani, 1939 pa je bil izvoljen za njenega generalnega tajnika. Poskrbel je za pravne podlage in prostore Akademije, uredil njeno poslovanje in brez sleherne pomoči do svoje smrti vodil delo Akademije. L. 1940 je postal dopisni član modroslovno-pravnega razreda JAZU.

Krekov pravni opus sega na zakonodajno in znanstveno oziroma pravno-teoretično področje.

Kot član zakonodajnega odseka pri ministrstvu za pravosodje in vrhovnega zakonodajnega sveta je pripravil vrsto zakonskih osnutkov. Med drugim je bil uzakonjen njegov načrt zemljiškoknjižnih zakonov in pravilnik o vodenju zemljiških knjig. Sodeloval je tudi pri zakonu o ureditvi rednih sodišč, konkurznem zakonu, zakonu o ustanovah, uvodnem zakonu k civilnemu pravdnemu postopku, zakonu o fideikomisih itn.

Začetek Krekovega znanstvenega dela sega v čas po koncu študija. Že 1898 je napisal razpravo o razvoju pojma posesti, leto za tem je izšel njegov prevod *Navodila za prisilne upravnike*. L. 1900 je v Gradcu objavil razprave o gospodarski in pravni naravi vrednostnih papirjev, o izvršbi na vrednostnih papirjih ter izjemah od izvršbe po rimskem pravu in pravu barbarskih zakonov. L. 1903 je izšla njegova razprava o sodni poravnavi in zamudni sodbi pri poroštveni obveznosti, dve leti kasneje pa je na Dunaju objavil svojo razpravo o zapadlosti, iztožljivosti in zamudi porokove obveznosti, ki jo je pripravljaval med bivanjem v Leipzigu.

Po tem je Krek kar za nekaj časa prekinil z znanstvenim delom. Od njega ga ni odvracalo samo praktično delo in intenzivno ukvarjanje z glasbo, mar-

več se je verjetno vdal v usodo, da iz njegove akademske kariere ne bo nič. Nova obsežnejša znanstvena razprava izpod njegovega peresa zato sovпада z začetkom njegovega dela na fakulteti. L. 1921 je v prvem zvezku *Zbornika znanstvenih razprav* objavil svoje uvodno predavanje z naslovom *Pomen rimskega prava nekdanj in sedaj*. Razprava je bila objavljena tudi v tujini. Isto velja za njegov prispevek *Organizacija sodišč po najnovejšem zakonskem načrtu*, ki jo je objavil 1924 v Slovenskem pravniku. L. 1925 je Krek skupaj s profesorjem Milanom Škrlijem objavil nemški prevod jugoslovanskega tiskovnega zakona.

Čeprav je bil v prvi vrsti civilist in romanist, se je večkrat lotil tudi drugih pravnih področij. L. 1926 je v Berlinu objavil temeljno delo o jugoslovanskem ustavnem pravu z naslovom *Grundzüge des Verfassungsrechtes des Königreichs der Serben, Kroaten und Slovenen*. Delo, ki ga lahko štejemo za najboljši prikaz vidovdanske ustave in enega od začetkov ustavnopravne znanosti na Slovenskem, je vzbudilo veliko zanimanje. L. 1928 sta profesorja Krek in Škerlj za četrto izdajo Neumannovega komentarja zakonov o civilnem postopku spisala obsežen pregled jugoslovanske zakonodaje na področju civilnega postopka.

Eno od najprodornejših Krekovih del je bila razprava ob stoletnici rojstva velikega avstrijskega pravnika Antona Rande, ki jo je 1934 objavil v *Slovenskem pravniku*. Razširjeno verzijo te razprave, v kateri prihajajo do izraza temeljna Krekova razmišljanja o pravu, je objavil tudi v nemščini.

Med odmevnejše Krekove spise sodi tudi razprava o lastninski pravici na divjadi. V njej skuša s historičnega, gospodarskega in pravnofilozofskega vidika osvetliti vprašanje, komu pripada lastninska pravica na divjadi.

Vrhunec Krekovega znanstvenega dela predstavlja njegovo 1937 objavljeno *Obligacijsko pravo*, ki je izšlo kot del Korošec-Krekove *Zgodovine in sistema rimskega zasebnega prava*. Čeprav je bilo zasnovano kot učbenik, daleč presega raven in potrebe klasičnega učbenika. Knjiga je obsežen in podroben priročnik rimskega obligacijskega prava, ki pa se s številnimi primerjavami navezuje na sodobno pravo. Za Krekov učbenik lahko brez pretiravanja trdimo, da sodi med najboljše učbenike rimskega obligacijskega prava na svetu. V njem je avtor našel izredno posrečeno srednjo pot med obravnavanjem posameznih primerov in splošnim prikazom. Posebnega občudovanja vreden je izbor virov in zanesljivost pri njihovem navajanju. Kreku se je namreč med številnimi klasičnimi odlomki posrečilo izbrati najbolj značilne in povedne. In čeprav je delo izšlo v času t. i. »lova na interpolacije«, Krekova stališča do vprašanja pristnosti virov niso pretirana in so večinoma še danes sprejemljiva. Če torej odmislimo nekatere jezikovne arhaizme, je delo še vedno odlično uporabno in aktualno.

Gregor Krek je bil eden od najboljših slovenskih pravnikov. Po svoji široki izobraženosti, inovativnosti in prodornosti sega v sam vrh evropske pravne znanosti in prakse. —JANEZ KRANJC

Literatura: Gregor (Gojmir) Krek, v: Letopis AZU, 1 (1943), str. 199–207; Janko Polec, Gregor (Gojmir) Krek, SBL, zv. 1, str. 558 in sl.; Janez Kranjc: Gojmir Gregor Krek, v: Enciklopedija Slovenije, 6 (1992), str. 1.

Gorazd Kušej

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Ob Pitamičevi 80-letnici – akad. Kušej v sredini. Osebni arhiv prof. dr. Lovra Šturma.

Rodil se je 17. decembra 1907 v Gradcu. Diplomiral je 1929 na Pravni fakulteti v Ljubljani in je bil leto kasneje na isti fakulteti promoviran za doktorja prava. V študijskem letu 1930/31 se je izpopolnjeval na univerzi v Bordeauxu pri prof. R. Bonnardu, nato pa še na Dunaju. Avgusta 1932 je obiskoval tečaj na Akademiji za mednarodno pravo v Haagu in sodeloval v seminarjih H. Kelsna in J. Browna Scotta. Opravil je tudi enoletno sodno prakso pri sodiščih v Ljubljani.

Decembra 1933 je postal privatni docent pri stolici za ustavno pravo in teorijo države Pravne fakultete v Ljubljani; v začetku 1934 se je zaposlil kot tajnik tehniške fakultete, decembra 1935 je dobil mesto docenta pri že navedeni stolici, avgusta 1939 je bil imenovan za izrednega profesorja, avgusta 1945 pa za rednega profesorja. V študijskem letu 1947/48 je bil dekan Pravne fakultete v Ljubljani, po upokojitvi pa mu je bil 1978 podeljen naziv zaslužnega profesorja.

Od 1950/51 do 1951/52 je bil rektor Univerze v Ljubljani. Od 1958 je bil redni član Slovenske akademije znanosti in umetnosti in od 1972 do 1980 njen glavni tajnik. Vse od 1945 je intenzivno sodeloval v komisijah za ustavna in pravna vprašanja na republiški in zvezni ravni. Dejavni je bil tudi kot član pravne sekcije terminološke komisije za slovenski jezik pri SAZU. L. 1980 je dobil Kidričevo nagrado za življenjsko delo na področju pravne znanosti.

Težišče Kušejevega znanstvenega dela sega na področja filozofije prava, teorije prava, teorije države in političnih znanosti ter domačega in primerjalnega ustavnega prava. V omejenem obsegu se je ukvarjal tudi s sociologijo in pravno zgodovino.

Pred drugo svetovno vojno se je najbolj intenzivno ukvarjal s filozofijo prava. V ta sklop sodijo zlasti razprave *Sodobno prirodno in pozitivno pravo s posebnim ozirom na francoski pravni objektivizem* (1931/32), *Teorija L. Duguita o objektivnem pravu* (1931/32), *Socialna volja in pojem prava* (1931/32) in *Razmerje med pozitivnim in prirodnim pravom* (1931/32).

Kušej se je veliko posvečal teoriji države in političnih znanosti. O tem pričajo razprave, kot so *Sodobna demokracija. Njene teoretične osnove in praktične oblike* (1933), *Mešana državna oblika* (1941/42) in *O načelu enotnosti in delitve oblasti pa o razmerju zveznih organov oblasti po ustavnem zakonu z dne 13. 1. 1953* (1954). Na področje teorije države je posegla tudi razprava *Nekaj misli k vprašanju o razmerju med državo in pravom* (1953), v tesni povezavi s teorijo države pa so tudi nekatere ustavnopravne razprave, npr. razprava *Preobrazbe jugoslovanskega federalizma skozi posamezna ustavna razdobja* (1972).

Kušej je opazno zaznamoval teorijo ustavnega in primerjalnega ustavnega prava. Ob posameznih razpravah sta temeljni deli zlasti *Politični sis-*

tem SFRJ v treh izdajah: 1963, 1964 in 1966 (predelana izd.) in v ciklostirani tehniki natisnjeno delo *Primerjalno ustavno pravo* (1960). To zadnje delo je postavilo trdne temelje za razvoj primerjalnega ustavnega prava.

Med najbolj vidnimi dosežki so razprave s področja teorije prava. Gre za razprave, kot sta, denimo, *Časovna veljavnost pravnih pravil in »vacatio legis«* (1944) in *Pripombe na rob razprave Iva Krbeka »Prilog teoriji o pojmu prava«* (1954), vrhunec pa je knjiga *Uvod v pravoznanstvo* (1960), ki je izšla v petih izdajah (zadnja je iz leta 1976). To delo je doživelo še tri izdaje (1984, 1989 in 1992), ki sta jih kot soavtorja pripravila Kušejeva naslednika (A. Perenič in M. Pavčnik).

Naposled, a ne nazadnje je treba poudariti tudi to, da je bil Kušej pretanjen pisec in mislec. Med vrhove njegovih razpravljanj sodi uvod v prevod Rousseaujeve *Družbene pogodbe* (Rousseau in njegova »Družbena pogodba«, 1960). Kušejeva razprava ni namenjena samo *Družbeni pogodbi*, njeni razčlenitvi in njenemu prispevku k politični filozofiji. Kušej jo umešča v družbene in idejne tokove v Franciji, posebno pozornost pa posveča tudi vprašanjem delitve in enotnosti državne oblasti. Eno od osrednjih vprašanj, ki si jih zastavlja, je, kako se je mogoče približevati idealu vsebinske in ne le formalne demokracije. Rousseau govori o suverenosti ljudstva, ta pa zajema, kot pojasnjuje Kušej, »tudi njegovo neodtujljivo in neodvzemljivo pravico, da po svoji presoji razveljavi celo samo družbeno pogodbo, ki na njej sloni državna združba.«

Kušej je bil med najbolj kakovostnimi univerzitetnimi učitelji; kot mentor in kot predavatelj je deloval polnih 43 let. V veliki meri je nagovarjal tiste, ki so šele vstopali v študij in svet prava. Sooblikoval je temelje pravne kulture, razvijal normativno razumevanje prava in osvetljeval njegovo družbeno ozadje. Na sociološko ozadje prava je opozarjal že med obema velikima vojnama. Pravo je opredelil kot trajno, vrhovno, nedotakljivo socialno vezoče hotenje, ki določa posameznim pod njim stoječim hotenjem in stremljenjem dovoljene smotre in za te smotre dovoljena primerna sredstva, *Socialna volja in pojmi prava* (1931/32). Bil in ostal je sinonim za prodornega razumnika, ki je gradil na izročilu evropske civilizacije in pravne omike.

Umrle je 9. decembra 1985. —MARIJAN PAVČNIK

Viri: Gorazd Kušej, v: *Letopis SAZU*, 9 (1959), str. 33–34; Majda Strobl: *Akad. in univ. prof. dr. Gorazd Kušej*, v: *Zbornik znanstvenih razprav*, 38 (1978), str. 25–38; Alojzij Finžgar: *Gorazd Kušej (1907–1985)*, v: *Letopis SAZU*, 36 (1986), str. 171–172; Anton Perenič: 1. *Akademik prof. dr. Gorazd Kušej – in memoriam*, v: *Zbornik znanstvenih razprav*, 46 (1986), str. 215–216, in 2. *Gorazd Kušej*, v: *Enciklopedija Slovenije*, 6 (1992), str. 82; Marijan Pavčnik: 1. *Teorija prava*, v: *Enciklopedija Slovenije*, 13 (1999), str. 232–234, in 2. *Gorazd Kušej*, v: *Marijan Pavčnik (ur.): Izročilo pravne znanosti*. Ljubljana 2008, str. 622–624.

Rado Kušej

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Kot rektor pred Univerzo v Ljubljani. Osebni arhiv prof. dr. Mitje Novaka.

Pravnik Radoslav Kušej se je rodil 21. julija 1875 v kmečki družini v Spodnjih Libučah na Koroškem. Tri razrede gimnazije je opravil v bližnji benediktinski gimnaziji v Št. Pavlu, ostale pa je z več priznanji končal 1896 v Celovcu. Študij prava je zaključil z doktorsko promocijo 1901 na Dunaju. V študentskih letih je že objavil prve spise.

Ker so opazili njegovo nadarjenost, se je znašel v krogu mladih razumnikov, ki so jih z namenom, da postanejo učitelji na slovenski univerzi, poslali na tuje univerze, da bi se izpopolnili pri vodilnih strokovnjakih na določenih področjih. Kušēja je Ivan Hribar pregovoril, da je šel v Bonn v seminar Ulricha Stutza, enega vodilnih strokovnjakov na področju cerkvenega prava. S Stutzem sta odlično sodelovala in obsežna Kušejeva študija o cerkveni organizaciji v drugi polovici 18. stol., *Joseph II und die äussere Kirchenverfassung Innerösterreichs*, je 1908 izšla v ugledni seriji objav bonskega inštituta za cerkveno pravo. V tem delu je že opazno, da Kušej cerkveno organizacijo in pravo proučuje tako, da je posebno pozoren na zgodovinski razvoj in okoliščine. Delo je bilo v mednarodni strokovni javnosti zelo lepo sprejeto in na podlagi te študije je 1919 postal profesor pravne fakultete. Delo je bilo pozneje manj opaženo, ker zgodovinski razvoj cerkvene organizacije na krajevni ravni ni bil deležen tolikšne pozornosti.

Kušej je pred prvo svetovno vojno deloval v sodni službi, kjer se je izpopolnil predvsem na področju civilnega prava, kar je s pridom uporabil tudi pri akademskem delu na področju cerkvenega prava.

Po prevratu 1918 je le še nekaj mesecev deloval v sodni službi in bil že v začetku 1919 poklican za profesorja cerkvenega prava na novo pravno fakulteto univerze v Ljubljani. Od 1919 ni deloval le kot univerzitetni učitelj, temveč se je ves čas soočal z novimi izzivi pravnega položaja verskih skupnosti. Deloval je v različnih strokovnih komisijah, ki so se ukvarjale s cerkvenimi organizacijami nove države, in o tem obveščal javnost v strokovnih in splošnih glasilih. Temeljni problem je bil, da je bilo v državi več različnih verskih skupnosti, ki pa so imele v prejšnjih državah različen položaj. Kušej se je zavzemal, da bi bile verske skupnosti v državi enako obravnavane (pariteta), in je bil zato zadržan glede možnosti sklenitve konkordata. Ker se je zavedal težkega gospodarskega položaja večjega dela župnij, je posebno pozornost posvetil patronatnemu pravu. Tu je zastopal stališče, da naj država kot pokrovitelj prevzame skrb za stvarno plat verskih organizacij ali pa naj vrne cerkveno premoženje, ki je bilo pod državno upravo, saj je ta upravljala verski sklad, ki je nastal iz podržavljenega cerkvenega premoženja.

Za študente je že 1923 pripravil pripomoček. To je bil sistem *Cerkveno pravo katoliške in pravoslavne cerkve s posebnim ozirom na razmere v kra-*

ljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev. Razumljivo je, da je bila predstavitev pravoslavnega prava obdelana manj obsežno. Je pa študente opozoril na zbornik pravoslavnega cerkvenega prava, *Krmčijo*, tako da jim je pokazal posebno lepo knjižno objavo. Knjigo je zelo razširil in izpopolnil v drugi izdaji 1927. Kušejev sistem cerkvenega prava je zadovoljil tudi potrebe pravnikov in duhovnikov, saj je obdelal cerkveno pravo po novem zakoniku cerkvenega prava in je bil sploh prvi tak sistem v Sloveniji. Odlika knjige je zgodovinski uvod in sprotno navajanje zgodovinskih okoliščin, ki so vplivale na ureditev konkretnih vprašanj. Pohvalo si zasluži pravni humanizem, ki ga razodevajo deli, v katerih se sklicuje na splošna pravna spoznanja. Med cerkvenimi pravniki je delo doživelo lep sprejem tudi zunaj meja države. Še najbolj zadržani se zdijo nekateri hrvaški ocenjevalci, pri čemer ni mogoče ugotoviti, ali jih morda ne moti Kušejevo načelno stališče, da je verske organizacije v državi treba obravnavati z enakimi merili. Vsekakor delo ostaja še vedno neprešežen sistem cerkvenega prava na Slovenskem, čeprav je bilo cerkveno pravo po izidu knjige uzakonjeno v novem zakoniku.

Kušej je posebno težavo enakega obravnavanja verskih prav zaznal na področju ureditve zakonske zveze. Z izjemo Vojvodine je bil vpliv verskih organizacij na zakonsko zvezo zelo velik, ponekod pa je bila zakonska zveza praktično v celoti v pristojnosti organov verskih skupnosti. Ker so sodbe verskih sodišč v zadevah razveze veljale na vseh pravnih območjih Jugoslavije, je prišlo do zlorab. Da bi se lahko ločili ali sklenili zakonsko zvezo, so posamezniki prestopali v druge vere. Po Kušejevem mnenju je to vodilo v pravni in dejanski nered in ogrožalo pravno varnost na področju zakonske zveze. Prepričan je bil, da je mogoče težavo urediti tako, da splošna pravila glede sklepanja, veljavnosti in razveze zakonske zveze uredi državni civilni zakonik za vse državljane, medtem ko so verske posebnosti pridržane posameznim verskim skupnostim. To stališče je najprej predstavil v razpravi *Vera in bračna vez v naši državi de lege lata in de lege ferenda* in ga potem izražal v vrsti znanstvenih razprav v *Zborniku znanstvenih razprav juridične fakultete, Slovenskem pravniku* in dnevnikih časopisih. To je Janko Polec imenoval Kušejev *ceterum censeo*.

L. 1937 se je odzval na politizirane razprave v zvezi s konkordatom med Vatikanom in Jugoslavijo. Ker so zaradi političnih ciljev vrsto zadev iz konkordata predstavljali javnosti izkrivljeno, je prevedel besedilo konkordata in dodal razlago najbolj spornih vprašanj. Tu je bil njegov umirjeni nastop zaman.

Marsikaj je Kušej predstavil tudi tuji strokovni javnosti v nemškem jeziku.

Zaradi njegovega mirnega, a veselega značaja so ga cenili tudi njegovi kolegi. To se je kazalo tako, da je največkrat med njimi opravljal vodilne naloge na fakulteti in univerzi. Bil je kar trikrat dekan in tudi rektor univerze. Zelo so ga cenili tudi študenti.

Ob ustanovitvi Akademije znanosti in umetnosti je bil med prvimi člani.

Po daljši bolezni je umrl 10. maja 1941. —VLADIMIR SIMIČ

Bibliografija: Janko Polec, Dr. Rado Kušej, Zbornik znanstvenih razprav XVIII / 1941–42, Ljubljana 1942, str. 20–22.

Rudi Kyovsky

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Ob Pitamičevi 80-letnici – akad. Kyovsky drugi z desne. Osebni arhiv prof. dr. Lovra Šturma.

Rodil se je 17. avgusta 1906 v Roču v Istri. Gimnazijo je najprej obiskoval v Pazinu, nato je končal en razred na ilegalni slovenski gimnaziji v Trstu, po prebegu v Jugoslavijo pa 1924 maturiral na gimnaziji v Ljubljani. L. 1928 je diplomiral na pravni fakulteti v Ljubljani, kjer je bil 1929 promoviran za doktorja prava. Kot pripravnik je najprej delal na sodiščih v Ljubljani, Novem mestu in Mariboru, nato pa je vse do II. svetovne vojne sodniško funkcijo opravljal v Arilji v Srbiji, v Dolnji Lendavi in Novem mestu. L. 1941 se je vključil v narodnoosvobodilno gibanje. Italijanski okupator ga je 1942 odpeljal najprej v koncentracijsko taborišče Gonars, nato v Razino v Abrucih. Po kapitulaciji Italije se je pridružil partizanom v Italiji, po premestitvi na Vis pa je pri vrhovnem štabu NOV delal v poverjeništvu za socialno politiko. Bil je soavtor tako imenovanega »viškega programa« socialne politike v novi Jugoslaviji. Področje socialne politike je ostalo predmet njegovega delovanja tudi neposredno po končani vojni. Najprej je postal pomočnik, nato direktor Državnega zavoda za socialno zavarovanje Jugoslavije. Aktivno je začel sodelovati pri pripravi zakonodaje s področja dela in socialnega zavarovanja, bil je tudi avtor prvega zakona o Rdečem križu. Kot predstavnik države je 1946 sodeloval na prvi povojni konferenci MOD v Parizu.

Pomembno prelomnico v aktivnem življenju akademika Kyovskega pomeni leto 1950, ko je bil izvoljen za docenta za delovno pravo in socialno zavarovanje na pravni fakulteti v Ljubljani, na kateri je delal vse do upokojitve 1977. Ta izvolitev in poznejši izvolitvi za izrednega profesorja (1952) in rednega profesorja (1957) so pomenile njegovo poklicno preusmeritev in začetek plodnega obdobja univerzitetnega učitelja in znanstvenoraziskovalnega delavca. Trdno je bil prepričan, da mora biti pedagoško delo univerzitetnega učitelja oprto na izsledke raziskovalnega dela, zato je skupaj z akademikom Vavpetičem 1956 pri pravni fakulteti v Ljubljani ustanovil Inštitut za javno upravo in delovna razmerja. Dolga leta je bil direktor pozneje iz inštituta izločenega Inštituta za delo, v okviru katerega še danes potekata raziskovalno delo in nepretrgano izpopolnjevanje diplomiranih pravnikov na področju dela in socialne varnosti.

V študijskem letu 1956/57 je bil izvoljen za dekana, v naslednjem mandatskem obdobju pa še za prodekana pravne fakultete.

Za njegovo pedagoško delo je značilno, da ga je opravljal s posebnim zanosom in veseljem. Predaval ni le na svoji matični fakulteti, temveč tudi na Višji šoli za socialne delavce v Ljubljani in Višji pravni šoli v Mariboru. Želel je vzgojiti čim več strokovnjakov, ki bi se ukvarjali s problematiko dela in socialne varnosti. Bil je priljubljen mentor številnim študentom podiplomskega študija in doktorandom iz ožje in širše domovine. Kot predavatelj pa

je bil vabljen tudi na univerze v Nemčiji, Franciji, Belgiji, Italiji, Švedski, Češkoslovaški, Poljski in Madžarski. Vrsto let je bil predavatelj in kodirektor Mednarodne šole za delovno pravo in socialno varnost, ki je delovala v okviru Mednarodne fakultete za primerjalno pravo s sedežem v Strasbourgu. Študentom z vsega sveta, med katerimi so mnogi postali univerzitetni učitelji, je z veliko mero kritičnosti predstavljal naš delovnopравни sistem ter pozitivne in negativne strani tedanjega samoupravnega sistema.

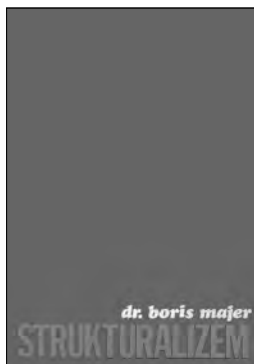
Kot mednarodno priznan strokovnjak je bil med ustanovitelji Mednarodnega združenja za delovno pravo in pravo socialne varnosti s sedežem v Ženevi in dolga leta član njegovega izvršnega odbora. Aktivno se je udeleževal svetovnih kongresov tega združenja. Tesno sodelovanje s predstavniki MOD, opravljanje funkcije tehničnega svetovalca vladnega dela jugoslovanske delegacije na Mednarodnih konferencah MOD in članstvo v Nacionalnem odboru Jugoslavije za sodelovanje z MOD so mu omogočali stalen stik z razvojem mednarodnega delovnega prava.

Profesorjeva prizadevanja pri izgrajevanju delovnega prava in prava socialne varnosti in njegovo pedagoško delo v družbi niso ostala neopažena. Za svoje delo je prejel več priznanj. L. 1977 je za življenjsko delo na področju delovnopravne znanosti prejel Kidričevo nagrado. L. 1976 je bil izvoljen za dopisnega, 1981 pa za rednega člana SAZU. L. 1979 mu je bil podeljen naziv zaslužnega profesorja pravne fakultete v Ljubljani.

Iz njegove obsežne bibliografije izhaja, da je napisal več učbenikov za delovno pravo. Sodeloval je pri več kot 20 znanstvenoraziskovalnih nalogah. Bil je pobudnik za izdajo komentarjev zakonov s področja delovnih razmerij, kot soavtor je sodeloval pri izdaji komentarjih sedmih zakonov. V svojih razpravah in člankih, nekaterih objavljenih tudi v tujini, je sprva preučeval razvoj delavskega gibanja na Slovenskem, nato je začel preučevati teorijo delovnega razmerja v meščanski teoriji in sistemu samoupravljanja. Veliko pozornosti je posvetil analiziranju položaja delavcev na splošno in nekaterih posebnih kategorij delavcev kot npr. vodilnih delavcev. Ukvarjal se je z bistvom pravice do dela, posebno zanimanje pa je vedno kazal za vprašanja vloge sindikata v tedanji samoupravni socialistični družbi ter pravno ureditev stavk pri nas. Ukvarjal se je tudi z razreševanjem individualnih delovnih sporov in bil pobudnik za ustanovitev posebnih sodišč za te spore. Širino pri obravnavanju problematike pozitivne pravne ureditve mu je omogočalo dobro poznavanje mednarodnega delovnega prava. Njegova zasluga pa je tudi, da smo v slovenski teoriji delovnega prava zelo razširili uporabo primerjalne pravne metode.

Akademik Kyovsky je umrl 5. januarja 2002. — POLONCA KONČAR

Boris Majer

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Naslovnica knjige *Strukturalizem* (poskus filozofske kritike), *Komunist*, Ljubljana 1971.

Dr. Boris Majer, od 20. marca 1975 izredni, od 24. aprila 1981 redni član SAZU, se je rodil 15. februarja 1919 v Colu pri Vipavi, šolal se je v Ljubljani, nato v Ljubljani študiral slavistiko, diplomiral 1941. Med II. svetovno vojno je bil udeleženec upora proti okupatorjem, odlikovan 1950 z medaljo za hrabrost. Po vojni je bil urednik in direktor Cankarjeve založbe do 1951, ob končanju funkcije odlikovan z redom zaslug za narod s srebrno zvezdo. L. 1952 je postal profesor filozofije na klasični gimnaziji in nato na učiteljski in Ljubljani. V tem času se je veliko ukvarjal z metodiko pouka filozofije, tako da je 1960 postal še predavatelj tega predmeta na filozofskem oddelku Filozofske fakultete. Oddelek za filozofijo je bil ravno v času njegovega prihoda v razsulu zaradi posegov politike v zvezi z *Revijo 57*, tako da je grozila celo ukinitve študija filozofije v Ljubljani. Zasluga Borisa Majerja je bila, da se ta grožnja ni udejanjila; z nadčloveškimi napori njega in peščice sodelavcev se je oddelek stabiliziral in se potem razvil v ugledno in mednarodno priznano institucijo. V tem procesu stabilizacije je doktoriral (1968) in nato 1972 postal redni profesor. Po doktoratih ožjih sodelavcev je oddelek, na osnovi omenjene negativne izkušnje, poskrbel za podiplomsko in doktorsko rast svojih študentov. Boris Majer si je za nalogo zadal še oblikovanje raziskovalne institucije. Prvi poskus je bila ustanovitev filozofskega oddelka na Institutu za sociologijo (1963), ki je omogočil zaposlitev štirim talentiranim diplomiranim filozofom; a spremenjeni način financiranja znanosti je povzročil reorganizacijo Instituta za sociologijo, tako da je njegov filozofski oddelek izgubil entiteto. Kot akademik je 1977 dal pobudo za filozofski inštitut pod okriljem SAZU, tedaj ustanovljen pod imenom Inštitut za marksistične študije ZRC SAZU; inštitut, ki se zdaj imenuje Filozofski inštitut ZRC SAZU, je prav tako postal pomembna znanstvena institucija z mednarodnim ugledom. Ves čas je bil aktiven tudi v strokovnem društvu, ki je sprva združevalo filozofijo in sociologijo, potem pa se je razdelilo, in Boris Majer je postal prvi predsednik Slovenskega filozofskega društva. A omenjeni uspehi v oživitvi in krepitvi filozofije kot stroke ne bi bili mogoči, ko sam Boris Majer ne bi bil pomemben strokovnjak. Njegovo znanstveno delo je plod njegovih zrelih let (1960–93), zatem pa mu je izguba vida onemogočila samostojno raziskovanje. V prenovi študija na filozofskem oddelku fakultete je bilo treba najprej pokriti največjo vrzel – filozofske smeri 19. in 20. stoletja. Iz te materije so bila njegova predavanja po 1960, rezultat njegovega raziskovanja pa je knjiga *Med znanostjo in metafiziko* (1968), prvo slovensko sistematično delo o filozofskih smereh, ki so bile tedaj (zelo neustrezno) poimenovane »postheglovska meščanska filozofija«. Majerjevo delo je dober poskus vrednotenja teh smeri. Že leto prej (1967) je napisal uvodno študijo k izboru iz

Heideggerjevih spisov: *Heidegger, mislec biti*. Tudi to delo je bilo za tisti čas prelomno: razpravo o Heideggerju je premaknilo iz političnega ocenjevanja Heideggerjevih povezav z nacizmom na teren filozofskega dialoga. L. 1969 je prejel nagrado Sklada Borisa Kidriča. Naslednja tema iz sodobne filozofije je bil *Strukturalizem*; knjiga je doživela dve izdaji, 1967 in 1978. Majerjev prispevek k dedogmatizaciji Marxa je delo *Marxovo pojmovanje materializma* (1977). Z delom *Umetnost in politika* (1983) je skušal ublažiti ideološke pritiske na umetnost, z delom *Razmišljanje o drugačnem socializmu* (1988) pa prispevati k iskanju modernega socializma s človeškim obrazom. Njegovo zadnje delo (1993) je *Marxism, Transcendence and Spirituality*, delo, s katerim stopa v mednarodni dialog o teh vprašanjih.

Pomemben je tudi Majerjev politični angažma, ki mu je mdr. olajševal skrb za razvoj filozofskih institucij. Od političnih funkcij so bile najpomembnejše: predstojnik Marksističnega centra CK ZKS, kjer je omogočal odpiranje novih vprašanj in dialog, tudi npr. ob novih cerkvenih dokumentih dialog med Zvezo komunistov in RKC; član predsedstva CK ZKS 1978–86; član Predsedstva SRS (1986–88). V političnem angažmaju je bil reformno usmerjen.

V obdobju svoje znanstvene aktivnosti je prejel tri visoka odlikovanja: 1965 red dela z zlatim vencem, 1975 red dela z rdečo zastavo, 1979 red republike z zlatim vencem.

Bil je oče treh hčera. Umrl je v Ljubljani 14. aprila 2010. —BOŽIDAR DEBENJAK

Vasilij Melik

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Na Filozofski fakulteti.
Foto Matjaž Rebolj.

Vasilij Melik (Ljubljana, 17. januar 1921–28. januar 2009, Ljubljana) je imel redek privilegij, da se je rodil v družini z bogato knjižnico. Njegova mati je izvirala iz premožne Novakove družine, oče Anton pa je bil že sredi dvajsetih let 20. stol. docent geografije na ljubljanski univerzi. Zaradi materine ljubezni do umetnosti, predvsem literature, in očetove predanosti raziskovalnemu delu je zrasel v okolju, ki ga je močno oblikovalo in vplivalo na njegovo intelektualno zorenje. Po klasični gimnaziji, na kateri je imel med svojimi profesorji tudi mladega Frana Zwitterja, je Melik ob izbruhu druge svetovne vojne vpisal primerjalno književnost, zgodovino in geografijo na ljubljanski Filozofski fakulteti, kjer je diplomiral 1943. Ker se je gibal v katoliških krogih, v katerih so izstopali njegovi prijatelji pesnik France Balantič, umetnosti zgodovinar Emilijan Cevc in filozof Milan Komar, se v vojnem času ni pridružil OF, obenem pa mu je tudi uspelo, da se ni omadeževal s kolaboracijo. Dejstvo, da so pripadniki Črne roke dva njegova strica po očetovi strani konec novembra 1943 zverinsko ubili v Kozlerjevi gošči na ljubljanskem barju, ga je verjetno zaščitilo, da po vojni ni imel političnih preglavic, čeprav je za nekaj časa zavrlo raziskovalno kariero, ki se ji je želel posvetiti. Zaradi znanja jezikov se je najprej zaposlil kot prevajalec v ljubljanski podružnici tiskovne agencije TANJUG, že konec 1945 pa v Mestnem arhivu in Slovanski knjižnici kot pomočnik arhivarja in bibliotekar. Da je njegov oče Anton Melik 1946 postal redni član SAZU, pač tudi ni bilo nepomembno za njegovo nadaljnjo življenjsko pot: l. 1947 je postal asistent v historičnem seminarju Filozofske fakultete in začel hkrati predavati slovensko zgodovino na Višji pedagoški šoli v Ljubljani, 1952–59 pa je zasedal mesto predavatelja gospodarske zgodovine na Ekonomski fakulteti. Ko so konec petdesetih let ta predmet ukinili, se je vrnil na matično fakulteto in na Oddelku za zgodovino poučeval vse do upokojitve 1991. Doktorsko disertacijo o Volilnih sistemih na Slovenskem 1861–1918 je zagovarjal relativno pozno, 1959, pri čemer pa je zanimivo, da je bil šele drugi povojni doktor zgodovine na ljubljanski univerzi. Disertacija je v poznejših letih prerastla v temeljno monografijo Melikovega raziskovalnega dela, *Volitve na Slovenskem 1861–1918*, v kateri je podrobno analiziral staroavstrijski volilni sistem v omenjenem obdobju, obenem pa predstavil vse glavne politične, gospodarske in nacionalne probleme razcepljenega slovenskega naroda v ustavni dobi habsburške monarhije. Čeprav je večino življenja prebil v omejenem prostoru med ljubljansko Opero (kamor je redno zahajal) in Filozofsko fakulteto, ni mogoče reči, da bi Melik ne poznal podrobno slovenske domovine, ki jo je začel odkrivati že v družbi svojega očeta, pa tudi Jugoslavije in Evrope, saj je nadvse rad potoval. Kljub široki razgledanosti in odprtosti v svet je pogla-

vitni predmet njegovega raziskovanja ostala vsekakor slovenska zgodovina od srednjega veka naprej, s posebnim poudarkom na 19. stoletju. Temu obdobju je tudi posvetil pomembno monografijo, ki jo je 1966 izdal s kolegom Ferdom Gestrinom pod naslovom *Slovenska zgodovina od 1792–1918*, in niz uvodnih študij k spominom vidnih kranjskih politikov: Josipa Vošnjaka, Ivana Hribarja, Frana Šukljeta in Ludvika Ravniharja, ki so izšli pri Slovenski matici. Omeniti pa velja, da Melika ni zanimala samo politična, upravna, kulturna in gospodarska zgodovina, temveč da je, še preden je ta usmeritev postala modna, posvetil mnogo pozornosti zgodovini drobnega vsakdana. Kar pomeni, da je s svojimi ugotovitvami v marsičem »revidiral«, da rečemo z njegovimi besedami, pogled na obdobje med marčno revolucijo in koncem prve svetovne vojne, kakor ga je zakoličil Ivan Prijatelj. Zaradi svoje izpostavljene vloge na Filozofski fakulteti, kjer je predaval poleg domače zgodovine tudi zgodovino jugoslovanskih narodov, je Melik v javnem življenju izbral taktiko previdne zadržanosti, saj se je odpovedal komentiranju vsakodnevnega političnega dogajanja, s katerim se v glavnem ni strinjal. To mu je dovolilo, da je postal 1960 docent, 1969 izredni, 1974 pa redni profesor. Med 1974 in 1976 je bil prodekan, nato pa do 1977 dekan fakultete, in to prav v dobi, ko so oblasti skladno s Kardeljevo utopijo o preustroju jugoslovanske družbe skušale uvesti sistem »temeljnih organizacij združenega dela« celo na univerzi. Po njegovi zaslugi je ta načrt propadel. Več kot četrto stoletja je urejal *Zgodovinski časopis* (1973–2000), ki je postal pod njegovim vodstvom plodno torišče za mlade avtorje, s katerimi je Vasilij Melik znal najti posebno prisrčen dialog. Zaradi svojega tovariškega odnosa, šegave zgovornosti in predavateljske spretnosti je bil nadvse popularen med študenti in mlajšimi kolegi, ki jim je »Vasja« na svoj poseben iskriv način pogosto postal dragocen mentor. Pri tem pa je vendarle ohranjal svojo zasebno sfero, ki ni bila brez zadržane trpkosti. Od konca šestdesetih let se je Melik ubadal s številnimi projekti in se redno udeleževal domačih in tujih znanstvenih srečanj, kar mu je prineslo tudi mednarodni prestiž, kot kažeta Gindeleyeva nagrada, ki mu jo je 1991 podelila avstrijska raziskovalna skupnost, in avstrijski častni križec za znanost in umetnost, ki ga je dobil leto dni pozneje. Na domača priznanja je moral čakati dalj časa, saj je šele 1993 postal izredni, 1997 pa redni član SAZU. Na začetku 2002 je nato dobil tudi srebrni častni znak Republike Slovenije. — JOŽE PIRJEVEC

Gl. Vincenc Rajšp et al. (ur.), Melikov zbornik, Ljubljana 2001 (biografija in bibliografija).

Leonid Pitamic

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Ob Pitamičevi 80-letnici.
Osebni arhiv prof. dr. Lovra
Šturma.

Rodil se je 15. decembra 1885 v Postojni. Pravo je študiral na Pravni fakulteti na Dunaju, kjer je 1908 doktoriral. Tu se je 1915 habilitiral za privatnega docenta za splošno in avstrijsko državno pravo in 1917 še za filozofijo prava. L. 1919 je bil član jugoslovanske delegacije na pariški mirovni konferenci in leto kasneje še jugoslovanske delegacije pri mednarodni komisiji za razmejitve med Jugoslavijo in Avstrijo. Od septembra 1920 je vodil poverjeništvo za notranje zadeve, od decembra 1920 tudi Predsedstvo Deželne vlade v Ljubljani, a oboje le do sredine februarja 1921. V letih 1924, 1927 in 1928 je bil namestnik jugoslovanskega delegata pri letnih skupščinah Društva narodov.

Pitamic je bil med matičarji Pravne fakultete v Ljubljani in njen prvi dekan. Na fakulteti je predaval ustavno pravo, teorijo države, filozofijo prava, nekaj let tudi mednarodno pravo in krajši čas še upravno pravo. V študijskem letu 1925/26 je bil rektor univerze. Od 1929 do 1934 je bil izredni poslanik in pooblaščen minister Kraljevine Jugoslavije pri vladi ZDA v Washingtonu. Na Pravni fakulteti v Ljubljani je znova predaval od 1935; najprej je bil honorarni predavatelj, od 1938 do 1952 pa je bil redni profesor za ustavno pravo in teorijo države. V študijskem letu 1940/41 je bil ponovno dekan fakultete.

Pitamic je bil član Akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani – od 1938, ko je bila akademija ustanovljena, in do 21. junija 1948, ko ga Prezidij Ljudske skupščine Republike Slovenije iz političnih razlogov ni potrdil kot njenega rednega člana (Ukaz o potrditvi članov Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Ur. l. LR Slovenije, št. 27/1948). Od 1988 je v letopisih SAZU vključen v seznam pokojnih akademikov. Na skupščini SAZU 17. decembra 1996 je bil posmrtno rehabilitiran. Tega leta sta mu ljubljanska univerza in njena pravna fakulteta postavili spominsko obeležje v obliki doprsnega kipa (pred stavbo Univerze v Ljubljani).

Poglavitna Pitamičeva dela so pozitivnopravno pisano habilitacijsko delo o sodelovanju avstrijskega državnega zbora pri mednarodnih pogodbah (*Die parlamentarische Mitwirkung bei Staatsverträgen in Österreich*. Wien und Leipzig 1915); otvoritveno predavanje *Pravo in revolucija* (1920); knjiga *Država* (1927, ponatisa 1996 in 2009), ki jo je rahlo predelano in dopolnjeno izdal tudi v angleškem jeziku v času, ko je bil v ZDA (*A Treatise on the State*. Baltimore 1933); razprava o kritičnih pogledih na pravno osebo, članki o človekovih pravicah, sodni veji oblasti in razlagi v pravo, pravnoterminološke razprave in ne nazadnje tudi prevod jugoslovanskega Zakona o splošnem upravnem postopku v angleščino (1961). Nosilne nemško pisane razprave so bile prevedene v slovenščino in so 2005 (ponatis 2009) izšle v dvojezičnem delu *Na robovih čiste teorije prava/An den Grenzen der Reinen Rechtslehre* (ur. Marijan Pavčnik).

Pitamic je klasik slovenske pravne znanosti. Mednarodno se je uveljavil kot učenec in kritik Kelsnove čiste teorije prava. V *Državi* je razvil normativno teorijo države, ki v slovenski pravni znanosti doslej še ni bila presežena.

Pitamičev nosilni prispevek k čisti teoriji prava je njegova razprava *Denkökonomische Voraussetzungen der Rechtswissenschaft (Predpostavke ekonomije mišljenja v pravni znanosti)* iz 1917. V predgovoru k drugi izdaji *Hauptprobleme der Staatsrechtslehre (Poglavitni problemi državnopravne teorije)* iz 1923 je Hans Kelsen izrecno poudaril, da je Pitamic podal dragoocene prispevke k vprašanju, kako opredeliti temeljno normo kot predpostavko pravnega spoznavanja.

Pitamic je že na začetku podvomil o predmetni čistosti prava (kot predmeta pravne teorije); pravo je oslonil na dejstva biti, v katerih se kot norma uresničuje in ki prek jezika vplivajo na njegovo razumevanje, in utemeljil, da je tudi induktivno-kavzalna metoda združljiva z deduktivno-normativno, če se le z njo ne »konfundira«. Če dopustimo, da se ti dve metodi »medsebojno podpirata«, je zapisal 1917, potem se »lahko približamo tistemu cilju, h kateremu moramo stremeti z vsemi – dobronamerno z *vsemi* – sredstvi: *spoznanju*.«

Končni rezultat je, da je Pitamičevo razumevanje temeljne norme in prava bistveno drugačno od Kelsnovega, ki pojmovno strogo loči med moralo in pravom. Pitamic gre po drugi poti in na ravni razumevanja prava ustrezno poveže esenco in eksistenco prava. V razpravi *Naturrecht und Natur des Rechtes (Naravno pravo in narava prava)* iz 1956 beremo, da je pravo samo eno in ga ni mogoče umetno deliti na naravno in pozitivno: »Bistvena značilnost prava je, da je določeno le za ljudi, da je vsebina njegovega normiranja vedno zunanje človekovo ravnanje. Pravo ne ureja ravnanja katerihkoli bitij, temveč le *določenih* bitij, namreč ravnanje *ljudi*. S tem dobi pravo poleg značilnosti 'red' še drugo značilnost, ki pravo omejuje, namreč 'človečno ravnanje'«.

Umrli je 30. junija 1971 v Ljubljani. — MARIJAN PAVČNIK

Literatura: Adolf Merkl: Prof. Dr. Leonidas Pitamic zum 70. Geburtstag, v: Österreichische Zeitschrift für öffentliches Recht, 7 (1956), str. 145–147; Gorazd Kušej: Leonid Pitamic, v: Zbornik znanstvenih razprav, 29 (1959), str. 5–12; Marijan Pavčnik: Na robovih čiste teorije prava, v: Leonid Pitamic: Na robovih čiste teorije prava/An den Grenzen der Reinen Rechtslehre. Ur. Marijan Pavčnik. Ljubljana 2005 (ponatis 2009), str. 15–32; Aleš Novak: Pitamic, dozdevni Kelsnov učenec, v: Zbornik znanstvenih razprav, 57 (2007), str. 211–242; Marijan Pavčnik: Leonid Pitamic, v: Robert Walter, Clemens Jabloner, Klaus Zeleny (ur.): Der Kreis um Hans Kelsen. Die Anfangsjahre der Reinen Rechtslehre. Wien 2008, str. 323–350; Drago Samec: Biografija Leonida Pitamica, v: Leonid Pitamic: Država. Ljubljana 2009, str. 487–513; Marijan Pavčnik: Čista teorija prava kot izziv/Reine Rechtslehre als Anregung. Ljubljana 2015.

Janko Pleterski

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Na Filozofski fakulteti.
Arhiv Filozofske fakultete.

Janko Pleterski (Maribor, 1. februarja 1923–8. junija 2018, Ljubljana), po očetu Slovenec, po materi Čeh, se je rodil 1. februarja 1923 v Mariboru in odraščal v okolju, v katerem je bilo vprašanje nacionalne obrambe, uveljavitve in samozavesti še kako prisotno. Vprašanje, ki je do smrti pogojevalo njegovo misel in delo. Maturiral je v Ljubljani usodnega leta 1941, ko so po 6. aprilu sile osi napadle in razkosale kraljevino Jugoslavijo. Takoj se je vključil v OF, italijanski okupator pa ga je že na samem začetku njenega obstoja aretirjal in poslal v enega največjih političnih zaporov Mussolinijevega režima v piemontskem mestu Alessandria. Tam je ostal vse do italijanske kapitulacije 8. septembra 1943. Novembra so ga izpustili po izjemno pogumnem in iznajdljivem posredovanju njegovega očeta pri lokalnem nemškem poveljniku. Že avgusta 1944 je bil med partizani in je v njihovih vrstah dočakal zmago maja 1945. Ker je bilo v tistem trenutku poglobitno vprašanje, s katerim se je moral soočiti slovenski narod, vprašanje meja z Italijo in Avstrijo, je bil vključen v krog Frana Zwittera, zadolženega v beograjskem zunanjem ministrstvu, da izdela strategijo za uveljavitev naših zahtev na bodoči mirovni konferenci. Znašel se je v elitni družbi strokovnjakov, zgodovinarjev, geografov in etnologov, ki so pripravljali gradivo za politično borbo, o kateri so vedeli, da bo težka zaradi hladne vojne med velikimi silami, ki se je napovedovala. Po petih letih dela v zunanjem ministrstvu je Pleterski zapustil diplomatsko službo in 1951 prevzel mesto novinarja na Radiu Ljubljana, 1953 pa končno našel svojo pravo poklicno pot zgodovinarja in raziskovalca. Najprej na Inštitutu za narodnostna vprašanja, po diplomi in doktoratu na Filozofski fakulteti v Ljubljani pa v tej instituciji kot predavatelj sodobne zgodovine Slovencev in Jugoslovanov. Bil je v družbi korifej našega zgodovinopisja, kot so bili akademiki Fran Zwitter, Bogo Grafenauer in Vasilij Melik. Na tej zadolžitvi, v okviru katere je med 1979 in 1981 opravljal tudi funkcijo dekana, je ostal vse do upokojitve naslednjega leta. Izredni član SAZU je postal 1989, redni pa 1993.

Z znanstvenim delom je žel priznanja doma in v tujini, predvsem v Avstriji, kjer so znali ceniti tehtnost in objektivnost njegovega pristopa k občutljivim tematikam, kot so tiste, ki zadevajo vlogo Slovencev ob zatonu habsburške monarhije, probleme Nemcev v Sloveniji in predvsem koroško vprašanje. V tem kontekstu gre omeniti, da je na pobudo pokojnega dopisnega člana SAZU, prof. Karla Stuhlpfarrerja, dobil častni doktorat Univerze v Celovcu. Po upokojitvi se Janko Pleterski do konca življenja ni odpovedal pisanju in objavljanju. Od njegovih del velja omeniti v prvi vrsti študiji *Narodna in politična zavest na Koroškem 1848–1914* (1965), nato pa še naslednje publikacije: *Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo* (1971), *Naro-*

di, *Jugoslavija, revolucija* (1985), *Senca Ajdovskega gradca* (1993), *Dr. Ivan Šušteršič. Pot prvaka slovenskega katolicizma* (1988), *Pravica in moč za samoodločbo. Med Metternichom in Badinterjem* (2008), *Preklicati revolucijo v slovenski zgodovini?*, *Pismo iz mojega mlina starejših občanov* (2012) in zadnjo *Knjigo pisem. Razmišljanja o slovenski stvarnosti*, ki je izšla tik pred njegovo smrtjo.

Rdeča nit, ki se vleče skozi vsa ta dela, od katerih so štiri monografije, ostala pa zbirke esejev, je razmislek o usodi slovenskega naroda v zadnjih dvesto letih s poudarkom na 20. stoletju. Pleterski je izhajal iz ugotovitve, da smo Slovenci po prvi svetovni vojni trikrat odločali o svoji usodi: 1918, ko smo se po padcu habsburške monarhije povezali s Hrvati in Srbi v skupno državo, 1943, ko smo v okviru narodnoosvobodilnega boja vstopili v socialistično Jugoslavijo, in 1991, ko smo se osamosvojili. Vsem trem odločitvam je v teku svojega življenja pritrjeval. Dolgo je verjel v Jugoslavijo, ker je bil prepričan, da se v njej slovenski genij lahko enakopravno uveljavi. Menil je tudi, da je federativna Jugoslavija najboljša rešitev glede mirnega sožitja njenih narodov. Kot alternativo je napovedal kri in nož, kar se je na žalost tudi zgodilo. Ko pa je začel dvomiti o možnosti preživetja Jugoslavije, se ni obotavljal. Čeprav po svoji naravi ni bil politik, je 1986 pristal, da so ga vključili v CK ZKS in med 1988 in 1990 celo v predsedstvo SRS. Iz prepričanega Jugoslovana se je prelevil v zagovornika slovenske osamosvojitve in je v dramatičnih letih tega procesa v njem aktivno sodeloval. V tem kontekstu ne gre spregledati njegove polemike z *Novo revijo*, ki je v svoji znameniti 57. številki objavila tako imenovani »slovenski narodni program«. Kolikor je bil prepričan, da Slovenija nima drugega izhoda iz jugoslovanskih zdrah, kot da se osamosvoji, toliko se ni mogel strinjati s tistimi, ki so zagovarjali tezo o nekakšnem bilateralnem dogovoru med Ljubljano in Beogradom za doseg tega cilja. Trdil je, da Slovenija svoje osamosvojitve ne sme doseči s takšnim mešetarjenjem, temveč na temelju tiste neminljive pravice do samoodločbe in odcepitve, ki je bila zakoreninjena v vseh ustavah jugoslovanske federacije. S svojo kritiko si je nakopal mnogo sovražnikov, kar pa mu ni preprečilo, da bi ne ostal zvest dediščini narodnoosvobodilnega boja, ki jo je krčevito branil do zadnjega. S poštenostjo znanstvenika in humanista, ki se ji ni nikoli izneveril. —JOŽE PIRJEVEC

Janko Polec

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Profesorski zbor juridične fakultete 1935 (drugi z leve v spodnji vrsti). Fotografija visi v knjižnici Pravne fakultete v Ljubljani.

Pravni zgodovinar Janko Polec se je rodil 19. avgusta 1880 v Kamniku. V gimnazijskih letih v Ljubljani so stiki z ravnateljem Francem Wiesthalerjem in pogovori s profesorjem zgodovine Josipom Staretom odločilno vplivali na njegovo narodno zavest. Pogovori s slednjim so mu zbudili zanimanje za zgodovino, kar je vplivalo na njegovo poznejše delovanje. Vpliv očeta pravnika je prispeval k njegovi odločitvi za študij prava. V letih 1898–1900 je študiral na Dunaju, potem pa 1900–1902 v Gradcu, kjer je študij končal s promocijo za doktorja prava. Kot študent prava je bil zelo dejaven v gibanju za ustanovitev slovenske univerze in najpomembnejši avtor obsežnega Vseučiliškega zbornika.

L. 1902 je začel delati na Deželnem sodišču v Ljubljani. Bil je med tistimi slovenskimi izobraženci, ki so jih poslali na strokovno izpopolnjevanje v tujino, da bi zasedli učiteljska mesta na bodoči slovenski univerzi. V seminarju slovitega kazenskega pravnika Liszta v Berlinu se je dva semestra 1904/05 izpopolnjeval v kazenskem pravu. Rezultat tega izpopolnjevanja je bila knjiga *Materialien zur Lehre von der Rehabilitation* v soavtorstvu z Ernstom Delaquisom 1905. Na učitelja je napravil tako dober vtis, da mu je predlagal, naj akademsko pot nadaljuje v Nemčiji. Tega ni storil, ker si ni mogel privoščiti čakanja na stalno namestitev. Profesuro so mu 1907 ponudili v Sofiji, a tja iz družinskih razlogov ni odšel.

L. 1907 je bil imenovan na sodišče v Trebnjem in naslednje leto v Radovljico. Od 1910 do 1918 je bil na Dunaju najprej na tajništvu vrhovnega sodišča in potem v oddelku za enotno sodno prakso. Od tod so ga 1917 prestavili na Ministrstvo za socialno skrb. V ministrstvu je dosegel stopnjo ministrskega tajnika. Leta na Dunaju je v prostem času v veliki meri preživel v arhivih, kjer si je izpisal gradivo, ki ga je uporabil v svojih pravnozgodovinskih delih.

Po prevratu je januarja 1919 postal referent za kazenskopravne zadeve v poverjeništvu za pravosodne zadeve vlade v Ljubljani. Konec istega leta je postal referent za pravne zadeve v ravnateljstvu Južne železnice v Ljubljani. Tu je ostal do imenovanja za rednega profesorja na pravni fakulteti v Ljubljani.

Na fakulteti je začel predavati kot honorarni profesor 1920. Redni profesor je postal 1925 in pravni zgodovini se je poslej lahko posvetil v polnem obsegu. Trikrat je bil dekan fakultete.

Do 1938 je bilo njegovo znanstveno delo že tako obsežno in kakovostno, da je bil med prvimi člani Akademije. Od 1942 je bil tajnik pravnega razreda. Na Akademiji je 1952 tudi končal svoje službovanje. Tja je bil namreč prestavljen 1948 in je vodil Terminološko komisijo. Prestavitev je bila neke vrste kazen. Razlogi zanjo niso jasni, verjetno pa so pri tem uporabili študente, saj se mi je neki sodnik pohvalil, kako so izključili stare profesorje. Docent

Beran je na predavanjih njegovo prestavitev omenil kot primer hude krivice, saj so odstranili prvoborca za slovensko univerzo.

Polec je bil avtor številnih nekrologov in biografskih člankov, v katerih je skrbno predstavil dolgo vrsto slovenskih pravnikov.

Med Polčevimi pravnozgodovinskimi spisi je treba posebej poudariti pomen v nadaljevanju predstavljenih del. Kraljestvo Ilirija je temeljit prikaz sprememb na področju uprave na slovenskem ozemlju. Posebna vrednost je, da temelji na podrobnem preučevanju virov. Je pa študija, kako so razgradili in odpravili fevdalno ureditev po odhodu Francozov. V knjigi piše, da gre za prvi del, a drugi del, za katerega je imel arhivsko gradivo že zbrano, ni izšel. Konkretni primeri odprave fevdalnega reda so predmet še nekaterih njegovih razprav: *O odpravi nevoljništva na Kranjskem* obravnava odpravo osebne plati nesvobode konec 18. stoletja. Še pred dokončno odpravo fevdalizma sodi tudi *Uvedba občin na Kranjskem*, v kateri se kaže Polčev demokratičen nazor, saj poudari, kako sta plemstvo in uradništvo s podcenjevanjem sposobnosti kmetov gledala na uvedbo avtonomnih, takrat večinoma kmečkih občin, medtem ko je minister Stadion na podlagi svojih izkušenj kmetom bolj zaupal.

V zgodnji novi vek sodijo teme, ki jih je obravnaval v razpravah *Razpored sodnih instanc v slovenskih deželah od 16. do 18. stoletja*, ki je temeljni prikaz sodne ureditve v obdobju, ko fevdalizem že izgublja nekatere bistvene značilnosti, a se družbeno razlikovanje in patrimonialna oblast še trdno držita. *Prevedba zakupnih kmetij v kupne* obravnava spremembo v pravicah kmetov glede kmetij, a tudi to, da so še v 18. stoletju zemljiški gospodje skušali uveljaviti oblast nad svobodnimi kmeti. Bil je ponosen na to, da je prvi opazil, da bi bilo nasilno izvajanje prevedbe v drugi polovici 16. stoletja lahko med vzroki za veliki kmečki upor. Zelo obsežna razprava *Svobodniki na Kranjskem*, o kmetih, ki so bili zakupniki svobodne zemlje, dodatno dokazuje, da je bil pravni in dejanski položaj kmetov v fevdalni ureditvi bolj pester in spremenljiv od običajnih predstav. Izraz svobodnik, ki ga je uvedel po čeških vzorih, je bil njegov.

Razlog za obsežno in poglobljeno obravnavo položaja kmetov je zapisal v razpravi o nevoljnikih: da »je pravni in socialni položaj kmeta centralni problem naše pravne, gospodarske in socialne zgodovine«. Nekateri so v njej prepoznali odraz Polčeve narodne zavesti, dekan pravne fakultete Rudolf Sajovic pa mu je s tem citatom skušal pomagati, saj bi mu tako stališče moralo biti v prid v državi delavcev in kmetov po 1945. Polčeva obravnava nepriviligiranega prebivalstva je eden razlogov, da je Sergij Vilfan lahko zapisal, da v slovenskem zgodovinopisju ne gre za zamudništvo, saj je evropsko zgodovinopisje te sloje bolj poglobljeno obravnavalo ravno takrat, ko je o tem pisal Polec, ali pa še malo pozneje. Vilfan je Polca uvrstil v realistično smer slovenske pravne zgodovine, saj Polec med avtorji izstopa kot raziskovalec virov.

Imel pa je Polec še eno ljubezen, ki jo je izkazoval s skrbnim obrezovanjem vrtnic.

Umrj. je 12. maja 1956 v Ljubljani. —VLADIMIR SIMIČ

Bibliografija: Letopis SAZU 1956/57

Stojan Pretnar

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Med debato. Osebni arhiv Bojana Pretnarja.

Rodil se je v Bovcu 23. januarja 1909, umrl v Ljubljani 1. marca 1999. Po gimnaziji je končal pravno fakulteto univerze v Ljubljani z doktoratom 1932. Po zaključenem študiju je bil odvetnik v Mariboru. Med 2. svetovno vojno je bil v internaciji v Italiji in na prisilnem delu v Nemčiji. Po 1945 je delal na ministrstvu za industrijo RS, od 1950 na Pravni fakulteti v Ljubljani, kot redni profesor od 1957. Vmes je bil od 1969 do 1972 direktor zveznega zavoda za patente. Bil je gostujoči profesor v tujini (Luksenburg, Kairo) in stalni sodelavec tedanjega inštituta Maxa Plancka za tuje in mednarodno patentno, avtorsko in konkurenčno pravo (München). Član SAZU (1975 izredni, 1981 redni), zaslužni profesor univerze v Ljubljani, prejemnik Kidričeve nagrade 1980. Sodeloval je pri nastajanju nove slovenske zakonodaje s področja industrijske lastnine RS. Kot znanstvenik je posvetil največ pozornosti trem področjem.

Na področju teorije podjetja je izdelal obširen sistem primerjalnega trgovinskega prava (*Oris primerjalnega trgovinskega prava*, I. in II. knjiga, 1953, 1955). Ob predstavitvi trgovinskega prava v vodilnih evropskih zakonodajnih sistemih (Nemčija, Avstrija, Francija, Italija) in glavnih podjetniških oblik je razvil znanstveno argumentacijo o vplivu družbenoekonomskih razmerij na institute trgovinskega statusnega prava. Zlasti druga knjiga pomeni kritično ekonomsko in pravno analizo trgovinskih družb kot glavnega ekonomskega in pravnega temelja sodobnega kapitalističnega sveta. Navedeno delo je pomembno pripomoglo pri nastajanju predpisov o gospodarskih družbah po osamosvojitvi RS.

Prof. Pretnarja je mogoče šteti za utemeljitelja slovenske in jugoslovenske teorije podjetja kot tistega dela pravne vede, ki ugotavlja položaj podjetja v pravu in družbene silnice, ki določajo ta položaj. Poleg omenjenih knjig primerjalnega trgovinskega prava sta tudi za današnje pravo pomembni dve razpravi: *Kriteriji komercialnosti (Zbornik znanstvenih razprav pravne fakultete v Ljubljani)* (1966) in *Da li jugoslovensko pravo poznaje fonds de commerce, Zbornik radova o stranom i uporednom pravu*, sveska 4, Institut za uporedno pravo, Beograd 1966). V prvi razpravi ugotavlja pravna in nepravna merila, ki jih zakonodaje uporabljajo za ločitev splošnega civilnega prava in trgovinskega prava. Ta merila kažejo tudi na značilnosti podjetja kot družbene in pravne tvorbe. Druga razprava se ukvarja s tako imenovano teorijo podjetja kot premoženja. To teorijo avtor preseže s tem, da poudarja temeljno funkcijo podjetja: to premoženje je organizirano zaradi opravljanja gospodarske dejavnosti, kar pa vključuje tudi delavce, ki to dejavnost opravljajo. S tem v zvezi posebej opozarja na pojem »azienda« v italijanskem pravu in na francosko kategorijo »trgovinskega premoženja« – *fonds*

de commerce. S tega stališča je mogoče označiti kot *fonds de commerce* tudi jugoslovansko podjetje. V tem smislu predstavlja teorijo podjetja tudi v razpravi *Lo sviluppo della teoria dell'impresa (Rivista di diritto industriale, X, N. 1-2, 1961)*.

Posebej je treba omeniti njegovo pobudo o delavskih delnicah, kar pa je politična sfera tistega časa ostro zavrnila.

Osrednje področje Pretnarjevih znanstvenih dosežkov je intelektualna lastnina. Na tem področju je bil ne le začetnik jugoslovanske pravne vede, ampak je bil kot direktor zveznega zavoda za patente tudi zavzet pobudnik za praktično uveljavitev intelektualne ustvarjalnosti. V njegovih delih in literaturi se jasno kaže stališče, da je uveljavitev intelektualne ustvarjalnosti mogoče doseči le s stimulatивно zakonodajo in notranjo podjetniško ureditvijo, ki bi pospeševala gospodarske uspehe podjetja in spodbujala ustvarjalnost delavcev. Vendar so njegove pobude v slovenski in jugoslovanski praksi pogosto ostale brez odmeva. V mednarodnem okviru je zbudil veliko pozornosti z razpravo o znanstvenih odkritjih in s kritičnimi pripombami o mednarodni ureditvi patentnega prava, še posebej o vlogi te ureditve za nerazvite države zlasti v delih *Position actuelle du problème relatif aux droits de découvertes scientifiques* v glasilu Mednarodnega združenja za varstvo industrijske lastnine AIPPI (1962) in *La crise de l'Union de Paris* v zborniku *Problemi attuali di diritto industriale*, Milano 1977.

Novost Pretnarjevega pristopa k obravnavi kategorij intelektualne lastnine je njegova »blagovna teorija«. Te kategorije v zasebnolastniških ureditvah postajajo dostopne šele kot blago, torej kot predmet blagovno-denarnega prometa v razmerah tržnega gospodarstva. Vrednost teh kategorij se torej oblikuje na trgu. Te ugotovitve so strnjene v razpravi *Blago kot pravno determinatorni temelj intelektualnih pravic* v Zborniku znanstvenih razprav Pravne fakultete univerze v Ljubljani (1991).

Tretje izrazito področje Pretnarjevega znanstvenega zanimanja je konkurenčno pravo. Zavedal se je obširnosti področja in izdelal tudi njegovo notranjo razdelitev. Vendar se je omejil le na del tega področja, namreč na pravo neloyalne konkurence. Pri tem se je zavzel za njeno prepoved z generalno klavzulo. Drugega velikega dela konkurenčnega prava se je loteval le deloma in to v zvezi z industrijsko lastnino, torej del tega, kar danes evropska in slovenska zakonodaja označujeta kot *ancillary restraints* v okviru prepovedi omejevanja konkurence. V SFRJ se niti v času administrativnega upravljanja podjetij niti v samoupravni ureditvi ni moglo govoriti o omejevanju konkurence, saj je sama zakonodaja na številnih področjih ustvarjala tak položaj. — BOJAN ZABEL

Literatura: Zabel, Bojan: Ob sedemdesetletnici prof. dr. Stojana Pretnarja, Zbornik znanstvenih razprav pravne fakultete 39, 1979; Zabel, Bojan: Prispevki akademika in profesorja dr. Stojana Pretnarja k evropeizaciji jugoslovanskega prava, v: F. K. Beier, J. Straus: Gospodarskopравни vidiki sodelovanja Jugoslavije z Evropsko skupnostjo po letu 1992; Puharič, Křešo: Akademik prof. dr. Stojan Pretnar – 80-letnik, Pravnik 44, 1989, str. 208–209; Enciklopedija Slovenije, 9. knjiga, str. 318.

Veljko Rus

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: V sredini, na akademjskem sprejemu ob svoji 85-letnici leta 2014. Arhiv SAZU.

Veljko Rus (8. decembra 1912–26. februarja 2018) je bil velika osebnost, sociolog in filozof, raziskovalec in mislec, družbeno angažiran Slovenec in svetovljan, kritično in uporniško samosvoj človek, ki je z vsem svojim življenjem poosebljal spopadanje z vsakokratnimi ideološkimi, političnimi, prostorskimi in časovnimi zamejenostmi horizontov svojega okolja.

Bil je človek posebnega kova. Svoje uporništvo in izjemnost je izkazoval vse življenje. Študiral je čisto filozofijo na Filozofski fakulteti Univerze v Beogradu in 1953 diplomiral. Zaposlil se je kot asistent na Katedri za filozofijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani; zaradi svojega kritičnega publicističnega delovanja je bil izključen iz fakultete, obramba disertacije pa mu je bila onemogočena.

Po daljši brezposelnosti je bil 1960 povabljen na Višjo šolo za organizacijo dela v Kranju, kjer je sodeloval pri njenem razvoju, zasnoval je predmet, napisal prvi učbenik in predaval Sociologijo dela. Vse to do 1964, ko je zaradi ponovnih političnih diskvalifikacij in pritiskov moral šolo zapustiti. In vendar je bilo prav to obdobje odločilno za njegovo nadaljnjo profesionalno pot: od filozofije se je preusmeril k sociologiji in še posebej k sociologiji dela – in temu področju je vseskozi posvečal vse svoje moči.

L. 1968 je dobil Fordovo štipendijo za študij v ZDA. Po vrnitvi v Ljubljano je 1970 doktoriral na Oddelku za sociologijo Filozofske fakultete v Zagrebu. Na FSPN je bil najprej izvoljen za docenta in 1972 za izrednega profesorja. Na FSPN je predaval Sociologijo dela in uvedel sociološki študij kadrovsko-organizacijske smeri in zasnoval raziskovalni program na tem področju. Za knjigo *Človek, delo in strukture* je prejel nagrado Sklada Borisa Kidriča – in kmalu po tem zaradi ponovne ideološke kritike in političnih pritiskov izgubil pravico do predavanj in je bil iz fakultete izključen. V naslednjem desetletju je kot vodilni raziskovalec deloval na Inštitutu za sociologijo Univerze v Ljubljani. FSPN ga je z izvolitvijo za rednega profesorja za sociologijo dela rehabilitirala 1987. Osredotočil se je na magistrski študij Menedžmenta neprofitnih organizacij (mentor 48 magistrrom in petim doktorjem znanosti). L. 1991 je bil za svoje izjemne znanstvene dosežke izvoljen za izrednega člana SAZU (redni je bil od leta 1995).

Njegova osebna bibliografija obsega 495 enot, od tega 21 znanstvenih monografij in 7 strokovnih monografij. Izredno obsežna je bila tudi njegova aktivnost na širšem sociološkem in družboslovnem področju. Tako je bil pomembno vključen v filozofsko-sociološke razprave, znane kot Korčulanska šola in revija Praxis, večletne razprave v skupini Človek in sistem, pri snovanju najpomembnejših posvetovanj v okviru Slovenskega in Jugoslovanskega sociološkega združenja (1972–1985).

Bil je široko vpet v mednarodne razprave in mednarodne primerjalne raziskave ter s svojimi predavanji in referati vidno navzoč na vrsti najpomembnejših evropskih in svetovnih univerz. V okviru Mednarodne sociološke asociacije je soustanovil in dolga leta vodil raziskovalni komite za področje participacije, delavskega nadzora in samoupravljanja.

V svojem zadnjem zapisu, objavljenem v zborniku *Prispevki in izzivi sociologije na Slovenskem: Kakšna sociologija? Za kakšno družbo?* (ur. Z. Mlinar) je sam nakazal, da je mogoče njegovo znanstveno delo uvrstiti na naslednja tri področja: (1) Kritika teorije in prakse jugoslovanskega samoupravljanja; (2) Konflikti in kooperacija med socialno državo in družbo blaginje; (3) Lastnina, lastništvo in privatizacija na področju družbenih dejavnosti.

Prvo področje je poimenoval tudi »samoupravljanje kot sistem regulirane samoregulacije«, ki ni hierarhični, pa tudi ne demokratični ali anarhični, temveč poliarhični sistem distribucije moči, temelječ na delitvi dela in organski solidarnosti. Njegova značilna dela s tega področja so: *Človek, delo in strukture*, 1970; *Odgovornost in moč v delovnih organizacijah*, 1972; *Moč in nemoč samoupravljanja* (s F. Adamom), 1976. Drugo področje označuje kot – »socialna država proti družbi blaginje«, pri čemer je opozoril na problem istovetenja pravičnosti z enakostjo, kar že več desetletij povzroča blokado levih gibanj in strank, ki povsem nekritično poudarjajo, da več enakosti pomeni tudi večjo pravičnost. Značilni deli za to področje sta *Socialna država in družba blaginje*, 1990, in *Vrednote Slovencev in Evropejcev*, 2005 (z N. Tošem). Tretje področje zadeva lastnino, lastništvo ter privatizacijo in podjetizacijo. Pri tem je opozoril na sociološki vidik razmerij med delom in kapitalom oz. lastniki. Lastninska upravičenja niso več samo v rokah večinskega lastnika, ampak so dodeljena različnim deležnikom; problematiziral je ideološka nasprotovanja neoliberalizmu, izenačevanje privatizacije in podjetizacije ter posledično radikalno odklanjanje podjetizacije kot instrumenta modernizacije družbenih dejavnosti. Značilno delo je *Med anti-komunizmom in postsocializmom*, 1992.

V vsem znanstvenem delovanju je bil dosleden, lahko bi rekli brezkompromisen in hkrati do študentov strpen in odličen učitelj in mentor. Pri svojem delovanju ni prenašal improvizacije. Bil je popolnoma privržen znanosti in svoji stroki. V »svinčenih časih« je posebej pogum in moč avtonomnega družboslovnega mišljenja, ki kljubuje arbitrarnosti politike. V današnjem času je, kljub specializacijam in fragmentacijam družboslovja, s svojim delom odpiral možnosti za celovit in sistematičen vpogled v družbeno dogajanje.

Z znanstvenim opusom si je zagotovil trajno mesto v moderni slovenski in evropski sociologiji. Njegovi kolegi in učenci bomo še vnaprej z njim; obogatil in zadolžil nas je tako s svojim znanjem kot tudi z etično predanostjo svoji profesiji in družbi, ki jima je bil tako strastno privržen. Njegov znanstveni opus predstavlja izziv mlajšim sociologom, da ovrednotijo njegove in dosežke generacije sociologov, ki so postavili temelj moderni slovenski sociologiji. —ZDRAVKO MLINAR

France Stele

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: V Suhu leta 1928. Arhiv Umetnostnozgodovinskega inštituta Franceta Steleta ZRC SAZU.

Konservator, urednik in likovni kritik, raziskovalec, profesor in akademik France Stele (Tunjice pri Kamniku, 21. februar 1886–10. avgust 1972, Ljubljana) je bil umetnostni zgodovinar, ki je trajen pečat pustil tudi na drugih področjih znanosti in kulture. L. 1938 je za Rotary klub v Ljubljani napisal besedilo *Moje življenje* (dat. 4. januar 1939); v njem je izpostavil zlasti svoje šolanje, posameznike, ki so vplivali na njegovo izbiro poklica, izkušnje prve svetovne vojne in stalno iskanje priložnosti za učenje jezikov, v čemer je videl nujno pot in moč intelektualca ter ne nazadnje pogoj za spoznavanje likovne umetnosti drugih narodov. Stele je bil v slovenskem prostoru daleč najpomembnejši in najširše razgledani umetnostni zgodovinar 20. stoletja ter strokovno povsem vključen v svetovni raziskovalni prostor, tudi kot prvi slovenski član Mednarodnega odbora za umetnostno zgodovino CIHA. Sodeloval je v številnih ključnih mednarodnih združenjih, npr. za likovno kritiko (AICA), spomenike (UNESCO), muzeje in v PEN. Bil je poznavalec vseh umetnostnozgodovinskih obdobij, ustvarjalec in preučevalec metodologije in zgodovine stroke, posebej pa se je posvetil srednjeveškemu stenskem slikarstvu in svojim sodobnikom, umetnikom prve polovice 20. stoletja. Do konca druge svetovne vojne je njegovo vsestransko delovanje močno presegalo meje umetnostnozgodovinske stroke, ne nazadnje skozi uredniško delo pri revijah (npr. *Zora*, *Dom in svet*, *Čas*), sodelovanje s pisatelji, preučevanje etnologije in zgodovine; krajši čas je vodil ljubljanski gradbeni odbor, interdisciplinarnemu povezovanju v humanistiki pa je ostal zvest vse življenje. Med številnimi nagradami (npr. Prešernova, 1966) velja izpostaviti zlati doktorat dunajske univerze (1962) in Herderjevo nagrado (1969).

Rodil se je v kmečki družini v Tunjicah, kjer je začel šolanje, nadaljeval pa v Kamniku in Kranju. Kljub izjemnemu smislu za matematiko se je odločil za študij humanistike. Med 1907 in 1911 je na Dunaju poslušal predavanja iz slovanskega in romanskega jezikoslovja in književnosti ter umetnostne zgodovine in zgodovine, po dveh letih se je vpisal tudi na študij zgodovinskih pomožnih ved na znamenitem Inštitutu za avstrijsko zgodovinsko raziskovanje. Na umetnostni zgodovini so mu predavali znameniti dunajski profesorji Franz Wickhoff, nosilca dveh nasprotnih kateder Max Dvořák in Josef Strzygowski ter Julius von Schlosser idr. Najbolj sta nanj vplivala Alois Riegl (umrl že 1905) in njegov profesor Dvořák, pri katerem je doktoriral 1912.

Stele je za slovenski prostor razvijal v okviru dunajske umetnostnozgodovinske šole posebej poudarjen odnos do regionalne umetnostne zgodovine (tudi v povezavi z Rieglom umetnostnim hotenjem), pomen študija originalov in razumevanje umetnostne zgodovine kot dela zgodovine (tudi v sledenju Dvořákovim umetnostni zgodovini kot zgodovini duha). Geografska

metoda, predvsem pa povezanost umetnosti in umetnikov z vsakokratnim realnim prostorom ter razbiranje jezikovne in narodne pripadnosti so odločilno oblikovali njegovo umetnostnozgodovinsko pisanje.

Vse življenje je ostal aktiven na področju konservatorstva (tudi oblikovanje zakonodaje) in raziskovanja provenience umetnin (tudi povojno vračanje umetnin). Preden ga je Dvořák 1912 poslal v Ljubljano, da v okviru reform spomeniškega varstva sodeluje na Kranjskem, kjer je 1913 postal deželni konservator, se je Stele šolal prav za preučevanje umetnostnega trga. Spomeniško službo je vodil do 1938 in krajši čas med drugo vojno. Kot sam pravi, pa je celo življenje ostal konservator, ki je sledil Rieglovi in Dvořákovu duhovni dediščini. L. 1937 je bil imenovan za profesorja na umetnostni zgodovini ljubljanske univerze. Redni član SAZU je postal 16. maja 1940. Na SAZU je 1947 začel voditi Sekcijo za zgodovino umetnosti, ki je v letu njegove smrti postala samostojen inštitut, 1975 preimenovan v Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta (hrani del zapuščine, zlasti znamenite terenske zapiske).

L. 1924 je objavil knjigo *Oris zgodovine umetnosti pri Slovencih*. Gre za prvi pregled slovenske umetnosti, v katerem je morda preveč iskal nacionalne značilnosti, kar pa je mogoče razumeti kot odsev konservatorskega dela, ki je s knjigo dobilo prvi teoretični okvir, in tesnega navezovanja na slovenske umetnike, zlasti Jakopiča, Sternena, Franceta Kralja, Plečnika in druge.

Plod četrstoletnega sistematičnega raziskovanja umetnosti slovenskega prostora sta bili deli *Monumenta artis slovenicae I* in *II* (1935, 1938), ki zaradi druge svetovne vojne nista dobili nadaljevanja. Steletov nedokončani projekt pa je bil izhodišče za serijo *Ars Sloveniae*, za katero je napisal *Gotško stensko slikarstvo* (izšlo posthumno 1972). Knjiga *Slovenski slikarji* je bila končana že 1941, a je smela delno spremenjena iziti šele 1949. *Slovenski impresionisti* (1970) so sežet pregled Steletovega poznavanja ustvarjalnosti Groharja, Jakopiča, Jame in Sternena, ki so prepričljivo postavljeni v evropski kontekst.

Jožeta Plečnika je spoznal v Pragi 1920 in z njim prijateljeval vse življenje, plod njunega sodelovanja sta mdr. knjigi *Architectura perennis* (1941) in *Napori* (1955), po arhitektovi smrti pa je Stele napisal študijo *Arh. Jože Plečnik v Italiji* (1967), v kateri je objavil in analiziral pisma bratu Andreju s potovanja po Italiji 1898/99.

V trudu za celostno preučitev slovenske umetnosti je napisal več kot 2000 študij in leksikalnih gesel ter se intenzivno posvečal vzgoji mlajših generacij.

—BARBARA MUROVEC

Bibliografija: ZUZ, n. v. 1959, str. 20–40; Sinteza, 4, 1966, str. 85–87; Kamniški zbornik, 2014, str. 247–257.

Literatura: Letopis SAZU, 1, 1938/42, Lj. 1943, str. 113–123; E. Cevc, France Stele – umetnostni zgodovinar, ZUZ, n. v. 5/6, 1959, str. 5–19; F. Stele, Iz konservatorskih spominov, VS, 10, 1965, str. 13–38; E. Cevc, SBL, 11, 1971, str. 465–468; E. Cevc, Letopis SAZU, 23, 1972, Lj. 1973, str. 105–115; B. Murovec, Zwischen Methodologie und Ideologie. Slowenische Kunsthistoriker der Wiener Schule nach 1945, RIHA Journal, 0117, 27 February 2015.

Milan Škerlj

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: *Menično pravo. Juridična fakulteta, Ljubljana 1922.*

Rodil se je v Ljubljani 4. septembra 1875, umrl v Ljubljani 8. decembra 1947. Gimnazijo je končal v Novem mestu, pravno fakulteto z doktoratom na Dunaju leta 1898 (po R. Sajovicu in J. Polcu 1899). Po diplomi je bil zaposlen na sodiščih v Novem mestu, Mokronogu, Gradcu in na Dunaju. Na pravosodnem ministrstvu na Dunaju je sodeloval pri izdelavi avstrijskega zakona o družbi z omejenim jamstvom. Pisnih uradnih dokazov o tem ni. To sodelovanje pa je zelo verjetno tudi zaradi dejstva, da je v času priprave zakona delal v legislativnem oddelku ministrstva za pravosodje. Še močnejši dokaz je dejstvo, ki ga navaja tudi M. Bruckmuller, da je namreč takoj po sprejetju zakona izdelal komentirano izdajo zakona o družbi z omejenim jamstvom, ki jo je izdala ugledna založba Manz Verlag. Knjiga vsebuje tudi odlomke vladnega predloga in posebne komisije tedanje Gosposke zbornice in je doživela kar dve izdaji (1906, 1909). Tako delo je bilo mogoče le strokovnjaku, ki je bil aktivno vključen v nastajanje zakona. To delo je avstrijska pravna literatura citirala še desetletja.

Bil je izbran za štipendijo avstrijskega ministrstva, namenjeno za bodoče univerzitetne učitelje, za študij v Leipzigu, ki je bil tedaj znan kot žarišče nemške pravne vede in kjer je študiral tudi več poznejših slovenskih univerzitetnih profesorjev prava. Škerlj naj bi se usposobil za menično in čekovno pravo.

Po koncu prve svetovne vojne je delal v poverjeništvu za pravosodje v Ljubljani in s tem veliko prispeval k organizaciji sodstva na območju Slovenije. Takoj ob ustanovitvi pravne fakultete v Ljubljani je postal honorarni profesor za trgovsko, menično in čekovno pravo in takoj začel s pedagoškim in znanstvenim delom na teh področjih. Kmalu zatem je napisal prvi slovenski pravni učbenik *Menično pravo* (1922). Široko pravno usposobljenost je pokazal s študijo *Uredba o zaščiti industrijske lastnine v Zborniku znanstvenih razprav pravne fakultete*, 1. zvezek. Poleg univerzitetnega dela je kot član stalnega zakonodajnega sveta s pomembnim deležem sodeloval pri načrtih številnih zakonov: o menici, čeku, gospodarskih zadrugah, pomorskem zakonu in uredbah, advokaturi, predlogih za dopolnitve trgovinskega zakona. S takim delom je nadaljeval tudi kot član vrhovnega zakonodajnega sveta (1929–1931). Redni član Akademije znanosti in umetnosti je postal 1940.

V svojih prispevkih o številnih zakonih in področjih je smotrno uporabljal primerjalnopravno metodo, kar mu je omogočalo, da je v novi zakonodaji uveljavljal moderne poglede. Posebej intenzivno je spremljal nastajanje zakonov in teorije o družbi z omejenim jamstvom v evropskih državah.

Škerlj je vseskozi skrbel za razvoj in uporabo slovenskega pravnega izrazja. Eden od dokazov za to je že omenjeni prvi slovenski pravni učbenik.

To prizadevanje se je gotovo razvijalo tudi zaradi tesnega prijateljstva z nekoliko starejšim dr. Jankom Babnikom (1861–1927), ki je bil eden od oblikovalcev slovenskega pravnega jezika.

Kot univerzitetni profesor je Škerlj s svojimi deli segel na številna področja trgovinskega prava. Glavno področje njegovega zanimanja sta bila menično in čekovno pravo. Poleg izdaje *Menični zakon in čekovni zakon* (1929) je to snov obdelal s številnimi monografskimi razpravami o posameznih delih te panoge: o protestu, ženevskih konvencijah, rezervah v teh konvencijah. Po drugi svetovni vojni je s tem področjem nadaljeval in tik pred smrtjo napisal razpravo *Naša nova zakonodaja o menici in čeku in njuno besedilo v Uradnem listu FLRJ*, objavljeno v *Zborniku znanstvenih razprav pravne fakultete* (letnik XXII).

Poleg meničnega in čekovnega prava se je veliko ukvarjal s pravom trgovinskih družb. Iz tega zanimanja so izšla dela o delniški družbi, družbi z omejenim jamstvom in njenih reformah. Na tem področju je zadel tudi na eno od temeljnih vprašanj teorije podjetja, na »notranje, prirojene, immanentne, organske hibe« kapitalizma. Vendar meni, da teh hib ni mogoče odpraviti, ne da bi žrtvovali celoten sistem. Ta misel je skoraj enaka kot v poznejši moderni literaturi o podjetništvu.

Za Škerljevo razumevanje trgovinskopravne znanosti in pedagoške smeri na tem področju je značilna njegova označba trgovinskega prava kot »prometnega prava«. S tem je poudaril, da se trgovinsko pravo loči od »splošnega« civilnega prava s tem, da se nanaša na gospodarski, profesionalni promet, njegove posle in subjekte. Od te ugotovitve ni več daleč do poznejšega modernejšega razumevanja drugih avtorjev, da je trgovinsko pravo v bistvu pravo angažiranega kapitala. Tako razume trgovinsko pravo tudi prof. Stojan Pretnar.

Ena od značilnosti Škerljevih objavljenih del je njihova povezanost s prakso, to je z vprašanjem, kako pravna ureditev deluje v življenju in kakšne spremembe pravnih pravil so potrebne za odpravo njihovih neustreznih učinkov. Izrazit primer take obravnave je delo o statutih delniških družb, ki je bilo namenjeno natančnemu in pravno ustreznemu oblikovanju tega temeljnega akta, ki ga je zahtevala zakonodaja.

Številni Škerljevi fakultetni kolegi v nekrologih ob njegovi smrti poudarjajo njegovo zavzeto pedagoško delo in opravljanje funkcij na pravni fakulteti v Ljubljani od njene ustanovitve vse do smrti decembra 1947, čeprav je istočasno intenzivno sodeloval v zakonodajnem delu. —BOJAN ZABEL

Literatura: Polec Janko: Milan Škerlj, *Letopis Akademije znanosti in umetnosti*, II, 1943–1947; Sajovic Rudolf: Milan Škerlj, *Zbornik znanstvenih razprav pravne fakultete*, XXII, 1948, str. III–XXIV; Bruckmüller, Markus: Milan Škerlj und das österreichische GmbH-Gesetz, v: Vilfanov zbornik, Založba ZRC, Ljubljana 1999, str. 439–454; Enciklopedija Slovenije, 13. knjiga, str. 45.

Makso Šnuderl

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Iz knjige *Ustav u svetu i kod nas. Sedma sila*, Beograd 1961. Karikatura Aleksandra Klasa.

Pravnik Makso Šnuderl je bil rojen 13. oktobra 1895 v Rimskih Toplicah, umrl pa je 23. junija 1979 v Ljubljani. Na Pravni fakulteti v Ljubljani, kjer je bil profesor ustavnega prava od 1947, sem pred natanko pol stoletja poslušal njegova predavanja (takrat, l. 1966, smo morali biti v predavalnici prvega letnika vsaj uro pred začetkom, da smo si rezervirali sedež v največji dvorani, kar jih je premogla fakulteta na sedanjem sedežu Univerze v Ljubljani). Spominjam se ga kot široko razgledanega, zanimivega, suverenega in do študentov dobrodušnega predavatelja, ki je znal začiniti obravnavo ustavnih dokumentov s podrobnostmi iz časa njihovega sprejemanja, ki jim je bil osebno priča kot poslanec zvezne skupščine, pa tudi z nenadnimi vprašanji, naslovljenimi na študente. Njegovi učbeniki so bili napisani v lepem in razumljivem jeziku, brez nepotrebnega leporečja. Naj med njimi omenim zlasti *Politični sistem*, *Zgodovina ljudske oblasti* in več izdaj učbenika ustavnega prava, ki ga je napisal skupaj s svojo naslednico, prof. dr. Majdo Strobl. V teh delih je pisal o ustavni ureditvi in delovanju političnega sistema, posebej pa so ga zanimali odnosi v federaciji. Pozneje je veliko pozornost posvečal posebnostim slovenske in jugoslovanske ustavne ureditve, položaju republik, izvoru pravic, samoupravljanju, komunalnemu sistemu, položaju združenega dela in načelu koeksistence v mednarodnih odnosih. Še bolj poljudno in zanimivo napisane so publikacije, namenjene populariziranju ustavnega prava za laike: *Naš državljan* (Ljubljana, 1961), ki opisuje pravice in svoboščine, *Temeljna listina* (Ljubljana, 1962), s katero skuša ustavno ureditev približati mladim, ter *Ustav u svetu i kod nas* (Beograd, 1961), v kateri opisuje razvoj ustavnosti v svetu in posebnosti ureditve v Jugoslaviji. Poglobljeno in kritično so napisani njegovi znanstveni članki, ki jih je redno objavljial zlasti v *Zborniku znanstvenih razprav*, *Pravniku* in *Arhivu za društvene i pravne nauke*, odmevni pa so bili nastopi na mednarodnih posvetovanjih o federalizmu, socialistični demokraciji, suverenosti in enakopravnosti spolov. Na Pravni fakulteti v Ljubljani je bil predstojnik katedre in dekan, na Univerzi v Ljubljani pa rektor in dve leti tudi predsednik skupnosti jugoslovanskih univerz. L. 1956 je bil izvoljen za rednega člana SAZU, 1961 pa je postal dopisni član JAZU v Zagrebu.

Poklic profesorja in ustavno pravo nista bili prvi izbiri mladega Maksa Šnuderla, saj je najprej študiral romanistiko na Dunaju, doktorat prava pa si je pridobil v Zagrebu. Kratek čas (1921–23) je bil sodnik, nato pa odvetnik v Mariboru do II. svetovne vojne. Takrat se je intenzivno ukvarjal s pisateljevanjem (zbirka novel *Človek iz samote*, roman *Izgubljena zemlja*, drami *Pravljica o rajski ptici* in *O lopovščinah*, prevod Molièrovega *Skopuha* in številne dramske kritike). Njegovo leposlovno delo je doživelo veliko pozitivnih

ocen literarnih kritikov, dobil pa je tudi Slomškovo nagrado (1940). L. 1913 se je pridružil preporodovcem, pet let pozneje pa Maistrovim borcem za severno mejo. Pred drugo svetovno vojno je bil tudi predsednik umetniškega kluba in glasbene matice ter aktiven član akademskega kluba Triglav in Sokola. Posebej odmeven je bil njegov opis vojaka in poeta Rudolfa Maistra v romanu *Izgubljena zemlja*, ki mu je ob stoletnici njegovega rojstva posvetil tudi posebno študijo *Naš general* v treh številkah revije *Prostor in čas* iz 1974.

Med drugo svetovno vojno se je pred nemškimi okupatorjem umaknil v Ljubljano. Med vojno in neposredno po njej je aktivno deloval v okviru Osvobodilne fronte in njenih vodilnih organov v Ljubljani in pozneje na osvobojenem ozemlju. Soorganiziral je prvi zbor slovenskih pravnikov oktobra 1943 in imel na njem referat, 1944 pa je sodeloval pri pisanju odlokov organov nove ljudske oblasti, kar opisuje v članku *O pravniškem delu na Rogu, Kočevju in v Črnomlju* in članku o *Osvobodilni fronti kot državi v državi*. Bil je član SNOO in član slovenske delegacije na II. zasedanju AVNOJ, ob koncu vojne pa predsednik komisije SNOS za ugotavljanje zločinov ter istovrstne zvezne komisije. Kot poslanec zvezne skupščine je vodil zakonodajni odbor. Iz tistega časa velja omeniti njegovo knjigo *Fašistično-domobransko nasilje* in njegov *Dnevnik 1941–45* v dveh knjigah, ki opisujeta delovanje v okupirani Ljubljani in partizanih; veliko pozneje pa sta izšli knjiga *Osvobojene meje* (1968) in članek o prispevku srbskih vojakov v boju za severno mejo. Bil je nosilec spomenice 1941, najpomembnejše odlikovanje, ki ga je dobil, pa je bila nagrada Avnoja. Med drugimi priznanji omenimo nagrado mesta Maribor, zlati znak OF, častni doktorat Univerze v Ljubljani in naziv zaslužnega profesorja.

Akademika, profesorja in pisatelja Maksa Šnuderla lahko štejemo po dr. Leonidu Pitamicu za najpomembnejšega utemeljitelja sodobne ustavnopravne znanosti v Sloveniji, ki je po oceni akademika prof. dr. Lada Vavpetiča v mnogočem presegal podobne dosežke na drugih jugoslovanskih univerzah. Velik je njegov vpliv na slovensko ustavnopravno šolo, zlasti na poznejše profesorje ustavnega prava na Pravni fakulteti v Ljubljani in Mariboru (prof. dr. Majda Strobl, prof. dr. Ivan Kristan, prof. dr. Vanek Šiftar, prof. dr. Franc Grad, prof. dr. Igor Kaučič in podpisani), kar še posebej velja za njegove poglobljene znanstvene razprave o nastanku in razvoju jugoslovanske federacije. Pomemben je tudi njegov prispevek k slovenski ustavnopravni terminologiji in zgled, kako v kleni slovenščini razumljivo obravnavati zapletena ustavnopravna vprašanja. — CIRIL RIBIČIČ

Literatura: dr. Lado Vavpetič, Makso Šnuderl (ob upokojitvi), Zbornik znanstvenih razprav, Ljubljana, 1972, str. 5–18; Makso Šnuderl, Letopis SAZU 1956–1957, osma knjiga; Gorazd Kušej, Makso Šnuderl (ob smrti), Letopis SAZU, 1979, 30. knjiga; Lojze Ude, Šnuderl, Makso, Slovenska biografija, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013; Darinka Meško - Obreht, Proza in dramatika Maksa Šnuderla, Dialogi, št. 12/1978, str. 725–737.

Anton Trstenjak

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Ob knjigah. Iz Trstenjakove zapuščine.

Anton Trstenjak se je rodil 8. januarja 1906 v Rodmoščih pri Gornji Radgoni. Po osnovni šoli v Negovi, gimnaziji in enem letu bogoslovja v Mariboru je študiral na univerzi v Innsbrucku (1927–1933), kjer je promoviral z doktoratom iz filozofije (1929) in teologije (1933); vmes je bil 1931 posvečen v duhovnika. Filozofsko disertacijo je napisal iz predmetne teorije slovenskega filozofa Franceta Vebra. Poklicno pot je začel kot gimnazijski profesor v Mariboru in kmalu postal docent na Visoki bogoslovni šoli. V tem času se je kratko obdobje izpopolnjeval v Parizu. Od 1940 do smrti 29. septembra 1996 je živel v Ljubljani, kjer je bil do upokojitve 1973 profesor filozofije na Teološki fakulteti. Med vojno se je specializiral v eksperimentalni psihologiji v Milanu. Nato je raziskoval zaznavanje barv, pri čemer je odkril zakon, da je pri barvnem spektru svetlobe valovna dolžina v obratnem sorazmerju z reakcijskim časom (Trstenjakov zakon). Na področju psihologije barv je bil nato v središču svetovnega strokovnega razvoja. Tudi na svojih drugih strokovnih področjih je bil vse življenje povezan z znanstvenim in kulturnim dogajanjem po svetu. V neugodnih povojnih razmerah je dobil ponudbi za profesorsko mesto v Milanu (1945) in Gradcu (1955), a ju je odklonil, ker je hotel delati doma za slovenski narod. Član SAZU je bil od 1979.

Trstenjakovo delo je po obsegu izjemno veliko in vsebinsko mnogovrstno. Tako po izobrazbi kakor v delovanju je bil večdisciplinaren, kar se kaže tudi v njegovem pisnem opusu petdesetih knjig (s prevodi in ponatisi nad 100 izdaj) in več stotih člankov. Približno polovica jih sodi v psihologijo, sledijo filozofija, kultura, narod in jezik ter teologija. To spoznavno raznolikost je skladno povezoval v celoto pod vidikom celostne antropologije. Rdeča nit njegove usmerjenosti je prodorno in človeško sproščeno znanstveno iskanje odgovorov na sodobna vprašanja ter trdna zasidranost na temeljih duhovne globine skupnega človeškega in posebej judovsko-krščanskega izročila evropske kulture.

Pri Trstenjaku se je potrdilo spoznanje, da je za učinkovitost, ustvarjalnost in pristnost strokovnjaka, ki dela z ljudmi in za ljudi, pomembno, kako trdne in med seboj povezane so tri »noge njegove delovne mize«: znanstveno raziskovanje, predajanje spoznanj skupnosti in živa solidarna pomoč ljudem. Trstenjakova manj znana značilnost je tudi to tretje; čeprav formalno ni bil psihoterapevt, so vse življenje k njemu prihajali po nasvet in pomoč ljudje v stiskah. Nikomur ni odrekel dobre besede, plačilo zanj pa šegavo odklonil, češ, *če je treba za dobro besedo človeku plačati z denarjem, je blizu konec sveta; jaz ne bi rad, da bi bil prehitro.*

Poleg tega, da je bil med pionirji v raziskovanju psihologije barv, je začetnik vrste drugih psiholoških panog v Sloveniji: grafologije (v prvih letih svoje

profesorske službe se je poglobljal v spoznavanje ljudi prek njihove pisave), pedagoške psihologije – tej je posvečena prva Trstenjakova samostojna knjiga (1941), ki je v prevodu več let rabila za učbenik v Italiji. Pri nas, deloma pa v svetovnem merilu, je oral ledino v pastoralni psihologiji (1946), psihologiji dela (1951), psihologiji umetniškega ustvarjanja (1953) in ustvarjalnosti nasploh (1981), v psihološkem svetovanju (zbirka njegovih devetih knjig *psihologije življenjske modrosti* je od 1954 do 1993 izšla v skupni nakladi 750.000 izvodov), psihologiji organizacije (1979), ekonomski psihologiji (1982), njegova priljubljena tema je bilo raziskovanje zaznavanja (1983). Napisal je enciklopedičen oris celotne psihologije (1969, 1971, 1976).

Trstenjak je v osnovi bil in ostal filozof, širok mislec kulture in teolog – vse troje pod vidikom celostne človeške podobe. Zato so zanj najbolj značilna dela celostne antropologije (1968, 1985, 1988). V njih se kaže njegova *hoja za človekom*, za katero je kot znanstvenik in kot človek iskal sledi v osebnem življenju in sožitju ter v človeški odprtosti v eksistencialno presežnost.

Miselni kontekst Trstenjakove socialne usmeritve in intelektualne širine je tudi njegova osebna družba. Od gimnazijskih in študentskih let je bil v krogu mladinskega gibanja »krščanskih socialcev«, kjer so bili njegovi somišljeniki in prijatelji mnogi, ki so pustili odločilne dobre sledi na raznih področjih v zgodovini slovenskega naroda v 20. stoletju: pesnik Edvard Kocbek, slavist in jezikoslovec Jakob Šolar, pesnika Tone in France Vodnik, »oče« naše telesne kulture Drago Ulaga, znani pljučni zdravnik Tomaž Furlan, pedagog Stanko Gogala, baletnik Pino Mlakar, nadškof Jože Pogačnik in drugi. Po prihodu v Ljubljano se je hitro znašel v osebni družbi vrhov slovenske kulture, na primer s Franom Saleskim Finžgarjem, Francetom Steletom, Jožetom Plečnikom – zadnja dva sta ga že 1941 vzela za soavtorja monumentalne knjige *Architectura perennis*.

Trstenjak je za svoje delo prejel številna znanstvena, državna, civilna in cerkvena priznanja in odlikovanja, tudi najvišja. Med drugim je bil 1974 imenovan za papeževega častnega prelata in odlikovan z jugoslovanskim redom dela, 1988 dobil nagrado Avnoja, 1993 postal ambasador znanosti Republike Slovenije, bil je častni član društva psihologov in društva koloristov, častni občan Ljubljane in več občin v domačem okolju, 1995 pa mu je predsednik Slovenije podelil najvišje slovensko državno odlikovanje. L. 1983 je prejel zlati doktorat univerze v Innsbrucku, 1990 častni doktorat Univerze v Mariboru in 1994 častni doktorat Univerze v Ljubljani, 1993 pa ga je imenovala za svojega rednega člana Evropska akademija znanosti in umetnosti.

Trstenjakovo osebnost, njegov celostni znanstveni pristop k človeku in povezovalno vlogo med ljudmi označujeta dva stavka, ki veljata za njegovi življenjski gesli: *Za človeka gre* in *Skupaj držimo!* — JOŽE RAMOVŠ

Vir: Hribar, Tine (ur.), et al. Anton Trstenjak: 1906–1996: zbornik razprav s simpozija SAZU ob 100-letnici rojstva in 10-letnici smrti (Razprave, 21). Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 2007.

Aleš Ušeničnik

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Fotografška zbirka
Nadškofjjskega arhiva
Ljubljana.

Aleš Ušeničnik (1868–1952) je bil med ustanovnimi člani Akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani, voditelj pripravljajlnih del, sklicatelj ustanovnega zbora in do izvolitve predsednika R. Nahtigala tudi njen prvi, starostni predsednik (1937–1939). Njegovo temeljno znanstveno področje je bila filozofija. Velja za največjega slovenskega neotomista in sodi med najpomembnejše slovenske modroslovce. Doma je bil v Poljanah nad Škofjo Loko. Po gimnaziji v Ljubljani je 1888 odšel v Rim na Gregorijansko univerzo. Že kot gimnazijec in pozneje kot študent v Rimu je kazal izredno nadarjenost, hkrati pa tudi nedvomen pesniški talent, ki pa ga pozneje ni razvijal. Kot doktor filozofije in teologije se je 1895 vrnil v Ljubljano in po dveh letih začel poučevati filozofijo in teologijo na bogoslovni šoli, ki je z ustanovitvijo univerze postala teološka fakulteta. Na njej je Ušeničnik poučeval do upokojitve 1937 filozofijo, pa tudi nekaj teologije. Trikrat je bil dekan teološke fakultete in v akademskem letu 1922–23 rektor univerze. L. 1923 je postal dopisni član Jugoslovanske akademije znanosti in umetnosti v Zagrebu; med svoje člane ga je 1936 uvrstila papeška rimska akademija (*Pontificia Academia Romana S. Thomae Aquinatis*). Umrli je v Ljubljani 1952.

Med filozofskimi panogami je Ušeničnik največ pozornosti posvečal teoriji spoznavanja ali spoznavoslovju. Vprašanju možne gotovosti našega spoznavanja je prisojal odločilno vlogo. Sledil je neotomizmu, kar pomeni, da je sicer sprejemal osnovne tomistične trditve, a je bil hkrati odprt za novejša stališča. »Moj filozofski "sistem" je sistem tiste "*philosophiae perennis*", ki so nje veliki predstavniki Aristoteles, Tomaž Akvinski, Mercier in ki se k njej vrača močna ameriška struja novorealistov in nemška würzburška (Kulpejeva) šola« (IS III, 146–147). Po zgledu vidnejših neotomistov (Mercier) se je v vprašanju o »izvestnosti« (gotovosti) človeškega spoznanja oprl na Descartesov »Cogito, ergo sum« (Mislim, torej sem). Človekov duhovni jaz je v svojem mišljenju neposredno navzoč samemu sebi, je »sebeviden« in s tem dosega tako gotovost védenja o svojem obstoju, da o njem ne more dvomiti. S tem je dana osnova in hkrati norma sleherne gotovosti človeškega spoznavanja.

Izvestnost (gotovost) spoznanja namreč ni le v tem, da subjekt resnico pozna, ampak da tudi ve, da ve. Zato je bilo treba poiskati neposredni uvid v dejstvo resnice, in ne samo v vsebino resnice. Bistvo razvidnosti in iz nje izhajajoče izvestnosti je po Ušeničniku v popolni refleksiji ali povratnosti, ki jo prvi jasno razlikuje od nepopolne refleksije. Gre za neposredno navzočnost samemu sebi, ki spremlja vse naše zavestno doživljanje, medtem ko je nepopolna refleksija tisto zavestno vračanje subjekta k samemu sebi, ko subjekt s posebnim miselnim dejem samega sebe postavi za objekt. V jasni delitvi refleksije na samodejno zavedanje samega sebe v vsakem našem za-

vestnem dejanju (*reflexio completa*) in na zavestno misel o sebi, ki naredi iz subjekta izrečen objekt mišljenja (*reflexio incompleta*), je Ušeničnikov prispevek neosholastičnemu spoznavoslovju. S tem je iz popolne refleksi- je naredil podlago izvestnosti oziroma gotovosti. Ta je po Ušeničniku transcendentni in ontološki temelj razvidnosti in izvestnosti.

S tem se je Ušeničnik oddaljil od dogmatizma, značilnega za večino neotomizma, ki spoznavanje nekritično (dogmatično) jemlje kot usklajeno s predmeti zunaj njega. Ušeničnikov kartezijanski »kritični realizem« odklanja hkrati tudi skepticizem, ko priznava možnost gotovega ali izvestnega spoznanja, a ga omejuje na področje sebevidnosti, ki s tem postaja kriterij vseh drugih izvestnosti. Namesto da bi se Ušeničnik postavil na fenomenološko stališče intencionalnosti zavesti kot Husserl, Meinong in Veber, se je skupaj z leuvensko neosholastično šolo vrnil na predkantovsko Descartesovo stališče. Neosholastika se vrača k Descartesu, da bi znova prehodila racionalistično pot, ki je pripeljala do Kanta, vendar tako, da bi zagotovila možnost metafizike, ki jo je Kant zavrgel. V drugih filozofskih pogledih sledi Ušeničnik uveljavljenemu neotomističnemu nauku. V estetiki zagovarja prvenstvo etike pred estetiko. Posebno pomemben je njegov prispevek na področju slovenske filozofske terminologije. Četudi se pretežno omejuje na izrazje, ki ga je uporabljala neosholastika, sta njegov *Filozofski slovar*, ki ga je stalno izpopolnjeval, in njegovo sodelovanje v akademijski Komisiji za filozofsko terminologijo odločilnega pomena za ustalitev temeljne slovenske filozofske terminologije.

Poleg filozofije je bil Ušeničnik še zelo angažiran na področju družbene- ga nauka. Že 1910 je napisal delo *Sociologija*, kar je tedaj pomenilo filozofsko etični nauk o družbenih in gospodarskih ureditvah in predstavlja njegovo pojmovanje katoliškega družbenega nauka. Ušeničnik ga je najprej imenoval »krščanski socializem«, nato pa »solidarizem«. Išče svojsko pot med individualizmom in ekonomizmom liberalcev ter kolektivizmom in zgodovinskim materializmom socialistov in marksistov. S krepitvijo marksističnega komunizma v Sloveniji se je krepil tudi njegov odpor do njega in postopoma je Ušeničnik postal eden vodilnih kritikov marksističnega nauka. V družbenopolitičnih nazorih je zastopal stališča, ki so bila podobna Mahničevi katoliški izključevalnosti. To je bil povod, da ga je po zmagi revolucije komunistična oblast 1948, dober teden pred 80. rojstnim dnem, skupaj z L. Pitamicem kratko malo črtala s seznama akademikov, ki ga je preoblikovana Slovenska akademija znanosti in umetnosti dala v potrditev Prezidiju Ljudske skupščine LR Slovenije. —ANTON STRES

Viri in literatura: A. Ušeničnik, Izbrani spisi (IS) I–X, Ljudska knjigarna, Ljubljana 1939–1941; J. Pirc, Aleš Ušeničnik in znamenja časov, Družina, Ljubljana 1986 (vsebuje popoln seznam Ušeničnikovih del); M. Ogrin, J. Juhant (ur.), Aleš Ušeničnik, čas in ideje. 1868–1952. Zbornik razprav s simpozija SAZU ob 50. obletnici smrti, SAZU – Teološka fakulteta UL, Mohorjeva družba, Celje, Ljubljana 2004.

Lado Vavpetič

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Ob Pitamičevi 80-letnici.
Osebni arhiv prof. dr. Lovra Šturma.

Rodil se je 26. junija 1902 v Krškem, kjer je končal ljudsko šolo. Po maturi na gimnaziji v Zavodu sv. Stanislava v Šentvidu nad Ljubljano je študiral pravo na Univerzi v Ljubljani. L. 1926 je diplomiral in bil 1927 promoviran za doktorja prava. Umrl je v Ljubljani 28. marca 1982.

Pred II. svetovno vojno se je poleg odvetniške službe udeležil tudi na področju kulture in politike, s Tonetom Kraljem je v Krškem 1923 ustanovil umetniško zadrugo VIS in 1927 sodeloval pri ustanovitvi Moderne galerije v Ljubljani. L. 1932 je v Ljubljani odprl odvetniško pisarno, ki je delovala do 1943. Politično se je udeležil v vodstvu Slovenske kmečko-delavske stranke in se junija 1941 vključil v vrhovni plenum OF, jeseni 1943 je odšel v partizane, na kočevskem zboru oktobra 1943 je bil izvoljen za člana SNOS in AVNOJ; njegovega 2. zasedanja v Jajcu se je udeležil novembra 1943.

Deloval je v okviru znanstvenega inštituta pri SNOS. V tem obdobju je napisal več pomembnih monografij: *O nedeljivosti oblasti*, spomladi 1944; *Zakonodajni odbor SNOS in njegove naloge*, poleti 1944; *Obrazložitev in utemeljitev stališča o javni upravi v bodoči ljudski demokraciji*, poleti 1944; *O smotrnem gospodarstvu pri nas*, spomladi 1945. Zavzemal se je za to, da bi povojni pravni sistem vgradil sodni nadzor nad upravnim delovanjem in za decentralizacijo oblasti in lokalno samoupravo. Njegovih predlogov povojna oblast ni upoštevala.

V slovenski vladi maja 1945 je bil minister za trgovino in preskrbo. Kot nepartijec je prišel navzkriž s predsednikom vlade Borisom Kidričem. Nasprotoval je ukinitvi zasebne trgovine in obrti, zato je moral po inscenirani aferi 11. decembra 1945 zapustiti vlado. Odvzete so mu bile tudi vse politične funkcije v OF.

1. decembra 1946 je bil imenovan za rednega profesorja pravne fakultete v Ljubljani, 1950–51 je bil njen dekan, 1951–52 pa prodekan. Upokojil se je 1972. Za rednega člana SAZU je bil izvoljen 17. oktobra 1958, 1977 tudi za dopisnega člana JAZU v Zagrebu.

Prejel je številne nagrade in priznanja: spomenico 1941, red bratstva in enotnosti I, red zaslug za narod s srebrnimi žarki, red zaslug za narod z zlato zvezdo, red dela z rdečo zastavo, Kidričevo nagrado, bil je častni predsednik Inštituta za javno upravo in zaslužni profesor ljubljanske univerze.

Vavpetičev raznoliki znanstveni opus zajema dela v 60 samostojno izdanih spisih, 108 obširnih razprav ter 51 člankov in poročil. Sodeloval je v 27 skupinskih raziskavah, v 21 kot nosilec. Poleg upravnega prava in javne uprave se je loteval vprašanj izobraževanja, metodologije raziskovalnega dela, ustavnih pravic narodnih manjšin, etičnih vprašanj in ohranitve miru. Njegova najpomembnejša dela poleg nastopnega predavanja *O ne-*

določenih pojmi v pravnih normah, objavljenega 1948, so *Pravna narava odločb v upravi* (1952), *O nujnosti zakonitve upravnega postopka* (1954), *O posebnostih splošnega upravnega postopnika v naši družbeni ureditvi* (1955), *The Yugoslav Law on General Administrative Procedure, Introduction* (1961), *Sodni nadzor nad zakonitostjo upravnega odločanja v SFR Jugoslaviji* (1968) ter dve knjigi *Temeljni pojmi naše javne uprave 1* (1961) in *2* (1963), kjer najdemo tudi njegovo izvirno koncepcijo materialnega pojmovanja uprave. Z referati je doma in v tujini sodeloval na številnih znanstvenih konferencah in v gibanju Pugwash.

Zavzemal se je za povezavo pedagoškega in raziskovalnega dela, 1956 pri Pravni fakulteti ustanovil Inštitut za javno upravo, prvi take vrste v Jugoslaviji, v katerem je kot direktor (1956–1972) in mentor k skupinskim raziskavam poleg uveljavljenih pritegoval mlajše sodelavce.

S časovne distance je najpomembnejše njegovo vztrajno prizadevanje in ključna povezovalna vloga pri nastajanju jugoslovanskega Zakona o splošnem upravnem postopku (ZUP, z veljavo 19. 4. 1957) s sistemom pravnih kvatel za udeležence v upravnih postopkih proti tedaj razširjeni samovolji upravnih organov in zlorabam upravnih aktov za kaznovalno represijo (deportacije ljudi na prisilno delo in v kazenska taborišča – Goli otok ipd.). Za odpravo tega pravno nevzdržnega stanja so se profesorji pravnih fakultet iz Ljubljane, Zagreba in Beograda po 1954 povezali v sprva neformalno skupino, katere glavni akterji so bili poleg Lada Vavpetiča Ivo Krbek, Nikola Stjepanović, Jovan Đorđević in v ozadju Leonid Pitamic. Sestajali so se na številnih delovnih sestankih v Beogradu in Ljubljani, velikokrat tudi doma. O nujnosti čimprejšnjega sprejema moderno zasnovanega ZUP je Vavpetič prepričal prijatelja Maksa Šnuderla, takrat predsednika zakonodajnega odbora Zvezne ljudske skupščine. Profesorska ekipa je bila vključena v uradno komisijo za pripravo ZUP. Kot edini tak primer zakona v proceduro ni vložila vlada, ampak so to storili poslanci, člani dveh odborov zvezne skupščine. S postopno uveljavitvijo ZUP je bilo zaključeno odkrito brezpravje povojne revolucionarne oblasti. —LOVRO ŠTURM

Literatura: Dragaš Denković, *Besede v slovo*, VIJUDR, Ljubljana, 18, 1982, 1–2, str. 11–13; Tone Ferenc, Dr. Fran Zwitter, direktor Znanstvenega inštituta pri predsedstvu SNOS, *Prispevki za novejšo zgodovino*, 28, Ljubljana 1988, 1–2, str. 3–22; Rupko Godec, Prof. dr. Ladu Vavpetiču v slovo, VIJUDR, Ljubljana, 18, 1982, 1–2, str. 5–10; Rupko Godec, Tone Jerovšek, *Predpisi o upravnem postopku in upravnem sporu*, Ljubljana 1997; Inštitut za javno upravo, *Glavne značilnosti splošnega upravnega postopnika*, Ljubljana 1957; Inštitut za javno upravo, *Bibliografija sodelavcev inštituta 1968–1981*, Akad. dr. Lado Vavpetič, str. 189–224; Janez Kos, *Krško skozi čas*, zbornik ob 500-letnici mesta, Krško 1977, Lado Vavpetič; Rudi Kyovsky, Lado Vavpetič, *Nekrolog*, *Letopis SAZU* 1982, 33. knjiga; *Slovenski biografski leksikon*, Vavpetič, Lado, akademik (1902–1982), Ljubljana 1986, str. 368–369; Lado Vavpetič, *Obrazložitev moje trgovinske, preskrbovalne in ostale politike*, 1. 2. 1946, 108 str., neobjavljeno; Jera Vodušek Starič, *Prevzem oblasti 1944–1946*, Ljubljana 1992, str. 28, 102, 388, 402–407, 412.

Sergij Vilfan

Zg.: Družinski arhiv.

Sp.: Na SAZU. Družinski arhiv.

Rodil se je 5. aprila 1919 v Trstu v družini mornariškega častnika, ki se je veliko selila, kar je dalo mlademu Vilfanu izjemno jezikovno znanje, tako da je lahko pisal svoje razprave v petih tujih jezikih. Po osnovni in srednji šoli, ki ju je obiskoval v Bratislavi, na Dunaju, v Dubrovniku in Ljubljani, kjer je 1937 maturiral, je 1941 končal študij prava na ljubljanski Pravni fakulteti in že naslednje leto doktoriral. 1945–1950 je bil pravni referent v Grosuplju, med 1950 in 1972 pa je vodil Mestni arhiv v Ljubljani. Med svojim ravnanjem je poskrbel, da je arhiv dobil nove prostore in se razvil v znanstveni zavod. V tem času je Vilfan postal eden vodilnih strokovnjakov za arhivistiko v takratni Jugoslaviji in je tudi v praksi uveljavljal njena načela in spoznanja. Vilfan je bil tudi odličen poznavalec arhivskega gradiva, na katerem je v kar največji meri gradil svoje razprave. Na Pravni fakulteti, kjer je bil že od 1953 zunanji izpraševalec za pravno zgodovino, je bil od 1970 pa do upokojitve 1989 redni profesor za splošno in narodno zgodovino države in prava.

Sergij Vilfan je bil interdisciplinarno usmerjen raziskovalec s širokim pogledom in globokim znanjem. Poleg pravne zgodovine, ki jo je štel za svojo osnovno poslanstvo, so pomembne njegove raziskave na področju pravne etnologije, socialne in gospodarske zgodovine, metrologije in arhivistike. Sčasoma je postal eden prvih in obenem najpomembnejših kritikov mita o na hlapčevstvu temelječih predstavah o slovenski zgodovini, ki »merijo čas z vatlom in platno s stopinjami«.

Ledino je oral že s svojimi prvimi objavami: očitom slovenskega pravnega narodopisja (1944) in obravnavo deželnih ročinov kot virov za ustavno zgodovino (1945). Iz njegovega zgodnejšega obdobja je zelo pomembna razprava o zgodovini mer na Slovenskem (1954), ki je na svojem področju še vedno nespregljiva. L. 1961 je izšla več kot 550 strani obsežna *Pravna zgodovina Slovencev od naselitve do zloma stare Jugoslavije*, ki jo je Vilfan napisal v dobrem letu. Zanj še vedno velja, kar je bilo izrečeno ob njenem izidu, namreč, da gre za »doslej najobsežnejšo in najpopolnejšo obravnavo zgodovine prava na slovenskem ozemlju« (B. Grafenauer).

Sedem let pozneje je v Gradcu v nemščini objavil *Rechtsgeschichte der Slowenen bis zum Jahre 1941* (242 str.), ki jo je napisal povsem na novo in s katero se je lahko mednarodna strokovna javnost prvič podrobneje seznanila s slovensko pravnozgodovinsko problematiko. Za mednarodno javnost je podobno pomemben njegov obsežen prikaz virov in literature za zgodovino civilnega prava na območju nekdanje Jugoslavije v eminentni nemški seriji *Handbuch der Quellen und Literatur der neueren europäischen Privatrechtsgeschichte* (1988). Zlasti za študente, pa ne samo prava, je pomemben njegov *Uvod v pravno zgodovino* (druga izd. 1993, 159 str.), s katerim je

nadgradil predhodna skripta za študente prava. Svoje bogato in vsestransko delo na področju pravne zgodovine mu je uspelo tik pred smrtjo zaokrožiti v monografiji *Zgodovinska pravotvornost in Slovenci* (1996, 526 str.). V knjigi, ki je po mnenju enega od ocenjevalcev Vilfanovega dela »doslej najbolj pomembno in tehtno delo naše pravne zgodovine« (J. Kranjc), je predstavil predvsem različne pojave običajnega prava, ki je nastajalo in živelo med nižjimi socialnimi sloji na Slovenskem.

Pomembni so tudi Vilfanovi dosežki na drugih področjih, kot je njegovo preučevanje zgodovine mest, deželnih stanov, deželne zgodovine, pa tudi starejše socialne in gospodarske zgodovine, kjer je bilo zlasti pomembno njegovo delo pri pripravi dveh enciklopedijsko zastavljenih knjig *Gospodarske in družbene zgodovine Slovencev* (1970, 1980). Za drugo knjigo, ki je obravnavala družbena razmerja in gibanja, je napisal večino gesel, med katerimi po obsegu in kompleksnosti izstopa tisto o zemljiških gospodstvih, kjer je v koncizni obliki predstavil več kot tisočletni razvoj ene najpomembnejših institucij fevdalne družbe na slovenskem ozemlju.

Sergij Vilfan je bil zaradi svojih znanstvenih rezultatov in široke razgledanosti in znanja jezikov mednarodno najbolj uveljavljen slovenski (pravni) zgodovinar, s številnimi objavami v tujini. Med drugim je bil član mednarodnih komisij za zgodovino mest (nekaj časa tudi njen predsednik), zgodovino parlamentov in historično metrologijo. Bil je predsednik slovenskega nacionalnega komiteja za zgodovinske vede in »težko bi našli koga, ki bi ugledneje predstavljal slovensko zgodovinsko znanost v zunanjem svetu in mednarodni zgodovinski organizaciji« (V. Melik). Za izrednega člana SAZU je bil izvoljen 23. marca 1978, za rednega pa 6. junija 1983. Bil je dopisni član poljske (od 1987) in avstrijske (od 1988) akademije znanosti ter član privatne Evropske zgodovinske akademije v Bruslju (od 1981). Umrli je 16. marca 1996 v Ljubljani. — PETER ŠTIH

Gl. Vincenc Rajšp – Ernst Bruckmüller (ur.), Vilfanov zbornik. Pravo – zgodovina – narod, Ljubljana 1999 (z obsežno biografijo in celotno bibliografijo).

Anton Vratuša

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Ob svoji 100-letnici na SAZU. Arhiv SAZU.

Njegova življenjska pot je bila nadpovprečno dolga, zaobjela je celo stoletje (21. februar 1915–30. julij 2017), in nadpovprečno bogata. Rodil se je v razmerah, ki tega niso napovedovale, v revni kmečki družini iz Prekmurja v madžarski polovici habsburške monarhije. Bil pa je inteligenten in željan znanja, poleg tega pa tudi marljiv in samozavesten – značilnosti, ki so dale pečat vsemu njegovemu življenju. Tako rekoč brez domače gmotne pomoči se je prebil skozi gimnazijo in FF v Ljubljani, kjer je dosegel naslov doktorja v začetku 40-ih let prejšnjega stoletja z disertacijo o Franu Levcu. Kazalo je, da bo nadaljeval s študijem literature in zgodovine, a 6. april 1941, ko je nacistična Nemčija s svojimi zavezniki, v prvi vrsti Italijani in Madžari, napadla in razkosala Jugoslavijo, je povsem preoblikoval njegovo usodo. Kot rezervni podporočnik se je takoj prijavil za boj proti napadalcem, a je že po nekaj dneh moral ugotoviti, da kraljeva vojska razpada. Iz Štajerske, kjer se je znašel s svojo enoto, se je preoblečen v hlapca vrnil v Ljubljano, ki so jo zasedli Italijani. Takoj se je povezal s kolegi iz Slavističnega seminarja, v glavnem še študenti. Na vprašanje: »Kaj bo pa zdaj?« je odgovoril: »Ja nič, upri se bomo! Ne bomo jim dali miru, dokler jim ne vidimo peta!« To je bilo sredi aprila 1941, še pred ustanovitvijo OF. Prijatelje je začel uriti v orožju, razvil je propagandno delo proti okupatorjem, ki se je pozneje povsem naravno vključilo v organizirani odpor. Spomladi 1942 so ga fašisti zaprli in ga poslali najprej v taborišče Gonars blizu Trevisa, pozneje na Rab. V obeh se je izkazal s svojimi voditeljskimi sposobnostmi, saj je od samega začetka zavzel ključevalno stališče do oblasti, ki so posebno na Rabu uvedle režim terorja. Po zmagi Sovjetov pri Stalingradu je s sojetniki začel organizirati brigado, ki je ob kapitulaciji Italije 6. septembra 1943 stopila v akcijo in prevzela oblast. S tovariši se je nato vrnil v Slovenijo, kjer so se na Mašunu pri Ilirski Bistrici pridružili partizanom in prisegli pred vodstvom NOB s komandantom Rozmanom - Stanetom na čelu. Spomladi naslednjega leta so mu zaradi intelektualnih sposobnosti in jezikovnega znanja voditelji narodnoosvobodilnega gibanja zaupali nalogo, da v imenu OF stopi v stik s Komitejem za nacionalno osvoboditev (Comitato di liberazione nazionale – CLN), ki je imel sedež v Milanu in je vodil odpor v severni Italiji.

Postal je prvi ambasador nastajajoče slovenske države, saj je v dialogu z italijanskimi tovariši razvil predvsem diskusijo o bodoči meji med narodom, ki naj bi nadomestila krivično rapalsko mejo. V delikatni nalogi se je tako izkazal, da so ga še pred koncem vojne poklicali v Beograd in zadolžili za nadzorovanje odnosov z Italijo. Ta se je v atmosferi hladne vojne znašla pod vplivom Zahoda, sovražnega do socialističnega tabora, v kateri je bila Jugoslavija. Želel se je sicer vrniti k svoji »intelektualni ljubezni« – slavisti-

ki, a je disciplinirano sprejel druge dolžnosti. Ob njih pa je tudi dokončal družboslovni študij v Beogradu, bil pozneje habilitirani profesor na UL (FSPN) in častni doktor ljubljanske in mariborske univerze. L. 1946, ko je stekla razprava o mirovnem dogovoru z Italijo, je bil dodeljen mednarodni komisiji izvedencev, zadolženih, da po nalogu štirih velikih sil ugotovijo, kakšno je etnično stanje na spornem območju. Pozneje istega leta pa je bil član jugoslovanske delegacije na Pariški mirovni konferenci in generalni skupščini ZN v New Yorku. Po vrnitvi v domovino je nekaj let nihal med Udbo, generalnim štabom in zunanjim ministrstvom, 1953 pa pristal v kabinetu Edvarda Kardelja. Z njim je plodno sodeloval kar 13 let in sledil njegovim prenoviteljskim težnjam pri notranjepolitičnih socialnih in gospodarskih reformah (*Komuna v Jugoslaviji*, 1965) in zunanji politiki. Zavzeto je pomagal vzpostavljati stike z afriškimi, azijskimi in latinskoameriškimi državami in bil med poglavitnimi organizatorji prve konference neuvrščenih septembra 1961. Med 1965 in 1967 je bil direktor Inštituta za družbene vede v Beogradu; začel se je zanimati za problematiko narodnih manjšin in se z njo ubadal do smrti kot ustanovitelj, vodja in pozneje član Odbora za preučevanje narodnih manjšin pri SAZU (izredni član od 1978, redni od 1985). Med 1967 in 1969 je bil predstavnik Jugoslavije pri OZN, kar mu je odprlo nova obzorja, predvsem glede varstva okolja, pomorskega prava, izobraževanja in trajnostnega razvoja. Po vrnitvi v domovino se je tudi na pobudo takratnega generalnega sekretarja ZN, U Tanta, zavzel za ustanovitev Centra za preučevanje upravljanja javnih podjetij, ki so se ustanovljala v novoosvojenih državah. Uspelo mu je zasidrati ta mednarodni institut v Ljubljani in ga oblikovati v strukturo, ki se je ukvarjala s projekti planiranja, strokovnega izobraževanja, prenosa tehnologije in razvoja človeškega faktorja s posebnim ozirom na ženske. V začetku 70-ih let so mu ponudili mesto zveznega sekretarja za zunanje zadeve, a tega ni sprejel. Pač pa mesto podpredsednika Zveznega izvršnega sveta, ki mu je načeloval Džemal Bijedić. Ukvarjal se je predvsem s problematiko manj razvitih področij in manjšinami jugoslovanskih narodov, v mednarodnem okviru pa z državami v razvoju in gibanjem neuvrščenih. Slednjemu je tudi posvetil študijo *Perspektive neuvrščenega gibanja* (1981). Aprila 1978 je na vabilo RS prevzel zadolžitev predsednika izvršnega sveta. Izkušnja je trajala samo dve leti, verjetno tudi zato, ker se ni povsem znašel v okolju, ki ga je v bistvu malo poznal, saj je bil desetletja daleč od Ljubljane. Kljub tragični smrti sina je tudi po upokojitvi delal z zagonom in znal uskladiti angažma v domačem Prekmurju, kjer je bil med ustanovitelji Šiftarjeve fundacije, in širšem slovenskem in mednarodnem prostoru. Pričevanje o svoji izkušnji med drugo svetovno vojno je podal v knjigi spominov o rabskem taborišču *Iz verig v svobodo*, lotil se je še pripovedi o prof. Urbanu, kakor se je imenoval v času svojih kontaktov s CLN. Besedila ni dokončal, a je vendar toliko zaokroženo, da bo kmalu izšlo v tisku. — JOŽE PIRJEVEC

Marijan Zadnikar

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Na Kočevskem leta 1990.
Arhiv Umetnostnozgodovinskega inštituta Franceta Steleta ZRC SAZU.

Rodil se je 27. decembra 1921 v Novem mestu. Po končani ljudski šoli in gimnaziji v Ljubljani se je 1940 vpisal na študij umetnostne zgodovine; diplomiral je 1949, 1955 pa doktoriral. Že od 1947 pa do upokojitve 1982 je na republiškem zavodu za spomeniško varstvo v Ljubljani služboval kot konservator in 1972 postal znanstveni svetnik. Znanje je nadgrajeval s študijskimi bivanji v Bonnu, Poitiersu in Filadelfiji. Za delo je prejel več priznanj: 1965 nagrado Sklada Borisa Kidriča, 1983 red dela z zlatim vencem, 1991 odličje sv. Cirila in Metoda, 1992 nagrado RS in 2003 Steletovo nagrado. Za izrednega člana SAZU je bil izvoljen 27. maja 1997, za rednega pa 12. junija 2003.

L. 1947 je postal član skupine, ki je evidentirala sakralne spomenike na Kočevskem. Rezultat zavzetega dela je *Gradivo za umetnostno topografijo Kočevske* (1968), ki ima veliko dokumentarno vrednost. Kljub zahtevni službi konservatorja je terenska spoznanja vseskozi nadgrajeval z znanstvenimi raziskavami. Z disertacijo, ki je izšla 1959 (*Romanska arhitektura na Slovenkem*), se je usmeril v romaniko in ta je ves čas ostala v središču njegovega zanimanja. Nabor romanskih spomenikov je z nadaljnjimi raziskavami in številnimi odkritji na terenu vztrajno širil in objavil v znanstveni monografiji *Romanika v Sloveniji* (1982); poglobljena spoznanja je zbral v nekoliko poljudnejši izdaji *Romanske cerkve v Sloveniji 11.–13. stoletje* (2001). Sočasno je v njem raslo zanimanje za samostansko arhitekturo. Številne publikacije je namenil zlasti opatiji Stična, k stavbnemu razvoju katere se je neprestano vračal, nemalokrat po vznemirljivih konservatorskih odkritjih, pri katerih je osebno sodeloval. Monografijo je napisal tudi o cisterci v Kostanjevici na Krki (1994). Posebej ga je zanimala kartuzijanska arhitektura. Samostojno knjigo je napisal o Pleterjah (1995), že pred tem pa vse štiri slovenske kartuzije s poudarkom na Žičah postavil v umetnostni in zgodovinski kontekst z monografijo *Srednjeveška arhitektura kartuzijanov in slovenske kartuzije* (1972), ki predstavlja pionirsko delo na področju srednjeveške kartuzijanske arhitekture celo v evropskem merilu. Pet let zatem je v evropski kontekst postavil tudi cisterco v Stični (*Stična in zgodnja arhitektura cistercijanov*, 1977).

Posebej pri srcu mu je bilo Prekmurje in njegovi srednjeveški spomeniki: *Umetnostni spomeniki v Pomurju* (1960), *Rotunda v Selu* (1967), *Martjanci* (1968, 1992), *Domanjševci* (1974), *Turnišče* (1994). Jedrnato je o romaniki v Prekmurju pisal za *Katalog stalne razstave Pokrajinskega muzeja Murska Sobota* (1997). Monografsko je v več izdajah obdelal tudi cerkvi v Hrastovljah in na Ptujski Gori, v različnih člankih pa poleg o večini že omenjenih spomenikov pisal še o minoritski in proštjski cerkvi na Ptujju, kripti v Hočah, cerkvi na Dravinjskem Vrhu, ž. c. v Poljčanah in Lescah, sv. Martinu v Zgornji Dragi, Gradu nad Starim trgom pri Slovenj Gradcu, sv. Tomažu na

Planinci, predjamskem gradu, cmureški luneti, Gospe sveti in Gosposvet-skem polju, romanskih vzhodnih zvonikov v Sloveniji idr. Njegovo delo je tudi *Romanska umetnost* (1970) v zbirki *Ars Sloveniae*. Nekaj svojih ključnih člankov je zbral v knjigi *Preden odidem* (1998). Napisal je vrsto konservator-skih poročil in v znanstvenih ter strokovnih člankih vztrajno objavljala nova terenska in znanstvena odkritja. Je tudi avtor več kot 150 leksikalnih in en-ciklopedičnih gesel. S svojimi spoznanji je redno osebno, s predavanji, re-ferati, prevodi svojih del in samostojnimi objavami v tujih jezikih seznanjal tudi kolege iz tujine.

Poleg številnih poljudnih člankov je objavil tudi več poljudnoznanstve-nih monografij, mdr. *Spomeniki cerkvene arhitekture in umetnosti* 1–2 (1973, 1975); *Med umetnostnimi spomeniki na Slovenskem Koroškem* (1979); *Po sta-rih koroških cerkvah* (1984); *Lepote slovenskih cerkva* (1985). V okviru zbirke Kulturni in naravni spomeniki Slovenije je v več izdajah predstavil Slovenj Gradec, Stično, Hrastovlje, Žiče, Pleterje in Spodnjo Muto. Pionirska so nje-gova dela *Znamenja na Slovenskem* (1964, razširjena izd. 1970) in *Slovenska znamenja* (1991), v katerih je to dotlej zapostavljeno dediščino tipološko in slogovno razčlenil in jo prepoznal kot sestavni del slovenske kulturne kra-jine. Opozoril je tudi na pomen pleterskih »štimanic« (1969) in prvi napisal študijo o orgelskih pomolih (2000). Objavil je tudi več avtobiografskih zapi-sov, mdr. *Z mojih poti* (1991).

Zadnikar, ki je v svojih delih tudi metodološko ostal zvest svojemu uči-telju in mentorju Francetu Steletu, spada med vodilne slovenske umetno-stne zgodovinarje prve povojne generacije. Njegova bibliografija je izjemno obsežna. Študije o romanski ter cistercijanski in kartuzijanski arhitekturi ostajajo temeljna dela slovenske umetnostnozgodovinske stroke, poljudne publikacije pa s ponatisi še vedno prispevajo k popularizaciji umetnostnih spomenikov. Svoja besedila je bogatil s čustvenim opisom osebnih doživetij, anekdotami in poetičnimi vložki, vse pa povezal s klenim jezikom. Slovenijo je postavil na evropski umetnostni zemljevid srednjega veka. V svojih delih se nam odstira kot občutljiva osebnost, ki jo odlikuje ljubezen do slovenske-ga naroda, njegove kulture in umetnostne dediščine.

Umrli je 5. oktobra 2005 v Ljubljani. — MIJA OTER GORENČIČ

Literatura: E. Cevc, Dr. Marijan Zadnikar, ZUZ, n. v. 27, 1991, str. 11–16; E. Cevc, Marijan Zadnikar, Letopis SAZU, 48, 1997, str. 50–52; E. Cevc, Zadnikar, Marijan, Enciklopedija Slo-venije, 15, Ljubljana 2001, str. 14–15; »Hodil po zemlji sem naši ...« (ur. A. Klemenc), Ljubljana 2001; E. Cevc, S. Gabrovec, Marijan Zadnikar, Letopis SAZU, 54, 2003, str. 97–99; J. Balažic, Akademik dr. Marijan Zadnikar (1921–2005), Umetnostna kronika, 9, 2005, str. 31–32; R. Bra-tož, Marijan Zadnikar, Letopis SAZU, 56, 2005, str. 168–170; J. Höfler, Akademik dr. Marijan Zadnikar (1921–2005), ZUZ, n. v. 42, 2006, str. 285–290; M. Komelj, Marijan Zadnikar (1921–2005), AHAS, 10, 2005, str. 217–220.

Boris Ziherl

Zg.: Foto Wikipedia.

Sp.: Vladimir Štoviček: *Odkritje spomenika Trubarju v Raščici 8. 6. 1952, Boris Ziherl odkriva spomenik. V Simončič, 1952. Zbirka upodobitev znanih Slovencev, NUK, (<https://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:IMG-39AUGIST>).*

Boris Ziherl (1910, Trst–1976, Ljubljana), čigar osebnost in delo viri v različnih obdobjih različno označujejo, velja predvsem za sociologa (očeta marksistične sociologije) in politika/ideologa; bil je tudi revolucionar, filozof, pedagog in publicist. Že v gimnazijskih časih se je zanimal za družbena in politična vprašanja, kar ga je za kratek čas pripeljalo v članstvo srednješolske sekcije ORJUNA, a ga je razočaranje nad diktaturo (1929) in nacionalističnimi organizacijami v tedanji Jugoslaviji usmerilo k študiju marksistične misli in komunizmu. Postal je član SKOJ-a in 1930 KPJ, v okviru katere je deloval predvsem pri propagandnih dejavnostih (Agitprop). Študij na Pravni fakulteti v Ljubljani je absolviral 1941, a prekinila so ga štiri leta zapora v Sremski Mitrovici (obsojen po zakonu o zaščiti države), kjer je preučeval historični materializem ter slovensko kulturno in politično zgodovino. Po prihodu iz zapora in do konca vojne je angažirano deloval v narodnoosvobodilnem gibanju: bil je soustanovitelj Osvobodilne fronte, partizan, interniranec, propagandni delavec. Že 1944 je sodeloval pri nastajanju in delovanju Znanstvenega inštituta in se še bolj odločno usmeril v znanstveno-pedagoško delo. L. 1949–50 je bil soustanovitelj in direktor Inštituta za družbene nauke v Beogradu, ko pa se je po prelomnem sporu z Informbirojem, v katerem se je nazadnje – kot vnet rusofil, znan zagovornik sovjetske oblasti in njene politične ideologije, a vendar kot »vojak revolucije« – podredil volji in usmeritvi jugoslovanske/Titove komunistične partije. Ko se je 1950 vrnil v Ljubljano, je bil kratek čas minister za znanost in kulturo Ljudske republike Slovenije, a je že 1953 postal redni profesor za teorijo družbenih ved na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Od 1959 do 1964 je bil soustanovitelj in direktor Inštituta za sociologijo, postal je redni član SAZU, potem pa predaval občo sociologijo kulture na novoustanovljenem oddelku za študij sociologije kulture. Po 1964 je bil profesor marksistične filozofije in sociologije na Visoki šoli za politične vede v Ljubljani (zdaj FDV).

Ziherlovo življenje in delo je mogoče označiti s tremi obdobji:

1) Oblikovanje in opredeljevanje na politični in kulturni levici pred 1941; tedaj je prevajal dela, ki so se mu zdela nujna za razvoj »znanstvenega socializma« oziroma za teoretsko krepitev komunističnega gibanja (Plehanov, Engels), med izvirnimi deli pa kaže omeniti *Iz poglavja o narodnih tradicijah, Dve razdobji fašizma na Slovenskem, Smotri francoske revolucije v bojih slovenskih kmetov, Znanost in politika* (polemika s F. Vebrom), *I. Cankar in slov. delavsko gibanje* (vse 1939); *O realizmu v literaturi* (1941).

2) Drugo obdobje zaznamujeta revolucija in neposredni povojni čas 1941–50, ko je deloval predvsem idejno prosvetiteljsko kot pisec propagandnih člankov v različna glasila (s številnimi psevdonimi) in prevajalec (sov-

jetskih) brošur za delo partijskih političnih šol; kot redek pojav sredi vojne je zanimiva partizanska šola v Kočevskem rogu. Večje objave iz tega časa so *Članki in razprave* (1948), *France Prešeren, pesnik in mislec* (1949, Prešernova nagrada), *Komunizem in domovina* (1950), ki kažejo, da Zihlerlovo znanstveno zanimanje poslej velja predvsem zgodovini/zgodovinopisju in umetnosti/književnosti.

3) Obdobje po 1950, zlasti zadnjih 20 let, je Zihlerlovo najbolj teoretsko, publicistično in pedagoško polno, saj se je vpisal med pomembne oblikovalce družboslovne misli na Slovenskem. Tedaj se je tudi uveljavila zanj pogosto uporabljena oznaka revolucionar znanstvenik, v smislu, da je družbenopolitično in partijsko delo povezoval s poglobljanjem v teorijo. Politične potrebe, ideološke naloge KP ali ZK in svojo vero v nov družbeni red, socializem, je v vsakem od teh obdobj izvajal iz temeljitega poznavanja klasikov marksizma, pa tudi zgodovine, zgodovine filozofije in književnosti: *France Prešeren, pesnik in mislec* (1949), *Komunizem in domovina* (1950), *Umetnost in miselnost* (1956), *Književnost in družba* (1957, Prešernova nagrada), *O nekaterih aktualnih vprašanjih socializma* (1959), *O humanizmu in socializmu* (1965), *Včeraj in danes* (1974), *Temelji marksistične obče sociologije* (1974), *Ivan Cankar in naš čas* (1976). Na vseh področjih je skušal analize konkretnih družbenopolitičnih okoliščin, kulturoloških in ideoloških razhajanj in filozofsko-socioloških dilem utemeljevati iz zgodovinskih procesov, historičnega materializma in zvestobe svojemu ideološkemu prepričanju. To dokazuje njegovo pojmovanje obče (marksistične) sociologije kot historičnega materializma. Sociologijo je gradil iz zgodovinskega znanja in v navezavi na zgodovinsko vedo, na postulatih klasikov marksizma ter v povezavi z nacionalno in kulturno zgodovino Slovencev: v tem so izvirni elementi za sociologijo kulture, predvsem kulturno sociološke analize Cankarja in Prešerna. Zvestobo marksističnemu idejno-teoretskemu modelu je branil v številnih polemikah, zgodovinsko so pomembne nekatere z idealističnimi filozofi (A. Ušeničnik, F. Veber idr.), po vojni o umetnosti in ideologiji, književnosti in miselnosti (polemika z J. Vidmarjem 1956–57), realizmu v umetnosti, dekadenci, eksistencializmu idr. Zaradi njih je obveljal za trdega zagovornika socrealizma in v kulturni politiki za »ždanovca«. Bolj kot literarni slog ga je opredelila teoretska trdnost in ideološka neomajnost, kar ga je zaznamovalo kot ortodoksnega marksista in dogmatika (npr. nekatere teze o partitijnosti in hkratni objektivnosti znanosti, zavračanje t. i. zahodnih vplivov, novih smeri v umetnosti). Večji in trajnejši kot ideološki vpliv je Zihlerlov delež pri nastajanju sociologije in omogočanju drugih družboslovnih ved v slovenskem prostoru. —NEDA PAGON

Viri: Boris Zihlerl, Zbrana dela, I-V, 1981–1989, SAZU, Ljubljana (z bibliografijo); SBL, 15. zvezek, SAZU/ZRC, 1991; Mitroviški zvezki, iz družinske zapuščine, Letopis SAZU, 1976; www.anthropos.si; www.sociologija.si (Ob 50-letnici oddelka za sociologijo na FF Univerze v Ljubljani), 2013.

Fran Zwitter

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: V knjižnici dunajske univerze v 30. letih 20. stoletja. Arhiv prof. dr. Matjaža Zwittera.

Fran Zwitter (Bela Cerkev, 24. oktober 1905–Ljubljana, 14. april 1988) se je po novomeški klasični gimnaziji 1924 vpisal na zgodovino in geografijo Filozofske fakultete v Ljubljani. Po drugem letniku je nadaljeval študij na Dunaju, kjer je še utrdil kleno narodno zavest, ki mu jo je vcepil oče, po rodu Korošec. Disertacijo o *Postanku in razvoju starejših Kranjskih mest in trgov* je zagovarjal na Univerzi v Ljubljani 1929 in se s tem vključil v prvo generacijo, ki je na njej začela in sklenila študij. Sprva je bil zaposlen kot asistent na oddelku za geografijo, kmalu pa je dobil štipendijo za dvoletni podoktorski študij na Sorboni (1930–1932). Tam se je seznanil z idejami Françoisa Simianda, kritika faktografskega zgodovinopisja in zagovornika širšega, sociološkega razumevanja zgodovinskega dogajanja. Ta metodološki pristop je zaznamoval Zwitterovo nadaljnje raziskovalno delo, kar je zaslediti v knjigi *Prebivalstvo na Slovenskem od XVIII. veka do današnjega dne* (1936). Obenem je začel preučevati razsvetljenstvo, francosko revolucijo in Napoleonovo epopejo, o čemer priča monografija o nastanku Ilirskih provinc (*Le monde Slave*, 1932), kot tudi uvodna beseda k slovenskemu prevodu Antona T. Linhartarja *Poskus zgodovine Kranjske in ostalih dežel južnih Slovanov* (1981). Po vrnitvi v Ljubljano 1933 se je potegoval za mesto na univerzi, kar pa mu ni uspelo takoj, saj je bil imenovan za docenta šele v letu 1937/38. S svojim nastopnim predavanjem, v katerem je razčlenil vprašanje o razmerju med zgodovino in sociologijo, je nakazal raziskovalno in pedagoško pot, ki jo je nameraval ubrati. Na Filozofski fakulteti je bil prvi predavatelj moderne zgodovine, kar pomeni, da je vnesel v slovensko intelektualno življenje zanimanje za novejša družbene, politične, idejne, demografske in gospodarske procese, ki so grozeče zaznamovali sodobnost (Koroško vprašanje, 1937; Nemci na Slovenskem, 1938). Ker je bil levo usmerjen, kot priča njegovo sodelovanje z revijo *Sodobnost*, si leta 1940 ni pomišljal postati pobudnik Društva prijateljev Sovjetske zveze. Po vzpostavitvi diplomatskih odnosov med Beogradom in Moskvo naj bi na pobudo KPS povežalo protifašistične struje v enotno politično gibanje. Po napadu sil osi 6. aprila 1940 na Jugoslavijo in njenem razkosanju so ga fašisti, ki so zasedli Ljubljansko pokrajino, za nekaj dni zaprli. To pa Zwitteru ni preprečilo, da se ne bi v naslednjih mesecih vključil v Osvobodilno fronto. Znotraj Odseka za študij meja, ki ga je jeseni 1941 ustanovil IO OF, je zastavil raziskavo o bodoči Zedinjeni Sloveniji, ki je slonela na tezi, da si morajo Slovenci zagotoviti tako Trst kot Celovec. To intelektualno delo so prekinile čistke, s katerimi so Italijani reagirali na razmah partizanskega gibanja v Ljubljanski pokrajini. Marca 1942 je bil konfiniran v lombardsko mestece Aprico, kjer je ostal vse do kapitulacije Italije 8. oktobra 1943. Iz taborišča je zbežal v Švico, vendar se je odločil, da

se prebije domov peš ali z improviziranimi prevoznimi sredstvi. Ta nevarna avantura se je končala v roških gozdovih, kjer je že 12. januarja 1944 postal direktor Znanstvenega inštituta IO OF, zadolženega za zbiranje virov za zgodovino NOB, predvsem pa za pripravo gradiva, s katerim naj bi Slovenci po vojni utemeljevali svoje ozemeljske zahteve nasproti Avstriji in Italiji, v Istri pa zakoličili mejo s Hrvaško. Svoje delo je od marca 1945 nadaljeval v Beogradu, kjer je na zunanjem ministrstvu postal znanstveni tajnik Inštituta za preučevanje mednarodnih vprašanj in aktivno sodeloval v diplomatskem boju za meje, ki je potekal med 1945 in 1947. Ob koncu te zaposlitve se je vrnil v Ljubljano na Filozofsko fakulteto, kjer je 1948 postal redni profesor obče zgodovine novega veka. Od 1952 do 1954 je bil rektor univerze, od 1954 do 1956 pa njen prorektor. L. 1953 je postal dopisni, 1958 pa redni član SAZU, pozneje tudi dopisni član JAZU in SANU. Imel pa je seveda še vrsto drugih funkcij kot predsednik Zgodovinskega društva za Slovenijo (1948–1966), predsednik Zveze zgodovinskih društev Jugoslavije (1954–56), dejanski predsednik Slovenske matice (1975–1978), vodja Zgodovinskega inštituta Milka Kosa SAZU (1972–1988). Njegov delokrog se ni omejeval samo na Jugoslavijo, saj se je redno udeleževal mednarodnih zgodovinskih kongresov, pri čemer velja omeniti, da je za kongres v Stockholmu (1972) napisal odmevno razpravo *Nacionalni problemi v habsburški monarhiji*. Prav tako pomembno je bilo njegovo sodelovanje pri *Zgodovini narodov Jugoslavije*, saj je v tem okviru prvi prikazal razvoj Slovencev od srede 17. do konca 18. stoletja. Med številnimi zadolžitvami, ki jih upokojitev 1975 ni prekinila, je bilo tudi Zwitterovo predsedovanje jugoslovanski komisiji za vrnitev arhivskega gradiva iz Avstrije. Zaradi svoje državotvorne vloge med vojno in po njej kot tudi zaradi neumornega znanstveno-pedagoškega dela je Fran Zwitter dobil številna priznanja in odlikovanja. Ta kažejo, da je s svojim umirjenim, a avtoritativnim nastopom znal ohraniti usklajene odnose s socialističnim režimom na oblasti, ki pa vendar niso mogli zakriti rezerve do njegovih vodilnih predstavnikov in njihove politike. — JOŽE PIRJEVEC

Izredni člani

Ivan Lavrač
Jaroslav Šašel
France Veber

Ivan Lavrač

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Družinski arhiv akad. Lavrača.

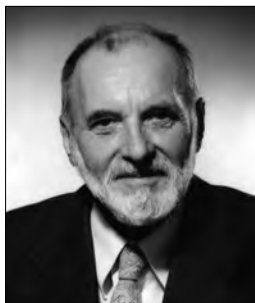
Ivan Lavrač se je rodil 11. februarja 1916 v Podlipovcu pri Zagorju ob Savi, umrl pa 25. decembra 1992. Po končani klasični gimnaziji je 1940 diplomiral na Ekonomsko-komercialni visoki šoli v Zagrebu. Do vojne in nekaj časa med vojno je bil zaposlen v bankah in zavarovalnicah, že od avgusta 1941 je sodeloval v NOB kot aktiven sodelavec OF v Ljubljani in Zagrebu ter kot partizan v Slavoniji. Po vojni je postal član Ekonomskega sveta in Planske komisije v Beogradu. Po končanem študiju na Institutu za družbene vede 1949–1950 je začel pedagoško dejavnost na beograjski ekonomski fakulteti. L. 1952 se je vrnil v Ljubljano in se zaposlil na Ekonomski fakulteti, kjer je skupaj s tako imenovano beograjsko grupo začel razvijati in uveljavljati ekonomske discipline, ki jih dotlej ni bilo. V šestdesetih letih, ko je bil tudi dekan, se je uvrstil med nosilce sprememb in oblikovalcev novega študijskega programa ter postal osrednji akter njene modernizacije. Kot nesporna avtoriteta je bil v razdobju reform gospodarskega sistema Jugoslavije 1965–67 tudi predsednik Znanstvene sekcije Zveze ekonomistov Jugoslavije. Izredni član SAZU je bil od 23. aprila 1987.

Lavračeva bibliografija je relativno skromna, a kar je napisal, je bilo tehtno. Raziskovalno delo se kaže v desetih samostojnih publikacijah in več obsežnih znanstvenih razpravah. Prvo področje njegovega zanimanja je bila zgodovina ekonomskih doktrin; dober del svojih prizadevanj je zato posvetil prevodom klasikov marksizma. Tako je prevedel nekaj poglavij prvega ter ves tretji, najboljše del Marxovega *Kapitala* in prevzel še uredništvo celotne druge izdaje. Že v zgodnjih petdesetih letih je v srbohrvaščino prevedel *Agrarno vprašanje* Kautskega, 1980 pa v slovenščino Hilferdingov *Finančni kapital*. Vsakemu je dodal uvodno študijo, s podobno študijo je obogatil tudi prevod Ricardovih *Načel politične ekonomije in obdavčevanja*.

Ivan Lavrač je bil marksistični ekonomist, a se je že v zgodnjih letih seznanil z delom Alfreda Marshalla. Plod tega je bila v srbohrvaščini napisana disertacija *Povpraševanje v ekonomski teoriji Alfreda Marshalla*, ki je njegovo najbolj temeljito delo. Z njim je v marksistični analitski aparat previdno vključil povpraševanje in vse, kar tiči za njim, vključno s koristnostjo, kar je za ortodoksno marksistično politično ekonomijo tabu. Kot zagovornik povpraševanja je Lavrač opazoval nastajanje decentraliziranega odločanja, samostojnosti podjetij in s tem uvajanje trga v jugoslovansko gospodarstvo v šestdesetih in prispeval k teoretični obdelavi mehanizma delovanja socialističnega gospodarstva. Razprava *Konkurenca in stimulacija v našem gospodarskem sistemu* (v srbohrvaščini) je takšna izvirna analiza morfologije jugoslovanskega trga. Kljub tržni usmerjenosti pa ga, gledano s stališča marksistične ekonomske doktrine, ni nikoli »zaneslo«, da bi trgu in pov-

praševanju pripisal primat. Prepričan je bil, da je mogoče med planom in trgom vzpostaviti sožitje in da prav to lahko daje najboljše gospodarske rezultate. Na tem področju izstopa delo *Družbeno planiranje in trg*, v katerem je opozoril na nevarnost, da nastajajoči sistem »združenega dela« ponovno odrine trg, podobno kot naj bi bil v času velike gospodarske reforme iz 1965 preveč zanemarjen plan. Zato je bil skeptičen do uvajanja samoupravljanja, predvsem do njegove dohodkovne različice, ki je povsem prevladala v jugoslovanski partijski ekonomiji in je bil trdno na stališčih »profitašev«, kar je posebej poudarjal v razpravi *Cena uporabne vrednosti družbenega kapitala*. Družbena sredstva naj bodo posameznim podjetjem na razpolago proti plačilu minimalne cene, ki bi služila kot spodnja meja družbene rentabilnosti; obresti na kapital, ki v tržnem gospodarstvu opravljajo podobno vlogo. V tem je videl materialno potrditev družbene lastnine, saj bi cena kapitala onemogočala prelivanje v porabo in jamstvo za delitev po delu. Vendar se je pri tem zaustavil. V poznih osemdesetih letih, ko je prihajalo do teoretičnega utemeljevanja potrebe po uvedbi kolektivne lastnine in izrivanju države iz gospodarskega odločanja na podjetniški ravni, ni bil več aktiven. — JOŽE MENCINGER

Jaroslav Šašel

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Na terenu, v pogovoru z italijanskima kolegom prof. Gianfrancom Susinijem z univerze v Rimu in prof. Angelo Donati z univerze v Bologni. Osebni arhiv Marjete Šašel Kos.

Arheolog in zgodovinar Jaroslav Šašel je bil rojen 21. januarja 1924 v Šmarju pri Jelšah, umrl pa je 25. marca 1988 v Ljubljani. Po maturi na klasični gimnaziji v Ljubljani (1943) je med 1947 in 1950 študiral arheologijo in zgodovino starega veka na Univerzi v Ljubljani, kjer je postal asistent na oddelku za arheologijo (1951–1961). Od 1961 je bil zaposlen v Sekciji za arheologijo v okviru Inštituta za zgodovino SAZU. Potem ko se je ta preoblikovala v samostojen inštitut, pa v Inštitutu za arheologijo oziroma kasnejšem Inštitutu za arheologijo ZRC SAZU, kjer je bil zaposlen do smrti. Na tem delovnem mestu je postal najprej višji strokovni sodelavec (1965), doktor arheoloških znanosti (1970, z disertacijo Rimske ceste na Slovenskem), višji znanstveni sodelavec (1970) in znanstveni svetnik (1975). 23. maja 1985 je bil izvoljen za izrednega člana SAZU. Za njegov vzpon v vrhunskega raziskovalca so bila pomembna študijska izpopolnjevanja v tujini: na Univerzi v Gradcu, École française d'Athènes, kar dvakrat po eno študijsko leto pa v Princetonu (The Institute for Advanced Study) v ZDA.

Z raziskovalnim opusom, ki je nastajal štiri desetletja (prve objave 1950, zadnje objave z letnico 1993, pet let po smrti), je postal Šašel najpomembnejši in mednarodno najbolj uveljavljen slovenski raziskovalec na področju arheologije in zgodovine antične dobe. Njegove raziskave se nanašajo na veliko ozemlje – severovzhodno Italijo, alpski prostor, srednje Podonavje ter zahodni in centralni Balkan – v časovnem loku od začetkov antike do zgodnjega srednjega veka. Več njegovih del spada še tri desetletja po smrti v domačih in mednarodnih raziskavah med objave temeljnega pomena.

Kot mednarodno uveljavljeni strokovnjak na področju latinske epigrafike je v sodelovanju s soprogo Ano objavil v treh knjigah napise z ozemlja tedanje Jugoslavije, ki so bili odkriti v časovnem razdobju od leta 1900 do 1970 (*Inscriptiones Latinae quae in Iugoslavia repertae et editae sunt*: Situla 5, 1963 [za obdobje 1940–1960]), Situla 19, 1978 [za obdobje 1960–1970], Situla 25, 1986 [za obdobje 1900–1940]). Zbirka, ki je za obravnavano ozemlje temeljnega pomena, prinaša znanstveno objavo 3128 napisov s komentarji. V tej zbirki in na drugih mestih je Šašel objavil in komentiral tudi okrog 120 zgodnjekrščanskih napisov.

Po pomenu izstopajo Šašlove raziskave s področja historične topografije, v katerih je povezoval sporočila antičnih literarnih virov in napisov s terenskimi raziskavami in topografskimi omembami v srednjeveških in novoveških virih. Prvi pomemben rezultat na tem področju je disertacija o rimskih cestah na Slovenskem. Njene rezultate je strnil v kolektivnem delu *Arheološka najdišča Slovenije* (Ljubljana 1975), za katerega je oskrbel sintezna poglavja o antični dobi, komentirano objavo literarnih in epigrafskih

virov in veliko gesel o najdiščih iz antične dobe. Vrh njegovih raziskav in obenem organizacijski podvig na tem področju predstavlja knjiga *Tabula Imperii Romani K. 34. Naissus (Dyrrhachion-Scupi-Serdica-Thessalonike)* [Ljubljana 1976]), historično-geografska in topografska predstavitev ozemlja jugozahodnega in osrednjega dela Balkana v antični dobi s historično karto in podrobnimi leksikalnimi gesli za vsa antična geografska imena in relevantna najdišča.

Kot strokovnjak za rimsko vojaško zgodovino se je posvečal vprašanjem rimske strategije in koncepta obrambe. Ta so bila še posebej pomembna v primeru slovenskega ozemlja, prek katerega je potekala vpadna pot iz srednjega Podonavja in zahodnega Balkana v Italijo, po kateri so se v času barbarskih vdorov in državljanskih vojn v eni ali drugi smeri premikale velike vojaške sile in so potekali vojaški spopadi. Njegovo najpomembnejše delo s tega področja so raziskave poznoantičnih zapor na hribovitem območju med Julijskimi Alpami in Kvarnerjem. Sintezo teh raziskav predstavlja kolektivna monografija *Claustra Alpium Iuliarum I. Fontes* (Ljubljana 1971), za katero je Šašel oskrbel objavo literarnih virov, historiat raziskav in arheološke prikaze za polovico najdišč v tem obrambnem sistemu.

Na epigrafskih raziskavah, študiju literarnih virov in odličnem poznavanju provincialne arheologije temeljijo Šašlove objave s področja onomastike, prozopografije, vojaške, politične, verske, kulturne, socialne in gospodarske zgodovine, zgodovine mest, pa tudi zgodovine institucij, upravne in poselitvene zgodovine ter historične etnografije. Obsežen izbor njegovih člankov, enciklopedijskih gesel in drugih besedil v tujih jezikih (v celoti 92 prispevkov) prinaša postumno izdana zbirka *Opera selecta* (Situla 30, Ljubljana 1992).

Ob raziskovalnem in publicističnem je Šašel opravil tudi veliko organizacijsko in uredniško delo, kot iniciator več kolektivnih projektov in kot glavni urednik Arheološkega vestnika (1971–1982). Bil je intenzivno vključen v mednarodna znanstvene kroge, kot nosilec ali sodelavec pri velikih projektih, kot udeleženec številnih znanstvenih srečanj, gost na različnih univerzah in akademijah znanosti. Veljal je za enega vodilnih poznavalcev balkansko-podonavskih ter jadranskih in vzhodnoalpskih dežel v antiki. Kot odličen strokovnjak je prejel številne nagrade in priznanja: doma nagrado Sklada Borisa Kidriča (1977), izvolitev za člana SAZU (1985) in – že postumno – Kidričevo nagrado za tretjo knjigo napisov z ozemlja Jugoslavije (1988); v tujini je bil izvoljen za izrednega in nato rednega člana Nemškega arheološkega inštituta v Berlinu, dopisnega člana Avstrijskega arheološkega inštituta na Dunaju, častnega člana Society of Antiquaries v Londonu in častnega člana Deputazione di storia patria per le Venezie v Benetkah. Arheološka veda v Sloveniji in Jugoslaviji se mu je po prezgodnji smrti oddolžila z obsežnim in vsebinsko bogatim *Šašlovim zbornikom* (Arheološki vestnik 41, 1990). —RAJKO BRATOŽ

Bibliografija: J. Šašel, *Opera selecta*, Situla 30, Lj. 1992, 11–29.

France Veber

Zg.: Foto Berthold, Wikipedia.

Sp.: S kolegi s Filozofske fakultete (peti z desne v zgornji vrsti).

Rojen 20. septembra 1890 v Gornji Radgoni, umrl 3. maja 1975 v Ljubljani, dr. fil., redni profesor filozofije Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani od 1929. Izredni član Akademije od 16. maja 1940 do 18. maja 1945, ko se je pod pritiskom komunistov zaradi vpetosti v Katoliško akcijo odrekel članstvu; posmrtno rehabilitiran na skupščini SAZU 17. decembra 1996.

Filozofijo je študiral v Gradcu, v letih 1912–1917 pri znanem avstrijskem filozofu in enem od začetnikov eksperimentalne psihologije Alexiusu Meinongu (1853–1920). Bil je prvi profesor filozofije na novoustanovljeni Filozofski fakulteti oz. Univerzi v Ljubljani 1919.

L. 1937 je v Parizu prejel medaljo Renéja Descartesa, 1939 je bil nagrajen z redom sv. Save, 1970 pa mu je graška univerza podelila zlati doktorat.

Temeljna dela iz njegovega opusa so knjige *Uvod v filozofijo* (1921), *Sistem filozofije* (1921), *Znanost in vera* (1923), *Etika* (1923), *Problemi sodobne filozofije* (1923), *Analitična psihologija* (1924), *Očrt psihologije* (1924), *Estetika* (1925), *Filozofija – Načelni nauk o človeku in njegovem mestu v stvarstvu* (1930), *Sveti Avguštin* (1931), *Knjiga o Bogu* (1934) in *Vprašanje stvarnosti* (1939). Kakor je razvidno že iz naslovov, se je Veber v dvajsetih letih posvečal čisti filozofiji; ko pa v tridesetih letih »absolutno transcendenco« iz Znanosti in vere, nastopajoč »proti poskusu kateregakoli vsebinskega tolmačenja te transcendence«, prepozna kot (krščanskega) Boga, začne razmišljati teološko. O njegovi zavzetosti glede družbenih problemov pa pričajo knjige *Idejni temelji slovanskega agrarizma* (1927), *Nacionalizem in krščanstvo* (1938) ter *Zadružna misel* (1979), ki vsebuje izbor člankov in razprav.

Veber razvija Meinongovo predmetno teorijo, sopotnico fenomenologije. Njeno bistvo odkriva v predočevalnem (intencionalnem) razmerju med doživljaji in pristojnimi predmeti. Zaradi intencionalnosti so predmeti objektivno veljavni, neodvisni od subjekta, ob čemer svojega bivanja niti ne vključujejo niti ne izključujejo. Predmetna teorija je torej od bivanja neodvisna veda. Ko izpostavlja verski doživljaj, se zato ne nanaša na Boga in njegovo bivanje, marveč se sooča s transcendenco in njenim bistvom, tj. svetostjo. Od tod danes uveljavljeni razloček med božjim in svetim. Razmerje med jazom in doživljaji je enako razmerju med bistvi (kajstvi) in lastnostmi: jaz ni gola vsota doživljavaev, vendar ga, če odmislimo vse doživljuje, ni.

Na to podlago postavi tudi etiko in estetiko. Etika izhaja iz logike nagnonske pameti. Brez čustev bi bili za vrednote ravno tako slepi kakor bi bili brez mišljenja slepi za resnico. Obstaja šest vrst čustev in stremljenj, seveda s pristojnimi vrednotami oz. najstvi: hedonska, estetska, logična, aksiološka, elevterična in hagiološka. Aksiološka vrednota nastopa kot vrednost, aksiološko najstvo pa kot etična dolžnost. In kakor je dobro in zlo svojski

predmet etičnega vrednotenja, tako je lepo in grdo samolastni, ne zgolj prisvojeni predmet estetskih čustev. Neposredni predmeti ali nosilci lepote so lahko samo irealni liki, kakršna je npr. melodija. Samo irealni liki so analitično brezčasni in v tem smislu absolutni, realni liki pa so empirično časovno pogojeni in zato relativni.

V drugi razvojni dobi poglobi, zlasti s *Filozofijo*, razumevanje jaza kot tretje, od doživljajev in predmetov različne realnosti. Namreč skozi razmerje doživljaj – osebek. V njem gre za štiri teme: za duševne dispozicije, ki so med subjektom in doživljaji, za razliko med dojemalnim in osvojevalnim čustvovanjem, za razliko med središčnim in obodnim čustvovanjem in za normativno plat doživljajev glede na odnos med spoznanjem in zmoto.

Na tretji stopnji pa se osredotoči na razmerje med doživljajem in substancialno stvarnostjo zunanjega sveta, o čemer priča že *Knjiga o Bogu*. Pri tem izhaja iz razlike med vnanjim, oblikovalno površinskim in notranjim, zadevalno globinskim dojemanjem predmetov. Vnanje dojemanje gre od lastnosti do lastnosti, globinsko pa od lastnosti do njihovih nosilcev. Substanca, podstat tedaj ni nič drugega kot istinitost reči same. S tem je Veber utrl pot smeri, ki jo danes ubira francoski krščanski filozof Jean-Luc Marion s svojo teorijo nasičenih fenomenov.

Tako kot Aleš Ušeničnik je tudi France Veber zelo veliko prispeval k oblikovanju slovenske filozofske terminologije. In ne gre pozabiti, da se je v imenu slovenstva in slovenskega jezika odrekel bleščeči evropski karieri; če bi namreč ostal v Gradcu, bi nasledil Meinonga (po njem je, že v Ljubljani, podedoval knjižnico) in pisal v nemščini. —TINE HRIBAR

Trstenjak, Anton: Veber, France, akademik (1890-1975). Slovenska biografija. Slovenska akademija znanosti in umetnosti. Znanstveno raziskovalni center SAZU, Ljubljana 2013; <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi766012> (10. december 2015) Izvirna objava v: Slovenski biografski leksikon: 13. zv. Trubar-Vodaine. Alfonz Gspan, Jože Munda in Fran Petre, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana 1982.

II. RAZRED

Filološke in
literarne vede

Redni člani

Anton Bajec	Jože Toporišič
Oton Berkopec	Josip Vidmar
France Bezljaj	Franc Zadavec
Bojan Čop	
Ivan Grafenauer	
Milan Grošelj	
Andrej Inkret	
Franc Jakopin	
Janko Jurančič	
Taras Kermauner	
France Kidrič	
France Koblar	
Filip Kumbatovič Kalan	
Niko Kuret	
Janez Logar	
Tine Logar	
Milko Matičetov	
Boris Merhar	
Dušan Moravec	
Rajko Nahtigal	
Anton Ocvirk	
Karel Oštir	
Jože Pogačnik	
Fran Ramovš	
Primož Simoniti	
Anton Slodnjak	
Anton Sovrè	
Janez Stanonik	
Stanko Škerlj	

Anton Bajec

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Leta 1978. URN:
NBN:SI:IMG-VSE2VN4I,
<https://www.dlib.si>.

Rodil se je 6. januarja 1897 v Polhovem Gradcu. Maturiral je 1915 na klasični gimnaziji v Ljubljani; 1918 je v Zagrebu vpisal študij slavistike in romanistike, 1919 je nadaljeval študij v Pragi, 1920 v Ljubljani, 1921 in 1922 v Parizu; v Ljubljani je diplomiral iz slovenskega, francoskega in italijanskega jezika in 1923 doktoriral z disertacijo *Nominalni akcent v rezijanskem narečju*; v Parizu se je habilitiral še za področje romanistike z razpravo *Filius regi* (objava s slovenskim povzetkom: »Filius regi« en roman. *Razprave Znanstvene društva za humanistične vede II*, 1925, 327–377). L. 1923 je dobil mesto profesorskega pripravnika na ženski realni gimnaziji v Ljubljani; med 1925 in 1927 je bil zaposlen na gimnaziji v Kočevju, od 1927 do 1943 je bil profesor in ravnatelj na ženskem liceju v Ljubljani; po ukinitvi liceja je bil med 1943 in 1945 zaposlen na ljubljanski občini; od 1945 do 1946 je bil profesor na ljubljanskem učiteljskišču; 1946 je postal najprej lektor na ljubljanski Filozofski fakulteti, nato pa od 1948 visokošolski učitelj in prvi profesor za slovenski knjižni jezik na slovenski univerzi; upokojil se je 1956 in nato še honorarno predaval do 1962; od 1963 je honorarno delal na SAZU – med 1958 in 1972 je bil predsednik Komisije za slovansko gramatiko, filologijo in pravopis, 1972 je postal član Komisije za pravopis, pravorečje in gramatiko, kot sopredsednik pa je 1976 izstopil iz komisije zaradi nesoglasij pri recenziji *Načrta za novi slovenski pravopis*; pred tem je 1950 in 1962 sodeloval pri obeh povojnih pravopisih; sodeloval je tudi pri slovnici 1940 in je bil soavtor »čitankarske« slovnice štirih (Bajec, Kolarič, Rupel, Šolar; 1947, 1956, 1964, 1968, 1971); bil je urednik *Slovarja slovenskega knjižnega jezika* in član (od 1962 do 1985) glavne redakcije Komisije SSKJ; bil je urednik *Slovenskega jezika*, 1935 je bil soustanovitelj Slavističnega društva in prvi jezikoslovni urednik *Slavistične revije* in *Jezika in slovstva*; manj znano je, da je bil sedem let tudi predsednik Ljubljanske table tennis podzveze (od 1930), ki je zaradi sporov z Jugoslovansko namiznoteniško zvezo in iz protesta proti zapostavljanju slovenskega namiznega tenisa nehala delovati. Izredni član SAZU je postal 13. marca 1972, za rednega člana pa je bil imenovan 23. marca 1978. Za delo, ki ga je opravil v slovenskem jezikoslovju – bil je odličen poznavalec besedotvorja in osrednji povojni raziskovalec slovenskega knjižnega jezika –, je 1978 prejel Kidričevo nagrado za življenjsko delo. Umrl je 10. junija 1985 v Ljubljani.

Akademik Anton Bajec je po Brezniku skrbel za modernizacijo pouka slovenskega jezika. Sodeloval je (s Kolaričem, Ruplom, Sovretom in Šolarjem) pri pripravi sodobnih slovenskih učbenikov (*Slovenska čitanka in slovnica za prvi/drugi razred srednjih in sorodnih šol*, 1931, 1939, 1946; 1932, 1939, 1945; *Slovenska čitanka in slovnica za tretji/četrti razred srednjih in sorodnih šol*, 1935, 1939, 1945), slovnice (Bajec, Kolarič, Rupel, Šolar: *Sloven-*

ska slovnica, 1947, 1956, 1964, 1968, 1971) in pravopisa (*Slovenski pravopis*. Izdala Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1950; 1962); ob delu za slovenski pravopis je napisal več prispevkov, npr. *Pred novo izdajo slovenskega pravopisa* (*JiS* 1957/58, 145–148), *Pred izidom novega pravopisa* (*JiS* 1961/62, 13–16), *O deljenju besed* (*JiS* 1959/60, 6–13), *O purizmu in puristih* (*JiS* 1959/60, 129–136), *Razvoj slovenščine po Levcu* (*JiS* 1962/63, 97–102), *Marginalije k bravcu* (*Perspektive* 4, 1963/64, 766–768). Največ svojih ustvarjalnih moči in vse svoje jezikoslovno znanje pa je namenjal akademiskemu slovarju slovenskega knjižnega jezika. Iz njegove bibliografije, ki obsega več kot 150 enot, izstopajo predvsem besedoslovne razprave. Najpomembnejše so: *Kako je rasel naš jezik* (*Slovenski poročevalec* 1951, št. 63–65, 67, 71, 73, 74), *Sprehodi po slovenskem besedišču* (*JiS* 1955/56, 172–175, 235–237), *Ljudske izposojenke* (*JiS* 1956/57, 29–33, 81–85), *Slovanske izposojenke* (*JiS* 1956/57, 145–151), *Iz moje slovarske delavnice* (*JiS* 1973/74, 6–10) in predelana knjižna izdaja polemike z B. Voduškom *Rast slovenskega knjižnega jezika* (1951). B. Pogorelec (*V spomin akademikoma dr. Antonu Bajcu in dr. Jakobu Riglerju*. *JiS* 1985, 2/3, 41–50) je to delo prepoznala za »prv/o/ kritik/o/ jezikovnih poimenovanj, strukturiranih po sovjetskem modelu«. Glavno Bajčevo delo s področja besedotvorja pa je trilogija o slovenskem besedotvorju, ki je izšla v zbirki Dela, II. razreda SAZU: *Besedotvorje slovenskega jezika I, Izpeljava samostalnikov* (1950), *Besedotvorje slovenskega jezika II, Izpeljava slovenskih pridevnikov*, *Besedotvorje slovenskega jezika III, Zloženke* (1952), *Besedotvorje slovenskega jezika IV, Predlogi in predpone* (1959). Če temu dodamo še razpravo *O pridevniških obrazilih -in, -ov* (*Slavistična revija* 1950, 421–428), potem velja Toporišičeva oznaka (*Sedemdeset let Antona Bajca*. *JiS* 1967, 1–4), da je Bajec »na teh straneh pokazal, kaj zmore kot znanstvenik« in si je tako »postavil spomenik, ki ga ni mogoče prezreti« (Toporišič: *Življenjska moč Bajčevega besedoslovja. Besedjeslovne razprave*, 2006, 115–230).

Njegovo bibliografijo do leta 1972 je sestavil Marko Kranjec in jo objavil v *Slavistični reviji* 20/1, str. 3–17. —MARKO JESENŠEK

Oton Berkopec

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Iz Dolenjskega biografskega leksikona, reprodukcija iz knjige Jožeta Dularja Pomembni Belokranjci. Slovstveni in kulturnozgodovinski pregled, *Belokranjsko muzejsko društvo, Metlika 1988, str. 16.*

Slovstveni zgodovinar, bibliograf, prevajalec in publicist Oton Berkopec se je rodil 6. decembra 1906 v Vinici pri Črnomlju.

Po škofijski gimnaziji v Ljubljani in novomeški gimnaziji se je 1927 vpisal na Filozofsko fakulteto, že jeseni naslednjega leta pa je nadaljeval študij na Karlovi univerzi v Pragi. Študij je dokončal z doktoratom z disertacijo *Srbocharvátská lidová píseň v poesii A. S. Puškina* (A. S. Puškin in srbska narodna pesem, 1933), ki jo je objavil 1937 v ruščini v reviji *Slavia*.

V Prago ga je usmeril Ivan Prijatelj, že med študijem pa ga je Matija Murko napotil v praško Slovansko knjižnico, kjer je od 1929 deloval kot bibliotekar referent za jugoslovanske književnosti in oddelek vodil do 1946. Za bogato zbirko skoraj vse pomembne starejše in sodobne slovenske, hrvaške in srbske literature je knjige izbiral in obdeloval ter usmerjal nakupe pomembnih zasebnih knjižnic. Dokončal je višjo šolo za bibliotekarje.

Na praški univerzi je 1935–1939 in 1945–1951 kot eksternist vodil lektorat slovenskega jezika, po začasni ukinitvi pa še 1954/1955.

Po vojni je bil poldrugo leto (1946–1947) kulturni ataše na jugoslovanski ambasadi v Pragi, nato pa je spet deloval kot bibliotekar Slovanske in Univerzitetne knjižnice v Pragi ter bil vodja več oddelkov do 1958, ko je bil imenovan za znanstvenega sodelavca pri Slovanskem inštitutu Češkoslovaške akademije znanosti in umetnosti, kjer je skrbel predvsem za retrospektivno bibliografijo slavik v češkem tisku. Zaradi znižanj dotacij obsežnega načrta ni mogel uresničiti, zato je 1971 odšel v pokoj.

Pisal je poezijo, zgodaj pa se je preusmeril v kulturno publicistiko, prevajalstvo in k raziskovalnemu delu s področja bibliotekarstva.

Njegovo temeljno delo je bibliografija prevodov in gradiva, nanašajočega se na češko in slovaško literaturo, gledališče, jezikoslovje in narodopisje v slovenskih, hrvaških in srbskih knjigah in revijah med letoma 1800 in 1935 (*Česká a slovenská literatura, divadlo, jazykozpyt a národopis v Jugoslavii. Bibliografie od roku 1800–1935*, 1940), ki prinaša zanesljiv in celovit popis objav od začetka 19. stoletja do srede 20. stoletja ter je tehten prispevek k zgodovini slovanskih stikov.

V sklopu preglednih bibliografij izstopajo samostojni pregledi: T. G. Masaryk in Jugoslovani (*T. G. Masaryk a Jihoslované*, 1938) ter bibliografija *France Prešeren v češki književnosti* (1964).

Poleg podatkovnih bibliografij je iz zakladov čeških knjižnic in arhivov črpal raznovrstno literarnozgodovinsko gradivo s področja medsebojnih slovanskih stikov, ki ga je objavljaj kot komentirane korespondence ali razprave, od teh več v *Slavistični reviji: Aškerčeva pisma Čehom* (1974), *Doneski k literarnim stikom Prešerna in Čopa s Fr. L. Čelakovskim in Fr. Palackim*

(1962) in *Delo Ivana Cankarja v čeških prevodih in v luči češke publicistike do 1918* (1969–1971).

Čeprav je živel na Češkem, je ves čas sledil kulturnemu dogajanju doma in o tem poročal v češkem tisku. Objavljal je v izstopajočih čeških revijah *České slovo*, *Československo-jihoslovanská revue*, *Slovanský přehled*, po vojni pa v *Rudé právo*, *Slavia* ter nemškem *Slavische Rundschau*, prav tako v slovenskih revijah *Časopis za zgodovino in narodopisje*, *Ljubljanski zvon*, *Modra ptica* ter časniku *Jutro*; po vojni pa v revijah *Dialogi*, *Jezik in slovstvo*, *Prostor in čas*, *Slavistična revija*, *Sodobnost* ter vse do *Naših razgledov*, ob množici ostalih, kjer je objavljaval še članke, ocene in poročila.

Prevajal je iz srbohrvaščine, češčine in ruščine v slovenščino ter iz slovenščine v češčino in ruščino. S prevodi slovenskih del v češčino in čeških v slovenščino je postal poglavitna vez med kulturnimi prizadevanji obeh narodov. Iz češčine v slovenščino je prevajal češke realistične prozaiste, med njimi so: Josef Lada, Karel Nový, Ivan Olbracht.

Svoje praške prijatelje pesnike je znal angažirati pri prevajanju slovenske poezije v češčino. Nastale so pomembne antologije moderne slovenske poezije *Zvezde nad Triglavom* (*Hvězdy nad Triglavem*, 1940 in 1946) ter *Nove zvezde nad Triglavom* (*Nové hvězdy nad Triglavem*, 1983). V sodelovanju je prevedel izbor jugoslovanskih ljudskih pesmi *Spevi junaštva in ljubezni* (*Zpěvy hrdinství a lásky*, 1954) ter dopolnjen izbor *Jugoslovanski spevi* (*Jugoslávské zpěvy*, 1958). Skupaj s češkimi prevajalci je izdal izbor pesmi Otona Župančiča *Svitanja in viharji* (*Úsvity a bouře*, 1962) ter izbral in s pesnikom Vilémom Závado prevedel še poezijo Srečka Kosovega v malem plašču besed (*V malém plášti slov*, 1974).

Prevodom je dodajal obsežne spremne besede, kot tudi antologijam poezije, k Njegoševemu *Gorskemu vencu*, Prežihovi *Jamnici* (*Jamnica*, 1959), Kranjčevi *Fari svetega Ivana* (*Obzory v mlze*, 1958) ter k prevodom v slovenščino, npr. k romanu *Visoka napetost* Svozilove, k Ladovemu *Mačku Mikešu* itn.

Tudi sam je prevajal slovenska dela v češčino, na primer Ivana Cankarja *Za narodov blagor* (*Pro blaho národa*, 1956); Ele Peroci *Moj dežnik je lahko balon* (*Můj deštník je jako balón*, 1967) itn.

Pomembno je njegovo sodelovanje pri enciklopedijah in leksikonih. Zaslужen je, da so v dodatku k Ottovemu slovníku zastopani Slovenci in drugi južni Slovani.

Ob odhodu iz Prage 1977 je dobil dve priznanji: Zveza čeških pisateljev mu je podelila medaljo za zasluge pri propagiranju češke literature v tujini, Češki literarni fond pa nagrado za sodelovanje pri poglobljanju odnosov med češko literaturo in literaturo narodov Jugoslavije. L. 1981 mu je Čopovo diplomo podelila stanovska Zveza bibliotekarskih društev Slovenije. SAZU ga je 1971 izvolila za svojega dopisnega, 1981 pa za rednega člana. O njegovem življenju in delu pišeta Jaroslav Pánek v dvojezični monografiji *Dr. Oton Berkopec: življenje in delo: bibliografija za leta 1926–1975*, Novo mesto 1976 (81 str.), in Nives Vidrih v *Novi SBL*, 2, 2017, str. 329–332.

Njegovi znanci so pri njem občudovali tudi umetnost plemenitega življenja. Umrli je 17. septembra 1988 v Ljubljani. —DRAGO SAMEC

France Bezljaj

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Ob delu pri Etimološkem slovarju slovenskega jezika na Filozofski fakulteti v Ljubljani leta 1983.

Rodil se je 19. septembra 1920 v Litiji. Gimnazijo je obiskoval v Kranju in Ljubljani, kjer je 1931 maturiral. Slavistiko je študiral v Ljubljani in na Karlovi univerzi v Pragi. Diplomiral je v Ljubljani 1936. Njegova disertacija *Oris slovenskega knjižnega izgovora* je dovršen del nastajala v kabinetu Josefa Chlumskega za eksperimentalno fonetiko v Pragi. Obrnil jo je 1939 v Ljubljani, kjer je istega leta izšla kot samostojna publikacija Znanstvenega društva za humanistične vede. Naslednje desetletje je s krajšimi prekinitvami med vojno služboval kot profesor na tretji, današnji bežigraski gimnaziji v Ljubljani. L. 1949 je postal sodelavec Inštituta za slovenski jezik pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti za področje etimologije in onomastike. Na oddelku za slavistiko ljubljanske Filozofske fakultete je bil 1950 imenovan za lektorja češkega jezika, 1956 za honorarnega predavatelja, dve leti pozneje za izrednega in 1963 za rednega profesorja primerjalnega slovanskega jezikoslovja. Po izidu prve knjige *Slovenskih vodnih imen* je 1957 prejel Prešernovo nagrado, po izidu druge pa je bil 1964 izvoljen za rednega člana SAZU. Na Inštitutu za slovenski jezik je poleg Etimološko-onomastične sekcije osnoval tudi delavnico za zgodovinske slovarje, ki je z leti prerasla v samostojno sekcijo. Od 1973 je bil dopisni član Akademije znanosti in umetnosti Bosne in Hercegovine in od 1983 dopisni član Jugoslovanske, kasneje Hrvaške akademije znanosti in umetnosti. Bil je pobudnik in prvi glavni urednik medakademijske imenoslovne revije *Onomastica Jugoslavica*, ki je izhajala v Zagrebu in katere naslednica je današnja *Folia onomastica Croatica*. L. 1969 je bil odlikovan z redom zaslug za narod z zlato zvezdo. Po upokojitvi 1980 mu je Filozofska fakulteta v Ljubljani podelila naslov zaslužni profesor.

Akademik France Bezljaj je večino svojega življenja posvetil etimologiji. Za to interdisciplinarno, a v osnovi vendarle jezikoslovno panogo ga je navdušil njegov učitelj akademik Fran Ramovš predvsem s tem, da mu je kmalu po koncu druge svetovne vojne zaupal delo pri *Etimološkem slovarju slovenskega jezika*, ki je bila ena ustanovnih nalog SAZU. Za izpolnitev te naloge je France Bezljaj opravil vsa pripravljalna dela in sam napisal približno polovico slovarskih sestavkov. Dočakal je izid prve in druge knjige (1976, 1982), žal pa ne tudi preostalih (1995, 2005, 2007), ki smo jih dokončali njegovi nasledniki. Ob tem je napisal že omenjeni slovar *Slovenska vodna imena* (1956, 1961), zbirko esejev z naslovom *Eseji o slovenskem jeziku* (1967), 253 razprav in člankov, ki večinoma obravnavajo etimološke in primerjalnojezikoslovne probleme, v prvi vrsti slovenske, in bil odgovorni redaktor *Začasnega slovarja slovenskih priimkov* (1974). Njegovo zanimanje so še posebej pritegnili podedovani, adstratni in substratni elementi v slovenščini, strati-

fikacija slovanskih jezikov, slovanska dialektologija, lingvistični kalki, slovensko-zahodnoslovanske in slovensko-baltske paralele. Vsa ta področja so v njegovem opusu skušala doseči višji cilj, ki je bil zanj spoznavanje kulturne zgodovine jezika.

Podpisani sem imel z odgovornostjo obtežen privilegij, da me je profesor Bezljaj 1981 povabil k delu pri *Etimološkem slovarju slovenskega jezika*. Pisanje slovarskih sestavkov v njegovem kabinetu na Filozofski fakulteti je praviloma potekalo v tišini, a skoraj vsak dan smo se kako uro tudi pogovarjali o tekočem delu, težavnih »etimoloških oreh« in novih dognanjih v primerjalnem jezikoslovju. Njegov kabinet je bil tedaj mesto, kamor so občasno, a ne prepogosto, zahajali vsi, ki so se na Slovenskem ukvarjali z etimologijo. Profesor je imel do jezika, predvsem slovenščine, jezikoslovja in še posebej etimologije, ki jo je imenoval duhovna arheologija, tako rekoč erotični odnos. O teh temah je govoril preudarno, tehtno in argumentirano ter vedno začinjeno s slikovitimi primeri. Bil je znanstvenik, ki mu je s prepletanjem strogih pravil primerjalnega jezikoslovja, načela »Wörter und Sachen« in intuitivnih sposobnosti uspelo razrešiti ali vsaj nakazati rešitev mnogih vprašanj slovenske občne in imenske leksike pa tudi zgodovinske in primerjalne slovnice, ob tem pa mu lastna samokritičnost ni nikoli dopustila, da bi že razrešeni problem hermetično zaprl.

Seznam člankov, ki obravnavajo njegovo življenje in delo, je naveden v opombi na strani IX Predgovora k njegovim posthumno izdanim *Zbranim jezikoslovnim spisom*, ki ga je napisala Metka Furlan. V istem delu je na straneh 1297–1307 objavljena tudi njegova celotna bibliografija.

Umrli je 27. aprila 1993 v Ljubljani. — MARKO SNOJ

Bojan Čop

Zg.: Iz *Linguistica*, letnik 33 (1993).

Sp.: Študijski kolegi Alojz Rebula, Bojan Čop in Stane Gabrovec. Osebni arhiv Maje Vihar.

Rodil se je 23. maja 1923 v Ljubljani. Po maturi se je 1941 vpisal na študij klasične filologije in primerjalnega jezikoslovja indoevropskih jezikov na Filozofski fakulteti v Ljubljani, kjer je 1947 diplomiral. Dve leti pozneje se je zaposlil kot asistent na Oddelku za primerjalno jezikoslovje, ki ga je tedaj vodil Karel Oštir. Med 1960 in 1971 je bil predavatelj za indoevropsko primerjalno jezikoslovje. Doktorsko disertacijo z naslovom *Prispevek k preučevanju labialnih pripon v indoevropskih jezikih* je oddal 1970 (razširjena je v knjižni obliki izšla med deli SAZU 1973), ko je imel za sabo že vrsto tehtnih razprav in ga je poznala in cenila ne samo domača, temveč tudi že mednarodna strokovna javnost. Doktoriral je 1971 in takoj nato postal izredni, naslednjega leta pa redni profesor za primerjalno jezikoslovje. Kot dolgoletni predstojnik Oddelka za primerjalno jezikoslovje in orientalistiko Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani je organizacijsko in vsebinsko razširil oddelčno dejavnost predvsem s poglobljenim študijem indologije, hetitologije in indoevropskega primerjalnega jezikoslovja.

Od 1972 je bil dopisni, od 1976 pa redni član Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Po upokojitvi ga je Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani imenovala za zaslužnega profesorja. Za svoje znanstveno delo je 1976 in 1990 prejel Kidričevo nagrado. Deloval je tudi v glavnem uredniškem odboru *Slovarja slovenskega knjižnega jezika*. Bil je član več uglednih mednarodnih združenj, mdr. Linguistic Society of America. O svojih spoznanjih je imel gostujoča predavanja na Dunaju in v Regensburgu.

Njegovo objavljeno delo obsega 98 enot na skupno 2731 tiskanih straneh, od tega šest samostojnih knjig na 1309 in 76 znanstvenih razprav na 1384 straneh. Preostalih 16 bibliografskih enot so priložnostni članki, objavljena poročila in njegovo uredniško ter prevajalsko delo. V zgodnejših in srednjih letih je obravnaval predvsem problematiko indoevropskega primerjalnega jezikoslovja in filologije. Najprej se je posvečal reševanju zapletenejših etimoloških problemov iz posameznih indoevropskih jezikov, v prvi vrsti klasičnih, baltoslovanskih in anatolskih. Več njegovih etimoloških predlogov je bilo večinsko sprejetih, npr. slovansko *koristъ*, hetitsko *ḫatta-* »sekati, rezati«, *ḫatrāi-* »pisati«. V drugem sklopu je obravnaval problematiko anatolskih jezikov, zlasti hetitsčine in luvijščine. Njegova serija razprav *Zur hethitischen Schreibung und Lautung* spada med temeljna dela hetitskega historičnega glasoslovja. V razpravi *Eine luwische orthographisch-phonetische Regel* je opredelil položaje, v katerih se indoevropski zvočniki, pridihnjene zvoneči zaporniki in sičnik v klinopisni luvijščini podvojijo. Njegovo dognanje danes povsod po svetu poznajo pod imenom Čopov zakon. V domala vseh svojih razpravah je posegal tudi v problematiko laringalne

teorije, in tako bistveno prispeval k njenemu razvoju. Z razpravami in dvema monografijama je pomembno vstopil tudi v preučevanje toharščine. V seriji razprav o italo-grških izoglosah je prikazal in razložil mnogo problemov, povezanih z nastankom starih balkanskih jezikov, in jih umestil v predzgodovinski prostor. V drugi polovici svojega delovanja se je osredinil na indouralsko teorijo, tj. utemeljevanje sorodnosti med indoevropskimi in uralskimi jeziki. Njegova serija razprav s skupnim naslovom *Indouralica*, ki je žal ostala nedokončana, je v resnici primerjalno glasoslovje obeh velikih jezikovnih družin in skupaj z monografijo o izvoru indoevropskih sklanjatev še danes predstavlja pomemben referenčni, v mnogih pogledih celo pionirski prispevek v raziskovanju tega področja.

Podpisani sem imel čast, biti slušatelj njegovih predavanj, v katerih je mlade ljudi znal navdušiti za primerjalno jezikoslovje in etimologijo. Bil je pronicljiv in duhovit učitelj, ki je svoje delo opravljal z žarom predavateljskega erosa, kot mentor pa je znal ustvarjalno energijo umerjeno usmerjati v stroge okvire skoraj matematično eksaktnih pravil primerjalnega jezikoslovja.

O njegovem delu sem objavil nekoliko daljši prispevek v *Informativnem kulturološkem zborniku*, 375–383, ki ga je Filozofska fakulteta v Ljubljani izdala 1995.

Celotna bibliografija njegovih del je objavljena v 33. letniku revije *Linguistica* (1993), ki je izšla ob njegovi 70-letnici, in sicer na straneh 9–17.

Umrj je 3. avgusta 1994 v Ljubljani. —MARKO SNOJ

Ivan Grafenauer

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: V sredini spodaj, ob svoji 80-letnici z Zmago Kumer, Linom Legišo, Vilkom Novakom, Emilijanom Cevcem, Borisom Orlom, Milkom Matičetovim, Valensom Voduškom in Nikom Kuretom. Arhiv Inštituta za slovensko narodopisje ZRC SAZU.

Ivan Grafenauer (Velika vas, Šmohor, 7. marec 1880–29. december 1964, Ljubljana) iz zavedne slovenske rodbine v Ziljski dolini je osnovno šolo obiskoval na Brdu in v Beljaku, kjer je tudi dokončal klasično gimnazijo. Slavistiko in germanistiko je doštudiral na Dunaju in se zaposlil na gimnaziji v Kranju.

K. Štrekelj 1912 in M. Murko sta ga 1916 predvidela za visokošolskega profesorja na Češkem in s tem namigom je doktoriral 1917. Ob snovanju ljubljanske univerze 1919 je veljal za najresnejšega kandidata za profesorja zgodovine slovenske književnosti, vendar je bil z razlago o »drugačni ureditvi kateder« zavrjen.

Kljub formalni izločenosti iz akademskega življenja ga je F. Kidrič, s katerim sta si bila o slovstveni kulturi v srednjem veku pogosto navzkriž, 1940 predlagal za dopisnega člana Akademije. Medvojne objave ga niso stigmatizirale in je bil 1946 na podlagi razprave *Slovensko slovstvo na Koroškem, živ člen vseslovenskega slovstva* (1946) izvoljen za njenega rednega člana. Tedanji družbeni kontekst je terjal resen obračun s t. i. vindišarsko teorijo (nemške nacionalistične težnje na Koroškem in potvarjanje »provincialnih koroških znanstvenikov propagandistov« o slovenščini in slovenski kulturi).

Na Grafenauerjev predlog je Akademija 1947 ustanovila Komisijo za slovensko narodopisje in 1951 pri SAZU Inštitut za slovensko narodopisje (ISN). Na čelo obeh institucij je bil postavljen prav Grafenauer. L. 1956 je za stik s terenskimi sodelavci prvič izšel *Glasnik ISN SAZU*.

Grafenauerjeva primerjalna metoda s čim več mednarodno kompetentnega gradiva je najbrž botrovala njegovi pobudi za prvo posvetovanje vzhodno- in osrednjealpskih narodopiscev v Ljubljani 1956; povezali so se v neformalno skupino Alpes Orientales.

J. Pogačnik ima ob izidu *Literarnozgodovinskih spisov* (1980) Grafenauerja za »prvega slovenskega resničnega medievalista«. Na podlagi poznavanja kulturne, politične in socialne zgodovine, arheologije, teologije, filologije in književnosti je razvil koncept: 1. Za slovensko srednjeveško kulturo so enakovredni latinski, nemški in italijanski jezikovno-kulturni konteksti. 2. Srednjeveško slovensko slovstveno življenje zajema: »ustno slovstvo, pismenstvo, cerkveno pesem in tujejezično slovstvo«. 3. V srednjem veku sta v slovenskem etničnem prostoru obstajali tudi slovenska jezikovna in slovstvena tradicija. To za kritike Grafenauerjevega dela najbolj sporno tezo je dognal v polemičnem spisu *O pokristjanjenju Slovencev in pričetkih slovenskega pismenstva* (1934) kot odziv na konkretne mediavelistične objave M. Kosa in ob prvem poglavju Kidričeve *Zgodovine slovenskega slovstva*.

Ko mu je za nekaj dvo- in enočlenskih zagovorov uspelo najti srednjeveške nemške vzporednice in z njihovo podporo datirati nastanek »teh v slo-

venščini pozno zapisanih besedil med 10. in 13. stoletjem«, je metodo iz razprave *O karolinški katezezi in brižinskih spomenikih* (1936) sklenil prenesti na folkloristično področje, da bi »z metodičnim raziskovanjem pesemskih motivov, s primerjanjem z narodnim blagom drugih narodov in raziskovanjem kulturnih in zgodovinskih razmer, v katerih so narodne pesmi v zgodovini nastale, poskušal razbrati resnično zgodovino naših narodnih pesmi«. Predvsem je želel v njih zasledovati srednjeveške sestavine.

Ponuja se enkratna priložnost za primerjavo slovenskega (Grafenauer) in ruskega medievalista (D. S. Lihačov, 1972) o razmerju med slovstveno folkloro in literaturo v srednjem veku. Vprašanje o vzajemnosti žanrskega sistema stare ruske oz. slovenske literature in sistema folklornih žanrov je večinoma pogojeno s potrebami cerkvene in posvetne prakse. Kadar je celovit in dovršen sistem folklornih žanrov popolno zadovoljeval potrebe nepismenih, sistem književnih žanrov ni bil popoln. Dopolnjeval se je s folklornimi žanri.

Raziskovanje slovenske literature je Grafenauerja vodilo globoko v srednji vek, ko pa se je predal slovenski slovstveni folklori, zanj časovnih in prostorskih omejitev ni bilo več; s posameznimi motivi je osvajal skoraj ves svet. S kombinacijo filološke Jagičeve šole, etnološke dunajske šole in t. i. kulturnohistorične smeri v etnologiji preprostih kultur ga je popolnoma prevzela t. i. kulturnozgodovinsko-literarnoprimerjalna metoda. Prvič jo je predstavil v *Prakulturnih bajkah pri Slovencih* (1942) s programskim podnaslovom: *Etnološke osnove raziskovanja*. V njej upravičeno poudarja, da etničnih skupin na prvotni stopnji razvoja, češ da so »'nekulturni' divjaki, 'naravni', 'nezgodovinski'«, ni dostojno prezirati. Sklicujoč se na teorijo »kulturnih krogov« (prim. K. Birket-Smith), v katerih da so sestavine snovne, družbene in duhovne kulture, se ob spoznanju o njeni omejenosti opira na arheološko t. i. kulturnohistorično metodo. S. Vilfan in mlajši slavistični rod (F. Bezlaj) sta njegovo »novo pot« sprejela zadržano.

Potekala je tudi tiha diskusija med Grafenauerjem (*Spokorjeni grešnik*, 1950) in B. Merharjem (*Zgodovina slovenskega slovstva* I, 1956): ločiti je treba presojanje literarne oblike od zgodovinske osnove pesniškega dela. Matičetov je zavrnil Grafenauerjevo tezo, da je *Lepa Vida* od 9. do 11. stoletja »zrasla iz samega slovenskega življenja in trpljenja«.

Za slovenske razmere je izjemno zdravilno razmerje med njim in F. Kidričem. Strokovno se pogosto nista strinjala, toda to ni vplivalo na medsebojno spoštovanje dela in osebnosti. Kadar je bil Grafenauer prepričan, da ima prav, se ni pustil zmeti ne na levi (Kidrič) ne na desni (Grivec), a zmoto je bil pripravljen javno priznati.

Izsledke – tudi o eni in isti temi – je objavljajal: 1. z bogatim strokovnim aparatom v obsežnih monografskih razpravah: v njih lastne trditve dopolnjuje s pogostimi zastranitvami, ki znotraj temeljne raziskave delujejo kot samostojne raziskave; 2. v krajših poljudnih člankih brez zastranitev in redko omenjenimi viri; 3. v metodično preglednih sintezah, kar je mogoče pripisati njegovi srednješolski praksi. —MARIJA STANONIK

Literatura: Marija Stanonik, Folkloristični portreti iz 20. stoletja, Založba ZRC, ZRC SAZU, Ljubljana 2013, 103–189.

Milan Grošelj

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Na atenski akropoli
novembra 1971. Osebni arhiv
dr. Nade Grošelj.

Klasični filolog, rojen 19. septembra 1902 v Kamniku, kjer je živel do konca osnovnega šolanja. Klasično gimnazijo je obiskoval v Ljubljani in 1920 vpi-sal študij klasične filologije. Po diplomu 1925 se je s štipendijo ljubljanske univerze eno leto izpopolnjeval na Sorboni in Collège de France pri tedaj vodilnih latinskih jezikoslovcih (A. Meillet, A. Ernout, J. Vendryès). Nato je nekaj let služboval na gimnazijah v Sremskih Karlovcih, Prilepu, Mariboru in Ljubljani. 1934 je doktoriral, 1936 postal ob polni zaposlitvi na gimnaziji honorarni predavatelj, 1940 docent, 1945 izredni in 1950 redni profesor za latinski jezik in književnost na FF v Ljubljani. V letih 1956–1967 je opravljal vse naloge profesorja tudi za grški jezik in književnost. V času svojega delo-vanja je kot dolgoletni predstojnik Oddelka za klasično filologijo (1945–1967) odločilno oblikoval ta študij in ga dvignil na visoko raven. Nekaj let je bil tudi predstojnik Oddelka za germanske jezike in književnosti in je predaval tudi uvod v germansko jezikoslovje. V študijskem letu 1950–51 je bil dekan Filozofske fakultete, 1967 se je upokojil. L. 1953 je postal ustanovni član in bil nato odbornik obnovljene Indogermanische Gesellschaft v Münchnu. SAZU ga je 1958 izvolila za dopisnega in 1977 za rednega člana. Umrli je 12. februarja 1979 v Ljubljani, kjer je tudi pokopan.

Že v času svoje srednješolske profesure je sam ali s sodelavci pripravil so-dobno zasnovane in obsežno komentirane šolske izbore latinskih avtorjev iz gimnazijskega programa (*Salustij, Ciceron, Ovidij, Plinij ml.* in po vojni dodal še izbora iz *Tacita* in *Horacija*).

Po svojem znanstvenem delu je bil predvsem jezikoslovec, obravnaval pa je zelo različna področja filologije in lingvistike. Še od študentskih časov so mu bila blizu vprašanja latinske skladnje in stilistike. Tudi po disertaciji *Iz sintakse latinskega genetiva in dativa* (1934) se je še vračal k problemom sintakse latinskih sklonov in objavil rezultate svojih raziskav v dveh skupi-nah z naslovoma *Philologa* (RAZU 2, filozofsko-filološko-historični razred, 1944) in *Philologa II* (RSAZU 1, razred za filološke in literarne vede, 1950). V nekaterih študijah (npr. *Abundantni reflektivni zaimek in medij*, SR 3, 1950; *O posesivnem adjektivu v slovanščini in toharščini*, *Linguistica I*, 1955) je ob svojem izredno širokem jezikovnem in jezikoslovnem znanju segel iz latinščine in grščine tudi v široko področje indoevropskih jezikov in celo v mediteranski substrat. Poleg skladenjskih in slogovnih študij se je posebno rad posvečal etimologiji. Tako je po letu 1951 v reviji *Živa antika*, katere soustanovitelj in sourednik je bil, objavil celo serijo etimoloških člankov, v ka-terih je na zgoščen in domisel, a trezen način podal razlage grških besed in lastnih imen, latinskih, hetitskih, predgrških in drugih še nepojasnjenih leksemov. V teh prispevkih, večinoma z lapidarnimi naslovi *Etyma Graeca*

oz. *Latina* oz. *Slavica*, je zajetih približno 460 etimologij, izmed katerih so jih kar nekaj prevzeli pomembni grški, latinski in slovenski etimološki slovarji (H. Frisk, P. Chantraine, Fr. Bezlaj). Grošljevo študijo o abundantnem refleksivu citira standardna Leumann-Hoffmann-Szantyrova latinska slovnica. S svojimi predavanji je ustanovil pravo »lingvistično šolo«, iz katere je izšla vrsta vidnih slovenskih jezikoslovcev.

Ob izraziti usmerjenosti v jezikoslovje se je spričo študijske ureditve v majhnem ljubljanskem klasičnem seminarju (isti profesor je ob obeh jezikih predaval tudi o književnostih) posvečal tudi literarnozgodovinskim obravnavam in vprašanjem. Poleg treh krajših sintetičnih študij o antični književnosti (v njih obravnava odnos med družbo in literature o antiki, podaja zgoščen pregled grške in rimske književnosti in zariše strnjen pogled na razvoj antične literature) kaže nasploh opozoriti na tenkočutne raziskave in stilistične interpretacije proznih piscev in pesniških besedil, s katerimi je na predavanjih zmeraj očaral slušatelje. Posebno pri srcu mu je bil med antičnimi pesniki s svojo zrelo življenjsko modrostjo gotovo Horacij, čigar lirični poeziji je posvetil obširno delo *O vplivu afekta na stilizacijo Horacovih od* (Zbornik FF, 1950). Delo je sicer ostalo torzo, saj je avtor v njem na besedni, stavčni in besedilni ravni razčlenil samo prvi knjigi Horacijevih *Pesmi*, je pa v posebnih prispevkih še zatem objavljial posamezne interpretacije. Tudi njegovi etimološki prispevki obravnavajo nekatere literarnoteoretsko in literarnozgodovinsko pomembne grške izraze in imena.

Bil je med poglavitnimi pobudniki za ustanovitev Lingvističnega krožka na FF. V skrbi za znanstveni tisk je uredil dva zbornika razprav FF (1950, 1955), bil je soustanovitelj in (od 1951 do 1971) sourednik znanstvenega časopisa jugoslovanskih klasičnih filologov *Živa antika* (Skopje) in slovenske revije *Linguistica* (od 1961 samostojna periodična publikacija, pred tem le privesek SR).

Kot odličan akademski učitelj je bil do svojih študentov pravičen, dosleden in vselej pripravljen pomagati. Ker je veliko dajal, je smel tudi veliko zahtevati. Kot dolgoletni predstojnik oddelka je kljub časom, ki so bili stroki vse prej kot naklonjeni, vselej skrbel za nemoten potek študijskega procesa. Bil je med prvimi, ki se je po vojni zavzemal za načrtno vzgojo znanstvenega naraščaja. —PRIMOŽ SIMONITI

Literatura: E. Mihevc-Gabrovec, Prof. dr. Milan Grošelj (1902–1979). Oris njegovega življenja in dela, *ŽA* 29, 1979, 7–10; E. Mihevc-Gabrovec, Über Prof. Milan Grošeljs wissenschaftliches Werk, *Linguistica* XIX in memoriam Milan Grošelj oblata I, 1979, 7–24; K. Gantar, Professor Milan Grošelj in literarna zgodovina, *Linguistica* XIX ... I, 1979, 25–37; B. Čop, Milan Grošelj (1902–1979), *LSAZU* 30, 1979, 131–132; N. Grošelj, Ob tridesetletnici smrti profesorja Milana Grošlja, *Keria* XII/1, 2010, 4–6.

Bibliografija: M. Benedik, Bibliografija prof. Milana Grošlja, *Linguistica* XIX ... I, 1979, 39–43.

Andrej Inkret

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Na podelitvi Zoisovega priznanja leta 2011. Arhiv Ministrstva za visoko šolstvo, znanost in tehnologijo. Foto STA.

Andrej Inkret (1943–2015) je bil po rodu iz Celja. Mesto je do njegovega rojstva premoglo stoletno gledališko zgodovino, kar je kot svojevrsten *genius loci* zaznamovalo tudi njega: že v najmlajših letih je postal vznesen gledališki človek – kot gimnazijec je pisal v krajevni časopis poročila o različnih predstavah v mladem celjskem poklicnem gledališču in se po maturi (1962) brez omahovanja vpisal na študij dramaturgije. Po zaključku študija na takratni Akademiji za igralsko umetnost se je honorarno zaposlil kot dramaturg lektor v ljubljanskem SNG, nato pa kot časnikar pri *Delu*, in hitro zaslovel s sistematičnim in poznavalskim spremljanjem slovenskega kulturnega dogajanja. L. 1980 so mu na AGRFT podelili docenturo, pet let kasneje je ubranil (predbolonjski) doktorat z naslovom *Predmet in princip dramaturgije* in takoj zatem napredoval v izrednega profesorja; 1991 je postal redni profesor, predstojnik oddelka za dramaturgijo in dekan AGRFT. Ustanovo je vodil do 1999. SAZU ga je v svoje vrste izvolila 2003; tu je, že kot redni član, tudi vodil II. razred (za filološke in literarne vede) od 2010 do smrti.

Gledališče je raziskoval na različnih ravneh; seveda najprej na literarni – kot hermenevtik, potem na tehnično-uprizoritveni kot dramaturg v ožjem pomenu besede in končno ocenjevalni kot gledališki kritik. Dolge nize kritičnih poročil o sprotne gledališkem dogajanju na Slovenskem je občasno združeval v cikle in jih objavljaval v samostojnih knjižnih publikacijah (*Milo za drago*, 1978, *Tržaške kritike*, 1987, *Za Hekubo*, 2000); ves čas je bil še posebej pozoren do inovativnosti na katerikoli ravni – močno ga je privlačil tako imenovani avantgardni teater; bolj ali manj dejavno je sodeloval pri mnogih tovrstnih projektih; prav tako pa tudi pri številnih gledaliških (in literarnih) žirijah v Sloveniji in nekdanji Jugoslaviji. Da ga je še naprej več kot mikala literarnost gledališča, pričajo številna nedramska besedila, ki jih je pripravil za odsko izvedbo (po Kersniku, Jurčiču, Prešernu idr.)

Zanimanje za *literaturo* pa je pri njem obstajalo tudi avtonomno, neodvisno od gledališča – predvsem njen eidetični oziroma mimetični in miselni del; zelo zgodaj se je začel razlagalsko ukvarjati s Kersnikom ali – kot zrcalo literarnoraziskovalni stroki – s Koseskim, zadnja leta pa s Kocbekom, iz katerega je pripravil več pesemskih izborov (ob 90-letnici rojstva 90 njegovih pesmi idr.); iz podrobnega in vseobsežnega zbiranja gradiva o njem mu je nastala zajetna monografija *In stoletje bo zardelo* (2011). Uredil in z natančnimi opombami opremil je devet zvezkov njegovega zbranega dela v nizu 'slovenskih klasikov'. Na podoben način govori množica »obbesedil« oziroma »spremnih besed«, študij, ki jih je prispeval k literarnim tekstom drugih avtorjev (od Janka Kersnika do Pavleta Zidarja, od Vlada Kralja do Tarasa Kermaunerja, od Bena Zupančiča do Marjana Rožanca in drugih).

In končno je kot recenzent in premišljevalec, tudi ocenjevalec, dolga leta sistematično pisal poročila o knjižnih novostih (sproti jih je objavljala predvsem v *Delu* in *Naših razgledih*, smiselno urejene pa knjižno v *Spominih na branje*, 1977, *Novih spominih na branje*, 1980, *Izbrancih*, 1990).

Bibliografija Inkretovih besedil znaša okoli 650 enot različnega obsega in žanra, kar že kot (sicer docela banalno) dejstvo priča o njegovem ustvarjalnem nagonu in prav tako izjemni in sistematični delavnosti. Ob tem pa o Inkretovi državljanski angažiranosti ni bila tu zapisana niti beseda. Temu neustrezno redka so bila tako imenovana družbena priznanja, ki jih je prejel: 1981 nagrada Prešernovega sklada za knjige kritik, isto leto jugoslovanška Sterijeva nagrada za gledališke kritike in leta 2003 izvolitev med članstvo Slovenske akademije znanosti in umetnosti. —MATJAZ KMECL

Franc Jakopin

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: V Dramljah okoli leta 1980. Foto Primož Jakopin.

Rodil se je 21. septembra 1921 v Dramljah pri Celju. Gimnazijo je obiskoval v Celju in Brežicah. Na ljubljanski Filozofski fakulteti je 1949 diplomiral iz ruskega jezika in književnosti in slovenskega jezika kot glavnih predmetov ter indoevropskega primerjalnega jezikoslovja, francoščine, nemščine, srbohrvaščine in narodne zgodovine kot stranskih predmetov. Istega leta je postal asistent na slavistiki. Izpopolnjeval se je v Göttingenu, Krakovu, Varšavi in Moskvi. Doktoriral je 1978 (*Poglavja iz slovenske antroponimije*). L. 1985 je postal dopisni, 1989 pa redni član Slovenske akademije znanosti in umetnosti.

Na Filozofski fakulteti je predaval ruski jezik v letih 1949–1983. Odgovornost za razvoj rusistike je prevzel v času, ko se je pri študiju jezikov zanimanje preneslo z zgodovine na sodobno strukturo jezikov in knjižno normo. Akademik Jakopin je trdni Nahtigalov primerjalnozgodovinski temelj nadgradil s spoznavanjem ustroja in norme sodobnega knjižnega jezika. Njegovim smernicam in zamislim sledi študij ruščine na ljubljanski rusistiki še danes.

Njegovo temeljno rusistično delo je *Slovnica ruskega knjižnega jezika* (1968), ki tudi danes ni izgubilo aktualnosti, je tudi avtor *Rusko-slovenskega šolskega slovarja* (1965). V znanstvenih prispevkih je obravnaval vprašanja normiranja ruskega knjižnega jezika ter slovensko-ruske in slovensko-slovenske jezikovne odnose.

Ob obiskih univerze in akademjskih inštitutov v Minsku (1969, 1978) se je njegovo zanimanje razširilo tudi na beloruščino. V prispevku *Vprašanje beloruskega jezika in jezikoslovja* (*Jezik in slovstvo* 1969/70) je slovenska slavistika dobila temeljit pregled belorusistike. L. 1983 je v študijski program rusistike vpeljal in več let predaval ustroj beloruskega in ukrajinskega jezika.

V periodiki je vseskozi spremljal aktualno dogajanje v slavistiki doma in po svetu in bil pomemben poznavalec zgodovine slovenskega in slovanskega jezikoslovja. Kot eden najbolj razgledanih slovenskih jezikoslovcev za to področje je sodeloval pri *Jugoslovanski enciklopediji*, *Leksikonu Cankarjeve založbe* in *Enciklopediji Slovenije*, kjer je bil urednik odbora za jezikoslovje in avtor vrste gesel.

Pri *Jeziku in slovstvu* je bil sourednik (1961–64) in glavni in odgovorni urednik (1970–73), pri *Slavistični reviji* pa sourednik za jezikoslovje (1966–70 in 1976–80). Kot mednarodno uveljavljen rusist je bil tudi član uredniškega odbora ugledne mednarodne rusistične revije *Russian Linguistics*. Dolgo vrsto let je bil sopredsednik Lingvističnega krožka na Filozofski fakulteti.

Od samega začetka njegovega znanstvenega delovanja je bilo njegovo zanimanje posvečeno tudi slovenistiki (norma knjižnega jezika, leksikologija

in leksikografija, zgodovina slovenskega jezika, antroponimija). Vseskozi je sodeloval pri organizaciji *Seminarja slovenskega jezika, literature in kulture* (predsedoval mu je 1968 in 1977). L. 1977 je pripravil prvega od poslej tradicionalnih mednarodnih simpozijev, ki je bil posvečen njegovemu učitelju Rajku Nahtigalu, zanj pa je zbral tedaj najpomembnejše strokovnjake iz slavističnih središč. Prispevke simpozija je objavil v zborniku *Slovansko jezikoslovje. Nahtigalov zbornik ob stoletnici rojstva*. Bil je sourednik pri vrsti zbornikov kasnejših simpozijev Obdobja.

L. 1983 je postal upravnik Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU in ga vodil do upokojitve leta 1989. Pedagoške dejavnosti ni opustil: na Oddelku za slovanske jezike in književnosti je še več let predaval ustroj beloruskega in ukrajinskega jezika, predaval je tudi slovansko filologijo na univerzah v Celovcu (1981) in Trstu (1982–1986).

Kot upravnik Inštituta je uspešno vodil in sodeloval pri vrsti pomembnih leksikografskih projektov. Že prej je sodeloval pri izdelavi koncepta za *Slovar slovenskega knjižnega jezika*, nato pa je kot sourednik in član oz. predsednik glavnega uredniškega odbora pri 4. in 5. knjigi SSKJ pripeljal to veliko delo do konca. Bil je sourednik pri *Besedišču slovenskega jezika* I-II (1987), sodeloval je pri pripravi poskusnega zvezka *Slovarja stare knjižne prekmurščine* (1989). Kot član in predsednik komisije za obravnavo pripomb k *Načrtu pravil za novi slovenski pravopis* je sodeloval pri končni redakciji dela *Slovenski pravopis I – Pravila* (1990). Bil je član treh medakademijev odborov: za onomastiko, leksikografijo in nacionalne manjšine. Bil je soavtor in sourednik pri leksikonu *Slovenska krajevna imena* (1985), pri Slovenski matici je zbral in uredil *Razprave o slovenskem jeziku* J. Rignerja (1986), v okviru SAZU je uredil *Logarjev zbornik* (1989).

Tudi po upokojitvi 1989 je sodeloval pri vrsti pomembnih akademijev projektov: sodeloval je v komisiji SAZU za izdelavo slovarskega dela *Slovenskega pravopisa* in bil član njegovega uredniškega odbora (2001); bil je sourednik znanstvenokritične izdaje Brižinskih spomenikov (1992). Poskrbel je za natis monografije ruske jezikoslovke L. V. Kurkina *Narečna struktura praslovenskega jezika v luči južnoslovenske leksike* (1992).

Pri svojem znanstvenem delu je izhajal iz Nahtigalove temeljite primerjalnojezikoslovne šole, hkrati je bil suveren poznavalec sodobnih strukturalističnih in drugih jezikoslovnih smeri. Z njimi je neutrudno seznanjal slovensko jezikoslovno javnost, vendar je v lastnih raziskavah te prijeme uporabljal trezno in previdno. Vse njegovo delo odlikujeta pregovorna natančnost, zanesljivost, znanstvena širina in dar za sistematizacijo dejstev. Bil je eden naših najbolj vsestranskih slavistov in eminentnih jezikoslovcev.

Umrli je 18. junija 2002 v Ljubljani. Sestavek o njegovem življenju in delu je izpod peresa podpisane izšel v njemu posvečeni tretji številki *Slavistične revije* 1991, str. 271–276, njegovo dotedanjo bibliografijo je sestavila Jana Hafner in je objavljena v isti številki na straneh 355–369. —ALEKSANDRA DERGANČ

Janko Jurančič

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Desno, z A. Lahom leta 1974. Arhiv SAZU.

Ugledni slovenski slavist, leksikolog, slovaropisec in literarni zgodovinar se je rodil 18. decembra 1902 v Andrencih, v občini Lenart v Slovenskih goricah. Po šolanju na klasični gimnaziji v Mariboru in maturi na Ptuju je študiral slavistiko, germanistiko in zgodovino v Ljubljani in Beogradu; diplomiral 1930 na Filozofski fakulteti Aleksandrove univerze v Ljubljani, magistriral 1958 v Zagrebu in doktoriral 1961 v Ljubljani z disertacijo *Kajkavsko narečje kao književni jezik u delima Tita Brezovačkog*. Poučeval je na Državni tehniški srednji šoli (1930–52), na kateri je bil 1947–51 ravnatelj, Višji pedagoški šoli (1952–62) in Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani (1953–77), kjer je 1971 postal redni profesor za srbohrvaški jezik in starejše južnoslovanske književnosti. Med 1964 in 1968 je bil predstojnik Oddelka za slovanske jezike in književnosti. Bil je načelnik Leksikološke sekcije Inštituta za slovenski jezik SAZU (1964–82) in dolgoletni član glavnega uredniškega odbora *Slovarja slovenskega knjižnega jezika* in predsednik tega odbora pri delih za II., III., in IV. knjigo; 1964–84 je bil namestnik upravnika Inštituta za slovenski jezik, 1982–83 pa njegov upravnik. L. 1976 je postal dopisni, 1981 redni član SAZU in tajnik Razreda za filološke vede; 1985 zunanji član SANU v Beogradu in član Matice Srpske v Novem Sadu. Prejel je številna visoka priznanja, 1947 red zaslug za narod III, 1975 priznanje mesta Ljubljane ob trideseti obletnici osvoboditve, red dela z zlatim vencem. Za dolgoletno uspešno znanstveno delo mednarodnih razsežnosti je kot edini Slovenec doslej prejel visoko srbsko Vukovo priznanje.

Znanstveno je preučeval južnoslovanske jezike in razmerja med slovenščino in srbohrvaščino: leksiko, akcentologijo in genezo. Kot dolgoletni predavatelj je vzpostavljal akademski študij južnoslovanskih jezikov in književnosti ter organizacijsko in vsebinsko razširil slavistično dejavnost Oddelka za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. S predavanji na tujih univerzah je izgrajeval njihove znanstvene temelje. Dejaven je bil v Slavističnem društvu Slovenije (predsednik 1956–58); sodeloval je pri epohalnih jezikoslovnih projektih v Sloveniji (*Slovar slovenskega knjižnega jezika*) in Jugoslaviji (*Pravopis i Rječnik Matice Hrvatske; Rečnik Matice Srpske*), slovenskih, jugoslovanskih in mednarodnih slavističnih kongresih in bil aktivno povezan z največjimi slavističnimi mednarodnimi prireditvami v Jugoslaviji. Predaval je na številnih jugoslovanskih in tujih univerzah. Njegove objave, predavanja, častna priznanja in odgovorni položaji so bili sad zavzetega znanstvenega dela (J. Rotar navaja 17 knjig, ki so »v veljavi več kot četrto stoletja« in »v rabi še dandanes«). Spisal je več učbenikov za pouk srbohrvaščine v slovenskih osnovnih in srednjih šolah, kot npr. *Srbsko in hrvatsko berilo za gimnazije I–IV, Srbsko, hrvatsko, makedonsko*

berilo I–II, Visokošolska skripta in študijsko gradivo, in knjig za tujejezične uporabnike, npr. *Slovenački jezik, Gramatika slovenačkog jezika za Hrvate i Srbe in Južnoslovanski jeziki* v več izdajah. Dolgoletno raziskovalno delo, izkušnje na vseh stopnjah izobraževanja in v slovaropisju so ga usposobile za pripravo *Srbohrvatsko-slovenskega slovarja* (1955) s celovito zasnovo in velikim bogastvom besedja, ki je z II. (1972) in III. izd. (1986) dosegel mednarodni ugled. Pionirsko delo je njegov *Slovensko-srbohrvaški slovar* (1981). Na znanstvenem področju so najodmevnejše njegove razprave *O leksiku v panonskih govorih* (1966), *O strukturi srbohrvatskega in slovenskega besedišča* (1967), *O kajkavskem narečju* (1968), *O slovenskem in srbohrvatskem akcentu* (1969), *Rad braće prosvetitelja Ćirila i Metodija i severozapad naše zemlje kroz stoleća* (1984), *Slovenske koordinate na Balkanu i na njegovoj severnoj periferiji* (1985) in *Vuk Karadžić i problemi slovenačke naučne lingvističke* (1987). Uredil in s spremnimi študijami je opremil izdaje, kot so *Srbska in hrvatska ljudska epika* (1959), *Gorski venec* (1961) in *Antologija nove srbske lirike* (1965), v katerih je za slovenske bralce zajel razvojni lok od ustnega slovstva, slovanskega pismenstva, starodavnih srednjeveških žitij (XII. stol.) prek renesanse, baroka, romantike in realizma do novega časa. Z jezikovnim komentarjem kajkavščine je opremil *Balade Petrice Kerempuha* (1960, 1966). Jurančičev prispevek visoko ceni hrvaška, srbska in bosenska akademska javnost. V predanem in strogem pedagoškem ter mentorskem delu je vzgojil številne slaviste in srbohrvatiste, ki se ga spominjajo kot prvega in zaslužnega utemeljitelja slovenske srbokroatistike. Začrtano delo nadaljujejo njegovi učenci in sodelavci na Oddelku za slavistiko Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, ki ga štejejo za starosto srbohrvatistov na Slovenskem, za ustanovitelja njene akademske visoke znanstvene ravni in sodobnega študijskega programa Južnoslovanski študiji. Njegovo objavljeno delo do danes obsega nad 86 enot na več tisoč tiskanih strani (26 knjig; 9 slovarjev na več kot 7297 in 73 znanstvenih razprav na več kot 1254 str.; nekaj enot še ni natančno evidentiranih). Jurančičeva dognanja v slovanskem, predvsem južnoslovanskem svetu so do danes ohranila znanstveni, kulturni in narodni pomen za Slovence in slavistično vedo.

Podpisani sem imel čast biti slušatelj profesorjevih predavanj na Filološki fakulteti Univerze v Beogradu, v katerih nas je navduševal za slovanske jezike in književnosti ter za slovenščino in slovensko književnost. Bil je pronicljiv in strog učitelj, ki je svoje delo opravljal z žarom predavateljskega erosa; kot prvi mentor mojega podiplomskega študija (do svoje smrti) je znal ustvarjalno energijo usmerjati v stroge okvire eksaktnih pravil literarne vede, jezikoslovja in slavistike. Njegova bibliografija je objavljena v 35. letniku *Slavistične revije* (1987), ki je izšla ob akademikovi 85-letnici, in sicer na straneh 427–432.

Umrl je 15. decembra 1989 v Ljubljani. —VLADIMIR OSOLNIK

Taras Kermauner

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Borut Pečar, Taras Kermauner, tuš, Ljubljana, avtor. Arhiv Moderne galerije, Ljubljana.

Taras Kermauner se je rodil 13. aprila 1930 v Ljubljani. Tu je med vojno in po njej obiskoval klasično gimnazijo in se po maturi vpisal na filozofski študij. Na ljubljanski Filozofski fakulteti je 1954 diplomiral iz filozofije in se leto dni izpopolnjeval v Parizu, bil nekaj časa asistent na filozofskem oddelku Filozofske fakultete v Ljubljani, nato do 1966 svobodni književnik. V tem času se je posvečal gledališki, uredniški, publicistični dejavnosti, bil je eden od ustanoviteljev in voditeljev Odra 57, 1963 in 1964 pa sourednik revije *Perspektive*. V letih 1966–1967 je bil v upravni službi in 1970 nekaj časa direktor ljubljanske Drame, nato se je za stalno vrnil v poklic svobodnega književnika. Doktoriral je 1981 z disertacijo iz literarnih znanosti. Za izrednega člana SAZU je bil izvoljen 30. maja 1991, njen redni član je postal 6. junija 1995. Umrl je 11. junija 2008.

Taras Kermauner je bil od svojih prvih objav in nastopov v javnosti po 1950 ena osrednjih osebnosti slovenskega duhovnega, kulturnega in literarnega življenja. V času, ko je sodeloval pri revijah *Beseda*, *Revija 57* in *Perspektive* ter pri gledališki skupini Odra 57, je bil med najvidnejšimi člani t. i. kritične generacije, ki je v povojnem času prva prelomila z ideološkim enoumjem v imenu svobodne, družbenoodgovorne ustvarjalnosti. Na tej podlagi je v svojih zrelih in poznih letih izoblikoval izvirno podobo modernega slovenskega intelektualca, hkrati akademsko zahtevnega in odprtega za nove izzive družbenopolitičnega in duhovno-kulturnega stanja na Slovenskem. Čeprav po formalni izobrazbi filozof, se je od vsega začetka posvečal predvsem besedni umetnosti, deloma še gledališki, filmski in celo likovni ustvarjalnosti, vendar tako, da mu je bila v središču raziskovanja zmeraj literatura s svojo moralno, eksistencialno in kritično-vrednostno problematiko. Od tod je osvetljeval duhovno-estetska vprašanja ne samo drugih umetnostnih področij, ampak je prek literature odpiral dileme, ki s svojimi posledicami segajo v filozofijo, teologijo in etiko, nazadnje tudi v politiko. Bil je med pglavitnimi prenovitelji slovenske literarne vede, ki so okoli 1960 začeli v literarno kritiko, zgodovino in teorijo uvajati metodo interpretacije. Razumevanje in razlaganje literarnih besedil je zasnoval v obliki znanstveno sistematične in racionalne analize ideoloških, vrednostnih in socialnozgodovinskih struktur, ki jih je mogoče odkriti v njihovi vsebini in formi. V svojo metodologijo, ki je predvsem ideološko kritična, je povzel znanstveno-filozofske spodbude neomarksizma, eksistencializma, strukturalizma in poststrukturalizma; tem spodbudam je podelil zelo osebno in izvirno podobo. Prav to mu daje med drugimi razlagalci slovenske literature, kulture in politične misli poseben pomen. Opisano metodo je uporabljal pri razlaganju poezije, pripovedništva in dramatike. Interpretacijo sloven-

ske poezije od moderne do sodobnosti je uresničil v več knjigah – od knjige *Na poti k niču in reči* (1968) do *Poezije slovenskega zahoda* (1990–1991). Sodobno pripovedno prozo je analitično in sintetično zajel v knjigah *Zgodba o živi zdajšnjosti* (1975) in *Družbena razveza* (1982). Osrednji del Kermaunerjevega znanstvenega interesa je veljal slovenski dramatiki, s številnimi knjigami, od *Trojnega plesa smrti* (1968) in knjige *Kristus in Dioniz* (1990) do zadnjih del, ki jih je postavil pod skupni naslov *Rekonstrukcija in/ali interpretacija slovenske dramatike*. S temi deli je ustvaril opus, mimo katerega ne bo moglo nobeno nadaljnje raziskovanje slovenskega literarnega razvoja. Ob teh literarnozgodovinskih, filozofskih in sociološko kritičnih delih je napisal še obsežno vrsto esejističnih, avtobiografskih, meditativnih in polemičnih knjig, ki sodijo med najznačilnejša slovenska dela te vrste. Ta dela so s svojimi orisi sodobnikov, zgodovinskega časa, okolja, idej in doživetij pomembno pričevanje o avtorjevi težnji po duhovni svobodi in življenjski odprtosti. — JANKO KOS

France Kidrič

Zg.: Slovenska bibliografija,
iz: Ilustrirani Slovenec, št.
21, 26. 5. 1929.

Sp.: Zbirka upodobitev
znanih Slovencev, NUK.

France Kidrič, roj. 23. marca 1880 v Radani vasi pri Rogaški Slatini, umrl 11. aprila 1950 v Ljubljani, je postal po prvi svetovni vojni profesor starejših slovenskih literatur s posebnim ozirom na slovensko književnost na Univerzi v Ljubljani. Redni član Slovenske akademije znanosti in umetnosti je bil od 1938, njen predsednik od 1945 do smrti.

Gimnazijo je dokončal v Mariboru, slavistiko na dunajski univerzi. Tu je bil 1906 promoviran, potem se je zaposlil v dunajski dvorni knjižnici. Leta 1920 je bil imenovan za rednega profesorja na ljubljanski univerzi.

Kidričev prvi strokovni prispevek je bil natisnjen 1906, zadnji 1951. Takó je njegova znanstvena dejavnost skoraj v celoti pokrila prvo polovico 20. stoletja in njegova biografsko-pozitivistična metoda je v glavnem ustrezala predmetu raziskovanja, obdobju od začetkov slovenskega slovstva do prvega vrhunca naše literarne umetnosti, do Franceta Prešerna.

Dosežkov Kidričevih raziskovalnih prizadevanj je več. Predvsem je Kidrič prvi v slovenskem literarnem zgodovinoписju zastavil načelno vprašanje o znanstveni kritiki. Zavrnil je ponarejanje kulturne preteklosti iz kakšnih koli razlogov in odklonil nekritično ponavljanje nedokazanih oz. nedokazljivih trditev. Načelo znanstvenosti je uveljavil zlasti v območju faktografskega raziskovanja naše slovstvene preteklosti. Njegove biografije piscev in študije kulturnega, pogosto splošnega zgodovinskega dogajanja kažejo metodo, ki se je predmetu poskušala približati od zunaj – iz časa in okolja, v katerem je dogajanje potekalo, iz empirično razumljenega življenja ustvarjalcev. Tak je Kidrič v skoraj vseh svojih objavah, zlasti v obeh osrednjih publikacijah, v *Zgodovini slovenskega slovstva od začetkov do Zoisove smrti* (1929–1938) in prvi knjigi monografije *Prešeren 1800–1838* (1938). Razkriva se nam kot najbolj dosledni predstavnik slovenskega pozitivizma, čeprav zahteva ta znana in priznana oznaka dopolnilo.

Nedvomno je Kidričeva pozitivistična metoda bolj ustrezala preučevanju naše slovstvene preteklosti kot raziskovanju vrhunske literarne umetnosti. Kljub temu ni mogoče pritrčiti domnevi, da je njegova monografija o Prešernu ostala zgolj zaradi tega, zaradi ne najbolj ustreznega odnosa do predmeta, nedokončana. Znano je namreč, da je Kidrič načrtoval že leta 1934, torej pred izidom prve knjige, »estetsko oceno vsega Prešerna«, ki jo bo vključil v drugo knjigo monografije. Vendar je ostal Kidričev načrt o estetski oceni zgolj načrt. Po drugi svetovni vojni je objavil nekaj odlomkov iz pesnikovega življenja po 1838, o tem je predaval tudi na univerzi, bolj zanimiv je v tem pogledu njegov govor o Prešernu v Slovenski akademiji znanosti in umetnosti 8. februarja 1946, ki razkriva poskus, da bi iz obsežnega gradiva, iz množice informacij, tudi takih, ki imajo s poezijo zgolj posredno zvezo, ustvaril

sintetično sodbo o pesnikovi umetnosti. Predvsem o njegovi umetnosti, kajti zdaj je označeval Prešernovo poezijo kot vrednoto »svetovnega formata«. Od pozitivističnega historicizma pa se je nekoliko oddaljil predvsem tam, kjer je obravnaval vsebinsko sporočilo Prešernove umetnosti in jo aktualiziral. Od tod programsko zaostreni naslov njegovega govora in prizadevanje, da bi odkril neposredna stičišča vélikega pesnika z duhom sodobnega časa: Prešeren in mi.

Omenjeni govor seveda ni mogel spremeniti Kidričevega življenjskega opusa, ne moremo pa v njem prezreti hotenja po prenovitvi avtorjevega načelnega odnosa do literature. Ne zanimajo ga več toliko razmere, v katerih je poezija nastala, zdaj se mu je poezija sama zdela vredna aktivnega branja in ovrednotenja. Težko je uganiti, kaj šele napovedovati, koliko in kako bi se spremenil Kidričev model literarnega raziskovanja, če bi mu bilo dano še živeti. Kar lahko tvegamo, je trditev, da je tudi v zadnjem obdobju življenja ohranil živo razmerje do stroke in prožnost pri razmišljanju o raziskovalni metodologiji književnosti.

Bibliografija njegovih objav je razvidna iz Letopisa SAZU 1943–1947, str. 35–44, in Letopisa SAZU 1950–1951, str. 100. —FRANCE BERNIK

France Koblar

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Med predavanjem
zgodovine drame na AGRFT.
Arhiv AGRFT.

France Koblar, roj. 29. novembra 1889 v Železnikih, umrl 11. januarja 1975 v Ljubljani, je bil literarni in gledališki kritik, zgodovinar, teatrolog in urednik. Redni član SAZU je postal 3. julija 1964, tajnik razreda za filološke in literarne vede 7. februarja 1965.

Prvo obdobje Koblarjevega življenja, njegova gimnazijska in študentovska leta do srede prve svetovne vojne, označujejo literarni poskusi. V tem času je pesnik in pripovednik, objavljaj je v dijaških rokopisnih listih in katoliških glasilih. V pripovedništvu zavzema vidno mesto socialna tematika, povezana z delavskim izvorom njegove družine. V čas pred prvo svetovno vojno sodijo tudi prevodi mladega študenta slavistike in klasične filologije, pretežno iz poljske in nemške književnosti.

V drugem obdobju, v času med vojnama, je bil Koblar pomemben literarni in gledališki kritik oz. esejist in urednik. Njegov eros je slej ko prej veljal gledališki kritiki, od 1919 do 1939 je nepretrgano sledil predstavam Drame slovenskega narodnega gledališča v Ljubljani. Napisal je okrog tristo sedemdeset ocen in kritičnih prispevkov. Od 1923 do 1937 je bil, razen dveh let, sourednik in glavni urednik *Doma in sveta*, več let dramski in kulturni referent ter vodja ljubljanskega Radia, nekajletni predsednik Društva slovenskih pisateljev, ves čas pa gimnazijski profesor.

Tretje obdobje Koblarjevega življenja se v marsičem razlikuje od obeh predhodnih, ohranja pa hkrati stične točke s predvojnimi časom. Od 1945 je bil redni profesor na Akademiji za gledališče, radio, film in televizijo, od 1966 tudi predsednik Slovenske matice (član upravnega odbora je bil že pred drugo svetovno vojno). Tudi po drugi svetovni vojni je Koblar ostal zvest *Slovenskemu biografskemu leksikonu*, za katerega je napisal okrog sto petdeset prispevkov, in nadaljeval z izdajanjem zbranih in izbranih del slovenskih literarnih ustvarjalcev. V okviru Zbranih del slovenskih pesnikov in pisateljev je izdal in komentiral štiri knjige Gregorčiča, dve knjigi Ketteja in deset knjig Stritarja, zunaj te zbirke je pripravil izbrana dela Fr. Bevka, za Mohorjevo družbo F. S. Finžgarja in I. Preglja, za Slovensko matico leposlovje, eseje in kritike Izidorja Cankarja.

Prav tako ima zgodovina naše dramatike in gledališča nastavke že pred letom 1941. Izbrana besedila v dveh knjigah, v *Starejši slovenski dramati* in *Novjši slovenski dramati* (1951, 1954), je Koblar povezal s študijo Razvoj in motivika. Podobno je s publikacijo v dveh delih *Dvajset let slovenske Drame* (1919–1939) kot tudi z monografijo o Simonu Gregorčiču (1962). Koblar predstavlja v slovenski humanistiki pojav, ki ni izjemen, ni pa tipičen. Gre namreč za osebnost, ki se je iz literarnega in gledališkega kritika preusmerila po letu 1945 v zgodovinopisca, in to pod vplivom zunanjih dejavnikov. Vključila se

je v prevladujoči tok raziskovanja, ki sta ga poosebljala France Kidrič in deloma Ivan Prijatelj. Seveda se Kobarjeva koncepcija literarne zgodovine ne pokriva povsem s Kidričevo in Prijateljevo. Predvsem ni moglo ostati brez vpliva nanjo dvajsetletno spremljanje in ocenjevanje aktualne slovenske književnosti med vojnama. Miselne sestavine katoliškega ekspresionizma so namreč prešle v Kobarjevo literarno oz. gledališko zgodovino in živele v njej naprej. Biografsko-sociološki pozitivizem se pri njem od drugih predstavnikov te metode razlikuje toliko, kolikor ga opredeljuje samosvoje, v duhovnosti in krščanskem etosu utemeljeno pojmovanje umetnosti.

Naposled je imel Kobarlar znotraj kulturnega in političnega dogajanja poseben položaj. Kot Izidor Cankar je tudi on prihajal, čeprav v manj izostrenih oblikah, v nasprotje z normativnim katolištvom. Verjetno se zato zdi, da je tudi nestrinjanje z ideološkimi pritiski v lastnem svetovnonazorskem taboru Kobarlarja pomagalo preusmeriti na druga področja dela. Poglavitni vpliv za vsebinsko preusmeritev je seveda prihajal iz manj prijaznega 20. stoletja. Prikrito, čeprav radikalno mišljenjsko nasilje, uradno enoumje po letu 1945 pri nas je naravnost zahtevalo svoje. Sestavljeno iz spleta več dejavnikov, od najbolj osebnih do družbenopolitičnih in ideoloških, pomeni obsežno Kobarlarjevo zgodovinopisno delo zadnjega obdobja pomembno dopolnilo njegove kritične dejavnosti med vojnama.

Bibliografija njegovih objav je vključena v Letopis SAZU 1964 (str. 36–38).
—FRANCE BERNIK

Filip Kumbatovič Kalan

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Med rednim komentarjem oz. kritiko na TV Ljubljana, zvečer neposredno po premieri v gledališču. Arhiv AGRFT.

Filip Kumbatovič Kalan se je rodil 25. marca 1910 v Gradcu. Gimnazijo je obiskoval v Mariboru, nato študiral arhitekturo na ljubljanski Tehniški fakulteti in diplomiral 1936. Do začetka druge svetovne vojne je bil asistent pri prof. Ivanu Vurniku in predavatelj na fakulteti. L. 1941 se je vključil v OF, živel ilegalno v Ljubljani, bil v italijanskem zaporu in jeseni 1943 odšel v partizane, tu je opravljal pomembne kulturne funkcije, med drugim kot ravnatelj partizanskega gledališča. Od 1945 do upokojitve je bil redni profesor za zgodovino evropskega gledališča na AGRFT v Ljubljani. Za dopisnega člana SAZU je bil izvoljen 24. aprila 1981, za rednega člana pa 23. maja 1985. Umrli je v Ljubljani 8. avgusta 1989.

Osebnosti in delu Filipa Kumbatoviča Kalana pripada v slovenski kulturi predvojnega in povojnega časa posebno mesto izvirnega, vsestranskega ustvarjalca na več področjih, ki segajo od literarnoumetniškega do znanstvenega. Bil je pisatelj novelist, literarni in gledališki kritik, esejist, pričevalec o slovenskem gledališču med vojno in po njej ter nazadnje teatrolog, zgodovinar in teoretik gledališke umetnosti, to pa tako, da je te zvrsti povezal z močjo veččega besednega oblikovalca, stilista, esteta.

Ko je bil še v arhitekturnem poklicu, se je najprej posvetil pisateljstvu, 1933 je v knjigi objavil noveli *Pustolovci* in *Streli za hišo*, po vojni sta jima sledili noveli *Otok* in *Mary*. Ta proza je že pred vojno zbudila pozornost s svojo meščansko-izobražensko tematiko, ki jo je oddaljevala od sočasnega socialnega realizma. Vzporedno s pripovedno prozo je nastajal njegov obsežni kritični opus, ki sodi med najpomembnejše dosežke slovenske literarne in gledališke kritike. Z njo je segel v povojno razdobje, ko je ta dela zbral v več knjigah, na primer v knjigi *Odmevi z ekrana* (1969). Najizvirnejše delo te vrste je bil njegov knjižni esej *Med Trubarjem in moderno* (1974), v katerem je presojal zgodovino slovenske literature 19. in 20. stoletja izrazito esejistično, osebno in nekonvencionalno. Iz takšne kritične esejistike se je po vojni polagoma premikal v pričevanjsko, dokumentarno in zgodovinopisno. V knjigi *Veseli veter* (1956) je združil spominske in dokumentarne zapise o partizanskem gledališču, dramatik, poeziji in partizanski grafiki; s tem ostaja to delo eno glavnih pričevanj o medvojnem položaju slovenske literature. Nadaljevanje te esejistike so bili eseji o povojnem gledališču in njegovih igralcih, med drugim v knjigah *Hvalnica igri* (1980) in *Svet komedijantov* (1987). Odločilen premik iz te esejistike v literarno-gledališko znanost je prinesla njegova knjiga *Anton Tomaž Linhart* (1979), v kateri je za razumevanje Linhartovega dela ponudil nove, tudi polemične teze.

Odkar je na AGRFT postal nosilec raziskovanja slovenskega in evropskega gledališča, je razvil dejavnost, s katero je postal utemeljitelj slovenske te-

atrološke znanosti, zasnovane na strogo empiričnih, arhivskih in eksaktnih podlagah. To znanost je razvijal v povezavi z mednarodno teatrološko vedo, bil je med ustanovitelji Mednarodne zveze za gledališke raziskave, njen podpredsednik in predsednik. Dela s tega področja so bila pogosto prvič objavljena v tujih jezikih in mednarodnih znanstvenih publikacijah, zbrana pa v več obsežnejših knjigah. V knjigi *Essais sur le théâtre* (1961) so v francoskem prevodu izšla besedila, ki jih je večinoma pripravil za mednarodna znanstvena srečanja; te in druge tekste je zajel v knjigo *Živo gledališko izročilo* (1980), ki je reprezentativen prikaz slovenske dramske in gledališke tradicije z bogato faktografsko in slikovno dokumentacijo. Kumbatovičevemu opusu v območju teatrologije pripada pomembno mesto v razvoju slovenske humanistične misli. —JANKO KOS

Niko Kuret

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Z lutko Pavlihe leta 1939.
Arhiv Lutkovnega gledališča
Ljubljana.

Niko Kuret, roj. 24. aprila 1906 v Trstu, umrl 25. januarja 1995 v Ljubljani, je bil narodopisec, raziskovalec ljudskega gledališča, ljudskih šeg, običajev in mask. Izredni (dopisni) član Slovenske akademije znanosti in umetnosti od 18. maja 1989, redni član od 30. maja 1991.

Gimnazijo je dokončal v Celju, na Filozofski fakulteti v Ljubljani je diplomiral iz romanistike in primerjalne književnosti ter etnologije. Poučeval je na gimnazijah v Kranju, Ljubljani in Novem mestu. Od 1954 je bil znanstveni sodelavec, nazadnje znanstveni svetnik v Inštitutu za slovensko narodopisje pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti, kjer je doktoriral, po osamosvojitvi inštitutov je služboval v Znanstvenoraziskovalnem centru SAZU in vodil sekcijo za ljudske šege in gledališče do 1978, ko se je upokojil.

Začel je z raziskovanjem ljudskega gledališča pri Slovencih. Objavil in komentiral je *Trikraljevske igre in koleda na Slovenskem* (1951) ter interpretativno naravnano *Duhovno dramo* kot trinajsti zvezek *Literarnega leksikona* (1981) in *Koledniško dramatiko slovenskega baroka* (1986).

Več študij o šegah in običajih je objavil v mednarodnih revijah in zbornikih, npr. *La Segavecchia con particolare riguardo ai suoi aspetti sloveni* (1960), *Adonsgärtlein Sloweniens* (1961), *Der Weihnachtsblock bei den Slowenen* (1961) in druge. Sintezo tovrstnih raziskav predstavlja *Praznično leto Slovencev* v štirih knjigah in dveh izdajah (1971, 1989) ter nemška različica monografije *Das Jahresbrauchtum der Slowenen* (1996), ki prikazuje nastanek in pomen šeg v življenju našega naroda ter njihove vzporednice pri drugih indoevropskih ljudstvih.

Tretje področje Kuretovega raziskovalnega dela zajema preučevanje slovenskih ljudskih mask. Ob vrsti teh študij kaže omeniti obsežno publikacijo *Maske slovenskih pokrajin* (1984). Pred njeno objavo so se doma in na tujem sprožile številne razprave o tematiki, ki jih je spodbudila ta njegova zgodnja, tipološko zasnovana, na Dunaju objavljena razprava *Aus der Maskenwelt der Slowenen* (1955).

Poleg Kuretovega zanimanja za jaslice, lutkarstvo, etnološki film in pravljičice sodi v posebno kategorijo njegove dejavnosti tudi objavljanje narodopisnega gradiva. V zadnjem desetletju je za objavo pripravil štiri snopiče topografije *Slovensko Štajersko pred marčno revolucijo 1848*. Gre za pravo zakladnico krajepisnih podatkov, ki jih je v 19. stoletju zbrala anketna komisija avstrijskega nadvojvode Janeza in njegovega tajnika Georga Götha. Podatki nudijo vpogled v gospodarsko, socialno, politično in versko zgodovino, razkrivajo pa tudi narodni značaj naših rojakov na slovenskem Štajerskem pred sto sedemdesetimi in več leti.

Kuret je bil pobudnik za ustanovitev in urednik zbornika *Traditiones*, so-urednik več slovenskih in tujih strokovnih revij ter slovenski predstavnik v uredništvu mednarodne etnološke revije *Demos*, ki jo je izdajala Akademija znanosti Nemške demokratične republike v Berlinu.

Bil je član Société Internationale d' thnologie et Folklore v Parizu in dopisni član Commission Royale Belge de Folkore v Bruxellesu.

Bibliografija njegovih objav je uvrščena v zbornik * ar izročila* (ured. Ingrid Slavec Gradišnik, 2008, str. 215–271). —FRANCE BERNIK

Janez Logar

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Z založnikom in bibliotekarjem Jožetom Žužkom leta 1968. Foto Wikipedia.

Bibliograf, urednik in literarni zgodovinar Janez Logar se je rodil 3. februarja 1908 v Horjulu in umrl 9. novembra 1987 v Ljubljani.

Po končani klasični gimnaziji je študiral slavistiko na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Po diplomi (1932) se je eno leto izpopolnjeval na Karlovi univerzi v Pragi. Nato je poučeval na gimnazijah v Ljubljani (1933) in Novem mestu (1934–38) ter na učiteljskišči v Ljubljani (1938–42), kjer ga je ujela druga svetovna vojna. Kot sodelavec Osvobodilne fronte je bil od januarja 1943 do junija 1945 v zaporih in internaciji v italijanskem taborišču Visco in nemškem Dachauu. V prvih povojnih letih je delal na Ministrstvu za prosveto. Od 1950 do upokojitve 1965, nato pa še honorarno do 1969, je vodil bibliografski oddetek NUK, do 1978 pa je skrbel za urejanje rokopisnega gradiva.

Janez Logar se je že pred vojno uveljavil najprej v literarni zgodovini. Ena njegovih prvih razprav je izšla v Levstikovem zborniku (1933), ki sta ga uredila skupaj z Antonom Ocvirkom.

Obenem je začel delati za *Slovenski biografski leksikon* in pisati strokovne ocene v periodiki.

Bil je tudi sourednik revije *Slovenski jezik* (1938–41).

Po 1950 se je zaradi potreb službe, pa tudi iz lastnega nagnjenja, največ ukvarjal s splošno nacionalno bibliografijo. Dal ji je solidno organizacijsko osnovo in jo strokovno utrdil. Vanjo je vključil tudi članke iz časopisov, časnikov in zbornikov. V njegovem uredništvu je izhajala tekoča *Slovenska bibliografija* za 1951 do 1966, vmes pa še posebna knjiga s članki od 1945 do 1950, ki niso bili vključeni v redne izdaje.

Od 1951 do 1959 je po naročilu SAZU vodil delo za retrospektivno slovensko bibliografijo. Uredil je prvi dve knjigi edicije *Univerza v Ljubljani. Biografije in bibliografije univerzitetnih učiteljev in sodelavcev* (1957, 1969). Poleg tega je sestavil nekaj osebnih in strokovnih bibliografij.

Predaval je predmet Bibliografija na številnih strokovnih tečajih in v letih od 1964 do 1969 redno na Pedagoški akademiji v Ljubljani. Za pomoč pri študiju je napisal nekaj skript, njihovo snov je na podlagi svojih dognanj in študija tuje literature razširil v monografijo *Uvod v bibliografijo* (1970, predelana srbohrvaška izdaja 1973). Knjiga obravnava bibliografsko teorijo in zgodovino, daje pregled mednarodnih in nacionalnih bibliografij ter se posebej ustavlja pri slovenskih dosežkih.

Toda Logar je s svojim delom segel tudi čez meje slovenskega prostora. Pri Jugoslovanskem leksikografskem zavodu v Zagrebu je vzpostavil in vodil bibliografski center za Slovenijo ter za tamkajšnje strokovne izdaje popisal gradivo iz slovenskega časopisja. Pri *Enciklopediji Jugoslavije* je bil urednik za slovensko časopisje, založništvo in bibliografijo, po 1963 tudi za sloven-

sko literarno zgodovino; poleg tega je sam obdelal vrsto osebnih in stvarnih gesel. Pri *Bibliografiji rasprava, članaka i književnih radova* je bil urednik slovenskega dela.

Bil je tudi sourednik *Bibliografije jugoslovenskih bibliografija* (Beograd 1958).

V opusu Janeza Logarja ima nedvomno prvenstvo bibliografija. Ob tem, da je bil vodilni slovenski strokovnjak za njeno teorijo in prakso, je posegal tudi na druga, bližnja področja.

Že od predvojnih let je bil stalni sodelavec *Slovenskega biografskega leksikona* in je zanj prikazal vrsto osebnosti iz starejše literarne in kulturne zgodovine.

Uredil je zbrana dela Janeza Trdine (12 knjig, 1946–59), Janeza Mencingerja (4 knjige, 1961–66) in drugo izdajo del Josipa Jurčiča (1965–69), ki ji je dodal še dve knjigi (1982, 1984). Poleg tega je uredil, napisal spremne besede ali opombe še za posamezne knjige Frana Jakliča, Frana Erjavca, Janeza Trdine, Ivana Cankarja, Ivana Prijatelja, Simona Gregorčiča in Antona Aškerca.

Bil je aktiven sodelavec več strokovnih društev, med njimi bibliotekarskega in slavističnega.

Leta 1978 je bil izvoljen za dopisnega in 1983 za rednega člana SAZU.

Za svoje znanstveno, strokovno in organizacijsko delo je dobil več državnih in družbenih priznanj, med drugim leta 1967 Čopovo diplomu za izjemne uspehe na bibliotekarskem področju.

Podatki o njem so dostopni v knjigi *Biografije in bibliografije znanstvenih in strokovnih sodelavcev SAZU*, Ljubljana 1976, str. 188–197 (do leta 1975); o življenju in delu tudi v *Letopisu SAZU 38 za 1987*, Ljubljana 1988, str. 181 (slika), 183–185 (anonimni nekrolog); bibliografski podatki tudi v bibliografskem sistemu Cobiss. —DARKO DOLINAR

Tine Logar

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: V partizanih. Arhiv Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU.

Tine (Valentin) Logar se je rodil 11. februarja 1916 v Horjulu. Po osnovni šoli v domačem kraju je obiskoval klasično gimnazijo v Ljubljani, po maturi 1935 pa se je vpisal na študij slavistike na Filozofski fakulteti v Ljubljani, kjer se je pod mentorstvom svojega učitelja in mentorja Frana Ramovša začel posvečati preučevanju slovenskega jezika, njegove zgodovine in narečij. Po študiju, ki ga je končal 1940, je eno leto honorarno poučeval na škofijski gimnaziji v Šentvidu pri Ljubljani, 1941 pa že zagovarjal svojo doktorsko disertacijo o glasoslovju horjulskega govora.

Leta druge svetovne vojne je po aretaciji zaradi sodelovanja z OF večino ma preživel v tujini: februarja 1942 je bil interniran v enem od italijanskih taborišč, po kapitulaciji Italije je bil od sredine leta 1944 v partizanskem taborišču Gravina pri Bariju, kjer je sodeloval pri organizaciji kulturno-prosvetnega dela. S tem delom je nadaljeval do začetka 1947, ko se je na povabilo prof. Ramovša vrnil k jezikoslovnemu delu ter začel študirati in načrtno zbirati gradivo za *Slovenski lingvistični atlas* (SLA). Njegovo znanstveno pot je v začetku 1949 prekinila aretacija in nato internacija na Golem otoku. Po vrnitvi domov se je 1950 z Ramovševo pomočjo ponovno zaposlil na Inštitutu za slovenski jezik pri SAZU, kjer je ostal do 1958, zapisoval slovenska narečja na terenu in pisal razprave o njih – sam je po vprašalnici za SLA zapisal okrog 190 krajevnih govorov.

Na Filozofski fakulteti v Ljubljani je od 1958 delal kot učitelj dialektologije in zgodovinske slovnice slovenskega jezika. L. 1959 je bil izvoljen v docenta, 1962 v izrednega profesorja in 1967 v rednega profesorja. Dlje časa je bil predstojnik Oddelka za slovanske jezike in književnosti, od 1964 do 1966 tudi prodekan in od 1968 do 1970 dekan Filozofske fakultete. Upokojil se je 1978, a še do 1986 predaval dialektologijo slovenskega jezika – bil je odličen pedagog in mentor. L. 1984 je postal zaslužni profesor Univerze v Ljubljani, kot gostujoči profesor pa je razen po nekdanji skupni državi predaval tudi na več tujih univerzah – v Italiji, Avstriji, Rusiji, Belorusiji in Nemčiji, na Nizozemskem, Norveškem in Poljskem. Eden od Logarjevih pomembnih strokovnih in pedagoških dosežkov je bila ustanovitev *Seminarja slovenskega jezika, literature in kulture* 1965, na njem je predaval dve desetletji. V letih 1967–1969 je urejal tudi osrednjo slovensko jezikoslovno publikacijo *Slavistično revijo*.

Ves čas, tudi po zaposlitvi na fakulteti, pa je sodeloval z Inštitutom za slovenski jezik pri SAZU (danes Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša pri Znanstvenoraziskovalnem centru SAZU), in sicer pri urejanju 4. in 5. knjige *Slovarja slovenskega knjižnega jezika*, zlasti pa pri dialektoloških raziskavah na inštitutu. Še naprej je sodeloval pri terenskem zbiranju gradiva za

SLA in vanj pritegnil tudi svoje študente, ki so pod njegovim mentorstvom po vprašalnici za SLA zapisali in opisali okrog 350 krajevnih govorov. Nova spoznanja o slovenskih narečjih sta z Jakobom Riglerjem 1983 strnila na novi *Karti slovenskih narečij*, 1975 pa so izšla *Slovenska narečja*, v katerih je Logar poljudnostrokovno predstavil glavne značilnosti slovenskih narečij – tudi z izbranimi narečnimi besedili, ki jih je v dopoljnjeni izdaji 1993 opremil še z zvočnimi posnetki na kasetah. Bera njegovih znanstvenih in strokovnih člankov o slovenskih narečjih, ki jih je objavljajal v domačih in tujih jezikoslovnih publikacijah, je bogata – največ razprav je posvetil primorskim in koroškim narečjem, zlasti v zamejstvu, veliko je tudi prispevkov o štajerskih in rovtarskih narečjih, več kot deset jih je posvetil gorenjščini in dolenjščini z belokranjskima narečjema, nekaj manj jih je s področja panonskih narečij. Ukvarjal se je predvsem z glasoslovno ravnino in naglasom, a ga je zanimalo tudi oblikoslovje in skladnja ter seveda besedno bogastvo slovenskih narečij. Od 1958 je sodeloval pri projektu Mednarodnega slavističnega komiteja *Slovanski lingvistični atlas* (OLA), tj. pri njegovi pripravi, organizaciji in zbiranju gradiva. Zapisal in v *Fonoloških opisih* 1984 opisal je deset krajevnih govorov za ta atlas, pripravil pa je tudi *Izhodiščni splošno-slovenski fonološki sistem* z inventarjem, distribucijo in izvorom fonemov slovenskega jezika ter kot urednik in avtor sodeloval pri nastajanju več zvezkov OLA. Razvoj slovenskega jezika pa je raziskoval tako skozi govorjena narečja kot z analizo pisnih zgodovinskih virov. Med drugim je soavtor kritične izdaje *Brižinskih spomenikov* in njihovega fonetičnega prepisa, ki ga je pripravil skupaj s Francem Jakopinom in Janezom Zorom (1992, 1993).

Med mnogimi priznanji, ki jih je profesor Tine Logar dobil za svoje uspešno znanstvenoraziskovalno in pedagoško delo, je treba izpostaviti častno članstvo v Slavističnem društvu Slovenije, predvsem pa članstvo v Slovenski akademiji znanosti in umetnosti, kamor je bil 1972 izvoljen za dopisnega, 1981 pa za rednega člana. L. 1986 je postal tudi dopisni član Jugoslovanske akademije znanosti in umetnosti v Zagrebu, 1994 pa je na predlog SAZU prejel državno nagrado Republike Slovenije za življenjsko znanstvenoraziskovalno delo na področju slovenskega jezikoslovja.

Njegova zbrana dela so skupaj z bibliografijo 1996 izšla v monografiji *Dialektološke in jezikovnozgodovinske razprave*, ki jo je uredila Karmen Kenda - Jež.

Umril je 24. decembra 2002 v Ljubljani. — JOŽICA ŠKOFIČ

Milko Matičetov

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Arhiv SAZU.

Milko Matičetov (Ukmar) se je 10. septembra 1919 rodil v Koprivi na Krasu. L. 1938 je maturiral na klasični gimnaziji v Gorici in študiral v Padovi (1938–1943). Padovanske izpite je 1947 nostrificiral v Beogradu in Filozofska fakulteta v Ljubljani mu jih je priznala kot enakovredne izpitom: A. umetnostna zgodovina s klasično arheologijo in etnologijo, B. italijanski jezik s književnostjo, C. slovenski jezik s književnostjo in latinski jezik. Po kapitulaciji Italije se je pridružil prekomorcem in bil dodeljen I. tankovski diviziji, za katero je uredil pet števil glasila *Čelična jeklena pest*.

Po demobilizaciji iz Jugoslovanske ljudske armade 1945 se je zaposlil v Etnografskem muzeju v Ljubljani, vendar je že 1952 postal prvi redno zaposleni član Inštituta za slovensko narodopisje pri SAZU v Ljubljani in bil istega leta v Antwerpnu navzoč pri ustanovitvi *International Society for Folk-Narrative Research*.

L. 1955 je pri isti ustanovi doktoriral s folkloristično témo *Sežgani in pre-rojeni človek* (objava 1961). Že od začetka raziskovalnega dela na meji dveh in več jezikov in kultur se je zavzemal za sodelovanje strokovnjakov različnih narodnosti in je bil glavni pobudnik za neformalno združbo etnologov vseh narodnosti v vzhodnih Alpah. Na prvem sestanku 1956 v Ljubljani si je naredila ime Alpes Orientales. Udeležil se je več domačih in mednarodnih etnoloških, slavističnih in romanističnih zborovanj.

Z Nikom Kuretom sta zasnovala in 1972 začela izdajati zbornik ISN, *Traditiones*.

Od 1975 do 1985, ko se je upokojil, je bil upravnik Inštituta za slovensko narodopisje. L. 1995 je bil izvoljen za izrednega in leta 2001 za rednega člana Slovenske akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani. Dobil je številna priznanja in nagrade tako na tujem kot doma; z njimi so se mu oddolžili predvsem Slovenci v Italiji, med drugim Levstikovo, Murkovo in Štrekljevo nagrado.

Na življenjsko pot mladega Milka Matičetovega in njegovo strokovno usmeritev so odločilno vplivali Virgil Šček, Ivo Juvančič, Arturo Cronio in Ivan Grafenauer. Slovenska javnost ga pozna predvsem po *Rožicah iz Rezije* in *Zverinicah iz Rezije* (1972, 1973), čeprav je napisal tudi čez sto znanstvenih filoloških člankov, v katerih je povezoval znanje iz jezikoslovja, slovstvene in drugih panog folkloristike in etnologije. Nagnjenost do literature izpričujejo njegove razprave, ki niso prenesle stroge metodološke in terminološke discipline, in še bolj očitno lastno ustvarjanje, ko je strokovna dognanja (o škržadih) do zadnjega predstavljal kar v verzih. Že prej se je bila njegova umetniška narava posrečeno združila z njegovo filološko pedantnostjo v razpravi o dišečih narcisah, za katere je po celotnem slovenskem etničnem

ozemlju poiskal na desetine lokalnih imen, od katerih se mu je najbolj priljubilo bedenica.

Milko Matičetov je bil veliko raje na terenu kot v kabinetu. Njegov strokovni nazor je izhajal iz lastne empirične izkušnje in na tej podlagi je cenil zemljepisno-zgodovinsko metodo, ki ima za nalogo rekonstruirati razvoj ali propad posameznega sižerja prostorsko in časovno.

Kot neprekosljiv terenski delavec je imel pred očmi celotno slovensko etnično ozemlje, vendar se je najraje posvečal obrobnim pokrajinam: Posočju, Slovenski Istri, Krasu, Zgornji Savski dolini, Koroški, Prekmurju in Porabju, dokler ga ni popolnoma osvojila Rezija in ga tudi najbolj proslavila. Veliko folklornega gradiva iz te samotne doline pod Kaninom čaka na objavo in dala mu je priložnost za številne članke in razprave o mitoloških temah, ki segajo tja v antiko.

Obdobje akademika Milka Matičetovega je bilo obdobje primerjalne slovsstvene folkloristike. Polemična drža do nje v času nove konceptualizacije slovenske etnologije in prislovična samokritičnost sta mu jemala veter iz jader. Občutljivost umetnika ga je oddaljevala od zasnovanih nalog, da se je raje družil z rožicami, zverinicami in škržadi.

L. 1977 je akademik Milko Matičetov objavil mitološko razpravo o *Času*. Zanj se je ustavil v zgodnjem jutru 5. decembra 2014. —MARIJA STANONIK

Literatura: Marija Stanonik, Folkloristični portreti iz 20. stoletja, Založba ZRC, ZRC SAZU, Ljubljana 2013, 427–476.

Boris Merhar

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Naslovnica Zgodovine slovenskega slovstva. Slovenska matica, Ljubljana 1956.

Boris Merhar, roj. 1. maja 1907 v Trstu, umrl 24. junija 1989 v Ljubljani, je bil literarni zgodovinar in folklorist. Izredni član Slovenske akademije znanosti in umetnosti je postal 25. marca 1976, redni član 23. maja 1985.

Po klasični gimnaziji v Ljubljani je dokončal slavistiko na ljubljanski Filozofski fakulteti in 1932 diplomiral. Sprva je poučeval na gimnaziji v Ljubljani, od 1936 do 1945 pa v Novem mestu. Med drugo svetovno vojno je bil v italijanski in nemški internaciji, po koncu vojne je do 1947 poučeval na ljubljanskem učiteljskišču, od tedaj do upokojitve na Pedagoški akademiji v Ljubljani, vmes od 1960 do 1967 tudi na ljubljanski Filozofski fakulteti.

Prvo razpravo o Levstiku in Stritarjevem svetožalju, oprto na Jungovo tipologijo miselno ekstravertiranega in čustveno introvertiranega človeka, je objavil leta 1933. Potem je spremenil pogled na literarno umetnost in nedvomno tudi na človeka oz. problematiko njegove eksistence ter se oprijel raziskovanja konkretnih vsebin besedne umetnosti. Ohranil pa je, nedvomno v povezavi z začetkom svojega znanstvenega prizadevanja, lastnost, ki ga je razlikovala od strokovnih kolegov, težnjo po odkrivanju tipike raznorodnih pojavov, torej koncept teoretsko naravnane raziskovanja empiričnega literarnega gradiva. Osredotočil se je na tri večje časovne komplekse v razvoju slovenskega slovstva oz. književnosti.

V območju preučevanja našega folklornega pesništva je napisal študijo o slovenski ljudski pesmi za prvo knjigo Matičine *Zgodovine slovenskega slovstva* (1956). Pomembno je sodeloval tudi v uredništvu in pripravi prve knjige nove izdaje monumentalne zbirke *Slovenskih ljudskih pesmi* (Slovenska matica, 1970), če ne omenjamo njegovih drugih, prav tako tehtnih folklorističnih prispevkov.

Merharjeva težnja odkriti tipične lastnosti ali prevladujoče zakonitosti pojavov se je ohranila v študijah o slovenski poeziji 18. in 19. stoletja. Osredinjen na metrični ustroj pesništva je med drugim raziskal in opisal dva modela Prešernovih balad. Pesmi je nasploh razvrščal oz. klasificiral z vidika njihove notranje strukture in funkcionalnosti. Že pri Vodniku in Prešernu začeto verzologijo je poglobljeno nadaljeval, ko je od metrične shematike prešel k besedni realizaciji verza, zvočnim kakovostim jezika, ritmu in rimi. Na temelju statistično kvantifikacijske metode mu je uspelo prikazati krhko problematiko svobodnega verza v slovenski poeziji 19. stoletja, razvoj muzikalno-pomenske plasti pesništva, kjer se je težko izogniti skrajno subjektivnim ali pogojnim sodbam.

Vrhunec Merharjevega znanstvenega dela predstavlja tretje področje naše literarne preteklosti ali polpreteklosti. Na temelju predvojnih Cankarjevih *Zbranih spisov* in *Pisem Ivana Cankarja* v uredništvu Izidorja Cankar-

ja je pripravil novo izdajo Cankarjevega *Izbranega dela* v desetih knjigah (1951–1959). Če je morda v izboru del tukaj nekoliko popustil manj prijaznemu odnosu tistega časa do simbolizma, se je v opombah sprostilo njegovo občudovanja vredno znanje o prvem klasiku naše književnosti. Tako je nadaljeval in dopolnil na drugi, nedvomno višji ravni delo svojega očeta, Ivana Merharja, Cankarjevega sodobnika in pritrjevalnega recenzenta pisateljeve umetnosti. Z izostrenim občutkom je odkril številne tematske in motivne povezave ter pojasnil nastajanje ključnih človeških likov v Cankarjevi književnosti od prvih osnutkov do uresničitve. Merharjevo cankarjeslovje je olajšalo poznejšo, danes najpopolnejšo izdajo pisateljevega opusa v Zbranih delih slovenskih pesnikov in pisateljev.

Bibliografija njegovih objav je uvrščena v Letopis SAZU 1976 (str. 65–66).
—FRANCE BERNIK

Dušan Moravec

Zg.: Foto Tihomir Pinter.

Sp.: V Slovenskem gledališkem muzeju, v fotelju, ki so mu ga ob upokojitvi podarili sodelavci MGL. Ikonoteka Slovenskega gledališkega inštituta.

Rodil se je 4. oktobra 1920 v Ljubljani. Po maturi se je vpisal na Filozofsko fakulteto, ob okupaciji pa študij prekinil in se vključil v Osvobodilno fronto. Del vojne je preživel v italijanskih taboriščih, nato pa kot vojni dopisnik objavljaj poročila v *Slovenskem poročevalcu*, tudi o gledališki dejavnosti partizanskega SNG na osvobojenem ozemlju. Po vojni je diplomiral iz slovenske, jugoslovanske in primerjalne književnosti, do 1949 pa urejal kulturno rubriko *Slovenskega poročevalca*.

L. 1949 je bil z Jožetom Tiranom pobudnik ustanovitve Mestnega gledališča Ljubljana, 1951 pa njegov soustanovitelj in nato do 31. avgusta 1962 t. i. hišni dramaturg. Obdobje Moravčevih polemičnih odzivanj na kritične zapise o Mestnem gledališču (še zlasti Filipa Kalana 1952) je bilo kratko. Gledališče se je 1962 preimenovalo v Mestno gledališče ljubljansko; historiat in »mladostniške« težave gledališke institucije v letih 1951–1961 popisuje v knjigi *Desetletje na prepihu*, 1998. Moravec je kot dramaturg (funkcija dramaturga je v tistem času zajemala umetniško vodenje gledališča v celoti) odločilno izbiral in skrbel za repertoar, v spored MGL pa je ob spodbujanju domače dramske pisave vpeljal tudi uprizarjanje izvirnih novosti sodobnih, pri nas še neznanih avtorjev – ta pristop je kmalu postal trajni vzorec in pravilo. Kontekst časa in prostora sta namreč terjala dobro razgledanost po gledaliških prizoriščih v Evropi in ZDA – zato je bila za repertoar in splošno gledališko dinamiko ključnega pomena odprtost za sveže avtorske pisave in dela, ki so slovenski kulturni prostor ohranjali v stiku z razvojnimi trendi v tujini. O širini Moravčevega razumevanja gledališke produkcije pričajo njegovi »zapiski« z gledaliških obiskov po Evropi v petdesetih letih (Dunaj, Pariz, Milano, Atene, Berlin, Praga, Varšava), ki jih je v knjigi objavil 1962. Smer, ki so jo dodatno razvili trije temeljni dramaturgi slovenskih gledaliških institucij (Grün, Filipič, Štih), je nakazal že Moravec. V vodstveni etiki in estetski dinamiki je poudarjal komunikativno odprtost do občinstva.

Da je Dušan Moravec s svojimi pobudami in koncepti zastavil temelje sodobnega dramaturškega pristopa, potrjujejo publikacije, ki veljajo za gradnike slovenske gledališke kulture. L. 1958 je zasnoval specializirano teatrološko zbirko Knjižnico MGL, urejal jo je do 1966: usmeril jo je ambiciozno in večstransko, da bi tudi tako zadržal korak Slovenije z aktualnim stanjem duha zunaj svojih meja. Knjižnica MGL je že tedaj objavljala esejistična dela, spomine gledaliških ustvarjalcev, priročnike, tudi dramska besedila, pri čemer je objavljanje predlog za duhovite domisleke t. i. satiričnega kabareta trajalo kratek čas. Združevanje teorije in prakse je bil pogloblitveni pristop k vodenju zbirke, perspektivni cilj pa je bilo nastajanje izvirnih »znanstvenih« del.

Naslednja premena je sledila, ko je Moravec v obdobju 1962–1975 postal ravnatelj Slovenskega gledališkega muzeja (SGM), ki ga je v odločilni meri usmeril k raziskovalnemu in hkrati sistematičnemu zgodovinenju slovenskega gledališča. Med publikacijami, ki jih je uvedel odtlej, omenimo zbirko *Dokumenti Slovenskega gledališkega muzeja*, ki velja za začetek periodike za slovensko gledališko zgodovino – in bo 2019 dočakala svoj stoti zvezek. Drugi temeljni kamen, *Repertoar slovenskih gledališč*, ki ga je SGM začel izdajati 1967, ob stoletnici profesionalne slovenske gledališke dejavnosti, je bil z razširitvijo gledaliških zvrsti in žanrov 1992 preimenovan v *Slovenski gledališki letopis*. Tudi s temi pobudami je bil Moravec eden prvih pobudnikov za oblikovanje inštitutskega načina dela, kar je naposled sledilo 2014 s prestrukturiranjem SGM v Slovenski gledališki inštitut (SLOGI). Razvoj je Moravcu pritrnil.

Po upokojitvi je Moravec 1981 postal redni član razreda za filozofske in literarne vede SAZU. V tem času se je povsem posvetil raziskovalnemu in uredniškemu delu, kot član komisij, svetov in odborov pa ostajal vpet v dogajanje. Že pred tem je zaradi obsežnega znanstvenega dela prejel vrsto nagrad, med katerimi omenimo nagrado Prešernovega sklada (1968), zlato značko Borštnikovega srečanja (1979), Sterijevo nagrado (1986), Schwentnerjevo nagrado (1991) in srebrni častni znak svobode (1996).

Glede na obsežnost Moravčeve teatrološke dejavnosti in njegove bibliografije omenimo nekaj temeljnih monografskih del: *Slovensko gledališče Cankarjeve dobe* (1892–1918), 1974; *Slovensko gledališče od vojne do vojne* (1918–1941), 1980; *Temelji slovenske teatrologije*, 1990; *Slovenski režiserski kvartet (z gostom)*, 1996; *Slovensko gledališko petletje: Ljubljana – Maribor – Trst* (1945–1950), 1999; *Sto slovenskih dramskih umetnikov* (s soavtorjem Vasjo Predanom), 2001. Ob več portretnih knjigah (J. Tiran, F. Delak, I. Cankar, I. Borštnik, A. Verovšek, H. Nučič) in ukvarjanju z zbranimi deli več avtorjev (A. Aškerc, L. Kraigher, L. Mrzel, A. Leskovec) in njihovo korespondenco (F. Govekar, J. Lavrin in A. Slodnjak) je Moravec objavil še več sto razprav in esejev v strokovnih revijah in zbornikih ter v leksikalnih publikacijah (npr. *Slovenski biografski leksikon*, *Enciklopedija Jugoslavije*). Bil je tudi urednik za gledališče pri *Enciklopediji Slovenije* in objavljal v publikacijah SAZU. Sintezo heterogenega strokovnega opusa akademika Dušana Moravca ponuja zbornik *Pogledi na delo Dušana Moravca*, ki je bil leta 2012 izdan prav v zbirki *Dokumenti SGM ob 60-letnici ustanove* (ur. V. Predan in I. Svetina). Ta publikacija na najbolj celovit način zaokroži Moravčev odtis v slovenski kulturi in kontinuiteti razvoja slovenske gledališke umetnosti.

Umr. l. je 25. februarja 2015 v Ljubljani. —PRIMOŽ JESENKO

Rajko Nahtigal

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Ob svoji 70-letnici leta 1947 s študenti v NUK. Iz knjižnice Oddelka za slavistiko in slovenistiko na Filozofski fakulteti v Ljubljani.

Rodil se je 14. aprila 1877 v Novem mestu in umrl 29. marca 1958 v Ljubljani. Od 1895 je na Dunaju študiral slovansko in klasično filologijo ter indoevropеistiko. Doktoriral je 1901 z razpravo *Ein Beitrag zu den Forschungen über die sogenannte Besēda trehъ svjatitelej* (objavljena 1902), postal bibliotekar v Seminarju za slovansko filologijo (1898–1900), študijsko potoval v Rusijo (1901–1902), po vrnitvi na Dunaj pa je delal kot lektor ali docent za ruščino na več ustanovah (1903–1913). Na univerzi v Gradcu je bil 1913 imenovan za izrednega (in 1917 za rednega) profesorja slovanske filologije s posebnim ozirom na slovenščino. Zavzemal se je za ustanovitev univerze v Ljubljani in Akademije znanosti in umetnosti. Med prvimi je 1919 postal redni profesor. Seminar za slovansko filologijo je vodil do 1953, bil dvakrat dekan Filozofske fakultete (1919–1920, 1934–1935) in rektor Univerze v Ljubljani (1927–1928), redni član AZU od ustanovitve 1938 in njen prvi predsednik (1939–1942). Predsedoval je Znanstvenemu društvu za humanistične vede (1921–1939) in Slavističnemu društvu (1935–1937), se zavzemal za znanstvene revije in časopise in bil so- in urednik *Časopisa za slovenski jezik, književnost in zgodovino*, *Razprav Znanstvenega društva za humanistične vede*, *Južnoslovenskega filologa* in *Slavistične revije*.

Za znanstvene zasluge je bil imenovan za dopisnega člana Slovanskega ústava v Pragi 1929, Srbske kraljevske akademije v Beogradu 1930, Jugoslovenske akademije znanosti i umjetnosti v Zagrebu 1931 in častnega člana Slavističnega društva 1937.

Bibliografija R. Nahtigala obsega 87 razprav, člankov, ocen, priložnostnih zapisov – tudi odzive na aktualno dogajanje (etnije na zahodni meji, marrizem) – in osem del (v desetih knjigah). Nahtigal je po znanstvenem profilu paleoslavist, rusist, primerjalni jezikoslovec in zgodovinar slovanske filologije. Epizoda v njegovom delu je albanistično udejstvovanje (1908–1923): njegovi knjižnojezikovni pogledi so vtكاني v albansko slovnico Gj. Pekmezija iz 1908, na povabilo literarne komisije iz Skadra je študijsko obiskal Albanijo z nalogo, da v ekspertizi presodi primernost osrednjega albanskega narečja kot podlage za moderni knjižni jezik 1917 in napiše razprave za potrebe te ekspertize.

Nahtigalu je najbližja paleoslavistična problematika: stara cerkvena slovanščina, panonsko-moravski spomeniki, alpsko-karantanski prostor kot kulturno stičišče, še posebej pa ugotavljanje prvotne besedilne povezanosti med glagolskimi spomeniki in njihovimi odtrganimi deli, določanje njihovih grških izvirkov ipd.

Že v disertaciji je jezikovno in motivno analiziral ruska apokrifna besedila zvrsti »vprašanj in odgovorov«, deloma prevajana že v 12. in 13. stoletju

iz južnoslovanskih ustreznih, ki z izvirniki segajo do cerkvenih očetov v 4. stoletju. V razpravah Freisingensia I–IV (1915–1924) je prepletal jezikoslovne, besedilne, zgodovinske, listinske in kulturološke filološke pristope. Pri latinsko pisanem kodeksu (z vpetimi *Brižinskimi spomeniki*) je z analizo zvrstne narave kodeksa, strukturiranosti in umeščenosti besedil, pripisov posestno-zgodovinske vsebine za identifikacijo posesti, darovalcev in prejemnikov določil motive, čas in prostor nastanka spomenikov (do umeščanja na severozahod Koroške ga je vodila tudi študija o nosnikih), pomenska in arealna analiza leksemov *v uzmazi ili v ziniſtve* BS I₅ in *v zniciftve /.../ v uzmaztve* BS III₃₆ pa ga je vodila do možnosti, da so bili Brižinski spomeniki povezani s starocerkvenoslovanskim slovstvom prek skupnih pravirov. V znanstvenokritični izdaji *Euchologiuma Sinaiticuma* I–II (1941–1942) pa se zaradi prisotnosti starovisokonemške svetoemmeranske molitve dopušča možnost karantansko-panonskega krščanskega izročila že pred prihodom Cirila in Metoda. Temeljito poznanje zgodovine problemov in natančnost v izvajanju odlikujeta tudi naslednje razprave: *Doneski k postanju glagolice* 1923, kjer obravnava vire za glagolico in še posebej črkopisne vire za negrške glasove *b, ž, dz, č, z*; *Starocerkvenoslovanski evhologij* 1925, kjer dokazuje, da ga je prepisovala ista roka kot odlomek glagolskega »služebnika« iz skupnega prevoda starobizantinskega evhologija iz časa Cirila in Metoda; *Starocerkvenoslovanske študije* 1936 s pomensko-etimološko obravnavo redkih leksemov (npr. *vsodŕ* 'communio', *rovanije* 'munera (oblata)', *potpŕęga* 'uxor dimissa', *džŕluto*). Trajni prispevek predstavljajo: izdaja *Jerneja Kopitarja spisov* 1.–2. (1944–1945) s spisi iz let 1818–1824 in 1825–1834 ter *Uvoda v slovansko filologijo* 1949.

Pomembna rusistična dela so *Akzentbewegung in der russischen Formen- und Wortbildung. I. Substantiva auf Konsonanten* 1922 (napisano l. 1912) s podanimi samostalniškimi akcentskimi vzorci in medsebojnimi razmerji, *Ruski jezik v poljudnoznanstveni luči* 1946 s predstavitvijo ruskega jezika in njegovega razvoja ter znanstvenokritična izdaja *Slova o polku Igoŕevŕ* 1954, klasičnega dela ruskega slovstva, rekonstruiranega v staroruskem jeziku 12. stoletja.

Slovanski jeziki 1938 (dopolnjena izdaja 1952) so Nahtigalovo osrednje in kljub časovni distanci še vedno tehtno in dvakrat prevedeno primerjalno-jezikoslovno delo, v katerem predstavlja smeri postopne geneze najprej do enovite predzgodovinske praslovanščine, nato pa divergentne razvoje do modernih slovanskih jezikov.

Nahtigalove etimološke in imenoslovne razprave se z redkimi izjemami (npr. *Doberdob*, slovensko narečno *vud*) nanašajo na besedje panonskega, moravskega in karantanskega območja (npr. *prisuha* – *prešuštvo*, *Kocelj*, *Svetovid*, *Rastic*, *Hrvat*, antično *Pelso* 'Blatno jezero').

Njegova bibliografija je objavljena v *Slavistični reviji* I (1948), 100–105 in X (1957), 333–334. O njegovem življenju pišeta Rudolf Kolarič v *Slavistični reviji* I (1948), 95–100, in France Tomšič v *Jeziku in slovstvu* 7/4 (1962), 97–100. Prim. tudi *Slovansko jezikoslovje – Nahtigalov zbornik*. Prispevki z mednarodnega simpozija v Ljubljani, 30. 6.–2. 7. 1977. Ur. F. Jakopin. Ljubljana 1977. XI + 528 str. —ALENKA ŠVIC - DULAR

Anton Ocvirk

Zg.: Leta 1964. Foto Wikipedia.

Sp.: Leta 1964. Osebni arhiv Tadeja Ocvirka.

Anton Ocvirk se je rodil 23. marca 1907 na Žagi pri Bovcu. Po krajšem študiju filozofije na Dunaju je od 1927 do 1931 študiral slavistiko in primerjalno književnost v Ljubljani, doktoriral je 1933, se izpopolnjeval v Parizu in Londonu, nato pa 1937 začel predavati primerjalno književnost in literarno teorijo na ljubljanski univerzi. Bil je sodelavec OF od 1941, od jeseni 1943 v zaporu in nemški internaciji. Po vojni je bil do 1971 predstojnik oddelka za primerjalno književnost in literarno teorijo na Filozofski fakulteti ljubljanske univerze. Od 1950 do upokojitve 1974 je tu predaval kot redni profesor. Za rednega člana SAZU je bil izvoljen 3. julija 1964, tega leta je postal upravnik Inštituta za slovensko literaturo in literarne vede pri SAZU. Od 1947 do 1955 je bil prodekan, nato dekan Filozofske fakultete v Ljubljani, 1975 je prejel državno nagrado za življenjsko delo. Umrl je v Ljubljani 6. januarja 1980.

Anton Ocvirk se je s svojim znanstvenim delom uvrstil med osrednje nosilce slovenske literarne vede v 20. stoletju. Bil je učenec in naslednik Ivana Prijatelja in Franceta Kidriča, njuno znanstveno smer je razširil in poglobil s tem, da jo je približal dognanjem sodobne evropske humanistike. To je storil na treh različnih in med sabo povezanih področjih literarne vede: v literarni zgodovini, literarni teoriji in literarnoznanstveni metodologiji. Kot literarni zgodovinar se je posvečal tako zgodovini slovenske književnosti kot evropskih literatur, predvsem pa odnosu med obojima. Že 1931 je začel kot literarni zgodovinar preučevati pesništvo Srečka Kosovela, po vojni je pripravil in uredil njegovo zbrano delo z obširnimi opombami in razlagami, ki ostajajo za spoznavanje moderne slovenske poezije temeljnega pomena. V starejšo književnost je posegel 1933 z razpravo *Levstikov duševni obraz*, izdelano s pomočjo modernih raziskovalnih metod. Po vojni je uredil zbrano delo Janka Kersnika z znanstveno-kritičnimi komentarji, ki so z dopolnitvami v posebnih razpravah osvetlili problematiko slovenskega literarnega realizma in naturalizma, podobno je storil kot urednik Prijateljeve kulturnopolitične zgodovine Slovencev. V obsežnih razpravah, objavljenih v posameznih knjigah Cankarjevega zbranega dela, ki mu je bil od 1967 do 1977 glavni urednik, je na novo osvetlil slovenski sprejem impresionizma, dekadence in simbolizma. V razpravi *Pregled slovenske literature od leta 1918 do 1938* je načrtno literarnozgodovinsko zanesljiv prerez novejših literarnih smeri. Ob tem je v univerzitetnih predavanjih razvijal celovite poglede na razvoj evropske oziroma svetovne literature, v obsežnih študijah pa interpretiral značilne primere evropskega romanopisja.

Anton Ocvirk velja upravičeno za znanstvenega utemeljitelja literarne teorije na Slovenskem. Že pred vojno je začel izdelovati obsežno in izvirno zasnovano sistematiko pesniškega sloga, verza in jezikovnih izraznih

sredstev. Dognanja, ki so bila objavljena po vojni v vrsti študij in knjižnih objav, ostajajo podlaga tovrstnih raziskav v slovenski literarni vedi. Pridružujejo se jim Ocvirkova dela s področja teorije in metodologije literarne znanosti, ki jo je začel razvijati z obsežno *Teorijo primerjalne zgodovine* (1936) in predvojnimi razpravami o historizmu v literarni zgodovini in o ruskem formalizmu, po vojni pa jo je sistematično zajel v knjižno objavo *Literarna teorija* (1978). Tudi v tem predelu literarne vede je podobno kot v zgodovinskih in teoretskih delih uveljavljal načela strogo znanstvenega, historično empiričnega in neopozitivističnega raziskovanja, podprtega s kritiko nasprotnih stališč.

Ob teh osrednjih delih je po 1945 veliko svojih sil posvetil urejanju znanstvenih glasil, izdaj in zbirk, osrednjih in temeljnih. Od 1946 do 1963 je bil glavni urednik *Slavistične revije*, od 1946 zbirke *Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev*, od 1964 do 1976 zbirke *Sto romanov* in od 1978 *Literarna leksikona* pri literarnem inštitutu ZRC SAZU: Tudi s temi zamislimi in njihovo izvedbo je postavljaj temelje novejši literarni vedi na Slovenskem.

—JANKO KOS

Karel Oštir

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Naslovnica Beiträge zur alarodischen Sprachwissenschaft. Wien, Leipzig 1921.

Rodil se je v Arnačah (tedaj Šentilj pri Velenju) 13. oktobra 1888. Gimnazijo je obiskoval v Celju in Mariboru, kjer je 1909 maturiral. Nato je do 1913 študiral primerjalno jezikoslovje v Gradcu in na Dunaju. L. 1914 je odšel na študij v London, a se je ob začetku vojne vrnil na Dunaj. L. 1918 je bil vojak avstro-ogrske vojske. L. 1919 je v Gradcu promoviral z disertacijo o praindoevropskem dolgovokalnem intranzitivu. V letnem semestru študijskega leta 1921/22 je začel predavati primerjalno jezikoslovje na ljubljanski univerzi. Istega leta je bil izvoljen za docenta, 1924 za izrednega in 1932 za rednega profesorja. L. 1959, ko je bil upokojen, je pedagoške obveznosti na ljubljanski Filozofski fakulteti zapustil svojemu učencu Bojanu Čopu. L. 1953 je bil izvoljen za rednega člana SAZU, a je se je 1958 članstvu odpovedal.

Karel Oštir je bil prvi slovenski predstavnik etimološke metode *Wörter und Sachen*, ki bolj kot dotedanja mladogramatična prizadevanja poudarja pomen raziskovanja poimenovanega. S to metodo se je v svojih graških letih seznanil pri profesorju Rudolfu Meringerju, študij na Dunaju pri profesorju Paulu Kretschmerju pa mu je poleg poglobljenega znanja indoevropskega primerjalnega jezikoslovja obudil tudi navdušenje za odkrivanje substratnih plasti antične Grčije, širšega balkanskega prostora in Male Azije. Od tod izvira njegovo zanimanje za alarodsko jezikoslovje, ki mu je posvetil že dovršen del doktorske disertacije. Alarodsko jezikoslovje je veja primerjalnega jezikoslovja, ki raziskuje sorodstvene odnose med jeziki, ki so se pred prihodom Indoevropcejev govorili med Pireneji na zahodu in Kavkazom na vzhodu. Na osnovi skopega poznavanja predindoevropskih jezikov Evrope (zapisi z Lemnosa, etruščina, baskovščina) in na osnovi substratnih elementov v indoevropskih jezikih odkriva jezikovno stanje v Evropi pred prihodom Indoevropcejev. Ugotavlja tudi sorodnost predindoevropskih jezikov Evrope s semitskimi, altajskimi, berberskimi in drugimi jeziki, ki se še danes govorijo v bližini Evrope.

Sprva so ga privlačevala zlasti etimološka in slovnična vprašanja iz indoevropskega primerjalnega jezikoslovja. Že 1913 je napisal razpravo o takrat imenovanih *x*-glasovih, ki jih po odkritju hetitsčine imenujemo laringali, in jih primerjal s semitskimi goltniki. Tudi v poznejših letih je ostal zvest primerjalnemu indoevropskemu jezikoslovju, a se je ob tem posvečal tudi raziskovanju predindoevropskih jezikovnih plasti Evrope.

Jezikoslovni opus profesorja Karla Oštirja obsega 28 bibliografskih enot na več kot 1000 straneh. Od tega so skupaj z neobjavljeno disertacijo tri knjižne enote. Sprva se je posvečal predvsem indoevropistični problematiki, zlasti problemom armenske, baltske in slovanske leksike. Nekatero od predlaganih Oštirjevih primerjalnozgodovinskih leksikalnih interpretacij

so danes splošno sprejete (npr. lit. *siena* 'stena, meja' k stind. *šyāti* 'vezati', sloven. *slā* 'želja; apetit' < **sōld'a* k cslov. *oslōnōti* 'postati lačen'). Pomembno je posegel na še danes aktualno obravnavo vokalizacije indoevropskih laringalov, prispeval k našemu vedenju nastanka indoevropskih dolgih vokalov in prevojnih razmerij, pojasnil več pojavov baltoslovanske akcentologije in vplival na nadaljnje raziskovanje predindoevropskega substrata na evropskih tleh, tj. na razvoj alarodskega jezikoslovja, ki predstavlja eno od osnov za kasneje zasnovano nostratično teorijo. Njegova zadnja objava datira v 1930. Po ustnem izročilu naj bi se tedaj v celoti posvetil sestavljanju primerjalnega slovarja alarodskih jezikov. Gradivo za nastajajoči slovar je bilo uničeno skupaj s strokovno literaturo ob padcu nemškega letala na NUK leta 1944.

Njegovi nekdanji študenti, mdr. akademiki Bojan Čop, Milan Grošelj in Franc Jakopin, so se s posebno ljubeznijo, hvaležnostjo in spoštovanjem spominjali njegove samosvoje in izvirne osebnosti, ki so jo vseskozi prežemale neposrednost, mladostna zagnanost in hudomušna vedrina.

Izčrpen prikaz življenja in dela Karla Oštirja je napisal Bojan Čop. Objavljen je v 13. številki revije *Linguistica* (1973), ki je posvečena spominu na Karla Oštirja. Spominskemu zapisu v slovenščini in nemščini (str. 3–8) sledi bibliografija (str. 9–12), tej pa podrobnejši prikaz Oštirjevega jezikoslovnega idejnega sveta (str. 13–96).

Umrle je 27. decembra 1973 v Ljubljani. —MARKO SNOJ

Jože Pogačnik

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Pismo akad. Kajetanu Gantarju. Osebni arhiv akad. Gantarja.

Slavist, literarni zgodovinar, rojen 14. marca 1933 v Kovorju pri Trziču. Gimnazijo je obiskoval v Trziču in Kranju (1945–53), po maturi študiral slavistiko na ljubljanski univerzi (1953–58). Po odsluženi vojaščini asistent na Filozofski fakulteti v Zagrebu (1959–69), kjer je doktoriral z disertacijo o Stritarjevem literarnem nazoru (1963). Za njegovo življenjsko pot je bila usodna politično motivirana odstranitev akademskega učitelja Slodnjaka z ljubljanske Filozofske fakultete, s čimer so bile Slodnjakovim učencem in somišljenikom zaprta vrata slovenske univerze. Zato se je kot rešilne bilke oklenil asistenture na zagrebški univerzi, do katere mu je pomagala prof. Marja Boršnik. Zagrebška leta je štel za svoje najbolj perspektivno obdobje, nanj je naredila močan vtis zagrebška stilistična šola s teoretsko poglobljenostjo, ki so jo predstavljali Z. Škreb, A. Flaker, I. Frangeš in S. Petrović. Žal mu je življenje na zagrebški slavistiki grenil predstojnik Fran Petre, ki ga je načrtno šikaniral. Zato si je Pogačnik, ki si je, poročen z Zagrebčanko, v Zagrebu ustvaril dom in družino, prizadeval, da ob prvi priložnosti zapusti zagrebško univerzo. L. 1969 se mu je odprla docentura za slovenistiko na Filozofski fakulteti v Novem Sadu, kjer je kmalu postal redni profesor (1975). Od tam je odšel za profesorja na Pedagoško fakulteto v Osijeku (1981), nato pa na Pedagoško fakulteto v Mariboru, kjer je deloval do upokojitve (1991–95). Na vseh teh treh fakultetah je bil po en mandat tudi dekan.

Bil je član ne le slovenske, ampak tudi hrvaške in srbske Maticе in član *Society for Slovene Studies* v New Yorku. Prejel je prestižno Humboldtovo in Fulbrightovo štipendijo ter vrsto nagrad in priznanj, med drugim Herderjevo nagrado v Avstriji (1989) in priznanje *ambasador znanosti* v Sloveniji (1998). 30. junija 1991 je bil izvoljen za dopisnega člana SAZU, 27. maja 1993 za njenega izrednega in 27. maja 1997 za rednega člana, kjer je bil od 23. marca 1999 do smrti tudi tajnik razreda za filološke in literarne znanosti. L. 1996 je bil izvoljen za dopisnega člana Akademije znanosti v Göttingenu. Umril je 16. avgusta 2002 na Reki. Pokopan je na pokopališču Mirogoj v Zagrebu.

Že v dijaških letih si je skiciral problemsko zasnovano zgodovino slovenskega slovstva, katere poudarki naj bi veljali zlasti tistim področjem, osebam in pojavom, ki so predstavljali v dotedanjih slovenskih literarnih zgodovinah »bele lise«. Zato je npr. zagovarjal tezo o *trojezičnosti* starejših slovstvenih obdobj, kjer je treba poleg slovenskih besedil kot enakovredne obravnavati tudi latinske in nemške tekste naših rojakov, nasploh pa kulturi srednjega veka in zlasti cirilmetodovski tradiciji posvetiti več pozornosti. V periodizaciji literarnih obdobj naj protireformaciji sledita *manierizem* in *barok*, namesto razsvetljenstva naj si sledita oznaki *predromantika* in *klasicizem*, medtem ko vrh pred romantiko (Čop, Prešeren) zasluži ozna-

ko *klasika*. Že kot študent je presenečal z globoko teoretsko osmišljenostjo teh načrtov, ki jih je nato (v soavtorstvu s F. Zadravcem) udejanjil v *Zgodovini slovenskega slovstva* (8 knjig 1968–72), ki je bila pozneje zgoščena v eno samo knjigo, prevedena tudi v srbsčino (1973) in hrvaščino (1991).

Težišče njegovih raziskav je veljalo zlasti prezrtim ali v takratnih literarnih zgodovinah preveč pristransko ovrednotenim osebnostim (npr. Janez Svetokriški, Pohlin, Kopitar, Slomšek). Zato tudi ni slučaj, da je bil eden prvih, ki si je po tajnih kanalih načrtno nabavljala takrat prepovedano emigrantsko literaturo, jo sistematično raziskoval in organsko vključeval v slovensko literarno zgodovino in objavil v Trstu o tej zamolčani literaturi prvo pregledno monografijo (1972). Enega najbolj osebnih mladostnih spisov pa je posvetil Matiji Valjavcu, ki mu je bil blizu ne le kot rojak izpod Storžiča, ampak kot *človek dveh domovin* tudi po življenjski usodi.

V razpravah se ni omejeval samo na literarno zgodovino, ampak se je lotil tudi širših teoretskih vprašanj, zlasti razmerja med poezijo in zgodovino, med ideologijo in umetnostjo (npr. v knjigah *Na križiščih zgodovine* 1981 in *Ponoreli kompasi* 1996).

Med dolgoletnim službovanjem na Hrvaškem in v Srbiji si je s predavanji in objavami intenzivno prizadeval za promocijo slovenske besedne umetnosti med tamkajšnjim občinstvom. Na njegovo pobudo je npr. Matica Srbska izdala prevode vrhunskih del slovenske književnosti v zbirki 30 knjig; literarne in kulturne vezi med slovensko in hrvaško kulturo pa je predstavil v 15 razpravah, vključenih v knjigo *Tragovi u vremenu* (Zagreb 2001). Kot komparativist se je poglobljal tudi v druga slovstva tedanje skupne države (*Jugoslavističke teme*, 1990), bil pa je tudi soavtor prvega slovenskega učbenika makedonščine (1968).

Nič manj zaslug si je pridobil tudi za promocijo slovenistike in slovenske literature v Nemčiji, s predavanji in objavami pa tudi na drugih evropskih in ameriških univerzah. Pri založbi Trofenik v Münchnu je izdal Brižinske spomenike in uredil zbornik relevantnih razprav (*Freisinger Denkmäler* 1968), deset let nato izdal knjigo o Kopitarju pri isti založbi (1978). V seriji *Slavistische Beiträge* je izdal dve knjigi razprav pri založbi Otto Sagner v Münchnu (*Von der Dekoration zur Narration* 1978, *Differenzen und Interferenzen* 1989). Krono teh naporov predstavlja interdisciplinarni simpozij o slovenski kulturi, ki ga je zasnoval v sodelovanju z Reinhardom Lauerjem v okviru Akademije znanosti v Göttingenu, a ga je nekaj tednov pred samim simpozijem doletela smrt; zbornik referatov tega simpozija (*Die Grundlagen der slowenischen Kultur*, Göttingen 2010), ki sta ga po njegovi smrti uredila F. Bernik in R. Lauer, je posvečen Pogačnikovemu spominu. —KAJETAN GANTAR

Prim. Martin Grum, Bibliografija Jožeta Pogačnika, SR 41, 1993, 297–328; Franc Zadavec, Letopis SAZU 41, 1993, 46, in SR 50, 2002, 501–502; Miran Štuhec, Studia Historica Slovenica 2, 2002, 305–312; Matjaž Kmecl, Letopis SAZU 53, 2002, 107–110.

Fran Ramovš

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Gojmir Anton Kos,
Portret F. Ramovša, olje na
platnu. Hrani SAZU.

Rodil se je 14. septembra 1890 in umrl 16. septembra 1952 v Ljubljani. Študij je začel na Dunaju 1910 in ga nadaljeval v Gradcu (1911–1914). Disertacijo o slovenskih odrazih praslovanskih polglasnikov je končal 1912, promoviran je bil po osmem semestru 1914. Za habilitacijo o moderni vokalni redukciji je zbiral narečno gradivo in ekscerpiral besedila do sredine 19. stoletja, v Nemčiji in na Danskem tudi protestantske unikate 1913. Za tisk je pripravil habilitacijsko razpravo *Slovenische Studien* 1914, ki je izšla v *Archiv für slavische Philologie* 1918/1920. Služil je vojsko 1915–1918, po habilitacijskem predavanju o toponimiji v Furlaniji 1918 v Gradcu je bil imenovan za izrednega profesorja na univerzi v Černovicah. Zavzemal se je za ustanovitev univerze v Ljubljani tudi kot tajnik univerzitetne komisije. Med prvimi je bil 1919 imenovan za rednega profesorja slovenskega jezika, postal je dekan FF (1926–1927) in rektor (1934–1935). Prizadeval si je za ustanovitev AZU, po njeni ustanovitvi 1938 je postal redni član in načelnik prvega razreda, nato glavni tajnik (1942–1945) in predsednik (1950–1952).

Zaradi daljnosežnega pomena znanstvene infrastrukture si je prizadeval za ustanovitev znanstvene periodike; postal je glavni urednik *Časopisa za slovenski jezik, književnost in zgodovino* (1917–1928), urednik *Razprav Znanstvenega društva za humanistične vede* (1923–1930), *Razprav Slovenske akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani* prvega razreda I–II (1943–1944), *Razprav Slovenske akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani* drugega razreda I (1950), *Letopisa Slovenske akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani* I–III (1938–1950) in sourednik *Južnoslovenskega filologa* (1921–1950) in *Slavistične revije* III– (1950–).

Za znanstvene zasluge je prejel mednarodna priznanja: imenovanja za dopisnega člana School of Slavonic and East European Studies na Univerzi v Londonu 1925, JAZU v Zagrebu 1926, Srpske akademije nauka v Beogradu in Slovanskega ústava v Pragi 1929, Královské české společnosti nauk v Pragi in Polske akademie umiejętności v Krakovu 1935, Modern Linguistic Association of America 1948 in častnega člana Slavističnega društva 1949. Prejel je Prešernovo nagrado za znanstveno-organizacijski prispevek pri Slovenskem pravopisu 1950.

Zgodnje zanimanje za jezikoslovje je dopolnil s študijem romanistike, germanistike, indoeuropeistike, splošnega jezikoslovja in slavistike pri profesorjih na Dunaju in v Gradcu in se jezikoslovno, filološko in metodološko temeljito izobrazil. Zaradi slabe raziskanosti slovenščine in svojega življenjskega cilja, izdelave slovenske historične slovnice, ki ga omenja v uvodu v *Slovenische Studien* 1918, je začel zbirati avtentično zgodovinsko in narečno gradivo. Tako je pridobil celovit pregled nad problematiko zgodovinskega in

narečnega razvoja slovenskega jezika kot nihče pred njim; to ga je ob izostrenem analitičnem mišljenju in jezikoslovni intuiciji vodilo do preprostih, jezikoslovno prefinjenih in dokazno prepričljivih razlag za oblike in pojave.

Ramovševa bibliografija 1913–1952 obsega 186 enot, med njimi osem knjig: od načrtovane historične slovnice je izdal del II – *Konzonantizem* 1923 in del VII – *Dialekte* 1935 (slušatelji so izdali še *Vokalizem* 1920/21 in *Morfologijo slovenskega jezika* 1952) in *Dialektološko karto slovenskega jezika* 1931 (priročna izdaja 1935). Poleg tega so izšli še *Kratka zgodovina slovenskega jezika* 1936, *Brižinski spomeniki* 1937 (skupaj z M. Kosom) in rožanski slovarček J. Šašlja 1936/37. Ramovš je utemeljitelj moderne slovenistike zaradi pionirskega prispevka k razlagi razvoja slovenskega jezika: definiral je jeziko(slo)vno problematiko, izbiral metodološke pristope, pojasnil posamezne jezikovne segmente in detajle in z analizo genetskega razmerja med vokalnimi sistemi v slovenskih narečjih brežhibno rekonstruiral tudi postopnost v zgodovinskem razvoju. V *Slovensche Studien* je razložil moderno vokalno redukcijo, v *Konzonantizmu* je združil narečne in zgodovinske spremembe slovenskih soglasnikov, v *Dialektološki karti slovenskega jezika* in *Dialektih* je slovenščino razčlenil v narečne skupine in narečja in podrobneje popisal tipične lastnosti. Znanstveni vrhunec je sinteza njegovih pogledov na razvoj slovenščine v *Kratki zgodovini slovenskega jezika* 1936. Jezik alpskih Slovanov osvetljuje z analizo medjezikovnih fonetičnih substitucij, določa glasovno-naglasne in oblikoslovne novosti s kronologijo in areali, genetsko razmerje do južno- in zahodnoslovanskih govorov, podaja proces narečne členitve po 12. stoletju v luči naselitvenih, geomorfoloških, upravno-zgodovinskih, psiholoških idr. dejavnikov. Med ključne jezikovne dejavnike za številne vokalne reflekse uvršča vokalno kvantiteto, naglas in toneme. V besedilih *Brižinskih spomenikov* je odkril dve jezikovni fazi, starejšo iz časa prvopisa, mlajšo iz časa prepisa. V *Slovenskem pravopisu* 1935 (skupaj z A. Breznikom, šolski izdaji 1937, 1938) je avtor pravorečja, po vojni je vodil priprave za novi *SP*. Med Ramovševimi razpravami so pravi biseri imenoslovne in etimološke študije. Ta vrhunski učenjak je osebno napisal nad petdeset knjižnih ocen za pretok znanstvenih informacij, z razpravo iz 1945 pa poskrbel, da bi se politika pri povojni ozemeljski razmejitvi lahko opirala na znanstvene ugotovitve.

Izčrpneje o Ramovšem življenju in delu do 1950 piše Jakob Šolar v *Slavistični reviji* III (1950), 441–445. Njegova bibliografija je objavljena v *Razpravah drugega razreda SAZU* XIII (1990), 283–281. Ponatisi njegovih člankov so izšli 1971 in 1997 v dveh knjigah z naslovom *Zbrano delo* (Dela SAZU 23). Po njem se od 1986 imenuje Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU in 2014 vzpostavljeni slovarski portal Fran (www.fran.si). —ALENKA ŠIVIC - DULAR

Fran Ramovš, Aleksandar Belić, Janez Rotar, Korespondenca med Franom Ramovšem in Aleksandrom Belićem, Ljubljana: SAZU 1990; Darko Dolinar, Pisma Franceta Kidriča Franu Ramovšu, SAZU, Ljubljana: ZRC SAZU 2001. – (Korespondenca pomembnih Slovencev 12).

Primož Simoniti

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Drago Tršar, Primož Simoniti, bron.

Klasični filolog, literarni zgodovinar, prevajalec. Rodil se je 28. decembra 1936 na Golniku. Otroška leta je preživel in osnovno šolo obiskoval v Slovenj Gradcu, kamor je bil oče kot zdravnik prestavljen, nato klasično gimnazijo v Mariboru. Po maturi se je 1954 vpisal na študij klasične filologije na Filozofski fakulteti v Ljubljani in diplomiral februarja 1959. Po vojaški obveznosti je najprej poučeval na gimnaziji v Novem mestu (1960–62). Nato se je kot štipendist DAAD izpopolnjeval na univerzi v Münchnu (1962/63). L. 1964 se je zaposlil kot asistent na Inštitutu za filozofijo in sociologijo pri Univerzi v Ljubljani. L. 1967 izvoljen za lektorja za latinščino, že naslednje leto za asistenta na Filozofski fakulteti v Ljubljani, kjer je nato služboval tudi po izvolitvi za docenta (1979), za izrednega (1981) in rednega profesorja (1987), do upokojitve, ko je prejel naziv zaslužnega profesorja Univerze v Ljubljani (2002). Dvakrat je bil predstojnik oddelka za klasično filologijo, 1996 pa predsednik univerzitetne komisije za Prešernove nagrade študentom.

Po več odmevnih prevodih zahtevnih filozofskih besedil iz novejšje latinščine (Spinozova *Etika*, Descartove *Meditacije*) je v okviru takratnega medakademjskega projekta objavil izčrpno bibliografijo latinskih tiskov, nastalih na slovenskem ozemlju od inkunabul do leta 1848 (*Iugoslaviae scriptores Latini recentioris aetatis 2*, Zagreb - Ljubljana 1972). Ob tem se je intenzivno posvečal zbiranju in preučevanju gradiva za disertacijo z naslovom *Humanizem na Slovenskem in slovenski humanisti do srede 16. stoletja*, ki jo je zagovarjal leta 1978 in je naslednje leto pri Slovenski matici izšla v knjižni obliki in prejela nagrado Sklada Borisa Kidriča ter zbudila pozornost ne le doma, kjer je povzročila premike v periodizaciji in prevrednotenju starejših obdobij našega slovstva, ampak tudi v tujini, tako da je Avstrijska akademija znanosti uvrstila v svoj program prevod v nemščino, ki je z naslovom *Humanismus bei den Slovenen* (v redakciji Marije Wakounig in v prevodu Jožeta Wakouniga) izšel 30 let pozneje (Wien 2008).

Imel je javljena predavanja na več tujih univerzah (Dunaj, Milano, Padova, Würzburg) in se poglobljal v stare knjižne fonde bibliotek na Dunaju, v Würzburgu, Tübingenu, Heidelbergu, Gradcu, Vatikanu, Benetkah), pri čemer se je dokopal do presenetljivih odkritij, tako je npr. med drugim v vatikanski biblioteki odkril Trubarjev osebni izvod prvega dela Novega testameta z okoli 200 Trubarjevimi lastnoročnimi izboljšavami in glosami. Mednarodno odmevno pa je bilo njegovo odkritje prepisa polemične razprave s poglobljeno teološko argumentacijo, naperjene proti humanistu Melachthonu (*Responsio contra Apologiam Philippi Melanchthonis*), ki jo je napisal Bartolomej Arnoldi de Usingen, nekdanji Luthrov učitelj, a pozneje njegov oster kritik. Simoniti je edini ohranjeni prepis te pomembne razpra-

ve, ki je veljala za izgubljeno, odkril v rokopisni zbirki ljubljanske NUK, kjer je bil že dolgo registrirana s signaturo MS 73 in kamor je prišla iz nekdanje licejke (oz. že ob koncu 18. stoletja iz gornjegrajske knjižnice ljubljanskih škofov). Simoniti je besedilo traktata, ki je izredno dragocen za preučevanje najstarejših protestantsko-katoliških polemik, s poglobljeno uvodno študijo in izčrpnim komentarjem na 720 straneh objavil kot 7. Supplement-Band v znanstveni seriji *Cassiciacum* (Würzburg 1978), ki je doživel vrsto ugodnih ocen v najbolj kompetentnih strokovnih revijah.

Poleg tega je objavil tudi vrsto krajših razprav, ki jih je pozneje strnil v knjigi *Med humanisti in starimi knjigami* (Ljubljana 2007), v katerih je opisal portrete in pomen posameznih naših latinistov, med njimi še zlasti Operozov, predhodnikov naše akademije.

Na osnovi teh in drugih objav in odkritij je bil Primož Simoniti 7. junija 2001 izvoljen za izrednega, 1. junija 2007 pa za rednega člana SAZU, kjer je v letih 2007–2010 opravljal tudi funkcijo tajnika II. razreda.

Simoniti pa ni bil samo znanstvenik in učenjak, ampak tudi umetnik, mojster besede. Njegovi prevodi antičnih in srednjeveških leposlovnih umetnin niso samo filološko točni in zanesljivi, ampak tudi polnokrvne besedne umetnine. To velja še zlasti za prevode treh najlepših primerov antičnega romana, nam prej skoraj neznane literarne zvrsti; za dva od teh prevodov je prejel naše najvišje prevajalsko priznanje, Sovretovo nagrado (leta 1974 za Petronijev *Satirikon*, leta 1983 za Apulejev roman *Zlati osel*). Kot prevajalec pa se ni omejeval samo na prozo. Talent mojstra besede se mu je še bolj razživel ob prevajanju verzov, kjer je prav tako med nami zaoral ledino, saj se ni lotil antike, ampak je segel na področje pri nas nepoznane in podcenjevane srednjeveške lirike, ki jo je leta 2000 v zajetni antologiji z naslovom *Srednjeveški cvetnik* predstavil v razkošju in bogastvu njenih raznovrstnih žanrih, od filozofskih meditacij Boetija in himničnih sekvenc Tomaža Akvinskega do radoživih, navihano igrivih pesmi zbirke *Carmina Burana*. Ponekod je z igrivo ritmiko in presenetljivim blagozvočjem rim, predvsem pa s sproščenostjo izrazja, prekosil bogastvo latinskega izvirnika. Vse to je delal s toliko večjim zadoščenjem, ker se je zavedal, da s tem ruši pri nas še globoko zakoreninjene tabuje in predsodke o »mračnem srednjem veku.«

Ob vsej svoji zagledanosti v stare knjige in stara besedila pa je znal prisluhniti tudi sodobnemu vrenju in aktualnim družbenim dogajanjem. Bil je angažiran mislec, ki se je s svojo povezovalnostjo izkazal kot predsednik Slovenske matice v prelomnih letih 1988–1994, ko je – po njegovi zaslugi – to naše najstarejše laično znanstveno in kulturno društvo prispevalo nezemarljiv delež k takratnim zgodovinskim procesom nacionalnega osamosvajanja in demokratizacije. —KAJETAN GANTAR

Prim. ULBB; Letopis SAZU 2001 (97, 98) in 2007 (125, 126); Jurij Simoniti, katalog razstave Na poti v neznano – Nemška okupacija Slovenj Gradca v luči korespondence družine Simoniti (Slovenj Gradec 2015); K. Gantar, KMD 2016, 138–140; Brane Senegačnik, Delo 3. 8. 2018.

Anton Slodnjak

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Leta 1967. Foto Wiki-commons.

Anton Slodnjak, roj. 1899 v Bodkovicah v Slovenskih goricah, umrl 13. marca 1983 v Ljubljani, je bil literarni zgodovinar. Redni član Slovenske akademije znanosti in umetnosti je postal 7. februarja 1967.

Njegova življenjska pot se je odločila po klasični gimnaziji v Mariboru, ko se je vpisal na slavistiko ljubljanske univerze, kjer je diplomiral in 1925 doktoriral. Po kratkem intermezzu in lektoratu slovenskega jezika v Krakovu je od 1927 do 1947 poučeval v Trgovski akademiji v Ljubljani.

Slodnjakov *Pregled slovenskega slovstva* (1934) pomeni prelom s starejšim pojmovanjem literarne umetnosti, saj nakazuje globlje duhovnozgodovinsko razumevanje književnosti, zlasti pa se bolj kot tradicionalni pozitivizem osredotoča na besedno umetnost, čeprav ne pušča vnevar socioloških razsežnosti časa in prostora. Slodnjakovo poglavitno merilo pri vrednotenju leposlovja je tukaj in ostane tudi poslej narodna ideja oz. estetska oblika te ideje.

Po *Pregledu* je Slodnjak še nekajkrat opisal razvoj slovenske književnosti od začetkov do najnovejšega časa – v nemški *Geschichte der slovenischen Literatur* (1958), *Slovenskem slovstvu* (1968) in *Obrazih in delih slovenskega slovstva* (1975). Vsestransko je predstavil naš realizem in naturalizem v treh knjigah Matičine *Zgodovine slovenskega slovstva* (1959 do 1963), ob tem je napisal še dolgo vrsto del in prispevkov, saj šteje njegova bibliografija skoraj štiristo enot. Posebne pozornosti so vredne monografije, razprave in študije o posameznih pisateljih, literarnih smereh ali obdobjih, nekatere tudi v tujih jezikih, ter kritične izdaje leposlovnih del, od katerih je najvidnejše zbrano delo Frana Levstika v enajstih knjigah.

Slodnjak je bil univerzalni poznavalec slovenske književnosti, čeprav je sčasoma postalo težišče njegovih raziskav obdobje romantike in realizma. Kot odličen predavatelj je dolga leta navduševal slušatelje na univerzah v Zagrebu (1947–50), Ljubljani (1950–59) in Frankfurtu ob Majni (1961–65). Kot profesor na ljubljanski univerzi je bil od 1953 do neprostovoljne upokojitve tudi predstojnik Inštituta za slovansko filologijo. V tem času je bil predsednik Slavističnega društva Slovenije, ki ga je izvolilo za častnega člana. Od 1970 je bil častni doktor zagrebškega vseučilišča, od 1977 dopisni član Jugoslovanske, danes Hrvaške akademije znanosti in umetnosti. Leta 1982 je prejel najvišje nacionalno priznanje za znanstveno delo – Kidričevo nagrado.

Osrednje Slodnjakovo literarnozgodovinsko zanimanje je veljalo Prešernu in njegovi poeziji, kar dokazujejo tri zajetne publikacije oz. razprave: obsežen prispevek za *Slovenski biografski leksikon* (1952), monografija *France Prešeren v srbsko-hrvaškem jeziku* (1962) in *Prešernovo življenje* (1964). Kljub novostim je v metodologiji navedenih del opazna še povezanost

s kontinuiteto slovenske literarne vede, vraščenost v njeno tradicijo. Predmet Slodnjakovega raziskovanja namreč ni zgolj literarno delo, njegova besedilna oz. jezikovna struktura, temveč vse tisto, kar umetnost povezuje z realno resničnostjo: ustvarjalec kot psihofizična osebnost, prostor in čas, zgodovinsko dogajanje, ne nazadnje duhovno življenje dobe. V perspektivi takó kompleksnega pojmovanja predmeta je Slodnjak obravnaval pojav romantike na Slovenskem in pri drugih južnoslovanskih narodih, neredko v zvezi z evropsko romantiko. Jugoslavistika po drugi svetovni vojni ima v njem enega prvih utemeljiteljev. Slodnjak sicer ni sprejel Žigonove teze o arhitektoniki Prešernove pesniške umetnosti, je pa tudi na njegovo pobudo in še bolj ob prodoru evropskih interpretacijskih postopkov v šestdesetih in sedemdesetih letih 20. stoletja posodobil razlago literarne umetnosti, kar se razkriva že v izrazju razpravljanja. Pri razčlenjevanju lirskih pesmi je uporabljal pojem lirskega izpovedovalca oz. subjekta, pri epski poeziji je razlikoval kategorijo pripovedovalca od avtorja itn. Opozoriti velja še na Slodnjakovo trditev o pomenu Franceta Prešerna za nacionalno zgodovino. Po njegovem je Prešernova poezija postala »edina avtonomna narodna institucija«, ki je povezovala in povezuje narodnoosvobodilne težnje slovenskega naroda z demokratičnimi vrednotami človeštva.

Kljub izjemni delavnosti v literarni stroki je ostala Slodnjakova ustvarjalna sila nezadovoljêna, zato je težila v sosednje območje, v pisateljstvo. Biografski romani o Prešernu, Levstiku in Cankarju, združeni v *Slovensko trilogijo* (1976), kažejo, da je bil pisatelj kos celo zahtevnim nalogam literarnega ustvarjanja. Povedano velja predvsem za zadnjega med njimi, za roman o Cankarju, ki preseneča z modernejšim načinom pripovedovanja. Prav kombinacija znanstvenoraziskovalnega in umetniškoizraznega elementa je Slodnjakovi osebnosti odmerila med našimi literarnimi zgodovinarji posebno, kar edinstveno mesto.

Bibliografija njegovih objav je uvrščena v knjigo Jožeta Pogačnika, Anton Slodnjak, *Študije in eseji*, 1966 (str. 45–64). —FRANCE BERNIK

Anton Sovre

Zg.: Foto Wikipedia.

Sp.: 195?. Zbirka upodobitev znanih Slovencev, NUK.

Klasični filolog in prevajalec, rojen 4. decembra 1885 v Šavni Peči nad Hrastrnikom. Osnovno šolo obiskoval v Zidanem Mostu in Krškem, gimnazijo v Celju in Ljubljani, kjer mu je prof. Ivan Tertnik »prvi usmerjal plahi korak v hram grške poezije«. Študiral klasično filologijo na Dunaju in v Gradcu, kjer je 1912 dosegel absolutorij in se zaposlil na novo ustanovljeni slovenski gimnaziji v Gorici. V prvi svetovni vojni ranjen v Karpatih, kot intendantski oficir premeščen v Črno goro. 1919–26 poučeval na ptujski gimnaziji, obenem urejal Ptujski list, diplomiral na univerzi v Ljubljani in opravil državni strokovni izpit. Nato gimnazijski profesor v Ljubljani (1926–38), vmes (1932–34) zaradi *slovenoborstva* prestavljen v Srbijo (Pančevo, Sremski Karlovci). 1938–41 pri Ministrstvu prosvete v Beogradu inšpektor za klasične jezike, 1941–45 prosvetni inšpektor pri banski (pokrajinski) upravi v Ljubljani. 1945 dramaturg Drame SNG. 1946–58 na ljubljanski univerzi profesor (sprva izredni, od 1958 redni) za grški jezik in književnost. 1953 izvoljen za rednega člana SAZU. Umrli 1. maja 1963 v Ljubljani, kjer je tudi pokopan.

V dijaških in študentskih letih v *SN* objavljal črtice v cankarjanskem slogu, nato za deset let utihnil. 1922 presenetil javnost s prepesnitvijo Sofoklove tragedije *Kralj Oidipus*, ki je ena najpomembnejših prelomnic v prevajanju iz antike. V primerjavi s takratnimi dobesednimi filološkimi izdelki je po vzoru Wilamowitza v prevodu videl »metempsihozo pesnikove in prevajalčeve duše«. Prvemu prevodu je – kot sopotnik moderne – uvodoma dodal poglavje iz neobjavljenega romana *Poslednji humanist*, v katerem je predstavil vizijo svojih delovnih načrtov, da naj bi ob ugašanju humanistične izobrazbe »antični klasiki vsaj v prevodih živeli dalje med nami«. V skladu s tem je najprej poslovenil več filozofskih besedil (Platonov *Sokratov zagovor* 1923, *Izpovedi Avrelija Avguščina* 1932, *Dnevnik cesarja Marka Avrelija* 1935).

Kot gimnazijski profesor in prosvetni inšpektor se je zavzemal za ohranitev humanistične izobrazbe in klasičnih gimnazij, tudi za posodobitev in razširitev latinske lektire preko okvirov antike, in v tem duhu zasnoval latinsko čitanko *Lanx Saturata* (1928). Z enako vnemo se je zavzel za posodobitev pouka slovenščine in s *čitankarji* (A. Bajec, R. Kolarič, M. Rupel, J. Šolar) sodeloval pri izdajanju slovenskih čitank (1931–35). Loteval se je tudi pravopisnih vprašanj (npr. članki *Šest resnic o tujkah*, *Pravorečje na odru*, *Oziralni zaimek – sintaktični omnibus*). Sodeloval v pravopisni komisiji SAZU in predvsem *Slovenskemu pravopisu 1962* je vtisnil močan osebni pečat, kar je izzvalo viharne odzive.

Njegova najodmevnejša znanstvena monografija so *Stari Grki* (1939), prežeti z osebnim žarom in literarno iskrivostjo, zamišljeni kot del širšega projekta, ki naj bi nadomestil popularno mohorsko Staretovo *Občo zgodovi-*

no. Žal je večji del naklade impozantne knjige, tiskane v 3000 izvodih, med okupacijo končal v radeški papirnici. Ob pripravah na to delo se je z bizantologom Vladimirjem Mošinom odpravil na študijsko potovanje po Grčiji; ob tem sta v samostanu Hilandar odkrila več rokopisov, ki so bili pozneje objavljeni pri SAZU (1948).

Po 1945 se je največ posvečal grški poeziji: v brezhibnih heksametrih je prepesnil Iliado in Odisejo (1950–51), poslovenil deset Ajshilovih, Sofoklovih in Evripidovih dram, v rokopisu zapustil obsežen izbor grške lirike (izšel postumno 1964). Odisejo je preoblikoval tudi v privlačno mladinsko povest v prozi, ki je bila večkrat ponatisnjena in izšla tudi v makedonskem in srbskem prevodu. Prevedel več besedil iz grške proze (Predsokratiki, Platon, Herodot, Plutarh, Teofrast, Lukian), iz klasične latinščine pa najprej Apulejevo pravljico *Amor in Psihe* (1925) in Horacijev *Pismo o pesništvu* (1934), nazadnje še Lukrecijev filozofski ep *De rerum natura* (1959), ki mu je dodal prevod ohranjenih Epikurovih pisem. Iz poznejše latinščine je poslovenil Erazmovo *Hvalnico norosti* (1952) in anonimna *Pisma mračnjakov* (1954). Prevodom je dodajal poglobljene spremne študije. O njihovi odmevnosti in popularnosti pričajo izčrpne kritike, kot jih ni doživel noben prevajalec v Sloveniji; za prevode je dvakrat prejel Prešernovo nagrado (1950, 1956). Prevajal je tudi iz nemščine (Abramičev *Vodič po Petovioni*, *Prešernove nemške pesmi*, Goethejeve *Rimske elegije*) in angleščine (E. A. Poe, *Krokar*, B. Shaw, *Mož usode*). Virtuozno je polatinil več Prešernovih pesmi in Aškerčevo balado *Brodnik* in v rokopisu zapustil klasično izklesan latinski prevod Platonove *Apologije*.

V spomin nanj Društvo slovenskih književnih prevajalcev podeljuje Sovretovo nagrado za najvišje prevajalske stvaritve.

Sovretova strokovna knjižnica je bila po njegovi smrti na pobudo Bena Zupančiča odkupljena z dotacijo namenskega sklada pri takratnem republiškem Sekretariatu za kulturo in prosveto in je prešla v knjižnico oddelka za klasično filologijo na ljubljanski FF. —KAJETAN GANTAR

Prim. B. Gerlanc, Bibliografija Antona Sovreta (Ljubljana 1970, 49 p.); Sovretov zbornik (= Zbornik DSKP 11, Ljubljana 1986, 180 p.); A. Rebula, Gorje zelenemu drevesu / Dnevnik (Mari-bor 1970), 83–84.

Ocene Starih Grkov: J. Košar, ČZN 34 (1939), 216–218; F. Trdan, Čas 34 (1939–40), 295–302; M. Miklavčič, Mladika (1940), 68–70; J. Kastelic, DiS 53 (1940), 95–100, 142–144, 221–225; B. Saria, GMDS 22 (1941), 83–85; K. Gantar, Anton Sovre in njegova monografija o starih Grkih (ob reprintu Starih Grkov (Ljubljana 2002, 26 p.).

Ocene nekaterih odmevnejših prevodov: Homer: M. Grošelj, Čas 37 (1942), 176–180; K. Gantar, Sovretova Odiseja med prevodom in parafrazo (v: Odrpta okna – Komparativistika in prevajalstvo, Ljubljana 2009, 11–34).

Platon: J. Debevec, DiS 37 (1924), 46–47; A. Ušeničnik, Čas 24 (1929–30), 269–276; F. Bradač, LZ 60 (1930), 249–250; F. S. Finžgar, Mladika 11 (1930), 189–190; K. Gantar, Sovretov prevod Platonove Apologije (Prevalje 2013, 89 p.).

Avguštin: A. Ušeničnik, Čas 27 (1932–33), 292–297; F. Lukman, DiS 46 (1933), 93–96.

Horacij: M. Gorjanec, Čas 29 (1934–35), 143; R. Ložar, Čas 30 (1935–36), 209–302; T. Šifrer, LZ 66 (1936), 103; L. Legiša Sd 4 (1936), 41.

Janez Stanonik

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Ob svoji 90-letnici na SAZU. Arhiv SAZU.

Anglist Janez Stanonik se je rodil 2. januarja 1922 v Slovenj Gradcu. Maturiral je 1940 v Celju. Pod nemško okupacijo je najprej delal na železnici, od 1944 je bil v NOV. Po vojni je študiral na Univerzi v Ljubljani, in sicer germanistiko. L. 1948 je diplomiral iz germanistike z angleščino kot glavnim predmetom. L. 1949 je opravil dodatno diplomo iz germanistike z nemščino kot glavnim predmetom. L. 1950–51 je kot štipendist Britanskega sveta študiral na univerzi v Leedsu (Anglija), in sicer angleško historično slovnico in angleško književnost. L. 1954 je bil na konferenci amerikanistov v Salzburgu izvoljen v izvršni odbor društva European Association for American Studies. L. 1955 je na Univerzi v Ljubljani dosegel doktorat iz germanistike (doktor literarnih ved); naslov disertacije: *Ostanki srednjeveškega nemškega slovstva na Kranjskem*. L. 1959 se je na Filozofski fakulteti v Ljubljani habilitiral s temo o Mobyju Dicku. L. 1959 postal docent za angleško književnost na Oddelku za germanske jezike in književnosti. Med 1959 in 1960 je kot štipendist Fordove ustanove študiral na univerzah v Berkeleyju in Harvardu. Od 1960 do 1984 je bil predstojnik Oddelka za germanske jezike in književnosti na Filozofski fakulteti. L. 1965 je postal izredni profesor za angleško in ameriško književnost pri Filozofski fakulteti v Ljubljani, 1972 redni profesor. L. 1968 je ustanovil znanstveni časopis *Acta neophilologica* in ga urejal trideset let. Od 1970 do 1972 je bil prodekan Filozofske fakultete, 1972–74 pa njen dekan. Med 1977 in 1984 je bil predsednik Odbora za mednarodne stike Univerze v Ljubljani, 1981–86 je bil upravnik Inštituta za slovensko izseljenstvo SAZU, 1983–89 je bil član sveta Slovenske izseljenske matice. L. 1989 se je upokojil.

Janez Stanonik je postal izredni član SAZU 24. aprila 1981, redni član 23. aprila 1987. L. 1990 je bil izvoljen za polnopravnega člana znanstvenega združenja Mediaevistisches Colloquium v Erlangenu, 1992 za rednega člana Evropske akademije za srednji vek v Bonnu. Je član osrednjih evropskih in ameriških strokovnih združenj na področju amerikanistike in anglistike.

L. 1982 je bil odlikovan z redom dela z zlatim vencem. Prejel je še vrsto drugih priznanj.

Krajša obdobja se je izpopolnjeval na več zahodnih ustanovah, pogosto je bil gostujoči profesor, z referati je sodeloval na številnih znanstvenih prireditvah. L. 1981 je pripravil in vodil mednarodni simpozij o Louisu Adamiču in uredil zbornik simpozija.

Janez Stanonik je preučeval angleško in ameriško književnost zlasti 19. in 20. stoletja, odnose med narodopisjem in književnostjo ter kulturne stike med Slovenijo in ZDA/Anglijo. V znanstvenih člankih je obravnaval zgodovino mrtvaškega plesa v Sloveniji, simbolizem najstarejše slike kralja Arturja, Smolnikarjev vpliv na Longfellowovo ustvarjalnost, književnost slovenskih

izseljencev v ZDA od kolonialne dobe do današnjih dni, zgodovino kulturnih vezi med Slovenijo in ZDA/Anglijo. Na področju germanistike je preučeval srednjeveško nemško književnost v stiku s Slovenijo.

Umrli je 28. decembra 2014. —JANEZ OREŠNIK

Stanko Škerlj

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Slovenačko-srpskohrvatski rečnik avtorjev Stanka Škerla, Radomirja Aleksića in Vida Latkovića.

Stanko Škerlj se je rodil 7. februarja 1893 v Novem mestu in tam tudi maturiral. Med 1911 in 1914 je na Dunaju študiral romansko in germansko filologijo, od tega je 1913 in 1914 prebil v Firencah. L. 1916 je bil na Dunaju promoviran za doktorja romanske filologije. Od 1917 do 1930 je služboval na gimnaziji v Ljubljani. Med tem se je od 1922 do 1924 izpopolnjeval v Parizu in tam dosegel ugledni naslov élève diplômé de l'Ecole des Hautes Etudes; zaključno tezo *Syntaxe du participe présent et du gérondif en vieil italien* je 1928 nagradila ustanova Prix Volney. L. 1926 je bil izvoljen za člana slovite Sociétés de Linguistique de Paris. Med 1930 in 1946 je predaval na filozofski fakulteti (na katedri za romansko filologijo) Univerze v Beogradu, in sicer najprej kot docent italijanskega jezika in književnosti, od 1934 kot izredni profesor. Na filozofski fakulteti v Beogradu, pozneje tudi na filozofski fakulteti v Ljubljani, je organiziral stolico za italijanistiko. Med okupacijo je nadaljeval delo kot izredni profesor, v prostem času pa se je posvetil študiju naših obmejnih vprašanj, zlasti koroškega. L. 1945 je bil imenovan za člana inštituta za preučevanje mednarodnih vprašanj pri zunanjem ministrstvu. L. 1946 je nastopil službo rednega profesorja romanske filologije na Filozofski fakulteti v Ljubljani. L. 1947/48 je bil dekan Filozofske fakultete, 1948–50 pa prodekan. Prizadeval si je za ustanovitev lingvističnega krožka na Filozofski fakulteti, in to se je 1953 uresničilo, od 1955 pa izhaja jezikoslovni časopis krožka *Linguistica* (pod uredništvom Stanka Škerlja in Milana Grošlja, najprej kot priloga *Slavistične revije*, od 1961 samostojno). Spomladi 1956 je prebil več tednov na študiju v Parizu in se v tem času udeležil VIII. mednarodnega kongresa romanistov v Firencah. L. 1960 se je upokojil, a je honorarno še naprej predaval italijanski jezik. L. 1962 se je udeležil X. mednarodnega kongresa za romansko lingvistiko in filologijo v Strasbourgu, 1965 je bil častni gost na mednarodnem kongresu v Italiji ob 700-letnici rojstva Danteja Alighierija. Od 1969 je bil redni član SAZU. L. 1970 je prejel red zaslug za Republiko Italijo Grand'Ufficiale. Umrli je 1975.

Stanko Škerlj se je ukvarjal predvsem z jezikoslovno stranjo romanistike, zlasti s skladnjo, med službovanjem v Ljubljani pa vedno bolj z vprašanji splošnega jezikoslovja. Zanimala ga je ustreznost jezikovnih tvorb miselni vsebini; razlog za omejitve na tem področju so po Škerljevem mnenju omejitve, lastne jezikovnim sredstvom. Iz njegovega predavanja na X. mednarodnem kongresu romanističnega jezikoslovja in filologije 1962 v Strassbourgu izvira pojem in izraz »stereotipizacija« za pojav, da neka zgradba poleg svojega prvotnega pomena prevzame še dodaten pomen, ker dodatni pomen zaradi omejitev v rabi jezikovnih sredstev ne more najti adekvatnega neodvisnega nosilca.

Največ njegovih del s področja splošnega jezikoslovja obravnava slovensko gradivo.

Stanka Škerlja so v Italiji visoko cenili, v prvi vrsti, ker se je ukvarjal predvsem s skladnjo italijanskega jezika, ki je bila takrat celo na italijanskih univerzah premalo razvito področje.

Med publikacijami izstopa pet knjig (tu je zastopana tudi italijanska književnost) in znanstveni članki (ki so po vsebini prav tako iz italijanske književnosti kot iz romanističnega jezikoslovja).

V razpravah in esejih je posvečal posebno pozornost predstavnikom italijanske klasike, osvetljeval je kulturne stike med Italijo in Slovenci, Hrvati in Srbi. Preučeval je gledališko življenje v Ljubljani v preteklih stoletjih. — JANEZ

OREŠNIK

Jože Toporišič

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Leta 1995, <http://www.ff.uni-lj.si/oddelki/slovenistika/mh/galeri119/target43.html>.

Rodil se je 11. oktobra 1926 na Mostecu pri Brežicah. Osnovno šolo, ki se je 12. oktobra 2015 preimenovala v Osnovno šolo dr. Jožeta Toporišiča, je obiskoval v Dobovi med 1933 in 1938; od 1938 do 1941 je bil dijak klasične gimnazije v Mariboru – živel je v mariborskem semenišču in se pripravljaj na izpit za študij teologije; med vojno je bil izseljen v Šlezijo; junija 1945 je nadaljeval šolanje in 1947 maturiral na klasični gimnaziji v Mariboru. Zaradi političnih razmer se je 1947 vpisal na Filozofska fakulteto v Ljubljani, željeni študij teologije pa je zamenjal za slovenistiko in rusistiko; diplomiral je 1952, 1963 pa je zagovarjal še doktorsko disertacijo *Nazorska in oblikovna struktura Finžgarjeve proze*. Učiteljsko pot je začel 1953 kot profesorski pripravnik na novomeški gimnaziji, nato je bil do 1965 lektor za slovenski jezik na Filozofski fakulteti v Zagrebu; študijsko se je izpopolnjeval v Hamburgu in Čikagu; od 1965 do upokojitve 1996 je predaval slovenski knjižni jezik na Filozofski fakulteti v Ljubljani; 1971 je na ljubljanski slavistiki ustanovil Katedro za slovenski knjižni jezik in stilistiko ter postal njen prvi predstojnik; bil je dolgoletni urednik *Slavistične revije*; 1991 je bil imenovan za izrednega in leta 1997 za rednega člana SAZU. L. 2006 je prejel *Zoisovo nagrado* za življenjsko delo na področju slovenskega jezikoslovja; 2011 je bil o njem posnet dokumentarni film *Samotni hodec skozi neprijazni čas*. Umrli je 9. decembra 2014 v Ljubljani. Ob pripravah na obeležitev akademikove 90-letnice rojstva je bilo leto 2016 razglašeno za *Toporišičevo leto* (11. oktobra 2015 do 11. oktobra 2016) z željo, da bomo znali »prav upravljati Toporišičevo pozitivno jezikovno dediščino«.

Toporišičev vstop v jezikoslovje je zaznamovala kritika mladogramatične čitankarske slovnice štirih avtorjev (Bajec, Kolarič, Rupel, /Šolar/), ki je pokazala, da je »nekaj reformatorskega v njega bilo rojeno«. Obsežno oceeno *Slovenske slovnice* je napisal do junija 1957, vendar v *Jeziku in slovstvu* ni izšla, ker bi Toporišič z več kot 40 stranmi kritičnega razmišljanja »spravil ob ves ugled slovensko knjižno jezikoslovje«; ocena je v skrajšanem obsegu v nemščini izšla 1960 najprej na Danskem (*Scando-Slavica* 4, 53–75), nato pa 1962 še v hrvaščini (*Filologija* 2, 278–289). V slovenščini je bilo celotno besedilo objavljeno šele 1987 v monografiji *Portreti, razgledi, presoje (Naša slovnica, 371–419)* – neobjavljena kritika je postala izhodišče za Toporišičev teoretični premislek o slovenskem jeziku in praktična osnova za učbenik *Slovenski knjižni jezik 1–4* (Maribor 1965, 1966, 1967, 1970), tj. predhodnik po Kopitarju druge znanstvene slovnice slovenskega jezika sploh (*Slovenska slovnica*, Maribor 1976, prenovljene in razširjene izdaje 1984, 1991 in 2000). Akademik Toporišič je jezikoslovje razumel kot sistem, jezik je obravnaval kot strukturo. Vplive zagrebškega jezikoslovca Petra Guberine je povezal s

Škrabčevim jezikovnim nazorom, Breznikovim jezikoslovjem ter praško, kopenhagensko in ameriško strukturalno šolo. V slovensko jezikoslovno vedo je uvedel natančno izrazje (*Enciklopedija slovenskega jezika*, 1992), slovenistiko pa je zaznamoval s Toporišičevo tvorbeno strukturalno slovnico, v katero je uvedel načelo funkcijskosti. Četrta izdaja Toporišičeve slovnice (Maribor, 2000) upošteva vse slovenske jezikoslovne dosežke druge polovice 20. stoletja, tudi smeri, ki želijo naslediti Toporišičev strukturalizem, in ostaja odprta za nova jezikoslovna dognanja ter smeri.

Dokumentirana Toporišičeva bibliografija obsega dokumentiranih 1171 enot, vendar še niso vse zavedene. Svoje znanstveno in raziskovalno delo je sprva usmerjal v sinhrono glasoslovne (npr. *Glasovna in naglasna podoba slovenskega jezika*, 1978), oblikoslovne (npr. *Oblikoslovne razprave*, 2003) in skladenjske (*Nova slovenska skladnja*, 1982) raziskave ter vprašanja družbenosti jezika (*Družbenost slovenskega jezika*, 1991), ki so bile povezane z delom za slovensko slovnico, pravopis (od *Načrta pravil za novi slovenski pravopis*, 1981 do *Slovenskega pravopisa*, 2001) in slovar (npr. *Besedjeslovne razprave*, 2006), nato pa ga je razširil tudi na raziskovanje narečjeslovja in zgodovine slovenskega knjižnega jezika (npr. *Portreti, razgledi, presoje*, 1987) ter na primerjalne raziskave (jezik v stiku), tako da je prepoznan za znanstvenika, ki je celostno obvladoval vsa raziskovalna področja slovenskega jezika. Več kot 20 samostojnih knjig (npr. *Kopitarjev zbornik*, Obdobja 15, 1996), več kot 300 v soavtorstvu (npr. *Slovenska zvrstna besedila*, 1981; *Miklošičev zbornik*, Obdobja 13, 1992), organiziranje znanstvenih srečanj in urejanje zbornikov (npr. *Škrabčeva misel* v Novi Gorici, *Pleteršnikovi dnevi* v Pišecah), nastopanje v javnosti in objave v medijih (npr. *Jezikovni pogovori iz Sedem dni*, 2007; *Intervjuji in polemike*, 2011), objavljanje del drugih jezikoslovcev (npr. Breznikove *Jezikoslovne razprave*, 1982; Škrabčevo *Jezikoslovno delo I–IV*, 1994–1998) so ga naredili za slovenskega jezikoslovca vodnika druge polovice 20. stoletja. Vodilno mesto so mu priznavali najuglednejši domači in tuji jezikoslovci sodobniki, kar se je pokazalo tudi ob njegovi 80-letnici. V monografiji *Jezikovna predanost*, ki sem jo 2006 souredil z akademikinja Zinko Zorko, je Toporišiču v čast objavilo svoje prispevke 54 jezikoslovcev iz Avstrije, Bolgarije, Bosne in Hercegovine, Češke, Črne gore, Estonije, Francije, Hrvaške, Kanade, Madžarske, Makedonije, Nemčije, Poljske, Rusije, Slovaške, Slovenije, Srbije, Velike Britanije in ZDA, v tabuli gratulatoriji na začetku monografije pa se je njegovemu jezikoslovnemu delu poklonilo še 246 akademikov in profesorjev z vsega sveta.

Bibliografija del Jožeta Toporišiča je objavljena v *Slavistični reviji* 34/4 (1986), str. 451–490, 44/4 (1996), str. 485–501 in 55/1–2 (2007), str. 419–440.
—MARKO JESENŠEK

Josip Vidmar

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Ob odkritju spominske plošče Matiji Čopu ob 200-letnici NUK v Ljubljani, jeseni 1974. URN:NBN:SI:IMG--CC8XUG47 from <https://www.dlib.si>.

Josip Vidmar, roj. 14. oktobra 1895 v Ljubljani, umrl 11. aprila 1992 prav tako v Ljubljani, je deloval kot literarni in gledališki kritik, prevajalec in dramaturg. Redni član Slovenske akademije znanosti in umetnosti je postal 6. decembra 1949, njen predsednik je bil od 7. oktobra 1952 do 25. marca 1976, njen častni član od 25. marca 1976.

Klasično gimnazijo v Ljubljani je končal 1914 in se odločil za Visoko tehniško šolo v Pragi. Prvo svetovno vojno je večidel, od 1915 do 1918, prebil v ruskem ujetništvu. Po koncu vojne se je vpisal na Eksportno akademijo na Dunaju, po enem semestru se je preusmeril in lotil študija filozofije na univerzah v Pragi, na Dunaju, v Parizu, Zagrebu in Ljubljani, vmes je obiskal še univerzi v Krakovu in Bonnu. Filozofski študij je zaključil in diplomiral 1929 v Ljubljani. Že med študijem se je ukvarjal z literarno kritiko in zgodovino ter s prevajanjem. Od 1934 do 1941 je bil dramaturg v ljubljanski Drami slovenskega narodnega gledališča. Med drugo svetovno vojno se je uspešno uveljavil v politiki, ki ga je zaposlovala še v povojnih letih, hkrati je od 1946 nekaj časa predaval kot redni profesor za teorijo drame v ljubljanski Akademiji za gledališče, radio, film in televizijo.

V javnem življenju se je pojavil razmeroma pozno. Literarno kritiko je začel sistematično gojiti pri tridesetih letih, v politiko je dejavno posegel po svojem petinštiridesetem letu. Prav to nam v marsičem približa, celo pojasni njegov položaj v družbi.

Druga značilnost, s prvo povezana, je Vidmarjeva navzočnost v ospredju dogajanja, literarnega, kulturnega in političnega, kolikor sploh ni bil prvi med prvimi. Spomniti kaže na njegovo apodiktično, skoraj karizmatično literarno kritiko, čeprav nikoli ni bil brez nevarne konkurence na drugi strani, saj je imel med vojnama hude nasprotnike v katoliškem delu naše književnosti, po drugi svetovni vojni pa med kritičnimi predstavniki mlade generacije. Še bolj izrazito je bilo Vidmarjevo prvenstvo v politiki med drugo svetovno vojno in nekaj let po njej (Osvobodilna fronta, Slovenski narodno-osvobodilni svet, Ljudska skupščina Jugoslavije in Ljudska skupščina Slovenije). Bil je predsednik v visokih znanstvenih in kulturnih ustanovah, predvsem v Slovenski akademiji znanosti in umetnosti z doslej najdaljšo dobo predsednikovanja, skoraj četrto stoletja je vodil Sterijevo pozorje v Novem Sadu in dolga leta je predsedoval Zvezi književnikov Jugoslavije ter mnogim drugim svetom, odborom in uredništvom. Prejel je domala vsa, vsekakor vsa najvišja državna priznanja in odlikovanja.

Osrednje področje Vidmarjeve poklicne dejavnosti je bila literarna oz. gledališka kritika in z njo povezano obravnavanje drugih umetnosti. Pri tem je Vidmar kot dedič razsvetljenske miselnosti dosledno zagovarjal racional-

no podobo sveta. Zavračal je transcendenco in se je zlasti pozneje kot privrženec dialektičnega materializma opredeljeval za izključno razumsko reflektiranje stvarnosti. Racionalna sestavina duha, ki je pri njem prevladovala že v mladosti, pa se je bolj neposredno izražala v meditacijah kot v diskurzivnem mišljenju. Tak položaj je ohranila pri njem ves čas, zato ni čudno, da je bila povezana z njegovo estetiko, kot tudi ni presenetljivo, da Vidmar z nobenim sodobnim literarnim gibanjem ni bil tesneje povezan, niti z ekspresionizmom, kamor je generacijsko sodil. Že to nakazuje tisti estetski model, ki mu je bil najbližji, model realizma, čeprav je realizem pojmoval v najširšem, nadčasovnem pomenu. Evropsko kulturo in umetnost, vključno z njenimi nerealističnimi obdobji, je označeval kot »eno samo razvijajočo se manifestacijo realističnega duha«. Zanimivo je pri tem, da je teorijo o realizmu kot »univerzalni umetniški tendenci« razvil razmeroma pozno, ko je ta umetniška smer že zahajala v krizo, v času po drugi svetovni vojni. Tedaj je branil realizem z njegovo več kot dvatisočletno tradicijo, spominjal je na njegov izvor v grški antiki, na rast v renesansi, zlasti pri Shakespearju, pa v 18. stoletju pri Rousseauju in Goetheju, ter se naposled oprl na zadnjo pojavno obliko te umetniške smeri, na realizem 19. stoletja.

Pritrdilno pa se je Vidmar zapisal v naš zgodovinski spomin s tezo o avtonomnem položaju umetnosti, sicer ne kot časovno prvi, temveč kot prvi, ki je razločevanje med estetiko in ideologijo branil z zanj značilno polemično silovitostjo. Tudi poklic literarnega kritika je opravljal s prepričanjem izvoljene osebnosti. Z izjemno sugestivnostjo svojih sodb, ki je mejila že na brezpogojnost, je vnašal nemir v slovensko in mednarodno javnost ter izzival nasprotnike, da so mu ugovarjali, neredko ob tihem priznanju njegove intelektualne premoči. Naj bo njihovo pa tudi naše razmerje do Vidmarja še tako različno, njegova duhovna dediščina je postala bistveni sestavni del slovenske kulturne in estetske zavesti.

Bibliografija njegovih objav je vključena v *Letopis SAZU 1948–1949* (str. 173–184). —FRANCE BERNIK

Franc Zadavec

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Na sprejemu pri predsedniku SAZU akad. Bajdu ob svoji 90-letnici. Arhiv SAZU.

Franc Zadavec se je rodil 27. 9. 1925 v Stročji vasi pri Ljutomeru, umrl 24. 7. 2016 v Gornjem gradu. Osnovno šolo je obiskoval doma, tri razrede meščanske šole v Ljutomeru, gimnazijo 1942–1944 na Ptujju, od koder so ga tudi mobilizirali v nemško vojsko, tako da je maturiral šele 1946/47 v Murski Soboti. Nato je vpisal študij slavistike na ljubljanski univerzi, tam diplomiral 1952, se potem zaposlil na gimnaziji v Murski Soboti. 1957 je bil imenovan za asistenta na ljubljanski slovenistiki; 1962 je ubranil doktorsko tezo o Mišku Kranjcu 1908–1935, isto leto postal docent, 1967 izredni in 1973 redni profesor za zgodovino novejših slovenske književnosti; 1974–1976 je bil predstojnik slavistike na ljubljanski Filozofski fakulteti. Kot predavatelj je gostoval na različnih tujih univerzah (Novi Sad, Celovec, Innsbruck, Regensburg, Jena, Berlin), bil nekajkrat predsednik ljubljanskega poletnega seminarja za tuje sloveniste (Seminar slovenskega jezika, literature in kulture) in simpozija Obdobja, predsednik Slavističnega društva Slovenije, član mnogih svetov (npr. soboške študijske knjižnice, ki jo je tudi soustanovil, založbe Mladinska knjiga, Pomurske založbe, član UO Prešernovega sklada); so- in urednik revije *Svet ob Muri*, *Jezik in slovstvo*, *Slavistične revije*, *Panonskega zbornika*, knjižnih zbirk *Naša beseda* (1967–74) in *Beseda sodobnih jugoslovanskih pisateljev* (1975–79). 1977 so mu podelili nagrado Sklada B. Kidriča, 1984 Kidričevo nagrado; 1984 je bil odlikovan z redom zaslug za narod s srebrnimi žarki, 1997 pa s srebrnim častnim znakom RS. Slavistično društvo Slovenije ga je imenovalo za častnega člana, ljubljanska univerza pa 1993 za zaslužnega profesorja. 1979 je bil izvoljen za dopisnega in 1985 za rednega člana SAZU.

Kot literarni zgodovinar je že kar na začetku prelomil s tradicijo, da se literarna veda ukvarja le s preteklostjo. V povojnem času je bila po Evropi na pohodu hermenevtika, to je razumevanje in razlaganje besedne umetnosti brez zavezujočega zgodovinskega konteksta. Tako si je lahko kot začetni predmet raziskovanja izbral literaturo rojaka Miška Kranjca, ki je bil takrat še v polnem ustvarjalnem zagonu. Odločitvi je ostal zvest potem vse življenje – tako glede Kranjca kot tudi glede raziskovalnega odnosa do sproti nastajajoče besedne umetnosti. Raziskovalno zanimanje ga je vodilo v preteklost nekako do začetka 20. stoletja. Kot poznavalca literature Miška Kranjca se ga je sicer oprijel sloves poznavalca tako imenovanega socialno kritičnega realizma, vendar ga je enako privlačil tako imenovani ekspresionizem v mnogih različicah; ob Lojzu Kraigherju Ivan Cankar, ob Prežihu Slavko Grum in Stanko Majcen, ob Mišku Kranjcu Alojz Gradnik. Pri tem je ostajal slejkoprej zvest nadvse zanesljivi in široki podatkovni osnovi, ki pa jo je ob ugotavljanju in izražanju literarne sporočilnosti zmeraj bolj širil v konota-

cijski esejizem; kakšen trenutek se je celo zdrznil nad nevarnostjo 'pozitivistične' posušenosti, kakršne smiselno razumevanje besedne umetnine že po svoji naravi ne prenese dobro. Ostajal je pa tudi opazno pomursko uglasen. Po rojstvu sicer Prlek je kar nekaj let osebnostnega dozorevanja preživel v Prekmurju. Tako sta se v njem družili prleška ustvarjalna razboritost in prekmurska melanholičnost ter ga zaznamovali s pritajeno, vendar zaznavno nostalgичnostjo. Ta se ne oglašá nujno le s prekmursko tematiko, temveč še pogosteje s tenkočutno pozornostjo do vsega 'obrobno' slovenskega, do Pregljevega tolminstva, Gradnikove briškosti, Prežihovega in siceršnjega korostva. Nekako intimno se je počutil v njih – in jih je zato raziskoval tudi kot literarni 'zgodovinar'. Delavnost mu je narekovala velikanski opus, bibliografsko povedano: blizu 400 različnih monografskih razprav – med njimi nekaj nadvse impozantnih: poleg tistih o Mišku Kranjcu zlasti podrobni pregled slovenske književne esejistike in kritike 1945–1965 (1967), podrobna predstavitev 'nove romantike in mejnih oblik realizma' ter ekspresionizma in socialnega realizma v *Zgodovini slovenskega slovstva* (skupaj z Jožetom Pogačnikom, 1970–72), podobno v skrajšani in v srbohrvaščino prevedeni različici (*Zgodovina slovenskega slovstva/Istorija slovenačke književnosti*, 1973), monografiji o Alojzu Gradniku, Josipu Vidmarju in študije o različnih drugih sodobnih slovenskih literarnih ustvarjalcih.

In še nekaj besed, kot so bile izrečene ob njegovi smrti: izviral je iz srečno nesrečne generacije. Srečne, kolikor jih je preživelo – veliko jih je padlo med vojno, končali so kot talci, v taboriščih, bojih, plačali so človeško dokončno ceno za zvestobo domovini, človečnosti in svobodi. Nesrečne, ker je ostalo to breme v njih, ki so ostali živi, in s tem svojevrstni dolžniki. Med tistimi, ki so doživeli vojno na najbolj nečloveški način, je bil tudi Franc Zadavec, saj so ga še kot dijaka strpali v nemško vojsko. Po vojni je bil zato ta rod lačen miru in dela; v njem se je udomila neizmerna želja in volja, da zgradi svet na novo, da dohiti vse zamujeno – tudi v strokah, naj se sliši še tako banalno. —MATJAŽ KMECL

Izredni člani

Marja Boršnik
Anton Breznik
Anton Grad
Franc Ksaver Lukman
Jakob Rigler
Janko Šlebinger

Marja Boršnik

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: V sredini, ob imenovanju za zaslužno profesorico leta 1977. Osebni arhiv Eve Premk Bogataj.

Marja Boršnik (1906–1982), zgodovinarica slovenske literature (»prva dama slovenske literarne zgodovine«), je izšla iz Prijateljjeve šole, kar pomeni dokumentacijsko zanesljivost, oplemeniteno z esejistično širokimi pogledi na besedno umetnost in njene avtorje. Obenem je svoje delo zaznamovala z modernim feminizmom in svobodnjaštvom na eni ter pedagoško pragmatičnostjo na drugi strani, zato se njena bibliografija razteza od monografskih prikazov slovenskih pesnic in pisateljic do šolskih priročnikov, njeno jedro pa ob tem predstavljajo temeljne razprave o Antonu Aškercu (*Anton Aškerc, življenje in delo*, 1939), Franu Celestinu (*Fran Celestin*, 1951) in Ivanu Tavčarju (*Ivan Tavčar – leposlovni ustvarjalec, I*, 1973), ter tudi skrbno in široko komentirana zbrana in izbrana dela istih avtorjev ter Vide Jeraj (1935) in Zofke Kveder (1938–40). Iz zavezanosti strokovni objektivnosti, ki jo je sicer vodila že pri trudu za literarne avtorice, je svojo literarnoraziskovalno dejavnost tudi pozneje večkrat namenila umetnikom, ki sicer niso bili v ospredju javnega zanimanja in so ostajali ob vsej svoji literarni kvaliteti iz tega ali onega razloga odrinjeni, predvsem Alojzu Gradniku (*Pogovori s pesnikom Gradnikom*, 1955) in Stanku Majcnu (*Izbrano delo Stanka Majcna*, 1967). Na študijsko vzgojni in šolski ravni je takoj po drugi svetovni vojni poskrbela za *Pregled slovenskega slovstva* (1948) in *Kratek bibliografski pregled slovenskega slovstva* (1955), nekaj kasneje pa za svojevrstni *Prežihov zbornik* (1957) kot plod seminarskega raziskovalnega dela študentov ljubljanske slavistike pod njenim vodstvom. V isti okvir gre njeno urejanje poljudno komentiranih besedil (predvsem) slovenske literarne klasike za šolsko mladino *Klasje* (1947–1972). Na osnovi znanstvenoraziskovalnih dosežkov jo je 1977 SAZU izvolila med svoje člane.

Odživela je nevsakdanje dinamično in dejavno življenje. Takoj po diplomi 1929 je začela profesorovati na gimnazijah, najprej na Ptujju, potem v Ljubljani, Leskovcu (Srbija), Celju; že v drugem letu učiteljevanja je bila nagrajena z najvišjo nagrado na »prosvetnem« področju (Svetosavska nagrada, 1930). L. 1938 je promovirala s temo o Aškercu. Med vojno je bila zaradi delovanja v OF zaprta in obsojena na dvanajst let stroge ječe; v zaporu je rodila hčer, kar jo je rešilo deportacije v koncentracijsko taborišče. Po vojni je opravljala službo šolske inšpektorice različnih stopenj, bila referentka za učbenike pri prosvetnem ministrstvu; 1948 je postala docentka na ljubljanski slavistiki (za novejšo slovensko književnost); 1958 se je upokojila, vendar se je potem zelo hitro spet reaktivirala kot redna profesorica za slovensko književnost ter s tem posredno rešila problem prehodne personalne krize na ljubljanski slovenistiki. Se je pa 1964 na lastno željo ponovno upokojila, izrecno zato da bi prepustila stolico mlajšim literarnim zgodovinarjem. L. 1974 je postala

častna članica Slavističnega društva Slovenije, 1977 pa zaslužna profesorica Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani in članica SAZU. Ob času je urejevala ali sourejevala oba ključna strokovna časopisa – *Slavistično revijo* in *Jezik in slovnost*. Strokovno pa je oblikovala vrsto mlajših slavistov, pri čemer je slovela kot izjemno odprta in skoraj materinsko uvidevna in požrtvovalna intelektuala oziroma mentorica. Zaključni raziskovalni napor je posvetila svojevrstno pojmovanemu ustvarjalnemu ritmu, ki da obvladuje delo slehernega posameznika in tudi generacijskih skupin.

Za življenjsko delo je 1976 prejela Kidričevo (danes Zoisovo) nagrado, bila je nekajkrat odlikovana z različnimi državnimi odlikovanji, po smrti je MO Ljubljana po njej imenovala eno od ulic, podobno občina Borovnica; v njen spomin so na različnih krajih odkrili več spominskih obeležij.

—MATJAŽ KMECL

Anton Breznik

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: *Tretji z leve, z dijaki Škofjaska gimnazije leta 1938.*
Arhiv Zavoda sv. Stanislava.

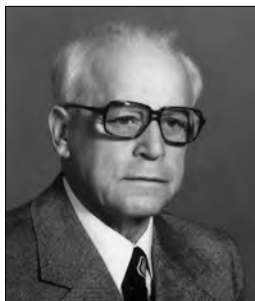
Rodil se je 26. junija 1881 v Ihanu pri Domžalah. Osnovno šolo je obiskoval v Ihanu, meščansko šolo in gimnazijo pa od 1894 do 1902 v Ljubljani; maturiral je 1902; 1906 je zaključil študij na ljubljanskem bogoslovju in postal kaplan v Postojni; na prigovarjanje škofa Jegliča je 1907 nadaljeval študij slovenščine in latinščine v Gradcu; doktoriral je 1910 z disertacijo *Die Betonungstypen des slavischen Verbuns*, vrnil se je v Ljubljano in se zaposlil kot profesor na Škofjaski klasični gimnaziji v Šentvidu pri Ljubljani; od 1937 do 1944 je bil njen ravnatelj; pričakoval je učiteljsko mesto na ljubljanski univerzi, a ker mu je bilo na Filozofski fakulteti ponujeno le lektorsko delo, ga je odklonil; na Teološki fakulteti je predaval staro cerkveno slovanščino; izredni član SAZU je postal 16. maja 1940. Umril je 26. marca 1944 v Ljubljani.

Anton Breznik je »eden naših največjih jezikoslovcev slovenistov«, ki je bil »nad 40 let samo v službi slovenskega jezika« (Toporišič: Anton Breznik kot besedoslovec, *Besedjeslovne razprave*, 2006, 112–114). Njegova znanstvena bibliografija obsega več kot sto enot. V sinhrono pisani *Slovenski slovnici* je 1916 (ponatisi 1921, 1924 in 1934) uveljavil Škrabčevo jezikoslovno delo in uzakonil tonemsko naglaševanje, v dopoljnjeni izdaji 1934 pa je na sodoben način pisal o upovedovanju in skladenjskem pretvarjanju ter na koncu dodal še praktično stilistiko. L. 1920 je izšel Breznikov *Slovenski pravopis*, razširjajoč Valjavčevo in Škrabčevo teorijo naglaševanja; 1935 (in za šolsko rabo še 1937 in 1938) ga je ponovno izdal v soavtorstvu s Franom Ramovšem. Najboljše, kar je Breznik napisal, je s področja zgodovine slovenskega jezika in stilistike. V *Domu in svetu* (*Literarna tradicija v Evangelijih in listih*, 1917) je predstavil razvoj slovenskega jezika od Trubarja do sredine 19. stoletja, tako da je nadaljeval Kopitarjevo misel o velikem pomenu cerkvenega slovstva pri oblikovanju umetnostnega jezika pred Prešernom, zlasti pridižnega jezika in jezika v evangelijih in listih. To ugotovitev je v *Časopisu za slovenski jezik, književnost in zgodovino* (*Japljev prevod svetega pisma*, 1928) razvil v zelo pomembno spoznanje, da je za slovenski knjižni jezik prve polovice 19. stoletja najpomembnejša Japljeva preobrazba Dalmatinovega jezika v novem prevodu Biblije leta 1784. Izkazal se je tudi kot odličen poznavalec zgodovinskega slovaropisja in slovenskega besedja (*Slovenski slovarji*, 1926; *Dobrovskega vpliv na slovenski pismeni jezik*, 1929; *Vpliv slovenskih slovarjev na srbohrvatske*, 1931; *Kastelčev latinsko-slovenski slovar*, 1938, in *Iz zgodovine novejših slovenskih slovarjev*, 1938). Zavrnil je Razlagov panslavizem in Levstikovo arhaizacijo ter slavizacijo ter predstavil pomen novih oblik in slovenskega pravopisa pri oblikovanju enotne slovenske knjižne norme v znameniti kritični razpravi *Razvoj novejše slovenske pisave pa Levčev pravopis*, ki je v nadaljevanjih izhajala v *Domu in svetu* (1913–1915). Najbolj citi-

rani sta Breznikovi razpravi *O časnikarski slovenščini* in *Jezik naših pripovednikov*, ki sta izšli v Domu in svetu (prva 1933, druga pa je izhajala od 1934 do 1936). Mladi Breznik je prepoznaven po razpravah o tujkah (*O tujkah in izposojenkah*, 1906; *Kako je v naši pisavi s tujkami*, 1907), danes pa predvsem po razpravi *Besedni red v govoru* (Dom in svet, 1908). Breznik je predstavil vprašanje besednega reda kot eno izmed temeljnih vprašanj slovnice, in tako napovedal način razmišljanja, ki je značilen za Mathesiusovo teorijo členitve po aktualnosti v tridesetih letih 20. stoletja. Breznik je neodvisno od Mathesiusa upošteval besediloslovni vidik jezikovnega raziskovanja in postal pred praškimi strukturalisti napovedovalec členitve po aktualnosti. Mathesius je v tridesetih in štiridesetih letih 20. stoletja utemeljil teorijo členitve po aktualnosti, tako da je določil udeležence govornega dogodka in vlogo besedila v sporočevalni verigi. O tem je prvi razmišljal Breznik, žal pa je njegova razprava ostala spregledana in brez večjih odmevov v slovenskem oz. mednarodnem jezikoslovju. Breznik je leta 1908 (podobno kot nato Daneš v šestdesetih letih 20. stoletja) izpostavil vprašanje besednega reda kot eno izmed temeljnih vprašanj slovenske skladnje. Toporišič (Anton Breznik, *Portreti, razgledi, presoje*, 1987, 123–144) je Breznikovo razumevanje besednega reda prepoznal za splošno sprejeto, in sicer gre za členitev po aktualnosti ter delitev stavka na izhodišče, prehod in jedro; razprava je pokazala sodobne poglede mladega Breznika na vprašanje besednega reda in opozorila na njegovo jezikoslovno nadarjenost, čeprav še ni opozoril na stilno vrednost besednega reda. Ada Vidovič Muha (Breznik – predhodnik praške teorije členitve po aktualnosti, *Jezikovna prepletanja*, 2008, 35–43) v Breznikovi razpravi iz leta 1908 vidi tesno povezavo slovenskega jezikoslovja 20. stoletja z jezikoslovjem Praškega lingvističnega krožka in poudarja, da je Breznik neke vrste predhodnik strukturalne členitve po aktualnosti in jezikoslovec, ki se je ob Mathesiusu prvi resno začel ukvarjati s strukturnimi vprašanji stavka in povedi. Stavke je ob pomenskem vidiku obravnaval tudi strukturno, s tem pa je uveljavil členitev po aktualnosti in nakazal vprašanja, ki jih je kasneje reševal Daneš. Breznik se je k podobnim vprašanjem iz skladnje in besedotvorja na ravni diahronije vrnil na koncu svojega raziskovalnega obdobja z razpravama *Stavčna negacija v slovenščini*, 1943, in *Zloženke v slovenščini*, 1944, pred tem pa je v dvajsetih letih 20. stoletja že slovel kot najpomembnejši slovenski jezikoslovec, zato ga je Toporišič imenoval za »nepogrešljivi del naše duhovne skupnosti«, ki Slovence navdihuje »za vztrajanje v službi slovenskega jezika«.

O delu Antona Breznika izčrpnjeje piše Jože Toporišič v uvodnem poglavju k njegovim *Jezikoslovnim razpravam* na straneh 5–24, kjer je na straneh 427–438 objavljena tudi njegova bibliografija, ki sta jo sestavila Jana Hafner in Stane Suhadolnik. —MARKO JESENŠEK

Anton Grad

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Gradov Francosko-slovenski slovar. DZS, Ljubljana 1996.

Anton Grad se je rodil 23. februarja 1907 v Ljubljani. Tam tudi maturiral in po študiju romanistike 1926–30 diplomiral 1930 iz francoskega jezika in književnosti ter iz primerjalne slovnice romanskih jezikov. L. 1931 je postal doktor filozofije (z disertacijo iz primerjalne slovnice romanskih jezikov *Proparoksitoni v zapadni Reciji*). Med službovanjem na gimnaziji v Kočevju (od 1932) mu je Univerza v Ljubljani podelila Turnerjevo štipendijo in 1933/34 se je izpopolnjeval na univerzi v Parizu. L. 1938 je diplomiral še iz italijanskega jezika in književnosti, 1947 pa iz angleškega jezika kot stranskega predmeta. Med vojno je bil devet mesecev interniran v Italiji. Na gimnaziji je služboval do 1951. Hkrati je bil od 1941 privatni docent pri stolici za romansko filologijo Filozofske fakultete, od 1951 izredni profesor, od 1961 redni profesor. Od 1957 do 1960 je bil predstojnik Oddelka za germanske jezike in književnosti, od 1960 do 1975 pa predstojnik Oddelka za romanske jezike in književnosti.

Od 1963 je bil dolga leta sourednik jezikoslovnega časopisa *Linguistica* (najprej kot priloga Slavistične revije glasilo Lingvističnega krožka Filozofske fakultete, pozneje samostojen časopis). L. 1966 je bil odlikovan z redom dela z zlatim vencem. Bil je nosilec francoskega odlikovanja Ordre National du mérite (Officier). Od 1966 do 1968 je bil dekan Filozofske fakultete. L. 1977 je bil izvoljen za izrednega člana SAZU. Upokojil se je 1977, vendar je do konca življenja sodeloval v učnem procesu. Podeljen mu je bil naziv zaslužnega profesorja. Žal Anton Grad ni dočakal izvolitve za rednega člana SAZU (postopek za izvolitev je bil oktobra 1982 začel II. razred SAZU); umrl je 27. marca 1983.

Bil je romanist in germanist s posebnim poudarkom na zgodovinskem preučevanju romanskih jezikov.

Že v študentskih letih so ga mikala glasovno-zgodovinska vprašanja stika med romanščino in slovenščino (s čimer je prispeval tudi k slovenističnim raziskavam). K romanskim, latinskim in predlatinskim jezikovnim prvinam v slovenščini se je vračal spet in spet; izstopajo etimološke študije o nekaterih leksemih, zlasti toponimih (*Ljubljana*, *Opčine*).

Prispeval je razpravo o mehčanju guturalov v severni Italiji (furlanski del teh razvojov pa podprl s kronologijo glasovnih razmer v slovenskih prevzetkih). Določil je vzhodno mejo med (novim) ozvenečenjem in (starim) neozvenečenjem latinskih soglasnikov v legi med samoglasniki; dognal je, da je vzhodna meja te pomembne glasovne spremembe potekala po Soški dolini (zgled *Kobarid*), tako da preostalega slovenskega ozemlja in Istre ozvenečenje ni doseglo (zgled *Ptuj*). Utemeljil je furlansko posredništvo pri glasovnem razvoju slovenske besede *križ*.

V znanstvenih časopisih (domačih in uglednih tujih) je obilno objavljial o skladenjskih vprašanjih francoščine in angleščine, npr. o pomožniku franc.

faire, angl. *do*, posebno težo pa imajo razprave o različnih vidikih francoske glagolske skladnje, npr. o inverziji kot posebnem pojavu besednega reda, o skladnji nedoločnika in sorodnih glagolskih oblik, starofrancoskih nenaglašeni osebni zaimkih v vlogi osebka, t. i. prostem odvisnem govoru v stari francoščini itn. Pri razlaganju skladenjskih pojavov se je naslanjal zlasti na psihološko motivacijo in stavčni ritem.

V knjižni obliki je 1931 v samozaložbi objavil odlomke iz doktorske disertacije, 1951 pa pri DZS monografsko razpravo *O rabi prepozicionalnega infinitiva z lastnim subjektom v stari francoščini*.

Gradova bibliografija je bogata z objavami doma in v tujini: a) v aktih mednarodnih romanističnih in drugih kongresov: 1962 Strassbourg, 1969 Madrid, 1970 Bukarešta; b) v mednarodnih časopisih: *L'Italia dialettale*, *Revue des langues romanes*, *Zeitschrift für romanische Philologie*; c) v domačih časopisih *Linguistica*, *Slavistična revija*, *Zbornik Filozofske fakultete*, *Razprave SAZU*.

Kot izkušen gimnazijski in univerzitetni pedagog je prispeval učbenike italijanskega, francoskega, španskega in angleškega jezika, predvsem za potrebe gimnazijskega pouka. Večja dela so italijansko-slovenski, špansko-slovenski in angleško-slovenski slovar, vsa pa se odlikujejo po zanesljivosti in natančnosti. So pomemben prispevek k slovenski jezikovni kulturi in močno lajšajo prakso prevajalcev in sorodnih strokovnjakov. Po tej poti je mnogim pri nas približal tudi jezikoslovje. — JANEZ OREŠNIK

Franc Ksaver Lukman

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Nadškofjski arhiv Maribor.

Franc Ksaver Lukman se je rodil 24. novembra 1880 v Lokah pri Sv. Juriju ob Taboru v Savinjski dolini. Gimnazijo je obiskoval v Mariboru (1891–99), zadnji dve leti tudi glasbeni pouk v šoli Filharmoničnega društva v Mariboru, kar ni bilo brez vpliva na poznejšo spevnost njegovih prevodov. Po maturi študiral teologijo v Rimu na Gregorijanski univerzi, kjer je promoviral za doktorja modroslovja (1902) in bogoslovja (1906); doktorat teologije je (1908) nostrificiral na graški univerzi z disertacijo *Die Heilsbedeutung Christi nach den griechischen Apologeten*. Služboval najprej kot kaplan v Slovenski Bistrici (1906–08) in ob tem na graški univerzi študiral klasično filologijo. V letih 1908–19 poučeval verouk na osnovni in meščanski šoli ter na dekliškem učiteljskišči v Mariboru, hkrati kot profesor predaval moralno teologijo na mariborskem bogoslovju. Leta 1919 pri Narodni vladi Slovenije referent za verske zadeve, nato od 1920 do upokojitve (1952) profesor na Teološki fakulteti Univerze v Ljubljani, predaval je dogmatiko in zgodovino starokrščanskega slovstva. Dvakrat (1923/24 in 1929/30) dekan Teološke fakultete, 1926/27 rektor Univerze v Ljubljani. Leta 1929 je bil član delegacije, ki je pri kralju Aleksandru uspešno ubranila obstoj ljubljanske univerze in v njenem okviru izrecno tudi obstoj Teološke fakultete.

Udejeval se je tudi kot urednik. Kot profesor na mariborskem bogoslovju je urejal tamkajšnjo revijo *Voditelj v bogoslovnih vedah* (1909–16), na Teološki fakulteti v Ljubljani pa *Bogoslovni vestnik* (1921–44). Pozneje je (z Josipom Malom in Fr. Steletom) sourejal revijo *Čas* (1924–31), ki je pod njegovo uredniško ekipo postala veliko bolj odprta tudi do drugače mislečih. »Bil je eden najbolj svobodoljubnih in širokosrčnih urednikov, kar jih je Slovenija takrat premogla« (St. Cajnkar). Posebej je zaslužen za *Slovenski biografski leksikon*, kjer je sodeloval že pri prvem zvezku, po letu 1931 pa je bil glavni urednik petih zvezkov (4.–8. zvezek), za katere je napisal tudi več kot sto gesel.

Prejel je vrsto visokih cerkvenih priznanj: že leta 1925 je postal častni kanonik lavantinskega stolnega kapitlja, pozneje imenovan za prelata, dve leti pred smrtjo za apostolskega protonotarja.

Leta 1940 je bil izvoljen za dopisnega člana AZU; njegova izvolitev v SAZU je bila leta 1948 potrjena. Umrli je 12. junija 1958 v Ljubljani, kjer je tudi pokopan.

Osrednje področje Lukmanove znanstvene in publicistične dejavnosti je bila grška in latinska patristika, kjer je v skromnih slovenskih pogojih opravil pionirsko delo in visoko dvignil njen znanstveni nivo. Po eni strani je objavil vrsto tekoče in lepo berljivih, strokovno neoporečnih in izčrpno komentiranih prevodov cerkvenih očetov. Začel je z antologijo *Martyres Christi* (1934), katere druga razširjena izdaja je izšla štirideset let pozneje,

postumno (1983), pod naslovom *Kristusovi pričevalci*. Nadaljeval je s prevodi Ciprijana, Hieronima in Avrelija Avguščina. Precej prevodov je ostalo v rokopisu in so bili objavljeni več desetletij po njegovi smrti. Leta 1938 je zasnoval in začel urejati zbirko Cerkveni očetje in spodbujal za sodelovanje v njej tudi druge strokovnjake (Fran Omerza, Frančišek Jere, Anton Čepon). Že pred tem pa je Sovreta nagovarjal za prevod Avguščina, pri katerem ga je privlačila »življenjska toplina, umetniška nadarjenost, besedna virtuoznost«, zato ima prav Lukman nemalo zaslug za eno največjih Sovretovih prevodnih umetnin – Avguštinove *Izpovedi* (1932).

Po drugi strani pa je v domačih in tujih znanstvenih revijah objavil niz eksaktnih in v strokovnih krogih odmevnih mikrofiloloških razprav, v njih se je loteval vprašanj datacije, kronologije ali interpretacije raznih nejasnih pasusov v patrističnih besedilih.

Nič manj pomembne so tudi njegove osvetlitve nekaterih osebnosti ali zanimivih poglavij iz cerkvene zgodovine slovenskih dežel. Mednje sodita npr. dva prispevka o verzificiranem epitafu škofa Gaudencija, ki je bil najden pri Preboldu v Savinjski dolini (1926 in 1928). Pomembna in odmevna je objava (1929) obsežne latinske rimane pesnitve o samostanski celici (*Commendatio celle*), ki jo je v XIII. stoletju v Jurkloštru spesnil švabski kartuzijan Syferidus Suevus (Sifrid) in velja za enega najlepših biserov latinske himnodije, kar jih je v srednjem veku nastalo na naših tleh. Približno ducat pomembnih razprav iz Lukmanovih zadnjih let pa je žal izšlo v težko dostopnih *Zbornikih Teološke fakultete I–V* (1951–55), tipkanih publikacijah, ki so bile nazadnje ciklostilno razmnožene, če že, v petih izvodih.

Za *Slovenski biografski leksikon* in tudi nekatere tujejezične leksikone (npr. Buchbergerjev *Kirchenlexikon*) je prispeval vrsto gesel, med njimi nekatera z bogatim gradivom preraščajo v prave inovativne razprave. V njih predstavlja vrsto škofov, učenjakov, misijonarjev, cerkvenih dostojanstvenikov, ki so se mudili ali so občasno delovali na naših tleh (npr. znameniti humanist Enea Silvio Piccolomini, poznejši papež Pij II.), ali so izšli iz našega rodu, pozneje pa bogatili kulturno dejavnost drugih narodov in svetov.

In ne nazadnje zasluži omembo tudi njegova predana predavateljska dejavnost, pedagoški eros in karizma neutrudnega učitelja in mentorja, ki je svoje slušatelje in doktorande navajal k znanstveni doslednosti in strogi filološki akribiji. Po značaju je bil, kot je zapisal njegov učenec Stanko Cajnkar, »zelo skromen in preprost, a hkrati duhovni aristokrat, ki z neizmerno pridnostjo išče in nabira drobce spoznanj in jih pritrja z večšo roko v veličasten mozaik celotne krščanske resnice«. —KAJETAN GANTAR

Prim. avtobiografski prispevek Lukman Franc Ksav. (SBL I, 1932, 685); Milan Grošelj, Franc Ks. Lukman (Letopis SAZU 6, 1955, 78–81); Anton Vovk, Francu Ks. dr. Lukmanu (Zbornik Teološke fakultete V, 1955, 1–3); Stanko Cajnkar, Govor dekana (Zbornik Teološke fakultete V, 1955, 1–18, z izčrpno bibliografijo); Stanko Cajnkar, Ob smrti profesorja dr. Franca Lukmana (Nova pot 11, 1959, 56–61).

Jakob Rigler

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: V Softji leta 1963, z naslovnice monografije *Jakoba Riglerja: Zbrani spisi I, Jezikovnozgodovinske in dialektološke razprave. Inštitut za slovenski jezik Frana Ramoviša ZRC SAZU, Ljubljana 2001.*

Jakob Rigler se je rodil 2. decembra 1929 v Novih Ložinah na Kočevskem. Osnovno šolo je obiskoval v Ribnici, šolanje nadaljeval na gimnaziji v Kočevju in po vojni v Ljubljani. Po maturi se je 1948 vpisal na študij slovenščine in ruščine na Filozofski fakulteti v Ljubljani, kjer je diplomiral 1954. Že kot dodiplomski študent je začel pisati znanstvene razprave in zanje prejel tri študentske Prešernove nagrade: *Karakteristika glasoslovja v govoru Ribnice na Dolenjskem* (1952), *Doneski k slovenski morfologiji* (1953) in *Jezikovnokulturni odnosi Štajercev do Kranjcev in kajkavcev* (1954). Promoviral je 1960 z doktorsko disertacijo o južnotranjskih govorih.

Na Inštitutu za slovenski jezik SAZU je bil kot asistent zaposlen od 1954, po opravljenem doktoratu je bil 1961 izvoljen v naziv znanstveni sodelavec, od 1966 je bil višji znanstveni sodelavec in od 1969 znanstveni svetnik v Dialektološki sekciji Inštituta za slovenski jezik, katere načelnik je bil petnajst let (1961–1977). Istega leta je bil na ljubljanski univerzi izvoljen v izrednega profesorja za slovensko historično gramatiko. Bil je dialektolog, raziskovalec zgodovine slovenskega jezika, zlasti njegovega glasoslovno-naglasnega in oblikoslovnega razvoja, sodelavec pri temeljnih normativnih priročnikih sodobnega slovenskega knjižnega jezika, tj. slovarju in pravopisu, ter petnajst let tudi urednik za jezikoslovje pri *Slavistični reviji*. Malo pred smrtjo je bil 1985 izvoljen za dopisnega člana SAZU.

Poleg dveh knjig (*Južnotranjski govori*, 1963, in *Začetki slovenskega knjižnega jezika*, 1968) je napisal tudi veliko drugih znanstvenih in strokovnih člankov (del njegovih razprav o zgodovini slovenskega jezika je 1986 v uredništvu F. Jakopina izšlo pri Slovenski matici v monografiji *Razprave o slovenskem jeziku*, njegove zbrane jezikovnozgodovinske in dialektološke razprave pa nato še 2001 v uredništvu V. Smole pri Založbi ZRC v *Zbranih spisih 1*), s katerimi se je v slavistični stroki uveljavil kot kritičen, natančen in prodoren jezikoslovec.

V okviru dialektologije slovenskega jezika se je najprej posvetil raziskovanju dolenskega in notranjskega narečja, kasneje je svoje raziskovanje razširil tudi na druga narečja. Zanimali so ga govori na robu slovenskega jezikovnega prostora, zlasti npr. odnos med slovenščino in hrvaškim kajkavskim narečjem. Ob delu za *Slovenski lingvistični atlas* (zanj je po vprašalnici za SLA zapisal 24 krajevnih govorov ter skupaj s Tinetom Logarjem preuredil Ramovševo mrežo krajev in vprašalnico) je posebno pozornost namenjal razvoju fonoloških, zlasti samoglasniških sistemov. Tako je med njegove največje dosežke mogoče uvrstiti zlasti razpravo *Pregled osnovnih razvojnih etap v slovenskem vokalizmu* iz 1963, v katerem je z razvojno-strukturalistično metodo prepričljivo razložil razvoj slovenskih dolgih in

kratkim samoglasnikov od izhodiščnega slovenskega fonološkega sistema v 10. in 11. stoletju do današnjega stanja. Sodeloval je tudi pri snovanju dveh mednarodnih geolingvističnih projektov – *Evropskega* (ALE) in *Slovenskega lingvističnega atlasa* (OLA). Med drugim je prispeval sedem fonoloških opisov slovenskih krajevnih govorov iz mreže OLA (1981), ki jih je tudi sam zapisal (Cerkno, Luče, Hrušica, Ribnica, Spodnja Ložnica, Videm ob Ščavnici, Breznica pri Št. Jakobu v Rožu). Na podlagi novih dialektoloških dognanj je popravljajl Ramovševe meje med slovenskimi narečji in skupaj s Tinetom Logarjem pripravil novo *Karto slovenskih narečij* (1983). ST. Logarjem sta pripravila tudi 1. knjigo *Zbranih del* Frana Ramovša (1971), za katero je Rigler med drugim sestavil besedno kazalo.

Ena osrednjih tem njegovega znanstvenega raziskovanja je bila tudi zgodovina slovenskega jezika – zanimalo ga je tako (sinhrono) stanje kot (diahroni) razvoj slovenskega jezika na glasoslovni, naglasni in oblikoslovni ravni ter njegov položaj v okviru slovanske jezikovne družine. Z natančnim študijem jezika slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja je ugotovil, da osnova Trubarjevega knjižnega jezika ni bilo njegovo rodno dolensko raščiško narečje, ampak govor Ljubljane, nekoliko preoblikovan po domačem narečju – ta njegova teza je bila kljub zadržkom nekaterih jezikoslovcev sčasoma splošno sprejeta.

Rigler je bil tudi eden glavnih avtorjev *Slovarja slovenskega knjižnega jezika* (1970–1991), za katerega je pripravil sheme za dinamični naglas in oblikoslovje ter sheme za tonemski naglas, po katerih je mogoče ugotoviti vse ključne oblike in naglase zanje za vse uslovarjene besede, s čimer je pomembno prispeval k razvoju slovenskega pravorečja. V zvezi s tem je napisal in objavil več naglasoslovnih razprav, med njimi tudi *Akcentske variante*, s katerimi je pojasnil zapletenost normiranja slovenskega knjižnega naglasa. Pri SSKJ je ob pravorečju z naglasom skrbel tudi za oblikoslovno plat geselskih člankov, kot so predstavljeni v glavi in zaglavju.

Pomemben je tudi njegov prispevek pri razjasnjevanju pravopisnih vprašanj – je soavtor *Načrta pravil za novi slovenski pravopis* (1981) – in njegov delež pri standardizaciji zemljepisnih imen in njihovih družin, ki je zaobsežen v leksikonu *Slovenska krajevna imena* (1985).

Bibliografija njegovih objavljenih in še neobjavljenih del je natisnjena v njegovih posthumno izdanih *Zbranih spisih* 1, str. 501–511.

Umrle je 8. julija 1985 v Ljubljani. — JOŽICA ŠKOFIC

Janko Šlebinger

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: S Francem Simoničem.
Foto Wikimedia Commons.

Bibliograf, leksikograf, literarni zgodovinar in urednik Janko Šlebinger se je rodil 19. oktobra 1876 na Ledinku pri Zgornji Ščavnici (prejšnje ime Sv. Ana na Krembergu) in umrl 3. februarja 1951 v Gornji Radgoni.

Klasično gimnazijo je obiskoval 1890–98 v Mariboru, bil naslednje leto vpisan na bogoslovju, po maturi 1899 pa študiral slavistiko in germanistiko na dunajski univerzi, kjer je 1903 promoviral s filološko disertacijo o Adamu Bohoriču. Istega leta je postal gimnazijski suplent v Ljubljani, 1905 je opravil profesorski izpit, od jeseni 1906 do julija 1909 je bil profesor na gimnaziji v Novem mestu, 1909–25 pa na višji realki v Ljubljani. Decembra 1925 je bil premeščen v Državno biblioteko, od 1927 do upokojitve 1946 je bil ravnatelj te ustanove. Leta 1946 je bil izvoljen za dopisnega člana SAZU. Od 1947 do smrti je živel na svojem domu v Gornji Radgoni.

Šlebingerja je splet okoliščin privedel do tega, da je začel poklicno delati v biblioteki, ko je bil že priznan vodilni slovenski bibliograf. Kot ravnatelj osrednje narodne knjižnice, ki je dobila tudi funkcijo univerzitetne, je skrbel za izpopolnjevanje slovenskega fonda in za nabavo temeljnih del univerzitetnih, še posebej humanističnih strok. Pod njegovim vodstvom je knjižnica dobila novo lastno poslopje. Po požaru zaradi padca nemškega letala v januarju 1944 je skrbel za obnovo velike čitalnice in za nadomeščanje zgorelih knjig. Ves čas je pomagal tudi drugim strokovnim knjižnicam.

Glavno področje Šlebingerjevega dela je bila bibliografija. Že kot dunajski visokošolec je začel sestavljati pregledne slovenske literature s področja domoznanskih ved za tuje revije. Leta 1903 je prevzel sestavljanje tekoče splošne slovenske bibliografije v *Zborniku Slovenske matice* (1903–07); nadaljevanje je izdal v knjigi *Slovenska bibliografija 1907–12* (1913). Poleg tega je objavljala različne strokovne bibliografije v *Carnioli*, *ČJKZ*, *Zborniku za umetnostno zgodovino*, *Jugoslovenski štampi* ter *Južnoslovenskem filologu* (Beograd). Med vojnama je poskusil nadaljevati redne tekoče pregledne vsega slovenskega tiska, toda brez omembe vrednega uspeha pri založnikih; izšel je samo pregled za leto 1930. Ob različnih priložnostih je lahko objavljala le nekatere posebne bibliografije, kot Cankarjeve spise (1919), Župančičevo literarno delo (1928), pregled publikacij Slovenske matice od začetka do 1930 in popis vseh slovenskih časnikov in časopisov od 1797 do 1936 ob razstavi slovenskega novinarstva v Ljubljani (1937). Stanje in naloge slovenske bibliografije je prikazal v *Letopisu AZU* (1943), prvi temeljitejši pregled slovenskih bibliografij pa v zapiskih predavanj na bibliotekarskem tečaju v NUK (1947).

Velik del Šlebingerjevega opusa sodi na področje biografike in leksikografije. V slovenskih revijah je objavljala dolgo vrsto priložnostnih, jubilejnih in obsmrtnih biografij domačih in tujih pisateljev in kulturnih delavcev. Kot član

odbora za izdajanje *Slovenskega biografskega leksikona* je sestavil seznam imen (1922), ki je povečini njegovo delo. Bil je sourednik prvih treh zvezkov *SBL* in do smrti njegov sodelavec, napisal je nad 220 temeljnih, pogosto na arhivskem gradivu slonečih geselskih člankov. Posebej skrbno je osvetljeval tiskarje, založnike, šolnike ter vzhodnoštajerske in prekmurske pisce.

Pri literarnozgodovinskem raziskovanju je Šlebinger po pravilu osvetljeval posamezne nerešene osebne ali stvarne podrobnosti, le redko se je loteval širših vprašanj in jih poskusil sintetično obravnavati, na primer v dveh razpravah o almanahu *Pisanice* (1904 in 1905).

Pomembno je Šlebingerjevo uredniško delo. V letih 1910–16 je urejal *Ljubljanski zvon*, zanj je napisal veliko kratkih poročil in ocen knjig, revij, umetnostnih razstav in drugih kulturnih dogodkov doma in po svetu; zlasti med vojno, ko je manjkalo sodelavcev, je s takim in podobnim gradivom sam izpolnjeval skoraj vsako številko.

Uredil in priredil je vrsto leposlovnih knjig; izdal je *Zbrane spise* Frana Maslja - Podlimbarskega (I, II, IV, 1923–31, nedokončano) in *Album slovenskih književnikov* (1928) z glavnimi biografskimi in bibliografskimi podatki.

Med njegovimi neizpolnjenimi načrti je ostala splošna slovenska bibliografija 1913–45 in Prešernova bibliografija.

Članek o Šlebingerjevem življenju in delu s popolno bibliografijo njegovih spisov izpod peresa Mirka Rupla je objavljen v *Letopisu SAZU* IV 1950–1951, Ljubljana 1952, str. 101–124. —DARKO DOLINAR

III. RAZRED

Matematične,
fizikalne, kemijske
in tehniške vede

Redni člani

Robert Blinc
Davorin Dolar
Ljubo Golič
Franc Gubenšek
Ludvik Gyergyek
Venčeslav Koželj
Anton Kuhelj
Feliks Lobe
Janez Peklenik
Anton Peterlin
Josip Plemelj
Maks Samec
Lujo Šuklje
Ivan Vidav
Milan Vidmar
Lojze Vodovnik
Rihard Zupančič

Robert Blinc

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Na Institutu »Jožef Stefan«.

Rodil se je 31. oktobra 1933 v Ljubljani v ugledni meščanski družini. Tu se je šolal in 1953 maturiral na klasični gimnaziji. Vpisal se je na fiziko in se pridružil mnogim, ki so s pretežno humanistično srednješolsko izobrazbo uspešno delovali v naravoslovju, tehniki ali medicini. Ob tem je bil v jugoslovanskem merilu izjemen mladinski šahist, vendar je šah opustil, ker se je povsem posvetil fiziki. Diplomiral je 1958, že naslednje leto doktoriral in nato odšel na podoktorsko izpopolnjevanje na elitno univerzo Massachusetts Institute of Technology (MIT), kar je bilo odločilno za vse življenje. Že prej se je doma seznanil z jedrsko magnetno resonanco, takrat novo metodo za raziskovanje snovi, na MIT pa se je z magnetno resonanco zares spoznal, se učil od ljudi, ki so metodo razvili, jo z njimi izpopolnjeval in ostal njen in njihov prijatelj vse življenje.

Po vrnitvi iz ZDA je postal znanstveni sodelavec na IJS in docent na UL in ostal na obeh inštitucijah vse življenje ter napredoval do najvišjih položajev. Na IJS je že na začetku osnoval svoj laboratorij, katerega osnova je bila magnetna resonanca. Pozneje se je izkazalo, da so za temeljitejše raziskave snovi potrebne poleg magnetne resonance še komplementarne metode, zato je laboratorij, Odsek za fiziko trdne snovi, kadrovsko in vsebinsko rasel, Blinc pa ga je vodil do upokojitve. Intenzivno je sodeloval pri vodenju IJS in je bil vrsto let predsednik znanstvenega sveta. Na UL je že 1970 postal redni profesor, bil je prodekan in dekan FNT. Toda njegova duša je bila na IJS, kjer je imel svojo pravo pisarno, laboratorije in sodelavce in je po prezgodnji upokojitvi na UL sodeloval pri ustanovitvi Mednarodne podiplomske šole Jožefa Stefana in bil njen dekan do smrti.

V SAZU je bil sprejet 1969 pri šestintridesetih letih, redni član je postal 1976. Bil je tajnik III. razreda (1978–1980) in podpredsednik SAZU (1980–1999).

Njegova raziskovalna tematika se je z leti spreminjala vzporedno s spreminjanjem raziskovalnih smeri v svetu. Da bi bile naše raziskave na svetovnem nivoju po kvaliteti in aktualnosti, je mnogo potoval po svetu, čeprav je bil zelo slab turist. Obiskoval je univerze in inštitute, se udeleževal pomembnih strokovnih srečanj, v glavnem z vabljenimi prispevki, pri tem seznanjal tujino z našimi dosežki in ustvarjal mrežo prijateljev, znancev in sodelavcev. Poznali so ga po vsem svetu. Če si iz Ljubljane prišel na kak oddelek za fiziko, ki ni bil v celoti usmerjen v jedrsko fiziko ali fiziko osnovnih delcev, so vsi vprašali, ali poznate Blinca. Veliko ljudi ga je poznalo osebno, ostali pa po objavah. Prvi so vedeli, kako se izgovarja njegov priimek, drugi pa ne vedno: od Blinc do Blinč pri tistih, ki so si domišljali, da več vedo o Balkanu. S potovanj je prinašal nova znanja in ideje, ki so pripomogli k uspešnemu delu njegove skupine. Zavedal se je, da zaradi kadrovskih, finančnih, struk-

turnih in drugih omejitev ne moremo sami tekmovati z velikimi, temeljitimi in dolgoročnimi raziskavami v svetu. Zato se mu je zdelo pomembno, da smo s tematiko raziskav v svetovni fronti in da lahko s skromnimi zmožnostmi dosežemo pomembne začetne rezultate na posameznih področjih.

Njegova osnovna raziskovalna tema je bila neurejenost v snovi, dinamika neurejenosti in spremembe neurejenosti, fazni prehodi. Stopnja neurejenosti, ki jo je obravnaval, pa je v skladu s svetovnimi trendi naraščala. Začelo se je z ledom, kjer neurejenost predstavljajo neurejeno razporejeni protoni v vodikovih vezeh. Nadaljevalo se je s feroelektričnimi kristali z vodikovimi vezmi, kjer pri nizki temperaturi pride do urejene razporeditve protonov v vodikovih vezeh in do faznega prehoda v feroelektrično fazo (Blinc-de Gennesov model). Potem je neurejenost postajala vedno večja: tekoči kristali, inkomenzurabilni kristali, psevdospinska stekla, relaksorski feroelektriki, fulereni, organski feromagnetni itn. Na vseh teh področjih je s sodelavci bistveno prispeval k novim spoznanjem. Njegova bibliografija je izjemno obsežna in bogata, z več kot 700 izvirnimi znanstvenimi članki, objavljenimi v glavnem v mednarodnih revijah, tudi vrhunskih. Vidimo intenzivno delo, od začetka do konca. Že 1958, ko je začel mednarodno objavljati, ima štiri članke, od tega enega v elitni reviji *Nature*. Objavljal je prav do konca in tudi v letu smrti 2011 je skupaj s sodelavci objavil 16 del (nekatera so izšla šele 2012). Pomembne so njegove knjige in monografije, od *Soft Modes in Ferroelectrics and Antiferroelectrics* (North Holland, 1974), prevedene v ruščino in kitajščino in ki je med 600 najbolj citiranimi znanstvenimi knjigami in se občasno še danes citira, do *Advanced Ferroelectricity* (Oxford Science Publications, 2011). Njegova dela so izjemno odmevna, saj je njegovih citatov okoli 15.000. Ob njegovi bibliografiji moramo poudariti veliko soavtorjev. Množica znanstvenikov iz tujine in Slovenije, z IJS in univerz ter iz gospodarstva, mladi in stari, stalni in enkratni, to kaže na sposobnost povezovanja, ki je pri nas izjemna.

Akad. Blinc je bil velik strokovnjak in velik človek, ki se je znal veseliti tudi tujih znanstvenih dosežkov. Bil je navdušen in navdušujoč znanstvenik, ki se je zavedal, da brez trdega dela ne gre. Svoje znanje in poglede je prenašal na mlajše sodelavce in študente, ki jim je bil mentor (85 diplomskih, 28 magistrskih in 36 doktorskih študentov) in ki sedaj uspešno delujejo v tujini in doma, v gospodarstvu in znanosti. Verjel je v znanost in je bil prepričan, da le ta lahko zagotovi svetu človeka vreden razvoj, seveda ob upoštevanju etičnih norm in osnovnih humanističnih načel.

Kot podpredsednik SAZU je soustvarjal slovensko znanstveno politiko: mdr. je zaslužen za uvedbo sistema mladih raziskovalcev, ki še danes skrbi za vzgojo mladih znanstvenikov. Na SAZU smo ponosni in hvaležni, da je bil naš član. Umrli je 26. septembra 2011. — BOŠTJAN ŽEKŠ

Davorin Dolar

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Drugi z desne. Arhiv Fakultete za kemijo in kemijsko tehnologijo UL.

Rodil se je 1. februarja 1921 v Kranju, kjer je obiskoval gimnazijo. Maturiral je leta 1939 na I. državni realni gimnaziji v Ljubljani. Istega leta se je vpisal na Oddelek za kemijo Tehniške fakultete Univerze v Ljubljani in diplomiral 3. marca 1944.

L. 1945 je nastopil prvo službo v Zavodu za farmacevtske raziskave v Ljubljani. Od jeseni 1945 do 1951 je bil asistent v Kemijskem inštitutu Medicinske visoke šole v Ljubljani. V študijskem letu 1946/47 se je kot štipendist izpopolnjeval na Fizikalno-kemijskem inštitutu Univerze v Leningradu. V šolskem letu 1947/48 je bil honorarni predavatelj za splošno kemijo na Filozofski fakulteti, med 1949 in 1951 pa honorarni predavatelj za fizikalno kemijo na Fakulteti za kemijo Tehniške visoke šole. Po odsluženem vojaškem roku v JLA 1951/52 je osem mesecev delal na Inštitutu za nuklearne znanosti v Vinči. Jeseni 1952 je bil postavljen za docenta za fizikalno kemijo na Fakulteti za kemijo v Ljubljani.

Konec 1954 je odšel na strokovno izpopolnjevanje na Polytechnic Institute of Brooklyn v ZDA, kar mu je omogočila štipendija Sklada Borisa Kidriča.

L. 1957 je promoviral za doktorja kemijskih znanosti na Naravoslovni fakulteti v Ljubljani. L. 1960 je bil izvoljen za izrednega, 1965 pa za rednega profesorja za fizikalno kemijo na Kemijskem oddelku FNT UL. Od julija 1967 do oktobra 1968 je delal v Camille Dreyfus Laboratory of the Research Triangle Institute (Durham, Severna Karolina) v ZDA.

L. 1970 je postal dopisni član SAZU, 1977 pa njen redni član.

Prof. Dolar je bil eden pomembnih tvorcev kemijske šole in znanosti na Slovenskem. Poznale in spoštovale so ga številne generacije slovenskih kemikov. Kot nestor slovenskih fizikalnih kemikov je postal hkrati tudi sinonim za samo stroko, saj je bilo njegovo življenje z njo neločljivo povezano. Za njegovo poznejšo strokovno usmeritev je bilo zelo pomembno podiplomsko študijsko izpopolnjevanje 1946 in 1947 na Univerzi v Leningradu, kjer so potekala kvalitetna predavanja na nivoju zahodnoevropskih in ameriških univerz. Pod vodstvom profesorja Nikolskega si je pridobil temeljite osnove kemijske termodinamike, ki jo je po vrnitvi v Ljubljano in v naslednjih letih globlje spoznaval in razvijal do potankosti ob svojem pedagoškem in raziskovalnem delu. Fizikalno kemijo in vrsto posebnih poglavij na dodiplomskem in podiplomskem študiju je predaval generacijam kemikov pa tudi študentom drugih študijskih smeri skoraj štiri desetletja, od 1952 do upokojitve 1989. Slovel je kot izjemen predavatelj, ki je uspešno združeval vzgojno-izobraževalno in znanstveno delo, tako da se je hkrati razvijal kot pedagog in znanstvenik. Bil je mentor številnim študentom pri pisanju diplomskih in magistrskih del ter disertacij. Za bodoči razvoj visokošolskega pouka ke-

mije pa so bile še posebno pomembne njegove zasluge pri organiziranju in vodenju sodobne šole fizikalne kemije, iz katere je izšla vrsta akademskih učiteljev te stroke. Njegovo veselje za pedagoško delo in odločitev, da se posveti mladim, jih vzgaja in vodi, je verjetno treba iskati v nazorih, ki so se mu izoblikovali v rani mladosti. Njegov oče dr. Simon Dolar, znan in spoštovan profesor matematike, ga je prvi popeljal v svet tega področja znanosti in mu vcepil ljubezen do lepote in eksaktnosti matematičnega jezika, obenem pa tudi do vsega naravoslovja.

Profesor Dolar je vselej dosledno zastopal in s svojim delom tudi potrjeval znano načelo, da je pogoj za dobro in uspešno pedagoško delo hkratno kakovostno in pestro raziskovalno delo. Svoje znanstveno delo je usmeril predvsem na področje raztopin polielektrolitov, nabitih polimernih molekul, ki svojevrstno združujejo lastnosti navadnih elektrolitov in polimerov. Ta njegova usmeritev izhaja iz njegovega zgodnjega dela na ionskih izmenjavalcih na Inštitutu za nuklearne znanosti v Vinči 1952 in nato 1955 na Politehničnem inštitutu v Brooklynu v ZDA v skupini profesorja Gregorja. Za njegovo raziskovalno delo je značilno, da je za vsa eksperimentalna opazovanja vedno skušal poiskati ustrezne fizikalne razlage, ki so temeljile na različnih teoretskih modelih. Pri tem je uspešno uporabljal svoje bogato znanje matematike in fizikalne kemije. Uspehi, ki jih je dosegal, so ga spodbujali, da se je z leti loteval vedno zahtevnejših problemov. Njegov raziskovalni opus je obsežen in mu je prinesel ugled doma in po svetu. Zato je bil pogosto vabljen kot predavatelj na znanstvena srečanja in univerze, večkrat pa je bil tudi na daljših študijskih gostovanjih v tujini. Za svoje znanstveno delo je bil zaslužen nagrajen s članstvom v Slovenski akademiji znanosti in umetnosti, s Kidričevo nagrado 1979 in Zoisovo nagrado za življenjsko delo 2004.

Opravljal je številne funkcije na univerzi in izven nje. Posebnega poudarka je vredna njegova dejavnost v Prirodoslovnem društvu Slovenije. Predsednik tega društva je bil od 1985 do 1989, nato več let njegov podpredsednik. Kot priznanje za svoje delo je leta 1988 prejel odlikovanje red republike s srebrnim vencem, 1989 svečano listino FNT in zlato plaketo UL, 1990 pa mu je Univerza v Ljubljani podelila naziv zaslužnega profesorja.

Tudi po odhodu v pokoj junija 1989 je ostal dejaven raziskovalec. Izredno dragoceno je bilo pri tem njegovo mentorsko delo, saj je bil ob vsakem času pripravljen na pogovor in pri volji pomagati z nasveti pri strokovnih pa tudi vsakdanjih problemih. Pri tem je sogovornik vedno znova odkrival njegovo široko splošno razgledanost in izobraženost ter globoko in temeljito poznavanje ožje stroke.

Umr. je novembra 2005 v Ljubljani. — JOŽE ŠKERJANC

Ljubo Golič

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Na 11. Evropskem simpoziju za kemijo fluora na Bledu septembra 1995.

Prof. dr. Ljubo Golič se je rodil 2. julija 1932 v Vrenski Gorci na Bizeljskem. Osnovno šolo je obiskoval v Bučah. L. 1941 je bil interniran v Nemčijo. Po koncu druge svetovne vojne je nadaljeval s šolanjem na srednji šoli v Celju, kjer je 1951 maturiral. L. 1956 je diplomiral na Fakulteti za kemijo tehniške visoke šole ljubljanske univerze. Po diplomi se je zaposlil kot asistent na Katedri za anorgansko kemijo. L. 1962 je bil izvoljen za predavatelja in 1965 za docenta za predmet anorganska strukturna kemija. L. 1965 je bil tudi promoviran za doktorja kemijskih znanosti na ljubljanski univerzi. V naziv izrednega profesorja je bil izvoljen 1971; 1977 je bil izvoljen v naziv rednega profesorja za anorgansko kemijo in ta naziv je ob ponovnih izvolitvah obnavljal do 1999, ko se je s tem nazivom na svojo željo upokojil.

L. 1963 je bil s štipendijo Britanskega sveta na enoletnem strokovnem izpopolnjevanju na Univerzi v Glasgowu na Škotskem, 1971 pa je v okviru štirimesečne izmenjave obiskal univerze v Berkeleyju, Evanstonu in Pittsburghu ter nacionalne laboratorije v Brookhavenu in Washingtonu v ZDA. L. 1989 je bil izvoljen za dopisnega in 1993 za rednega člana SAZU.

Prof. Ljubo Golič je močno vplival na razvoj anorganske strukturne kemije in kemijske kristalografije na Fakulteti za kemijo in kemijsko tehnologijo ljubljanske univerze. Po vrnitvi iz Glasgowa leta 1965 je smelo uvedel metodo rentgenske strukturne analize v znanstveno in pedagoško delo tedaj Oddelka za kemijo FNT. Povedati je treba, da je sam postavil celoten laboratorij za rentgensko strukturno analizo, kar je bilo za tedanje omejene finančne možnosti pionirsko in zelo zahtevno delo.

L. 1974 je bil vodja nabave avtomatskega rentgenskega difraktometra CAD4, ki je bila prva aparaturna te vrste v tedanji vzhodni Evropi in je zamenjala zamudno delo s filmsko tehniko. Zaradi zglednega sodelovanja z dobaviteljem smo takrat pridobili enega prvih ameriških računalnikov v ta del Evrope. Ker pa je sama metoda rentgenske strukturne analize interdisciplinarna – povezuje kemijska, fizikalna in računalniška vedenja – je prof. Golič vseskozi aktivno sodeloval pri uporabi in razvoju računalništva v Sloveniji – od ZUSE-ja preko CDC3200 v Stegnah, Cyberja na RRC, DEC-10, DEC-20 in VAX-a na RCU in poznejših računalniških mrež. Za svoje neutrudno znanstveno delo je 1975 prejel nagrado Sklada Borisa Kidriča za dela s področja rentgenske strukturne analize, 1985 pa je za vrhunske znanstvene dosežke prejel še Kidričevo nagrado. Kot priznani evropski kemijski kristalograf je bil pobudnik in predsednik organizacijskega odbora 13. evropskega srečanja kristalografov, ki bi moralo biti v Ljubljani 1991, vendar nam ga je slovenskim kristalografom zaradi tedanjih vojnih razmer v Sloveniji uspelo organizirati istega leta v Trstu. Bil je sopobudnik in soorganizator

devetih letnih srečanj slovenskih in hrvatskih kristalografov z mednarodno udeležbo.

Vendar prof. Golič ni bil samo izvrsten raziskovalec, ampak je svoje znanje posredoval tudi svojim učencem. V študijske programe je začel vpeljevati predmet Anorganska strukturna kemija, ki ga je nato kot docent predaval za višje letnike študija kemije. Pozneje je v študijski program Kemija vpeljal še predmet Kristalna kemija. Na podiplomskem (magistrskem) študiju je bil od samega začetka nosilec predmeta Rentgenska strukturna analiza, predaval pa je tudi del predmeta Fizikalne metode določevanja struktur molekul. Bil je mentor mnogim študentom pri diplomskih in magistrskih delih ter disertacijah. Nesebično je pomagal tudi drugim raziskovalnim inštitucijam (Inštitut J. Stefan, Kemijski inštitut, Metalurški inštitut) in intenzivno sodeloval z gospodarstvom, kjer so potrebovali rezultate rentgenske strukturne analize (Salonit, Krka, Lek ipd.).

V dolgoletni akademski karieri je prof. Golič opravljal različne funkcije v univerzitetnih organih in drugod. Posebej je treba omeniti, da je bil dolgoletni predsednik Slovenskega kemijskega društva (1986–1996). S svojim delovanjem je prispeval k razvoju kemijskih in kemijsko-inženirskih znanosti in dejavnosti v Sloveniji.

Podpisana sva bila njegova študenta, asistenta in pozneje tudi dolgoletna sodelavca. Bil je strog in pravičen učitelj, vendar strog tudi do samega sebe in izredno delaven ter natančen. Spominjava se začetkov rentgenske strukturne analize v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja, ko smo na Weisenbergovi in precesijski kameri zbirali filmske difrakcijske podatke in za posamezno kristalno strukturo odčitavali filme na neonskih lučeh tudi po nekaj mesecev. Podatke smo luknjali na kartice in jih najprej vozili na CDC-računalnik v Stegne, nato pa na RRC na Jadransko ulico. Spomniva se njegove izdelave stripov Patterson-Tunnell, risanja plasti fourierjevih map na steklene plošče, zračenja z oknom in polnjenja in praznjenja akumulatorja za fotometrijo v temnici. Imel je izreden smisel za tehniko in v svoji halji je imel vedno majhen izvijač za popravilo ventilatorja v diaprojektorju, ki ga je uporabljal pri predavanjih. Mnogokatero aparature je popravljal kar sam, imel je izredno zbirko raznoraznega kakovostnega orodja.

Spomniva se mnogih skupnih kristalografskih srečanj v bivši Jugoslaviji, na katerih je bil zelo aktiven udeleženelec in kar nekako smo se ga bali, ko je postavljali zelo smiselna vprašanja. Zelo zanimivi so bili tudi vsakdanji pogovori o naših gorah, ki jih je imel tako rad. Vedno je imel čas za pogovor, naj je bil strokoven ali pa o vsakdanjih stvareh, vendar pa je zastavljeno delo moralo biti vedno opravljeno. —IVAN LEBAN, VENČESLAV KAUČIČ

Franc Gubenšek

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Prvo zasedanje senata Fakultete za znanosti o okolju, predhodnice Univerze v Novi Gorici. Foto Marjan Smerke. Arhiv Instituta »Jožef Stefan«.

Rodil se je 31. oktobra 1937 v Celju. Že 1941 je bila družina pregnana v Srbijo in se je vrnila po koncu vojne. Osnovno šolo je končal v Slovenskih Konjicah, gimnazijo pa v Ljubljani. Nadaljeval je s študijem kemije v Ljubljani, kjer je 1961 diplomiral. Zaposlil se je na oddelku za radiobiologijo nuklearnega Instituta Jožef Stefan, danes Instituta Jožef Stefan, in doktoriral iz fizikalne kemije 1965. V letih 1967–1968 je opravil podoktorsko izpopolnjevanje na Univerzi v Arizoni v ZDA in se vrnil na institut, kjer je ves čas raziskovalno deloval. L. 1997 se je zaposlil tudi na FKKT in vodil katedro za biokemijo do upokojitve 2004. Veliko truda je vložil v ustanovitev samostojnega študija biokemije na isti fakulteti.

L. 1968 je postal asistent, 1974 docent, 1979 je bil izvoljen za izrednega in 1986 za rednega profesorja biokemije. Poučeval je tudi druge predmete s področja biokemije na dodiplomskem in podiplomskem študiju. Že kmalu po vrnitvi iz ZDA je začel z raziskavami modrasovega strupa Vipera ammoides in s tem nadaljeval delo profesor Lebeza. Tako je s sodelavci iz modrasovega strupa izoliral več sekretornih fosfolipaz A_2 (sPLA₂), od katerih je zlasti raziskoval nevrotoksične amoditoksine, ki so strukturno sorodni človeškemu encimom. Za identifikacijo aminokislinskih ostankov v molekuli encima, ki povzročajo nevrotoksičnost, je uvajal različne pristope. Pri tem je bil med drugim zaslužen tudi za vpeljavo metodologije priprave monoklonskih protiteles v Sloveniji. Pri svojih raziskavah je s sodelavci uporabljal moderne metode genskega oz. proteinskega inženirstva, ki so omogočale bolj detajlen vpogled v posamezne dele molekule amoditoksina. Raziskoval je tudi »toksično mesto« in ugotovil, da imajo te molekule več toksičnih mest. Uspelo mu je označiti receptorje za nevrotoksične sPLA₂ v živčnem tkivu. Pod njegovim vodstvom so bile vpeljane metode za študij membranskih proteinov in karakterizacija membranskih receptorjev. Nazadnje je veliko pozornost posvetil molekularni evoluciji toksinov, strukturi njihovih genov ter novoodkritemu repetitivnemu DNK-elementu, retrotranspozonu ART-2 oz. Bov-B line, za katerega je že bilo znano, da je prisoten v genomih sodoprstih parkljarjev. S tem odkritjem je dokazal, da je ta retrotranspozon pred približno 45 milijoni let prešel iz takratnih kač v genom prednika prežvekovalcev. To je bil prvi primer dokazanega horizontalnega prenosa genskega materiala med dvema tako oddaljenima razredoma vretenčarjev, kot so plazilci in prežvekovalci. Sam in s sodelavci je objavil 140 publikacij v pretežno tujih revijah. Njegova mednarodna aktivnost je razvidna tudi iz mnogih publikacij v soavtorstvu s tujimi uglednimi raziskovalci, večinoma iz Francije, Izraela, ZDA in Hrvaške. O svojih rezultatih je poročal na številnih domačih in mednarodnih srečanjih. Bil je tudi dolgoletni član ure-

dniških odborov mednarodnih revij *Toxicon* in *Acta Chimica Slovenica*. Organiziral je vrsto mednarodnih znanstvenih srečanj doma in v tujini. Kat trikrat mu je bila zaupana organizacija simpozija EIST 1977, 1989 in 2004. Bil je mentor številnim študentom pri pisanju diplomskih in magistrskih del ter disertacij.

Prejel je številne nagrade, med njimi Zoisovo za raziskave na področju molekularne biologije 1997, prav tako pa predstavlja izjemno priznanje članstvo v mednarodno ugledni European Molecular Biology Organization – EMBO. V obdobju 1997–2000 je bil predsednik Mednarodne zveze za toksinologijo – IST in predsednik Slovenskega biokemijskega društva od 1989 do 1998. Deloval je v Komisiji za pravno in etično regulacijo tehnologije rekombinantne DNK ter Znanstvenem odboru za delo z gensko spremenjenimi organizmi. Opravljal je tudi vrsto funkcij na Institutu Jožef Stefan. L. 2003 je bil izvoljen za izrednega člana, 2009 pa za rednega člana SAZU.

Podpisani sem bil njegov gimnazijski sošolec, kolega med študijem kemije in sodelavec na istem oddelku Instituta Jožef Stefan. Za sošolce in prijatelje je bil Franček. Zanimal ga je šport, npr. tenis, ki sva ga skupaj igrala, in košarka. Bil je izredno zaveden Slovenec in ga je zanimala problematika zamejskih Slovencev. Profesor Gubenšek je bil ugleden in mednarodno spoštovan znanstvenik, profesor, široko razgledan intelektualec in prijeten sogovornik. Zanj je bila značilna vedrost, topel značaj, prijeten nasmeh in zdrav humor. Vedno si je našel čas tudi za prijatelje in številne študente, ki jim je posvečal posebno skrb.

Umrli je 17. avgusta 2010 v Ljubljani. — VITO TURK

Ludvik Gyergyek

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Mikroprocesorski analizator elektrokardiogramov MAE-101; iz knjige Biomedicinska tehnika v Sloveniji. S tehniko do zdravja. Ljubljana 2015. Foto Neža Renko.

Rodil se je 2. septembra 1922 v Vidoncih. Po končani gimnaziji v Murski Soboti se je 1943 vpisal na oddelek za matematiko in fiziko na Filozofski fakulteti Univerze Pétra Pázmányja v Budimpešti. Zaradi vojne je moral študij prekiniti. L. 1945 se je vpisal na Oddelek za elektrotehniko Tehniške univerze v Ljubljani, kjer je 1950 diplomiral. V tem času je tudi absolviral študij matematike na Matematično-naravoslovni fakulteti Univerze v Ljubljani.

Pedagoško pot je začel 1951 kot asistent pri profesorju Mirjanu Grudnu na Odseku za šibki tok Oddelka za elektrotehniko Tehniške univerze v Ljubljani. Med 1955 in 1957 je raziskoval na Université Libre de Bruxelles, kjer je 1957 doktoriral s področja električnih filtrov. Leta 1960 je postal docent na Fakulteti za elektrotehniko Univerze v Ljubljani. L. 1961 je raziskoval v Laboratoriju za analogno računanje pri Centre National de la Recherche Scientifique v Châtillon-sous-Bagneux v Franciji. L. 1962 je bil izvoljen za izrednega in 1967 za rednega profesorja za področja teorije vezij, teorije o sistemih in teorije informacij in statističnih metod.

S široko razgledanostjo in z izostrenim občutkom za razvojne smeri je zgodaj prinesel v slovensko elektrotehniko številna nova področja. L. 1960 se je po njegovi zaslugi začel na Fakulteti za elektrotehniko v Ljubljani dodiplomski študij avtomatike, ki je bil prvi študij te vrste v Jugoslaviji in med prvimi v Evropi. Dvajset let je bil predstojnik Katedre za teorijo avtomatike in kibernetike, bil je ustanovitelj in predstojnik Laboratorija za avtomatiko in kibernetiko ter organizator podiplomskega študija iz avtomatike. V štiridesetletnem pedagoškem delu je bil mentor preko 200 diplomantom dodiplomskega študija, več kot 90 diplomantom magistrskega študija in 52 doktorjem znanosti. Ko je v naši elektrotehniko odpiral nova področja, je skrbel tudi za ustrezno slovensko terminologijo.

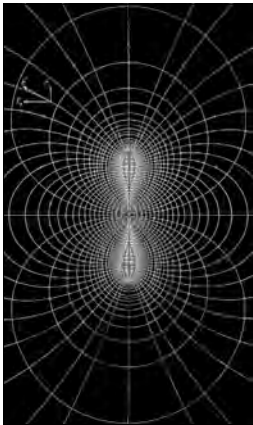
Akademik Gyergyek je v prvi dobi svoje znanstvene poti gojil predvsem teorijo električnih filtrov in električnih vezij. Zatem je posegel še na področja avtomatske regulacije, kibernetike, teorije o informacijah, prenosa signalov in biokibernetike. V zadnjem obdobju se je posvečal matematični lingvistiki. Tako je, na primer, raziskoval srednjo vrednost informacije na črko slovenske abecede ter statistične lastnosti slovenskega pisanega besedila. Posebno pozornost je namenjal avtomatičnemu razpoznavanju vzorcev, kot so pisane črke in prstni odtisi. Čeprav se je najraje posvečal teoretičnim raziskavam, je njegovo delo in delo njegovih sodelavcev vodilo tudi do uporabnih dosežkov. V sodelovanju s podjetjem Gorenje je prišlo že 1981 do izdelave samodejnega analizatorja elektrokardiografskih signalov MAE-101. Tehniške raziskave na področju jezika pa so pripeljale do prvih samodejnih razpoznavalnikov in sintetizatorjev slovenskega govora.

Akademik Ludvik Gyergyek je bil tudi moj profesor. Pri njem sem poslušal vrsto predmetov, ki so mi dali osnovna teoretična znanja, neizogibno potrebna pri raziskovalnem delu. Tako sem se prav pri njegovih predavanjih seznanil s teorijo Kalmanovega filtra, ki smo ga čez desetletja uporabili pri povečanju zanesljivosti merjenja biomehanskih signalov z inercijskimi senzorji. Razmeroma težko snov, prepleteno z matematičnimi izpeljavami, je profesor Gyergyek predaval na pamet brez uporabe na listih izpeljanih enačb. Včasih, vendar redko, se je pri izpeljevanju tudi zapletel, kar pa je bil za dobre študente poseben izziv, saj smo tako lahko še bolj intenzivno sodelovali pri pouku. Posebej smo cenili tudi profesorjeve učbenike, saj so bili v tistem času učbeniki na Fakulteti za elektrotehniko prava redkost. Profesor Gyergyek je bil na izpitih strog izpraševalec.

Za odlično raziskovalno delo je prejel več priznanj doma in v tujini. Častni doktorat sta mu podelili univerzi v Budimpešti in Mariboru. Kar petkrat je s sodelavci prejel nagrado Sklada Borisa Kidriča, 1987 pa še Kidričevo nagrado za življenjsko delo. Odlikovan je bil tudi s plaketo Université Libre de Bruxelles in Vidmarjevo nagrado Fakultete za elektrotehniko Univerze v Ljubljani. L. 1981 je postal dopisni član Slovenske akademije znanosti in umetnosti, 1987 pa njen redni član. Prejel je tudi državni odlikovanji red zaslug za narod s srebrnimi žarki in red dela z rdečo zastavo.

Bibliografija akademika Gyergyeka obsega sedem strokovnih knjig, 58 znanstvenih člankov in 136 referatov. Vredno se mi zdi pripomniti, da je veliko člankov napisanih v francoščini. Bibliografija doslej še ni bila objavljena in je dostopna v arhivu knjižnice Fakultete za elektrotehniko Univerze v Ljubljani. Po upokojitvi ga je 1993 Univerza v Ljubljani izvolila za zaslužnega profesorja. Po daljši bolezni je akademik Gyergyek 22. decembra 2003 umrl v Ljubljani. —TADEJ BAJD

Venčeslav Koželj

Zg.: Iz Zbirke upodobitev
znanih Slovencev, NUK,
[http://www.dlib.si/details/
URN:NBN:SI:IMG-
U62J1CXN](http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:IMG-U62J1CXN)

Sp.: Elektrini in ravninska
vizualizacija električnega
polja. Z dovoljenjem prof.
dr. Antona Sinigoja. Avtor
slike ni znan.

Rodil se je 1901 v Domžalah pri Ljubljani. Končal je realko 1925 in prvi diplomiral iz elektrotehnike na Tehniški fakulteti na Univerzi v Ljubljani. Del študijev je opravil tudi na Tehniški visoki šoli v Stuttgartu v Nemčiji. L. 1934 je doktoriral. Asistent na Elektrotehniškem oddelku Tehniške fakultete Univerze v Ljubljani je postal 1925, 1930 docent, 1935 izredni in 1946 redni profesor. Pri akad. Milanu Vidmarju je kot asistent deloval na področju splošnih električnih meritev, elektromagnetike, električnih strojev in pozneje osnov elektrotehnike. Delo ga je vodilo v smeri teoretične elektrotehnike in teorije elektromagnetnih polj. V doktorski disertaciji *Magnetne razmere okvirnih transformatorjev* je prispeval originalno obravnavo in vrsto originalnih prispevkov v teoriji razumevanja in načrtovanja elektromagnetnih lastnosti ustroja transformatorja.

Za dopisnega člana Slovenske akademije znanosti in umetnosti v razredu za matematične, fizikalne, kemične in tehnične vede je bil izvoljen 2. junija 1953 in rednega člana 21. decembra 1962.

Več kot tri desetletja je predaval pomembne predmete: Prehodni elektromagnetni pojavi, Izbrana poglavja iz teorije elektrotehnike, Osnove elektrotehnike I, II in predvsem III in Teoretično elektrotehniko, ter tako odločilno prispeval k zelo kakovostni, temeljiti in mednarodno potrjeni in sprejeti vrhunski izobrazbi diplomiranih inženirjev elektrotehnike v Ljubljani. To je skupaj z originalnimi znanji in prispevki akad. Milana Vidmarja prispevalo k izrednemu ugledu Oddelka za elektrotehniko Tehniške visoke šole Univerze v Ljubljani in postavilo temelje za uspešen razvoj elektrotehnične industrije v Sloveniji in na širšem območju. Prof. Koželj je obravnavo problemov vedno zasnoval teoretično temeljito, kar mu je omogočalo, da je rešitve ob primerni preureditvi lahko uporabil tudi na drugih področjih, tako v aerodinamiki, obravnavi problemov hlajenja in iskanju možnih izboljšav na drugih področjih, celo pogonu filmskega traku v projektorjih. Med originalnimi prispevki, ki so desetletja, ponekod pa še danes, prispevali k boljšemu in cenejšemu delovanju naprav, gre omeniti obravnavo problema splošne transformacije enosmernega toka (patentna prijava, Berlin, 1928), vrsto teoretičnih in praktičnih rešitev, vezanih na večplastni kabel, probleme transformacije enosmernega toka s kolektorji, prevajanje ekstremno visokih tokov, magnetenja in trajnih magnetov, analize komutiranih izmeničnih veličin, izračuna induktivnosti in energetskega pretoka ob pomoči Poyntingovega vektorja in nastanka jouske toplote v elektromagnetnih sestavih. Omenimo še teoretične prispevke na področju fizikalne obravnave geometrijskega sosredja pri transformatorjih in dušilkah ter obravnave električne »sence« strelovodnih in ozemljitvenih vodnikov. Raziskovalna pot

ga je vodila tudi do področja električnega obloka, ki ga je še posebej zanimal in ga je poglobljeno raziskoval.

Prof. Koželj je nedvomno veliko prispeval k razvoju in kakovosti našega osrednjega elektrotehniškega glasila *Elektrotehniški vestnik*, kot avtor in kot član uredniškega odbora. Bil je vztrajen zagovornik lepega slovenskega jezika. Posebej se je zavzemal za razvoj izrazoslovja, kar dokazuje obsežen *Kotiček elektrotehniškega izrazoslovja*, ki sta ga pisala s slavistom prof. dr. Antonom Slodnjakom in je dve leti izhajal v *Elektrotehniškem vestniku*.

Na koncu gre omeniti še originalno in pomembno, tako teoretično kot praktično rešitev, to je študijo na 259 straneh iz l. 1968, ki ima naslov *Teoretske in izvedbene študije za konstrukcijo tokovodnega sistema k redukcijski peči Železarne Štore*. Predlagana in izvedena rešitev je odpravila velike hibe jakotočnega trifaznega dovoda v Štorah. Zelo posrečena rešitev je omogočila velike prihranke in je bila pozneje uporabljena tudi na drugih obločnih pečeh. Ta inovacija je odpravila večdnevne izpade plavža in izgubo proizvodnje ter velike stroške za popravilo dovoda. Za svoje raziskovalno, pedagoško in družbeno pomembno delovanje je bil 1965 odlikovan z redom dela z rdečo zastavo. Umrli je 1968 v Ljubljani. —ALOJZ KRALJ

Anton Kuhelj

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Spominski relief v avli Fakultete za strojništvo. Foto Peter Jare.

Anton Kuhelj se je rodil 11. novembra 1902 na Opčinah pri Trstu, kjer je tudi obiskoval osnovno šolo, gimnazijo pa nato v Trstu in Kranju, kjer je 1922 tudi maturiral. Po končani srednji šoli se je vpisal na Oddelek za elektrotehniko Tehniške fakultete ljubljanske univerze, kjer je 1927 diplomiral. Po odsluženem vojaškem roku je 1928 postal suplent na Tehniški srednji šoli v Ljubljani, štiri leta zatem pa profesor mehanike in elektrotehnike. L. 1933 je bil izbran za docenta teoretične mehanike na Tehniški fakulteti Univerze v Ljubljani. Ob pedagoškem delu je nadaljeval doktorski študij in 1936 doktoriral z disertacijo *O elastični stabilnosti krivih plošč*. Že 1938 je na omenjeni fakulteti postal izredni profesor, 1946 je bil izvoljen v rednega profesorja in je na tem mestu ostal vse do upokojitve 1976. Po razcepitvi Tehniške fakultete (1960) je najprej deloval na Fakulteti za rudarstvo, metalurgijo in kemijsko tehnologijo, nato pa na Fakulteti za naravoslovje in tehnologijo. Kot predavatelj je gostoval na številnih mednarodnih univerzah in fakultetah tedanje Jugoslavije. Med drugim je bil med svojim plodovitim delovanjem tudi dekan Tehniške fakultete in rektor ljubljanske univerze (1954–1956). L. 1949 je postal redni član Slovenske akademije znanosti in umetnosti in 1973 prejel Kidričevo nagrado za življenjsko delo. Bil je tudi zaslužni profesor in častni doktor Univerze v Ljubljani. Kuhelj je v času svojega delovanja napisal zajetno število strokovnih člankov, predvsem za publikacije *Applied Mechanics Review*, *Zentralblatt für Mathematik* ter *Gesellschaft für angewandte Mathematik und Mechanik*, in izdal 5 univerzitetnih učbenikov in 4 poljudne knjige iz mehanike. 31. junija 1980 je njegovo izjemno delovno in znanstveno plodno življenje prekinila prometna nesreča.

Anton Kuhelj se je že v mladosti navduševal nad mehaniko in tehniko, saj se je namreč zavedal, da nas spremlja na vseh področjih vsakdanjega življenja. Svoje dobro poznavanje tehnike je širšemu krogu bralcev na razumljiv način predstavil v svojih dveh knjigah *Tehnika v vsakdanjem življenju*, ki sta izšli v redni knjižni zbirki celjske Mohorjeve družbe 1960 in 1962. Obe deli sta bili v širšem krogu bralcev izjemno dobro sprejeti, saj je Kuhelj na odličen, luciden in razumljiv, način znal razložiti osnovne principe delovanja kompleksnih tehničnih mehanizmov. Bil je eden izmed ključnih stebrov slovenske mehanike in vzor vsem mlajšim raziskovalcem, ki smo imeli priložnost biti na njegovih odličnih predavanjih, ki jih je znal popestriti s konkretnimi primeri iz vsakdanjega življenja.

Poleg intenzivne tehnično-znanstvene dejavnosti je bil tudi naš največji strokovnjak za letalske konstrukcije in eden izmed začetnikov slovenskega letalstva. Bil je prvi, ki je konstruiral prva slovenska šolska, športna in turistična letala manjših velikosti. Letalstvu se je začel intenzivneje posvečati ob

koncu dvajsetih let, ko je prvi pri nas vpeljal v projektiranje in konstruiranje letal sodobne aerodinamične in trdnostne metode. L. 1929 je napravil trdnostne izračune za letalo Lojze inženirja Stanka Bloudka, graditelja planiške skakalnice, 1933 pa se je že lotil načrtovanja svojega prvega motornega letala – dvokrilnega enoseda z imenom Janez, ki je prvič poletelo 1935. Že naslednje leto je začel delati na svojem drugem letalu – enosedežnem nizkokrilcu z imenom Tonček, ki je 1937 že tudi poletelo. Po njegovih načrtih je nastalo prvo jugoslovansko štirisedežno letalo, ki je prvič poletelo v začetku 1955.

V skoraj tridesetih letih, v katerih je ves svoj prosti čas posvečal projektiranju in konstruiranju letal, je ustvaril vrsto uspešnih letal, lahke motorne enosedežne dvokrilnike KS-1 Janez, KS-1b Janez II in KS-1c, enokrilnike KS-2 in KS-2b Tonček ter SVEP Tse-tse in SVEP Minima, jadralno letalo Inka v več različicah, vojaški šolski dvosedežnik Alka in štirisedežni turistični ramenokrilnik LK-1 in LK-2. Poleg konstruktorstva se je vse do konca življenja ukvarjal tudi s teoretičnim znanstvenim delom v aerodinamiki, letalski mehaniki in trdnosti ter o tem objavljajl številne razprave doma in v tujini. Po besedah Sandija Sitarja je Kuhelj: »vedel v konstruiranje letal dosleden znanstveno-inženirski pristop in je tako končal prejšnjo pionirsko fazo, ki se je zvečina opirala na občutke in izkušnje. Pri tem delu je moral izhajati iz skromnih gmotnih razmer, kljub temu pa je skušal dosežati mednarodno raven, kar je lahko zmogel le strokovnjak vrhunskih sposobnosti in znanja«. —IGOR EMRI

Feliks Lobe

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Pri postavljanju temeljev. Arhiv Knjižnice Fakultete za strojništvo. Avtor fotografije ni znan.

Rodil se je 14. oktobra 1894 v Ljubljani, 1895 pa se je s starši preselil v Žabjovo pri Novem mestu, kjer je preživel mladost. L. 1914 je maturiral na klasični gimnaziji v Novem mestu, nato pa je začel študirati strojništvo na češki Tehniški visoki šoli v Pragi. Študij je med prvo svetovno vojno prekinil in ga po vojni nadaljeval na Dunaju, kjer je diplomiral 1922. Po diplomi se je zaposlil v tovarni tehničnih vozil Österreichische Industrie Werke Warchalowski & Eissler, kjer je zaradi izrednega smisla za inovativno delo že po treh letih postal vodja konstrukcijskega oddelka tovarne. Tovarno je nato prevzela družba Staatseisenbahngesellschaft, ki je 1928 Lobeta vključila v svojo podružnico težke industrije v Slavonskem Brodu. V tej Prvi jugoslovnski tvornici strojeva i mostova je nato uspešno delal do 1930, ko je na pobudo profesorja Milana Vidmarja prišel na Univerzo v Ljubljani (UL); tam je dobil mesto izrednega profesorja na Tehnični fakulteti in začel predavati študentom elektrotehnike splošno strojeslovje. Od samega začetka dela v akademskem okolju si je prizadeval za ustanovitev samostojnega Oddelka za strojništvo in v skladu s tem začel razvijati najprej hidrotehnični, kalorični in tehnološki laboratorij, nato pa si je še prizadeval za izgradnjo stavbe, namenjene celotnemu področju strojništva. Graditi so jo začeli 1938 in jo dokončali 1941, ko se je v njej začel pouk. Po vojni je bila 1946 v njej ustanovljena Fakulteta za strojništvo (FS), za kar je bil prvenstveno zaslužen prav Lobe. L. 1948 je postal stalni zunanji sodelavec pri Zvezni upravi za napredek proizvodnje, 1949 pa med prvimi tudi član SAZU. Na osnovi zelo uspešnega dela je bil 1958 izvoljen v vrhunsko Mednarodno akademijo za proizvodno inženirstvo – CIRP. Poleg navedenega je bil v obdobju 1958/59 dekan Fakultete za elektrotehniko in strojništvo, naslednje leto še prodekan, nato pa se je upokojil. Kljub upokojitvi je še vedno predaval, vendar je 1965 težko zbolel, kar je precej zavrla njegovo dejavnost. Umrli je 9. maja 1970 v Ljubljani.

Lobe je bil »rojen inženir in izumitelj«, saj se je že kot dijak ukvarjal z raznovrstnimi tehniškimi problemi in že kot maturant prijavil svoj prvi patent. Smisel za konstruiranje je pokazal tudi kot študent, kar ga je kmalu po diplomi pripeljalo na vodstveno mesto v industriji. Med službovanjem na Dunaju od 1922 do 1928 je načrtoval več izdelkov težke industrije, kot so parne, električne in motorne lokomotive ter tramvaji. Za svoje izvirne rešitve na tem področju je pridobil tudi mnogo patentov, ki so se nanašali predvsem na novosti vzmetnih in pogonskih sklopov v podvozijih električnih lokomotiv in motornega pogona tirničnih vozil. Posebno pomemben patent je bil mehanizem za pogon pehalnih strojev, ki so ga izdelovale tovarne obdelovalnih strojev v Nemčiji. Na tem področju je tudi izstopal njegov patent za popolno dinamično uravnoteženje mas pri eksplozijskih motorjih, ki

je zbudil pozornost v avstrijskem teoretičnem strojeslovju in tudi v okolju razvijajoče se letalske industrije. Lobetove inovacije kažejo, da sta bili njegovo tehniško znanje in delo na izredno visoki ravni, kar ga je vključevalo v vrhunsko strokovno javnost njegove dobe. S svojim delom, zamislili in inovacijami se je nato odlikoval tudi v jugoslovanski težki industriji in po prihodu na UL. S svojim znanjem je učinkovito vplival na razvoj novo ustanovljene FS na tehniškem in pedagoškem področju in pomagal pri njeni uveljavitvi v mednarodnem okolju. Kot izraziti inženir strojništva je bil Lobe tudi med delom v akademskem okolju vedno tesno povezan z industrijo in je povečeval seznam svojih patentov. Kot vrhunski strokovnjak na področju tehnološke obdelave in meritev, predvsem zobniških sistemov, je zato tudi v tem okolju dosegel sam svetovni vrh. Njegovo izredno široko zasnovano delovanje in mentorstvo je zelo ugodno vplivalo na razvoj mlajših generacij strojnikov in jim omogočilo uspešno vključevanje v moderna področja strojništva v naši industriji. Zelo pomembno pa je bilo tudi njegovo pedagoško delo, h kateremu je pritegnil mnogo strokovnjakov iz industrije, ki so nato postali profesorji na FS. Poleg razvojnega in pedagoškega dela na področju strojništva pa so pomembna tudi Lobetova prizadevanja za razvoj slovenske strojniške terminologije. S številnimi patenti, strokovnimi publikacijami in reševanjem zahtevnih tehniških problematik si je Lobe pridobil sloves in spoštovanje strokovne in širše javnosti doma in v svetu. Vlada FLRJ mu je 1949 izrazila visoko priznanje z nagrado za znanstveno raziskovalno delo in pomembne tehnične konstrukcije ter mu hkrati podelila visoki red dela I. stopnje; vrhunsko mednarodno priznanje pa je 1961 pomenila izvolitev za stalnega člana Mednarodne akademije za proizvodno inženirstvo – CIRP. V slovenskem okolju mu je 1969 UL podelila častni doktorat tehničnih znanosti, Sklad Borisa Kidriča pa nagrado za izvirno znanstveno razpravo o krožno-ločnem zobčanju, ki je bila objavljena v *Strojniškem vestniku* na FS. Z vztrajnim, inovativnim strokovnim in etično podprtim pedagoškim delom je bil Lobe zgled vrsti mladih generacij na FS v Ljubljani kot odličen profesor in spoštovani mentor. —IGOR GRABEC

Viri: Sandi Sitar: Feliks Lobe, strojnik (1894–1970) – Od lokomotive do kibernetike, 100 slovenskih znanstvenikov, Prešernova družba, 1987, str. 76; *Strojniški vestnik*, 1964, zv. 6, str. 173; 1994, zv. 9–10, str. 92.

Janez Peklenik

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Na vabljenem predavanju o rezalnem procesu v Kurganu v Rusiji približno leta 2000. Družinski arhiv.

Rodil se je 11. junija 1926 v Trziču v obrtniški družini. Ustvarjalno okolje doma mu je zbudilo zanimanje za strojništvo, ki ga je vodilo skozi vse življenje. V šoli je zelo dobro napredoval, vendar mu je nemški okupator ob začetku vojne 1941 onemogočil nadaljnje šolanje v gimnaziji. Zato se je izučil za orodjarja v tovarni LGW – Luftfahrtgerätewerk v Kranju, iz katerega se je pozneje razvila Iskra. To je bila prva strokovna stopnica, ki jo je uspešno prestopil. L. 1944 se je kot borec Prešernove brigade in kasneje Jeseniško-bohinjskega odreda pridružil NOV. Vedno je bil ponosen, da se je v tistih hudih časih boril za osvoboditev domovine.

V povojnih letih je dopolnil zamujeno gimnazijsko izobrazbo in opravil veliko maturo. Po študiju strojništva na Univerzi v Ljubljani in občasnem konstruktorskem delu v industriji je odšel v Laboratorij za obdelovalne stroje Tehniške visoke šole v Aachnu, ki je bila vodilna raziskovalna ustanova na področju proizvodnih tehnologij in sistemov. Po dveh letih uspešnega raziskovalnega dela je 1957 z odličnim uspehom doktoriral na področju fizikalnih osnov brušenja. Razvil je novo metodo merjenja temperature na konici zelo hitro gibajočih se brusilnih zrn in pri analizi eksperimentalnih rezultatov prvi upošteval naključni značaj brusilnega procesa ter statistično vrednotenje merskih rezultatov. S tem je postavil nove temelje za raziskave in razlage kompleksnih tehnoloških procesov.

Po doktoratu je nadaljeval raziskovalno delo na področju avtomatizacije obdelovalnih sistemov. Na podlagi dela *Problemi natančnosti pri avtomatizaciji proizvodnje* je bil 1961 habilitiran in je postal docent na Tehniški visoki šoli v Aachnu. Naslednje leto je bil povabljen kot gostujoči izredni profesor na univerzo Carnegie-Melon v Pittsburghu v ZDA. Temu je 1964 sledila izvolitev za rednega profesorja na Univerzi v Birminghamu v Angliji. Tedaj je začela računalniška tehnologija prodirati v proizvodne sisteme in procese ter revolucionarno spreminjati Taylorjevo zasnovo načina proizvodnje. S Peklenikovo ustanovitvijo prve katedre za računalniško krmiljene obdelovalne sisteme na svetu in dopolnitvijo tehnoloških raziskav z upoštevanjem naključnega značaja obdelovalnega procesa ter statistično obdelavo eksperimentalnih podatkov so bila postavljena nova izhodišča za raziskovalno delo na področjih modernih proizvodnih tehnologij. Najvidnejše uspehe je Peklenik dosegel na področjih sprotne identifikacije ter adaptivnega krmiljenja obdelovalnih procesov in sistemov, opisa in karakterizacije ključnih lastnosti tehničnih površin ter površinskih vmesnikov. V številnih objavah je svoja dognanja predstavil mednarodni strokovni javnosti. L. 1959 je bil za svoje znanstvene dosežke odlikovan s Taylorjevo medaljo, ki jo je mednarodna akademija Collège International pour l'Etude Scientifique des

Techniques de Production Mécanique – CIRP podeljevala najuspešnejšim mladim znanstvenikom. L. 1966 je bil izvoljen za rednega člana te akademije, ki ji je tudi predsedoval v letih 1979–80, pozneje pa je bil njen častni član.

Po dvajsetih letih znanstvenega in pedagoškega dela v tujini se je 1973 vrnil na Fakulteto za strojništvo Univerze v Ljubljani in ustanovil Katedro ter Laboratorij za tehniško kibernetiko, obdelovalne sisteme in računalniško tehnologijo. Na Fakulteti za strojništvo je kot dekan začel posodabljati študij ter intenzivno širiti znanstvenoraziskovalno in razvojno delo. V študij strojništva je uvedel modularni koncept in projektni način dela s študenti v zadnjem letniku. Ta oblika študija je pospeševala kreativnost in skupinsko delo študentov ter sistemski pristop k reševanju inženirskih problemov na osnovi teoretičnih metod.

L. 1987 je bil izvoljen za rektorja Univerze v Ljubljani. Kot rektor je izdelal predlog za Univerzitetno podiplomsko šolo, ki bi bila zasnovana na sodobnih konceptih in bi omogočala magistrski ter doktorski študij s poudarkom na interdisciplinarnosti in visoki kakovosti. K sodelovanju je povabil tudi vodilne inštitute, kot sta IJS in Kemijski inštitut. Žal ta koncept na univerzi pozneje ni bil izpeljan.

Objavil je več kot 300 znanstvenih del s področja proizvodnih tehnologij, tehniških površin, strukturiranja in krmiljenja proizvodnih sistemov. Poleg tega je bil avtor 15 patentov v Sloveniji, ZDA, Veliki Britaniji in Nemčiji. Ob svojem delu je vzgojil več kot 200 diplomiranih inženirjev, magistrrov in doktorjev strojništva. V mednarodni strokovni sferi je postal član mnogo uredniških odborov znanstvenih revij in ustanovil *CIRP – Journal of Manufacturing Systems*, kjer je bil glavni urednik.

Za znanstvene dosežke je prejel številna mednarodna in domača priznanja. Poleg medalje CIRP je 1982 prejel še ameriško medaljo F. W. Taylorja s področja proizvodnega inženirstva in 1988 berlinsko nagrado Georga Schlesingerja. Doma je prejel državno Kidričevo nagrado (1975), državno nagrado Republike Slovenije za življenjsko delo (1996) in bil imenovan za ambasadorja znanosti Republike Slovenije (1992) ter zaslužnega profesorja Univerze v Ljubljani. Bil je častni profesor Univerze v Birminghamu v Angliji ter Nanjinške univerze za aeronavtiko in astronautiko na Kitajskem. Poleg tega je bil tudi redni član SAZU, ustanovitelj in častni predsednik Inženirske akademije Slovenije, častni član mednarodne akademije CIRP, Evropske akademije in Ruske inženirske akademije. —IGOR GRABEC

Anton Peterlin

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Irina Rahovsky Kralj, Anton Peterlin, 2009, olje, 45 x 55 cm. Z dovoljenjem Instituta »Jožef Stefan«.

Rodil se je 25. septembra 1908 v Ljubljani. L. 1926 je maturiral na I. državni realni gimnaziji v Ljubljani, 1930 pa diplomiral iz matematike na filozofski fakulteti ljubljanske univerze. Po diplomi je bil asistent na fizikalnem inštitutu tehniške fakultete. L. 1937 je odšel na strokovno izpopolnjevanje na matematično-naravoslovno fakulteto v Berlin in je bil tam naslednje leto promoviran z odličnim uspehom za doktorja naravoslovnih ved. L. 1939 je bil izvoljen za docenta, 1945 pa imenovan za rednega profesorja za fiziko na ljubljanski univerzi. Med okupacijo je bil dvakrat priprt in nato konfiniran v Dresdnu. Od 1946 do 1947 je bil dekan filozofske fakultete. L. 1947 ga je SAZU izvolila za dopisnega in dve leti kasneje za rednega člana.

Na pobudo Borisa Kidriča je začel organizirati fizikalni inštitut pri SAZU; ustanovljen je bil 1949. Pozneje se je preimenoval v Institut Jožef Stefan in bil podrejen Komisiji za jedrsko energijo v Beogradu. Peterlin je prevzel težavno nalogo snovalca in prvega upravnika nove znanstvene institucije, ki naj bi omogočila, da se Slovenci, dotlej brez zadostne znanstvene tradicije, kot aktivni sodelavci vključimo v mednarodni svet fizikalnih in drugih naravoslovnih znanosti. Pri vodenju inštituta se je pokazal kot človek s široko razgledanostjo in izostrenim čutom za vse, kar je pomembno za čim hitrejši razvoj in afirmacijo naše znanosti. Bil je odličen učitelj in več organizator. Deset let je bil upravnik Instituta Jožef Stefan in posrečilo se mu je ustvariti izredno dobro delovno vzdušje. To so bili pravi pionirski časi. V tem obdobju so dozorevali mladi sodelavci in ugled inštituta je hitro rasel. Peterlinu gre zasluga, da je Institut Jožef Stefan danes dobro poznana in zelo upoštevana znanstvena ustanova tako doma kot v svetu. V tem času je tudi na univerzi skupaj s sodelavci postavil temelje za moderno fizikalno šolo.

Razmere v Komisiji za jedrsko energijo so postajale iz leta v leto bolj napete. Prihajalo je do menjav vodstvenih kadrov v nuklearnih inštitutih in strukturah vodenja. Tudi Peterlin je bil 1959 odstranjen z inštituta. L. 1960 je odšel na tuje. Najprej je postal profesor in predstojnik fizikalnega inštituta na visoki šoli v Münchnu. L. 1961 pa je postal prvi direktor Camille Dreyfus Laboratory, Research Triangle Institute v Durhamu v Severni Karolini, v ZDA. Camille Dreyfus Laboratory je bil inštitut za velemolekulska fiziko in kemijo. Ko je Peterlin prevzel njegovo vodstvo, je bil ravno ustanovljen kot raziskovalni inštitut več industrijskih korporacij za proizvodnjo umetnih vlaken. To ustanovo je zelo uspešno vodil dvanajst let. Hkrati je bil izredni profesor na Duke University v Durhamu v Severni Karolini.

L. 1973 je prešel na National Bureau of Standards v Washingtonu, v oddelek za polimere, kjer je ostal do upokojitve in je bil od 1975 pomočnik na-

čelnika. Od 1973 do upokojitve je bil tudi gostujoči profesor na Case Western Reserve University v Clevelandu, v Ohio.

Peterlin je začel svoje znanstveno delo z raziskovanjem sipanja rentgenskih žarkov v kapljevinah. V zvezi s svojo disertacijo o viskoznosti suspenzije elipsoidov pa je postopoma prešel na področje polimernih raztopin. Študiju lastnosti tekočih in trdnih polimernih sistemov je Peterlin posvetil skoraj vse poznejše raziskave. Na področju fizike polimernih raztopin je v svetu najbolj znan po raziskavah njihovih reoloških in optičnih lastnosti. Obsežne so njegove teorijske in eksperimentalne raziskave viskoznosti, strujne in akustične dvolomnosti, ozmotskega tlaka, sedimentacije, dielektrične polarizacije in sipanja svetlobe. Od začetnih modelov, ki obravnavajo polimer kot klopčič sferoidne oblike, je kmalu prešel na bolj realistične modele, kjer je polimer predstavljen kot verižica monomerov, ki medsebojno interagirajo. Izjemen je tudi Peterlinov prispevek k današnjemu razumevanju strukture in lastnosti polimernih kristalov. Obravnaval je plastično deformacijo kristaliničnih polimerov, mehanizem loma, termodinamiko, kristalizacijo, morfologijo in jedrsko ter elektronsko magnetno resonanco v polimernih trdninah. Precej raziskav je posvetil vprašanju transportnih lastnosti polimernih membran, kjer je prispeval nekaj bistveno novih pogledov na mehanizem difuzije. Peterlinov znanstveni opus je izjemen. Obsega nad 350 razprav. Je tudi skupaj s H. A. Stuartom avtor monografije *Birefringence* (Leipzig 1943), ki je vzbudila veliko zanimanje med strokovnjaki.

O izrednem odmevu, ki so ga imele njegove raziskave v znanstvenih krogih, govori vrsta priznanj in nagrad, ki jih je prejel doma in v tujini. Naj naštejem le nekatere. Bil je član treh akademij: SAZU, Washington Academy of Sciences in New York Academy of Sciences. Bil je član številnih strokovnih združenj. Za svoje znanstveno delo je 1950 prejel red dela 1. stopnje in 1955 Prešernovo nagrado. L. 1970 je dobil priznanje Bingham Medalist pri Society of Rheology in 1972 Ford Motor Company Prize pri American Physical Society. L. 1983 je prejel Kidričevo nagrado za življenjsko delo, 1988 pa častni doktorat na ljubljanski univerzi. Sodeloval je v uredniških odborih pri več pomembnih mednarodnih revijah s področja polimerov in bil glavni urednik *Macromolecular Reviews*.

Umrł je 24. marca 1993 v Ljubljani. —PETER GOSAR

Viri: Anton Peterlin 1908–1993: življenje in delo – His Life and Work, Slovenska akademija znanosti in umetnosti: Institut Jožef Stefan, Ljubljana 2008; Letopis SAZU, 44. knjiga/1993, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana 1994, str. 117–119.

Josip Plemelj

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Irina Rahovsky Kralj,
Dr. Josip Plemelj, olje na
platnu. Hrani Univerza v
Ljubljani.

Josip Plemelj se je rodil na Bledu 11. decembra 1873. Od 1886 do 1894 je obiskoval gimnazijo v Ljubljani. Po maturi pa se je vpisal na univerzo na Dunaju, kjer je študiral matematiko in fiziko. Promoviral je 1898, nato študij nadaljeval v Berlinu (1899/1900) in Göttingenu (1900/1901) pri F. Kleinu in D. Hilbertu.

L. 1902 je postal privatni docent na dunajski univerzi. L. 1906/7 je bil asistent za matematiko na tehniški visoki šoli, 1907 pa je bil imenovan za izrednega in naslednje leto za rednega profesorja na univerzi v Černovicah. Ko je bila 1919 ustanovljena slovenska univerza v Ljubljani, je Plemelj postal njen prvi rektor. Na ljubljanski univerzi je bil profesor matematike do upokojitve 1957. Umrli je 22. maja 1967 v Ljubljani.

Bil je posebej nadarjen za matematiko. Kot četrtošolec je v gimnaziji pomagal osmošolcem pri maturitetnih nalogah. Z višjo matematiko se je začel ukvarjati v peti gimnaziji. Zanimala ga je tudi astronomija, predvsem nebesna mehanika.

Glavna področja njegovega raziskovalnega dela so diferencialne in integralne enačbe, teorija potenciala in funkcijska teorija.

Ko je študiral v Göttingenu, je tam E. Holmgren poročal o Fredholmovi teoriji integralnih enačb. Göttingenska šola z D. Hilbertom na čelu se je lotila raziskovanja novega področja, in med prvimi, ki so tu dosegli uspehe, je bil tudi Plemelj. Objavil je več razprav, ki so zbudile pozornost tedanjega matematičnega sveta. Najpomembnejše njegovo delo iz uporabe integralnih enačb v potencialni teoriji je knjiga *Potentialtheoretische Untersuchungen* (Leipzig 1911). Zanj je dobil nagrado znanstvenega društva kneza Jablonowskega.

Med Plemljeve največje uspehe lahko brez dvoma štejemo duhovito reševanje Riemannovega problema. L. 1905 je Hilbert prevedel Riemannov problem na neko rešljivo integralno enačbo. Ključ do rešitve je Plemelj našel v izreku o robnih vrednostih analitičnih funkcij (danes znan pod imenom Plemljeve formule). Te formule so omogočile prevesti problem na preprost sistem linearnih integralnih enačb. Njegove metode so postale osnova za teorijo singularnih integralnih enačb, ki jo je kasneje razvila šola v tedanji Sovjetski zvezi pod vodstvom N. I. Mushelišvilija.

Pomembno je tudi Plemljevo delo v teoriji uniformizacije algebraičnih enačb in v teoriji univalentnih funkcij. Prvi je odkril precizno formulacijo Koebejevega izreka o analitičnem raztegu slik. V teoriji diferencialnih enačb se je ukvarjal predvsem z enačbami Fuchsovega tipa in s Kleinovimi izreki.

Prejel je več nagrad in priznanj. Poleg že omenjene nagrade Jablonowskega je 1912 dobil nagrado Richarda Liebena, 1954 pa v Ljubljani Pre-

šernovo nagrado. L. 1923 je postal dopisni član Jugoslavenske akademije v Zagrebu, 1930 dopisni član Srpske akademije nauka in 1954 dopisni član Bavarske akademije. Redni član Slovenske akademije znanosti in umetnosti je bil od njene ustanovitve 1938.

Po prihodu v Ljubljano je bil predvsem učitelj matematike in manj ustvarjalec novega. Za razvoj matematike in tudi drugih eksaktnih znanosti pri Slovencih je bil Plemljev prihod v Ljubljano velikega pomena. Vzgojil je več generacij matematikov, med njimi Ivana Vidava, ki je bil v drugi polovici dvajsetega stoletja ključna osebnost pri razvoju raziskovanja v matematiki v Sloveniji. Poleg splošnega tečaja matematike je Plemelj predaval še triletni cikel, ki je vseboval diferencialne enačbe, teorijo analitičnih funkcij in algebro s teorijo števil. Po drugi svetovni vojni je ta predavanja izdal v treh knjigah: *Teorija analitičnih funkcij* (Ljubljana 1953), *Diferencialne in integralne enačbe*, *Teorija in uporaba* (Ljubljana 1960) in *Algebra s teorijo števil* (Ljubljana, 1962). Zadnja njegova knjiga *Problems in the sense of Riemann and Klein*, ki jo je uredil in v angleščino prevedel J. R. M. Radok, pa je izšla 1964. Obravnava področja, s katerimi se je Plemelj največ ukvarjal in največ prispeval k njihovem razvoju. — JOSIP GLOBEVNIK

Vir: Ivan Vidav: Josip Plemelj – ob stoletnici rojstva. Društvo matematikov, fizikov in astronomov Slovenije, Ljubljana, 1973.

Maks Samec

Zg.: Iz zbornika Maks Samec 1881–1964. Življenje in delo.

Sp.: V laboratoriju leta 1950. Iz zbornika Maks Samec 1881–1964. Življenje in delo.

Rodil se je 27. junija 1881 v Kamniku, kjer je končal osnovno šolo, klasično gimnazijo pa v Ljubljani 1899. Na Filozofski fakulteti dunajske univerze je doktoriral 1904, to in naslednje leto je bil zaposlen kot suplent in nato kot srednješolski profesor na Dunaju. Bil je tudi asistent Centralnega zavoda za meteorologijo in geodinamiko. Leta 1903 je začel raziskovati svetlobno intenziteto in absorpcijo, z baloni je letal do začetka prve svetovne vojne. Kot prvi Slovenec je objavil na Dunaju leta 1909 članek *Teorija in praksa letenja z zračno ladjo*. Sodeloval je s prof. W. Paulijem na biološkem zavodu dunajske akademije znanosti, kar ga je dokončno usmerilo v njegove raziskave na področju koloidne kemije. Med prvo svetovno vojno je bil pri letalstvu vodja meteoroloških postaj, kot aktiven letalec je bil leta 1917 sestreljen v vzhodni Galiciji in teže ranjen. Obširni biografski podatki so zbrani v *Zborniku*.¹

Na povabilo Vseučiliške komisije pri deželni vladi je leta 1919 postal prvi redni profesor kemije na novo ustanovljeni UL, do septembra pa je bil dodeljen kot profesor na realki. Po njegovih načrtih so tam predelali del kletnih prostorov in visokega pritličja v laboratorije in predavalnice, nastal je prvi slovenski kemični inštitut. Postavil je temelje za pedagoško in raziskovalno delo kemije v Ljubljani. Ko je v času okupacije italijanska vojska zasedla realko, je Samec poslal protestno pismo v slovenščini in italijanščini, kopiji se nahajata v arhivu UL. Bil je prodekan in dekan Tehnične fakultete (1920–1922, 1935–1937) ter rektor UL (1935–1937). L. 1945 je moral zapustiti UL, a je lahko raziskoval drugje.

Samec je bil redni član SAZU od 1940 (zaradi spora je izstopil, a je bil ponovno sprejet 1949), Leopoldinsko-karolinške akademije naravoslovcev v Hallu an der Saale in dopisni član Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti v Zagrebu. V letih 1949 in 1950 je prejel Prešernovo nagrado, nato še druga mednarodna priznanja in medalje. Bil je častni meščan mesta Kamnik, častni član Kolloid-Gesellschaft v Kölnu, Društva avstrijskih kemikov in Zveze inženirjev in tehnikov LRS. Bil je prvi predsednik Prirodoslovnega društva Slovenije (1934–1936) in več let predsednik Slovenskega kemijskega društva in Unije kemijskih društev Jugoslavije. Odlikovan je bil z redom dela I. stopnje.

Raziskovalno delo je posvetil kemiji škroba in sorodnim polimerom, kmalu je postal na področju škroba vodilni v svetovnem merilu. S sodelavci je objavil več kot 200 znanstvenih in strokovnih člankov ter monografij, napisal je tudi knjige: *Kolloidchemie der Stärke* (1927), *A Summary of the Colloid Chemistry of Starches* (1932), *Colloid Chemistry of Cellulose* (1932) in *Die neuere Entwicklung der Kolloidchemie der Stärke* (1941).

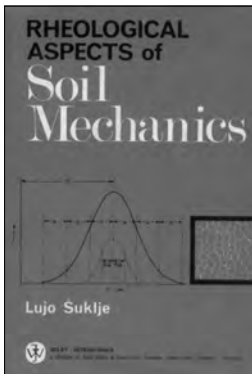
Hermann Staudinger je leta 1920 objavil članek, v katerem je trdil, da so kavčuk, škrob, celuloza in beljakovine – makromolekule, polimeri iz dolgih verig. Ugledni kemiki so temu nasprotovali, večina tega ni sprejela, ker je menila, da so to agregati manjših molekul. Prvi Samčevi objavi o škrobu sta izšli leta 1912, ko je bil še na Dunaju. Ko je Samec začel raziskovati škrob, je bilo o tem le malo znanega. Čeprav so v škrobu ugotovili dve sestavini, amilozo in amilopektin leta 1903, ju niso mogli ločiti in opredeliti.² To je kot prvemu uspelo Samcu, ki je izoliral amilozo iz krompirjevega škroba po segrevanju pod pritiskom in sledečo elektrodializo. Z β -amilazo je nato hidroliziral amilozo do maltoze.^{3,4} S tem je v bistvu potrdil, da sta sestavini škroba polimera. Dokaz obeh sestavin škroba je omogočil, da je pozneje postala analiza njihovega razmerja indikator za ugotavljanje izvora škroba. Raziskal in opisal je tudi kemične in fizikalne lastnosti različnih vrst škroba ter različno vsebnost vezane fosforne kisline na sestavine škroba.⁵ Raziskoval je tudi koloidno-kemične lastnosti škroba in o tem napisal pregledni članek.⁶

Na isti način je ločil glikogen, rezervni polisaharid pri živalih in človeku, v dve sestavini. Raziskoval je tudi druge polisaharide, agar in celulozo. Tudi po drugi svetovni vojni je nadaljeval z raziskavami škroba in uporabil takrat nove spektroskopske metode. Objavil je tudi pregled tedanjega stanja raziskav.⁷

Z raziskavami premogov je začel Samec že leta 1924 s prvo objavo. Sledilo jih je še več, glavne in industrijsko pomembne raziskave so potekale po drugi svetovni vojni po izgradnji kemičnega inštituta z namenom pridobivanja metalurškega kokska. S svojo organizacijsko sposobnostjo je sodeloval pri izdelavi načrtov in gradnji modernega kemičnega inštituta, kot ga poznamo danes. Neprecenljiv je njegov prispevek k postavitvi in razvoju kemije v Ljubljani tako s pedagoškega kot raziskovalnega vidika. V njegov spomin podeljuje Fakulteta za kemijo in kemijsko tehnologijo UL vsako leto od 2006 priznanje Maksa Samca. Umrli je 1. junija 1964 v Ljubljani. — MIHA TIŠLER

Viri: ¹T. Peterlin - Neumaier: Življenjepis Maksa Samca. Življenje in delo akademika prof. dr. Maksa Samca, 17–75, 2015, SAZU. Tu so zbrani tudi obširni podatki o njegovem delu, bibliografija, literatura o njem in drugo; ²L. Maquenne, F. Roux: C. R. Acad. Sci., 137, 88 (1903); ³M. Samec, A. Mayer: Elektrodintegration von Stärkelösungen. Kolloidchem. Beih., 272–288 (1921); ⁴M. Samec, E. Waldschmidt-Leitz, Z. Čanič: Über die enzymatische Spaltbarkeit der Amylo- und Erythrokörper aus Stärke. Hoppe-Seyler's Z. Physiol. Chem., 203, 16–33 (1931); ⁵M. Samec: Phosphor-, Stickstoff- und Siliciumgehalt der Stärkefraktionen. Helv. Chim. Acta, 15, 43–47 (1931); ⁶M. Samec: The Colloid Chemical Properties of Starch in Relation to Chemical Constitution. Comprehensive Survey of Starch Chemistry (ured. R. P. Walton), 51–58, 1928, New York; ⁷M. Samec: Die Stärkeforschung in Rückblick und Ausblick. Kolloid Z., 124, 135–141 (1951).

Lujo Šuklje

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Naslovnica knjige iz leta 1969, izšla pri Wiley & Sons.

Lujo Šuklje se je rodil 21. septembra 1910 v Jelsi na Hvaru. Po maturi na klasični gimnaziji v Ljubljani se je vpisal na gradbeni oddelek Tehniške fakultete v Ljubljani, kjer je diplomiral 1935. Po odsluženju vojaškega roka je služboval najprej pri hidrotehničnem oddelku banske uprave v Ljubljani, nato pa je bil od 1938 do 1946 profesor na Tehniški srednji šoli v Ljubljani. L. 1946 je postal doktor tehniških ved Univerze v Ljubljani in bil izvoljen za docenta na Tehniški fakulteti te univerze. L. 1951 je bil izvoljen v izrednega in 1956 v rednega profesorja. Dopisni član SAZU je bil od 1969, redni član pa od 1979.

Na začetku kariere je poučeval predmete s širšega področja mehanike, pozneje pa se je povsem posvetil svoji ožji specialnosti: mehaniki tal. Znanje na tem področju je začel pridobivati med polletnim delom v geomehanskem oddelku na L'Institut Technique du Bâtiment et des Travaux Publics v Parizu 1937, poglobljajal pa ga je na istem inštitutu 1952, obakrat kot štipendist francoske vlade.

Od vsega začetka se je zavedal, da terja uspešno raziskovanje mehanike tal, kjer se prepletajo številni medsebojni vplivi raznih dejavnikov, poleg teoretičnega dela in skrbnih opazovanj in meritev na terenu tudi laboratorijske raziskave. Ko je prof. Král 1938 v okviru tedanjega inštituta za tehniško mehaniko Univerze v Ljubljani dal pobudo za ustanovitev laboratorija za mehaniko tal, se je dr. Šuklje z vso vnemo lotil dela in uredil skromen laboratorij, ki ga je nato z vztrajnim delom dopolnjeval ter razvijal in organiziral delo v njem. Prvi aparati za raziskovanje zemljin so bili izdelani po njegovih načrtih.

Pretežni del raziskovalnega dela akademika Šukljeta je bil posvečen reologiji zemljin. Proučeval je nelinearne odnose med napetostmi, deformacijami in časom za napetostna stanja deloma ali polno nasičenih zemljin. Svoje raziskovalne dosežke je objavljajal v uglednih revijah, z referati pa se je v obdobju med 1948 in 1985 udeležil skoraj vseh domačih in večine pomembnejših mednarodnih srečanj s tematiko mehanike tal in temeljenja, ter tako prispeval k mednarodni uveljavitvi slovenske geotehnične stroke. Njegov največji dosežek je knjiga *Rheological Aspects of Soil Mechanics*, ki je izšla 1969 pri znani založbi Wiley v New Yorku. V tem zelo odmevnem delu je dr. Šuklje strnil rezultate dolgoletnih raziskav s področja reoloških pojavov tal. Knjiga je bila v nekoliko skrajšani obliki prevedena v ruščino. Akademik Šuklje se je na lastno željo upokojil 1975, vendar je z raziskovalnim delom nadaljeval do pozne starosti. Njegova zadnja članka sta bila objavljena v ugledni mednarodni reviji *Geotechnique* 1989 in 1991.

O uspešnosti in odmevnosti njegovega raziskovalnega dela pričajo številna vabila za predavanja doma in po svetu, sodelovanje pri podiplomskih

študijih v Zagrebu in Beogradu ter mnoga priznanja, med njimi nagrada Sklada Borisa Kidriča leta 1964 in Kidričeva nagrada 1972. Ljubljanska univerza mu je podelila naslov zaslužni profesor.

Pedagoško delo akademika Šukljeta je pomembno za številne generacije raziskovalcev in pedagogov na področju mehanike tal in temeljenja, pa tudi širše za veliko število gradbenih inženirjev. Napisal je vrsto učbenikov, ne samo za svoje ožje področje, pač pa tudi za ostala področja mehanike. Od začetka, to je od 1962, pa do 1989 je urejal razprave *Acta Geotechnica*, ki sta jih izdajala Katedra za mehaniko tal z laboratorijem na takratni Fakulteti za arhitekturo, gradbeništvo in geodezijo in Laboratorij za mehaniko tal IMFM na takratni Fakulteti za naravoslovje in tehnologijo Univerze v Ljubljani. V tem obdobju je izšla 101 številka. Z akademikom Gosarjem je 1982 uredil spominski zbornik A. Kuhlja, ki ga je izdala SAZU.

Akademik Šuklje je svoje bogato znanje uspešno prenašal tudi v prakso. Kot vodilni strokovnjak za mehaniko tal je sodeloval pri obnovi in gradnji številnih zahtevnih gradbenih objektov v Sloveniji in nekdanji Jugoslaviji. Izdelal je številne ekspertize, geotehnične elaborate projektov in recenzije za razne ustanove in podjetja. Strokovna poročila so obravnavala geotehnično problematiko dolinskih pregrad, melioracijskih kanalov ter plazov, nasipov, podpornih zidov, pristaniških objektov, mostov in stavb. Med drugim je pomagal tudi pri gradnji ceste čez Ljubljansko barje. Sodeloval je pri pripravi predpisov za projektiranje in izvajanje del pri temeljenju gradbenih objektov in napisal pojasnila k tem predpisom.

Bil je pobudnik za ustanovitev nekdanjega Jugoslovanskega društva za mehaniko tal in temeljenje, njegov tajnik in predsednik. V zahvalo in priznanje za dosežke je bil imenovan za častnega člana več strokovnih združenj v Sloveniji in nekdanji Jugoslaviji, prejel pa je tudi več državnih nagrad.

Akademik Šuklje je bil ugleden znanstvenik, izvrsten pedagog ter uveljavljen in cenjen inženir. Opravil je pionirsko delo na področju mehanike tal v Sloveniji in nekdanji Jugoslaviji ter postavil temelje tej stroki, ki je nepogrešljiva pri gradnji objektov.

Vsem, ki smo imeli čast in srečo, da smo kakorkoli sodelovali z akademikom Šukljetom, bo ostal v spominu kot izjemen človek, nadvse skromen, pošten in pravičen, natančen in dosleden, umirjen in blag, pa vendar odločen in čvrst, ko je bilo to potrebno. Tako po svojih znanstvenih in strokovnih dosežkih kot tudi po človeških lastnostih nam je svetel vzor.

Umrle je 18. junija 1997. — PETER FAJFAR

Majes, Bojan: O življenju in delu prof. dr. Luja Šukljeta, Uvodno predavanje v: 1. Šukljetovi dnevi, Ljubljana, 12. oktober 2000; Gaberc, Ana Marija (ur.), Majes, Bojan (ur.). Zbornik referatov. Ljubljana: Slovensko geotehniško društvo, 2000, str. 1–34.

Ivan Vidav

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Irina Rahovsky Kralj,
Ivan Vidav.

Ivan Vidav se je rodil 1918 na Opčinah pri Trstu. Klasično gimnazijo je obiskoval v Mariboru. Po maturi 1937 je študiral matematiko in fiziko na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. Diplomiral je 1941 in istega leta tudi promoviral z disertacijo, v kateri je rešil problem, ki mu ga je akademik profesor Josip Plemelj predlagal leto prej, ob koncu tretjega letnika študija. L. 1943 je postal honorarni asistent, 1946 docent, 1949 izredni profesor in 1953 redni profesor za matematiko na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. Na Univerzi v Ljubljani je delal vse do 1986, ko se je upokojil kot profesor matematike na Fakulteti za naravoslovje in tehnologijo.

L. 1954 je postal predstojnik prirodoslovno-matematičnega oddelka na takratni Prirodoslovno-matematično-filozofski fakulteti, dve leti kasneje njen prodekan, 1957 pa prvi dekan novonastale Naravoslovne fakultete. Vrsto let je bil predstojnik katedre oz. kasneje odseka za matematiko na 1960 nastali Fakulteti za naravoslovje in tehnologijo, kar je ostal do 1975. Sodeloval je tudi na Inštitutu za matematiko, fiziko in mehaniko Univerze v Ljubljani. Bil je dejaven v Društvu matematikov, fizikov in astronomov Slovenije od ustanovitve 1949. Bil je njegov predsednik in podpredsednik, 1988 pa je postal njegov častni član. Bil je član uredniškega odbora *Obzornika za matematiko in fiziko* od 1952 do 1983. Do 1992 je urejal Knjižnico Sigma.

Znanstveni opus profesorja Vidava obsega več kot devetdeset naslovov, med katerimi je približno tretjina znanstvenih del, objavljenih v revijah na seznamu SCI. V zgodnjem raziskovalnem obdobju se je ukvarjal predvsem s problemi iz klasične analize, med najbolj vidnimi rezultati pa so rešitve nekaterih Kleinovih problemov z več singularnimi točkami. Sredi petdesetih let je glavno pozornost usmeril v probleme funkcionalne analize, matematične teorije, ki je bila tedaj v razcvetu. To obdobje je zaznamovalo več izjemno pomembnih del, s katerimi je zaslovel po vsem svetu. Še posebej velja omeniti razpravo *Eine metrische Kennzeichnung der selbstadjungierten Operatoren*, ki je izšla v *Mathematische Zeitschrift* 1956. To osem strani obsegajoče delo je postalo eden od osnovnih gradnikov današnjega znanja v funkcionalni analizi, znamenita *Vidavova karakterizacija hermitskih elementov* pa je postala sestavni del vsake pomembnejše monografije in učbenikov s tega področja. Zato ne preseneča, da najdemo kar 51 citatov tega dela na seznamu SCI, ki je začel izhajati šele pet let po njegovi objavi. To delo pomeni začetek Vidavovega obsežnega opusa s področja teorije Hilbertovih prostorov in C^* algeber. Sem sodijo razprave, v katerih se je ukvarjal z aksiomatiko Hilbertovih prostorov, konstrukcijo pozitivnih funkcionalov in karakterizacijami C^* algeber. Izmed zadnjih velja še posebej omeniti odmevna članka *On some *-regular rings* ter *Sur un système d'axiomes caractérisant*

*les algebres C**. V teh in drugih delih je Vidav izdelal karakterizacijo C^* algeber izmed vseh Banachovih algeber. Do podobnih spoznanj je neodvisno prišel tudi angleški matematik Theodore W. Palmer. Njun rezultat je danes znan pod imenom Vidav-Palmerjev izrek. Ta rezultat je ena od glavnih tem monografije M. Cabrera Garcia, A. Rodrigues Palacios, *Non-associative normed algebras. Vol. 1. The Vidav-Palmer and Gelfand-Naimark theorems*, Encyclopedia of Mathematics and its Applications, 154, Cambridge University Press, 2014. V nadaljevanju se je Vidav ukvarjal predvsem z aplikacijami funkcionalne analize v različnih področjih matematike in fizike. Ena najodmevnejših je bila uporaba teorije krepko zveznih parametričnih polgrup pri reševanju nekaterih fizikalnih enačb, kot je na primer Boltzmanova enačba. Tu velja omeniti njegov največkrat citirani članek *Existence and uniqueness of nonnegative eigenfunctions of the Boltzman operator*, nadalje *Spectra of perturbed semigroups with applications to transport theory* ter *On the spectrum of the relaxation lengths of neutron distributions in a moderator* (z Ivanom Kuščerjem). Njegovo zadnje obdobje raziskovanja v sedemdesetih letih je zaznamovano z veliko širino in matematično zrelostjo. Tedaj je dosegel pomembne prispevke v teoriji analitičnih funkcij z vrednostmi v normiranih prostorih, predvsem v sodelovanju z Josipom Globevnikom.

Vidav je bil izvrsten predavatelj. Njegova predavanja so bila vzor spretnega krmarjenja med matematično strogostjo, geometrijsko nazornostjo in uporabnostjo. Bil je mentor pri petinosemdesetih diplomskih delih, štirinajstih magistrskih delih in šestnajstih disertacijah. Imel je ključno vlogo pri razvoju doktorskega študija matematike v Sloveniji. Je avtor vrste učbenikov iz matematike: *Višja matematika I*, 1949; predelana izdaja, 1968; *Višja matematika II*, 1952; *Rešeni in nerešeni problemi matematike*, 1959; *Števila in matematične teorije*, 1965; *Algebra*, 1972; *Afina in projektivna geometrija*, 1981; *Diferencialna geometrija*, 1989; *Eliptične krivulje in eliptične funkcije*, 1991.

Vidav je prejel vrsto nagrad in priznanj. L. 1952 je dobil Prešernovo nagrado za delo *Višja matematika I in II*. L. 1971 je prejel Kidričevo nagrado za dela s področja uporabe funkcionalne analize v transportni teoriji nevtronov, 1981 pa prestižno jugoslovansko nagrado Avnoja. L. 1992 je dobil nagrado Republike Slovenije za znanstveno raziskovalno delo (ta nagrada se danes imenuje Zoisova nagrada). Prejel je tudi več državnih odlikovanj: 1965 red dela z rdečo zastavo, 1974 red republike s srebrnim vencem, 2008 pa zlati red za izjemne zasluge pri razvoju znanosti in izobraževanja v Sloveniji. Ljubljanska univerza mu je 1987 podelila naziv zaslužni profesor, 1997 pa častni doktorat. Za izrednega člana Slovenske akademije znanosti in umetnosti je bil izvoljen 1958, za njenega rednega člana pa 1962. —FRANC FORSTNERIČ

Milan Vidmar

Zg.: Leta 1930. Foto Wikipedia.

Sp.: V Göteborgu leta 1907. Iz knjige Milan Vidmar, Pol stoletja ob šahovnici. DZS, Ljubljana 1951; ponatis Koros d. o. o., Ljubljana 1997.

Rodil se je 22. junija 1885 v Ljubljani. L. 1907 je diplomiral iz strojništva na Tehniški visoki šoli na Dunaju, kjer je 1911 tudi doktoriral iz strojništva.

Od 1907 do 1910 je delal v tovarni Elin na Dunaju. Za njegovo strokovno pot pa je bila bolj pomembno delo v tovarni Ganz (1911) v Budimpešti pri izumitelju trifaznega transformatorja. Šele delo v Budimpešti je, kot kaže, odločilno vplivalo na to, da se je usmeril na področje elektrotehnike. V elektrotehniki je dosegel svoje največje strokovne uspehe, ki so tlakovali pot strokovno-znanstveni karieri svetovnega slovesa. V letih 1913–14 je bil tehnični vodja tovarne Kastelic & Žabkar Ljubljani, 1916 vodja referata električnih strojev v tovarni Elin na Dunaju in 1919–22 ravnatelj strojnih tovarn in livarn v Ljubljani.

Njegovo akademsko kariero sestavljajo naslednje dejavnosti: 1919 je takoj po ustanovitvi Univerze v Ljubljani postal redni profesor, kjer je predaval do 1960. Njegovi predmeti so bili Teoretične osnove elektrotehnike, Teorija električnih strojev in Teoretična mehanika. Znanstveno se je posvečal predvsem problemom transformatorjev in prenosa električne energije. 1928–29 je bil rektor ljubljanske univerze. Petkrat je bil dekan Tehniške fakultete. 1940 je postal redni član Akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani. Od 1942 do 1945 je bil njen predsednik in je 1943 dosegel, da se je preimenovala v sedanjo Slovensko akademijo znanosti in umetnosti. Bil je pobudnik ustanovitve slovenskega instituta za elektriško gospodarstvo, ki je bil po njegovih prizadevanjih ustanovljen 1948. L. 1968 je bil preimenovan v Elektroinštitut Milan Vidmar. Bil je prvi predsednik odbora JUKO CIGRÉ od njegove ustanovitve 1951 (Jugoslovanski komite mednarodne organizacije Conference Internationale des Grande Réseaux Électriques).

Med Vidmarjevimi nagradami in priznanji so: Prešernova nagrada (1948), nagrada vlade Jugoslavije (1949), jugoslovanski red dela I. stopnje (1950), častni član Zveze inženirjev in tehnikov Slovenije (1954) in Zveze inženirjev in tehnikov Jugoslavije (1955), častni doktor Univerze v Ljubljani (1955), Kidričeva nagrada (1957), zlata inženirska diploma Tehniške visoke šole na Dunaju (1957), zlata doktorska diploma Tehniške visoke šole na Dunaju (1960), dosmrtni častni predsednik JUKO CIGRÉ.

Vidmarjeva bibliografija obsega 18 znanstvenih in strokovnih knjig, 12 šahovskih, poljudnoznanstvenih in filozofskih knjig, 150 člankov in ekspertiz ter 5 patentov. Med njegovimi knjigami je najbolj odmevna in znana knjiga o transformatorjih, *Die Transformatoren* (J. Springer Verlag 1921; druga, dopolnjena izdaja 1925; prevod v ruščino 1931; tretja, dopolnjena izdaja 1956, Basel: Birkhäuser, Švica). Knjiga je desetletja veljala za klasično delo na tem področju. Med filozofsko obarvanimi knjigami so *Moj pogled na svet* (1935),

Oslovski most (1936) in *Med Evropo in Ameriko* (1937), med šahovskimi pa *Pol stoletja ob šahovnici* (1951).

Vidmarjeva kariera elektrotehnika je bila bogata in deležna polnih priznanj doma in v svetu. Zato je toliko bolj impresivno, da se je Vidmarju uspelo enako uspešno kot na strokovni poti uveljaviti v svetovnem merilu tudi kot šahist. Praktično vse življenje se mu je odvijalo sočasno po dveh tirih, med elektrotehniko in šahom. V šahu je tekmoval z vodilnimi velemojstri, kot edini šahovski amater med samimi profesionalnimi igralci. Šah ga je prevzel v mladosti in njegova odločitev za študij na Dunaju je bila verjetno še najbolj posledica tega, da je bil Dunaj takrat šahovsko središče sveta. Njegovi zgodnji šahovski uspehi med študijem tehnike so v tem času povsem zasenčili njegove študijske uspehe. L. 1906 je postal šahovski mojster, 1911 pa velemojster. Njegove šahovske ambicije so segale prav do naslova svetovnega prvaka. Temu mladostnemu snu se je v resnici močno približal, posebej ko je 1927 na vrhunskem turnirju v New Yorku dosegel četrto mesto in s tem takrat uradno postal tretji igralec med kandidati za dvoboj za naslov svetovnega prvaka. Med največja uspeha sodita še dve tretji mesti, na veleturnirjih v Londonu (1922) in na Semmeringu (1926). Ti šahovski uspehi uvrščajo Vidmarja na prvo mesto med slovenskimi šahisti doslej.

Umrli je 9. oktobra 1962 v Ljubljani. —IVAN BRATKO

Lojze Vodovnik

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Arhiv sodelavcev.

Mednarodna znanstvena in strokovna javnost danes priznavata Lojzetu Vodovniku vodilno in pionirsko vlogo na področju raziskovanja novodobne funkcionalne električne stimulacije – FES. Znanstveno-inovativne in še danes odmevne raziskave na področju FES in učinkovanja elektromagnetnih vplivov na nevromišičnem in tkivno-celičnem nivoju ga uvrščajo med najvidnejše raziskovalce njegovega časa. Mnogo odkritih in novih znanj ter dosežkov je še danes aktualnih, saj so v uporabi oz. so predmet raziskovanja. Raziskovalno in odmevno znanstveno delo je prof. Vodovnika že v 60. in posebej v 70. letih prejšnjega stoletja uvrstilo med prve in poglobitve raziskovalce ter povzdignilo Ljubljano v edinstven in vodilni svetovni center na področju raziskav interakcije elektromagnetnih pojavov z živimi tkivi in celičnimi mehanizmi.

Rodil se je 6. septembra 1933 v Mariboru. Šolal se je na Ptuj in v Mariboru, kjer je 1951 maturiral. Na Fakulteti za elektrotehniko UL je diplomiral 1957, služboval v podjetju Elektro-medicina do 1959, ko je postal asistent na Fakulteti za elektrotehniko pri prof. dr. Alešu Strojniku, danes priznanem pionirju na področju elektronske mikroskopije. Tu je 1963 doktoriral in bil izvoljen za docenta. Naslednje leto je odšel na enoletno specializacijo na Case Western Reserve University v Cleveland, kjer je od 1966 do 1969 izmenoma predaval kot gostujoči profesor. V Clevelandu je zelo zgodaj in odločilno prispeval k ustanovitvi tedaj največje raziskovalne skupine na področju električne stimulacije bioloških tkiv in restavraciji gibanja pri pacientih z nevrološkimi okvarami na svetu. L. 1965 je v Ljubljani ustanovil Laboratorij za medicinsko elektroniko in biokibernetiko, ki še danes deluje kot Laboratorij za biokibernetiko. Ta laboratorij še vedno vidno in mednarodno uspešno nadaljuje raziskave, še posebej v smeri vplivanja električnih tokov in magnetnih polj na celične strukture in njihove membranske mehanizme. Za izrednega profesorja je bil izvoljen 1973, za rednega 1975. Po upokojitvi 1998 je postal zaslužni profesor UL.

Za dopisnega člana SAZU je bil izvoljen 10. marca 1977, za rednega 6. junija 1983. Od 1992 do 1995 je bil tajnik razreda za matematične, fizikalne, kemijske in tehnične vede, 1995–2000 pa član predsedstva SAZU.

Značilna za njegovo delovanje je velika znanstvena inovativnost in mnogovrstnost področij, ki jih je zavzeto, teoretično, pionirsko začel raziskovati in v katera je z leti začel uvajati mlajše sodelavce in jim kmalu prepustil celotno vodenje, objavljanje izsledkov, kandidiranje za raziskovalna sredstva in organizacijo dela. Nekatera od teh področij so še danes raziskovalno zelo obetavna in znanstveno vitalna. Na osnovi uporabe električnih tokov in biokibernetskih principov je predlagal vrsto novih sistemov in pristo-

pov rehabilitacije, npr. mioelektrično krmiljeno funkcionalno električno stimulacijo, uporabo umetne propriocepcije za krmiljenje opornic, radijski prenos signalov v telo invalida in iz njega za različne namene. Širino in pomen raziskovalnih področij, ki jih je začel prof. Vodovnik, spoznamo ob prikazu različnih rehabilitacijskih sistemov za restavracijo gibanja, stimulacijo za preprečevanje epileptičnih napadov, preprečevanje bolečine ali izboljšanja delovanja urinskega mehurja. V 80. in 90. letih je raziskoval vplive električnih tokov za doseganje terapevtskih učinkov zmanjševanja spastičnosti, boljšega celjenja ran in ciljnega posredovanja učinkovin v celice z elektroporozo.

Nedvomno je zaslužen za ustanovitev raziskovalne skupine na Inštitutu Jožef Stefan, kjer še danes proizvajajo nekatere sisteme FES, nato za ustanovitev raziskovalne skupine na področju FES na Inštitutu za rehabilitacijo v Ljubljani in Kliničnem centru na področju FES urinske inkontinence. Tako številne raziskovalne skupine so vodile do ustanovitve REC – Rehabilitacijskega inženiring centra v Ljubljani na Inštitutu za rehabilitacijo invalidov Soča v Ljubljani, ki je deloval okoli 15 let. REC je bil uspešen v konkuriranju za financiranje raziskav v ZDA in dolga leta edini tak center zunaj ZDA.

L. 1981 je prof. Vodovnik prejel prestižno štipendijo World Rehabilitation Funds iz New Yorka in spet odšel v ZDA, v Kalifornijo na Rancho Los Amigos Rehabilitation Engineering Center v Downey pri Los Angelesu in raziskoval mehanizme spastičnosti in terapevtske učinke električne stimulacije. V tem in poznejših letih je poglobljeno raziskoval učinke električnih tokov, elektromagnetnih polj na regeneracijo bioloških sestavov in rast tkiv, celjenje kroničnih ran ter zdravljenja rakastih tvorb. V tej povezavi je izdelal več matematičnih modelov in razlag za razumevanje delovanja elektro-terapevtskih procesov.

Njegove raziskave so bile zelo odmevne in so vodile do številnih objav, predavanj in vabil. Sam in s sodelavci je objavil za tiste čase izredno veliko člankov in konferenčnih prispevkov. Predaval je v več evropskih državah: Avstriji, Nemčiji, Angliji, Franciji, Rusiji, gostoval in predaval v ZDA in na Japonskem. Povabljen je bil za člana v mnogih profesionalnih združenjih in prejel vidne nagrade. Tako je v Parizu 1992 kot prvi Slovenec in znanstvenik v širšem jugovzhodnem delu Evrope prejel prestižni naslov IEEE Fellow pri največjem svetovnem strokovnem združenju elektrotehničnih inženirjev (The Institute of Electrical and Electronic Engineers, Inc., New York, ZDA).

Prejel je številne nagrade in priznanja, tudi s sodelavci, za odmevne in vrhunske znanstvene dosežke, nagrado Sklada Borisa Kidriča (1971 in 1986), medaljo IEEE ob 100-letnici 1984, nagrado Avnoja 1987, nagrado RS za vrhunske dosežke v znanosti 1995, red dela z zlatim vencem 1980, red dela z rdečo zastavo 1990 in številna druga priznanja. Strokovno lahko danes ugotovimo, da so njegovi številni dosežki in prispevki v znanosti povzročili pomembne premike, veliko dosežkov se še danes uporablja in številne raziskovalne skupine nadaljujejo njegovo pionirsko delo. —ALOJZ KRALJ

Rihard Zupančič

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Članska listina. Arhiv SAZU.

Rihard Zupančič se je rodil kot Richard Suppantschitsch v Ljubljani 22. decembra 1878. Osnovno in srednjo šolo je obiskoval v Ljubljani, 1897 se je vpisal na dunajsko visoko tehniško šolo, strojna smer. Od 1901 do 1903 je študiral matematiko na dunajski univerzi. Februarja 1903 je opravil profesorski izpit iz matematike in opisne geometrije, marca 1903 pa je diplomiral. Med študijem matematike je bil asistent za opisno geometrijo na dunajski politehnik, v šolskem letu 1901/2 je bil suplent na gimnaziji v 16. dunajskem okraju, v šolskem letu 1902/3 suplent na realki v 4. dunajskem okraju. Po diplomi je bil v šolskem letu 1903/4 profesor na III. nemški realki v Pragi, od 1904 do 1919 pa profesor matematike na XVI. realki na Dunaju. Vmes je napredoval do inšpektorja in ni več poučeval. Od leta 1908 do 1911 je imel dopust za pisanje srednješolskih učbenikov matematike in opisne geometrije. Petnajstdelne učbenike je priredil za druge srednje šole, s ponatisi je izšlo 80 učbenikov. Iz matematike se je strokovno izpopolnjeval leta 1910/11 en semester v Göttingenu in en semester v Parizu. L. 1913 je na dunajski univerzi obranil doktorsko disertacijo in dobil naziv D. Phil. (matematike in fizike). Poleg tega je bil od 1913 do 1919 privatni docent na dunajski politehnik. Med 1908 in 1918 je bil uradni zastopnik avstrijskega ministrstva za prosveto pri mednarodni komisiji za pouk matematike in sourednik publikacij tega organa.

L. 1915 je bil mobiliziran, dosegel je čin inženirskega nadporočnika. Vodil je balistični laboratorij na Dunaju. Ko je bil 1917 mobiliziran prof. Josip Plemelj, je Zupančič posredoval pri mnogih vojaških in drugih naslovih, da je bil prof. Plemelj premeščen v njegov laboratorij, s čimer mu je zelo olajšal vojaško življenje.

Po koncu prve svetovne vojne Zupančič ni želel priseči zvestobe Avstriji, odločil se je za Jugoslavijo. Takoj je izgubil obe službi, službo inšpektorja in privatnega docenta. Vrnil se je v Ljubljano in sprejel referat za ustanovitev ljubljanske univerze pri poverjeništvu za uk in bogočastje. Izkazal se je kot človek izrednih administrativnih sposobnosti in organiziranja. Bil je vodja Začasnega tehniško-visokošolskega tečaja, ki je potekal od maja do decembra 1919 in je štel za dva semestra tehnike. Na tem tečaju je predaval matematiko. Postal je prvi prorektor in drugi rektor Univerze v Ljubljani, namestnik predsednika univerzitetnega sveta, član subkomisije za knjižnice in sprejel različne druge funkcije. 31. avgusta 1919 ga je kralj imenoval za rednega profesorja matematike na Tehniški fakulteti. V šolskih letih 1922/23 in 1932/33 je bil dekan Tehniške fakultete. Kot odposlanec univerze je bil pogosto v Beogradu. L. 1922 je bil izvoljen za dopisnega člana Académie des Sciences v Toulousu. L. 1928 je bil odlikovan z redom sv. Save druge stopnje. L. 1939 je bil eden od ustanovnih članov Slovenske akademije znanosti in umetnosti.

Kot redni profesor je predaval predmeta Matematika I in II za študente tehnike in filozofske fakultete, menjaje se s prof. Plemljem. Na filozofski fakulteti je za študente matematike predaval tri enoletne predmete, snov obeh diplomskih izpitov. Po letu 1945 je te predmete prevzel prof. Ivan Vidav. Zupančič je bil tudi dolgoletni predsednik komisije za profesorske izpite iz matematike in fizike. Najmanj dvakrat, 1923 in 1924, je bil na strokovnem izpopolnjevanju v Parizu.

Profesorja Zupančič in Plemlj sta se poznala v času bivanja na Dunaju, izpričano najmanj od 1910. Profesor Zupančič je svojega kolego visoko cenil in spoštoval. Žal sta se profesorja začela odtujevati po nesrečnem poskusu pridobiti profesorja za pouk teoretične fizike okoli 1934. Med drugo svetovno vojno sta komunicirala le še pisno.

Med drugo svetovno vojno, 1. avgusta 1942, je komisar Grazioli imenoval prof. Zupančiča za predsednika združenja šolnikov Ljubljanske pokrajine. V času nemške okupacije je general Rupnik imenoval prof. Zupančiča za vladnega komisarja Združenja šolnikov. Ta položaja sta Zupančiču omogočila dostop do visokih oseb okupacijske oblasti, kar je izkoristil za mnoge intervencije v prid učiteljem in profesorjem; iz tega naslova je ohranjenih več dokumentov. Zupančič je 5. maja 1945 sporočil rektorju prof. Milku Kosu, da se bo začasno umaknil iz Ljubljane, kar je drugega dne tudi storil. Jeseni tega leta je pisal rektorju pismo, ali bi se lahko vrnil v Slovenijo. Rektor na pismo ni odgovoril. Profesorja Zupančiča je univerza odstranila po nareku tedanjega ministra za prosveto, Akademija ga je črtala iz spiska članov; tako je stanje še zdaj. Po daljšem bivanju v begunskem taborišču na Zgornjem Štajerskem je dobil honorarno zaposlitev na Univerzi v Gradcu. Tedaj je bil že zelo bolan, umrl je 21. marca 1949 v nekem zdravilišču v Judendorf-Strassenglu za miliarno jetiko. Pokopan je skupaj s soprogo, sestro Ljudmilo in njenim soprogom na pokopališču Sv. Peter v Gradcu v grobu 299.

O zasebnem življenju prof. Zupančiča je le malo znanega. Prijatelj je imel malo. Njegova žalostna usoda po vojni je morda bila v veliki meri plod njegovega samotarstva in čudaštva.

Zasluge profesorja Zupančiča pri ustanovitvi Ljubljanske univerze so popisane v knjigi *Zgodovina slovenske univerze v Ljubljani do leta 1929*, ki jo je izdal Rektorat univerze kralja Aleksandra prvega v Ljubljani (rektor prof. Milan Vidmar). Matematiko je poučeval za študente tehnike, matematike in fizike skoraj 25 let. Njegovo bibliografijo je vzorno sestavil prof. Jože Povšič. V njej najdemo 37 razprav iz matematike in vloge matematike v svetu. V nemškem jeziku je izšlo 121 učbenikov matematike, eden v poljskem jeziku. Učbeniki so bili v matematični literaturi odlično ocenjeni. Ohranjeno je dvoje skript njegovih predavanj in osem neobjavljenih razprav.

Podrobnejši podatki o prof. Zupančiču so zbrani v knjigi Antona Suhadolca: *Življenje in delo profesorja Riharda Zupančiča* (DMFA Slovenije, Ljubljana 2011). —FRANC FORSTNERIČ

IV. RAZRED

Naravoslovne vede

Redni člani

Jože Bole
Srečko Brodar
Matija Drovenik
Ivan Gams
Stanko Grafenauer
Jovan Hadži
Svetozar Ilešič
Janez Matjašič
Ernest Mayer
Anton Melik
Mario Pleničar
Ivan Rakovec
Alojz Šercelj
Igor Vrišer

Jože Bole

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Od leve akad. Bole, Kazimir Drašlar, Janez Gregori, voznik kombija Jule, Egon Pretner in Marko Aljančič na terenu, verjetno na hercegovskem krasu. Osebni arhiv akad. Matije Gogale.

Rodil se je 17. junija 1929 v Ljubljani, diplomiral iz biologije 1953 in doktoriral 1960 na ljubljanski univerzi. V študentskih letih je delal kot demonstrator na Biološkem inštitutu Medicinske fakultete, po diplomi pa je bil tam zaposlen še pet let.

L. 1959 je na vabilo prof. Hadžija postal sodelavec Biološkega inštituta, ko je bil ta še v sestavi Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Biološkemu inštitutu Jovana Hadžija je ostal zvest do upokojitve in še potem. L. 1961 je bil izvoljen za znanstvenega sodelavca, 1966 za višjega znanstvenega sodelavca in 1972 za znanstvenega svetnika. Od 1972 je bil celih petnajst let upravnik tega inštituta. Dopisni član Akademije je postal 1977, akademik pa 1985.

Bil je urednik zbirke *Catalogus faunae Jugoslaviae*. Kot urednik ali član uredniškega odbora je deloval še pri revijah *Scopolia*, *Razprave IV. razreda SAZU*, *Opera*, *Acta carsologica* in še kje.

Prvo znanstveno delo je objavil skupaj s pokojnim Štefanom Michielijem 1956 v *Biološkem vestniku* o malo znanih žuželkah – nogoprelcih, in o njih je ponovno pisal še čez 22 let.

Pretežno pa se je akademik Bole kot raziskovalec ukvarjal s polži Slovenije in širšega, jugoslovanskega območja, predvsem krasa. Prvo malakološko delo je objavil 1958 in temu je sledila dolga vrsta tehtnih in odmevnih člankov. Največ razprav in drugih znanstvenih prispevkov je dr. Bole objavil o jamskih oz. podzemeljskih polžih in drugih mehkužcih.

Pri tem je uporabljal tedaj najzanesljivejše znane metode – poleg konhiološke še anatomoško analizo. Seveda je bilo za uporabo teh metod treba najti žive primerke mnogih vrst, ki so jih opisali le po praznih hišicah. Zato je bilo njegovo znanstveno delo povezano s trdim in včasih zelo napornim terenskim delom. Kar 25 let, od 1956 do 1981, je v raziskavah jamskega živalstva družil moči in izkušnje z drugim velikim slovenskim speleobiologom Egonom Pretnerjem. Skupaj sta prehodila in prevozila na stotine kilometrov in obiskala dotlej znane in neznane jame po naši širši domovini. Iz vse te dejavnosti je nastala vrsta temeljnih del o naših jamskih in površinskih polžih ter hroščih.

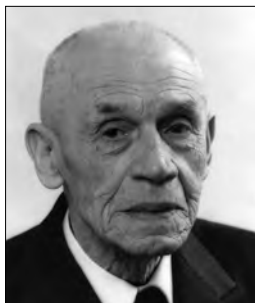
Nekaj Boletovih člankov je favnističnih ali naravovarstvenih, sem spadajo kritični popisi vrst za manjša območja Slovenije, pa tudi – v soavtorstvu – popis vseh podzemeljskih vodnih polžev v veliki ediciji *Stygofauna Mundi* (Botosaneanu 1986). V drugih opisuje nove vrste, največkrat iz podzemeljskih voda. V nekaterih delih pa za območje Slovenije ali Jugoslavije na osnovi anatomije revidira posamezne rodove, katerih vrste so bile opisane le konhiološko; tako npr. rodove *Lanzaia*, *Sadleriana*, *Lithabitella*. Najpomembnejše tako delo je o rodu jamničarjev, *Zospeum*, za območje vse

Jugoslavije, od slovenskih Alp do črnogorskega dinarskega krasa. Speleobiološko posebej zanimiva je analiza morfološkega postopa pri vrsti *Ancylus fluviatilis* vzdolž podzemeljskega toka Pivke; tamkajšnji (meta)populaciji se vzdolž podzemeljskega toka Pivke postopoma reducirajo oči. Evolucijska vprašanja obravnava tudi v članku o speciaciji polžev na jadranskih otokih. Najzanimivejši znanstveni članek je brez dvoma opis edine jamske školjke, *Congerina kusceri*, iz Hercegovine; lupine je našel že L. Kuščer med obema vojnama, njen znani areal pa smo pozneje raztegnili vse do Bele krajine.

Napisal je tudi več poljudnih člankov. V njih seveda predstavlja polže, pa tudi druge raziskovalce: Simona Robiča, Ljudevita Kuščerja, Jovana Hadžija, Egon Pretnerja, Janeza Matjašiča.

Akademika Jožeta Boleta smo izgubili 26. decembra 1995. —BORIS SKET,
MATIJA GOGALA

Srečko Brodar

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Arhiv Paleontološkega inštituta Ivana Rakovca ZRC SAZU.

Rodil se je 6. maja 1893 v Ljubljani, kjer je obiskoval osnovno šolo in maturiral na klasični gimnaziji 1911. Študiral je na Dunaju naravoslovje, vendar je bil 1915 vpoklican v vojsko in na doberdobsko fronto, zato je diplomski profesorski izpit opravil šele 1920 v Zagrebu. Iz geologije in paleontologije je doktoriral na ljubljanski univerzi 1939.

Po diplomi je postal suplent na Poljanski gimnaziji v Ljubljani, 1921–39 je bil profesor naravoslovja na gimnaziji v Celju, 1939–46 pa profesor na Bežigradski gimnaziji v Ljubljani. L. 1946 je postal izredni, 1951 pa redni profesor na FF UL. Tu je ustanovil Inštitut za prazgodovino človeka in Katedro za kvartarologijo in ju vodil do upokojitve 1964. To je bila prva ustanova v Jugoslaviji za preučevanje najstarejših obdobij človekove prazgodovine. 1950–1952 je bil dekan, 1952–1953 pa prodekan Prirodoslovno-matematične fakultete. 1969 je postal častni doktor, 1978 pa zaslužni profesor Univerze. 1950–1970 je bil upravnik Inštituta za raziskovanje krasa SAZU, 1952–1971 odgovorni urednik revije *Arheološki vestnik*. L. 1949 je postal dopisni, 1953 pa redni član SAZU. 1975 je bil imenovan za dopisnega člana JAZU v Zagrebu.

Njegovo znanstvenoraziskovalno delo je zaznamoval planinski pohod na Olševo. Tu je v Potočki zijalki na nadmorski višini 1700 m odkril mlajšepaleolitsko postajo s kulturno zapuščino ledenodobnega človeka (aurignacien). Z dunajskim profesorjem J. Bayerjem je še istega leta (1928) izdal razpravo *Die Potočka zijalka, eine Hochstation der Aurignacschwankung in den Ostalpen*, ki je izšla na Dunaju in je takoj močno odmevala v znanstvenem svetu. Potrjevala je domnevo, da je bila v zadnji ledeni dobi (würmu) vsaj ena daljša otoplitev, ki je omogočila poselitev. Kultura iz Potočke zijalke je celo dobila ime olševien, v njej je bilo najdenih okoli 1500 ostankov jamskih medvedov in drugih živali, okoli 130 koščenin konic in številna druga orodja ledenodobnega kromanjonskega človeka. S temi najdbami je našel prve dokaze o ledenodobnem človeku na Slovenskem in velja za nestorja slovenske paleolitske arheologije. Raziskave je nadaljeval na širšem območju vzhodne Slovenije in odkril nove postaje: Mornovo zijalko, Njivice pri Radečah, Jamo pod Herkovimi pečmi, Kostanjevico na Krki idr. Dokazal je, da je Slovenija pomembno paleolitsko območje na vzhodnem obrobju Alp, ki povezuje paleolitske kulture Panonske nižine s severnoitalijanskimi pokrajinami. V jami Špehovki je ugotovil mezolitsko kulturo. Odkril je tudi številne neolitske postaje, kot je Ajdova jama pri Krškem idr. L. 1938 je v Berlinu objavil razpravo *Das Palaeolithikum Jugoslawiens*, ki je doživela izreden uspeh in odmevnost po vsem svetu.

Po drugi svetovni vojni je nadaljeval raziskave na notranjsko-primorskem Krasu in odkril nove paleolitske postaje (Betalo v spodmol s kulturo od premousterienske do najmlajše epipaleolitske dobe, Parska golobina, Črni Kal, Jama

v Lozi, Županov spodmol, Postojnska jama, Otoška jama), v katerih je opravil stratigrafske študije jamskih sedimentov in iz teh ugotavljal klimo v pleistocenu. Zavedal se je namreč pomena preučevanja sedimentov za kronološko členitev pleistocena. Z najdbami in raziskavami kraškega paleolitika je posegel v geomorfologijo jam in zlasti v speleogenezo in razvoj vsega kraškega sveta pri nas. Pregled je strnil v razpravi *Prerez paleolitika na slovenskih tleh* 1950.

Pomagal je vzpostaviti paleolitsko stroko na večjem območju Jugoslavije, zlasti v Srbiji (Jerinina pečina, Budžak, Risovača) in Bosni, kjer je ob Usori pri Doboju klasificiral kameno paleolitsko kulturo. L. 1957 je v reviji *Quartär*, katere soustanovitelj je bil 1926, objavil razpravo *Zur Frage der Höhlenbärenjagd und des Höhlenbärenkults in den paläolithischen Fundstellen Jugoslawiens*.

Naša najdišča je povezoval s paleolitskimi najdišči v Evropi (Avstriji, Češki, Nemčiji, Franciji), in tako uveljavil slovenski in tedanji jugoslovanski paleolitik v mednarodnem znanstvenem svetu. Zlasti izsledki iz visokoalpske Potočke zijalke so vplivali na svetovno kronologijo in razčlenitev ledene dobe. Ob Brodarjevi devetdesetletnici je izšla monografija *Potočka zijalka*, kjer je predstavil celotno stratigrafijo in favno, njegov sin Mitja pa podal kulturno vrednotenje nahajališča.

Brodar je rezultate svojih raziskav predstavljal na domačih in mednarodnih konferencah in objavljaj v mednarodno odmevnih razpravah. Objavil je kakih 100 razprav in člankov. Poleg omenjenih so pomembnejše razprave, ki kažejo na vsestranskost in natančnost Brodarjevih raziskav: *Temperatura v Potočki zijalki na Olševi* 1931, *Crteži na paleolitskih artefaktih iz Potočke zijalke na Olševi* 1935, *Betalov spodmol, ponovno zatočišče ledenodobnega človeka* 1949, *Paleolitski sledovi v Postojnski jami* 1951, *Historičen in kritičen pregled domnevnih paleolitskih najdišč na jugu Jugoslavije* 1954, *Paleolitik na Krasu* 1955, *Periglacialni pojavi v sedimentih slovenskih jam* 1960 idr.

Skoraj dve desetletji je deloval na UL, kjer je z ljubeznijo posređoval študentom svoje obsežno znanje. Bil je priljubljen predavatelj, dostopen za vsakogar in iskren svetovalec. Sodelavci in študentje so ga visoko cenili. Dvakrat je prejel Prešernovo nagrado (1949, 1960) in najvišja državna priznanja: red dela z rdečo zastavo (1964), red zaslug za narod z zlato zvezdo (1973), Kidričevo nagrado in nagrado Avnoja (obe 1974) za življenjsko delo.

Neimenovan avtor je ob Brodarjevem slovesu (Letopis SAZU, 38 /1987/, str. 175) sklenil z besedami: »Z globokim spoštovanjem in s toplo zahvalo se poslavljamo od akademika Srečka Brodarja, neumornega znanstvenika, dragega učitelja, skromnega in odkritega svetovalca, plemenitega človeka in našega vzornika.« Lepim mislim se pridružujemo tudi drugi.

Umrł je 27. aprila 1987. —DRAGICA TURNŠEK

Viri: Anonim: Srečko Brodar (s spisi Srečka Brodarja), Letopis SAZU 3, 1948–1949, 205–206; Ljubljana 1949; Anonim: Srečko Brodar, Letopis SAZU 5, 1952–1953, 98–100, Ljubljana, 1954 (z dopolnilno bibliografijo); Anonim: Srečko Brodar (1893–1987), Letopis SAZU 38, 1987, 171–173; Ljubljana, 1988; Likar, P.: Srečko Brodar, odkril sem Potočko zijalko, Ljubljana 1996 (z obsežno bibliografijo in viri); Osole, F.: Brodar Srečko, Enciklopedija Slovenije 1, str. 387–388, Ljubljana 1987; Turk, M.: Brodar Srečko, Slovenski biografski leksikon (z izbrano pomembnejšo bibliografijo in obsežnimi viri).

Matija Drovenik

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Arhiv Paleontološkega inštituta Ivana Rakovca ZRC SAZU.

Akademik Matija Drovenik je bil podrobno predstavljen v Biografskem zborniku SAZU 1938–2013, zato le na kratko obnovimo njegovo pot.

Rodil se je 14. februarja 1927 v Ljubljani, kjer je obiskoval osnovno šolo in gimnazijo. Med vojno je bil interniran v Dachau in Rabstein. Študij je nadaljeval po vojni in 1952 diplomiral, 1961 pa doktoriral na Univerzi v Ljubljani.

Službena pot ga je po diplomi ponesla v Srbijo, kjer se je zaposlil v Rudarsko-topilniškem bazenu v Boru in je bil v tem kraju nekaj časa izredni profesor na novoustanovljeni Rudarsko-metalurški fakulteti za mineralogijo in petrografijo. Dve leti je delal kot svetnik v Direkciji za rudarstvo in geologijo v Alžiriji. L. 1965 se je vrnil v Slovenijo, kjer je postal docent, izredni in nato redni profesor na Prirodoslovno-matematični fakulteti Univerze v Ljubljani. Tu je delal do upokojitve. Bil je tudi predstojnik Mineraloškega inštituta univerze, predsednik skupščine Raziskovalne skupnosti Slovenije za geologijo, rudarstvo in metalurgijo, predsednik Jugoslovanskega komiteja za nahajališča mineralnih surovin, svetnik Mednarodnega združenja za geologijo, podpredsednik Komisije za mednarodne geološke projekte pri Unescu in zaslužni profesor Ljubljanske univerze.

L. 1978 je postal izredni, 1987 pa redni član SAZU. V obdobju 1992–1999 je bil glavni tajnik Akademije in temu delu se je posvečal z vso predanostjo.

Pri strokovnem delu se je posvečal raziskavam nastanka in razvoja različnih kovinskih mineralnih surovin in njihovim značilnostim. Pri tem je združeval geološke in metalogenetske raziskave. V Srbiji je najprej preučeval geološko zgradbo, magmatizem, tektoniko in orudenenja v Timoškem magmatskem kompleksu. Ugotovil je, da je orudenenje povezano z laramijsko orogenezo v času prehoda krede v terciar. Že iz teh prvih časov so njegove odmevne razprave o kontaktno metamorfnih pojavih in orudenenjih ter o novih pogledih na magmatizem in geološko zgradbo timoškega eruptivnega področja. Z raziskavami v Boru se je ukvarjal še po upokojitvi in objavil novo poglobljeno in obsežno študijo o razvoju magmatskih in piroklastičnih kamnin v rudišču Bor. V Alžiriji je preučeval cinkova in svinčeva rudišča.

Po prihodu v Ljubljano, 1965, je začel preučevati klastične kamnine in nastanek rudnih koncentracij v karbonu, permu in triasu. Zanimala ga je evolucija rudišč in njihov singenetski ali diagenetski nastanek. Sodeloval je pri raziskavah živosrebrovega idrijskega rudišča in v soavtorstvu objavil povsem nove poglede na nastanek živega srebra: rudišče je nastalo v dveh fazah srednjetriasne magmatsko tektonske aktivnosti. Nadalje je raziskoval bakrovo orudenenje Škoflje, ki je nastalo že za časa diageneze v permu. Tudi pri raziskavah svinčevo cinkovih rudišč v Mežiškem kompleksu in širši okolici ugotavlja pomen diagenetskih procesov na koncentracijo rudnih snovi.

Kot krono večletnega raziskovanja je v sodelovanju objavil pregledno in odmevno študijo o nastanku rudišč v Sloveniji.

Poleg številnih znanstvenih objav je napisal premnoge ekspertize, analize, poročila in elaborate ter učbenike.

Pri svojem delu je Matija Drovenik sodeloval z mnogimi tujimi strokovnjaki. Obiskoval je podobna rudišča in raziskovalne centre ter predaval skraj v vsej Evropi pa tudi v Turčiji, takratni Sovjetski zvezi, Čilu in ZDA.

Za delo je prejel številne nagrade: Prešernovo nagrado za študente, red zaslug za narod, nagrado Sklada Borisa Kidriča, zahvalo Univerze v Beogradu, plaketo Rudnika Bor, red dela z zlatim vencem, plaketo Geološkega zavoda Ljubljana in drugo.

Matija Drovenik nam je v svojem delu zapustil neminljivo strokovno dediščino. Enako kot dobrega strokovnjaka pa se ga bomo spominjali tudi kot resnično dobrega in plemenitega človeka. Študentom je bil najboljši učitelj in svetovalac, sodelavcem drag prijatelj in zanesljiv sogovornik, družini ljubeč soprog in oče. Vsi smo ga nadvse cenili, spoštovali in imeli radi. Nanj smo se obračali z raznimi problemi in vprašanji. Za vse je vedno imel prijazen odgovor in koristen nasvet. Hvaležni smo mu za vse.

Umrli je 30. oktobra 2015. — DRAGICA TURNŠEK

Viri: Anonim: Matija Drovenik. Letopis SAZU 29, 1978, str. 70–71, Ljubljana 1979; Anonim: Matija Drovenik. Letopis SAZU 38, 1987, str. 103–104, Ljubljana 1988; Anonim: Matija Drovenik. Biografski zbornik SAZU: 1938–2013, str. 235–236, Ljubljana 2013; Duhovnik J.: Drovenik, Matija. Enciklopedija Slovenije 2, str. 337, Ljubljana 1988; Pirc S.: Drovenik Matija. Slovenski veliki leksikon a-g, str. 451, Ljubljana 2006; Zupančič N., Pirc S., Trajanova M.: Akademik, zaslužni profesor prof. dr. Matija Drovenik – zadnje slovo. Geologija 58/2, str. 265–267, Ljubljana 2015.

Ivan Gams

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Levo, z akad. Robertom Zorcem leta 2013. Arhiv SAZU.

Rodil se je 5. julija 1923 v Šmartnem pri Slovenj Gradcu, umrl 10. marca 2014 v Notranjih Goricah; bil je geograf in krasoslovec, dr. znanosti, zaslužni profesor fizične geografije na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani v pokoju.

Osnovno šolo je končal v rojstnem kraju, srednjo (1937–1944) je obiskoval v Slovenj Gradcu, Mariboru in Ljubljani. L. 1945 in 1946 je bil v več prosvetnih službah. L. 1946 je vpisal študij geografije, etnografije in narodne zgodovine na Prirodoslovno-matematični fakulteti v Ljubljani, diplomiral 1951. Po zagovoru disertacije *Pohorsko Podravje – razvoj kulturne pokrajine* na Prirodoslovno-matematični fakulteti 1956 je bil januarja 1959 promoviran za doktorja znanosti. Po diplomi je postal asistent, nato znanstveni sodelavec na Inštitutu za geografijo SAZU. Kot raziskovalec krasa je 1962 prestopil v Inštitut za raziskovanje krasa SAZU v Postojni kot višji znanstveni sodelavec. Aprila 1966 je nastopil službo v Inštitutu za geografijo Univerze v Ljubljani, decembra istega leta je bil izvoljen za izrednega, 1972 za rednega profesorja fizične geografije na Oddelku za geografijo Filozofske fakultete, kjer je bil njegov predstojnik in dolgoletni vodja katedre za fizično geografijo. 1993 se je kot zaslužni profesor upokojil. Bil je predsednik Jamarskega društva Slovenije in Geografskega društva Slovenije, upravnik Geografskega inštituta Antona Melika pri ZRC SAZU, urednik in član uredniških odborov slovenskih strokovnih revij (*Acta carsologica*, *Acta Geographica*, *Geografski zbornik*, *Dela*, *Naše jame*) in knjig ter zbornikov, posebej pomembne *Slovenske kraške terminologije* (1973). Bil je član vodstvenih teles inštitutov Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU. Na 4. mednarodnem speleološkem kongresu 1965 (Ljubljana, Postojna) je dal pobudo za ustanovitev Mednarodne speleološke zveze. Pri Mednarodni geografski zvezi je 1984 ustanovil študijsko skupino Človekov poseg v kras. Postal je njen prvi predsednik in 1987 organiziral mednarodni simpozij v Postojni. Bil je član Evropske akademije znanosti (Salzburg), častni predsednik jugoslovanskih geomorfologov, Zveze geografskih društev Slovenije, Geomorfološkega društva Slovenije in častni član madžarskega ter srbskega geografskega društva.

Izredni član SAZU je bil od 23. marca 1978, redni član pa od 23. maja 1985.

Strokovno je delal predvsem na področju fizične geografije, še posebej krasoslovja in speleologije. Preučeval je visokogorska jezera, poplave, snežišča, Triglavski ledenik, geomorfologijo Pomurja, Bele krajine in Dolenjske. Dal je pobudo za izdelavo geomorfološke karte Jugoslavije v merilu 1 : 500.000, sodeloval je pri teh kartah v merilu 1 : 100.000 ter pri treh listih geomorfološke karte Evrope v merilu 1 : 2.500.000 v okviru Komisije za geomorfološko kartiranje Mednarodne geografske zveze. Dopolnil je geografsko regionalizacijo Slovenije in preučeval geoeколоško in klimatsko rajoni-

zacijo Slovenije. Ugotavljal je temperaturne razmere in temperaturni obrat v vrtačah, kraških poljih in kotlinah. S pomočjo razvrstitve vremenskih postaj je dokazal vseslovenski obstoj termalnega pasu. Preučeval je naravne nesreče in od 1985 je vodil priprave za geografsko monografijo Slovenije.

Ob preučevanju kraškega polja Globodola, Krke in Bele krajine se je začel resneje ukvarjati z vprašanjem krasa. Po vzoru francoskega geografa J. Corbela je vprašanje kraške geomorfogeneze skušal rešiti s preučevanjem intenzivnosti korozije. Od 1960 je njegovo strokovno zanimanje veljalo predvsem krasu. Tu je dosegel najvidnejše rezultate pri tipizaciji kraških polj, preučevanju kraške erozije (korozije), oblik kontaktne krasa in morfologije kapnikov. Največ njegovih izvirnih prispevkov obravnava morfologijo krasa (drobne površinske oblike, kontaktni kras, kraška polja, slepe doline, subkutani kras, vrtače), kraško hidrologijo (predvsem korozijo) ter kraško podzemlje (jamska klima, nastanek, oblika, rast in starost kapnikov). Podrobno je opisal vrsto jam, med njimi največje v Sloveniji (Postojnsko jamo, Škocjanske jame, Triglavsko brezno). Organiziral in vodil je vrsto speleoloških raziskovanj, najodmevnejše je bilo gotovo raziskovanje Triglavskega brezna v 60-ih letih 20. stol. v pričakovanju svetovnega globinskega rekorda. Kot predsednik komisije za kraško denudacijo Mednarodne speleološke zveze se je 1974 pod njegovim vodstvom začelo mednarodno preučevanje korozije s pomočjo standardnih apnenčevih tablet. Pozneje je veliko svojega dela posvetil tudi raziskavam sprememb kraškega površja zaradi kmetijske rabe tal in sploh človekovemu vplivu na kras, ekologiji, onesnaževanju in varovanju krasa. Bil je zelo plodovit pisec, saj njegova bibliografija obsega več kot 1100 objavljenih del, od tega okoli 700 znanstvenih in strokovnih objav. Okoli 300 njegovih objav je posvečenih krasu. Med najpomembnejša objavljena dela sodijo:

- *Kras: zgodovinski, naravoslovni in geografski oris*. Ljubljana: Slovenska matica, 1974. 358 str., IX f. pril., ilustr.

- The polje: the problem of definition. *Z. Geomorphol.*, 1978, bd. 22, hft. 2, str. 170–181.

- The origin of the term karst in the time of transition of karst (kras) from deforestation to forestation. V: *Proceedings of the international conference on environmental changes in karst areas: Italy, September 15th - 27th, 1991*, (Quaderni del dipartimento di geografia, 13). Padova: Università di Padova, 1991, str. 1–8.

- Environmental change and human impacts on the Mediterranean karsts of France, Italy and the Dinaric region. *Catena, Suppl. (Giess.)*, 1993, no. 25, str. 59–98, ilustr. (v soavtorstvu z J. Nicod, M. Julian, E. Anthony, U. Sauro).

- *Kras v Sloveniji v prostoru in času*. Ljubljana: Založba ZRC, 2003. 516 str., ilustr.

Je prejemnik zlatega reda za zasluge RS, reda dela z zlatim vencem, nagrade Sklada Borisa Kidriča, srebrne plakete Mednarodne geomorfološke zveze in številnih priznanj jugoslovanskih in slovenskih strokovnih združenj ter je častni občan Slovenj Gradca in častni član Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU. —ANDREJ KRANJC

Stanko Grafenauer

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Arhiv Paleontološkega inštituta Ivana Rakovca ZRC SAZU.

Rodil se je 13. maja 1922 v Ljubljani, kjer je potem obiskoval osnovno šolo in klasično gimnazijo. Maturiral je 1941 in se vpisal na rudarski oddelek Tehniške fakultete Univerze v Ljubljani. L. 1942 in 1943 je bil interniran v Gonarsu in Monigu, zato je študij nadaljeval po vojni in diplomiral 1948. Najprej se je zaposlil v rudniku Mežica, kmalu nato 1949–54 v rudniku kroma v Raduši v Makedoniji, 1954–55 na Geološkem zavodu v Skopju. L. 1955 je doktoriral na Univerzi v Beogradu. Istega leta se je vrnil v Mežico, kjer je delal do 1961. Postal je glavni rudarski inženir in začel uvajati nove metode dela in sistematično preučevati nastanek in genezo rudišč. L. 1957 in 1958 se je izpopolnjeval v rentgenografiji in rudni mikroskopiji v Heidelbergu. L. 1959 je bil habilitiran, 1961 pa izvoljen za docenta za predmet Nauk o rudiščih na Fakulteti za rudarstvo, metalurgijo in kemijsko tehnologijo Univerze v Ljubljani. L. 1965 je postal izredni, 1970 pa redni profesor za kristalografijo, mineralogijo in petrologijo na preimenovani Fakulteti za naravoslovje in tehnologijo iste univerze. L. 1973 je postal dopisni in 1981 redni član SAZU. Od 1981 do 1988 je bil tajnik IV. razreda SAZU. Med 1966 in 1976 je bil podpredsednik Centra za kristalografijo pri JAZU.

Čeprav po diplomi rudarski inženir, se je ukvarjal s številnimi geološkimi, mineraloškiimi, petrološkimi in metalogentskimi raziskavami. Zlasti so ga zanimala tri področja.

To so bile najprej ultramafične kamnine z rudišči kromita, ki jih je začel preučevati v rudniku Raduša in jih je pozneje razširil na podobne kamnine v rudiščih v jugovzhodni Evropi. Uvedel je nove metode sledenja in odkopavanja rude z jeklenimi sidri in pripravil program za odpiranje novih kromovih nahajališč. Delo je ves čas spremljal z geološkimi in petrološkimi raziskavami, kamor je uvedel geokemične, geofizikalne, hidrološke in mikroskopske metode. Ugotovil je, da so najbogatejše kromitne rude vezane na bazalne dele masivov, v vseh primerih pa je bila osnovna kamnina predvsem dunit. Izdelal je geološko karto serpentinitnega masiva in kromovih rudišč, raziskave kromovih rudišč je okronal še z monografijo *Rudna petrologija ultramafičnih kamnin Jugoslavije* (1975). V peridotitih Jugoslavije je prvi ugotovil prisotnost številnih redkih mineralov in prvi v svetu odkril sideronitsko teksturo kromita.

Drugo področje je bilo preučevanje triasnih magmatskih kamnin Slovenije in v zvezi s triasno vulkansko dejavnostjo je sam ali v soavtorstvu objavil več razprav. Najpomembnejše so *Petrologija triadnih magmatskih kamnin na Slovenskem* (1980), *Magmatske kamnine v zahodnih Karavankah* (1981), *Triadne magmatske kamnine vzhodne Slovenije* (1984), *Razvoj triadnih magmatskih kamnin v Sloveniji* (2002) in druge.

Tretje področje je bilo preučevanje nahajališč mineralnih surovin, ki naj bi bila povezana s triasno magmatsko dejavnostjo. Podprl je tezo, da predstavljajo Slovenija, del Hrvaške, Bosna in Hercegovina ter Črna gora homogeno magmatsko-metalogenetsko provinco, v kateri se pojavljajo podobne magmatske kamnine in sorodna nahajališča mineralnih surovin. Njihova parageneza pa je odvisna od prvotne razdalje od magmatskih ognjišč in temperature, pri kateri so kristalizirali rudni minerali. Tako naj bi v času triasne magmatske dejavnosti nastala v Sloveniji rudišča svinca in cinka v Mežici in na širšem področju. Nastanek teh rudišč je povezal s hidrotermalno aktivnostjo skritih triasnih magmatskih ognjišč. Napisal je več razprav, med pomembnejši lahko štejemo *Genetsko razčlenitev svinčevih in cinkovih nahajališč v Sloveniji* (1965) in *On the Triassic mineralogenetic epoch in Yugoslavia* (1969). Poleg svinčevo-cinkovih rudišč je preučeval tudi nikljeva, kromova, železova, kositrno-antimonova rudišča. Kot posebnost lahko navedemo njegovo sodelovanje pri raziskavah vzorcev z Lune.

Ne smemo pozabiti na njegovo posebno dejavnost, kuhanje. Knjiga *Kuhinja naše družine: izbor receptov za vse priložnosti* je izšla leta 2002 in bila ponatisnjena 2006.

Njegova bibliografija šteje več kot 80 znanstvenih razprav in člankov, 14 samostojnih publikacij in učbenikov, 30 poljudnoznanstvenih sestavkov, mnogo elaboratov in recenzij. Udeležil se je več kot 30 kongresov in konferenc, bil je urednik več mednarodnih revij. Kot vabljeni gost je predaval na univerzah v Nemčiji, na Nizozemskem in v Združenih državah Amerike in sodeloval s številnimi strokovnjaki iz skoraj vse Evrope. L. 1957 je dobil nagrado Sklada Borisa Kidriča.

S sistematičnostjo in najsodobnejšimi laboratorijskimi raziskavami je združeval v eni osebi tako vrhunskega strokovnjaka za rudarsko geologijo kot tudi izrednega znanstvenika za področje mineralogije, petrologije in metalogeneze. Velik ugled je užival tako doma kot v svetu. Bil je plemenita osebnost, dober človek, odličen znanstvenik, zelo spoštovan profesor in iskren prijatelj.

Umrli je 7. avgusta 2010. —MATIJA DROVENIK, DRAGICA TURNŠEK

Viri: Anonim: Stanko Grafenauer, Letopis SAZU 24, 1973, 53–57; Ljubljana 1974 (z izbrano bibliografijo); Anonim: Stanko Grafenauer, Letopis SAZU 32, 1981, 137–138; Ljubljana 1982; Cobiss: Stanko Grafenauer, Osebna bibliografija za obdobje 1948–2015; Drovenik, M.: Stanko Grafenauer (1922–2010), Letopis SAZU, 61, 2010, 220–222, Ljubljana 2011; Duhovnik, J.: Grafenauer, Stanko, Enciklopedija Slovenije 3, 370; Ljubljana 1989; Zupančič, N. & Trajanova, M.: V spomin akademiku prof. dr. Stanku Grafenauerju, Geologija, 3, 2, 118–120, Ljubljana, 2010 (s pomembnejšo bibliografijo).

Jovan Hadži

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Prisluskovanje sten-
cam. Osebni arhiv akad.
Matije Gogale.

Rodil se je 22. novembra 1884 v Temišvarju. L. 1903 se je vpisal na Filozofsko fakulteto na Dunaju, kjer je 1907 diplomiral in isto leto zagovarjal opaženo doktorsko delo o živčevju trdoživa. Po profesorskem izpitu je postal pripravnik v Narodnem muzeju in nato asistent na Zavodu za komparativno anatomijo Filozofske fakultete v Zagrebu. Opravil je študijsko potovanje po nekaj morskobioloških ustanovah in se v Italiji izpopolnjeval v vedi o sviloprejki. L. 1913 je postal »privatni docent«. Bil je na raziskovalnih križarjenjih po Jadranu in sodeloval je pri nastajanju biološko-oceanografskega inštituta v Splitu. Na zagrebški univerzi je predaval bakologijo (nauk o sviloprejkah), pa zoologijo, ob poučevanju na srednjih šolah.

Ob ustanovitvi univerze v Ljubljani je postal izredni profesor, 1921 pa redni profesor za zoologijo. L. 1969 je postal častni doktor Univerze. L. 1938 je postal redni in ustanovni član SAZU. Bil je tudi dopisni član nekaterih drugih akademij ter častni član strokovnih društev doma in v tujini. Od 1950 do 1971 je bil upravnik Inštituta za biologijo SAZU.

Katedro za zoologijo na mladi univerzi je moral prof. Hadži šele zgraditi, izoblikovati, tako materialno kot duhovno. Z njim je nastajala »slovenska« zoologija, aktivirali so se drugi domači raziskovalci, začela se je razvijati slovenska strokovna nomenklatura. V vlogi učitelja je Hadži ostal 37 let. Sodeloval je tudi pri sestavljanju srednješolskih programov in pisanju gimnazijskih učbenikov.

Takoj po prihodu v Ljubljano se je povezal z Društvom za raziskovanje jam in je bil med 1927 in 1945 njegov predsednik, čeprav sam ni dosti zahajal v jame. L. 1954 je bil proglašen za častnega člana DZRJ. Pod njegovim vodstvom se je prej zamrlo društvo reaktiviralo in usmerilo bolj znanstvenoraziskovalno. Skupaj z R. Savnikom je uredil *Zbornik I. jugoslovanskega speleološkega kongresa*. Bil je pobudnik zelo pomembne odprave na hercegovsko Popovo polje. Po tedaj zbranih živalskih vzorcih so domači (tudi Hadži) in tuji zoologi napisali vrsto znanstvenih člankov, pomembnih za poznavanje in razumevanje podzemeljske favne. Nemajhna je tudi Hadžijeva zasluga pri skrivanju društvenega katastra jam med drugo vojno, ki tudi iz vojaških razlogov ni smel priti v roke okupatorju.

Tako v disertaciji kot prvih znanstvenih člankih (torej od 1906) je Hadži obravnaval ožigalkarje. Predvsem je raziskoval njihovo zgradbo in razvojne kroge. Začel je sicer s sladkovodno hidro, nadaljeval pa z gradivom, ki je bilo očitno zbrano na raziskovalnih križarjenjih po Jadranu. V dvajsetih letih je že začel s filogenetiko. Proti koncu dvajsetih let se je povsem preusmeril, začeli so ga zanimati pajkovci, posebej jamske živali. Obdelal je zgodovinsko Schmidtovo, pa seveda tudi novo nabrane zbirke suhih južin

(*Opiliones*), opisal je nekaj novih vrst. Podobno je bilo s paščipalci (*Pseudoscorpiones*) in ščipalci (*Scorpiones*). Ta dejavnost je trajala do začetka štiridesetih. Kar nekaj teh pajkovcev je jamskih, kar je avtorja napeljalo tudi na speleobiološko tematiko. V tridesetih letih se je posvetil še protozojem, sesilnim migetalkarjem. Tu je vredno posebej omeniti opis cele »favnule« trinajstih vrst na enem osebku jamskega ježka (*Monolista*), skoraj vse so bile za znanost nove. Posebne omembe vredno delo pa je zajetna monografija o bogati družini *Follikulinidae*. To je skoraj povsem morska skupina, s tedaj znano sladkovodno izjemo, šele pozneje sta bili najdeni sladkovodni vrsti v dinarskih jamah.

V štiridesetih letih se je prof. Hadži skoraj povsem posvetil filogenetskim razglabljanjem. Ta dejavnost ima zagotovo korenine v njegovi »ožigalkarski fazi«, ko se mu je nabiralo védenje, kot filogenetik pa je naravnost izbruhnil z objavo svoje znamenite »turbelarijske teorije knidarijev« 1944. Pozneje je svojo filogenetiko razširil na ves svet mnogoceličarjev. Kot tako jo je objavila tudi mednarodna založba (Pergamon Press 1963).

Ena od osnov Hadžijevim razmišljanjem je bilo spoznanje, da ima »osnovno biogenetsko načelo« le močno omejeno veljavo, saj prilagoditveni evoluciji ni podvržena le končna podoba organizma (vrste), temveč tudi njegova ontogeneza. Tako razvojni stadiji (zarodki ali ličinke) nikakor ne ponazarjajo nujno filogenetskih prednikov. Po Hadžijevem filogenetskem sistemu so spužve stranska razvojna veja, iz sicer osnovnih nečlenarjev naj bi se z enakomernim členjenjem razvili mnogočlenarji, iz teh, predvsem zaradi sesilnosti, maločlenarji in iz slednjih strunarji. Mnogoceličarji naj ne bi nastali iz enoceličarjev z združevanjem celic, temveč z notranjo razdelitvijo že funkcijsko diferenciranega enoceličnega telesa. Najprvobitnejši mnogoceličarji naj bi ne bili ožigalkarji, temveč gibljivi in dvobočno somerni vrtinčarji. Ožigalkarji so drugotno, zaradi sesilnosti, poenostavljene živali. Hadži je uporabljal klasične filogenetske metode; njihova osnovna hiba je bilo izenačenje povednosti med podedovanimi in novo pridobljenimi znaki. Nove, kladistične metode, obogatene z rezultati molekulske analize, so sicer zelo logično postavljeni Hadžijev sistem v veliki meri podrle. Vendar pa v novejšem času ugotavljane hibe kladistike napovedujejo, da bo treba tudi Hadžijeve ideje na novo ovrednotiti.

V manjši meri se je prof. Hadži posvečal še nekaterim temam. Tako je pripravil zoogeografsko členitev in karto te členitve za Jugoslavijo. Napisal je obsežno delo s pregledom pritlikavih in orjaških oblik v živalskem svetu (»nanizem in gigantizem«). Nekaj malega je zapisal tudi o lisenkizmu, več pa o človeški ribici. Bil je sicer tudi pomemben popularizator. Med 1925 in 1928 je napisal okoli 90 enciklopedijskih gesel, sicer pa je letno prispeval tudi po 15 do 20 kratkih prispevkov za poljudnoznanstveno revijo *Proteus*.

Po akademiku Hadžiju so poimenovali okoli 20 vrst (ali podvrst) ter rodove *Hadziella*, *Hadzinia*, *Hadzia*; po slednjem se imenuje tudi družina *Hadziidae*.

Akademik Jovan Hadži nas je zapustil 11. decembra 1972. —BORIS SKET, MATIJA GOGALA

Svetozar Ilesič

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Ob odkritju spomenika
Blažu Kocenu leta 1972.

Rojen 8. junija 1907, umrl 4. februarja 1985, oboje v Ljubljani, geograf, znanstvenik, pedagog, nestor slovenskih geografov, ki je oblikoval znanstveno in idejno usmerjenost slovenske in celotne jugoslovanske geografije. Dopisni (izredni) član SAZU od 7. februarja 1967, redni član od 5. februarja 1970. Bil je upravnik akademijskih Inštituta za geografijo (1967–1981) in Inštituta za raziskovanje krasa (1972–1975), pobudnik in prvi predsednik akademijskega Sveta za proučevanje in varstvo okolja (1973). Kot strokovnjak za historično in agrarno geografijo in najdoslednejši zagovornik »enotne geografije« je bil najpomembnejši slovenski in jugoslovanski geograf svojega časa.

Po končani klasični gimnaziji v Ljubljani (1925) je diplomiral (1930) na ljubljanski Filozofski fakulteti iz geografsko-zgodovinske študijske skupine, 1933 je bil z delom *Kmečka naselja na vzhodnem Gorenjskem* promoviran za doktorja filozofije. L. 1936/37 se je strokovno izpopolnjeval na Sorboni v Parizu in Strasbourgu. L. 1933 je postal asistent na fakultetnem Geografskem inštitutu oziroma asistent prof. Antona Melika. L. 1940 je postal privatni, 1945 pa univerzitetni docent, 1947 izredni, 1950 pa redni profesor geografije na Filozofski fakulteti. Poleg drugih dolžnost je bil dekan Prirodoslovno-matematične fakultete (1950 in 1953/54) in prorektor ljubljanske univerze (1950–52).

Njegovo znanstvenoraziskovalno delo je bilo usmerjeno v agrarno geografijo, reševanje vprašanj gospodarske oziroma geografske regionalizacije ali rajonizacije, preučevanje rek in razčiščevanje teoretičnih vprašanj geografije kot znanosti. Prvi članek o kmetijskih naseljih v Sloveniji je objavil 1930, izsledke dolgoletnih raziskav genetskih in tipoloških značilnosti tradicionalnih agrarnih naselij in njihove zemljiške strukture pa v knjigi *Sistemi poljske razdelitve na Slovenskem* (Ljubljana 1950), za kar je dobil Prešernovo nagrado (1951). Študijo je dopolnjeno objavil v Nemčiji (Regensburg 1959). Gradivo za to objavo je v veliki meri zbral v času, ko je bil gostujoči profesor na univerzi v Leuvenu (Belgija). Z vključitvijo v razprave o smislu in ciljnih ekonomske geografije se je začel Ilesičev boj za idejno razčiščevanje v geografiji, ki mu je kasneje posvečal največ pozornosti. Vprašanja o bistvu in ciljnih sodobne geografije so mu pomenila najpomembnejši del njegovega znanstvenega poslanstva. Vedno bolj se je nagibal tudi proti regionalni geografiji kot temeljni geografski dejavnosti in njeni združujoči vlogi. V ustreznih razpravah je dosegel izjemno znanstveno, metodološko in stilistično raven. Kljub njegovim prizadevanjem so se v geografiji vedno bolj uveljavljale dezintegracijske težnje. Kako globoko ga je to prizadelo, je najbolje vidno iz njegovega zadnjega večjega dela *Pogledi na geografijo*. Z regionalizacijo se je Ilesič ukvarjal vrsto let, sprva s teoretičnega vidika,

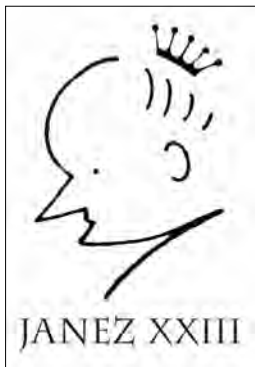
kasneje pa se je lotil tudi regionalizacije Slovenije in Jugoslavije. Z delom na načrtovani geografski monografiji Slovenije, njena osnova bi morala biti prav regionalizacija, se je ukvarjal tudi po upokojitvi, v okviru Geografskega inštituta ZRC SAZU. V enem največjih in najpomembnejših sodobnih slovenskih geografskih del *Slovenija, pokrajine in ljudje* (Ljubljana 1996) na 735 straneh, pri kateri je pod strokovnim vodstvom Geografskega Inštituta sodelovalo 38 avtorjev, je viden Ilešičev vpliv in vpliv njegovih pogledov na regionalizacijo Slovenije, kot si jo je zamislil v prispevku *Redakcijska zasnova in struktura predvidene regionalnogeografske monografije Slovenije* (*Geografski vestnik* LIII, 1981). Skladno z njegovimi načeli o enotnosti geografije so tudi njegove regionalnogeografske objave. To se najbolje odraža v njegovi *Gospodarski in politični geografiji sveta* (1947 in pozneje še 6 izdaj do 1966) in v regionalni geografiji Afrike, Azije, Avstralije z Oceanijo in južnim polarnim svetom (Ljubljana 1957) ter obeh Amerik (več izdaj med 1969 in 1975), ki so bile zaradi poljudnega načina podajanja snovi, izvrstne dokumentacije, odličnega stila, nazornosti in metodične zasnove izredno dobro sprejete tako v geografski kot širši javnosti. To dokazujejo tudi ponatisi in prevodi v srbohrvaščino. Enake ocene veljajo tudi za njegove geografske učbenike o obči in regionalni geografiji. Z vidika geografske metodike, nazornosti, razumljivosti, jasnosti izražanja in načinu pisanja je bil Ilešič nedosežen mojster in velja za zgled geografskega pisanja. O svojih dosežkih in še posebej o pogledih na geografijo in smeri njenega razvoja je poročal na številnih domačih in mednarodnih strokovnih srečanjih.

Kot geograf s srcem je Ilešič zelo cenil terensko delo, zelo rad se je udeleževal in še posebej vodil geografske ekskurzije, tako študentske kot strokovne, in bil zelo delaven pri organizaciji slovenske in jugoslovanske geografske srenje. L. 1940 je prevzel dolžnost knjižničarja Geografskega društva, 1953 je bil njegov podpredsednik, 1957–60 tajnik in 1962–64 predsednik. Od 1948 je bil pomočnik urednika, 1959–72 pa glavni urednik *Geografskega vestnika*. V obdobju 1968–72 je bil predsednik Jugoslovanskega zveznega komiteja za geografijo, 1961–67 pa član Komisije za metode ekonomske regionalizacije pri Mednarodni geografski zvezi.

Bil je zunanji član Poljske akademije znanosti, častni doktor mariborske in zaslužni profesor ljubljanske univerze. L. 1951 je prejel Prešernovo nagrado, 1966 red dela z zlatim vencem, 1967 red dela z rdečo zastavo, 1977 Kidričevo nagrado, 1979 nagrado Avnoja. Po njem se imenuje vsakoletna geografsko-pedagoška prireditvev Ilešičevi dnevi. Na hiši v Trstenjakovi ulici 9, kjer je živel, je vzidana spominska plošča. —ANDREJ KRANJC

Literatura: Anon., 1971: Svetozar Ilešič. Letopis Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Enaindvajseta knjiga 1970, 59–62; Colin, T., 1987: Svetozar Ilešič 1907–1985. *Geographers, Biobibliographical Studies*, Vol. 11, 53–61; Vrišer, I., 1985: Slovenski geografi ob smrti akademičnega profesorja dr. Svetozarja Ilešiča. *Geografski vestnik*, LVII, 4–6.

Janez Matjašič

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: 23-krat "Zeleni car" na brucovanjih. Osebni arhiv akad. Matija Gogale.

Rodil se je 14. maja 1921 v Ljubljani. Maturiral je 1941 na Klasični gimnaziji v Ljubljani. Po maturi ga je doletela mobilizacija v nemško vojsko, od koder je na ruski fronti prebegnil k zaveznikom in se vrnil v domovino kot član prekomorskih brigad.

Po vojni se je posvetil študiju biologije na tedanji Filozofski fakulteti, kjer je diplomiral 1951. Še med študijem je kot pomožni asistent vodil vaje iz splošne zoologije.

Po diplomi je dobil mesto asistenta na Biološkem inštitutu SAZU, čez pet let je tam postal strokovni sodelavec, po doktoratu 1957 pa je bil izvoljen za znanstvenega sodelavca.

Od 1960 do 1975 je deloval kot učitelj na Biološkem oddelku Biotehniške fakultete v Ljubljani, najprej kot docent – sam sebi je rekel čezcent –, in od 1965 kot izredni profesor za zoologijo. Predaval je splošno biologijo in specialno zoologijo nevretenčarjev. Njegova predavanja so bila resnično na visoki ravni, strokovno neoporečna, pedagoško zgledna in obogatena z domisljicami, ki so bile zanj tako značilne. L. 1987 je prejel fakultetno Jesenkovo nagrado za pedagoško delo na univerzi.

Po več letih dela na Univerzi se je vrnil na Biološki inštitut Jovana Hadžija ZRC SAZU kot znanstveni svetnik, kjer je nato delal do upokojitve. Med dopisne člane Slovenske akademije znanosti in umetnosti je bil izvoljen 1974, njen redni član, akademik, pa je postal 1989.

Dr. Matjašič je kazal zelo raznoliko zanimanje, tako na splošno kot v zoologiji. A najbolj ga je zanimalo podzemeljsko, rekli smo mu kar jamsko, živalstvo. Študijsko se je izpopolnjeval v Podzemskem laboratoriju Moulis v francoskih Pirenejih in krajši čas tudi v Banyulsu. Vodil je kar vrsto odprav ljubljanskih zoologov v južna območja Dinarskega krasa; v tistem času so bila to logistično zahtevna potovanja. Odprave so dale lepe rezultate in so bile nekakšna osnova za poznejše oblikovanje uspešne raziskovalne skupine za zoologijo in speleobiologijo. Večinoma s skupinami kolegov, pa tudi študentov, je potoval še v južnoazijske in afriške dežele (Kitajska, Šrilanka, Nepal, Zahodna Afrika).

Dr. Matjašič je bil urednik *Biološkega vestnika* in urednik zoološkega dela *Razprav IV. razreda SAZU* ter član drugih uredniških odborov. Bil je član znanstvenega sveta Biološkega inštituta Jovana Hadžija SAZU in Inštituta za paleontologijo. Od 1972 je bil podpredsednik medakademjskega odbora za favno in floro Jugoslavije. Bil je nosilec večletne raziskovalne naloge Favna kraških jam in podzemskih voda s posebnim ozirom na podvodne povezave in dela na raziskovalnih nalogah Favna Slovenije in Favna in flora severnoistrskega morskega območja.

V sklopu taksonomskih raziskav flore in favne severnega Jadrana je z dr. J. Štirnom organiziral, pripravil in vodil izdelavo kataloga flore in favne imenovanega območja, katerega prvi zvezek temelji na raziskavah botaničnega in zoološkega gradiva, na novo zbranega v širšem Tržaškem zalivu. Matjašič je v njem obdelal skupini *Sipunculoidea* in *Pycnogonidae*.

Prvi Matjašičev članek o jamskem živalstvu je bil objavljen v domačem *Biološkem vestniku*, obravnaval pa je biogeografijo naših jamskih hroščev. Pozneje se je dr. Matjašič omejil na vodne živali. Tako je raziskoval jamske kozice (*Decapoda: Atyidae*), od katerih je opisal novi rod *Spelaeocaris*; razčistil je tudi vrstno pripadnost kozic v hercegovski Vjetrenici. V soavtorstvu je opisal edinega jamskega ožigalkarja *Velkovrhia enigmatica*. Pomemben je opis osebnega razvoja pri edinem jamskem cevkarju in edinem sladkovodnem serpulidu, *Marifugia cavatica*; ta je ohranil morski tip larvalnega razvoja. Raziskoval je epizoične protozoje migetalkarje, spet predvsem iz jamskih voda.

Najpomembnejše pa je Matjašičevo odkritje cele favne epizoičnih vrtinčarjev *Temnocephalida* na dinarskih jamskih kozicah. Edini evropski vrsti iz Skadarskega jezera in navedbi prisotnosti na hercegovski jamski kozici je Matjašič dodal kar 17 novih vrst (večidel v sklopu novih rodov) z vsega dinarskega območja. Začetna dela je zaključil z doktorsko disertacijo, krona teh raziskav pa je *Monografija družine Scutariellidae (Turbellaria, Temnocephalidea)*, ki je 1990 izšla v založbi naše Akademije. Ta zaokroža in zaključuje Matjašičevo znanstveno dejavnost.

Akademik Matjašič je bil tudi dejaven popularizator zoologije. Članke je objavljajl v *Proteusu*, najpomembnejša Matjašičeva poljudnoznanstvena prispevka pa sta gotovo knjigi *Nevidno življenje* in *Iz življenja najmanjših*, ki sta izšli že 1953 in 1956 in za kateri je dobil tudi Levstikovo nagrado. Semkaj spada tudi učbenik za srednjo stopnjo izobraževanja: *Biologija, Biološki sistemi. Organizacijske oblike življenja II. Živalski sistem*.

Akademik Janez Matjašič nam je umrl 9. avgusta 1996. —BORIS SKET, MATIJA GOGALA

Ernest Mayer

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Na terenu leta 1999. Foto Brane Vreš.

Rodil se je 10. novembra 1920 v Zgornjem Tuhinju pri Kamniku. Osnovno šolo je končal 1931 v Dobu pri Domžalah. Istega leta se je vpisal na 1. državno realno gimnazijo v Ljubljani, kjer je 1939 maturiral in se vpisal na študij biologije na Filozofski fakulteti v Ljubljani, kjer je do 1941 končal štiri semestre. Nadaljnje štiri semestre biologije je vpisal 1942 na Filozofski fakulteti na Dunaju. L. 1944 se je vrnil domov, se vključil v narodnoosvobodilni boj in se decembra 1945 demobiliziral iz JLA. L. 1946 je postal provizorni asistent na Botaničnem inštitutu Filozofske fakultete v Ljubljani, dobil študijski dopust in 1947 na Dunaju končal študij biologije z doktoratom filozofskih ved. L. 1947 je bil imenovan za asistenta pripravnika, 1948 za asistenta, 1950 za višjega asistenta, 1952 za docenta, 1956 za izrednega profesorja in 1964 za rednega profesorja na današnji katedri za botaniko Oddelka za biologijo Biotehniške fakultete v Ljubljani. Predaval je splošno in sistematsko botaniko. Po 32 letih učiteljevanja je 1978 zapustil univerzo in se zaposlil kot znanstveni svetnik na današnjem Biološkem inštitutu Jovana Hadžija ZRC SAZU, kjer je delal vse do upokojitve 1991. Na inštitutu se je posvetil izključno raziskovalnemu delu, ki ga je sicer opravljal tudi med učiteljevanjem, vendar v omejenem obsegu zaradi pedagoških obveznosti.

Mayerjevo znanstveno delo je bilo usmerjeno predvsem v obsežno morfologsko, taksonomsko in fitogeografsko problematiko flore Slovenije in osrednjega Balkanskega polotoka, s posebnim poudarkom na njenem poliformizmu in endemizmu. Izhodišče za botanične raziskave Slovenije je bil njegov program, ki je 1953 izšel v *Malyjevem zborniku*, in monografsko delo *Seznam praprotnic in cvetnic slovenskega ozemlja* (izšlo 1952), eden od standardov območnih flor, ki so služile za pripravo *Flore Evrope* (1964–1980), pri kateri je bil eden glavnih sodelavcev in sourednikov. V šestdesetih letih prejšnjega stoletja je Mayer nakazal svojo prihodnjo usmeritev v preučevanje flore osrednjega Balkanskega polotoka. Zavedal se je bogastva ter taksonomskih (sistematskih) in evolucijskih problemov flore ter fitogeografije Balkanskega polotoka. Svoja raziskovanja s slovenskimi, jugoslovanskimi in deloma tujimi sodelavci je usmeril v raziskave na vseh botanično pomembnih območjih takratne Jugoslavije, to je alpskih, dinarskih, stepskih in mediteranskih fitogeografskih območjih ali v območjih psamofitske oz. ofiolitske flore. Te raziskave so omogočale nova ali potrjevala stara spoznanja razvoja flore, pomembna za razumevanje fitogeografskih problemov ilirske, balkanske, makedonsko-trahijske, pontske, srednjeevropske in noriške floristične province. Raziskoval je tudi ožja floristična območja, kot je npr. jugovzhodnoalpsko območje, ki je bilo predmet njegovih zgodnjih raziskav ob pripravi disertacije *Die floristische Gliederung der Hochgebirgsstu-*

fe in den südostlichen Kalkalpen und ihre Stellung innerhalb der Ostalpen. Te taksonomske, morfološke in horološke raziskave cvetnic Slovenije in Balkanskega polotoka so prinesle nova spoznanja o redkih, endemičnih in reliktnih vrstah. Mayer je sam ali s sodelavci opisal oziroma revidiral 24 taksonov z različno sistematsko vrednostjo. Rezultate svojih raziskovanj je objavil v 106 znanstvenih in strokovnih razpravah. Mayer je bil najboljši poznavalec in vodilni raziskovalec taksonomije, floristike in fitogeografije Slovenije in takratne Jugoslavije, ki je segal prek državnih meja v evropski prostor. Čas Mayerjevega botaničnega delovanja upravičeno imenujemo Mayerjevo obdobje.

Za svoje delo je prejel številna priznanja (22), med njimi izvolitev za izrednega (1974) in rednega (1983) člana SAZU, za člana Evropske akademije znanosti in umetnosti v Salzburgu (1993), prejel je nagrado Sklada Borisa Kidriča (1975) in Kidričevo nagrado za življenjsko delo (1986). Najlepša priznanja pa so bila, ko so tuji in domači pisci po njem poimenovali 11 taksonov (Zupančič 2010).

Akademik Ernest Mayer je bil človek sodobnih nazorov, širokih obzorij, temeljit in dosleden pri svojih raziskavah, strog do sebe – in zato tudi do drugih, vendar pravičen, strpen, human in pokončen človek (ibid).

Njegova življenjska pot se je končala 17. marca 2009. —MITJA ZUPANČIČ

Anonymous, 1975: Ernest Mayer. Letopis SAZU (Ljubljana) 25: 69–73; Anonymous, 1984: Ernest Mayer. Letopis SAZU (Ljubljana) 34: 82–83; Wraber, T. & M. Zupančič, 2001: Ob osemdesetletnici botanika Ernesta Mayerja. Razprave IV. razreda SAZU (Ljubljana) 42 (2): 7–38; Zupančič, M., 1990: Akademik Ernest Mayer, človek, znanstvenik, pedagog. (Ob 70. življenjskem jubileju). Razprave IV. razreda SAZU (Ljubljana) 31: 5–9; Zupančič, M., 2010: Ernest Mayer (1920–2009). Letopis SAZU (Ljubljana) 60: 264–266.

Anton Melik

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Arhiv Geografskega inštituta Antona Melika ZRC SAZU.

Rodil se je 1. januarja 1890 v Črni vasi na Barju, umrl 8. junija 1966 v Ljubljani. Najvidnejši slovenski geograf, ki je močno pripomogel k razvoju geografije na Slovenskem, prvi slovenski univerzitetni učitelj geografije in vidni javni in kulturni delavec. Dopisni (izredni) član SAZU od 16. maja 1940, redni član od 21. decembra 1946. Bil je tajnik razreda za prirodoslovne in medicinske vede (1955–66), ustanovitelj (1949) in upravnik akademijskega Inštituta za geografijo, danes Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU. Bil je prvi in dolgoletni (1928–58) urednik *Geografskega vestnika* ter pobudnik in predsednik slovenskega Geografskega društva (1928–57).

Po končani gimnaziji v Ljubljani (1910) je na filozofski fakulteti na Dunaju 1916 diplomiral iz geografije in zgodovine. Med letoma 1917 in 1927 je bil gimnazijski profesor v Ljubljani, 1927 je bil z delom *Kolonizacija Ljubljanskega barja* promoviran za doktorja filozofije in v šolskem letu 1926/27 imenovan za docenta ter vodjo katedre zemljepisja Filozofske fakultete ljubljanske Univerze. L. 1932 je postal izredni, 1938 pa redni profesor geografije. Poleg funkcij v pedagoški službi (rektor ljubljanske Univerze 1946–50, dvakrat dekan Filozofske fakultete) se je močno uveljavil tudi v družbenih in političnih krogih: kot predsednik Slovenske matice (1950), ljudski poslanec in član odborov in komisij v Ljudski skupščini (1950–54), predsednik ministrskega Odbora za znanost (1951–53) in predsednik Sveta za prosveto in kulturo (1953–54).

Melikovo strokovno delo je mogoče ločiti na tri obdobja: 1917–27 se je kot srednješolski profesor posvečal največ publicistiki in pedagoško-priročniškemu pisanju (zgodovina in geografija Jugoslavije), čas med 1927 in koncem II. vojne zaznamuje njegovo znanstvenoraziskovalno delo in organizacija slovenske geografije, čas od 1946 do smrti pa predvsem njegova organizacijska in družbena dejavnost ter sinteza njegovih raziskav; to je tudi čas objav njegovih najpomembnejših del. Njegov prispevek h geografski stroki so najpomembnejša objavljena dela s področja fizične geografije, največ je objavil o geomorfologiji in krasu, ter s področja regionalne geografije. V primerjavi s S. Ilešičem, ki se je tudi teoretično zavzemal za enotnost geografije in je imel regionalno geografijo za vrh geografske sinteze, Melik o tem ni teoretično razpravjal, ampak konkretno pisal: njegova najobsežnejša in najpomembnejša dela so prav regionalni opisi. *Regionalno geografijo Slovenije* je zasnoval že v tridesetih letih 20. stol. ter 1935 in 1936 objavil splošni del (*Slovenija I, Geografski opis*) na 700 straneh. Zaradi vojne dela takrat ni mogel nadaljevati oziroma dokončati, a se ga je spet lotil takoj po osvoboditvi. V desetih letih je objavil regionalni opis Slovenije v štirih knjigah: *Slovenski alpski svet* (1954), *Štajerska s Prekmurjem in Mežiško dolino*

(1957), *Posavska Slovenija* (1959) in *Slovensko Primorje* (1960), v skupnem obsegu dobrih 2300 strani. Te »Slovenije« so bile dolgo časa standardno delo in univerzitetni učbenik o Sloveniji, nujna in dragocena osnova za vse nadaljnje geografsko preučevanje slovenskih pokrajin. Posebej pomembno je, da je v ta dela vključil celotno slovensko etnično ozemlje, vključno zahodne Julijske Alpe, Beneško Slovenijo, Tržaško, Koroško in Porabje. Ker so se razmere v teh pokrajinah v zadnjega pol stoletja najbolj spremenile, so zato ti Melikovi opisi še posebej dragoceni, saj se z nekaterimi izmed njih slovenski geografi po Meliku niso več ukvarjali. V nekaj desetletjih se je nabralo toliko gradiva in novih študij, da je 1963 Melik izdal nov, dopolnjen in predelan splošni del opisa Slovenije, na 617 straneh. Podobno kot za Slovenijo, sicer manj podrobno, je obdelal regionalno geografijo Jugoslavije. Takoj po njeni ustanovitvi (1921 in 1923) je napisal zemljepisni pregled Jugoslavije v dveh delih (805 str.), po koncu druge vojne (1948, 1949) pa sta izšli izdaji novega regionalnega opisa Jugoslavije, 1958 pa še tretja, najobsežnejša (675 str.). V Melikovem najpomembnejšem delu, opisih Slovenije, so vključeni geomorfološki opisi posameznih pokrajin, poleg tega pa je objavil tudi vrsto člankov o geomorfologiji ožjih področij oziroma o geomorfoloških procesih: o poledenitvi Julijskih Alp, Bohinju in bohinjskem ledeniku, poledenitvi Karavank, kvartarnih jezerih v Sloveniji, še posebej o Ljubljanskem barju. V zvezi z morfologijo in razvojem krasa je objavil študije o kraških poljih Slovenije v pleistocenu, o pliocenskem porečju Ljubljanice in pliocenski Pivki, hidrografskem in morfološkem razvoju srednje Dolenjske, kraških jamah in dolih na krasu. Bil je izrazit zagovornik predkraške fluvialne faze v razvoju kraškega reliefa in cikličnega razvoja reliefa. Melik je bil prvi slovenski regionalni geograf sintetik, avtor prve temeljite sintetične geografske slike Slovenije in njenih pokrajin in je bil pobudnik, nosilec in organizator sodobnih geografskih raziskav Slovenije. Njegova bibliografija obsega 431 objavljenih del, od tega 35 monografij in 116 strokovnih člankov.

Prejel je red dela I. stopnje, trikrat Prešernovo nagrado, nagrado Borisa Kidriča (za geografski opis Slovenije), medaljo Jovana Cvijića Srbskega geografskega društva in bil izvoljen za dopisnega člana Srbske akademije znanosti in umetnosti. —ANDREJ KRANJC

Literatura: Anonim, 1943: Anton Melik. Letopis Akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani, 1. knj. (1938–1942), str. 170–171; Capuder, K., 1933: Melik Anton. Slovenski biografski leksikon: 5. zv. Maas–Mrkun, str. 88–89, Ljubljana; Ilešič, S., 1967: Anton Melik. Letopis Slovenske akademije znanosti in umetnosti, 17. knj. (1966), str. 37–46; Meze, D., 1991: Bibliografija Antona Melika. Geografski vestnik LXII (1990), str. 65–78, Ljubljana; Natek, M., 1993: Melik, Anton. Enciklopedija Slovenije, 7. Mladinska knjiga, str. 60–61.

Mario Pleničar

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Leta 1996 na majski volilni skupščini SAZU. Arhiv Paleontološkega Inštituta Ivana Rakovca ZRC SAZU.

Dne 2. oktobra 2016 je umrl naš dragi prijatelj in sodelavec akademik Mario Pleničar. Njegova pot je bila dolga in zelo uspešna. Podrobno je bil predstavljen v *Biografskem zborniku SAZU 1938–2013*, zato le na kratko obnovimo in dopolnimo to njegovo pot.

Rodil se je 5. avgusta 1924 v Ljubljani, kjer je končal osnovno šolo in klasično gimnazijo. Diplomiral je 1951 in doktoriral 1961 na takratni Prirodoslovno-matematični fakulteti Univerze v Ljubljani. 1960–1961 se je izpopolnjeval na Univerzi na Dunaju.

Njegova službena pot je bila zelo razgibana. Po diplomi je najprej služboval na Geološkem zavodu v Ljubljani, potem pri Nafti v Lendavi, pa v Alžiriji, in spet na Geološkem zavodu v Ljubljani. L. 1970 je postal izredni, 1976 pa redni profesor na Univerzi v Ljubljani. Predaval je naftno in fizikalno geologijo, biostratigrafijo mezozoika ter geološko kartiranje. Ves čas pa je še sodeloval z Geološkim zavodom v Ljubljani ter številnimi geološkimi in naftnimi institucijami v vsej Evropi. Sodeloval je pri mnogih mednarodnih projektih.

V vsem službenem času je opravljal tudi različne funkcije: bil je član programskega sveta za odkrivanje in raziskave surovin splošnega pomena pri Raziskovalni skupnosti Slovenije, član redakcijskega odbora Zveznega geološkega zavoda za *Osnovno geološko karto Jugoslavije*, sodeloval je pri mednarodni delovni skupini za neogen Paratetide, sodeloval je v komisiji za preverjanje geoseizmične varnosti Jedrske elektrarne Krško. Več let je bil predsednik Slovenskega geološkega društva, član znanstvenega sveta za nafto pri JAZU, član nemškega društva Palaeontologische Gesellschaft v Münstru in dopisni član Srbskega geološkega društva. Od 1982 je bil predsednik znanstvenega sveta Paleontološkega inštituta Ivana Rakovca in član znanstvenega sveta Inštituta za raziskovanje krasa pri ZRC SAZU. Sodeloval je pri komisiji za terminološke slovarje pri Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC ZAZU. Bil je urednik za geologijo pri *Enciklopediji Jugoslavije*, urednik revije *Razprave IV. razreda SAZU* (danes *Folia Biologica et Geologica*) ter revij *Bulletin Scientifique* in *Acta Carsologica*. Leta 1981 je postal izredni, 1991 pa redni član SAZU.

Na znanstvenem in raziskovalnem področju je posegal na več vej geologije. Pri naftni geologiji ga je zanimal nastanek naftnih nahajališč in geologija Panonske nižine. V Alžiriji je sodeloval pri izdelavi karte rudnih ležišč. Kot vodja projekta *Osnovna geološka karta Slovenije* je obravnaval obsežno področje stratigrafije, paleoekologije in ekonomske geologije in tudi sam sodeloval pri terenskem delu. V sodelovanju s kolegi je izdelal več geoloških kart in tolmačev. Podrobneje je raziskoval kredne sklade Slovenije in ugotavljal stratigrafske meje med posameznimi stopnjami. Najmočneje pa

je posegel na področje paleontologije, saj je postal eden vodilnih svetovnih strokovnjakov za rudistne školjke. Odkril in opisal je 106 vrst rudistov iz 64 slovenskih nahajališč, med njimi nov rod in 11 novih vrst, ki so postale pomembne tudi za širše sredozemsko področje.

Njegova znanstvena bibliografija obsega 103 razprave, celotna pa več kot 200 enot. Sam ali v soavtorstvu je pisal poglobljena znanstvena dela o stratigrafiji zlasti krednih kamnin in krednih fosilov (*Hipuritna favna iz Stranic, Zgornjekredni rudisti v Sloveniji* in drugo), študije o geoloških dogajanjih in strukturah našega ozemlja (*Geologija Cerkniškega polja* in drugo), napisal je že prej omenjene tolmače h geološkim kartam, pisal je o pojavih rudnega bogastva (*Obmurska naftna nahajališča, Nastanek rudišč v Sloveniji*). Odlikoval pa se je tudi s poljudnimi sestavki, v katerih je zapletene geološke strukture znal na preprost način približati ljubiteljem narave (*Vročje točke na našem planetu, Geologija in človek* in drugo). Napisal je visokošolski učbenik pa *Geološki terminološki slovar*, sodeloval pri obsežni študiji *Geologija Slovenije* in prispeval mnoge sestavke v enciklopedijah in zbornikih.

Za svoje delo je prejel več nagrad in priznanj: 1960 nagrado Sklada Borisa Kidriča, 1976 red dela s srebrnim vencem, 1989 naziv častni član znanstvenega sveta za nafto pri JAZU, 1990 spominsko listino Zveznega geološkega zavoda Jugoslavije, 2001 Lipoldovo medaljo za življenjsko delo, 2005 zlati red Republike Slovenije za zasluge za delo v naravoslovju in 2011 še Lipoldovo plaketo.

Mario Pleničar nam je zapustil izredno bogato znanstveno dediščino. Vsem svojim študentom in mlajšim geologom je dal lep zgled dobrega raziskovalca in ljubeznivega mentorja. Njegove ugotovitve bodo lahko uporabljali in jih nadgrajevali. Tudi nam, strokovnim kolegom, je bil nadvse drag prijatelj, svetovalec in sodelavec, svoji družini pa ljubeč mož, oče in dedek. Naj v miru počiva v zemlji, ki jo je s takim veseljem raziskoval in izvajal iz nje skrivnosti geološke preteklosti. —DRAGICA TURNŠEK

Viri: Anonim: Mario Pleničar. Letopis SAZU, 32, 1981, 139–140, Ljubljana 1982; Anonim: Mario Pleničar. Letopis SAZU, 42, 1991, 91–92, Ljubljana 1992; Anonim: Mario Pleničar. Biografski zbornik, ob šestdesetletnici SAZU, 247–248, Ljubljana, 1998; Anonim: Mario Pleničar. Biografski zbornik SAZU, 1938–2013, ob petinsedemdesetletnici SAZU, 247–248, Ljubljana 2013; Mikuž, Vasja: Akademik prof. dr. Mario Pleničar, devetdesetletnik. Rudarsko-metalurški zbornik, 61, 105–106, Ljubljana 2014; Zupančič, Nina: Akademik prof. dr. Mario Pleničar (1924–2016). Delo, In Memoriam, 3. 11. 2016, Ljubljana.

Ivan Rakovec

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Tretji z desne v prvi vrsti, s kolegi ob svoji 80-letnici. Osebni arhiv akad. Dragice Turnšek.

Rodil se je 18. septembra 1899 v Ljubljani. Tu je obiskoval osnovno in srednjo šolo. Diplomiral je na FF UL iz geografije 1926, doktoriral 1927. Po diplomi je bil do 1932 asistent na Geografskem inštitutu UL. Med 1932 in 1933 se je izpopolnjeval v Münchnu, tedanjem centru paleontološke stroke, in si ogledal mnoge paleontološke zbirke po vsej Evropi. Od 1933 je bil docent na Geološko-paleontološkem inštitutu (Katedri) FF UL, kjer je 1939 postal izredni, 1946 pa redni profesor. L. 1950 je geologija prešla k novoustanovljeni Prirodoslovno-matematični fakulteti, katere dekan je bil 1952–53. L. 1957 se je preimenovala v Naravoslovno fakulteto, 1960 pa v Fakulteto za naravoslovje in tehnologijo; tu je ostal do upokojitve 1971. Predaval je paleontologijo, dinamično in historično geologijo ter prvi v Jugoslaviji uvedel še regionalno geologijo. Predaval je tudi rudarjem in gradbenikom. Sodeloval je kot izvedenec za strukturo tal pri gradnjah (ljubljski Nebotičnik, FF, tovarne, mostovi), med vojnama je bil član državnega geološkega komiteja v Beogradu, ki je odločal o vsem geološkem delovanju v državi. Po drugi svetovni vojni se je vključeval v več organizacijskih dejavnosti. Sodeloval je pri ustanavljanju Geološkega zavoda v Ljubljani, 1949 so na njegovo pobudo ustanovili Geološki inštitut pri SAZU, ki ga je vodil do 1983, tako kot krajši čas Mineraloški inštitut PMF in Potresni observatorij UL. Bil je predsednik Medakademijskega odbora za floro in favno Jugoslavije. L. 1946 je postal izredni, 1949 pa redni član SAZU, 1968 dopisni član JAZU in SANU.

Njegovo znanstvenoraziskovalno delo je bilo vsestransko. Najprej se je posvečal geomorfološkim raziskavam, ki jim je takoj dodajal geološke značilnosti. Preučeval je rečne terase in porečja v Sloveniji, tektonska dogajanja epirogenetskega značaja, sledove vulkanskega delovanja na naših tleh (*Doneski h geomorfologiji Ljubljanske kotline*, 1927; *Postglacialne terase Blejskega jezera v zvezi z njegovo morfogenezo*, 1929; *H geologiji Ljubljane in njene okolice*, 1932; *Prispevki k tektoniki in morfogenezi Savinjskih Alp*, 1934; *K nastanku Ljubljanskega barja*, 1938; *Triadni vulkanizem na Slovenskem*, 1947) idr. Potem se je znanstveno povsem posvetil paleontologiji. Najprej je raziskoval fosilne ostanke nevretenčarjev s Karavank, Tunjjskega gričevja in iz okolice Medvod. Po odkritju nosorogovih ostankov v Dolarjevi jami pri Logatcu pa je njegovo pozornost pritegnila pleistocenska sesalska favna, ki je obsegala skoraj vse najdbe ledenodobnih sesalcev pri nas. Mnogo materiala mu je posredoval prof. Brodar iz paleolitskih postaj. Določil je najbolj pogostnega jamskega medveda, alpskega svizca, jamskega leva, jamsko hijeno, nosoroga, losa, bizona, tura, muškatno govedo, mamuta, severnega jelena in polarno lisico. Raziskal je nekoliko starejšega (obdobje *günz-min-del*) povodnega konja. Ukvarjal se je s subfosilnimi ostanki bobra na Barju.

Raziskal je mastodonte in dinoterije iz miocena in pliocena. (*Nove najdbe diluvialnih svizcev*, 1949; *Jamski lev (Felis spelaea Goldf.) iz Postojnske jame*, 1951; *Bizon iz mostiščarske dobe na Ljubljanskem barju*, 1952; *O fosilnih slo-nih iz Slovenije*, 1954; *O novi najdbi mastodontovih ostankov na Slovenskem*, 1955; *Pleistocenski sesalci iz jame pri Črnem Kalu*, 1958; *Jamski medved iz Mokriške jame v Savinjskih Alpah*, 1967; *Sesalska favna Slovenije v pleisto-censki dobi*, 1967; *Razvoj kvartarne sesalske favne v Sloveniji*, 1975 idr.).

Zunaj Slovenije je raziskoval pleistocensko favno iz Crvene Stijene v Črni gori in paleolitskega najdišča Risovača pri Arandelovcu, kjer je odkril ste-pno vrsto *Asinus hydruntinus* (*Ostanki evropskega losa v Jugoslaviji*, 1956; *Pleistocenska favna iz Risovače pri Arandjelovcu* (Srbija) 1965).

Napisal je veliko poljudnoznanstvenih člankov. V *Vodniku po zbirkah Narodnega muzeja v Ljubljani* (1933) je prvi objavil celoten stratigrafski opis Slovenije s seznamom vseh dotlej znanih fosilov. Zlasti v *Proteusu* je bil stal-ni dopisovalec. Sistematično je pisal o naših krajih v geoloških obdobjih, raz-vojni zgodovini ledenodobnih sesalcev, poteku njihovih migracij po Evropi in dognal, da so se sesalci na naše ozemlje selili samo iz vzhodne Evrope (*Ter-ciarni vulkani na Slovenskem*, 1951; *Naši kraji v pliocenski dobi*, 1952; *Kako so nastali naši slapovi*, 1975; *Migracije sesalcev v pleistocenski dobi*, 1978 idr.).

Med njegove dragocene konjičke štejemo dolgoletno delo za *Slovenski biografski leksikon*, kjer je v zvezkih 2–4 napisal mnoga gesla o geologih in paleontologih, ki so delovali na naših tleh.

Njegova bibliografija obsega več kot 200 enot, od tega 63 znanstvenih razprav, 70 strokovnih in poljudnoznanstvenih člankov, okoli 60 ocen in poročil. Bil je glavni urednik ali sourednik več knjižnih izdaj in revij *Raz-prave IV. razreda SAZU*, *Bulletin Scientifique* in *Quartär*.

Za bogato znanstveno in strokovno delo je prejel številne nagrade in pri-znanja. Bil je častni član Slovenskega geološkega in geografskega društva Slovenije, dopisni član Avstrijskega geološkega in Mednarodnega paleon-tološkega društva. Prejel je Kidričevo nagrado za življenjsko delo (1957), red dela z zlatim vencem in red zaslug za narod s srebrnimi žarki.

Bil je strog, a pravičen profesor, neuklonljiv v življenjskih nazorih, trden dolgoleten steber geološke dejavnosti, saj je vzgojil več generacij povojnih geologov in paleontologov. Bil je dober vodja in prijeten sogovornik. Spod-bujal je raziskovalno delo, stalno bdel nad rezultati mladih raziskovalcev in se veselil njihovih uspehov.

Umrj. je 3. avgusta 1985 v Ljubljani. —DRAGICA TURNŠEK

Viri: Anonim: Ivan Rakovec (Spisi Ivana Rakovca), *Letopis SAZU* 2, 1943–1947, 47–53. Lju-bljana 1947; Anonim: Ivan Rakovec, *Letopis SAZU* 3, 1948–1949, 143–144; Ljubljana 1950; Grafenauer S.: Ivan Rakovec (1899–1985), 1985, *Letopis SAZU*, 36, 175–176. Ljubljana 1986; Grafenauer S.: Ivan Rakovec, ob njegovi 85-letnici. Zbornik Ivana Rakovca. Ljubljana 1985. (S popolno bibliografijo znanstvenih del, strokovnih člankov, poljudnoznanstvenih člankov, ocen in po-ročil.); Pleničar M.: Rakovec, Ivan. Enciklopedija Slovenije 10, 74. Ljubljana 1996; Turnšek D.: Akademik profesor Ivan Rakovec – osemdesetletnik. *Proteus* 42/9–10, 57–61, 1979–80.

Alojz Šercelj

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Na terenu. Osebni arhiv
Metke Culiberg.

Rodil se je 8. decembra 1921 na Gorenjem Polju pri Dolenjskih Toplicah. Osnovno šolo je obiskoval v Soteski in Novem mestu. L. 1941 je maturiral na klasični gimnaziji v Ljubljani in se istega leta vpisal na študij klasičnih jezikov na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Med vojno je študij opustil in ga nadaljeval po vojni na isti fakulteti, vendar na Biološkem oddelku (biologija, geologija), kjer je 1948 diplomiral na področju palinologije. L. 1961 je doktoriral na Biotehniški fakulteti s tezo *Naseljevanje gozdne vegetacije v Sloveniji od zadnje poledenitve do danes*. L. 1966 je bil habilitiran za izrednega profesorja.

Po diplomu se je zaposlil na Tehniški srednji šoli kot srednješolski profesor za predmet geologija s petrografijo in tam je služboval do 1954. Istega leta je bil izvoljen za asistenta na Inštitutu za arheologijo SAZU, kjer je organiziral palinološki laboratorij. L. 1961 je napredoval v znanstvenega sodelavca, 1966 v višjega znanstvenega sodelavca in 1974 v znanstvenega svetnika. L. 1979 se je prezaposlil v sestrski Inštitut za biologijo SAZU (današnji Biološki inštitut Jovana Hadžija ZRC SAZU).

Področje Šerceljevih raziskav je bila paleovegetacija oziroma paleopalynologija s karpološkimi in ksilotomskimi raziskavami kvartarnih sedimentov. Raziskoval je razvoj flore in vegetacije v Sloveniji in sosednjih deželah v kvartarju in ob prehodu iz terciarja v kvartar. Bil je eden od vodilnih srednjeevropskih palinologov in nesporno najboljši poznavalec flore in vegetacije popledenitvenega obdobja na Balkanskem polotoku.

Med pomembnimi rezultati njegovega dela je paleovegetacijska raziskava Ljubljanskega barja, v kateri je na podlagi številnih palinoloških analiz (vrtin in priprave diagramov) argumentirano ovrgel Firbasovo razlago o enakosti razvoja popledenitvene vegetacije pri nas in v Srednji Evropi. Nesporna in priznana je bila Šerceljeva ugotovitev, da so pri nas vse gozdne faze nastopile precej prej kot v krajih severno od Alp in da sta zamenjani gozdni fazi leske in mešanega hrastovega gozda.

Ovrgel je trditev o reliktnih gozdnih združbah, ki naj bi obstale na določeni razvojni stopnji od konca pleistocena do danes. Na podlagi številnih pelodnih diagramov je spremljal gozdne faze, ki so si sledile v sekularnem zaporedju in so prisotne tudi danes. Primarni razvoj gozdov je po zadnji ledeni dobi potekal v določenem zaporedju. Bolj logično je, da vse združbe obravnavamo kot različne razvojne stopnje v regresivnem ali progresivnem sukcesijskem procesu.

S sodelavko Meto Culiberg je v nekaterih pelodnih diagramih zaznal več peloda listavcev v pleistocenskem obdobju, kar jima je dalo misliti o pojavu mikrorefugijev pri nas v glacialnem obdobju.

Njegove paleobotanične raziskave na podlagi palinoloških, antraksonomskih, ksilotomskih in karpoloških analiz so v povezavi z arheološkimi raziskavami odstrle nove poglede na razmere v preteklosti ter na človeka in vegetacijo, ki ga je obdajala.

Pomembna so njegova raziskovanja mlajših postglacialnih plasti in gozdnega humusa, ki so fitocenologom omogočila vpogled v razvoj gozdov v preteklosti.

S kolegi je preučeval tudi taksonomsko problematiko smreke. Na podlagi pelodnih analiz in zgradbe lusk storžev so ugotovili, da pri nas poleg navadne uspeva tudi sibirski smreka.

Med več kot sto skrbno pripravljenimi publikacijami, objavljenimi doma in na tujem, naj omenimo tri ključne publikacije: *Pelodne analize pleistocenskih in holocenskih sedimentov Ljubljanskega barja* (1966), *Začetki in razvoj gozdov v Sloveniji* (1996) in *Slovenia – v: B. E. Berglund, H. J. Birks, M. Ralska – Jaseiwiczowa & H. E. Wright (ur.): Palaeoecological Events During the Last 15000 Years. Regional Synthesis of Palaeoecological Studies of Lakes and Mires in Europe.*

Za rezultate svojega dela je prejel več priznanj, izredno (1989) in redno članstvo v SAZU (1997), postal je ambasador Republike Slovenije v znanosti za raziskovalne dosežke (2000), prejel nagrado Sklada Borisa Kidriča (1965) ter bil imenovan v častno članstvo Botaničnega društva Slovenije (1998) in Slovenskega arheološkega društva (2000). — MITJA ZUPANČIČ

Viri: Anonymous, 1990: Alojz Šerclj. Letopis SAZU (Ljubljana) 40: 94–96; Culiberg, M. & M. Zupančič, 2002: Ob osemdesetletnici palinologa Alojza Šerclja. Razprave IV. razreda SAZU (Ljubljana) 43 (2): 11–14; Mayer, E., 1998: Alojz Šerclj. Letopis SAZU (Ljubljana) 48: 67–68; Zupančič, M., 2010: Akademik dr. Alojz Šerclj, 1921–2010. Letopis SAZU (Ljubljana) 61: 227–230.

Igor Vrišer

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Ob svoji 80-letnici pri predsedniku akad. Jožetu Trontlju leta 2010. Arhiv SAZU.

Rodil se je 13. januarja 1930 in umrl 23. januarja 2013 v Ljubljani. Bil je redni profesor na Oddelku za geografijo Filozofske fakultete v Ljubljani, zaslužni profesor ljubljanske univerze, izredni član SAZU od 1987 in redni od 1993, strokovnjak za družbeno geografijo, naselja, gospodarsko geografijo in regionalno planiranje. Je eden najpomembnejših geografov, raziskovalec in univerzitetni učitelj, simbol slovenske geografije druge polovice 20. stoletja.

Na gimnaziji v Ljubljani je maturiral 1948, 1953 diplomiral na Prirodoslovno-matematični fakulteti ljubljanske univerze iz geografije kot A, zgodovine kot predmeta B. Na tej univerzi je 1962 dosegel doktorski naslov z delom *Geografija rudarskih mest v črnem revirju: geografija Trbovelj, Zagorja in Hrastnika*. Po diplomi se je zaposlil v ljubljanskem Mestnem arhivu ter Projektivnem ateljeju, 1958 je postal asistent na Oddelku za geografijo FF v Ljubljani. Tu je ostal celo življenje: 1960 je bil izvoljen za predavatelja, 1963 docenta, 1969 izrednega, 1974 rednega in ob koncu poučevanja zaslužnega profesorja. Predaval je uvod v geografijo, družbeno geografijo in regionalno planiranje. Razen geografom je predaval študentom Fakultete za arhitekturo, gradbeništvo in geodezijo, Biotehniške fakultete in Visoke tehniške šole (Maribor). Izpopolnjeval se je na Eidgenössische Technische Hochschule (Zürich) in prostorsko-planerskih institucijah v Berlinu, Bonnu, Bratislavi, na Dunaju, v Münchnu, Stockholmu in Varšavi. Na Univerzi je bil na več vodilnih položajih.

Ukvarjal se je s socialno, urbano in gospodarsko geografijo. Na področju geografije naselij se je ukvarjal z urbanizacijo, naselbinskimi sistemi, omrežjem centralnih naselij, mestnimi funkcijami in vplivnimi območji mest. Kot prvi primer planiranja razvoja slovenskega prostora je bil njegov *Urbani sistem SRS 1971*. Členitev Slovenije na manjše teritorialne enote je pred Vrišerjevimi študijami slonela na fizično-geografskih dejavnikih, on pa je predlagal regionalizacijo na osnovi socialno-ekonomskih dejavnikov. To je bila spodbuda za regionalizacijo Slovenije na občinski in okrajni ravni (1992–1994) pod okriljem Komisije za lokalno samoupravo Državnega zbora. V okviru gospodarske geografije se je Vrišer poleg splošne ekonomske geografije ukvarjal z vrsto vprašanj o agrarnih in industrijskih razmerah v Sloveniji in Jugoslaviji, agrarno proizvodnjo v povojnem obdobju (poljedelstvo in živinoreja, agrarni sistemi, posestna struktura, socialistično kmetijstvo) in ovrednotil proizvodnjo posameznih sistemov. Ukvarjal se je s širjenjem slovenske industrializacije po 1945, razmestitvijo industrije in lokacijskimi dejavniki, panožnimi spremembami, medindustrijskimi odnosi in jugoslovansko industrializacijo.

Vrišerjev prvi izvorni znanstveni članek iz 1953 obravnava gospodarsko geografijo Goriških brd, zadnji, iz 2008, slovensko industrijo po osamo-

svojitvi. Vsi Vrišerjevi najtehtnejši prispevki so vezani na osrednjo tematiko njegovega preučevanja: objave o slovenskih mestih in urbanizaciji (Nova Gorica, Zagorje, mesta in urbano omrežje, centralna naselja, družbeni proizvod slovenskih mest), kmetijstvu v pravem pomenu besede (agrarno izkoriščanje, tipologija kmetijstva, spremembe zemljiških kategorij, živinoreja, agrarni sistemi, socialistično kmetijstvo, agrarna proizvodnja in njena vrednost) in prostorskem načrtovanju (prostorsko načrtovanje za turizem, vplivna območja, regionalizacija). Svoje temeljne izsledke je objavjal v vodilnih slovenskih geografskih (*Geografski zbornik*, *Geografski vestnik*, *Geographica Slovenica*) in drugih strokovnih glasilih (*Ekonomska revija*, *Znanstvena revija*, *Dela*, *IB-revija*) pa tudi v ustreznih revijah v Jugoslaviji in svetu (*Geographica Jugoslavica*, *Tijdschrift voor economische en sociale geografie*, *Bulletin de Géographie de Languedoc*, *Münchener Studien zum Sozial- und Wirtschaftsgeographie*, *Mitteilungen Österreichischen Geographischen Gesellschaft*, *GeoJournal*, *Südosteuropa-Jahrbuch*) ter predstavil na okoli 50 strokovnih srečanjih doma in po svetu.

Posebne pozornosti so vredna Vrišerjeva monografska dela. Bistven je njegov prispevek k *Nacionalnemu atlasu Slovenije* (2001) – največjemu dosežku slovenske geografije zadnjega pol stoletja, *Geografskemu atlasu Slovenije* in temeljnemu delu *Urejanje prostora*. Temeljnega pomena za slovensko geografsko stroko sta *Sodobni svet* (1983) in *Geografija Slovenije* (1998). Je avtor vrste učbenikov za visoke in srednje šole, *Uvod v geografijo* na več kot 400 straneh je doživel sedem izdaj. Tvorno je sodeloval pri perečih vprašanjih tako sodobnega življenja kot aktualnih dogajanj, včasih razhajanj, v geografiji in se nanje tudi odzival z recenzijami, kritikami, poročili, polemikami in diskusijami. Aktivno je sodeloval pri delu domačih in mednarodnih strokovnih združenj.

V slovenskih geografskih znanstvenih, strokovnih in pedagoških krogih je bil navzoč več kot 50 let, njegova dela pa mu navzočnost zagotavljajo še za naprej. S področij ekonomske, industrijske, agrarne in urbane geografije ter geografske regionalizacije skoraj ni razprave, ki se ne bi sklicevala na njegova objavljena dela. Bil je privrženec in zagovornik »kompleksne«, to je enotne geografije, katere osnovni predmet sta pokrajina in njeno preučevanje. Utemeljil je ljubljansko »geografsko regionalno planersko šolo«. Sprejet je bil njegov koncept policentričnega urbanega sistema, ki je postal del zasnove našega regionalnega razvoja in ga je kot temeljno razvojno prednost Slovenije potrdila Vlada.

Za strokovno delo je prejel več priznanj, poleg prej omenjene nagrade Sklada Borisa Kidriča (1975) je bil odlikovan z redom dela z zlatim vencem (1976) in imenovan za častnega člana Zveze geografskih društev Slovenije (2003). L. 1972 je prejel pohvalo Geografskega društva Slovenije, 1997 pa Melikovo priznanje za življenjsko delo Zveze geografov Slovenije. —ANDREJ KRANJC

Izredni člani

Alfonz Paulin
Ivan Regen
Ferdinand Seidl
Maks Wraber

Alfonz Paulin

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Prvi z leve, 26. aprila 1913 na nahajališču kranjskega jegliča (*Primula carniolica*) v soteski Rob pri Velikih Laščah, v družbi ljubiteljskih botanikov zdravnika dr. Höeglerja (v sredini) in geometra A. Gaspana. Arhiv Botaničnega vrta UL.

Alfonz Paulin se je rodil 14. septembra 1853 oskrbniku Turnske graščine v Leskovcu pri Krškem. Osnovno šolo in nižjo gimnazijo je obiskoval v Ljubljani, višjo gimnazijo pa v Novem mestu, kjer je 1873 maturiral. V Gradcu je študiral prirodopis, matematiko in fiziko. L. 1878 je napravil izpit za profesorja. L. 1880 je začel s poučevanjem na ljubljanski realki, leto kasneje pa na ljubljanski klasični gimnaziji. Poučeval je do upokojitve leta 1910. L. 1886 je postal vodja Botaničnega vrta. Ob ustanovitvi ljubljanske univerze so mu ponudili mesto rednega profesorja botanike, ki pa ga je zaradi neurejenih razmer odklonil. Umrli je 1. decembra 1942 v Ljubljani.

Trideset let je bil profesor na klasični gimnaziji v Ljubljani. Kot učitelj je bil strog, hkrati pa je znal učencem približati snov, o kateri je govoril. Na tedanji mladi slovenski univerzi je honorarno predaval botaniko štiri semestre (1923–1925). Predaval je pred nabito polno dvorano. Razmere pa niso bile ugodne za strokovnjaka in pedagoga njegovega formata, zato se je predavanjem odpovedal.

L. 1898 je izšel njegov *Prirodopis rastlinstva*, ki ga je namenil učencem nižjih razredov srednjih šol. To je bil prvi izvorni botanični učbenik v slovenskem jeziku. Pomembno je, da je uredil botanično terminologijo, ki je bila osnova naslednjim piscem botaničnih učbenikov.

Paulinovo obdobje je bilo v vsej zgodovini botaničnega vrta najdaljše. Kljub upokojitvi in nato ponovni reaktivaciji ga je vodil vse do 1931. V vrtu je tako deloval 45 let in v tem času je botanični vrt dvignil na evropsko raven.

Iz rokopisnih virov botaničnega vrta za leto 1886 je razvidno, da je že v prvem letu pridobil dodatnih 100 goldinarjev od deželnega zbora. V letih 1888/1889 je prvič izdal seznam semen – *Index seminum*, ki so ga tedaj zamenjali s 30 vrtovi. Število vrst v vrtu je narastlo na 2829. L. 1892 so stike imeli že z 78 vrtovi. L. 1893/94 so opustili sadno drevesnico in začeli preurejati vrt. Alpinetum so povečali na 17 gričkov. L. 1894 in 1895 se je v mestnem zastopstvu pojavila ideja o preselitvi vrta v Tivoli. Ljubljanski potres (1895) je podrl zid in močno poškodoval hišico. Zaradi ideje o preselitvi so gradnjo nove hiše odložili, a ideja ni uspela, zato so v jeseni 1897 zgradili novo hišo in obnovili zid. L. 1898 so grede preuredili po Englerjevem sistemu.

Iz poročil iz let 1911, 1912 in 1928 je razvidno, da se je vrt lahko primerjal z marsikaterim univerzitetnim botaničnim vrtom. Štel je 6000 vrst in vseboval skoraj vse v kranjski flori zastopane vrste. To so dosegli z zvezami s 96 botaničnimi vrtovi na osnovi znanstveno urejenih seznamov semen *Indices seminum*.

L. 1910 je bil Paulin upokojen, vendar je bil reaktiviran in je vrt vodil še naprej.

L. 1920 je vrt prevzela novo ustanovljena Univerza v Ljubljani. Paulin je obnovil stike z botaničnimi vrtovi. Že 1922 je predložil podroben načrt gradbenemu ravnateljstvu za izgradnjo rastlinjaka, a pri tem žal ni bil uspešen.

Z znanstvenim delom na področju floristike, rastlinske sistematike in fitogeografije si je zagotovil trajno in vidno mesto v zgodovini slovenske botanike. Svoje delo je gradil na recenziji in kritični presoji vsega dotedanjeja botaničnega znanja, za katero se je izkazalo, da je nepopolno in polno vrzeli. Dopolnjeval ga je s terenskimi raziskavami. Prehodil je Kranjsko po dolgem in počez in rezultate objavljaj v strokovnem tisku od 1895 do 1917. Zbral je mnogo gradiva za kritično *Floro Kranjske*, ki pa je žal ni napisal. Njegova publicistična dejavnost se je končala 1917. Po prvi svetovni vojni iz nepojasnjenih vzrokov ni objavil ničesar več. Bil je resen in natančen znanstvenik, cenjen tudi v tujini. Sodeloval je tudi pri herbarijskih zbirkah *Flora exsiccata Austro-Hungarica* in *Flora Stiriaca*. Gustavu Hegiju je pošiljal podatke za delo *Illustrierte Flora von Mitteleuropa* in Carlu Fritschu za delo *Exkursionsflora*.

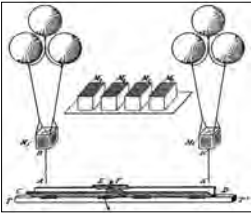
Paulinova herbarijska zbirka *Flora exsiccata Carniolica* je temeljni kamen novejše slovenske floristike. Izhajala je v dolgem obdobju 36 let (1901–1936) in ni dokončana. Izšlo je dvajset centurij (2000 pol), deset pred prvo svetovno vojno in deset po njej. Herbarijski listki so bili za prvih 1000 primerkov tiskani in so izšli v petih posebnih zvezkih, katerih avtor je bil Paulin. Zadnjih tisoč etiket je bilo napisanih z roko.

Paulin je bil dejaven tudi pri prizadevanjih za ohranitev naravne dediščine. O tem njegovem prizadevanju ni bilo veliko znanega. Šele najdba njegovega rokopisa *Über botanische Naturdenkmäler in Krain* je osvetlila tudi to plat njegovega dela in njegovo vlogo pri nastajanju znamenite Spomenice iz 1920.

Za svoje delo je bil večkrat odlikovan. L. 1910 je dobil viteški križec reda Franca Jožefa, bil je častni član Muzejskega društva za Kranjsko in Prirodoslovnega društva Slovenije. L. 1940 je postal dopisni član SAZU. L. 1963 so mu postavili spomenik v Botaničnem vrtu v Ljubljani, 1992 pa v vrtu ob Turnski graščini. L. 1992 mu je bil v Krškem posvečen mednarodni simpozij *Flora in vegetacija Slovenije*. Istega leta so v Prirodoslovnem muzeju Slovenije pripravili razstavo. L. 2003 je ob 150-letnici njegovega rojstva izšla spominska znamka. —NADA PRAPROTNİK, JOŽE BAVCON

Bibliografija: Tomažič, G., 1943: Alfonz Paulin. Pomen dela A. Paulina. Letopis Akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani 1: 241–257; Wraber, T., 2008: Pisna zapuščina botanika Alfonza Paulina v Biblioteki SAZU. V: Koman, D. (ur.), et al. Sedemdeset let Biblioteke Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Slovenska akademija znanosti in umetnosti. Str. 199–236.

Ivan Regen

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: *Skica poskusov, v: Regen J., 1914. Untersuchungen über die Stridulation und das Gehör von *Thamnotrizon apterus* Fab. ♂. Sitzungsberichte der Kaiserl. Akademie der Wissenschaften in Wien. Mathematisch-naturwissenschaftliche Klasse, 123: 853–892.*

Ivan (Janez, Johann ali Johannes) Regen se je rodil 9. decembra 1868 v Lajšah pri Gorenji vasi v Poljanski dolini in umrl na Dunaju 27. julija 1947. Po nedokončanem študiju na ljubljanskem semenišču je odšel na Dunaj študirat naravoslovje, kjer je bil 1897 promoviran. Značilno zanj je, da si je pridobil pravico predavati naravoslovje v nemškem in slovenskem jeziku. Po krajšem času službovanja na Moravskem in v Oberhollabrunnu se je vrnil na Dunaj in je bil tam gimnazijski profesor do upokojitve 1919. Na Dunaju mu je pri raziskovalnem delu pomagala Avstrijska akademija znanosti, vendar ni bil nikdar sprejet med člane te ugledne ustanove. Med študijem si je služil denar z inštrukcijami in pri tem spoznal Wilhelma von Guttmana, s katerim sta kasneje postala dobra prijatelja, Guttman pa mu je postal tudi pomemben meceni. Vse svoje življenje – od doktorata naprej – se je dosledno in vztrajno ukvarjal z biologijo pojočih ravnokrilcev, predvsem murnov in kobilic cvrčalk (*Tettigoniidae*). Vse življenje je gojil tesne stike z domovino, podpiral je, tudi z denarjem, razne kulturne in znanstvene ustanove, na primer Narodno galerijo. Po ustanovitvi ljubljanske univerze je bil povabljen za profesorja v Ljubljano, na univerzi 1921 celo izvoljen, pozneje pa tega mesta le ni sprejel. Ostal je na Dunaju, nikdar se ni poročil, živel je sam in osamljen, toda z železno voljo in doslednostjo je sledil svojim znanstvenim ciljem. O nesrečnih zadnjih dneh Ivana Regna na Dunaju, o njegovi smrti in uničenju mnogih aparatov in dokumentov vemo malo, o njegovem grobu na Dunaju kljub poizvedovanju ni znanega nič.

Izredni član SAZU je postal leta 1940.

Glavno področje Regnovega znanstvenega dela je vsekakor bioakustika žuželk, kjer velja za enega od pionirjev v svetovnem merilu. Proučeval je, kako žuželke proizvajajo in sprejemajo zvočne signale, po katerem mediju se ti prenašajo in kakšen je biološki pomen njihovega petja. Glavne poskusne živali so bili murni (*Gryllus* (= *Liogryllus*) *campestris*), črički (*Oecanthus pellucens*) in kobilice, predvsem kratkokrile grmovne kobilice oz. jelenove cvrčalke (*Pholidoptera aptera* (= *Thamnotrizon apterus*)). Večino murnov in kobilic je Regen za svoje poskuse dobival iz domovine – prijatelji so mu jih pošiljali po pošti v zabojčkih, ki jih je za ta namen sam izdelal.

Regen je pri številnih ravnokrilcih raziskal cvrčala, dokazal je, da je slušni organ teh žuželk timpanalni organ na golencih sprednjih nog, in ne tipalnice, kot so trdili nekateri strokovnjaki. Z vrsto dobro premišljenih poskusov je dokazal, da zgoraj omenjene vrste uporabljajo za zvočno komunikacijo zračni zvok, tako kot ljudje in mnoge druge živali, in ne tresljaje, ki se prenašajo po podlagi, kot so trdili mnogi ugledni biologi tedanjega časa. Kljub tedanjim omejenim tehničnim možnostim je v grobem ugotovil strukturo napevov in njihov frekvenčni obseg.

Odkril je alterniranje (odpevanje) med samci kobilic *Pholidoptera aptera* in je ta pojav izkoristil za ugotavljanje slušnega območja in za dodatne poskuse o pravi slušni komunikaciji med žuželkami. Pri murnih, kjer si samci ne odpevajo tako kot kobilice, je dokazal, da spolno godne samice poiščejo samca tako, da se usmerijo proti viru njihovega petja. S tem v zvezi je izvedel izredno odmeven poskus s telefonom, po katerem je predvajal petje murna. Samica se je usmerila k slušalki in tam iskala svojega spolnega partnerja, čeprav je bil v enaki oddaljenosti v kletki živ, toda nem samec. Glavni poskus o privabljanju samic murna s samčevim petjem pa je izvedel v razmerah, zelo podobnih naravnim in z velikim številom osebkov (1600) v svojem »geobiološkem laboratoriju«, insektariju s površino 576 m². V tem laboratoriju je preverjal fonotaksijo, potovanje murnovih samic k viru samčevega petja. Ta pojav, s katerim je Regen rešil mnoga vprašanja o zvočnem sporazumevanju žuželk in odgovoril na dvome svojih nasprotnikov, so kasneje poskušali posnemati nekateri drugi raziskovalci, vendar dolgo časa bolj ali manj neuspešno. Šele v laboratoriju prof. F. Huberja, večkratnega častnega doktorja, ki ga z vso pravico lahko imenujemo za Regnovega naslednika pri raziskovanjih murnovega akustičnega vedenja, so v zadnjih desetletjih prejšnjega stoletja uspešno uporabili drugačno metodo za sledenje usmerjenega gibanja samic proti viru murnovega petja. Gre za veliko kroglo, ki jo majhni motorji lahko obračajo v poljubni smeri, nanjo pa postavimo žival, katere gibanje želimo beležiti. Računalniški sistem premikanje živali izniči in izriše pot, ki bi jo prehodila žival ob prostem gibanju po naravi. Šele s tako napravo je Huberju in sodelavcem uspelo ponoviti poskuse, ki jih je v svojem velikem laboratoriju na prostem izvedel v letih pred drugo svetovno vojno Ivan Regen.

V laboratorijih prof. Franza Huberja na Bavarskem so se posvetili nevroetologiji murnov s sodobnimi metodami in v marsičem potrdili Regnove ugotovitve. Prof. Huber je ob številnih priložnostih tudi poudaril, da je bil Ivan Regen Slovenec, česar mnogi drugi strokovnjaki niso vedeli ali hoteli priznati.

Mnoge ljudi, ki so pisali o Regnovem raziskovanju, je posebej presenetilo dejstvo, da mu je uspelo zvočno komunicirati z žuželkami, da so mu odpevale oziroma alternirale. Od tod naslovi sestavkov, kot so *Človek, ki je »govoril«* z žuželkami, *Ivan Regen, človek, ki se je prvi pogovarjal z živaljo* in podobno. Iz pisem in objav vemo, da je tudi sam cenil ta svoj dosežek, saj je alternacijo – dvogovor z živaljo – koristno uporabil pri svojih poskusih.

Poleg bioakustičnih poskusov je prispeval še veliko k drugim biološkim in fiziološkim vprašanjem. Raziskal je razvoj žil v krilih murna, njegovo zimsko spanje, vpliv kastracije na vedenje murnov, njihovo dihanje, mehhanizem levitve in vlogo prebavil pri tem, zgradbo murnovih spermatoforjev, razvoj jajčec in zajedalce iz telesne votline teh žuželk. —MATIJA GOGALA, BORIS SKET

Ferdinand Seidl

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Naslovnica učbenika geologije še v rokopisu, ki ga hrani knjižnica Oddelka za geologijo v Ljubljani. Foto Matija Križnar.

Rodil se je 10. marca 1856 v Novem mestu, kjer je obiskoval ljudsko šolo in gimnazijo. Med 1874 in 1880 je študiral prirodopis, matematiko in fiziko na Filozofski fakulteti univerze v Gradcu. Po diplomi je od 1882 do 1887 poučeval na meščanski šoli v Krškem, kjer je ustanovil prirodopisni kabinet, med 1887 in 1915 pa na realki v Gorici. Po upokojitvi 1915 se je vrnil v Novo mesto. L. 1926 je sprejel vabilo za sodelovanje pri Geološko-paleontološkem inštitutu takrat ustanovljene Ljubljanske univerze. Bil je častni član Geografskega društva v Beogradu, Geografskega, Muzejskega in Prirodoslovnega društva v Ljubljani, Hrvatskega prirodoslovnega društva v Zagrebu, dopisni član Zavoda za geologijo ter Zavoda za meteorologijo in geodinamiko na Dunaju. Bil je dopisni član JAZU v Zagrebu, 1940 je postal dopisni član matematično-prirodoslovnega razreda AZU v Ljubljani.

Njegovo znanstveno delo je izredno obsežno in vsestransko: obsega raziskave geomorfoloških, geoloških, seizmoloških in klimatskih pojavov, rastlinstva, fosilov in vsega naravoslovnega dogajanja.

Najprej so ga zanimala klimatske razmere in dal je pobudo za ustanovitev meteorološke postaje v Krškem. Opazovanja in raziskave je razširil na širše področje Kranjske in Krasa in jih primerjal z onimi s Karavank. Razlagal je nastanek burje in napisal vrsto člankov in razprav (*Toplinske razmere Zagreba in Ljubljane*, 1887; *Über das Klima des Karstes*, 1890; *Bemerkungen über die Karstbora*, 1891; *Das Klima von Krain*, 1891–1902; *Luftwellen bei Bora im Golfe von Triest*, 1898, in druge). Posebej pa se je ves čas posvečal raziskavam Savinjskih Alp in objavil obsežno in odmevno monografijo, *Kamniške in Savinjske Alpe, njih zgradba in lice* (1907–1908), v kateri je opisoval, dokazoval in razlagal nastanek in obliko tega gorovja in za katero je sam rekel, da je v njej želel pokazati »zgodovinskega in organskega razvoja na podlagi vsestranskega motrenja male, pa krasne skupine slovenskih Alp«.

Potres v Ljubljani 1895 je močno pritegnil njegovo pozornost in njegove raziskave usmeril tudi v seizmološko smer. Začel je zbirati natančna poročila in iskati vzroke potresnih dogajanj ter povezave med potresi, tektoniko in atmosfero. Med 1895 in 1915 je bil poročevalec za potrese pri Dunajski potresoslovni komisiji in je spremljal potresna dogajanja na vsem Kranjskem. Svoja opažanja in ugotovitve je sproti objavljaval (*Übersicht der Laibacher Osterdbebenperiode*, 1895–98, 1899; *Bemerkungen zwischen Erdbeben und atmosphärischen Bewegungen*, 1895; *Potresi na Kranjskem in Goriškem*, 1896; *Zemeljski potresi pri Črnomlju v zvezi z geološko zgodovino krajine*, 1925, in drugo).

Pri študiju potresnih pojavov se je srečal s širšimi geološkimi problemi. Sam pravi, da so ga v geologijo popeljali Kossmat, Stache in Teller, avstrijski

geologi, ki so delovali v naših krajih. Zanimal ga je nastanek gorovij, podal je svoj pogled na nastanek zlatenske plošče na Triglavu (*Zlatenska ploča v Osrednjih Julijskih Alpah*, 1929). Raziskoval je geologijo Goriške (*Geološki izprehodi po Goriškem*, 1913), sodeloval je pri geološkem kartiranju Krškega in njegovega obrobja ter večjega dela Dolenjskega, podal geološki in geomorfološki opis vse Bele krajine, izdelal geološko karto severnega dela Gorjancev, napisal srednješolski učni knjigi za geologijo in mineralogijo (vse v rokopisu), odkrival fosilne ostanke, raziskoval rastlinstvo (*Rastlinstvo naših Alp*, 1918), ki ga je obravnaval, kot je zapisal Bohinec leta 1966, »z vidika rastlinske anatomije, fiziologije in ekologije«.

Seidl je začel preiskovati tudi sledove ledene dobe v raznih krajih v Sloveniji (*Sledovi ledniške dobe pri Tolminu*, 1906; *Širokočelni los / Alces latifrons / v starejši diluvijalni naplavini Ljubljanskega barja*, 1912; *Der diluviale See von Prečna bei Novo mesto*, 1919).

Napisal je kakih sto razprav, člankov in knjig, ki jih je objavljajl v avstrijskih, hrvaških in slovenskih revijah, v glavnem v nemščini, po vojni pa tudi v slovenščini, ter okoli 90 ocen, poročil in nekrologov. Bohinec (1966) pravi, da je v marsikateri oceni pod njegovim kritičnim peresom nastal nov spis, ki je bil za znanstveno književnost pomembnejši od ocenjenega dela. V novomeški gimnaziji je geološka zbirka, katere začetnik je tudi Seidl, dopolnjevali pa so jo številni raziskovalci in zbiratelji ter 1998 izdali knjigo z naslovom *Seidlova geološka zbirka*. Obsega okoli 200 vrst raznih fosilov in okoli 250 različnih mineralov.

Rakovec (1943) je Seidla označil kot izredno marljivega in vztrajnega znanstvenega delavca. »Predvsem je bil meteorolog in klimatolog, geološki javnosti pa je postal znan tedaj, ko je pričel objavljati članke iz seizmologije in geologije. Pisal je v lepi slovenščini. Z dobrim čutom za jezik je ustvaril mnogo novih posrečenih izrazov za geologijo in geomorfologijo, ki so danes večinoma udomačeni. Njegovo delo, zlasti *Kamniške in Savinjske Alpe*, mu je prineslo sloves, ki ga je v polni meri zaslužil. Bil je eden najpomembnejših naravoslovcev tistega časa na Slovenskem in odločen zagovornik varstva narave, v kateri je zamotane pojave, ki jih nudi naša Zemlja, na mikaven način ponazoril in razbistril«. Umrle je 1. decembra 1942 v Novem mestu. — DRAGICA TURNŠEK

Izbrani viri: Bohinec V.: Ferdo Seidl (1856–1942). Naši znameniti tehniki. Zveza inženirjev in tehnikov Slovenije, 181–184. Kočevje 1966 (dodatni viri); Mikuž V., Vidrih, R., Pavlovec, R., Škedelj - Petrič, A.: Seidlova geološka zbirka. Gimnazija Novo mesto. Novo mesto 1998; Pavlovec R.: Seidl, Ferdinand. Enciklopedija Slovenije 11, 32, Ljubljana 1997. (Dodatni viri.); Rakovec I.: Ferdinand Seidl, Letopis Akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani. 1, 1938–1942, 259–290, Ljubljana 1943 (z zelo podrobnim življenjepisom in oceno del, s popolno bibliografijo knjig, razprav in člankov ter recenzij, poročil in nekrologov); Rakovec I.: Seidl, Ferdo, akademik (1856–1942). Slovenski biografski leksikon, 10, Ljubljana, 1967. Glej tudi: <http://www.Slovenska-biografija.si/oseba/sbi557022/>, SAZU in ZRC SAZU, 2013.

Maks Wraber

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Levo, z Jožetom Lazarjem v Botaničnem vrtu 23. maja 1958. Foto Jan Carnelutti.

Rodil se je 16. septembra 1905 v Kapli na Kozjanskem. Osnovno šolo je obiskoval v domačem kraju, klasično gimnazijo pa v Mariboru, kjer je maturiral 1926. Istega leta se je vpisal na Filozofsko fakulteto v Ljubljani (FF), kjer je študiral naravoslovje in 1930 diplomiral. Po diplomi je nadaljeval specialistični študij iz botanične organografije v Münchnu in pripravljaval doktorat *Donos k poznavanju rodu Riella*, ki ga je uspešno ubranil 1933 kot prvi botanični doktorant na FF ljubljanske univerze. Po doktoratu se je honorarno zaposlil v Narodnem muzeju, nato kot srednješolski profesor v Bje-lovarju (1934–1937) – od leta 1937 do 1943 pa v Ljubljani na III. moški realni gimnaziji. Med zaposlitvijo na srednji šoli je bil dvakrat (1935, 1936) na štiri-najstmesecni specializaciji za fitocenologijo in ekologijo na inštitutu SIGMA v Montpellieru pri Braun-Blanquetu. Med poučevanjem na srednji šoli je bil tudi honorarni predavatelj za botanično tehnologijo na kemijskem oddelku Tehniške fakultete (1941–1943). L. 1943 je bil imenovan za znanstvenega sodelavca Botaničnega inštituta Univerze v Ljubljani. Po drugi svetovni vojni je bil 1945 aretiran in prepeljan v zapore kazensko-poboljševalnega zavo-da v Ljubljani. L. 1946 je bil oproščen vsake krivde in kazni ter izpuščen na svobodo. Od 1947 je bil srednješolski profesor v Kranju. L. 1947 je bil izvoljen v naziv docenta za botaniko na Filozofski fakulteti v Skopju in pozneje imenovan za izrednega profesorja za botaniko na Prirodoslovno-matematični fakulteti v Ljubljani (1953), vendar na teh dveh službenih mestih ni delal zaradi premestitve in preusmeritve v znanstveno delo. Od 1947 do 1952 je bil raziskovalni delavec botanik fitocenolog na Gozdarskem inštitutu Slovenije. Med 1952 in 1955 je bil zaposlen v Zvezi gozdnih gospodarstev in podjetji gozdarstva v Ljubljani (1953), v Sekciji za pogozdovanje krasa v Se-žani (1953/54) in kot kustos za botaniko v Prirodoslovnem muzeju Slovenije (1954/55). Jeseni 1955 je bil povabljen na Inštitut za biologijo SAZU kot višji znanstveni sodelavec, 1961 postal znanstveni svetnik SAZU – fitocenolog in upokojitev dočakal 1970. Na inštitutu je poleg znanstvenega dela opravljal še dolžnosti tajnika in pozneje pomočnika oziroma vršilca dolžnosti upravni-ka inštituta. Od 1971 do smrti je bil tudi upravnik Inštituta za raziskovanje krasa SAZU. Omenimo še, da je opravljal tudi dolžnosti vodje jugoslovanske delegacije pri mednarodni alpski komisiji CIPRA, vodje vegetacijskega kar-tiranja Slovenije in bil član odbora projekta *Vegetacijska karta Jugoslavije*, podpredsednik Medakademijskega odbora za floro in favno Jugoslavije in predsednik Odbora za urejanje flore, favne in gee Slovenije. Bil je med usta-novitelji Vzhodnoalpsko-dinarskega društva za preučevanje vegetacije in njegov podpredsednik ter eden glavnih pobudnikov projekta *Vegetacijske karte Jugoslavije*.

Njegovo raziskovalno delo je bilo usmerjeno v fitocenologijo s spremljajočimi preučevanji sinhorologije (fitogeografije), sinhronologije, sinekologije, sintaksonomije in sinsistematike vegetacijskih združb. Preučeval je predvsem gozdno in grmiščno vegetacijo Slovenije. Nastala so mnoga izvirna dela, objavil je nova spoznanja o jelovih, belogabrovih, črnogabrovih, bukovih, smrekovih in malojesenovih združbah. To so bile pionirske raziskave, ki so bile podlaga za nadaljnje raziskave mlajšim fitocenologom. Doma in v tujini je objavil okrog sto znanstvenih ali strokovnih razprav, utemeljenih na lastnih raziskavah in izkušnjah, ki so marsikdaj utirale pot k sodobnim spoznanjem v fitocenologiji, ekologiji in fitogeografiji, ali celo odstirale nove poglede na celotno botanično vedo. Med temi razpravami naj omenimo: *Fitocenološko razčlenitev gozdne vegetacije v Sloveniji* (1960), ki je prvi poskus sistematične predstavitve gozdne vegetacije; *Allgemeine Orientierungskarte der potentiellen natürlichen Vegetation in slowenischen Küstenland (NW Jugoslawien) als Grundlage für die Wiederbewaldung der degradierten Karst- und Flyschgebiete* (1963), s prvič objavljeno potencialno vegetacijsko karto Krasa; *Vegetacija slovenskega bukovega gozda v luči ekologije in palinologije* (1964), ki govori o razvoju in današnji obliki bukovih gozdov; *Oekologische und pflanzensoziologische Charakteristik der Vegetation des slowenischen Küstnländischen Karstgebietes* (1967) – razprava pojasnjuje floristično sestavo in ekologijo kraških gozdnih združb – ter *Pflanzengeographische Stellung und Gliederung Sloweniens* (1969), ki je prva fitogeografska delitev Slovenije in še danes splošno uporabljana ter je uporabna kot podlaga za nadaljnja podrobnejša preučevanja te vrste.

Za svoje delo je prejel priznanja: izredno članstvo v SAZU (1969), dopisno članstvo v Accademia Italiana di Scienze Forestali (Firence 1969), nagrada Sklada Borisa Kidriča (1970), častno članstvo Prirodoslovnega društva Slovenije (1969) ter Zveze inženirjev in tehnikov gozdarstva in industrije za predelavo lesa SR Slovenije (1972) in dosmrtno članstvo v združenju Verein Naturschutz-park (Stuttgart, Hamburg).

Z njegovo smrtjo 14. maja 1972 je slovenska znanost izgubila uglednega znanstvenika. —MITJA ZUPANČIČ

Viri: Anonymous, 1970: Maks Wraber. Letopis SAZU (Ljubljana) 20: 51–55; Wraber, T., 2006: Maks Wraber (1905–1972), življenje, predano botaniki. Razprave IV. razreda SAZU (Ljubljana) 47 (1): 7–16; Zupančič, M., 1973: Maks Wraber. Letopis SAZU (Ljubljana) 23: 99–101; Zupančič, M., 1978: Maks Wraber. Spominski zbornik Maksa Wraberja 1905–1972. Poročila Vzhodnoalpsko-dinarskega društva za preučevanje vegetacije (Ljubljana) 14: 9–21; Zupančič, M., 2001: Wraber, Maks. Enciklopedija Slovenije (Ljubljana) 15: 6–7; Zupančič, M., 2006: Dosežki Maksa Wraberja pri raziskovanju slovenske vegetacije. Razprave IV. razreda SAZU (Ljubljana) 47 (1): 17–23.

V. RAZRED

Umetnosti

Redni člani

Janez Bernik	Marjan Mušič
France Bevč	Tone Pavček
Matija Bravničar	Vladimir Pavšič (Matej Bor)
Lojze Dolinar	Jože Plečnik
Fran Saleški Finžgar	Ivan Potrč
Maksim Gaspari	Primož Ramovš
Pavel Golia	Edvard Ravnikar
Alojz Gradnik	Gabrijel Stupica
Anton Ingolič	Tomaž Šalamun
Božidar Jakac	Lucijan Marija Škerjanc
Rihard Jakopič	Jože Udovič
Matija Jama	Saša Vuga
Boris Kalin	Dane Zajc
Zdenko Kalin	Ciril Zlobec
Mile Klopčič	Oton Župančič
Božidar Kos	
Gojmir Anton Kos	
Ciril Kosmač	
Lojze Kovačič	
Kajetan Kovič	
Juš Kozak	
Marjan Kozina	
Miško Kranjec	
Bratko Kreft	
Uroš Krek	
Anton Lajovic	
Janez Menart	
France Mihelič	
Ivan Minatti	

Janez Bernik

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: *Z ženo Adriano Maraž v ateljeju na Komenskega 8 v Ljubljani leta 1973. Foto Leon Dolinšek. Osebni arhiv Romane Bernik Gostič.*

Janez Bernik (6. september 1933–15. julij 2016; izredni član SAZU od 1989, redni od 1993) je že v mladosti obveljal za najbolj perspektivnega slovenskega slikarja, ki se je odprl modernemu svetovnemu likovnemu snovanju; pozneje, ko je svoje ustvarjalne izkušnje usodno prenovil, pa je kot mojster izrazito eshatološko naravnane eksistencialne ustvarjalnosti in vse večji puščavniški samotar z avtoportretno obarvanimi svečeniškimi liki simboliziral večno človeško bogoiskateljstvo.

V zgodnjih 60. letih 20. stoletja je kot predstavnik informela v površine ometov ali magem vtisnil dojemanje snovi, s katero je utelesil eruptivno energičnost in občutenje samote ter definiral razdeljenost sveta na zemljo in (pozlačeno) nebo. Zatem je v duhu t. i. letrizma v estetsko izkristalizirane podobe listin ali pisem, prepredenih z vrezninami ali trikotnimi ranami, vnesel arhaične pismenke in pisavo, s katero je oznanjal neizgovorljivo skrivnost sveta; k temu pa so ga spodbudili tudi glagolski napisi z istrskih srednjeveških fresk. V duhu figuralnega popartizma je signaliziral oblastniško držo ljudi v foteljih, v eksistenco predmetov, kot so jabolko ali roka, vnesel prikrite simbolne pomene in se spet predajal oblikam abstraktne ustvarjalnosti, v katero je naselil svoje barvne »epidemije« celo iluzionistično otipljivo, dokler se ni usmeril na figure, katerih konstrukcija temelji na geometrijskih likih iz njegovih zgodnejših del. V dokončni zavezanosti ekspresivni govoric pa je na novo dodeloval tudi starejše slikarske in grafične dosežke.

Zlasti etično poudarjeno razpetost med dobro in zlo je v grafičnih kontrastih uprizarjal nadvse dramatično intenzivno, izhajajoč iz »senc« na umetnikovi duši, in metaforično oprt na krščansko ikonografijo; človeško samoto je simboliziral s križanim Kristusom, okrutno zlobo s svečeniškimi rablji, odrešujočo ljubezen z Magdaleno pod križem in skesano človeško skrušenost z vrnitvijo izgubljenega sina. Trikotno brezno pa je spremenil v grob, kamor se ob soju sveč spušča diagonala odhajajočega trupla. Tovrstnim pretresljivim postavam so se pridružili strmeči, strogo svet presojojajoči sodniki in zlasti sakralno občutene figure iskalcev, zamišljenih v molitvi ali ekstatično nemirnih, predse strmečih ali v vodovje potopljenih konfesionalno neopredeljivih arhaičnih svečnikov, ki s telesnimi položaji, teatralno zgovornimi kretnjami in atributi, pa tudi znaki za neskončnost in številčno pomenljivostjo, simbolizirajo človeško iskanje življenjske resnice in njenega smisla. V vsem ustvarjalnem delu se je poslej posvečal le še bogoiskateljski duhovni vnemi, zato je slikal tudi mistično ožarjene ekspresivne pokrajine s starodavnimi svetišči in doživljal gorsko naravo z bazeni kot prizorišča sakralne posvetitve. Uspešno pa se je loteval tudi cerkvenega slikar-

stva, posebno križevih potov. V usodni navezanosti na črko in besedo se je oprijel tudi poezije, ki vsestransko izhaja iz njegovega slikarstva, in v slike vpisoval besedna sporočila, svoje duhovne predstave pa je otipljivo materializiral še v arhaično občutenem kiparstvu.

Vse take monumentalne Bernikove podobe likovno temeljijo na konstrukcijsko arhitektonski in hkrati izrazno zverženi risbi ter na globinskem platenju barv, umetnik pa jih je najraje »naslavljajl« kar z vrisanimi datumi nastanka; enako dnevniški značaj pa so dobivale tudi njegove sorodne vsakodnevne manjše, pogosto sivo monokromne risarske slike, ki jih je urejal v cikle *Katharzis* ali *Samote*, dokler se ni zaradi bolezenske oslabelosti nazadnje omejil le še na linearne risbe, v katere je vključeval tudi zverženo izrisana besedna pojasnila in z njimi aforistično lapidarno pa tudi satirično zaznamoval tako svoje estetske poglede kot gledanja na družbo, posebno kritičen do dediščine totalitaristične komunistične oblasti, in se, enako kot v poeziji, v duhu vse bolj vračal v otroštvo pod Šmarno goro.

Janez Bernik je bil kot izjemen ustvarjalni talent v mladosti izbran za »uradnega« predstavnika slovenske moderne umetnosti, ki naj bi nas v sklopu jugoslovanske ustvarjalnosti reprezentiral v svetu. Za vrhunske dosežke je prejel vrsto svetovnih nagrad, še zlasti na grafičnih bienalih, dosegel pa tudi druga priznanja in članstva v akademijah. Kot elitnemu izbrancu so mu radi očitali, da je v svoje delo vsrkal vse, kar je bilo v svetu aktualnega. Vendar se je sčasoma od vsega prevzetega ali površinskega vse bolj distanciral in se do kraja obrnil k samemu sebi, prav kot preizkušani romar k božjemu Očetu. Duhovno preroben se je usmeril v le še globinsko poudarjeno izpoved, ne da bi pri tem zatajil preteklost, marveč izrecno na dotedanji likovni osnovi.

S skrivnostnimi črkami nakazano duhovno podlago je moč ugledati že v njegovi prvotni ustvarjalnosti, četudi vtisnjeno v bleščeče estetsko prefinjeno sporočilo. Ko se je v naraščajoči krčevitosti usmeril v človeško razbolelost in okrutnost sveta, je svoj zlahtni esteticizem zavestno preobrazil v t. i. estetiko grdega, njene groteskne skrajnosti pa mu je krotila predvsem geometrijska arhitektonika. Da bi se izvil slepilom virtuoznosti in formalni ustaljenosti, je začel slikati tudi z levo roko in na trenutke celo miže, dokler se ni, docela predan le duhovnemu nareku, počutil kot pravcati ustvarjalni medij, ki med slikanjem obrednih iskalcev kot v hipnotičnih sanjah obredno sledi le še njihovi zazrtosti v lastno notranjost in skrivnostni kozmos. S tako usmerjenostjo se je močno približal tudi največjim ustvarjalcem z drugih umetnostnih in duhovnih področij, posebno eksistencialnim pesnikom in filozofom, zato je postal spoštovana eminenca v okrožju *Nove revije*. Z njimi pa ga je zbliževal tudi pogled na zgodovino in usodo slovenstva, saj je eshatološko univerzalnost prepajal z aluzijami na stanje v slovenski družbi. Naslikane pokrajine je vse bolj zasajal s križi ter ob misli na človeško usodo in povojne poboje oznanjal, da je nebo tudi pod zemljo in da so grobovi tudi na nebu, v *Slovenski Guernici* iz časov osamosvajanja pa je uzrl Slovenijo kot živo truplo, ki se ga polaščajo norci. — MILČEK KOMELJ

France Bevk

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Gojmir Anton Kos, France Bevk, dat. 1967, olje na platnu. Arhiv Moderne galerije, Ljubljana.

Primorski patriarh pisatelj France Bevk – se je rodil v grapasti Zakojci. V Gorici končal učiteljsiše. Prvo svetovno vojno je preživel na vzhodni fronti. Drugo v ječah, internacijah. V partizanih. Po vojni je kot politik deloval v Trstu in Ljubljani. Član SAZU od leta 1953.

Bevk, nadaljevalec moderne in nove romantike, sodobnik ekspresionistične razrvanosti in soustvarjalec psihološkega realizma, je bil glavni in najbolj nepogrešljivo vsestranski kulturni delavec v tistih tako uropanih primorskih dneh, ko je že oguljen slovenski molitvenik bil visoka literatura. Spomnimo se samo njegovega prvega romana (*Smrt pred hišo*). Ali klasičnega pričevalca, *Kaplana Martina Čedermaca* (izdal ga je leta 1938 pod psevdonomom Pavle Sedmak). Ali trilogije *Znamenja na nebu* (ki svoje sporočilo odkrije šele pozornemu bralcu).

Profesor Anton Slodnjak je po resnici zapisal: »S svojim neutrudnim fabuliranjem je zalegel med svojimi goriškimi rojaki za celo slovstveno pokolenje, obenem pa je z močnimi rokami posegel v slovstveno življenje slovenske celote in izoblikoval nekoliko umetniških podob, brez katerih bi bilo naše slovstvo revnejše.« Ali Andrej Budal o Bevku, našem tudi zelo priljubljenem mladinskem pisatelju: »Bevk pripoveduje tako, kot da sam verjame v škrate, vedómce, v morske kraljične in vsa srednjeveška bajselovna bitja.«

Ko so drugi bežali v Ljubljano, se je Bevk odpravil iz Ljubljane. Z udobnega uradniškega mesta. Pa naravnost pod fašistične šikane – zakaj zavedal se je, kako krvavo ga Primorska, do dna ponižana, potrebuje. Za naše, na vsakršno smrt obsojene ljudi je Bevk bil – božji dar. Več je moral plačevati cesarju kot Bogu. Ta cesar pa je bil zahrbtnen. Neumen. Gnusno grob.

Bil je čas najbolj barbarskega protislovenskega divjanja najbolj banalne italijanske oblasti. Čas, da je slikar Tone Kralj v krvnikih, ki mučijo svetega Vida v šentviškogorski cerkvi, rablju narisal Mussolinijevo lobanjo in štrlečo, žabasto čeljust. Slovenska zavest se je zatekla k sveči. V mrak katakomb.

Ne pozabimo: Okupator nam je od 1918 do 1943 uničil najmanj tri bleščeče razumniške rodove. Rod Srečka Kosovela. Rod Klementa Juga. Rod Stanka Vuka. Ni potrebna velika domišljija, da bi uganili, kaj bi, samo ti trije rodovi, položili dobrega v zakladnico našega duha.

Za Bevka velja (v slovenskih razmerah), kar je Alazraki izrekel 1986, ob Borgesovi smrti: »Ne pretiravam, ko trdim, da bi bil zemljevid literature 20. stoletja brez njegovega imena nepopoln.« Jaz dodajam: Bevk je bil orientirna, kompasna igla, ki so po njej Primorci ravnali korak. Ko je na primer 1943. odšel iz goriških ječ, 53-leten gospod, naravnost v partizane, so ljudje govorili: »Če je Bevk tam, potlej tudi zame ni nobene druge poti!«

Koliko svetlih mož, ki nas odtlej duhovno krepijo, kot narodni svetniki mučeniki, nam je okupator pomagal dati od 1915. do 1945. leta: od Ferda Bidovca do Simona Kosa. Kljub deklarirani pobožnosti Slovenci še nimamo deklariranega priprošnjika. Zato pa smo imeli nje, ki jih lahko v hudih stiskah vzdignemo za vzornike na svoj oltar. Prav ti so večkrat naredili večji čudež kot svetniki iz pratike. Zato smo vendarle *na svoji zemlji*, kot se reče – svoj gospod. Ponajvečkrat pozabljamo, da naši dedje, naši očetje to še niso bili.

Po treh pretresljivih letnicah samo v tem stoletju, 1915, 1941 in 1991, slovenski človek ni več pripravljen biti to, kar je svojčas bil. Ni več. Navkljub nekaterim sprevrženim, parazitskim fantazijam. Vendar – danes, ko skoraj sleherni večer gledaš behavost, rokovnjaštvo, burkaštvo v našem političnem življenju, se s Francetom Bevkom in njegovimi sotrpini vprašaš: Ali se je za take in podobne eksempljne izplačalo trpeti?

Kakšno dediščino so nam, ob vseh drugih plemenitih ljudeh, zapustili naši razumniki! In med njimi France Bevk, ta pisatelj – bojevnik iz Zakojce. Naj nam bo, skratka, pisatelj France Bevk vzor, da ne bi pozabili korenin. Da ne bi pozabili včerajšnjega dne – zakaj pozabili bi na sebe. Naj nam bo ta bojevnik iz Zakojce zgled, kako je treba pogumno, čvrsto stopati v prihodnost. — SAŠA VUGA

Matija Bravničar

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Ivan Čargo, Komponist Matija Bravničar, 1927, pastel. V: Ekspresionizem in nova stvarnost na Slovenskem 1920–1930 (katalog k razstavi 10. oktober–21. december 1986), str. 311. Moderna galerija Ljubljana 1986.

Matija Bravničar (1897–1977) sodi med tiste slovenske skladatelje, ki so se že po obdobju narodnostne prebuje po marčni revoluciji, se pravi iz novih evropskih razgledov 20. stoletja, z vsem svojim bistvom usmerjali v ustvarjanje glasbe s slovensko identiteto. Prizadevanje z glasbo izraziti slovensko naravo in nasploh kot osrednjo obravnavati slovensko tematiko označuje iz njegove generacije poleg Blaža Arničarja kot ustvarjalca »na domači grudi« predvsem Bravničarja. Od tod skladateljevo spoznanje o nujnosti, »da ustvarjamo glasbo, ki ima vonj po naši zemlji, ki izraža naše bistvo in vsebuje značilnosti slovenskega bistva«. Kompozicijsko to pomeni bodisi opiranje na ljudsko glasbeno motiviko, še bolj oživljanje njenega duha in predvsem ustvarjanje težje določljivega abstraktnega slovenskega glasbenega izraza.

Skladateljeva življenjska pot je razmeroma kmalu omogočila doseg te ciljev. Bravničar se je iz rodne Tolmine najprej na učiteljski v Gorici seznanil z igro na violini, ki je dolgo določevala njegovo poklicno dejavnost člana opernega orkestra v Ljubljani (1919–1945). Njegov kompozicijski mentor je bil Marij Kogoj, študij je na povabilo Slavka Osterca zgolj formalno dokončal pri njem na ljubljanskem Konservatoriju (1932). Čeprav je Kogoj na Bravničarja idejno vplival in ga usmerjal, je ostal samostojna osebnost, sodeč po skladateljskih prvencih pred seznanjenjem s Kogojem, ki jih je ta zelo pohvalil, in poznejšem delu; vsak na svoj način sta bila predana estetiki ekspresionističnega izraza. Ob Kogojem, začetniku te smeri, sta še s Srečkom Koporcem takoj po začetku dvajsetih let 20. stoletja prispevala k prvemu vrhu ekspresionističnih prizadevanj na Slovenskem, ki pomenijo uvedbo modernizma v slovensko glasbo, združenega z avantgardističnim gibanjem. To je Bravničarja zaznamovalo v vsem poznejšem življenju, ko je ostal razpet med konkretnostjo in idealizmom romantike, tudi materializma, in med ekspresionizmom.

Med vojno je bil kot zaveden Slovenec aktivno povezan z odporniškimi gibanjem, ni pa imel ne potrebnega miru ne spodbud za ustvarjanje; skladanju za dnevne potrebe – kot je omenil avtorju tega besedila – je bil po svojih nazorih preveč oddaljen. Od tod hudomušna pripomba uglednega akademika, da je bil salonski komunist. Že po vojni se je vojnemu času oddolžil z uglasbitvijo samospevnega cikla *Šest Kajuhovih pesmi* (1946); sem uvršča tudi *Simfonično antitezo* (1940), dvostavčno delo, utemeljeno na nasprotju med sakralnim in profanim, med dostojanstvom nabožnosti in upornostjo svojih rojakov, starih Tolmincev. V letih takoj po vojni je prevzel mesto upravnega direktorja Akademije za glasbo, kjer je do upokojitve deloval kot profesor kompozicije (1952–1968). Redni član Slovenske akademije znanosti in umetnosti je postal 1974.

Bravničar kot da je bil predestiniran za ustvarjanje za orkester. Nekako sočasno sta se na začetku tridesetih let s Škerjancem, ob radikalnejšem Osertercu in zmernejšem simfoniku Arničju, začela oblikovati v simfonična skladatelja. Bravničar je še posebno izpričal smisel za simfonično gradnjo, za logičnost in trdnost poteka, podprto s prepričljivo instrumentacijo. Na Bravničarjev smisel za takšno čvrstost oblikovanja in jasnost arhitektonike je bil ob njegovih komornih začetkih iz časa Kluba mladih na začetku dvajsetih let pozoren že Marij Kogoj. Takrat je zapisal, da je Bravničar »ekspresionist, arhitektonik, človek, ki se ne zadovolji s tem, da muzicira, nego gradi z mogočnimi granitnimi kamni.« Pozoren je bil tudi, ker v svojih skladbah, zlasti v pesmih, »uvečja posebno slovensko občutje, pomešano lahko z melanholijo« (*Slovenec*, 8. marca 1924).

Kompozicijsko radikalnost je Bravničar dosegel konec dvajsetih let v operni farsii *Pohujšanje v dolini Šentflorjanski* (1929). V tridesetih se je ta drža z blažitvijo ali opuščanjem harmonske disharmonije umirjala s »humaniziranjem« modernizma v bolj romantizirano ali tudi naturalistično razmerje do sveta, zlasti ker je melodično na splošno ostajal bolj tradicionalen. V kompozicijskem stavku je tako lahko združeval dva nasprotna elementa, zmerno abstrakcijo s poduhovljenostjo in disharmonijo ter konkretnost, tudi čutnost stvarnosti. To prizadevanje izpričujejo na predvojni razvojni poti od »slovenskih« simfoničnih del *Kralj Matjaž* (1932), *Plesna burleska* (1932) s tematskim opiranjem na slovensko ljudsko glasbo, do oratorijske opere *Hlapec Jernej in njegova pravica* (1936), nekoliko posodobljene in naturalistično občutene romantike *Simfonične antiteze* in še prej ljudskoglasbeno popularne in povsem konkretne *Belokranjske rapsodije* (1938). Glasba *Hlapca Jerneja* je tako razpeta med ekspresionizmom in romantičnim naturalizmom, prevladujeta statičnost podajanja z melanholijo protagonista, ki s takšno enostransko karakterizacijo Cankarjeve drame ne more prav utemeljiti njegovega upora proti institucionaliziranim vrednotam družbe. Zmernost izpričuje tudi slovesna predigra *Hymnus slavicus* (1931) s sklepnim protestantskim koralom.

Slovenskosti teh del je Bravničar po vojni dodal štiri simfonije, simfonično pesnitev *Kurent* (1950), *Plesne metamorfoze* (1954) s takrat na Slovenskem osamljeno rabo dvanajstttonske vrste, pa čeprav le v melodičnem smislu, in vrsto komornih del, zlasti za violino in klavir. Sprva ga v njih označuje kompozicijska zmernost, tonalni stavek s postopno spremljajočimi harmonskimi trdotami, do ideološke sprostitev na začetku 60. let. Prelomno delo je *Koncert za violino in orkester* (1962), za katerega je prejel Prešernovo nagrado (1963) in s katerim je ob spremenjeni družbeni klimi znova vstopil v svet svojega »humaniziranega« ekspresionizma. *Koncert* je krstil skladateljev sin violinist Dejan Bravničar, sicer pogost izvajalec očetovih del; posvečen je Davidu Ojstrahu, takrat enemu najboljših violinistov na svetu. Ta ga je naklonjeno podrobno ocenil (v pismu Bravničarju) s priznanjem, da »ustvarja zelo pozitiven vtis: poslušati se z interesom in privlači zaradi jasnosti zamisli«. —IVAN KLEMENČIČ

Lojze Dolinar

Zg.: V tridesetih letih 20. stoletja. Foto Wikipedia.

Sp.: Znamka z Dolinarjevimi kipom iz leta 1960. Foto Wikipedia.

Lojze Dolinar (19. april 1893–9. september 1970) je bil dominantna postava slovenskega kiparstva med obema svetovnjima vojnama, zlasti sijajen portretist in naš osrednji ustvarjalec arhitekturnih ter spomeniških plastik, ki je prepoznavno sooblikoval urbano podobo predvojne Ljubljane.

Bil je izjemno dejaven mojster zlasti v kamnu in bronu. Bistven za njegov materialu prilagojeni ustvarjalni prijem je eruptivno izraženo širokopotezno obvladovanje plastično nabrekle snovi, katere energično napetost je krotil z vehementno gesto, ritmično pretehtanim usklajevanjem gmot in ostrim razmejevanjem plastičnih partij in njihovih obrisov. Spočetka je površino kipov v duhu rodinovskega izročila še impresionistično hlastno razbrazdal, sicer pa so v njegovem zgodnjem delu odmevali še prijemi linijsko ritmizirane secesije, sprva povezani z modnimi findesièclovskimi mitološkimi motivi favnov, sfig, Egipčanov, a tudi prizori iz trpeče sodobnosti (*Begunci*), s katerimi je simboliziral težo življenja (*Slepec*, *Kajn*). Ne da bi naravne oblike ostro deformiral, je odzvanjal težnjam ekspresionizma z izrazno poudarjenimi grimasami trpečih obličij ter nadnaravno mogočnostjo telesnih oblik, posebno na (pozneje uničenem) celopostavnem kipu Matija Gubca; s poudarjenimi simbolnimi držami in gestami je izrazil užaloščenost kamnitih žalovalcev na veličastnem nagrobnem spomeniku Janeza Evangelista Kreka na ljubljanskih Žalah. Opazno se ga je dotaknil tudi vpliv Ivana Meštrovića, posebej razviden v gestikulaciji patetično vznemirjene arhetipske postave jakopičevskega Mojzesa, postavljenega na pročelju NUK-a, ki je bil vzbujal občudovanje že na razstavi v Parizu. V naraščajočem realizmu je plastično modeliral monumentalne portretne glave slovenskih skladateljev na Vegovi ulici; v sodelovanju s Plečnikom je izoblikoval tudi bronasti obličji Napoleona in Ilirije za ljubljanski Napoleonov spomenik, sicer pa se je uveljavil kot arhitekturnim zasnovam zavezan mojster strogo pretehtane reliefne ali polne plastike na portalih in fasadah ljubljanskih palač, zlasti delih arhitekta Vladimirja Šubica (fasada pokojninskega zavoda, strešni kipi Delavske zbornice, v daljavo zazrta simbolna figura na pročelju ljubljanskega Nebotičnika), in na reprezentativnih stavbah v Beogradu. Za Beograd je med drugim izdelal portretni spomenik pesniku Lamartinu; njegova replika stoji v pariški Akademiji.

Vsa ta dela določajo stroga kompozicija raznosmerno razgibanih telesnih gmot in ritmičnost obrisov, okamnelost grimas, linijska razčlenjenost figur in simbolna govorica gest. Zato so bila v službi arhitekture ob vsej dognanosti v bistvu shematična. Toliko bolj osebno in psihološko poglobljeno pa je umetnik izrazil svoj odnos do upodobljenih konkretnih osebnosti, posebno do duhovno in fiziognomsko izrazitih ustvarjalcev, ki se jim je znal

v individualiziranih portretih približati z empatijo, spoštljivostjo in prijateljskim razumevanjem ter občudovanjem. V njih nakazuje notranjo ubranost upodobljenec že sama drža inventivno s poprsnim podstavkom povezanih glav, posebno v zgodnjih upodobitvah Riharda Jakopiča, mladostno zanosnega Božidarja Jakca, zasanjane Fili Zupančič ali zamišljeno mogočnega Ivana Hribarja in pozneje v bolj realističnem, a slikovito sproščenem pristopu v žgani glini prijatelja Hinka Smrekarja. Dolinar je tudi avtor številnih spomenikov žrtvam prve svetovne vojne (dokončal je tudi Peruzzijev spomenik Kranjskega Janeza) ter (danes uničenih) ljubljanskih dinastičnih konjeniških spomenikov, resnobno umirjenega kamnitega kralja Petra I. ter bronastega kralja Aleksandra I. v Ljubljani.

Po vojni je kot profesor na likovni akademiji v Beogradu tudi tam izoblikoval več mnogofiguralnih javnih spomenikov, oživelih v patetičnih obrisih in dinamiki, v kateri so nekateri Srbi občutili izročilo sebi tujega baroka (spomenik zmage in odpora je bil iz Jajincev prenesen v Kraljevo, spomenik v Prijepolju). Na Slovenskem je njegovo največje povojno delo spomenik revoluciji v Kranju, pri katerem je pretirano nabrekli herojski patos sunkovito povezal z oživelim izročilom socialističnega realizma. (Kranju je za stalno zbirko v Gorenjskem muzeju pred smrtjo prepustil tudi svoj dotodanji opus.) Bolj lirično zadržan kot v javnih spomenikih je bil v intimnejših zasnovah z motivi materinstva in vedrejših prizorih, npr. igrivega plesa, posvečal pa se je tudi risbam mater in otrok, a tudi drugih motivov, v katere je s tipizacijo masivnih plastično nabreklih figur ter linijskimi prepleti telesnih obrisov vnašal tudi osebneje izrazit, a poudarjeno arhaičen pečat. Odtiskoval je tudi unikatne grafike z mavčnih plošč.

Dolinar je bil zanesljiv, markanten in izjemno širokopotezen mojster, ki se je kot pojem obrtne kvalitete in zmagovalec na vsedržavnih javnih natečajih z obvladovanjem materialov in prijemov razumevajoče prilagajal naravi naročil, zato je bil v osnovi raznolik eklektik, temelječ na klasičnih izročilih 19. stoletja, ki jih je v skladu z motivom in namenom spomenika primerno moderniziral, osebno doumel pa je tudi Meštrovićevo izročilo. Bil je zdaj bolj pompozno reprezentativen, zdaj bolj umirjen in intimen, zdaj bolj nemirno slikovit in spet drugod docela plastično izgajen. Ne glede na tematiko pa njegovo delo bolj kot primarna lahkotnost prevevata ponekod že malone nelagodna resnost in strogostna spoštljivost. Umetnikova življenjska energičnost, vtisnjena v različne oblikovne kalupe in oblike vse modernejših, tudi sunkovito ostrorobih stilizacij, je izhajala iz njegove orjaške in v bistvu trpke oblikovalske notranje moči.

Leta 1986 mu je Slovenska akademija znanosti in umetnosti (izredni član od 1953, redni od 1970) izdala monografijo z besedilom Špelce Čopič.
—MILČEK KOMELJ

Fran Saleški Finžgar

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Ivan Vavpotič, Portret Frana Saleškega Finžgarja, olje na platnu. Hrani SAZU.

Finžgar (9. februar 1871–2. junij 1962) je bil izviren nadaljevalec slovenskih realističnih pripovednikov 19. stoletja, ki je v svojem pisateljstvu povezoval nazorno prikazovanje dogajanj in oseb z etično presojo njihovih življenjskih dejanj, temelječo na krščanskem etosu. Kot duhovnik, a hkrati kmet, gorenjska »korenina izpod Stola«, kot ga je imenoval akademik Cevc, je znal vselej prisluhniti ljudem, kot moralist pa je v delih vzgajal in učil, a nevsiljivo, z živim pripovedovanjem in razumevanjem za človeške zablode in socialne in moralne stiske, kar je posebej prišlo do izraza tudi v njegovih ljudskih dramah. Zato je njegovo delo že zgodaj postalo vsesplošna ljudska vrednota, on sam pa pojem moralne avtoritete. Postal je član SAZU in načelnik umetniškega razreda že takoj ob njeni ustanovitvi; še kot bogoslovec pa je sodeloval pri poskusu književne oživitve njene daljne predhodnice, nekdanje Academie operosorum.

Pisatelj si je pridobil trdno veljavo še posebno zaradi močate gorenjske klenosti svojega jezika, slonečega na tisti pristni govorici, ki jo je kot otrok, kakor sam pravi, »sedeč za pečjo, poslušal pri možeh, kadar so ob mizi modrovali«, in jo živo dojemal tudi ob branju Prešerna. (Bogastvo njegovega jezika je v disertaciji razčlenil akademik Jože Toporišič.) Finžgarjevo delo pa ima še posebno svojevrsten značaj, ker si je pisatelj kot duhovnik intenzivno prizadeval za dušno in telesno dobrobit ljudi, kjerkoli je že deloval. Bil je vseskozi nedeljiva osebnost, zato so njegova dela sama po sebi umetniško sugestivna, ob tem, ko je razumel človeške najintimnejše probleme, pa so imela hkrati tudi namen, človeka vzgajati in duhovno bodriti.

Kot kmečki otrok je imel poseben smisel za naravo in je že v mladosti mitično upesnil mogočnost julijskega pogorja v pesnitvi *Triglav*, še v duhu romantične tradicije, a z izrazitim smislom za realističen prikaz pastirskega življenja v gorah, ki ga je izpričal tudi v proznih delih. V vrh njegove ustvarjalnosti sodi črtica *Na petelina*, v kateri je znal subtilno prisluhniti utripom narave (v duhu Turgenjeva). V svojem delu je upodobil kmečke razmere, lastno otroštvo in šolanje (*Študent naj bo*), v poznih letih pa tudi dragoceno pričevalno avtobiografijo *Leta mojega popotovanja*.

Kot izrazit rodoljub se je v svojem delu narodnoprebudniško zaziral tudi v našo najstarejšo zgodovino in – ob pobudništvu Sinkiewicza – napisal najpopularnejši slovenski zgodovinski roman *Pod svobodnim soncem*; v njem se je barvito vživel v čas bizantinskega cesarja Justinijana in bralcem z živim dogajanjem vcepljal zavest o potrebi po svobodi. Roman je s svojim rodoljubno svobodomiselnim poslanstvom zaznamoval cele generacije, zato ga je Stanko Cajnkar imenoval »naša narodna čitanka z veljavo do konca naše zgodovine«. S takim svojim delom je postal očak Finžgar že zgodaj po-

seben pojem, in ni čudno, da je bil marsikomu pravi vzornik in da ga je še posebno cenila mladina različnih generacij, ki ga je stalno spoznavala že iz šolskih beril; danes pa ga zaradi njegovih literarnih karakteristik štejem bolj v vrst uspešne mladinske literature. Njegov svobodoljubni Iztok je z geslom Sloveni nismo naprodaj nikdar! postal pojem tudi še v času 2. svetovne vojne. V tej luči je bil Finžgar pristaš upiranja okupatorju tudi med drugo svetovno vojno. Prva svetovna vojna pa je našla svoj odmev v vrsti njegovih najboljših del, *Kroniki gospoda Urbana* in *Prerokovani*.

Finžgar je bil v skrbi za ljudi dojemljiv za vse razsežnosti življenja. Bil je za duhovnika širokosrčen (ker se je Dekla Ančka zdela nemoralna, jo je v časopisnem oglasu naknadno poročil), hkrati pa je moralistično odklanjal preveč drastičen in erotično poudarjen naturalizem (zato je npr. imel zadržke do sugestivnih opisov z erosom prežetega vaškega življenja v knjigi *Moja pot* slikarja Franceta Kralja). Kot realist z romantičnimi primesmi in živahen popisovalec je pristajal na psihološko prepričljivost življenjskega realizma, nenaklonjen pa je bil modernejšemu izraznemu iskanju po prvi svetovni vojni, ki ga je simboliziralo delo Antona Podbevška. Posvečal se je tudi pisanju za mladino, o čemer lepo priča njegov *Gospod hudournik*. Bil je vpliven urednik in popularizator (med drugim družinskega lista *Mladika*), ob mlajšem Ivanu Preglju osrednja pisateljska osebnost katoliško obarvane kulture in kot nepogrešljiva vplivna osebnost v središču našega narodnega in kulturnega življenja. Vse življenje je prijateljeval z Izidorjem Cankarjem, ki je pogovor s Finžgarjem uvrstil v svoje *Obiske*, pisal pa je tudi o sodobnikih, med njimi o Antonu Medvedu.

Finžgar je bil kot velik občudovalec in bližnji sosed ter daljni sorodnik Franceta Prešerna med drugim pobudnik za odkup pesnikove rojstne hiše v bližnji Vrbi, za katero je večino denarja zbrala slovenska šolska mladina, in v tem posvečenem delu slovenske zemlje je tudi njegov dom, ki je bil 2013 na novo odprt za ogled javnosti s prenovljeno razstavo o pisateljevem življenju in delu, pri pripravi katere je sodelovala tudi SAZU. V spomine na doživetja v rodnem kraju se je rad ponovno vračal posebno v delih za mladino (*Iveri*) ter je posebej močno cenil modro vzgojo svojih staršev, ki je je bil deležen kot kajžarski sin iz vasi Dosloviče št. 9, kot se je sam predstavil. Pomena kmečke hiše, iz katere so v donedavni preteklosti izšli tako rekoč vsi pomembni slovenski ustvarjalci, pa se je še posebej zavedal, saj jo je imenoval »žarišče in ognjišče, ki je otelo naš narod pogube in iztrebljenja«. S Prešernom, pesnikom, ki ga je bil videl še njegov oče in v katerega se je Finžgar intenzivno poglobljajal, pa si je bil eno tudi v ideji o življenjski nujnosti svobode.

Finžgarjeva hiša na ljubljanskem Mirju ostaja v oskrbi SAZU. Ko je v njej ležal na mrtvaškem odru, je nad njim visel pisateljev portret Gojmirja Antona Kosa, ki danes krasi prostore upravnega direktorja SAZU. V ljubljanskem Trnovem, kjer je Finžgar župnikoval, pa je župnik Janez Pogačnik v spomin na tamkajšnje Finžgarjevo javno delovanje ustanovil Finžgarjev klub z galerijo. — MILČEK KOMELJ

Maksim Gaspari

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Lastna podoba, ilustrirana dopisnica, 1903, v: Maksim Gaspari 1883–1980 ilustrator, Narodna galerija Ljubljana 1986.

Maksim Gaspari (26. februar 1883–14. november 1980) je od vseh naših likovnih umetnikov že za življenja najbolj prodril v najširšo, zlasti narodno pripadno kulturno zavest. Poznavalci ga v nasprotju s sočasnimi impresionisti sicer niso šteli v slikarsko ustvarjalno elito, vendar je v svojo umetnost vsrkal toliko našega ljudskega izročila, in se tako približal bogastvu slovenske kmečke starožitnosti, da so se z njegovo predstavo o slovenski umetnosti najširši sloji Slovencev že kar množično identificirali in v njegovem delu razpoznavali sodobno ponarodelo umetnost. Z ilustracijami in razglednicami je prvi vzbudil zanimanje za likovno umetnost tudi pri številnih poznejših likovnih ustvarjalcih. Njegov zgodovinski pomen pa se je še potrdil, ko se je povečalo raziskovalno zanimanje za knjižno ilustracijo in grafično oblikovanje, saj se je Gaspari prav na teh področjih izkazal kot eden izmed njenih najvidnejših pionirjev, in zato je bil kot »ljudski umetnik« v svojih že zelo poznih letih, ko je obveljal za nepogrešljivo nacionalno legendo, sprejet tudi med elitno ustvarjalno družbo v SAZU.

V temelju je bil izrazit risar. Njegov talent je odkril kamniški zbiratelj Niko Sadnikar, ki mu je kot mecen po svojih močeh omogočil študij na Dunaju. Tam se je mladi umetnik seznanil s tedaj modno secesijo in se vključil v njen mednarodni, na gibki liniji in ornamentalnosti temelječi likovni tok; vendar je v specifičnem okviru skupine slovenskih in tudi hrvaških študentov Vesna svetovljansko secesijo prilagodil izraziteje domačnostnemu izrazu, še posebej s pritegnitvijo ornamentike in motivov iz ljudskega izročila, posebno narodne pesmi. Ilustriral je dela Ivana Cankarja, ki ga je tudi portretiral, in knjigo Kettejevih pesmi (ta velja za našo prvo umetniško polnovredno ilustrirano pesniško knjigo, v kateri je sicer poudaril predvsem pesnikovo pristržno naivno noto), ter skupaj z Birollo *Pravljice* Frana Milčinskega, pozneje pa je ilustriral tudi Jurčičevega *Desetega brata*. Opremil in likovno obogatil je še nepregledno vrsto knjig, revij, koledarjev in drugih publikacij ter izoblikoval vrsto razglednic, še posebej pomenljivi v znamenju plebiscita za Koroško in prve svetovne vojne. Slikal je častne diplome, tudi sam priložnostno pesnil in deloval kot duhovit karikaturist.

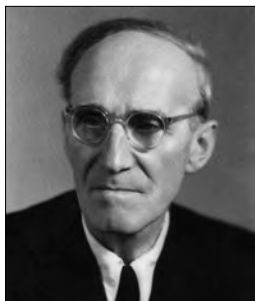
V nasprotju z bolj radikalno satiričnim in kritičnim Hinkom Smrekarjem ter bolj dramatično skrivnostnim Birollo sta Gasparija prevevali večja ljubeznivost in šegavost, zlasti sprva pa v duhu findesièclovske secesije tudi melanholija, razvidna npr. na njegovem avtoportretu z umetniškim klobukom; v značilni mehki njegove risbe in napeti polnosti oblik pa je mogoče zaslutiti celo oddaljen spomin na pristržno poljudno baročno polnost.

V slikarstvu se je sprva oprijel motivike ljudske pesmi, tudi v verzih, vrisanimi v slike, sicer pa je upodabljal romarje, berače, desete brate in desetni-

ce ob gozdnih poteh, nabožnih znamenjih ali pisanih čebelnjakih, v okvirih svoje značilne tipizacije sicer vse bolj realistično, vendar z do zadnjega razvidnim pridihom nekdanjih secesijskih izvorov, ohranjenih v ritmičnih njegove voljne, na starost vse bolj nemirno utripajoče risbe. Gasparijeve figure so bile v osnovi šablonizirane, tako v zanj neizogibni folklorni ljudski noši kot obličjih razigranih otrok, dobrovoljnih žena z avbami in modrih starcev v kožuhih in s polhovkami, podobno, a hkrati likovno docela različno, kot jih je tipiziral mlajši, prav tako kmetstvu zavezani Tone Kralj, s svojo folklornostjo pa mu je bil med sočasnimi književniki še najbližji Cvetko Golar. Prav zato je smiselno gledati na njegovo delo ne kot na zgodovinsko zanesljiv etnološki vir ali dokument, marveč predvsem kot na izrazito idealizirano, pristržno stilizirano umetnikovo osebno predstavo o ljudskem življenju na slovenskih tleh. To življenje skozi Gasparijeve romantične oči ugledamo v njegovi družbeni neproblemskosti in v favorizirani ljudski noši, torej v največkrat razigrani in prazne domačni nedeljsko-praznični podobi. Ker so umetnika, ki se je preživljal kot restavrator v ljubljanskem Etnografskem muzeju, pritegovali zlasti ljudski običaji, so se njegove slike izkazale tudi kot najprimernejša likovna spremljava knjigi akademika Nika Kureta *Praznično leto Slovencev*. O ljudskih slikah na steklu in podobarjih je z ljubeznijo tudi pisal. Njegova največja na narodopisnem izročilu zasnovana slika je *Kmečka svatba*, torej motiv, ki je s svojo slikovitostjo značilno zaznamoval naše folklorno obarvane ustvarjalce od Ferda Vesela do Toneta Kralja; naslikal pa je, v znamenju nekdanjih panjskih končnic, tudi *Medvedjo svatbo*.

Maksim Gaspari je s svojo prikupnostjo in očarljivostjo ostal vse življenje ljudski oziroma vsaj pristržno poljuden ustvarjalec, tako da so njegovo delo pozneje vzporejali celo s t. i. narodnozabavno glasbo bratov Avsenikov, in se je v svoji široki popularnosti v opreki s strogimi umetnostnimi kritiki rad samozavestno tudi sam skliceval na popolno sprejetost pri ljudeh. Slovensko domačnost je opeval na strunah izsanjane idilike in ob vseh zgodovinskih okoliščinah obujal spomine na v bistvu varno človeško otroštvo, na zibelko pod oknom z nageljni in rožmarinom, nad katero ljubeznivo bdi skrbno ljubeča slovenska mati. Imel je izjemen smisel za izročilo, sprejeto iz zaklada prednikov, ki ljudem nostalgичno boža dušo, pa tudi za pravljico čarobnost, kar vse mu je dajalo izjemen čar, ki je očitno temeljil na njegovem osebnem značaju in ljubezni do folklore. Z vsem tem je bil med člani Akademije (od 1972) enkratna osebnost, v avstro-ogrski prestolnici izšolana, pomeščanjena, a kmečko samozavestna in samozadostna »ljudska« duša, ki je rojake vse življenje ogovarjala v duhu vesnanskega gesla »Iz naroda za narod«. Likovnim in motivnim izhodiščem, ki so povezovala mednarodno secesijo in narodopisno pa tudi kulturnozgodovinsko poudarjene slovenske motive (posebej se je posvečal upodabljanju Prešerna), je ostal zvest vse življenje, zato je postal živa narodova relikvija iz nikoli do kraja izzvenelih, v zasanjanem spominu obujenih časov. — MILČEK KOMELJ

Pavel Golia

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Nikolaj Pirnat, Pavel Golia, tuš, Ljubljana, Janez Pirnat, Arhiv Moderne galerije, Ljubljana.

»Blodni in nemirni« Pavel Golia (10. april 1887–13. avgust 1959; redni član SAZU od 1953) – tako se je sam predstavil v pesmi o lastnem pogrebu *Marche funèbre* – ostaja v slovenski zavesti živ predvsem kot hudomušen »kapitan dolge plovbe«, ironično lahkoten, a za človeško trpljenje dojemljiv pesnik in v mladinski dramatikki čarovniški tolažnik otroških src.

Že v otroštvu so ga doletele številne selitve, ker je mati z njimi želela otroke zaščititi pred epidemijo otroške bolezni, ki je razsajala v njegovem rodnem Trebnjem. (Po Golii se danes ponosno imenuje tamkajšnja knjižnica.) Med šolanjem v Novem mestu se zaradi živahnosti in najbrž tudi mladostne zaljubljenosti (njen plod je bil sonetni venec) ni najbolje obnesel; med opazovanjem korakanja vojakov po Glavnem trgu se je navdušil za vojaštvo in po opravljeni kadetnici v Karlovcu ga je usoda kot avstro-ogrskega častnika zanesla v Rusijo. Tam je kot slovanofil s celotnim bataljonom prestopil na rusko stran, se priključil oktobrski revoluciji in kot propagandist deloval za ustanovitev jugoslovanske države. Ker se je kot član srbskega »dobrovoljskega« korpusa v Odesi zavedel nevarnosti velikosrbske dominacije nad drugimi jugoslovanskimi narodi, je iz korpusa izstopil in obveljal za disidenta. 12. decembra 1917 je imel v imenu Jugoslovanov, živečih v Avstro-ogrski monarhiji, za avstro-ogrsko oblast »veleizdajniški« govor na mitingu v Kijevu, ki mu je predsedoval Masaryk, v štabu IV. Ukrajinske armije pa je postal šef kulturne sekcije kot propagandist za južne Slovane. Namenjeni so mu bili visok čin in funkcije v rdeči armadi, a si je premislil in se visoki vojaški karieri odpovedal ter se kot poklicni vojak s pesniško dušo po vojni raje posvetil svoji ljubezni dramatikki, nad katero se je navdušil že ob ogledu gledaliških iger v Novem mestu, Trstu in na Dunaju, kjer je videl prvo otroško predstavo, *Janka in Metko*; z njimi se mu je prikazal nov svet, najgloblje pa so ga po lastnem pričevanju pretresle mladinske igre, ki jih je gledal v Rusiji, kjer se je družil s hudožestveniki, in že tedaj je sklenil, da jih bo pisal tudi sam. Po vrnitvi v domovino je za vselej opustil politiko in bil med letoma 1922 in 1943 direktor ljubljanske Drame, vmes pa krajši čas tudi osiješkega in beograjskega gledališča. Nekatere igre je tudi režiral. V umetniških krogih je slovel po duhovitosti, a bil izjemno etičen, razumevajoč in sočuten do nesrečnežev, kar je značilno razvidno tudi iz njegove poezije, npr. iz pesmi o prostitutkah *Magdalene* ali o kroti, ter posebno iz vanjo zajetega protivojnega in socialnega čutenja.

Prvo zbirko je nameraval značilno nasloviti *Blodnje*, izdal pa je *Pesmi o zlatolaskah*, *Večerno pesmarico* in več kot desetletje za njima *Pesmi*. *Pesmi o zlatolaskah* ga razkrivajo kot nadaljevalca slovenske moderne; v njih žive še findesièclovski odmevi dekadence, tankočutno opevanje krhkosti in le-

pote, navzočnost erosa, a nič manjše zavedanje minljivosti. Muzikalna klaviatura njegovih verzov zveni iz pesmi *Roka* (žena pianistka Dana Kobler mu je zgodaj umrla in tega ni mogel nikoli preboleti). Njegova občutenja in življenjska spoznanja o ničevosti vsega so se mu utrinjala v lahkotnem izrazu, gibkem ritmu rimanih verzov, v katerih se zaveda človeške usode, lepote trenutkov in krutosti sveta – ob lapidarnem epitafu prijatelju Milanu Puglju neizprosnega dejstva, da »vsi pridemo na vrsto«. V pesmih je rad slikal tudi rodno dolensko pokrajino, od pesmi iz časa 2. svetovne vojne pa je znamenita *Balada o nesrečnem Vladimirju Kantetu*.

Med igrami za mladino je Golia najbolj zaslovel s *Petrčkovimi poslednjimi sanjami*, ki jih je sam štel za svoje najboljše delo, pa tudi s *Princeso in pastirčkom*, *Srcem igrack* ali *Triglavsko bajko* in *Ubogo Ančko*. V njih je – sočuten in usmiljen do revežev – otroško socialno bedo olajšal s sanjami. (»V sanjah-bajkah je življenje, / a v življenju sanj-bajk ni ...«) Otroška srca je v prikazih dobrega in zla ter s smislom za pravičnost in pravljíčnost očaral s pravljíčno *Sneguljčico*, po vojni pa je bila nadvse popularna njegova igra *Jurček*. Napisal je tudi satiro *Kulturna prireditel v Črni mlaki* in ljudsko žaloi gro *Bratomor na Metavi* ter prevajal za gledališče in še posebno za mladino, največ iz ruščine, nazadnje pa se je posvetil prepesnitvam ljudskih pesmi (*Gospod Baroda in druge ljudske pesmi*).

V obnašanju in pesnjenju je bil sproščen in galanten bohem, radoživ in razigran, zavedajoč se minljivosti vsega, in zato tudi sarkastičen in hudomušno ironičen, zazrt v omamo lepote, ki jo je častil, in zato je tudi življenjsko težo rad igrivo ovijal v vedrino in lahkotnost. V živem spominu sodobnikov je ostal kot energično prikupna osebnost, ki živi tudi v duhovitih anekdotah. Med akademiki ga je imel kot »Goljuško« trajno v zavesti na primer Tone Pavček, ki je rad pripovedoval, da ga je Golia naučil, kako je treba cviček piti »z andohtjo«, z njim sta prijateljela Josip Vidmar in Izidor Cankar, posebno pa je njegovo duhovitost ohranjal v spominu slikar France Mihelič, ki je živel s poezijo in pogosto navajal Golieve verze: »Nekoč smo bili v maju, / sedaj je vse pri kraju ...« V marsičem, posebno v viteški galantnosti in donkihotski slikovitosti, je bil soroden tudi slikarju Ivanu Vavpotiču, ki je pesnika narisal in čigar spominu je Golia ob smrti posvetil pesem.

Še ko je med dolenskimi rojaki praznoval 70-letnico, ga je najbolj zanimalo, kakšne so nagajivosti tedanje mladine, in je obujal spomine na prigo-de in vragolije iz svojega otroštva. Prav zaradi njih so ga starši, ki v zgle-dnost njegove prihodnosti niso zaupali, zaupali vojaški službi, ki naj bi ga zresnila in uredila; a se ji je pozneje odpovedal in se predal žaru gledališča, pravljíčne utvare, ki plemeniti in lajša realnost. Izhajal je iz ugledne meščanske rodbi-ne, njegovi bratje so dosegali na svojih področjih najvišje položaje, in eden od njih je ob pesnikovem jubileju o njem izjavil: »Na Pavla so v družini naj-manj računali, pa je dosegel največ med nami, dosegel je čast akademika.«

—MILČEK KOMELJ

Alojz Gradnik

Zg.: Leta 1925. Foto Wikipedia.

Sp.: Olaf Globočnik, Portret A. Gradnika, olje na platnu. Hrani SAZU.

Alojz Gradnik (3. avgust 1882–14. julij 1967) je bil ena najbolj monumentalnih slovenskih pesniških postav v času med obema vojnoma. Pojavil se je kot komet s *Padajočimi zvezdami* in poslej vztrajal na pesniškem nebu kot zvezdna stalnica, ki so jo, sicer kot njegov kontrast, primerjali le s pesnikom Otonom Župančičem.

Če je bil Župančič poet sonca in svetlobe, je Gradnik črpal iz najglobljih in najbolj skritih predelov človeške notranjosti in prisluškoval globinam srca, kot govori v pesmi *Srce poslušam*, v kateri upesnjuje stisko ustvarjalnega procesa: »Poslušam, čakam ... Vir hropeč grgra, / vre v globočinah, ali ne izvira, / na dan za žejo ust, in medlo hira / v temini tužni mojega srca.« Bil je pesnik dotlej v naši poeziji neizgovorjenih bolečin, temnega erosa in smrtne bližine; besede njegovih strastno predajajočih se žena se posmrtno oglašajo iz groba (*De profundis*); v svojih *Pismih* je ljubezensko hrepenenje vtisnil v usta do kraja predani ljubimki in v pesmi *Eros-tanatos* ljubezensko intenzivnost izenačil s smrtjo. S svojo melanholijo je Gradnik prevzel slikarja Božidarja Jakca, ki je njegova *Pisma* z besedilom vred vtisnil v mladostne lesoreze in umetnikovo mogočno obličje pozneje tudi večkrat portretiral, pesnik pa mu je posvetil sonet *Belo in črno*.

Gradnikova poezija je meditativna, prepojena z življenjsko težo in resignacijo. V njej izrečena življenjska spoznanja umetnika dojemajo človeško usodo kot zapisanost večnemu minevanju, ki človeka povezuje s predniki in potomci iz roda v rod, v hlepenju po življenju pa se vse izteka le v smrt, kjer se ljudje dokončno srečajo; v zorenju za smrt pa vendar vidi neznani smisel, zato si želi, da bi kot sadež odpadel zrel. Videti je kot v panteistično božjo vseprisotnost zaupajoč bogoiskatelj, hrepeneč po svetlobi večnih posmrtnih zvezd, kakršne so ga očarale na starokrščanskih mozaikih Gale Placidie v Raveni; vanje, proti nebu, pa je usmeril tudi svoje zlate lestve, kot se imenuje ena izmed njegovih pesniških zbirk. V njegovi poeziji živijo upanje, vera in ljubezen, a se vse izpolnjujejo šele v smrti, zato je njegova življenjska filozofija videti pesimistična, kar razlagajo v duhu filozofa Schopenhauerja.

Ob zazrtosti k zvezdam je pesnik ves ukoreninjen v zemljo in zavezan njenim zakonitostim in svojemu rodovnemu izročilu, kar je nazorno razvidno iz pesmi *Kmet govori Bogu*. Vrsta njegovih pesmi monumentalno slika trpko istrsko kamnito zemljo z robom morja, osli, ki monotono stopajo po kamniti poti, še posebej pa lepoto Goriških brd s topografsko poimenovanimi vasmimi, posebej pesnikove rodne Medane. Gradnik je z etnografsko zvestobo in celo žanrskim slikanjem prizorov, a hkratno monumentalnostjo, upesnil tamkajšnje enolično življenje, razpeto med delom in prazniki, svatbami in semnji. Zazrl pa se je tudi v zgodovino, med tolminske puntarje in

njihovo usodo. V dožu Gradenigu je zaslutil prednika Gradnika in Benečane presojal v luči njihovih zatiranj, osvajanj in izkoriščanj našega naravnega bogastva. Mogočno je upesnil tudi prihod Slovencev (*Zadnja straža*) in proslavljal zvestobo naši besedi, a v duhu jugoslovanskih teženj priznaval tudi jugoslovansko državo, ker je bil v znamenju časa oziroma tedanjih političnih razmer kot glasnik naše identitete razpet med oznanjanje slovenstva in jugoslovanstva. Ker je bil v stari Jugoslaviji sodnik apelacijskega sodišča, ki je po službeni dolžnosti sodil (sicer blago) tudi komunistom, je bil po vojni dolgo v nemilosti in je zato lahko postal – četudi že desetletja pravi svetilnik naše pesniške moči – akademik šele v zelo poznih letih (1962). Ob vsem svojem angažiranju, pesmih o vojni, prvi in drugi, pa je bil v osnovi predvsem pesnik intimne človeške notranjosti, do bolečine žgoče, srce razjedajoče ljubezni, temnih senc in svetlih samot, po katerih se imenuje njegova jubilejna antologija, ki jo je ob umetnikovi 50-letnici pripravil Josip Vidmar in v njej Gradnika opredelil kot izpovedni tip »nagonskega in podtalno prvinkega človeka«.

Tako kot z lastno poezijo je ustvarjalni Gradnik pred drugo svetovno vojno omamljal cele generacije tudi s prepesnitvami kitajske lirike, ki so pri nas postale pojem, nerazdružno povezan z Gradnikovim osebnim pesniškim izrazom. Prevajal je tudi italijanske, francoske in španske poete, med drugim Michelangelove sonete, pesmi Elizabete Barrett Browningove in Tagoreja, še posebno pa južnoslovanske pesnike, Mažuranića ali otroške pesmi Jovana Jovanovića Zmaja. Sam pa je za otroke izdal zbirko *Narobe svet*.

Gradnik se je počutil pesnika, ki je – sin matere furlanskega rodu in slovenskega očeta – začutil v sebi »kri favnov in asiškega berača / in Aretina in Giordana Bruna«, pa tudi »mračni srd Peruna, / upornost sužnja, krutost osvajača / in Črtomira kri in Bogomile«. Ob elementih iz narave, obrednih prvinah, nagrobnih svečah, pogrebem cvetju in ob krščanskem Bogu, na katerega se obrača, živijo v njegovi poeziji tudi redkejša usedline mitičnih podob, posebno findesièlovska postava koščenege brodnika Harona. V jedru njegove pesniške misli in čustvovanja pa dominira v pesnikovem dialogu s samim seboj ali pokojno ljubeznijo izražena eksistencialna samota in z njo povezana trpkost in temna melanholija. Njegovo pesniško dikcijo obvladuje renesančno italska besedna gradnja, ki ji je tuja župančičevska oblikovalna lahkotnost in je včasih videti celo robustna in okorna; zato pa jo priklepa k zemeljskim oziroma človeškim tlom njena v bolečinah in spominih nanje preizkušana človeška teža in pretresljiva človečnost, ki daje slutiti neizmerno globino in tehtnost, ker zaupa predvsem v vrednost ne lahkotne vedrine, marveč duševnih muk, v bridki kruh ust in grenkih solz. Prav to v posmrtnem zlitju izpolnjeno ljubezensko sporočilo je s svojo trpkostjo in čustveno prepričljivostjo pustilo močan pečat tudi pri nekdanjih pesnikovih številnih posnemovalcih. Po svojem izrazu je tako Gradnik izviren dedič klasične tradicije, pri nas posebej Prešerna, ki ga je občudoval, in z vsem tem za vselej živ klasik, vodnjak, ki svoj smoter pričakuje »samo v temi globočin«. —MILČEK KOMELJ

Anton Ingolič

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Borut Pečar, Anton Ingolič. Arhiv Moderne galerije, Ljubljana.

Anton Ingolič (5. januar 1907–11. marec 1992) se je pred vojno pojavil kot pisatelj, ki ga je ustvarjalno pritegnila predvsem kmečka in proletarska družbena resničnost. Osredotočil se je na življenje kolektivov, tako pripadnikov družbenih slojev kot poklicev, in skozi njihov prikaz plastično izoblikoval pogled na konkretne družbene razmere. Med pripravami za tako delo se je vselej temeljito seznanil z življenjem obravnavanih skupnosti in vsemi z njimi povezanimi dejstvi in okoliščinami. Vse je namreč temeljito preučil in izkustveno sam doživel ali preveril, podobno, kot je nekdanj počel Emil Zola. Ko je pisal o splavarjih, se jim je na poteh pridružil s ponarejeno splavarsko legitimacijo in se »do krvavih žuljev na dlaneh dajal s splavarskim lemezom (veslom)«; spoznal je tegobe slovenskogoriških viničarjev in zaživel med pohorskimi žagarji; preden je pisal o rudarjih, se je spustil v rudniške jaške, se po vojni v Bosni skupaj z brigadirji na delovišču oprijel lopate in samokolnice, med zbiranjem gradiva za knjigo *Človek na meji* je obiskal obmejne kraje in se pogovarjal z ljudmi ter veliko potoval že zato, da je lahko dodobra spoznal slovenske izseljence po Evropi in Ameriki.

Njegova dela temeljijo na fabuli, skozi zgodbe s številnimi osebnimi zapleti, še posebej erotičnimi, pa je takó obdelano življenje plastično ponazoril predvsem z živim smislom za realistično prepričevalnost. Njegovi romani in novele pa so ob vsej fabulativni razgibanosti in prikazih človeških usod v bistvu usmerjeni v socialna vprašanja, kakršna sicer zanimajo etnologe, ki danes vse pogosteje obravnavajo načine tudi sodobnega vsakdanjega življenja. V osnovi so zamišljeni kot prikazi največkrat trdega prebijanja skozi življenje, ki ga usmerja predvsem teža človeškega dela, pri prikazovanju t. i. preprostih ljudi in njihovega boja za eksistenco pa pisatelj z opisi dogajanj ter dejanj bolj kot skozi poglobljena razglabljanja osvetljuje tudi njihovo največkrat prvinsko preprosto psiho, ki jo vodijo tako preračunljivost kot strasti.

Pisatelj, doma iz Štajerske, se je sprva osredotočil na življenje v domačem okolišu, predvsem na Ptujskem polju in v Halozah, in je med drugim osvetlil življenje viničarjev (*Vinski vrh*) in v romanu *Lukarji* pridelovalcev in prodajalcev čebule, predvsem v luči njihovih napetih družbenih nasprotij, kakršna oživlja tudi povest *Soseska*, posebno med lastniki zemlje in revolucionarno razpoloženimi proletarci. (Ko je služboval na gimnaziji v Ptujju skupaj s slikarjem Francetom Miheličem, je ta z njim sodeloval kot ilustrator, Ingolič pa je pisal o slikarju in nastanku njegovega *Mrtvega kurenta*.) Ker je izšel iz mizarske družine, je s prav posebnim odnosom do lesa v »romanu preprostega človeka« Matevž Visočnik skozi usodo naslovnega junaka od njegovega bednega otroštva do smrti med prvo svetovno vojno prikazal razmere v mizarskih delavnicah, obnašanje mojstrov in delo ter tegobe

obrnih vajencev in pomočnikov, ob tem pa skozi junakovo vseživljenjsko strast do mizarjenja izpovedal tudi hvalnico umetnosti mizarstva in v vse to vpletel tudi žargonsko izrazoslovje in modrovanja, na primer o tem, kako je naše življenje podobno lesu in da je vsak oblanec tudi podoba človeka. Z lesom so povezani tudi njegovi *Splavarji*, iz zavzetega odnosa do dreves in gozdov pa je pozneje prirasel še roman o njihovem povojnem izsekavanju *Šumijo gozdovi domači*.

V dela po 2. svetovni vojni je pisatelj vključil tudi odslikavo povojnih družbenih razmer, podoba stavke že v romanu *Stavka*, v knjigi *Obračun* pa kaže na aroganco aktivistov, ki želijo v vasi mimo volje ljudi na plodni zemlji postaviti betonarno. Problem t. i. med vojno ukradenih otrok je ob tedaj razvpitem primeru dečka z dvema materama prikazal v mladinskem delu *Deček z dvema imenoma*, in nasploh včasih že kar reportažno razkrival značilnosti tedanjega življenja, posvečal pa se je tudi potopisom. Problematiko izseljenstva je obdelal predvsem v popularnih romanih *Kje ste, Lamutovi?*, *Nebo nad domačijo* in *Lastovka čez ocean*, izkušnje svojega profesorskega poklica pa je vtikal v dela za mladino, tako v hudomušen prikaz dijaških vragolij *Tajno društvo PGC* ali v knjižni uspešnici *Gimnazijka*. Poseben, že malone reportažen smisel pa je imel tudi za aktualne ali celo aktualistične družbene in moralne probleme povojne družbe ne le pri nas, saj ga je na osnovi pričevanj na potovanjih po Afriki in Evropi pritegnila tudi bridka usoda narodno in celo rasno mešanih zakonov.

V vseh takih nadvse mnogoštevilnih Ingoličevih delih zaživi poleg ljudi z njihovimi nravmi in izrazjem tudi konkreten geografski ambient, še posebno pisateljeva rodna Štajerska s Slovenskimi goricami, Pohorjem ter kraji ob Savi tja do hrvaškega Vukovarja, podobe življenja v njegovih pripovedih pa so danes pričevanje o že izginulem ali polpreteklem svetu in imajo ob vsej fabulativni fikciji z zvestim in nadrobnim slikanjem krajev in ljudi, opisi dela, ljubezni in sovraštva ter življenjskih navad in običajev, bivalnih ambientov, delovnih orodij in predvsem družbenih razmer pa tudi nekdanjih napetih nacionalnih razmerij med štajerskim slovenstvom in nemštvom tudi posebno etnološko in zgodovinsko vrednost. Z vsem tem je postal Ingolič pisateljski kronist, še zlasti v literaturi dotlej manj obravnavanih družbenih skupin. Največja novost in odkritje v njegovem delu je največkrat že sama obravnavana tematika, v ustvarjalnem prijemu pa predvsem opisujoča pripovedna izčrpnost, s katero se je loteval snovi ne le nagonsko eruptivno, marveč že kot pravcati družbeni zgodovinar. V tem duhu je bil s svojo pričevalnostno usmerjenostjo v zunanjo realnost in smislom za anekdotičnost v osnovi nadaljevalec realistov 19. stoletja, le da v bolj naturalističnem smislu in s sociološkim poudarkom, brez idealistične primesi, in že zato je bil v povojni družbi ob svojem naklonjenem zanimanju za njene aktualne pojave, sicer ob kritiških zadržkih zaradi premajhne psihološke poglobitve v posameznike, dovolj pozitivno sprejet, kar potrjuje tudi njegovo članstvo v SAZU (izredni član SAZU od 1976, redni od 1981). —MILČEK KOMELJ

Božidar Jakac

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Avtoportret, dat. 1944, visoka jedkanica, Ljubljana, avtor. Arhiv Moderne galerije, Ljubljana.

Slikar in pionir slovenske umetniške grafike Božidar Jakac (16. julij 1899–20. november 1989; redni član SAZU od 1949) je bil docela predan izražanju človeških občutenj, povezanih z doživljanjem kozmične narave. Kot celovita kulturna osebnost je v duhu izročila svojega duhovnega vzornika Riharda Jakopiča utelešal zavest o svečeniškem poslanstvu umetništva in umetnikov za slovenski narod in zato se je lahko vse življenje identificiral s Cankarjevim *Kurentom*. Ob tem pa je bil tudi uspešen pobudnik in organizator. V mladosti je leta 1920 še kot študent postavil prvo novomeško pokrajinsko razstavo, v zrelih letih pa je postal utemeljitelj in prvi rektor naše likovne akademije ter iniciator ljubljanskega mednarodnega grafičnega bienala, katerega ustanovitev je štel za svoj največji življenjski uspeh.

Potem ko se je v rodnem Novem mestu oprijel slikanja kot samouk, je v kaotičnem ozračju že pred prvo svetovno vojno pričel dozorevati v znamenju iskanj t. i. novomeške pomladi, zlasti v tesnem prijateljstvu s pesnikom Miranom Jarcem in Antonom Podbevškom. Ob njuni spodbudi je iz mračnih življenjskih okoliščin stremel za odrešenjem v ustvarjalnosti, ki jo je dojel kot najvišji življenjski smisel. Po končani vojni, katere grozote je izkusil, se je preroben prepustil novemu, čistejšemu življenju. Najprej ga je z zgodnjimi pasteli zaslutil v stiku z impresionistično osvetljeno lirično prosajno novomeško naravo, zatem pa je med študijem v Pragi, oprt na izročilo secesije, v viharinem zanosu čustvenega impulza dosegel nenaden risarski in grafični vzpon, ki še danes pomeni nepresegljiv prvi vrh naše grafične ustvarjalnosti.

Likovno je temeljil na svetlobni izraznosti kontrastov in energičnosti vzvalovanih linij, v katere je ustvarjalno pretil mehko dolensko pokrajino, sicer pa je razkrival duhovni nemir v zvrtničnosti dreves, neba in vznemirjene pokrajine ter v zlasti nočnih uličnih prizorih s hrepenečimi samotarji in melanholično hrepenečim človeštvom, odtujenosti med ljudmi v kavarnah, zamaknjenosti zaljubljenec ali poslušalcev na koncertih. V tako dojeti motiviki je razbiral tudi skrito simboliko, v goslaču in dirigentu ali svetlobi sonca npr. znanilce Boga stvarnika. Impulze iz takega findesièclovskega izročila je prerodil v poduhovljenem, čustveno vzvibriranem in ponekod munchovsko obarvanem znamenju zanosnega ekspresionizma, usmerjenega k dojetju harmonije, pri čemer se je navdihoval v poeziji in glasbi in težil k ustvarjalnemu sožitju umetnostnih zvrsti, kar je nakazal tudi v svojem mladostnem grafičnem »grbu«.

Po vrnitvi iz Prage se je postopoma umiril v duhu t. i. poetičnega realizma in se vse bolj posvečal pastelnemu upodabljanju dolenske, slovenske in tudi druge, posebno eksotične tunizijske in zamolklo zelene norveške pok-

rajine. Med vojno je bil osrednji kronist slovenskega partizanstva, po njej pa je, ob tem ko se je posvečal predvsem organizacijskim nalogam, nadaljeval z dotodanjim realizmom, v grafiki v starinsko nadihnjenih prefinjeno izrisanih »rembrandtovskih« jedkanih, dokler se ni po začetku petdesetih let usmeril v nov grafični ustvarjalni vrh. V primerjavi z bolj eruptivno mladostno grafiko je v preciznejši, že kar virtuosno obdelanih motivih izrazil slutnje minevanja (*Poslednje zvezde*) in kljubovalno težnjo po krčevitem vztrajanju, ki ga ponazarjajo zvrtničena drevesna debela ali trdoživa teranova trta; z zamišljenim pogledom, zazrtim v neznano, pa v nepregledni množici njegovih lastnih podob izstopa tedanji ksilogravurni avtoportret. Kot izrazit portretist se je vse bolj sistematično posvečal tudi prijateljskemu upodabljanju kulturnih ustvarjalcev, ki jih je ugledal v realistični prepričljivosti, a hkrati idealizirano poduhovljene. Ves čas sta ga pritegovali tudi knjižna ilustracija (že v mladosti je zasnoval lesorezno mapo Gradnikovih *Pisem*, kjer je v enovito grafično celoto povezal sliko in besedilo) in mala grafika, posebno ekslibrisi, po vojni pa se je s svojo preciznostjo izkazal tudi v predlogah za poštna znamke.

Jakac je bil nadvse pristrčna, v osnovi sangvinično živahna osebnost. Iz ljubezni do krajinskih lepot in znamenitosti ter iz zavesti o zgodovinski pričevalnosti oseb in dogajanj se je njegovemu čustvenemu impulzu nerazdružno pridruževal tudi dokumentaristični ustvarjalni vzgib. Ker je vse v življenju tudi dokumentiral (po njegovem obisku Amerike je Miran Jarc na osnovi slikarjevih pisem napisal knjigo *Odmevi rdeče zemlje*), je postal edinstven kronist časa, krajev in ljudi. A se je hkrati ves čas prepuščal nihanju občutij in trenutkov, zato temelji ustvarjalno najintenzivnejše jedro njegovega opusa na pogosto drobnih grafikah ter risbah in t. i. dnevniških skicah; v časovni naglici pa se je uspešno oprijel tudi fotografskega aparata in filmske kamere.

Jakac je bil izjemno plodovit, v človeško intimnost zazrt ustvarjalec, a hkrati kot nepogrešljiva družbeno dejavna osebnost ves čas v jedru kulturnih dogajanj. Njegov ljubljanski dom je bil srečevališče kulturnih obiskovalcev in umetnikov, pogosto tudi slovenskih izseljencev, ki so v široko popularnem Jakcu pogosto dojemali središče slovenstva. V umetnosti je najbolj cenil likovno dognanost in izrazno prepričljivost, njegovi mehki, tipično dolenski osebni naravi pa se je najbolj prilegala lirična, včasih nekoliko baročno dramatisirana pokrajinska vzvalovanost. Ob vsej melanholični resignaciji, ki ga je že v mladosti povezala s pesnikom Gradnikom, je bil hkrati trdoživ, za kar je bil hvaležen trpežni korenini istrskega porekla. Ob zavedanju preneglega minevanja je vse življenje blagrovil mladost, svoj povojni družbeni vpliv, ki ga je neformalno stopnjevalo prijateljstvo z državnim predsednikom Titom, pa je izkoriščal le v dobro slovenske umetnosti. Na njegov predlog je postal dopisni član SAZU norveški skladatelj Harald Saeverud, čigar poduhovljena mladostna upodobitev velja za Jakčev osrednji oljni portret. — MILČEK KOMELJ

Rihard Jakopič

Zg.: Foto M. Maleš. Arhiv SAZU.

Sp.: Avtoportret (ob 70-letnici), skica. Arhiv Moderne galerije, Ljubljana.

Ko je Rihard Jakopič (12. april 1869–21. april 1943) postal član Akademije znanosti in umetnosti takoj ob njeni ustanovitvi, je že dolgo veljal za nespornega prvaka slovenskega slikarstva, za umetnika, ki je v svojo ustvarjalno zasnovno dotlej najizvirneje vnesel slovenskega duha, in za našega odločilnega kulturnega načrtovalca. Bil je postavitelj prvega slovenskega likovnega razstavišča, Jakopičevega paviljona. Kot organizator je vneto oznanjal pomen ustvarjalnosti za naš narod in si prizadeval za njeno poznavanje in uveljavitev. Ob svoji 60-letnici je kot prvi med slovenskimi slikarji doživel reprezentativen jubilejni zbornik, umetnikova besedila so po mojstrovni smrti izšla v knjigi *Jakopič v besedi*, slikarjev sprejem v Akademijo pa je bil pozneje označen kar za njegovo dokončno vnebovzetje.

Tako zgodovinsko veljavo je Jakopič ohranil vse do danes, ko se po njem samoumevno imenuje tudi osrednja slovenska stanovska likovna nagrada. Že sodobniki so ga dojeli kot preroško arhetipsko stvarniško osebnost, impresionizem pa je pri nas sčasoma postal kar sinonim za resnično umetnost nasplah. Jakopičevo prepričanje, da se zares slovenska likovna umetnost pričenja šele z delom njegove generacije, katere duhovni vodja je bil, je sicer že zgodaj sprožilo kritična umetnostnozgodovinska razglabljanja; pozneje pa so zlasti duhovno tuji mu ali nedorasli preučevalci Jakopičev odnos do slovenstva ter občudujoč odnos do umetnika in impresionizma vse bolj razumevali predvsem kot mitiziran in so se pogledi slovenske umetnostne zgodovine prav ob njegovem delu poglobljali in soočali kot ob neuničljivem preizkusnem kamnu. A četudi je čas pokazal na velik umetniški pomen tudi poznejših, drugače usmerjenih generacij, Jakopiču to ni moglo odvzeti resnično vodilnega, prelomnega in osrednjega zgodovinskega položaja.

Potem ko je umetnik začel ustvarjati v duhu realizma v Ažbetovi šoli v Münchnu, je med razgledovanjem po impresionizmu ustvaril dela, v katerih prepoznavamo v primerjavi s francoskim impresionističnim slikarstvom mnogo večji lirizem. Ob tem kvečjemu tehničnem »zamudništvu« so pozneje v njih razbrali modernejši postimpresionističen oziroma simbolistično ubran izraz findesièclovskega občutja, poznejšo Jakopičevo umetnost po 1. svetovni vojni, v kateri se je umetnik prav ekstatično razmahnil, pa je že Izidor Cankar dojel kot barvni ekspresionizem, medtem ko so še pozneje razkrili v njegovem delu zametke informelsko obarvanega abstraktnega oziroma absolutnega slikarstva; hkrati pa so lahko slikarji, npr. akademik Mihelič, v njem dojemali z našo tradicijo povezanega modernega baročnega ustvarjalca.

Rihard Jakopič je bil v osnovi izrazit kolorist, ki se je izražal s pogosto muzikalno ubrano barvo, izrazito slikovito razkrojena pa je bila tudi nje-

gova valujoča, docela nekonstruktivna risba. Temelj njegovega razpoloženja in čustvene izraznosti je izhajal iz intimistično ponotranjene ubranosti svetlobno prežarjenih barvnih pojavov, povezanih z vse bolj intenzivno in vehementno gesto. Kot slikar svetlobe in z njo povezane življenjske energije je slikal sijóče utripajočo atmosfero in tudi sámo sonce, sprva v obliki intuitivnega divizionizma. Njegov motivni razpon se razporeja v časovno razmahnjene ciklične od portretov in zasanjanih žena med drevjem ali v meščanskih interierih prek ekstatičnih kopalcev in zvrtnične Save ter mistično razžarjenih panoram slovenske predalpske pokrajine do sakralnih motivov in tihožitij, pri čemer se mu zabrisani videz in lirična ubranost vse bolj poglobljata v malone rajsko ubrane duhovne sfere, prežete z močnim čustvovanjem, razpetim med liriko in viharnejšim zanosom, v kakršnem ga kot ustvarjalca razkriva tudi michelangelovski risarski avtoportret. Ob Jakopičevem največjem naročilu za poslikavo veže v mestnem stanovanjskem poslopju t. i. Meksike v Ljubljani je nastal cikel motivov z izgnanci, sejalcem in delavci, ki ga je umetnik prerajal v številnih slikovitih risbah in variacijah. Eksistencialni napon njegovega slikarstva posebej dominira v ekspresivno pretresljivem *Slepcu*. V starosti pa je kot biblijski očak meditiral o človeštvu in njegovih tegobah in je med slikanjem v duhovni atmosferi razblinjenega cvetja prisluškoval izzvenevanju in zamiranju življenja.

Umetnik je na vse v življenju in umetnosti gledal scela, z vidika večne životvorne dinamike, ter vse navdihneno izražal z enovitim zamahom, raztopljenim v sončni ali vse bolj duhovni luči, zato ni izrisoval detajlov, naravne oblike pa je pretapljal v življenjski utrip duhovne energije ter slike komponiral le z barvo in svetlobo. Bil je muzikalen slikarski pesnik in izrazito vizionarski mistik. Nemir in napon življenja je na njegovih figuralnih podobah razviden skozi baročno vznesene in ob vsej hipnosti večnostno arhetipske kretnje, v krajinskih slikah pa iz zagona razpenjenih rečnih valov in razbejlenih zemeljskih sipin ter žareče večerne svetlobe na zemeljskih obzorjih, v katerih je slutiti pozdrave onstranstva. Zato lahko v njegovem delu dojamemo tudi izraz panteizma, vsekakor pa je bil umetnik izrazit mistik tudi kot krajinar, in ne le v sakralnih motivih, prav tako pa tudi v podobah vsakdanjega dela na polju, ki jih biblijsko ožarja mistična svetloba, povezujoča sončni vir in zemeljskega človeka. Njegova onstransko prežarjena dela pa vse bolj prežemata poudarjena človečnost in usmiljenje do trpečega človeštva, posebej razvidna v baročno občutenem starostnem motivu Kristusa tolažnika.

Vsa Jakopičeva umetnost je težila h kozmičnemu stiku z božjim in izvirala iz duhovne privrženosti naravi ter ljubezni do življenja in ljudi. Umetnik je svoje resnične ustvarjalne vzornike vse bolj dojemal v najbolj poduhovljenih mojstrih preteklosti, naklonjeno pa je spremljal in podpiral tudi umetnike mlajših generacij. Njegova slikovita slikarska koncepcija je, podobno kot v literaturi t. i. prešernovska struktura, ostala v slovenskem slikarstvu v svojih usedlinah ponekod živa vse do danes. —MILČEK KOMELJ

Matija Jama

Zg.: V tridesetih letih 20. stoletja. Foto Wikipedia.

Sp.: Hinko Smrekar, Slikar Matija Jama. Ilustrirani Slovenec, leto VII, št. 21, 24. maja 1931, str. 8.

Matija Jama (4. januar 1872–4. april 1947) sodi med najbolj študijsko zavzete slovenske slikarje. Kot umetnik je bil docela predan čutno neposrednemu dojemu narave, kot jo je senzibilno dojemal z ustvarjalnimi očmi, njegova študioznost pa je izhajala iz metiersko doslednega empiričnega preverjanja doseženih likovnih učinkov, temeljčnega na natančnem preučevanju svetlobnih senzacij v osončeni naravi. V tem prizadevanju je ostal vse življenje oprt na izkušnje impresionizma in je tudi z napisano besedo oznanjal, da impresionizem, četudi ni končni cilj slikarstva, ostaja njegovo trajno izhodišče.

V izročilu deskriptivnega realizma je začel slikati krajinske in žanrske motive, npr. otroke med jedjo na hišnem pragu, branjevke pred ljubljanskim rotovžem ali orače, ko postoje ob večernem zvonjenju, slikal pa je tudi portrete, najizraziteje dendijevske galantnega ljubljanskega trgovca Leona Souvana. Slikal je prizore iz ljubljanske okolice in risal še historistično občutene vinjete ter dokumentarne prizore za *Dom in svet* in zatem v docela secesijskem findesièclovskem načinu z linearnimi vinjetami likovno opremil Cankarjevo knjigo *Ob zori*; kmalu pa se je približal impresionizmu, k čemur so pripomogli intenzivni stiki z Rihardom Jakopičem, in se z impresionističnimi dosežki postopoma srečeval med obiskovanji razstav po tujini.

Srednjo šolo je obiskoval v Ljubljani in Zagrebu, študiral je v Münchnu pri Ažbetu, ki mu zaradi svojega bohemstva ni bil toliko pri srcu kot našim drugim impresionistom. V času, ko so se ti družili v okolici Škofje Loke, pa je slikal ob Kolpi in v Obsotelju, v Beli krajini in na Hrvaškem. Tamkajšnja pokrajina ga je presvetlila s svojo lučjo, ki jo je »odkrival« tudi pesniku Otonu Župančiču. Potem ko se je poročil s holandsko slikarko iz Ažbetovega ateljeja, je v življenju do konca prve svetovne vojne neprestano potoval in bival v avstrijskem Obdonavju in na Holandskem, po vojni se je za kratek čas naselil v Beogradu, povsod pa je v prizorih iz narave skušal čim celoviteje ujeti učinke sončne svetlobe in toplote, a pri tem ohraniti čvrsto razvidno kompozicijo, kar je nazorno razvidno npr. iz slike *Hiše v snegu*. Za Jamo je bila že spočetka značilna t. i. mlečna svetloba, v kateri je zaznati pridih secesije, poleg prevladujočega rumenkasto osončenega zelenja pa ga je posebno pritegovalo slikanje zasnežene zimske pokrajine. Ob zaznavanju svetlobnih spreminjanj je skušal motivno celoto svetlobno izravnati v enotno ubran učinek, v katerem je ohranjen nosilni utrip naravnega življenja, zajetega v arhitektonsko trdnost motivnih elementov ali globinsko razsežnost krajinske panorame. Svoje likovne prijeme, posebno reliefno fakturo slikarske poteze, je prilagajal značilnostim motivike (npr. na sliki *Vrbe*), a jih je sčasoma vse bolj širokopotezno usklajal v že malone abstraktno učinkovito

likovno enovitost, med nadziranjem prepričljivosti njihovega »naravnega« učinkovanja pa je slike postopoma dopolnjeval, v njih včasih zaznaval utrujenost, a v najboljših ohranjal vso življenjsko svežino. V slike je skušal zajeti dih življenja, ki ga ni enačil le s trenutkom, marveč s trajnejšo obstojnostjo, ki pa se v barvno-svetlobnih efektih lahko nenehno spreminja.

Že v zgodnjih delih je povezoval figuralne prizore z naravo, pozneje pa je v krajino ob Kolpi zaradi na belini in rdečini tkaninskih vzorcev temelječega barvnega sijaja vse pogosteje vključeval tudi postave v tamkajšnjih ljudskih nošah, zato so take podobe, kot je presodil Rajko Ložar, naslikane »stalno v enem tonu, kakor narodna pesem«. V monumentalno nepremičnost je zajemal zbranost ljudi pri vsakdanjih opravilih, v enakomeren ritem pa je zajel tudi plesno gibanje, najlepše razvidno iz slike *Kolo*. Njegov monumentalno obarvani impresionizem je dosegel nedeljeno priznanje in klasično stopnjo v tridesetih letih, zato se je lahko pridružil Jakopiču v Akademiji že takoj ob njeni ustanovitvi. Slikal je tudi panorame Ljubljane, Bleda, ki ga je ne glede na simbolno motivno izročilo prav tako dojemal izrecno kot likovni problem, pa dolino Save ter Plitvička jezera, in v dojemanju zelenine dosegel ubranost, ki ji je France Stele prisodil že kar arkadični značaj. Vsestransko dognani so njegovi višinski pogledi na ljubljansko stolnico z Robbovim vodnjakom, v katerih živi preoblikovan spomin na velemestne poglede francoskih impresionistov. V zadnjih letih je slikal predvsem okolico spomladanske Rašice in se s sklenjenostjo poteze, s katero je sledil ritmu vejevja, približal sočasnemu barvnemu realizmu, ki mu je bilo bližje samo barvno skladje kot izrecneje sončna atmosfera. Same barve, posebno v prizorih vrtov bežigrajskega predmestja, je zlasti z razžarjeno rdečino ponekod intenziviral tudi v duhu svetlobno prežarjene ekspresije. Vendar so se mu take spremembe dogajale le v zelo blagih odtenkih, zamejenih z okviri njegovega temeljnega slikarskega nazora, temelječega na postamentu impresionističnega izročila.

Matija Jama je bil intimen, umirjeno ubran lirik, a v osnovi stvaren in premišljen. Vseskozi je bil v temelju zavezan materi naravi, njeni trdnosti in spremenljivim svetlobno-toplotnim učinkom, ki jih je znal s svojim občutljivim, do skrajnosti predanim svetlobnim dojemanjem narave toplo obuditi tudi sredi najtrše zime. V skladu s tem je bilo povezano z naravo in meditacijo tudi njegovo asketsko življenjsko naziranje, saj sta mu bila blizu budizem, ezoterika in vegetarijanstvo. Zato je ob vsej pedantnosti, po kateri je slovel, veljal tudi za velikega posebneža, zlasti pred prvo svetovno vojno za slikarskega Ahasverja, kot neomajen postimpresionistični plenerist pa je v živem stiku z naravo enako vztrajno »zasledoval« svetlobno življenje krajinskih motivov tudi še pozneje, ko si je poiskal motive pogosto kar s kolesom. Ob tem pa je vse življenje slikarsko »nadzoroval« tudi lastno strogostno obličje in nam v spomin nase zapustil celo vrsto avtoportretov. — MILČEK KOMELJ

Boris Kalin

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Boris Kalin, kip akad.
Rajka Nahtigala, stopnišče
SAZU.

Kiparstvo Borisa Kalina (24. junij 1905–22. maj 1975; redni član SAZU od 1953) je zazrto v proslavljanje lepote, ki jo je umetnik dojemal v organičnosti ženskega telesa in jo kot akademsko kultiviran dedič primorskega kamnoseškega izročila izjemno občutljivo učlovečeval v zlahtnosti kamna. A suveren oblikovalec je bil tudi v glini oziroma bronu. S kiparstvom se je srečal že pri srednješolskem profesorju, Kraševcu Alojzu Repiču, po diplomu na zagrebški akademiji pa je kiparsko deloval v kamnoseški delavnici Kunovar, ki je izdelovala nagrobne spomenike za ljubljanske Žale, in se verziral v klesanju nabožnih skulptur, posebno žalujočih figur in poduhovljenih angelov. Sicer pa je ustvarjal v duhu akademijskih vzornikov, posebno profesorja Kršinića, in tedanjih zlasti francoskih vzornikov v znamenju prerojenega, nadrobno razbremenjenega sintetiziranega realizma, in tako izoblikoval docela klasično občuteno kiparstvo, temelječe na zaupanju v popolno obrtno obvladanje metiera. Z dognanim znanjem je zmožel kiparskim telesom vdihniti organsko mehko, skozi katero se preliva živost, kakršno je znal vtisniti tudi v umirjen, od slehernega patosa odmaknjen fiziognomski izraz.

Svoj ideal je dojel v anatomski popolnosti in organskosti brezčasnih klasičnih ustvarjalcev, kar ga je usmerilo za vse življenje. V tem duhu je njegova estetika izhajala iz prizadevanj, katerih izvir simbolizira umetnikov odnos do antike in renesanse. Četudi je v dojemljivosti za življenjsko realnost lahko s kipom *Petnajstletna* zelo prepričljivo upodobil tudi krhko razpotegnjeno dozorevajočo deklico, se je najbolj razmahnil v občudovanju klasične lepote zrelejših, mehko usklajenih deklet in žena, ki jim je znal z anatomsko preštudiranimi, a naravnimi in umirjenimi držami in gibi med toaletto ali v spokojnem pričakovanju, brez atributov, kvečjemu s fragmentom odložene draperije, vdihniti tudi močne čustvene poudarke, na primer začudeno milino ob prebujanju, opojno zamaknjenost ali zamišljeno otožnost (*Jutro*).

S klesanjem takih do popolnosti izglajenih aktov je Kalin postal nepresegljiv mojster v brezhibni anatomski osnovi realističnih, a vendar idealiziranih, izrazito poetično uglašanih figur, pogosto z alegoričnim pridihom, ki so očitno zanj utelešale tudi sam pojem nesmrtnosti, trajnosti, četudi v minljivosti izbranega trenutka in značilnem pregibu telesnega položaja v cvetele lepote. V duhu klasične antike so nastale njegove kariatide, a kot sestavina arhitekturnih in naravnih ambientov, na primer na Brionih, dihajo tudi njegove bolj ležerno zleknjene in življenjsko konkretnije kopalke. Zlasti v precej bolj realistične moške bronaste postave pa je znal s patetično razgibanostjo ter večjo slikovitostjo vtisniti tudi močno življenjsko energičnost, dejavnost in odločnost (*Splavar*, *Moški akt*), a tudi v poudarjeno statiko zajeto zbranost, tako kot v celopostavni upodobitvi v enovit kamniti kubus

zajetega maršala Tita, ki je nekdam stala v slovenski ljudski skupščini. Vselej, tudi v najbolj liričnih zasnovah, pa je bil v osnovi organsko usklajen in monumentalen.

V izhodiščnem realizmu idealizirani so tudi Kalinovi portreti, posebej ženska doprsja, v katerih je ponekod zaslutiti reminiscence na antiko, tako kot tudi v portretu slikarja Slavka Pengova; med spomeniškiimi portreti izstopa s prepričljivo izraznostjo Primož Trubar v Celju; med portreti je ustvaril kamnito in bronasto poprsje prvega predsednika SAZU Rajka Nahtigala in akademikov Frana Ramovša, Franceta Kidriča, Milana Vidmarja in Josipa Plemlja, med poznejše celopostavne figuralne spomenike pa sodi novogoriški kip akademika Franceta Bevka.

Kalin je bil v letih po vojni tudi zaželen avtor številnih spomenikov NOB, med njimi slikovito mnogofiguralnega bronastega reliefa na grobnici narodnih herojev v Ljubljani, ki ne glede na razgibano motiviko v intimno ubranem frizu usklajeno obdaja antično oblikovani Mihevčev sarkofag. Med drugim je izoblikoval spomenik v Loški dolini in reliefno zasnovane prikaze iz zgodovine delavskega gibanja in partizanstva. Že v mladosti je v duhu ublaženih meštrovicévskih zgledov zasnoval tudi lirično, malone sakralno ubrano reliefno marmorno podobo *Materinstvo*, danes v vili Podrožnik, in pozneje nekaj reliefnih portretov, med njimi reprezentativno obličje maršala Tita. Med polnoplastičnimi spomeniki izstopa s svojo postavitvijo v naravi kamnita celopostavna podoba partizanskega stražarja, v napeti harmoniji gmot in obrisov pa v svoji heroični elegičnosti zveni z bolečino prepojena postava umirajočega talca v ljubljanski Gramozni jami. V harmonizirani dinamiki ali bolj statični ubranosti takih kipov ob vsem realizmu bolj kot sorealistični patos izstopa energična odločnost in psihološko utemeljena herojska kljubovalnost upodobljenecv, ki jo je umetnik vtisnil v kretnje in mimične izraze tudi v trpinčenju dostojanstvenih ter tragično heroičnih jetnikov, še posebno talcev. Kot mojster živalske anatomije se je izkazal tudi v upodobitvi konja, prav tako z reminiscencami na klasično antiko, v spomeniškem dinastičnem konjeniškem portretu jugoslovanskega kralja Aleksandra I., namenjenem za postavitev v Mariboru.

Boris Kalin je ostal vse življenje monumentalen klasik, umirjen in zadržan do novosti, a nikakor ne hladno tog akademist, ampak metiersko zanesljiv mojster, ki je bil zmožen izoblikovati človeško telo tako prepričljivo, da je lahko v njegovo anatomsko popolnost brez opaznejših oblikovnih deformacij vdihnil z njo do kraja usklajeno duševno razsežnost. Zaupajoč v popolno harmonijo telesa in duha, prav v duhu klasičnega antičnega izročila, je v najboljših delih, plastikah posameznih figur, predanih notranjemu občutju, ki ga ritmično izražajo njihove kretnje in obličja, prebujal kamen v utrip človeškega življenja, zamaknjenost hkrati umirjene in začudene zazrtosti v življenjsko polnost in srečo človeške eksistence, kakršno je sam najpopolneje doživljal v ljubečem stiku s počlovečenim kamnom, ko je njegovo marmorno trdoto s klesarskim božanjem spreminjal v mehko izglajeno, milo dehtečo žensko polt. —MILČEK KOMELJ

Zdenko Kalin

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Borut Pečar, Zdenko Kalin, tuš, Ljubljana, avtor. Arhiv Moderne galerije, Ljubljana.

Zdenko Kalin (11. april 1911–11. november 1990; izredni član SAZU od 1976, redni od 1981) je bil izrazit kiparski portretist in reprezentativen avtor javnih figuralnih spomenikov. Kot dosleden figuralik je motive, usmerjene v bistvu, usklajeval s stilizacijo gmot in pretehtanostjo razmerij, ker je skušal, kot je pred vojno sam pojasnil, »s čisto likovnimi sredstvi doseči umetnino brez vsakih zunanjih učinkov«, torej zamišljeno zgolj kot kiparsko formo. Njegova najprepoznavnejša osebna nagnjenost pa je težila k intimnemu učinku, poetični krhkosti, vedri zamišljenosti in lirizmu.

V portretih je s plastično celovitostjo zaobjel upodobljenčevo fiziognomijo in karakter in pri ženskih aktih poleg dekliške nežnosti mehko poudarjal tudi telesno bujnost; a je konkretno telesno gmotnost največkrat neopazno ovil s kopreno idealizma in svoje like povzdignil v izrazito humano obarvano brezčasnost. Pred vojno, ko se je v duhu sočasnega francoskega figuralnega kiparstva usmeril v povzemajoče zgoščen realizem, vselej brez odvečnih nadrobnosti, je izoblikoval moški akt, danes stoječ v parku dvorca Zemono, tudi z arhaičnim antičnim pridihom; kot motivno izjemo je, kot član Kluba neodvisnih, zazrt v francosko kulturo, sumarno modeliral plastičnega »galskega« petelina; še pod vtisom starejšega brata kiparja Borisa Kalina je v kamnito mehko, ki jo oživlja speven ritem, uskladal idealizirano podobo materinstva; nekatere poznejše portrete je stiliziral v duhu klasičnega antičnega oziroma renesančnega izročila (npr. *Marion*) ter izjemoma celo z egiptovskim pridihom (portret Vide Fakin); z monumentalno umirjenostjo in dostojanstvom pa je prežarjal tudi obličja nadnaravnih dimenzij, najprej spomeniško portretno glavo Simona Gregorčiča.

Zdenko Kalin je upodobil celo vrsto kulturnih osebnosti, med njimi večkrat v belem kamnu rafinirano izglajenega Otona Župančiča (eden od teh kipov je v lasti SAZU) in v bronu Alojza Gradnika, čigar masivno obličje je slikoviteje razbrazdal in s tem poudaril njegovo globinam prisluškujočo zbranost, tako kot še slikoviteje na živahnejšem portretu svojega očeta. V letih po vojni je izklesal ali modeliral več spomenikov NOB (skupaj s Karlom Putrihom spomenik na Urhu), v katerih je z motiviko trpljenja in snidenja ob koncu vojne skušal bolj kot patetično heroičnost poudariti elegično ubranost in veselo vznemirjeno življenjsko sproščenost ter se z intimno humano noto izmikal primežu socialističnega realizma. S še posebno subtilnostjo se je znal približati otroškim obličjem in postavam. V znamenitem *Pastirčku* iz ljubljanskega tivolskega parka je podobo krhkega otroštva preoblikoval v zasanjano pastoralo, postala pa je tudi zaščitni znak slovenske radiotelevizije. Hkrati krhkost in življenjsko bujnost je soočil v ženskih aktih, pri katerih se je z značilno stilizacijo oprl na figure slikarja Lucasa Cranacha, ki z

drobnim oprsem in razkošnimi boki združujejo elegantno pretanjenost in bujno skrivnosten eros; s sorodno stiliziranimi, le masivnejšimi postavami je naselil tudi »pilastre« portala na povojnem slovenskem parlamentu. Podobno stiliziranemu dekletu je dodal tudi kako srno in ga spremenil v Diano, sorodne figure z alegoričnim pridihom (npr. *Letne čase* v gradu Brdu pri Kranju) pa je izoblikoval tudi še za druga reprezentativna naročila.

Kalina so še posebej pritegnili vedri motivi otroških iger, otroški ples pa je vključil tudi v spomeniško plastiko pokopališkega vodnjaka na ljubljanskih Žalah, v soočenju z venenjem umirajočih v taborišču. V krhkih, višinsko razpotegnjenih, v medsebojna razmerja usklajenih otroških bitjih je ubranost kretenj in telesnih gibov ter položajev ritmično preoblikoval v gracilno sožitje linij, ki vključujejo kot organski del kompozicije tudi prazen vmesni prostor. Sproščeni motiv iger mu je postal tudi izhodišče za modernejše prijeme, usmerjene v harmoničen izraz ritmiziranih, ponekod že malone žičnato tankih obrisov, s katerimi je dosegel novo svežino, gibkost in eleganco. V težnji po reduciranju oblik in naraščajoči gibki stilizaciji je izvotlil celo telesni prostor drapiranih pokončnih figur in v mali plastiki modeliral njihovo prosto stoječo antropomorfno izoblikovano draperijo, razčlenjeno v poetičnih prelivih mehko ubranih, razgibano izgajenih gub, ki jo ponekod fantastično zaključujejo čebulaste rastlinske »glave«, kar daje takim zanj izjemnim delom malone nadrealističen pridih. V mali plastiki pa je dosegel portretni vrh v miniaturnih portretih umetniških kolegov, profesorjev z ljubljanske likovne akademije, med njimi akademikov Jakca, Miheliča in Stupice, v katerih je v izgajeno nosilno formo zgnetenih obličij le z nekaj hlastno odločnimi potezami prepričljivo vtisnil njihov docela prepoznavni fiziognomski karakter in v teh »monumentalnih« miniaturnih zapisih mojstrsko izpričal tudi duhovitost, kakršni se je moral v bolj reprezentativnih javnih delih – na primer pri spomeniški celopostavni upodobitvi Borisa Kidriča – zaradi upoštevanja volje naročnikov včasih povsem odreči.

Kalinov navdih je temeljil na slovesnem ali čustveno intimnejšem doživetju človeških postav in obličij z njihovo zasanjano in – zlasti v podobah partizanov – odločnejšo zazrtostjo ali z individualnejšim pečatom, ki mu je umetnik tako v bronu kot kamnu intuitivno priredil izraznost svojih raznolikih kiparskih sredstev: od še rodinovsko obarvane slikovitosti prek klasične izgajenosti do sodobnejših redukcijskih stilizacij, usmerjenih k polnoplastični čisti kiparski formi ter k dominaciji linijsko izrisujočega obrisa. V skladu z ljubeznivim osebnim človeškim značajem si je v značilni človeški umirjenosti najbolj prizadeval za ustvarjalno emanacijo blage človečnosti, prvinsko občutene elegance in nežne poezije večnega otroštva. —MILČEK KOMELJ

Mile Klopčič

Zg.: Avgusta 1978.

Sp.: Božo Kos, Mile Klopčič, tuš, Ljubljana, avtor. Arhiv Moderne galerije, Ljubljana.

Mile Klopčič (16. november 1905–19. marec 1984) je bil socialni pesnik zagatno brezupnega časa pred drugo svetovno vojno. V prvi, po izidu prepovedani, mladostni zbirki *Plamteči okovi*, napisani v glavnem v ječi in posvečeni spominu na Lenina, je z zanosno ekspresionističnim izrazom oznanjal revolucionarni upor in tudi sebe ugledal v nezadovoljni množici kot Spartaka; zanj značilnejšo in ustaljeno poetiko pa utelešajo bolj umirjeni verzi *Preprostih pesmi*.

Že njihovo poimenovanje kaže na preprostost, ki se nanaša tako na upešnjeno življenje kot pesniški izraz. Ta preprostost pa je do kraja zavestno premišljena, ker je pesnik upodobljene motive oziroma predmete z besedami jasno izklesal oziroma njihovo vsebino prikazal skozi nezapletene misli, ki bolj konstatirajo kot nakazujejo ali metaforično prikrivajo in so v svoji otipljivi preglednosti docela jasne, pomensko neposredne in učinkovite. In to ne le takrat, ko nam Klopčič spregovori neposredno skozi pogled in besedo otroka, ki se bralcu sam predstavi, tako kot sta nam svoje otroštvo predstavila sam pesnik ali izseljenka Mary, ali ko otrok spregovori v domači nalogi o kravi, pa ko se na sina revolucionarja obrača zaskrbljena mati v pismu ali se z bolj grobo deklarativnimi besedami razvname preizkušani rudar Drejčnik Andrej. Iz vseh teh pesmi govori sama trda družbena realnost proletarskega sveta, izrečena skozi obtožujoč pogled z njim nerazdružno povezanega ustvarjalca, »človeka množice«, ki se zaveda letargičnosti meščanske družbe in teže proletarskega življenja, ki lahko človeka potisne celo v brezup in blaznost. Podobno stvarno pa pesnik dojema tudi pomenljivost predmetov, ki mu s svojo pričujočnostjo učinkujejo kot živa bitja, tako kot rudarska svetilka ob rovu, čelada ali sekira. Tak svet, iz katerega je pesnik izhajal kot otrok izseljenega rudarja, je Klopčiča zaznamoval za vse življenje, zavest o bednem položaju delavstva pa mu je za vselej opredelila svetovni nazor.

Njegove vseskozi stvarne, predmetno poudarjene ali miselno izkristalizirane pesmi so naši najznačilnejši primeri t. i. poekspresionistične nove stvarnosti, ki je bila sicer posebej značilna za tedanje slikarstvo, v katerem razbiramo podobno motiviko in podobno strogo, že malone suhoparno razzumsko formo. Sicer pa mu je bil s trpko turobnim vzdušjem soroden tudi predvojni France Mihelič, zato so zbirko *Preproste pesmi* idealno pospremile njegove sočasne litografije. Najznačilnejša »ambientalna« pesem o takem trpnem stanju je poleg *Zapuščene kavarne* (njeni redki gostje »hvaležni bi bili za vsak prepih«) Klopčičeva *Deževna pomlad* (1934), v kateri je značilno zadušljivo vzdušje zajeto v statično podobo prozaične utesnjenosti in brezupa. S tem je postal Mile Klopčič avtentičen pesnik časa in njegove

družbene atmosfere, vsaj kot so jo doživljali proletarci. Med vojno je bila na zboru odposlancev slovenskega naroda v Kočevju uprizorjena njegova popularna partizanska enodejanka *Mati*, po vojni je s pesmijo pozdravil prihod Rdeče armade (v njej partizane poziva: »zberite se, bratje-borilci, na slavnostni zbor, / slavite, kar sta nam prinesla vaš boj in upor! / Ker glejte: / že prerokovani je svit po zemlji predragi razlit, / ki nanjo je véliki brat svoj brate prišel obiskat.«), a se je kmalu zatem s pesmijo *Obrekovalcem Jugoslavije* odzval na sovjetske informbirojevske napade. Njegove socialne pesmi, tudi otroške, ki so po vojni segle v šolske čitanke, pa so ponazoritev življenjsko trezne in lapidarne premišljenosti, ki se brani sentimenta in ji je rafinirani svet individualistične subjektivnosti docela tuj, zato so prototipski izraz vsakdanjega delavskega človeka in socialne teže njegovega sveta ter ponekod tudi pričevanje o slovenski izseljenski usodi. V svoji objektivnosti, ki govori sama zase, so pristen izraz umetnikove socialne angažiranosti, v tej luči pa je razumljivo, da je pesnik zavračal poduhovljeno poezijo metafizično obarvanih ekspresionistov, kar je posebej razvidno iz satiričnega *Recepta za pesnika*, v katerem mu ekspresionist med drugim svetuje: »Besed preprostih s ceste ne pobiraj«; »Petje politično je zoprno, nezaželeno. / Kdor s pesmijo podpira cilj, je nora reva.«

V 30. letih 20. stoletja je bil Mile Klopčič tajnik in nato upravnik Slovenske matice, od koder je poniknil v partizane, kjer je postal načelnik za kulturo SNOS; še preden je postal akademik (izredni član SAZU od 1978, redni od 1983), je bil pri SAZU znanstveni sodelavec in svetnik za slovenski jezik. Po vojni, a tudi že pred tem, je ustvarjalno deloval v glavnem le še kot prevajalec, posebno Puškina, Lermontova, Heineja, Gorkega, Majakovskega, Bloka in Brechta ter socialne kitajske lirike, torej še posebej svobodomiselno in revolucionarno usmerjenih ustvarjalcev, antologijski izbor njegovih prevodov tudi še drugih pesnikov pa je prinesla že knjiga *Divji grm*.

Mile Klopčič je svojo ustvarjalnost z živo zavestjo o proletarskem poreklu posvetil »kolektivnemu« človeku, svoja hrepenenja po lepem pa je povezal s hrepenenjem soljudi in se, tako kot drugi socialno usmerjeni vrstniki, raje kot poglobljal vase, nazorno vživljal v druge. Svoje dožemanje časa je izpovedoval skozi pričevanja zanj tipičnih družbeno potlačenih ljudi in z brezupom napolnjenih in zapuščenih ambientov; kot verziran pesnik in prepešnjevalec pa se je izražal tudi skozi vživetje v druge pesnike. Izvirna pesem se mu je po desetletjih za hip ponovno prebudila, ko je leta 1983 ponoči zaslišal prasket v lesu na tleh in to upesnil (*Pokljanje*), prav značilno za njegovo občutenje življenja, ki ga je dojemal v njegovi objektivnosti in s tem tudi v materiji oziroma predmetih, podobno, kot je doživljal razpokan les France Mihelič. Bil je v vseh pogledih premočrten in resnobno skromen ustvarjalec, ki ga je v življenju vodil za sočloveka razumevajoč in hkrati do sebe in drugih strog pogled, do kraja zazrt v trpka znamenja družbenih protislovij; njihovo razrešitev pa je (v bistvu utopično in iluzorno) videl v komunistični revoluciji. —MILČEK KOMELJ

Božidar Kos

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Naslovnica zgoščenke.

Skladatelj, pedagog in teoretik Božidar Kos (1934–2015) se uvršča med vodilne in posebno cenjene glasbene ustvarjalce v Avstraliji, na pacifiškem območju in širše v svetu. Iz jazzu zapisanega mladeniča in mladega moža se je razvil v pomembnega ustvarjalca povojnega modernizma.

Življenjsko pot je začel v rodnem Novem mestu, kjer je prejel prvo glasbeno izobrazbo. Kot izvajalec plesne glasbe, jazza in aranžer je ustanovil svoj ansambel, s katerim je – kot mi je pravil – gostoval po Evropi (predvsem v Nemčiji, Avstriji, Švici), dokler se ni 1965 ustalil v Avstraliji. Študij strojništva na željo staršev in še ekonomije v Ljubljani je tako opustil. Tudi v novi domovini si je eksistenco nekaj let ohranjal s svojim ansamblom. To je po življenjski odločitvi že šestintridesetletniku omogočilo ob igranju v nočnih klubih študij kompozicije na univerzi v Adelajdi. Ob prejemu diplome leta 1975 je bil imenovan za docenta na adelajdski visoki šoli in po enem letu za profesorja na tamkajšnji glasbeni fakulteti. S svojimi skladbami je hitro dosegal prve uspehe. Izpolnjeval se je pri Ligetiju, Kaglu, na tečajih v Darmstadtu in drugje. L. 1983 je prevzel vodenje kompozicijskega oddelka na glasbenem konservatoriju v Sydneyju, kjer je deloval do upokojitve 2002. Vmes je opravil študij za magistra glasbe (1988) in doktorja filozofije (1998; prim. intervju Jakoba Ježa 'Pogovor s slovenskim skladateljem Božidarjem Kosom, ki živi in dela v Avstraliji', *Rast* 68/2000, št. 2, 178). Kot zelo ugleden skladatelj je, kot mi je dejal sredi devetdesetih, od 1978 komponiral le še po naročilu (v prej navedenem intervjuju, str. 178, navaja leto 1988, kar bo očitno verodostojno). Predaval je v Darmstadtu, na Novi Zelandiji, Akademiji za glasbo v Ljubljani in drugje. Za svoje delo je prejel več uglednih nagrad, tako trikrat Sounds Australian National Critics' Award (1991 za najboljšo avstralsko orkestralno skladbo, tj. *Koncert za violino in orkester*). L. 2008 se je preselil v domovino, po njegovem pojasnilu zaradi smrti žene (2004), ki je bila hrvaškega rodu, in si v bližini hčerkinoga doma zgradil hišo (Sela pri Dobovi, Brežice). Tudi tu je dobival naročila za nove skladbe in je bil po dopisnem članstvu (2003) izvoljen za rednega člana SAZU (2009).

Nanj je imela sprva, kot se spominja, največji vpliv »evropska avantgarda šestdesetih in sedemdesetih let 20. stoletja« (v navedem intervjuju, str. 181–182). Vendar ga je dvoje stvari začelo »precej hitro motiti pri večini tako imenovane atonalne glasbe«, očitno utemeljeno. Pri prvi »pomanjkanje usmerjenosti«, se pravi, da je glasba »delovala statično«, kot bi bila v »zaprtim tridimenzionalnem prostoru«, pri drugi harmonična nedoločnost. Zato pravi, da je »razvil precej kompliciran, toda upam za uho logičen sistem harmonične, /.../ vertikalne organizacije zvokov«, tudi ob podpori asi-

metrične ritmike. Bil je to izviren prispevek k poznemu modernizmu, ki ga je utemeljil predvsem za izražanje z absolutno glasbo.

Čeprav ob kompozicijskotehnično zelo kompleksnem in zahtevnem sistemu – pojasnil ga je v svoji disertaciji –, je Kos izhajal iz prepričanja, da mora biti tehnika »skladatelju samo v pomoč, da ustvari to, kar mu narekuje njegova fantazija« (str. 174). To temeljno načelo je že zgodaj izpričal v klavirski skladbi *Odsevi* (1976, izvirno *Reflections*). Pripada razvojnemu toku evropskega modernizma in posebno bližini Boulezovega pointilizma, zato jo je avtor tega besedila kot razvojno in umetniško pomembno uvrstil v antologijo slovenske glasbe *Musica noster amor* (Maribor, Ljubljana 2000, 217–218, CD 10, angleška izdaja 2002). Pozneje mi je skladatelj potrdil, da je bil Boulez zanj edini sprejemljiv modernist, ker je združeval francoski smisel za zvočno barvo in nemški občutek za strukturo. Na mojo željo mi je 1996 poslal podrobno analizo kompozicijskih postopkov, ki zelo premišljeno in kompleksno temeljijo na celicah s tremi (in tudi štirimi in petimi) toni in na višji ravni na dvanajstttonskih vrstah – le ton c se v teh celicah ponavlja, vendar ob vsej tej »visoki matematiki« z odločilno in izrazito čustveno napetostjo.

Ta Kosova načela razodeva ves njegov opus, tako komorna kot orkestralna dela. V vsej njihovi vsebinski raznovrstnosti ni mogoče prezreti liričnega izraza, ki so ga, kot mi je dejal, prepoznali tudi avstralski kritiki. Sem uvrščamo *Godalni kvartet* (1982) z njegovo mehko in mikrotonalnim prelivanjem. In s poudarjeno ekspresivnostjo *Koncert za violino in orkester* (1986), ob izbruhih z ekspresivno liriko, in to ne zelo abstraktno in hermetično zaprto, kar je izvirni dosežek poznega modernizma. Hommage skladateljevemu jazzu izpričujejo orkestralni *Crosswinds* (1993), v primerjavi s klasičnim tonalnim jazzom atonalna celota za orkester in jazzovske soliste in s tem za njihovo zahtevno improviziranje. V ta čas sodijo sprva tudi komorne skladbe *Catena*, označene od 1 do 3 (1985, 1989, 2002), in *Evocations* (1994). *Fatamorgana* (2004) je prvo delo, nastalo po ženini smrti, s počasi odtekajočim časom, brez velike gestike z »vdanostjo v usodo« in melanholičnim podtonom. Skladatelj se je ženinemu spominu še posebej oddolžil s prvo *Simfonijo* (2005–2006), spet zelo ekspresivno in še romantizirano, z dolgimi linijami in najbrž notranjim programom ali doživljanjem. Starejša *Aurora Australis* (1997) je poklon njegovi drugi domovini z njenim polarnim sijem; temelji na kontrastih in se z nadihom opisujoče konkretnosti po svoje uvršča v območje poznega modernizma. Med zadnjima dvema simfonijama (2007–2008 in 2012) simbolizira prva med njima, s podnaslovom *Simfonija dveh kontinentov*, skladateljevo življenje med dvema domovinama. Ob odhodu v nekdanjo domovino je znova intimno programska ali vsaj občutenjska. S čvrstim izrazom izraža nemir, razgibanost, tudi dramatičnost pričakovanja ter še veselje ob vrnitvi in v drugem delu, že iz Slovenije, kontrastno lahnost, lirično presvetljenost spominov po triinštiridesetih letih gostoljublja v domovini odločilnih uspehov. —IVAN KLEMENČIČ

Gojmir Anton Kos

Zg.: Foto Wikipedia.

Sp.: Avtoportret, olje na platnu. Hrani SAZU.

Gojmir Anton Kos (24. januar 1896–22. maj 1970; redni član SAZU od 1949) je bil kot skrajno prefinjen ustvarjalec izrazit slikarski aristokrat. Slikal je iz izrazito estetske intuicije, a je hkrati vse na podobah nadziral, premišljeno estetsko aranžiral in si zavestno prizadeval tudi za želeni učinek sproščenosti, ki ga je ob poznejših, arhitektonsko komponiranih delih dosegal tudi z le na videz naključnimi posegi, kakršno je barvno škropljenje, s katerim je optično poživiljal kompaktneje nanese barvne ploskve.

Njegovo umetnost je obvladoval izrazit smisel za barvna skladja in za arhitektoniko, a je pri tem ostajala slikovita, in ne togo geometrizirana. Kot monumentalen kompozitor, arhitekt barv in razmerij, je vseskozi težil k usklajevanju notranjih napetosti in trenutnih nasprotij. Zato si je našel vzornike v mojstrih renesanse in ga je zaradi take klasičnosti cenil celo Izidor Cankar, ki sicer modernejši umetnosti ni bil zelo naklonjen. Pri tem je kot izrazito reflektirana osebnost iz intelektualne profesorske družine svojo umetnost tudi besedno pojasnjeval. Že v mladostnem besedilu *Mladim akademikom* nastajanja slike ni dojemal kot utelešenje vnaprejšnje ideje, marveč kot proces, usmerjen v sprotno dopolnjevanje, vzpostavljanje ubranosti oziroma popolnosti, ko en likovni element teži po drugem, dokler vsi skupaj ne zaživijo kot dinamična, a uravnotežena organska celota. Ideal, ki ga zasleduje, pa je pozneje označil kot monumentalni formalizem. V mladosti je značilno pisal o mojstru kompozicije Hodlerju, pozneje pa mu je s svojim estetskim usklajevanjem barvnih ploskev imponiral tudi Braque.

V njegovi sklenjeni, monumentalni obrisni liniji je sprva zaznati še odmeve secesije, v obrisih portretov pa mu taka črta učinkuje celo kot avra, ki podobam vdihuje skrivnostno simbolno razsežnost. Sicer pa se je vse bolj osredotočal na figuralne kompozicije in tihožitja, v katerih je izjemoma zaznati celo pridih kubizma. V vrsti širokopotezno komponiranih krajinskih slik je znal impresionistično trenutne svetlobne učinke, zlasti slepeče sončno-senčne kontraste, monumentalizirati v kristalizirano nepremičnost. V skladu s tem se je posvečal tudi oblikovanju plakatov oziroma grafičnemu oblikovanju, pa tudi premišljeno komponiranim mnogofiguralnim scenam.

Kot mojster pretehtane kompozicije je leta 1938 zmagal na banovinskem natečaju za zgodovinske slike z izbrano motiviko kmečkih uporov in ustoličenja na Gosposvetskem polju in poslej obveljal za našega osrednjega slikarja historičnih motivov, ki mu jih je naročala tudi povojna oblast (*Sestanek na Čebinah*, v vladni palači *Osvoboditev Ljubljane* in *Osvoboditev Primorja*). Bil je tudi reprezentativen portretist (pred vojno je upodobil akademika Finžgarja, po njej akademika Franceta Bevka ter med drugimi predsednike Slovenske matice: akademike Franceta Koblarja, Antona Me-

lika in Otona Župančiča), a je tudi v portrete vse bolj vnašal predvsem estetsko likovno usklajenost, zato ob vsej prepričljivosti vsaj toliko, če že ne bolj kot psihološko ekspresivno učinkujejo kot likovno komponirana, v popolno portretno prepoznavnost in monumentalno celovitost usmerjena »tihožitna« barvna skladja.

V letih po vojni se je Kos najbolj razživel v tihožitjih, ki jih je spreminjal v barvno ubrane likovne harmonije. Motive s predmeti in cveticami, pojmovane kot barvna in oblikovna izhodišča kompozicij, je vse bolj projiciral v ploskev ter jih postopoma reduciral zgolj v nosilce likovnih usklajanj, in tako dosegel mejo abstraktnosti, ki se mu je ni zdelo smiselno prestopiti. Njegove podobe so postale muzikalno ubrane arhitekture dopolnjujočih se, v estetsko celoto usklajenih barvnih likov, ponekod poživljenih tudi z razmreženimi šrafurami ali vzorčastimi ornamentami. Vanje je z doziranjem kromatsko-svetlobnih stopnjevanj vnašal brokatno zamolklost in kristalno zvenenje, zadržano dinamiko in slovesno ubranost, zlahkost dragocene draperije, jasen zven brušenega stekla ali krhkost cvetja in vse usklajal v barvito glasbene učinke, kot bi želel arhitektonsko urejeno, a živo utripajočo realnost dvigniti v sfero duha, posvečenega izrecno estetiki, zbrano zamaknjena v naslikano lepoto. Zato so njegove tihožitne podobe simfonične pesnitve, uglašene iz barvitosti navzven vsakdanjega, a v bistvu slovesno praznjega življenja.

Bodisi radoživo bodisi bolj elegično vsebino svojih kompozicij je umetnik izražal z malone reliefno pastoznostjo širokopotezno nanesenih in ponekod z risarskimi posegi poživljenih barv, ki učinkujejo s samo barvitostjo. Taje v svoji masivni otipljivosti videti reliefno snovna – prav v slikarskem »zidanju« z lopatico, značilnem že za njegovo predvojno slikarstvo, ki je po vojni postajalo vse bolj »emajlno«, je bil Kos posebno virtuozen in pri nas edinstven mojster; v svojem sijaju ali zamolklosti pa je njegova barvitost hkrati imaterialna, podobno kot arhitektonsko usklajena neulovljiva glasba.

S takim pojmovanjem umetnosti je bil Kos med našimi osrednjimi povojnimi umetniki izjemen, ker ni bil usmerjen predvsem v človeško razbolenost in eksistencialno tesnobo. Iz njegovega smisla za harmonijo in estetsko izbranega arhitektonskega pogleda, s katerim je širokopotezno preoblikoval vsakršno realnost ter povezoval figuralne sestavine v monumentalne kompozicije, temelječe na preiščeni kombinaciji in prežemanju osnovnih likov, nas nagovarja Slovencem največkrat tuja uglajenost in gosposkost. Vse to nam razkriva Kosa kot ustvarjalca, čigar renesančno grandiozna izhodišča po običajnih predpostavkah koreninijo v izročilu umetniku domačega Mediterana. Ob strogo graditeljsko tektonski monumentalnosti je barviti Kos tudi naš najizrazitejši slikarski hedonist, saj nam s svoje bogate in rafinirane palete kot z razkošnega slikarskega pladnja poklanja izrecno optično-muzikalno-arhitektonske užitke; a skuša pri tem kristalno zvenenje barv sublimirati v kar najbolj prefinjeno, če že ne tudi vzvišeno, izrecno v opojnost lepote usmerjeno popolnost. — MILČEK KOMELJ

Ciril Kosmač

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Božidar Jakac, Ciril Kosmač, *sepija kreda*, Ljubljana, avtor. Arhiv Moderne galerije, Ljubljana.

Pisatelj Ciril Kosmač se je rodil 28. septembra 1910 v Búkovici nad Slapom. Umrl je 28. januarja 1980 v Ljubljani. Njegova življenjska pot se vidi kot odbrana pointilistična podoba – pika pri piki. Šolal se je v Tolminu in Gorici. Zaradi sodelovanja v organizaciji TIGR je bil zaprt. Na prvem tržaškem procesu (zaradi mladosti) oproščen. Po pobegu v Slovenijo je od 1931 živel v Ljubljani. Od 1938 v Parizu. Nazadnje v Londonu – tam je delal na BBC. L. 1944 se je prebil v partizane. Med vojno in po njej je urejeval *Slovenskega poročevalca* in *Tovariša*. Član SAZU (od leta 1961).

Po vojni so v Baško grapo prišli snemat prvi slovenski film. In z njimi Kosmač, iz žepa so mu štrlele sekvence scenarija – suh, dolgih nog. Franciškan-ske sandale. Britanske kaki hlače do kolen. Srajca z žepkom, napihnjenim s cigaretami. Strmega čela (zaradi dveh plešnih záplat). Hodil je zibaje se. Kot zvečine hribovci. Duhovit. Pitoresken kramljavec. Dobesedno *lačen govorjenja*. Zanimalo ga je vse. Krog mize je obvladal vse. Njegova tehtnica je živahno nihala, ker je hotel hkrati poslušati – in govoriti.

Film naj bi se imenoval *V srcu Evrope*. Med montažo je obveljal naslov – *Na svoji zemlji* (prepir z Italijo: Razmejitev. Pariška konferenca. V Trstu in Gorici demonstracije.) Film je nastal po noveli *Očka Orel*, ki je pomnik Ciri-lovega očeta (Dachau, Mauthausen: oče Franc, Maistrov borec, organizator pomoči za partizane, je končal *s coklo po glavi in živ v krematorij*).

Nevsakdanje je Cirilu šlo z jeziki – francoskega se je naučil iz dveh besednjakov. V kavarni Union (kjer ga je v podstrešni čumnatni mrazilo): »Potreboval sem eno zimo večerov in poznih noči.« Od kod njegova nemščina (bral je Goetheja)? Angleščine si je nabral med vojno v Londonu. Kdaj se je učil slovenske slovnice? *Jaz? Nikoli! Vsi ti jezični zakoni pridejo vate z materinim mlekom. Ali pa – ne pridejo. Jah! Če jih že v materi ni.*

Rad je zažvéglal sago o begu pred Nemci, ki so drli v Pariz. (*Vidmar mi je oskrbel francosko štipendijo*). Na zboseni bicikelski kripi jo je ubral iz Marseillea. Povprek po Španiji. Do portugalskega morjá. Pa s poltovorno barka-čo v London. Kruh je služil pri monsignorju Kuharju, Prežihovem bratu na BBC – po dolgem času vendar slišal za partizane! In da so vsi slovenski kulturniki, z Župančičem vred, v OF. Se divje vpregal, da bi se ji pridružil. V zavezniškem konvoju. In k Italiji gor. Se sklenilo na Rogu, tam *nas je Vidmar izbiral za marš v Ljubljano*.

Nalomila ga je partija. Ni bil sumljiv le kot narodnjak, ki je deloval v Londonu ob članih emigrirane vlade, temveč deležen pozornosti zlasti kot predvojni prijatelj zamejskih izobražencev, čustveno rezistenčno razpoloženih, ideološko pa protikomunistično – na primer do urednika *Demokracije*, ugrabljenega kobariškega patriota Andreja (Slavka) Uršiča. Ciril se je, še iz

partizanstva, pogosto družil z generalom Petrom Stantétom - Skalo (ki je bil, kot general Lado Ambrožič, poveljnik IX. korpusa, v nemilosti).

Bil je primorsko strpen do režima, čeprav mu je ta natočil za golido žolča – preprosto: bal se je za domovino. Kmalu so ga deložirali iz uredništva osrednjih časopisov. Pribežal je k Idrijci. Se zabivakiral v samoto. Ob *Modrijanov* travnik. Pod *Dominov rob*. Sam. V opusteli očetov dom. Vlago v Cirilovih očeh sem prvič razločil, ko je pravil, kako se je na smrt bolna mama odpovedala zdravnikom, da bi on lahko študiral.

Za predsednika društva pisatelj je bil idealen. Sortable, rečejo Francozi o njem, ki ga lahko brez zadrege pošlješ v svet. Čeden. Družaben. Postaven (takšnega ohranja imenitni Jakčev portret). Svetovljanski. Ponosen na slovenstvo (kar eulenspiegelsko je čutil prednikov pepel na prsih).

Kosmaču je pisanje bilo grajska rabota. Branilo se mu je – ga pa hkrati pritegovalo. Ob tej dihotomiji sem ugibal: Gre za *kompleks pred besedo*, ki se v njej ni mogel šolsko mojstriti? Za primorsko spoštljivost do tako preskušenelega, zasmehovanega, v resnici pa velikega, *vsem povsem enakorednega* jezika? Ciril je primerjal – poliglotsko jih je znal. Pisatelj v njem se je spočernal iz drakulsko mračnih dni takratne holokavstne ogroženosti. Globoko iz človeške užaljenosti. Pisal je (za razloček od Franceta Bevka) močno počasi – en stavek na dan. *Srečen sem, če se mi utrne en dober stavek na teden*. Boris Fakin ga je obiskoval v emigrantski čumnati. Ga večkrat našel ob kupu zmečkanega papirja: *Ne gre! Saj pride – pa pride nepravo!*

V Kosmačevem opusu so zaznavni *nekakšni asociativni preliv*. V *Tantadruju* na primer je kar dovolj reminiscenc iz zbirke *Sreča in kruh* (1946). Recimo iz novele *Sreča*. Ali iz *Življenja in dela Venca Poviškaja*. Ali iz *Kruha* (1936), kjer se celo pojavi v *Okouinokou*, Okoli in okoli, izdelan kot veliko poznejši *Tantadruj* – Ta in ta drug, skratka: *Šuštarvlečedreto* (rojen 29. marca 1901) bi lahko nastopal v klasičnem ruskem romanu o *božjih otrocih*. Ciril ga je vzel za zunanji model. Po njem izrisal pojavo. Nekaj malega *filozofije*. Primešal pet, šest podobnih otročkov božjih. Na primer obsoškega (planšarskega) Skánkrča. Ali Ivanca spod Cimprčkovega roba nad Knežo. Ali – siromakcev ni manjkalo. Vaških revežev. Bebčkov. Med vojnama so krožili po deželi. Se zbirali na sèmnjih. Ljudi je pod Italijo izlužilo v *zamorsko bedo*. Vsaka šesta hiša je imela tako imenovanega *originala*. No, pa je prešlo (skrite solze je, skrito, prešteval angel varuh).

Nazadnje je Kosmač predvsem prevajal. Cirilovi prevodi so zvečine mojstrski. Steinbeckove *Polentarske police* bi bil vesel nič manj kot doktor Dobida. Bolj je v njem venela (ne ustvarjalna, marveč telesna) moč, huje je čutil nujno po vrvežu. Po zraku. Po svetlobi – pa nepričakovano zaslutil, kaj je že v njem. In kaj neusmiljeno prihaja nadenj: »Grem v leta, ko se mre!« — SAŠA VUGA

Lojze Kovačič

Zg.: Osebni arhiv Miriam Drev.

Sp.: Med branjem. Osebni arhiv Miriam Drev.

Lojze Kovačič (9. november 1928–1. maj 2004; izredni član SAZU od 1997, redni od 2003) sodi nedvomno med najpomembnejše slovenske pisatelje druge polovice dvajsetega stoletja in ne dvomim, da bo veljava njegovih knjig preživela tudi današnji čas. Njegova silovita avtobiografska proza je s svojim prodornim slogom odločilno zaznamovala dobo, v kateri smo živeli, s svojo izpovedno in oblikovalno močjo pa je prinesla v slovensko literarno umetnost izvirnost, ki je po mojem mnenju redka tudi v evropskem okviru. Njegova življenjska izkušnja, ki je izkušnja tujstva in individualizma, zmeraj znova izpostavljenega sovražnemu družbenemu okolju, se je prelila v umetniško pričevanje o posamezniku v času totalitarizmov in nacionalizmov, vsakovrstnih represij in omejitev. Lojze Kovačič svojega globokega nezadovoljstva z razmerami, v kakršnih mu je bilo dano živeti, kamorkoli se je obrnil, ni usmeril v umetniški družbenokritični angažma, njegova kritika je kvečjemu implicitna; skoraj vsa njegova literatura je usmerjena v opisovanje, refleksijo, razgrajevanje in ponovno sestavljanje posameznika, sebe, svojega življenja. In kakor je to na prvi pogled omejeno področje, je prav njegova proza pokazala, da je človek s svojo omejeno in posamično izkušnjo široko polje, čez katerega se premikajo prikazni družbenih sistemov, ki si ga skušajo z vsemi sredstvi, tudi nasilnimi, podrediti; tek njegovega življenja in mišljenja pa kanalizirati in človekovo bogato izvirnost ter raznovrstnost zelo pogosto kratko malo izničiti. Lojze Kovačič se je obrnil navznoter, k sebi, k svojim tavanjem in omahovanjem, k izkušnjam s sabo in drugimi ljudmi, vročičnim premišljevanjem o smislu obstoja, o erosu in smrti.

Na tej notranji točki sta se srečala življenje in umetnost, iz te točke je rasel impozantni opus življenjskih in hkrati literarnih fragmentov, ki so se sčasoma sestavljali v celoto, morda celo v eno samo knjigo o eni sami življenjski usodi in njenih spremljevalcih. Tu se »nesmiselna resničnost« sooča z ranljivo človeško eksistenco, ki bi želela v strašni dobi dvajsetega stoletja najprej preživeti, potem pa po možnosti živeti še s človeškim dostojanstvom in v skladu s temeljnimi vzgibi kulturnega bitja.

Zato knjige njegove proze – *Ljubljanske razglednice* (1954), *Deček in smrt* (1968), *Sporočilo v spanju* in *Resničnost* (1972), *Preseljevanja* (1974), *Pet fragmentov* (1981), *Prišleki I-III*, ki so izšli v dveh knjigah leta 1984 in 1985 z oznako *pripoved*, *Basel* (1989), ki je bila *tretji fragment* od načrtovanih, ne pa uresničenih petih, *Kristalni čas* (1990), *Zgodbe s panjskih končnic* (1993), *Vzemljohod* (1993) – prinašajo veliko poročilo o posamezniku v času nasilja ideologij, upor krhkega individualizma zoper njihovo barbarsko polaščevanje, hkrati pa umetniško intenzivno izpovedovanje. Njegovo pisanje je bila svojevrstna vivisekcija predvsem lastne življenjske izkušnje, v katero so

zvezana tudi življenja njegovih bližnjih. In to vivisekcijo je opravljal s takšno vztrajno prizadevnostjo in močjo, da bi zanjo že lahko uporabili izraz, ki ga uporabljajo Nemci – samomrcvarjenje (Selbsterfleischung). Z neusmiljenimi rezi je posegal v tkivo svoje duše in telesa; z razgrajevanjem svojega življenja, ki je pod njegovimi opisi razpadalo v detajle in se znova sestavljalo v velikanski mozaik njegovega in drugih življenj, je zrasla iz njegovih knjig globoka, temna podoba človeka, izgubljenega v kaosu zgodovine, a hkrati človeka, ki vztraja in je sposoben prenesti vse, kar se mu dogaja. V njegovem primeru prav s pomočjo pisanja.

Pisal je samo zato, kot je sam nekje rekel, »da [bi] izrazil svojo nesrečo« in »da bi kaosu našel formo.« To mu je uspelo. Tako dosledno in tako pretresljivo, kakor tega pred Lojzetom Kovačičem še ni napisal nihče v slovenski literaturi. In tako izvirno, da bi tudi v evropski za njegovo pisanje stežka našli ustrezno vzporednico. —DRAGO JANČAR

Kajetan Kovič

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Rudi Španzel, Kajetan Kovič, dat. 1974, olje, Ljubljana, Kajetan Kovič. Arhiv Moderne galerije, Ljubljana.

Kajetan Kovič (21. oktober 1931–7. november 2014; izredni član SAZU od 1991, redni od 1995) je bil kristalno jasen besedni cizeler podob, skozi katere se prebujajo s patino obarvana vzdušja, spomini na človeško otroštvo in spoznanja o življenjski usodi. V njegovi poeziji je izkristalizirana podoba življenja od rojstva do smrti in naprej, »onstran glasu«, slika brezpotij in poti, dežele živih, mrtvih, zaljubljenih in še nerojenih, pesnik v njej pa je bela ptica, ki ima »eno perut iz prihodnosti, eno iz domotožja«.

Nostalgicne poteze tišine in samote so Koviču zaživele že v zgodnjih pesmih. Iz njih vstajajo obrisi ubogih ljudi in se v neizhojeni belini svetijo pesnikove bele stopinje, ki jih sproti zasipava sneg in vrača v nedotaknjeno neznane sveta, iz česar se kaže občutje slehernikove izgubljenosti, ki pesnika vodi stran od povojnega optimističnega kolektizma: v brezpotje posameznih usod, ki jim je skupna le človeška nemoč. A pesnikovo duhovno kraljestvo je razprostrto v naravi, med zemljo in zvezdami. Vanj Kovič naseljuje svojo bolečino in skozenj vse bolj proslavlja življenjsko energijo, kar mu najpolneje zazveni iz bujno vitalističnih pesmi, naslovljenih po barvah. V znamenju ustvarjalne pomladi podoživlja dozorevanja dečka v samem sebi in bolečino rastočih deklic, prebujanje erosa pa mu vzkipi tudi v podobi živalskih in rastlinskih energij, v topotu bivolv, podivjanosti zelenine in celo v biblijskem erosu Oznanjenja.

Moderna civilizacija, v kateri je postal bog Veliki Stroj, se takemu umetniku, tujcu »v tem tujem stoletju«, izkazuje kot v bistvu tuja. Z njeno razčlovečeno atomiziranostjo se ustvarjalno spoprijema, tako da zida stavbo novega sveta, ki ga na novo ubeseduje v prostih verzih, kot bi pariral njegovi geometrizirani oglasnosti, a v resnici vse bolj beži od njega in spričo človeških protislovij psalmično blagruje »blaženo nerazumnost živali« ali si želi postati rastlina v zemlji. Bipolarna nasprotja sveta v želji po njegovi celovitosti spaja v enotnost elementov, v ogenjvodo, a se vedno znova in najbolj rodovitno iz njih zateka v mitično primarnost, v kateri dojemata večno prapodobo življenja. V mitične podobe so se mu spremenili tako liki zmagovitih bikov kot preganjanih živali in lovcev, projekcija življenja se mu je zgostila v antično obarvane idile ali svetopisemske podobe geneze in raja. Temu ustrezno je klasično riman ali bolj retorično biblijsko ali ritmično sproščen tudi pesnikov izraz, pogosto zajet v modernizirano formo, v svojem podobotvorju pa ostro izrisan, lapidaren in zaledenelo čist.

Kovičeve pesmi so v svoji umirjeni besedni izklesanosti pogosto docela statične, tako kot negibne slike v okvirih, a nabite z notranjo napetostjo. Življenje so vsrkale tudi iz prizorov ali prizorišč starih mest, napolnjenih s skrivnostno tišino in patiniranih z zelenim volkom, in ga spremenile v

bakroreze zgodovinskih osebnosti in dogajanj, v brezčasne podobe starih časov, iz katerih ljudje v snu strmijo kot na starinskih slikah z grajskih sten ali Mušičevih beneških vedut. Njihova temeljna vzdušja pesnik vtiskuje tudi v podobe letnih časov in jih naseljuje v daljne pokrajine in dežele, še zlasti sibirsko mrzle nekje na koncu sveta. Vse bolj pa se v njem od vsepovsod oglašaja in stopnjuje nostalgična trpkost, ki jo prinašajo življenjska spoznanja in modrost. V poezijo se mu prebujajo spomini na prednike, posebno na očeta, na vonj po starinski domačnosti z očetno hišo ter njenim omizjem, skoznje pa se vanje ostro zajedajo spraševanja o bogu in niču. Zato so vse take v osnovi čutne podobe, v katere pesnik priklicuje celo glasove, okuse in vonje, tudi izrazito eksistencialne, meditativne in filozofske, strmeče iz vizualne polnosti v prikrito neizpolnjenost človeške eksistence. Vse tako pesnikovo navzven statično življenje je do kraja usmerjeno navznoter in v edino pravi podobi razvidno iz njegovih pesniških zbirk, ki so se vrstile, vse dokler ni ostalo po Kovičevi nepričakovani boleznii tragično zajeto le še v njegov molčeči pogled.

Pesnik je tudi najbolj krhke pesmi izbrusil v vselej monumentalnih potezah; z negovanjem jasne forme in smisla za upesnjevanje podob oziroma predmetov pa se je »rokodelsko« lotil kot nekakšne metodološke pesniške verifikacije soneta tudi upesnjevanja pojmov in predmetov, razvrščenih v *Abecedarij*, in je svoje pesnjenje v tem duhu tudi racionalno komentiral. Oblast nad besedo, njenim skrivnostnim pomenom in zvokom, je izkazal tudi v prevodih, še zlasti Rilkeja, ki zvenijo tako kovičevsko, da so se včasih komu zazdeli že malone bolj rilkejevski kot izvirnik. Svoje temeljne vsebinske težnje pa je ubesedil tudi v pomembni prozi, tako ljubezensko hrepenenje kot rekonstrukcijo rodbinskih spominov na poti k prednikom (*Pot v Trento*) ali v življenjskih opažanjih oziroma meditacijah. Otrokom pa sta se najbolj prikupila popularna *Moj prijatelj Piki Jakob* in *Maček Muri*.

Kajetan Kovič je že za življenja obveljal za klasika slovenske besede. Zelo »klasičen« pa je bil tudi kot osebnost, zadržan in preiščel, tih in redkobeseden, vselej pretehtan, krhek, resen in umirjen. Svojo ustvarjalno strast, bolečine in iskanja je zmožal nadzirano ukrotiti v jasne, malone emblematične podobe na novo ustvarjenega sveta, v katerih je moč začutiti tudi tisto, kar je neupodobljivo in najbolj skrivnostno. Upesnjeval je daljne dežele, človeka kot drevo, razpeto med nebom in zemljo, bezgove grme in tihožitja, najbolj živo navzoča pa ostaja v pesniški zavesti s svojo Atlantido: *Južnim otokom*. Ta se lahko dvigne z oceanskega dna le pred duhovnimi očmi pesnikove ustvarjalne ladje. In tudi če ga v resnici sploh ni, za pesnika prav zaradi svoje skritosti neizpodbitno je, ker je simbol večnega hrepenenja, ki se mu cilj izmika, a mora umetnik vanj verjeti. Kovičev *Južni otok* je večnosten izraz pesniškega zaupanja v nevidno, ki nam daje življenjsko moč in vero v smisel, zajet v nedoumljivi lepoti, ki presega vse realno in vsakdanje. Kovič je z njim stremel po tem, kar je neulovljivo, po besedi, ki sega čez okvire pesniških slik: po nedosežnem in nemogočem. —MILČEK KOMELJ

Juš Kozak

Zg.: Foto Wikipedia.

Sp.: Božidar Jakac, Juš Kozak, dat. 1957, sepija kreda, Ljubljana, Vidojka Kozak. Arhiv Moderne galerije, Ljubljana.

Juš Kozak (26. junij 1892–29. avgust 1964; redni član SAZU od 1961) je v svoji zelo specifični, esejistično reflektivni in spominsko obarvani prozi najraje razglabljal o družbenih procesih ter človeških hrepenenjih in zablodah, skozi nje pa intenzivno razkrival tudi lastna življenjska iskanja.

Potem ko se je pred razpadom avstro-ogrske monarhije iz političnih razlogov zaradi »veleizdaje« znašel v zaporu, je pisal o svojih doživljanjih v ječi v romanu *Celica*, pretkanem s spominjanji na mladost, ki ga nadaljuje poznejša *Pavlihova kronika*. V *Celici* je med odkritosrčnim prikazovanjem skrajnostnih stanj, instinktov, spraševanjem vesti in slikanjem pretresljivih usod sojetnikov izpričeval predvsem težnje jetnikov po svobodi. Že iz nje sta razvidni dediščina umetnikove mladosti v ljubljanskem predmestju Šentpetru s pogledi proti Ljubljanskemu polju in Kozakovo dozorevanje v času, ko so dekleta »nosila v cerkev namesto mašnih knjig Župančičevo *Čez plan*«. O tedanjih idealih svoje generacije, zaupajoče v izročilo moderne, še posebej Ivana Cankarja, je v knjigi izpovedal: »Kultura in umetnost sta nam bili najvišji izraz življenja in edino merilo narodove bodočnosti.« Kot posledica poznejših zaporov med drugo svetovno vojno, ki jo je preživel v internaciji in partizanih, pa je nastal njegov drugi »jetniški« roman *Lesena žlica*.

Okolje in prebivalce svojega predmestnega otroštva je pisatelj v 20. letih 20. stoletja izoblikoval v romanu *Šentpeter*. Strastne osebnosti v njem, ki jih žene presilna kri, »da ne poznajo meja, kadar zavre v njih«, so se ga ustvarjalno oklenile z vso svojo krčevitostjo, njihov notranji napon pa je ob vsej epskosti dramatično izrazil še z ekspresionističnimi prijemi. Prav ti intenzivno oživljajo tudi povest *Beli macesen*, v kateri je tematiki nekdanjih ljudskih planinskih povesti energično vtisnil eksistencialno razsežnost, saj je v gorah v ekstatičnih trenutkih svoje mladosti tudi sam spoznal mistično stanje, ko se je lahko »v bežni sekundi« »strnil v celoto« s kozmosom ali, kot beremo še pozneje, izkusil »grozo lepote« oziroma »lepoto večne samote«. Še v ekspresionistično tipizirano podobo tamkajšnjih ljudi je vcepil predvsem strast po svobodi, ki naj bi jo človeku omogočalo le prvinsko življenje v divji naravi zunaj družbenih konvencij.

Vsa Kozakova umetnost je bila od vsega začetka usmerjena k umetnikovemu iskanju samega sebe, resnice in svobode, tako osebne kot družbene, pri čemer dobivajo njegove ječe že kar simbolno razsežnost. (»Ne orožje, vera jetnika koplje nasilju grob. Ječa ni mučenišтво, skozi zamrežene line vihrajo bojni prapori zmagoviti ideji za človeške pravice.«) Doba Kozakovih mladostnih razmišljanj in iskanj pa se skozi panoramsko razgledovanje po zgodovini in umetnosti najbolj nazorno in živahno zrcali v njegovih esejih *Blodnje* (za neznanim in za lepoto).

Ne le iz *Šentpetra*, tudi iz spominskih segmentov številnih drugih del je jasno razvidna umetnikova tesna privrženost rodnemu okolju, zato je Juš Kozak obveljal kar za osrednjega pisatelja Ljubljane. Njegove predstavitve njenih predvojnih ljudi v značilnih ambientih, npr. krčmah oziroma »akvarijih«, pa so psihološke projekcije družbeno utemeljenih človeških usod, iskanj in obsesij. Pritegovali so ga zlasti izjemni, četudi navzven minorni brezuspešni ljudje, dosledno zavezani svojim hrepenenjem, pa naj gre za erotične ali družbene ideale, med ustvarjalci tudi gledališčniki in posebneži, kakršen je bil slikar Ferdo Vesel, ki večkrat pričevalno zažari iz njegovih del. Take prikaze, v katerih pisatelj gleda upodobljencem pod povrhnjico, kot bi jim snemal z obličij krinke, je umetnik označil za *Maske*, njegove upodobitve ljudi pa so označevane kot portreti, tako npr. v knjigi izbranih del. Ob tem so Kozakova dela pogosto tudi nekakšna esejistično pripovedovana družbena kronika celotnega nemirnega 20. stoletja. Dramatični čas med drugo svetovno vojno in mučno desetletje po njej nazorno upodablja npr. roman *Gašper Osat*, v katerem so skozi oris strastnega, idejno premočrtnega partizana in partijskega aktivista, sovražnega odnosa kmetov do prisilnih povojnih družbenih ukrepov in usodo pobeglega domobranca premočrtno naslikane takratne zagatne razmere na Dolenjskem. Utripanje povojne Ljubljane pa Kozak mozaično prikazuje v *Baladi o ulici* v neenakih kiticah, v kateri, z vmesnimi posegi v preteklost, s poslušom za težave in hrepenenja ljudi pričuje o življenju prebivalcev pod ljubljanskim Rožnikom, iz katerega se jasno razkrivajo dileme časa pa tudi osebne metamorfoze in povojna razočaranja nekdanjih partizanov, pri tem pa lirično občuteno slika tudi tamkajšnjo naravo.

Kozakova dela so hkrati psihološki in zgodovinski romani in eseji, spominske refleksije in osebne izpovedi s poetičnimi pasażami, pa tudi duhovni in resnični potopisi, tako kot družbenopričevanjska knjiga *Za prekmurskimi kolniki*. Zato so največkrat svojevrstni hibridi in v bistvu predvsem esejistične pripovedi, kot jih je žanrsko opredelil že akademik Janko Kos. Vse take človeško in družbeno zapleteno resnico razkrivajoče portretne »maske« so kot svojevrstna sinteza novele in eseja avtentično usklajene s pisateljevo izrazito meditativno naravo, raznorodno v njeni kompleksnosti, zato so njegova dela v marsičem avtoportretna. Umetnik je bil pred vojno prijateljski somišljenik Miroslava Krleže, tajnik Slovenske matice in urednik svobodomiselnega *Ljubljanskega zvona* in po vojni revije *Novi svet*. Kot publicist je v njej širil zaupanje v družbeni prerod, v vzklije semen oktobrske revolucije, in kritiziral »usedline starega sveta«, vendar njegova osrednja umetniška dela niso ideološko tendenciozna. V njih se skozi usta in ravnanja njegovih ljudi soočajo obstoječe ideje in življenjska spraševanja, sicer nebojeviti umetnik pa je kot nekdanji prepородovec in izrazito humanističen glasnik večne človeške težnje po svobodi svoj idejni impetus v izhodišču doumel takole: »Usoda mi je ukazovala, da se uvrstim med vojščake za idejo svobode, ki je najjačji izraz narodove volje ter prebujenje njegove etične in moralne zavesti.« — MILČEK KOMELJ

Marjan Kozina

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Zdenko Kalin, Marjan Kozina, 1973, bron, Ljubljana, avtor. Arhiv Moderne galerije, Ljubljana.

Kot skladatelj tradicije je Marjan Kozina (1907–1966) izpričal izvirnost in svojevrstno življenjsko vitalnost, s čimer si je v slovenski glasbi pridobil mesto upoštevanja vrednega ustvarjalca.

Živel je v času velikih preizkušenj, v katerem je bil s kompozicijsko usmerjenostjo in političnim prepričanjem blizu povojni oblasti. Bil ji je očitno potreben, zato mu je po vojni omogočila kariero, čeprav kaže, da je bil pozneje razočaran in kritičen do nje. Široko razgledan in ne brez značilne iskrivosti duha je glasbene osnove dobil v gimnazijskem Novem mestu pri skladatelju Ignaciju Hladniku. Študiral je na ljubljanskem konservatoriju, na Dunaju pri Josephu Marxu (1939–1940) in na mojstrski šoli praškega konservatorija pri Josefu Suku, nekakšnem svojem vzorniku. Dirigiranje je končal pri Nikolaju Malku z javnim nastopom s Češko filharmonijo. V Mariboru je začel kot dirigent zbora in orkestra Glasbene matice ter direktor njene šole (1934–1939). Poučeval je na glasbeni akademiji v Beogradu (1940–1943, 1945–1947), vmes je bil kulturno in glasbeno dejaven v partizanih. Nadaljeval je kot upravnik novoustanovljene Slovenske filharmonije (1948–1950) in profesor na Akademiji za glasbo vse do upokojitve (1950–1960). Za rednega člana Slovenske akademije znanosti in umetnosti je bil izvoljen 1953.

V svojem sicer ne velikem opusu ne velja za zahtevnega, težko dostopnega skladatelja. Prizadeval si je k razumljivosti tonalne govorice in se živo odzival z neposrednim, prvinskim čustvovanjem, ki ga je izrazil v dognani obliki, zato je postal širše sprejemljiv in priljubljen. Slogovno je koreninil predvsem v novi romantiki z realističnimi in naturalističnimi sestavinami, kar pomeni, da je sprejeto izhodišče zlasti harmonsko nekoliko posodobil. Čeprav se je torej izrazno oziral nazaj, je nove vsebine osmisli s pristnim in iskrenim doživetjem, s tisto ustvarjalno iskro, s katero jim je vdihnil življenje in omogočil preživetje. To velja še predvsem za opero *Ekvinokcij*, ki jo je dokončal v letih med drugo vojno (1940–1943) in s katero je ustvaril eno najtehtnejših slovenskih del te vrste. Iz časa kmalu po vojni ga značilno predstavljajo štiri simfonične pesnitve z obravnavo vojnega obdobja, zatem povezane v *Simfonijo* (1946–1949). Med njimi izstopa s svojo muzikalno živostjo in zanosom scherzo *Bela krajina* (1946), Kozinovo najpopularnejše simfonično delo, v katerem je s poetičnim in idealiziranim pogledom upodobil idilo sredi vojnih strahot, kot jo je sam neposredno, iskreno doživel, in kar je oblast sprejela za svoje legitimiranje.

Ker se kompozicijsko ni prilagajal zahtevam ideološkega časa, teče od medvojne *Ekvinokcija* do povojne *Simfonije* ista naravna pot, spreminja se le tematika. Prav ta je bila oblasti potrebna, zato se je je pollaščala, kot se je polastila slovenskega naroda. Vendar se sprašujemo – ali ni tudi skladatelj

sam stal tedanji stvarnosti preblizu, premalo kritično? Ali se je, ko je umetniško iskreno, brez ideoloških konotacij v svojih simfoničnih in vokalnih delih, doživel optimizem pričakovanja svobode slovenskega naroda in napovedano pravičnejšo družbo, zavedal pravih ciljev komunističnega vodstva z revolucijo in iz nje izšlo totalitarno državo? Se je zavedal, da sodelovanje s totalitarizmom tega omogoča, mu daje legitimnost? Sodeč po polemiki pisca teh vrstic s skladateljevim sinom Juretom Kozino (nastali ob besedilu v zborniku in razstavi *Temna stran meseca*, Ljubljana 1998; gl. *Delo*, 4. julija in odgovor 8. avgusta 1998) vsekakor ne gre dvomiti, tudi s sinovim pojasnilom, o skladateljevem povojnem razočaranju. Povezano je bilo s potrebo po pogovorih s prijateljem Edvardom Kocbekom v času, ko je postalo druženje z njim tvegano. Sklepamo lahko, da je bil Kozina naiven, kot še marsikdo, in prav to je v njegovi glasbi moglo presežati zamejenost časa. Kozinovo izvorno človeško »naivnost«, izviren pogled na svet, je imel tudi avtor tega besedila možnost neposredno spoznati. Intervju o svoji glasbeni dejavnosti pri partizanih je skladatelj začel nenavadno, tem bolj za čas sredi 60. let, namreč z Jezusom Kristusom kot veliko vrednoto. Marjan Kozina je bil očitno širok in tudi, po besedah skladatelja Janeza Matičiča, blag človek, se pravi dober, nikomur nevaren. Se je pozneje po opoju zmagovalcev čutil izdanega v svojih umetniških prizadevanjih?

Tehtnost opere *Ekvinokcij* nadaljujejo povsem naravno samospevi. Večidel v vojnem času nastali veljajo za partizanske, a bi lahko nastali v povsem drugem, denimo meščanskem okolju. Tako se v zbirki *Iz težkih dni* za glas in orkester na Borova besedila soočamo s čisto umetnostjo brez partijske propagande, ki ji je zbirka s svojim pesimizmom kvečjemu nasprotna. Vrh dosega v dramatični baladi *Srečanje*, ki je soočenje z mrtvo ljubo, z njeno razbito lobanjo, kjer najde skladatelj tako pretresljive poudarke na besede »kje je jasnina oči«, na vse te pesnikove besede bolečine in tolažbe, seveda prežet s svojim romantičnim lepotnim kanonom.

Čeprav je Kozina pozneje segel tudi na področje pisane besede o glasbi z glasbenimi esei in knjižnimi izdajami (*ABC glasbe*, 1957, *Svet operne glasbe*, 1962) ter s svojo duhovitostjo in dovtipnostjo tudi širše do poljudnejše publicistike, je ostal zvest ustvarjanju, katerega vrh je dosegel med vojno in takoj po njej, ob povedanem denimo še s filmsko glasbo, dokler mu resna bolezen ni začela omejevati ustvarjalnih moči. Svojevrsten že poznejši poskus predstavlja simfonična pesnitev *Davnina* (1959), s podnaslovom v partituri »I. del cikla 'Novo mesto'«. Njegov učenec Lojze Lebič se spominja, da je imel po zgledu čeških skladateljev, kot je Smetana, v načrtu več simfoničnih pesnitev, posvečenih svoji ožji domovini. Napovedal jih je kot petdelni cikel z naslovi *Davnina*, *Gorjanci*, *Kapitelj* (v Novem mestu), *Zelena voda* (reka Krka) in *Gora, ki paje* (Trška gora, kjer je imel skladatelj zidanico in kjer je najraje živel in ustvarjal), ki ga po nekaj skicah ni mogel več uresničiti.

—IVAN KLEMENČIČ

Miško Kranjec

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Avgust Bucik, Miško Kranjec, dat. 1939, lavirana risba, Ljubljana, Josip Vidmar. Arhiv Moderne galerije, Ljubljana.

Miško Kranjec (15. september 1908–8. junij 1983; redni član SAZU od 1953) je postal pisateljsko odkritje in pojem že pred 2. svetovno vojno. V času, ko so se v slovenski literaturi in slikarstvu v duhu obujenega regionalizma uveljavljale s svojimi značilnimi potezami posamezne slovenske pokrajine, je v našo književnost vpeljal podobo Prekmurja in se odmevno predstavil kot njegov utelešeni genius loci. Njegova čustveno razprostranjena pisateljska pokrajina je zaobjela panonsko ravnino in pisatelj je znal, »ves zakopan« v svoje »poljansko močvirje«, nadvse občutljivo izraziti njeno »mehkobo otožnost«, lirično melanholijo in »močvirska nebesa«. V krajinski monotonosti je dojel poetično lepoto in celo pravicato idiliko, pri čemer je v času socialne stiske ob usodah njenih proletarskih ljudi, pastirjev in kmetov brez lastne zemlje, obrtnikov, sezonskih delavcev in izseljencev, pa tudi židovskih trgovcev in »plebanušev«, kot glasnik upanja v boljše življenje in socialno pravičnost vanjo zajel tudi neugasno hrepenenje prekmurske lepe Vide. To upanje je, ko se je odtrgal od prvotne katoliške usmeritve, utemeljil na ideji socialne revolucije, ki je po prvi svetovni vojni, tik pred vključitvijo v Jugoslavijo, za hip neuspešno zavzela tudi njegovo Prekmurje. V tem duhu izzvenevajo njegov roman *Os življenja* ter prvi deli *Kapitanovi* in *Težaki*.

Že pred vojno je v ilegali urejal *Ljudsko pravico*, po vojni pa se je kot vnet zagovornikov novega družbenega reda zavzemal za »socialistično idejnost naše kulture«. Svoj nadvse plodoviti epski zagon je usmeril tudi v obsežne prikaze zgodovinskega dogajanja iz 2. svetovne vojne in po njej (*Za svetlimi obzorji*, *Pisarna*), kot o začetku revolucionarnih teženj pa je pisal tudi o nekdanjih kmečkih uporih. A je bil najbolj prepričljiv tam, kjer v realizmu njegovih besedil diha samo življenje, brez ideološko vzgojnih vzgibov, predvsem pa v sočutnem doživljanju ljudi, v spominjanjih na mladost (*Imel sem jih rad*) ter v liričnih pravljicah o vsakdanjih stvareh (*Mesec je doma na Bladovici*). V svojih dobrih ljudeh je odkrival čarni nasmeh in bil resničen humanist, predano verujoč v pravljico lepoto, ljubezen in dobroto. V najboljših delih je še naprej prikazoval rodno naravo in njene ljudi, vseskozi prežete s hrepenenjem po boljšem življenju in ljubezni. V lirizmu svojih novelističnih del je slikal, tudi slikarsko in glasbeno nadarjen, besedne pejsažne akvarele in tihožitja, v katerih je ob značilnih zgodbah t. i. malih ljudi umetniško avtentično in živo sugestivno poudarjal predvsem čustveno razpoloženje.

Z veliko umetniško prepričljivostjo se je epsko na novo razmahnil v poznejših romanesknih delih, posebno v *Mladosti v močvirju*, ki povzema tudi dotedanja spominska dogajanja, in v knjigi *Strici so mi povedali*. Tudi v njej je pred bralcem skozi avtobiografski okvir svojega otroštva s spominskimi

refleksivnimi asociacijami razkril duha in nravi svojih domačih krajev. Upodobil je preprosto, z zemljo sprijeto, z življenjsko modrostjo in živim erosom ter trdoživo težnjo po preživetju prežeto življenje svojih prednikov, zlito z ritmom pokrajine ter v vsej svoji bedi nenehno hrepeneče po lepoti kot nečem neizrekljivem, kar je že kot otroka gnalo tudi pisatelja, da se je posvetil ustvarjanju, med katerim se je vse bolj zavedal svoje usodne ukoreninjenosti v to izročilo. V izjemno žanrsko živih prizorih je oživil nepozabno podobo nekdanjega življenja, ki s strastnim zanosom, razčustvovanostjo in humorjem, predvsem pa s predanostjo pisateljevih ljudi atavističnim iracionalnim vzgibom kulminira v veselo-otožnem gostüvanju, ko se muzikaši Pickove bande skupaj z mladim, ljubezni željnim Miškom med povratkom s svatbe v vseh štirih smereh sveta obredno poklonijo Umetnosti, ki jo ob vsej svoji neukosti živo slutijo v srcu.

V Kranjčevi prostrano razgrnjeni, melodično zveneči pripovedi valoví v razvejanem toku zložnega ritma in z ritmično ponavljajočimi se motivi prekmursko življenje s prvinsko, malone še pogansko občuteno močjo. Zgodovina teh krajev, še zlasti v zgodovinsko prelomnih dobah 20. stoletja, se preptaplja v nostalgíčno obarvano pripoved skozi umetniško oživljanje očarljivo naivnih in hkrati prekanjenih umetnikovih stricev. Ti so v svoji prvobitnosti in razčustvovanosti na svojih poteh povsem specifični, a so za svojo deželo hkrati tipični, prav taki, kot je bil sam Miško Kranjec, ki nam je v knjigah stilizirano približal tudi narečne posebnosti njihove avtentične govorce.

V luči take Kranjčeve humanistične ljubezni in navezanosti na prekmursko zemljo nam značilno izpričujejo modrost pisateljevih življenjskih spoznanj že besede, da najde v njenem močvirnem življenju »vsak dan toliko lepega«, pa četudi je v njem vse »tako sirovo, že od vekov vnaprej usojeno«. »Ker naj bo življenje še tako težko in včasih še tako grenko, je vendar še toliko lepo, da je vredno živeti.« »Zakaj čim revnejši je človek, tem večja je v njem želja po bornem, a vendar toplem življenju.«

Miško Kranjec je v svoji umetnosti vse življenje sočutno sanjal, da bi se vsaj ta želja po bornem, a vendar toplem življenju vsem njegovim revežem za vedno izpolnila. Sam pa je v starostnem vračanju v otroštvo rodovitno prenovil svojo mladostno prvobitnost, ki je pri njem vse življenje valovala v ponavljajočih se ritmih in podobah in se idilično ohranjala v odmaknjenih rokavih reke Mure, od koder hrepeneči ljudje iz njegovih knjig koprniijo po svojem »krhlju sreče« in vedno znova sanjajo o daljavah. Umetnik pa se z njimi ves čas sprašuje, »v čem sploh sta nemir in nepotešenost človeškega srca«, in po prekmursko občuti, da je lahko v lepoto zajeta tudi neizogibna žalost. Ob pogledu na svoje ustvarjalno delo pa razpozna, da je v njem le »en sam obraz, ena sama duša – naša prekmurska duša« in da nam ta duša pripoveduje eno samo povest: »povest o našem prekmurskem človeku«. — MILČEK KOMELJ

Bratko Kreft

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Veno Pilon, Bratko Kreft, 1951. Arhiv Moderne galerije Ljubljana.

Nekoč sem v nekem priložnostnem zapisu ob imenu dr. Bratko Kreft (11. februar 1905–17. julij 1996; redni član SAZU od 1961) že v naslovu pripisal: *sko-raj prijatelj*. Med nama je bilo dvajset let starostne razlike, ravno dovolj za medgeneracijsko sumničavost (ob življenjskem zenitu starejšega in prvih korakov mlajšega), toda Kreft je bil tako eksplozivno polna osebnost, da je znal in zmožel človeško in problemsko komunicirati tudi z ljudmi in svetom zunaj sebe, izhajajoč iz spoznanja, da se tako svet kot družba z enako razvojno logiko neustavljivo cepita in spet sestavljata v iluzijo celosti. Najpogosteje narodne.

Takšen je bil Bratko že po svojem značaju in nazorskem prepričanju: filozofsko in akcijsko profiliran liberalec, v tedanji jezikovni terminologiji t. i. *napreden* pisatelj. Zanimiv spoj revolucionarnega in modernega v času, ki ga je živel. Zmeraj je poskušal kaj novega, ali vsaj drugačnega. Že literarni leksikon namiguje na njegovo kreativno širino: *pisatelj, režiser, dramatik, lit. zgodovinar*. In večina nas, ki smo ga poznali, z njim komunicirali, se včasih v svojih aktivnostih znašli z njim v istih vrstah (jaz na primer predvsem kot urednik *Sodobnosti*), bi spontano pristavila *In še marsikaj drugega*. Marsikaj v njegovem življenju in delu pojasni nekakšna *dvojnost, ki je eno*, njegovega ustvarjalnega profila: *dramatik – režiser*. Že v svojem štiriindvajsetem letu se je slovenski javnosti predstavil kot prozni avtor, s socialno izzivalno angažiranim romanom *Človek mrtvaških lobanj*, ki ga je tedanja oblast (1929) zaplenila, kar je sicer avtorju povzročilo kup težav, posledično (danes bi rekli »kolateralno«) pa v javni zavesti okrepilo njegovo ime. Ko se je, tri leta pozneje, oglasil z dramo *Celjski grofje*, je bil v mladem rodu tedanje slovenske literature že ime, kot pravimo, ki ga je z vsako naslednjo le še bolj in dokončno utrdil: *Velika puntarija, Kranjski komedijanti, Creature*, gledališka priredba Levstikovega *Tugomerja, Balada o poročniku in Marjutki* (tudi priredba, tokrat ruskega avtorja). Vse svoje drame je Kreft tudi sam režiral. Iz notranje potrebe po kar najbolj natančnem oblikovanju umetniške in nazorske sporočilnosti vsega svojega pisanja in uprizarjanja. Toliko laže, ko si je uspel priboriti mesto stalnega režiserja oz. dramaturga v Drami SNG. Njegova dramatika je bila vselej nekomu in nečemu namenjena. Tudi s prvinami hotene provokacije.

Pri tem trojstvu (avtor, režiser, dramaturg) se razkrivata Kreftova tako rekoč totalna predanost gledališču in njegovo trdno prepričanje o gledališkem poslanstvu v družbi, slovenski pa še posebej. Zanj ni bila le bizarna domislica, ko se je že kot začetnik, pogumno in izzivalno, preizkusil nič manj kot s *proletarskim odrom*, ki ga je v trku z družbeno realnostjo moral omiliti v *delavskega*. Kreft je bil namreč iskreno prepričan, da so (bi mora-

li biti) integralni del slovenstva tudi od kulture najbolj oddaljeni ali najbolj odrinjeni sloji, hkrati pa tudi, da je treba s primernim repertoarjem »prevzgojiti«, osvestiti tisti tanki sloj, ki v gledališče sicer redno hodi, a ne toliko iz duhovne potrebe ali lastne doživljajske nezadoščenosti kot iz nekakšnega postavljaštva pred tistimi, ki v gledališče ne morejo ali si ne upajo. Tako je kot dramaturg uvajal v svoj repertoar vse bolj zahtevne avtorje (ne le Shakespeara), sodobne in klasike. Tudi ko se je bilo treba postaviti, ne brez tveganja, znotraj gledališča samega, tako njegovega vodstva kot igralskega kolektiva.

Ta svoj odnos do vrhunskosti, ne le gledališča, ampak kulture sploh, je Kreft izpričal tudi kot urednik (izbrano delo Dostojevskega), kot «ognjevit» predavatelj ruske literature na FF, v svojih številnih zapisih, tudi polemično, pa tudi »v živo« na raznih in različnih srečanjih, strokovnih in ljubiteljsko množičnih, in tudi kot nosilec različnih funkcij, kot na primer, predsednik Borštnikovega srečanja ali kot tajnik umetniškega razreda in dolgoletni podpredsednik SAZU. Skratka: bil je do konca svojih psihofizičnih moči neutrudljiv borec, iz prepričanja in, zakaj ne?, nikoli do kraja potešene samoizpolnitve. Prijatelji so mu pritaknili vzdevek *viharnik*, ki mu je po svoje laskal, sam je izbor svojih esejev, razprav, polemik in drugih spisov pospremil, spet izzivalno, s sintagmo *Proti vetru za vihar*.

Akademik dr. Bratko Kreft je bil in ostaja zapomnljiva osebnost svojega časa in slovenske literature v njem. Z najboljšim v sebi se v odprti areni daje ves in vsem, ki jim je duhovna in socialna emancipacija vrednota. Tudi tistim, ki mislijo drugače, ki čutijo drugače, ki se z njim ne strinjajo, ki jih je strah viharjev in se že pred blagim pomladanskim vetrcom umikajo v varljivo zavetje našega vsakdana. — CIRIL ZLOBEC

Uroš Krek

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Arhiv SAZU.

Svojevrstno umetniško pot je prehodil Uroš Krek (1922–2008), skladatelj, ki je segel od objektivizma neoklasicizma do subjektivizma ekspresionizma, zatem izvirno združeval oba antipoda in v oba še nepogrešljivo pritegnil ljudsko glasbeno ustvarjalnost. Ker s preteklostjo ni želel prekiniti in še manj eksperimentirati in ker je cenil arhetipskost ljudske glasbe, ga je to naravno privedlo do ustvarjanja v zmernejšem posodobljenem izrazu. Prav gotovo je tudi njegovo pot sprva sooblikovala danost povojnih političnih razmer.

Vsekakor Kreku po nekajletnem študiju ni bila usojena slavistika, marveč glasba in z njo kompozicija, ki jo je dokončal pri Lucijanu Mariji Škerjancu (1947). Na Radiu Ljubljana je za dobro desetletje prevzel uredništvo za simfonično glasbo in celotnega glasbenega programa (tega 1950–1958). Naslednje nepolno desetletje je potekalo ob raziskavah ljudske glasbe v Glasbenonarodopisnem inštitutu SAZU (1958–1967), kar je utrjevalo in širilo skladateljeve poglede in afinitete do nje. Poldrugo desetletje do upokojitve (1982) je posvetil vzgoji mladih skladateljev na ljubljanski Akademiji za glasbo (od 1995 zaslužni profesor ljubljanske univerze). Dopisni član Hrvaške akademije znanosti in umetnosti je postal 1977, redni član Slovenske akademije znanosti in umetnosti 1985, kjer je bil tudi tajnik razreda za umetnosti (1993–1996). Od 1993 je član Evropske akademije znanosti in umetnosti v Salzburgu, 1988 je postal častni član Slovenske filharmonije. Prešernovo nagrado je prejel v letih 1949, 1952 in veliko 1992 za življenjsko delo.

Takšen odziv v Sloveniji in širše je potrdil odličnost, izbranost Krekove glasbe, tudi njeno humanistično sporočilnost, ki dobiva vzgon v skladateljevi naravni muzikalnosti. Bodisi da gre za »simfoničnost« te glasbe, posebno še njenega godalnega zvoka, bodisi dognanost in klenost nemajhnega komornega snovanja ter vidno poseganje v zborovsko in samospevno ustvarjanje. Ali razvojno gledano – kot se je skladatelj v ideoloških povojnih časih najprej izživel v muzikantstvu neoklasicizma, se je z enako suverenostjo na začetku šestdesetih let poistovetil z introvertiranostjo ekspresionistične izraznosti (*Inventiones ferales*, 1962), segel kratko v bližino modernizma (*Sinfonia per archi*, 1973) in v vrsti del ostal v svojem izvirnem izrazu sinteze in obnavljanja obeh svetov, kjer, kot že vemo, ni šlo brez pobudnosti ljudske glasbe. Kompozicijsko je to pomenilo soobstojanje tonalnega z atonalnim do nastavkov dodekafonije, razpon med posodobljenima diatoniko in kromatiko v funkciji objektivnega in subjektivnega izraza, sprejemanje relativne harmoničnosti do disharmoničnosti.

Krekove začetke v petdesetih letih tako nedvomno označuje čistoglasbena zasnova in z njo tudi muzikantstvo, začevši z mladostno uspelo *Simfonia* (1951), ki v svoji optimistični sproščeni drži opozarja, kot še posebno

v zadnjem stavku, na neoklasicistične spodbude pri Prokofjevu, kje druge pozneje morda poznavanje Brittna. Več resnobe v sočnem godalnem stavku izkazuje *Mouvements concertants* (1955, 1967 predelani in razširjeni na pet stavkov), ki pri posodobljeni diatoniki ne morejo zatajiti nekakšnega vzornika Bartóka. Za ansambel zagrebških solistov z Antoniom Janigrom nastala *Sonatina za godala* (1956) je poudarjeno muzikantska, tudi s skladateljevim pojasnilom: razvedrilu in ne izpovedi namenjeno delo; vrsto teh vsekakor dobro sprejetih skladb sklepa *Rapsodični ples* (1959), učinkovito povzemajoč ljudsko glasbeno tematiko nekdanje skupne države.

Bolj odprta duhovna klima šestdesetih let je prispevala h Krekovemu hitremu odmiku od tonalnosti v atonalnost, četudi ne vseskozi dosledno, in deloma do uporabe dvanajsttonske vrste. Preobrat se je domala takoj in vrhunsko uresničil v koncertantni glasbi, nastali ob smrti skladateljevega očeta in posvečeni violinistu Igorju Ozimu. Zato ta svobodno pojmovani violinski koncert z godali, *Inventiones ferales* (krstna izvedba je bila 1963 na zagrebškem glasbenem bienalu), ne temelji na virtuoznosti solističnega parta, izraziti želi predvsem doživljanje in razmišljanje ob izgubi drage osebe. Svoj novi subjektivizem tu Krek prizadeto podpre z uporabo ljudske tematike, s katero po njegovih besedah vdira »topel dah neakademske invencije« (*Srečanje s folkloro*, Naši zbori 28/1966, 5). Kako, si poglejmo podrobneje. Ekspresivno meditativnost prve invencije (stavka) uvaja dvanajsttonski kanon, žalobno recitativičnost stopnjuje arhaična tematika kresne pesmi iz Bele krajine kot tonalna prvina. Kontrast njeni lirični statičnosti je odločno in dramatično zasnovana druga invencija, ki v zasnutku sonatne oblike tematizira dvogovor violine in orkestra z bližino istrske ljudske glasbe. Brez premora preide v resignirano žalobnost tretje invencije, njene osrednje lirične in intimne uspavanke z uporabo ljubezenske ljudske pesmi iz Medžimurja. To je zadnje slovo, čustveni višek s tonalno tematiko najprej v solo violini in zatem v orkestru, ki ga violina ekspresivno opisuje kot v joku. Z reminiscenco na glavno temo se tožba te simbolične uspavanke izmiri v nevtralnem zvoku kvinte brez terce, intenzivno duševno doživljanje se umiri v soočenju s stvarnostjo.

Poslej, v naslednjih treh desetletjih, že kompozicijskotehnično ni šlo brez doseženega v *Inventiones* in še v *Sinfonii per archi*. To pomeni transformacijo ene ali druge možnosti ali soobstajanje ene in druge ali predvsem še druge kot novega razmerja do sveta z razvidno disonantnostjo kromatike in prilagodljivostjo glasbenega časa z novo ekspresijo in refleksijo. Omenimo *Concertino* za piccolo in orkester, *Staroegiptovske strofe*, *Godalni kvartet* ali do konca značilni *Canticum Resianum* (1988), kjer ob baladni resnobnosti in ekspresivnosti odmeva občutljivo obdelano ljudsko muzikantstvo. Vse to je Uroš Krek, tako slovenski in obenem svetovljanski s svojim kanonom kompozicijske odličnosti, s katerim je osmisлил svojo in novejšo slovensko glasbo in ji omogočil pot po domovini in tujini. —IVAN KLEMENČIČ

Anton Lajovic

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Hinko Smrekar:
Komponist Lajovic, 1912.
Zbirka Gorjupove Galerije.
© Galerija Božidar Jakac,
Kostanjevica na Krki.

Glede na nastanek in delovanje Slovenske akademije znanosti in umetnosti je bil lahko v vrsti ustvarjalcev na Slovenskem izvoljen za njenega prvega skladateljskega člana Anton Lajovic (1878–1960), starosta slovenskih skladateljev 20. stoletja in eden najpomembnejših med njimi.

Izšel je iz časa, ko skladateljski poklic ni bil ali še ni bil samoumevno avtonomen in življenjsko samozadosten. Za Lajovca je to pomenilo združevanje prava, s katerim je dosegel najvišja priznanja, z glasbo, za katero je v svojem bistvu živel. Prva pot ga je po študiju prava na Dunaju vodila v sodniški poklic, po vojni v Ljubljano, od 1935 v Zagreb kot člana apelacijskega sodišča in se 1939 sklenila s članstvom na Vrhovnem sodišču v Ljubljani do upokojitve 1945. Drugo usmerjenost je z obeti začejalo uvajanje v glasbo na šoli Glasbene matice v Ljubljani pri Mateju Hubadu (klavir in harmonija) in jo leta 1902 končalo s študijem na dunajskem konservatoriju pri Robertu Fuchsu (kontrapunkt in kompozicija). Tu je mladi skladatelj vsrkal srednjeevropskega umetnostnega in še posebej glasbenega duha, neposredno pri profesorju, ki je dal kompozicijske osnove njegovim znanim in uglednim sodobnikom: Zemlinskemu, Schrekerju, Wolfu, Mahlerju.

Kljub življenjski dvotirnosti je Lajovcu uspelo ustvariti izrazit in pomemben, četudi ne zelo velik opus. Nastal je predvsem v mlajših in srednjih letih, močno sled v slovenski glasbi pa je skladatelj pustil tudi kot razmišljajoča osebnost. Tako zaslužen je postal 16. maja 1940 redni član Akademije in 30. septembra 1949 prevzel do konca življenja tajništvo petega, to je umetniškega razreda. Za svoje glasbeno delo je 1953 prejel Prešernovo nagrado. Prav iz teh zadnjih let mi njegova osebnost ostaja v spominu kot markanten in sebi zadosten obiskovalec koncertov na balkonu stare filharmonične dvorane.

Kot skladatelj je uveljavil tako evropski format kot nacionalno istovetnost. Naravno je z njegovim ustvarjalnim polom izšla njegova misel o glasbi in širše o kulturi, ki jo je izrazil v več kot 130 člankih v časnikih in revijah (od 1907 do 1944). V njih je obravnaval estetska in sociološka vprašanja, načelna in stvarna v glasbenih kritikah in polemikah, prav tako nacionalna, državna, politična. V teh zadnjih se je izrekel proti komunistični ideologiji in še posebno proti materialistični, kot jo imenuje, socialistični dogmi o odločilnem gospodarskem in ne duhovnem vplivu na narodov razvoj. Ker je bil nacionalno prepričan skladatelj, ga označuje močan odziv na germanizacijo, aktualno zlasti v desetletjih pred prvo svetovno vojno. V teh prizadevanjih razumljiv, a pretiran je bil njegov predlog o začasnih zapori pred nemškimi glasbenimi vplivi, tako kakor ni mogel biti ploden nasvet o naslonu na ljudsko glasbo po ruskem, srbskem ali hrvaškem zgledu, obenem s sicer gojeno proslovansko usmerjenostjo. Če vemo, da balkanski narodi niso poznali

umetne glasbe od srednjega veka do približno srede 19. stoletja ali pozneje, lahko razumemo, da so v takšni kulturni nerazvitosti iskali oporo in identiteto v ljudski glasbi. Slovenska glasba s kontinuiteto razvoja od srednjega veka ni potrebovala takšnih zunanjih pomagal pri oblikovanju nacionalnega izraza. Zato ne preseneča, da se Lajovčev nasvet ni uresničil.

V ustvarjanju je bil Anton Lajovic še tudi in predvsem izrazit romantik pozne in novoromantične smeri in obenem z že sprejetim čutnonazornim svetom impresionizma eden začetnikov moderne na Slovenskem. Pri tem ga povsem v nasprotju z njegovo nacionalistično ideologijo označujejo predvsem nemški romantični vplivi in še bližina srednjeevropskega impresionizma, ki ga je bolj rudimentarno izpričal pred prvo svetovno vojno in najizraziteje takoj po njej, medtem ko ga je v svojem zadnjem simfoničnem delu že večidel opustil. Romantični simfonični literaturi pripada nekaj mladostnih študijskih del (*Adagio*, 1900; *Andante*, 1901; *Capriccio*, 1901), že v povojnem času nastali *Caprice* (1922) izpričuje zanj najbolj drzna izrazna sredstva. Za Lucijana Marijo Škerjanca je »apoteoza vitalnosti«, je »Pesem poletja« nasproti simfonični lirski pesnitvi *Pesem jeseni* kot poveličanju resignacije. Z njo se je Lajovic 1938 poslovil od skladanja in obenem od zanj tako značilnega optimizma, vedrine in bergsonovskega *élan vital*. Ta avtobiografski opus ob skladateljevi 60-letnici pomeni tragični prelom in kot novo dejstvo brezprizivni pesimizem, najbrž izzvan v osebnem soočenju s človeško minljivostjo.

Ob vokalno-instrumentalni glasbi, tudi z religiozno vsebino in njeno občeloveškostjo (*Psalm 41 in 42*), je Lajovic svoj kompozicijski smisel našel v vokalu. Zlasti v samospěvu z blizu 40 deli in še zboru z nemara slabo polovico manj skladbami se je najbolj neposredno izrazil. Največ zborovskih in tudi drugih del je uglasbil na Župančičeva besedila, nekaj na pesnitve kajkavskega poeta Dragutina Domjanića. Tako je v impresionistično občuteni govorici mešanega zbora *Lan* (1920) v klasični impresiji iz narave pretresljivo podoživel bolečino neizživete ljubezni, žalost dekleta, katerega ljubi je za vedno obležal nekje na bojnem polju, in dosegel enega vrhuncev slovenskega zborovskega ustvarjanja. V samospěvih vodita skladatelja predvsem ljubezensko hrepenenje in romantična idealizacija, sadova njegovega bohemstva. Nasprotno ga v pesmi *Mesec v izbi* (1904) prevzame hrepenenje po rodnem kraju, ki se vzpne do ekstatičnega doživetja, s tem pa po Benjaminu Ipavcu simbolično do novega vrhunca slovenskega samospěva.

Ko izhajamo iz teh zlahtnih dosežkov Lajovčeve umetnosti, smemo pritruditi skladateljevi misli iz *Obiskov* Izidorja Cankarja, da je bil Janez Krstnik slovenske glasbe, se pravi njen utemeljitelj. Takrat v slovenski kulturni zavesti ni bilo poznejših odkritij izročila vse od srednjega veka. Anton Lajovic tedaj ni bil na začetku, kot je mislil, bil je močna vez med tradicijo in modernimi smermi 20. stoletja, med domačijskim nacionalnim in slovenskim evropskim, ki ga je prepričljivo utemeljil. — IVAN KLEMENČIČ

Janez Menart

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Veno Pilon, Janez Menart, 1953, linorez. Arhiv Moderne galerije, Ljubljana.

Janez Menart (29. september 1929–22. januar 2004; izredni član SAZU od 1983, redni od 1987) je ena najbolj razberljivih osebnosti v slovenski poeziji druge polovice prejšnjega stoletja, samohodec in hkrati nadvse skrben tkalec posameznih realij v želeno celoto, ki naj bi na najvišji ravni možnega prepričljivo predstavljala, če le mogoče, tudi duha slovenstva, kot ga pesnik ozaveščeno živi. Menart je vseskozi trden v sebi in svojih nazorih: »Moje pesmi so bile zmerom namenjene ljudem, ki berejo, ker pač berejo, zaradi notranje potrebe in jim gre za neposredno sporočilo.«

In tako se je Menart, tudi v ostri polemiki z drugače pesnikujočimi, uveljavil kot svojevrsten epski upodobljevalec preteklega in svojega časa, praviloma s prijetnim nadihom homorja ali ostrino satire. Večkrat pa obojega hkrati. (*Časopisni stih*, *Semafori mladosti*, *Pesmi o naših dneh*.) Tudi v svojih izpovednih, lirskih pesmih ohranja nekakšno pripovedno podstat, obris zgodbe, ki mu je določeno pesem navdihnila.

Menartova posebnost: kot rojen klasik in mojster verza je dolgo pestoval idejo, da bi Slovincem napisal *pravi* nacionalni ep po vzoru velikih srednjeveških in renesančnih nacionalnih epov. Tudi z ambicijo, da bi tako, z močjo umetnosti obudil vsaj nekaj naše prezrte zgodovinske biti, čeprav kot fikcijo nekakšne zgodovinskosti, ki je naš kolektivni spomin ni zajel ne v zgodovinopisje ne v pesem. Velika ideja se je iztekla v kompromis: poetskemu pripovedniku Menartu so se »godile« *Srednjeveške pridige in balade* (s klasičnim *Prologom* in *Epilogom* v tercinah), ki imajo močan epski nadih in so opazna posebnost v slovenski poeziji.

K temu je treba takoj dodati, da Menart ni zazrt samo v preteklost, ampak je globoko zasidran tudi v svojem in našem skupnem času. Navdihne ga tako oblak na nebu kot nepričakovano rojena misel ali nenadno čustvo. Od tega se ne napaja le njegova satira, ampak tudi lirski navdih. Tematsko se giblje, časnikarsko rečeno, v svetu brez meja. (Primer: *Pod kužnim znamenjem* in druge zbirke in izbori). Najbrž gre prav v tej vseodzivnosti v sebi in zunaj sebe iskati razlago za Menartovo trajno popularnost med bralci.

Takšen je Menart že v *Pesmih štirih* (1953), zrelo in poetološko nedvoumno opredeljen se nadaljuje v svoji prvi »samostojni« zbirki (*Prva jesen*, 1957) in takšnega prebiramo tudi v naslednjih zbirkah in izborih. Takšen pripovedno-lirski spoj ustvarja pri bralcih vtis, občutek, da pesnik ve, kaj hoče, in da to tudi zmore optimalno uresničiti.

Marsikomu je Menart prirasel k srcu s svojo satiro, v kateri glavno težo nosi duhovitost. In še širši krog bralcev se še zmerom nasmeji ali vsaj nasmehe ob njegovi duhoviti epigramatiki.

Soglasno najvišjo oceno namenjajo bralci in kritika Menartovim prevodom. In Menart ne bi bil Menart, če ne bi segal le po najvišjih in najtežjih vrhovih (Shakespeare, Burns, Byron, Villon idr.). Njegovi prevodi so postali že kar vzorčno zavezujoča kvaliteta. Pa tudi njegovega načelnega stališča do prevajanja ne gre prezreti: kot kulturni narod (epitet, ki si ga predvsem kar sami radi pritikamo) moramo imeti v svojem prevajalskem fundusu v najvišji kvaliteti vse velikane svetovne poezije. Menart je to prepričanje zastopal že s pravo aktivistično vnemo.

Triptih o Janezu Menartu

*Jesen! ta tvoj priljubljeni navdih:
ne v mehkem molu od zibelke do groba,
nasprotja – medla oktobrsko svetloba,
bogastvo barv, plodov si vtkal v svoj stih.*

*O smrti si razmišljal, ko življenje
si najbolj ljubil, več si vanj sejal,
kot bi od njega si lahko jemal,
vse živo, vedel si, je le zorenje*

*v misterij smrti, vanjo bomo vsi
nekoč zašli, čeprav to ni naš cilj,
zašli kot ti: vsak sam in slep in gluh,*

in mrtev ...

*Mrtva tvoja pesem
lebdi nad nami razprostrtih kril
kot v cerkvi izpod stropa Sveti duh.*

—CIRIL ZLOBEC

France Mihelič

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: France Mihelič: Obisk.
Barvni lesorez (izrez). Arhiv
Moderne galerije, Ljubljana.

France Mihelič (27. april 1907–1. avgust 1998; redni član SAZU od 1965) je naš najizrazitejši umetnik groteskne likovne fantastike. Vendar njegova fantastika ni fantomski »izrodek domišljije«, marveč se je izoblikovala postopoma in samodejno, iz slikarjevega trpko tesnobnega doživljanja resničnosti kot plod osebnih in zgodovinskih okoliščin. V njegovih značilnih ustvarjalnih metamorfozah se je vedno na novo preoblikovala skozi umetnikovo dožemanje minljivosti, ki je Miheliča temeljno zaznamovalo, zato je z neprestano ustvarjalnostjo premagoval strašečo ga navzočnost smrti.

Že v otroštvu so ga s svojo skrivnostnostjo prevzeli gozdovi okrog Škofje Loke in starožitnost okoliških srednjeveških fresk. Med študijem v Zagrebu ga je v življenju, polnem revščine, zaznamovalo likovno izročilo profesorja Krsta Hegedušiča; zatem se je brezposeln v vasi pri Ribnici prepuščal letargičnemu občutenju življenjske brezizhodnosti in v svoje litografije vnesel pridihe trpke fantastike, dokler ni med službovanjem v panonskem Ptujju pričel slikati tamkajšnjega kmečkega sveta z romarskimi ptujskogorskimi proščenci in demonsko zlovesčim beračem. Temeljno izhodišče za poznejši usodni razmah fantastike je odkril v fantastično resničnostni podobi kurenta, ki se je tam ohranil vse od poganskih časov. Brezupno usodo človeškega življenja, ko celo v simbol življenjskega prerajanja trešči neizprosna smrt, pa mu je razkril šele prizor kurentove smrti, in ta motiv z njegovim nespremenljivim kompozicijskim ritualom je kot rdečo nit svoje ustvarjalnosti prerajal vse življenje.

Med partizanjenjem med drugo svetovno vojno ga je na novo vznemirila fantastična srhljivost gozda, povojnim slikam s partizansko motiviko pa so radi očitali pomanjkanje optimizma. Zatem je naglo izoblikoval svoj nezamenljivi ustvarjalni svet, za vselej temelječ na izročilu kurentovske dediščine, oplojen z ekspresivnim izročilom moderne evropske nadrealistične likovne ustvarjalnosti. Kurentovskim sprevedom so se pridružile vsakršne zamaskirane pošasti, vse skupaj pa so oznanile pogreb umetnikovih iluzij. Tako brezperspektivno doživljanje življenja s svojim deziluzionizmom, v katerem je zakraljevala srhljiva groteska, je postalo blizu zlasti mlajšim ljubiteljem umetnosti, ki so občutili povojni svet kot življenjsko pogorišče, še posebno pesniku Danetu Zajcu.

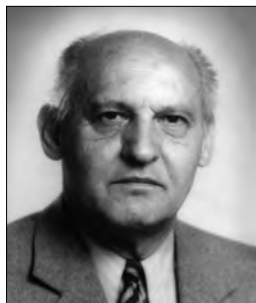
V metamorfoze kurentovskih pošasti je umetnik vse bolj vključeval tudi živi odtis gozda, saj se mu mitični kurenti spreminjajo v drevesne nestvore in drevesa oživljajo v vejevata strašila v nešteti rastlinskih preobrazbah. Skozi njihovo konstrukcijsko strukturo in organsko tkivo se razkrivajo nenehna zavest o minevanju, črvojeda ornamentika in poganjki nove rasti, ki obljublja nadaljevanje življenja. Vendar se v tem obetu razodeva le narav-

ni princip, ne obnavlja pa se neponovljiva individualnost, zato Miheliča ni mogla potolažiti niti ustvarjalna predanost erotični, življenje prenavlja-joči strasti, ki se v njegovem delu sooča s črvojednimi sledovi razkrajanja v segmentih telesne bujnosti kot v ritmično ubranem vzorcu. Kurentovska poganska postava se vključuje tudi v ovidijevski mit o preobrazbi Dafne, v katerem slikarju zamenjuje Apolona zlovešči *Kurent*; statično zasnovano, pripovedno osnovo takih motivov, ponekod nameščeno v škatlasto zamišljenem odrskem prizorišču in dopolnjeno s simbolnimi avtobiografskimi atributi, ki so umetnika spremljali vse življenje, pa mu tesnobno priostruje vse bolj razjeden grafični izraz.

Nize svojih kurentovskih pošasti je umetnik v motivih groteskno baladnih orkestrrov povezal tudi z glasbenimi inštrumenti; iz spomina na vojno je v slike vključeval apokaliptične prizore s hijenami in psi, razkrojenimi visečimi kvadrigami in erotičnimi pari ter se še posebej intenzivno zazrl v motiv ognjenega *Kronista*, ker se je štel za kronista tudi sam. V srhljivih vojnih prizorih je »kronikalno« poudarjal njihovo večno aktualnost, in tako svoje privide vse bolj prestavljal v brezčasje, v katerem so brez kazalcev celo vse ure. V zadnjem času je iz ljudske mitologije in srednjeveških fresk v slike priklical še ribo Faroniko, obudil spomin na otroštvo z rojstno hišo, snoval svetega Krištofa ter si vsaj v duhu zamislil novo Ptujsko Goro. Iz spominov na gozdove pa so kot poetično lirični protipol njegove baladne ustvarjalnosti očarljivo prirajali pajčevinasto pretanjeni prizori kresnih noči z žuželkasto-rastlinskimi vilinskimi bitiji, ki se v opoju nereflektiranega enodnevnškega življenja razigrano predajajo iluzorni večni sreči.

Mihelič se je kot hkrati arhaičen in moderen likovni pripovedovalec s smislom za dramatičnost in poetičnost prizorov izkazal tudi kot izvrsten knjižni ilustrator, na primer Levstikovega *Najdihojce*, svojo poetičnost pa je vnesel tudi v lutkovni svet Maeterlinckove *Sinje ptice*. V svojem slikarstvu in grafiki je zdaj zamolklo mahovinasto barvit zdaj bolj ekspresivno, celo ognjevito žgoč umetnik, še zlasti v barvnih lesorezih. V osnovi pa njegova umetnost temelji na risbi, tako na izraziti liniji kot hkrati ekspresivno orna-mentalizirani in simbolno zamišljeni likovni strukturi, ki zmore pričarati celo duhovno vizijo iz kar najbolj naravoslovno razpoznavnega zoomorfn-botaničnega biološkega gradiva. Že slikovitost njegovih zgodnjih slik, zasnovanih v duhu t. i. barvnega realizma, temelji na obrisno celični strukturi jasno omejenih barvnih nanosov, poznejša dela pa mu oživlja intenziteta svetlobnih kontrastov in ritmiziranost razmreženega črtovja, skozi katero se vedno znova prikazujejo umetnikovi zdaj statični zdaj razigrano poskakajoči kurentovski strahovi in prividi. Vse te pošasti so se v Miheličevi umetnosti tako udomačile, da so sčasoma izgubile svojo grozljivost in postale umetnikova kar najbolj vsakdanja družba, ki ga je spremljala in obiskovala vse življenje. Človeško življenje – o njegovem (ne)smislu se je Mihelič vselej glasno spraševal – pa je, tako kot številni pesniki, katerih verze si je pogosto recitiral, štel samo za iluzoren sanjski privid, ki se mu je prepuščal hkrati z bolečo skepsjo in neizmerno, erotično predano stvariteljsko strastjo. —MILČEK KOMELJ

Ivan Minatti

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Božidar Jakac, Ivan Minatti, *sepija kreda*, Ljubljana, avtor. Arhiv Moderne galerija, Ljubljana.

Ivan Minatti (22. marec 1924–9. junij 2012; izredni član SAZU od 1987, redni od 1991) je bil eden najčistejših slovenskih lirikov, pesnik občutij srca in tišine. Med doživljanjem krajine je svoja prvinska, a vselej krhka občutenja spajal s podobami iz narave, v kateri je občutil živo bitje, znanilko svojih brezpotij in brezciljnih smeri, čuteč, da »v vsaki roži, vsaki bilki / drobno srce drgeta«. Spokojnost in tišina prešinjata že bele gazi njegove partizanske poezije (*S poti*), na katerih so, utrujenemu iskalcu prostosti, »tovariši v samoti«, ki jim med pohodom kolone želi lahko noč, le samotne »bele smreke«. V njih je nad agitacijsko spodbudnostjo odločilno prevladalo intimno, otožno občutje, že v njegovi tedanji otožnosti pa je zajeta zavest, da mu onemogoča življenjski razmah neizpolnljivo hrepenenje, zveneče kot stalnica v pesnikovem občutenju življenja. Njegovo težnjo po zlitju z naravo oznanjajo že povojni verzi, v katerih si želi biti po smrti položen pod belo brezo, »zvečer, ko mrak v njej bele sanje sanja«; sicer pa mu življenjsko voljo prebujata pomlad, ki v pesnika prikličje ljubezensko hrepenenje ter ga prešinja z igri-vostjo in vedrino.

A tako pesnikovo doživljanje ni le hipno impresionistično, marveč je docela ponotranjeno. Umetnik ga prestreza v pretanjeno lapidaren in speven besedni izraz, ki se mu sčasoma neprisiljeno sprošča v svobodnejši verz, brez rim, temelječ le še na ritmu, s katerim vse bolj sunkovito razkriva samoto, nezadoščenost, odtujenost med ljudmi v termitnjaku vse bolj brezdušno tehničirane civilizacije, ki jo je izrazil posebej v pesmi iz Pariza, ter vse večjo odtrganost sodobnega človeka od narave, v kateri sam dojema edino zavetje in samo v sožitju z njo dojema tudi lastno človeško identiteto. Jesenske slutnje in večerni ter nočni prizori se mu vse bolj spreminjajo v občutenje nemoči in misel na neizogiben konec, v katerem pa vidi le dokončen in odrešujoč spoj z naravo, ko bo, tih in dober, v svoji dokončni svobodi postal »zrak in prst / bilka in mesečina«, »zvezda in ptica in veter« in bo, kot je napovedal v *Epitafu*, »v skrivnostnem snovanju prsti« njegov duh rasel ko seme in zorel »za še ne rojene čase«.

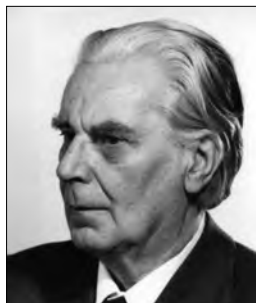
Svoje hrepenenje, srečo in bolečino pesnik dosledno izraža le v soočanju z naravo in z njenimi pojavi in bitji, s katerimi – še posebno z drevesom – se pogosto identificira. Pesnik lirik je zanj »nagnit, razmajan kažipot / na križpotju cest, ki nikamor ne peljejo«, nekoristen in neškodljiv, in je srečen in sebi blizu le v naravi, kjer »v mladih brezah gnezdiijo sanje«, še posebej v samoti barja, kjer prisluškuje »neslišnim stopinjam / vetra, zvezd, oblakov in ptic«. Bil je naraven prototip nevsiljivega, dobrega in občutljivega samotarja, ki se je bolje kot med hrupnimi ljudmi znašel v tišini narave in nam je spregovoril predvsem o ljubezni do trav, reke, drevesa in celo kamna,

katerega nemo srce prav tako pozna bolečino, o ljubezni dobrih, majhnih stvari in velikih bitij, »ki spregovore samo, / kadar umolknejo ljudje«. V svoje pesmi je nekajkrat vključil tudi starodaven motiv, kako nosi v otroški dlani srce, in v resnici ga je molče nosil med nami, iskreno molčeč, a vselej zgovoren že s samo prisotnostjo, v človeški družbi ali na samotnih poteh, na katerih mu je vedno znova narekovalo verze dihanje narave, ki je skozi njegov srčni glas vse oživljalo na novo. Pesmi so se mu v občutljivo navdih-njenih stanjih prebujale kot ptice in mu kot naravni plodovi postopoma dozorevale v izraz njegove eksistence, vpete v eksistenco narave. Tako njegovo doživljanje je docela naravno in spokojno, polno koprnečega pričakovanja, a vse bolj prežeto s trpkostjo, in skozenj je pesnik vse bolj slutil tudi večnost, podobno kot nekdanj krhki in otožni Josip Murn. Stik z neskončnostjo je dojel v odzvenu oddaljenih zvonov, večerni svetlobi in samoti barja. Duh mesta, v katerem je prebival, se mu je med mozaiki streh najglasneje razodel v podobi kamnitega molčavca nad baročnim portalom pesnične hiše, naravi z njenimi pojavi pa se je zahvaljeval za milost njenega obstoja kot nekoč že svetniški pesnik Frančišek Asiški.

Vse v Minattijevi poeziji je skrajno nežno, tenkočutno in pristno. Rojeva se iz pritajene bolečine, trpnosti, nemoči, življenjske nezadoščenosti (bolečine nedoživetega) in bivanjske samote, vendar tudi iz ekstatične napetosti, iz katere bi pesnik najraje razširil roke »in trepetaje / zavpil v daljavo« ali se spremenil v boleč krik. V njem živi večno, neutešno hrepenenje po ljubezni, sočloveku in bližini večnih bitij iz narave, pa četudi samo neopaznih rastlin, otožnih cvetov ciklame in še posebno nežnih in krhkih trav. Iz takega občutja se je porodila Minattijeva najpopularnejša pesem *Nekoga moraš imeti rad*, s katero so se identificirale množice samotnih, ki jih napolnjuje življenjska neizpolnjenost večnega hrepenenja, in v njej nas pesnik še vedno nagovarja s tihimi in skrivnostnimi besedami, »s katerimi se sporazumevajo ptice in veje, korenine in prst«.

Zaradi svojega dojemanja sveta z neizrekljivo čutečim srcem ni naključje, da je prav Minatti poslovenil Exuperyjevega *Malega princa*, poleg tega pa prisluhnil tudi elegičnim ritmom makedonske in melosu ciganske poezije. Bil je med slovenskimi sodobniki najtišji pesnik, najmanj umetelen in pretenciozen. Pesniškemu razodetju se je predajal neposredno in scela in se s svojim naravnim jezikom sam spreminjal v pesem. Bil je ves preprost, a skrajno čuteč medij narave, avtentičen ter pristen, zvest zgodovinski izkušnji svojega partizanskega življenja in nebogljenemu, a pokončnemu samotarju v samem sebi. Predan je bil moči jezika, ne da bi ga raziskoval, bil je skorajda sramežljivo nežen, tudi ko je bil s svojo mladostno sanjo o brstečih deklicah pomladno razigran. Tudi ko je bil najbolj hudomušno veder, je bil hkrati ves plah, spremenljiv kot oblak in lahak kot nagajiv veter. In četudi je bil njegov glas nadvse tih, toliko glasneje odmeva v številnih nezadoščenih srcih, ki za pesnikom še vedno hrepeneče ponavljajo, da »nekoga moraš imeti rad«. —MILČEK KOMELJ

Marjan Mušič

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Tine Kos: Marjan Mušič, dat. 1945, žgana glina, Novo mesto, Dolenjska galerija, Arhiv Moderne galerije, Ljubljana.

Marjan Mušič (16. november 1904–6. januar 1984; izredni član SAZU od 1970, redni od 1979) je v slovenski kulturi izstopal kot vsestransko nadarjena ustvarjalna osebnost, arhitekt, konservator, risar in slikar, pisec in tudi pianist, predvsem pa kot velik esteta, ljubitelj domačega kulturnega izročila in hkrati aristokratski svetovljan ter »državljan vseh časov« (Nace Šumi). Njegov pogled je bil vselej usmerjen na celoto, zato je gledal na arhitekturo v povezavi s pokrajinskim ambientom ter je vse življenje bdel nad kulturnim izročilom, ki ga je znanstveno razpoznaval in strastno občudoval; hkrati pa je bil od vsega začetka dovteten tudi za modernejša ustvarjalna iskanja.

Izšel je iz generacije t. i. novomeške pomladi in se kot dijak pridružil Božidarju Jakcu ter drugim novomeškim mladim kulturnim zanesenjakom in s svojimi pasteli, s katerimi je izpričal smisel za ekspresivnost, leta 1920 sodeloval na prvi novomeški pokrajinski razstavi. O tem družbeno-kulturnem gibanju je pozneje napisal knjigo spominov *Novomeška pomlad*, iz katere je razvidna njegova ukoreninjenost v kulturno izročilo z različnih področij, ki je postala za njegovo poznejšo univerzalno dejavnost usodna.

Ko se je odločil za študij arhitekture, je cenil profesorja Plečnika, a je postajal dovteten za funkcionalistične prijeme, ki jih je uveljavljal tudi v lastni arhitekturi, občudoval pa je vzornikovo risbo. Prav arhitekturna risba je postala Mušičevo temeljno in najizrazitejše izrazno sredstvo, saj je v njej, ob tem ko je z njo sproti registriral zlasti popotna opažanja in spoznanja, mojstrsko združil zanimanje za arhitekturo in ustvarjalni talent. Njegova risba je bila izrazito arhitektonska, vendar vse prej kot tehnično brezdušna. S čustvenim drhtenjem in smislom za konstrukcijo je zajemala plastično eksistenco arhitektur, njihovo statiko in trdnost, a tudi slikovito razčlenjenost bistvenih detajlov, zato ni bila le dokumentarna, marveč inventiven izraz umetnikovega doživljanja.

Pred vojno je Mušič kot projektant in konservator deloval tudi v Splitu in Mariboru, po vojni pa je v skrbi za obnovo porušenega podeželja napisal knjigo o obnovi vasi ter kot naš prvi in do danes najvidnejši arhitekt konservator sodeloval pri obnovi dolenjskih gradov, še zlasti Otočca na Krki, in razrušenega rodnega Novega mesta, ki mu je vse od diplomskega dela posvečal največjo pozornost. Pri tem načrtovanju spričo posebne zgodovinske situacije ni pristajal le na konservatorsko rekonstrukcijo, marveč je dragocene arhitektonske elemente (portale, stebre) iz porušenih gradov kreativno vzdal v nove ambiente, in tako s pretanjenostjo estetsko občutljivostjo mesto lepotno povzdignil. Prenovil je Glavni trg z odkritimi arkadami in odlikoval vhod v mesto z inventivno ureditvijo t. i. ljubljanskih vrat, ki velja za njegov ustvarjalno najuspešnejši tovrstni dosežek.

Kot široko priznan konservator je sodeloval v državnih komisijah za ureditev splitske Dioklecijanove palače in prenovo Evfrazijeve bazilike v Poreču, v okviru UNESCO pri ohranitvi egipčanskih templjev, mednarodni ugled pa si je učvrstil, ko se je leta 1953 izkazal z uspešnim predlogom za rešitev cerkve sv. Sofije v Ohridu po t. i. Forlattijevi metodi. Takoj po vojni je postal profesor na fakulteti za arhitekturo, njegova predavanja so v spominu učencev ostala kot vznesena, tenkočutna in bleščeča, študente pa je privajal k izvirnemu razmišljanju in opazovanju z negovanjem arhitekturne risbe.

Ves ta čas je o svojih konservatorskih posegih tudi pisal in jih z besedo ter risarsko dokumentiral, prav tako je pisal o zgodovini arhitekture ter svoje poglede teoretsko utemeljeval. Za njegovo gledanje na arhitekturo je bistveno, da mu je bila zanjo, kot je napisal, ob njeni funkcionalnosti potrebna tudi »lepota ali, če hočete, poezija, ki mora prešinjati celoto in vsak najmanjši delec v nji. Vse to pa mora biti zlito v eno in se vsepovsod najtesneje prepletati«. Knjige je pisal v ustvarjalnem esejističnem jeziku, pa naj se je predstavljal kot zgodovinar ali razlagalec svojih pogledov in drugih arhitektov, med katerimi je večkrat posebej pisal o Plečniku, pa tudi o Fabianiju, Vurniku in Ravnikarju. Izbor njegovih arhitekturnih spisov je izšel v knjigi *Arhitektura in čas*, za slovenske razmere velika redkost pa je knjižna trilogija *Veliki arhitekti*, v kateri je imenitno predstavil delo svetovnih in tudi najožji izbor slovenskih arhitektov. Svoje gledanje na arhitekturo je ponazoril tudi v poposisih; kot ljubitelj Dolenjske je obravnaval življenje prednikov filozofa in fizika Ernsta Macha v naših krajih; posebej se je posvečal tudi zgodovini novomeške kapiteljske cerkve ter rekonstrukcijam samostanov. Njegove spise o dolenjskih spomenikih je njegov sin akademik Marko Mušič izdal v knjigi *Arhitektura za vse čase: Novo mesto in Dolenjska*, izbor njegovih risb pa v posebnih albumih ter v komentirani knjigi *Umetnost arhitekturne risbe*. Kot občudovalec ljudskega genija je napisal knjigo o slovenskem kozolcu, ugle danem z očmi arhitekturnega esteta. V zanimanju za Novo mesto in svoje prednike je iz nemščine prevedel knjigo spominov *Iz moje mladosti* svojega strica Karla Klaricija, ob tem pa je mogoče v Mušičevem ustvarjalnem profilu in smislu za tektonskost razbirati tudi njegove rodovne zveze s Krasom, še posebej v luči njegove zavezanosti krajevnim oziroma pokrajinskim izročilom. V poznih letih, ko je iskal zdravja na otoku Hvaru, se je ponovno posvečal tudi občutenemu in arhitektonsko pretehtanemu slikanju pastelov.

Vse Mušičevo delo jasno razkriva njegov spoštljiv in izrazito ljubeč odnos do izročila prednikov, a tudi z njim povezane narave, ter nasploh veliko predanost umetnosti, ki se ji je Mušič posvečal predvsem kot arhitekturni zgodovinar in ustvarjalec. Vendar njegovega pomena nikakor ni mogoče zajeti samo v luči posamezne stroke, kajti Mušič ostaja v nedeljivi celovitosti edinstven, in je zato po svojem humanističnem kulturnem habitu videti pravcati prototip idealnega akademika že v njegovem izvornem smislu.

V njegov spomin je bil leta 2004 na SAZU prirejen simpozij in zatem izdan jubilejni zbornik. — MILČEK KOMELJ

Tone Pavček

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Božo Kos, Tone Pavček, tuš, Ljubljana, avtor. Arhiv Moderne galerije, Ljubljana.

Tone Pavček (1928–2011) je bil najprej časnikar pri različnih časopisih in slovenskem radiu, nekaj let ravnatelj Mladinskega gledališča v Ljubljani (1963–1967), nato skoraj 20 let odgovorni urednik pri Cankarjevi založbi (1979–1990); bil je štiri leta (1979–1983) predsednik Društva slovenskih pisateljev, poslanec v slovenski skupščini (1986–1990), kot tak je 1989 na množičnem ljudskem zborovanju javno prebral predosamosvojitveno *Majniško deklaracijo*; 1996 ga je UNICEF razglasil za svojega ambasadorja, od 2001 pa je bil član SAZU (redni član od 2007). Kot izjemen govornik, recitator in mislec, ki se je čutil ne samo javno, temveč tudi intimno soodgovornega za sprotno usodo svoje domovine, je ves ta čas veljal za pomembnega oblikovalca in usmerjevalca slovenskega javnega mnenja.

Toda SAZU ga je v svoje vrste izbrala predvsem kot umetnika. Kot pesnik je najprej zaslovel 1953, ko je skupaj s Kovičem, Menartom in Zlobcem poskrbel za *Pesmi štirih* – pesemsko zbirko, ki je obveljala za mejnik med dotedanjo vojno-revolucionarno zavezanostjo in podložnostjo literature družbenim vprašanjem na eni strani ter njenim intimnim počlovečenjem na drugi. Kot pesnik se je na začetku oprl na slovenski impresionizem, še posebej na Murna; z njim sta ga povezovala lirsko doživljanje »zemlje« in svojevrsten ljudski melos, nekakšna rafinirana preprostost. Takrat se ga je za zelo dolgo tudi oprijela bolj ali manj šablonska, vendar trdovratna oznaka »murnovstva«, naj jo je sam sicer z novimi in novimi, povsem nemurnovskimi verzi sprti še tako demantiral. Zelo globoka zareza v njegovi poeziji je nastala s sinovo smrtjo (1979; v zbirkah pesmi *Dediščina* 1983, *Goličava* 1988, *Temna zarja* 1996; deloma še zmeraj tudi v zbirki sonetov *Same pesmi o ljubezni* 2008). Smrt je odtlej zaznaval kot obsojenost s slovenstvom, slovenskim samomorilstvom. Vse okrog sebe je začel dojemati kot tesno združenost živih in mrtvih, vez med njimi naj bi bila »ena sama ljubezen« = bit sveta, »vsebeseda«, življenje se mu je prikazalo kot »prag pred nebivanja vrati«. Globoka elegičnost in njegov siceršnji, z anakreontično veselostjo opazno zaznamovani vitalizem sta mu poslej z roko v roki narekovala vrsto dramatično prepričljivih »domovinskih« in življenjsko filozofskih pesmi, polnih prijaznih in hkrati mračnih, predvsem pa miselno daljnosežnih in duhovitih paradoksov. »Domovinsti« pri tem ni treba razumeti kot deklamatoričnega nadomestka, temveč kot resnično in določno privrženost domu – najprej dolenskem, potem tudi istrskemu, zmeraj spet pa bolj ali manj bridkem slovenskem. Ko ga je začela dohitevati smrt in ji je bil že tudi sam zelo blizu, je zasnoval še en, bolj ali manj enkrat, čisto poseben niz pesmi – o dobrih angelih, ki stojijo za vsakomer in ki skrbijo za človeka; izšle so šele po njegovi smrti (*Angeli*, 2012). Aritmetično banalno zapisano: skupaj z izbori je spočel 23 zbirke pesmi.

Z virtuožno in veselo igrivostjo je zaznamovan njegov velikanski opus pesmi za otroke (okoli 40 knjižic), ki so prevedene v številne jezike in so našle mesto v mnogih svetovnih antologijah tovrstne poezije.

In končno je kot premišljevalec napisal niz esejev, zbranih in ponatisnjenih v štirih knjigah pod naslovom *Čas duše, čas telesa I–IV* (1994–2008), ali pa objavljenih v zvezi s kakšno drugo priložnostjo (na primer kot spremna beseda v Žnidaršičevih fotomonografijah *Slovenski vinogradi* in *Lepa Slovenija*) in v različni periodiki. Kot prevajalec je poskrbel za mnoge izvrstne prevode iz ruske lirike. —MATJAŽ KMECL

Vladimir Pavšič (Matej Bor)

Zg.: Foto Wikipedia.

Sp.: Božidar Jakac, Matej Bor, 1944, visoka jedkanica. Arhiv Moderne galerije, Ljubljana.

Matej Bor (Vladimir Pavšič, 14. april 1913–29. september 1993) je najznamenitejši kot partizanski pesnik, sicer pa je bil predvsem ljubezenski in refleksivni lirik ter pisatelj, satirik in epigramatik, kar izpričuje njegovo široko zavzetost v nekdanjem kulturnem in družbenem življenju, posvečal pa se je tudi filmski publicistiki in pisanju scenarijev.

Že v desetletju pred vojno se je uveljavljal kot pisec o gledališču in literarni kritik, ki mu je bila najbližje realistična, novo družbo oznanjajoča literatura, a je, sicer nasprotnik dekadentnosti, izpričal tudi posluh za pristna iskanja modernejšega izraza, četudi mu ekspresionizem s svojo abstraktnostjo ni bil blizu. Vendar v njegovi zgodnejši partizanski poeziji v znamenju skrajno dramatičnega časa z novo intenzivnostjo odzvanja prav prerोजना ekspresionistična ekstatičnost, tako kot tudi v tedanji grafični likovni ustvarjalnosti. Poleg uporniško viharniških pozivov na barikade (*Previharimo viharje*) so v njej zajete tudi intimnejše podobe partizanske kolone v snegu ali tišina izumrle požgane vasi, še posebej dramatično sugestivne pa so Borove balade. Spomin na partizansko izkušnjo je oživil tudi še po vojni (elegično *Srečanje*), ko se v njegovi poeziji vse bolj preraja ljubezenska tematika in refleksija o minljivosti. Pri tem se je vse bolj vračal h klasičnemu pesniškemu izrazu, oplojen z izročilom moderne, in se počutil dediča svetlega Otona Župančiča, ki je po vojni vzkliknil: »Pozdravljena pesem Borova, pesem ognjenega rojstva!«, Bor pa je Župančiču ob njegovi smrti posvetil značilno pesem.

Že med vojno se je ustvarjalno posvečal tudi dramatiki, napisal je popularno igro *Raztrganci*, po njej pa je bil, četudi v osnovi privržen novemu družbenemu redu, zaradi kritičnih pogledov na družbo v drami *Vrnitev Blažonovih* prisiljen opustiti ravnateljvanje v ljubljanski Drami. Posvetil se je predvsem literaturi, posebno prevajanju Shakespeara. V okvirih, ki jih je priznaval za umetniško sprejemljive, pa se je zavzemal tudi za svobodo ustvarjalnosti, tako kot v mladinski pesnitvi *Ropotalo in ptice*, uperjeni proti dogmatiki socrealizma.

Kot v osnovi realist je bil Bor v dramatiki in nasploh v umetnosti pristaš jasnega izraza, razvidnega dogajanja in prepričljive psihologije, kar je vidno tudi iz njegove proze (romana *Daljave* in *Odloženi*); njegov v temelju optimistični pogled na svet pa se je vse bolj zavedal človeškega brezupa, samote, odtujenosti in brezperspektivnosti. (»Še hip in bomo šli tja dol / k zadnjim globinam / v nič, ki se nikdar v nenič / ne spremeni nam.«) Osnovno intimno vrednoto mu je pomenila ljubezen, ki ga je vselej navdihovala. V svojem ljubezenskem dožemanju neskončnosti je upesnil monumentalne prizore negibnih ljubezenskih dvojic na obmorski skali ali strmi pečini, spominjajoče na izročilo romantične ustvarjalnosti. V ljubezenski opus je

kot rojen Primorec vnašal poetične podobe obmorske narave z jadrnicami, predvsem pa zelenjem, mirto, bršljanom ali tamariskami; v take verze pa je najintimneje stopila tudi njegova lepota prisluškujoča zadrževana nežnost. Z zatapljanjem v ljubezen je premagoval smrt, se z njo celo zbliževal in si predstavljal posmrtno stanje, da bi se z njim sprijaznil (*V poletni travi*); med zazrtostjo v življenjske prizore in postave pa je bil zlasti v popotniških »krokijih« občutljiv za človeško socialno mizerijo, pa tudi za znamenja smrtonesnega propadanja (*Kozolec*).

Zavest o ničnosti človeškega pehanja mu je kot izjemno ekološko ozaveščenemu varuhu narave stopnjevalo še naraščajoče nezaupanje v prihodnost civilizacije. Plod te nezaupljivosti je v svojem času popularna alegorično obarvana »vizija« o atomskem veku, ko sta vsepovsod le železo in beton. V njej se je v skladu s stilizacijo shematično izrisanih prizorov ritmično prepusnil prostemu verzu. Sicer pa je kot angažiran humanist, prizadet nad dehumanizacijo sveta, dojemal poetiko mlajših ustvarjalcev, ki je razdirala klasično izročilo, kot znamenje duhovne degradacije. Odklanjanje radikalnejših oblikovnih iskanj je razvidno tudi iz njegovih epigramov, v katerih zbada pesniške moderniste, pa tudi iskalce novih raziskovalnih pristopov, med njimi tudi poznejše akademike. (Prav on je v tem duhu zasnoval javno izjavo *Demokracija da, razkroj ne*.)

V zadnjem življenjskem obdobju se je še posebej posvečal t. i. venetologiji. Na osnovi razlage t. i. *Atestinskih tablic* je razbiral zapise na arheoloških izkopaninah kot delo naših venetskih prednikov in jih z intuicijo »prevajal«. Pri tem je naletel na odločen odpor uradnih jezikoslovcev in zgodovinarjev, a je pesnikovo strastno prizadevanje dragoceno že v luči njegove življenjske pripadnosti slovenstvu; sam je svoje raziskovalno tveganje utemeljil s poanto epigrama, da »prodirati v neznanost ni neznanje«. Prodiranje v neznanost je skušal stvarno utemeljiti, tako kakor vsa svoja življenjska iskanja, ki slovnijo na t. i. znanstvenem, materialističnem pogledu na svet, a hkrati slutijo in skušajo predreti njegove omejitve, saj v njegovi poeziji minljivo bivanje ponekod išče osmislitev, ki načelno sicer ne zaupa v religiozno mistiko, a vendar ni povsem gluha za metafizične skrivnosti (*Elegija*). Prav v teh miselnih odtenkih pa je Borova poezija, četudi uklenjena v trden klasičen kalup, najbolj eksistencialno vznemirljiva in moderna. V tem pogledu je bil Bor soroden oblikovno sicer modernejšemu slikarju Francetu Miheliču, ki ga je stalno mučilo vprašanje smrti, njegovima lesorezoma *Hijene* in *Kronist* pa je posvetil posebni pesmi.

Matej Bor je bil vse življenje do kraja premočrten. Bil je odločna, samozavestno avtoritativna, a vendar tudi krhka, v svoj prav zagledana ustvarjalna postava. Kot ugledna javna osebnost – akademik je postal leta 1965 – je s svojo odločno presojo posegal na številna življenjska področja, vse življenje pa je ostal sinonim za barda slovenskega partizanskega protiokupatorskega upora. Ta upor je proti koncu življenja že branil pred oglašajočimi se nasprotniki, da bi z njim afirmiral našo narodno neuklonljivost. — M. LČEK

KOMELJ

Jože Plečnik

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Ureditve na praškem Gradu.

Med častitljivo osemnajsterico umetnikov in znanstvenikov, ki so ustanovili zamelek SAZU, se uvršča tudi arhitekt Jože Plečnik (23. januar 1872–7. januar 1957). Z njim je tedaj slovenska stavbarska umetnost priznana kot ena od ključnih dejavnosti, ki oblikujejo svojsko samobitnost naroda. A na drugi strani je njegov akcijski radij tudi tako mednaroden, da ga zlepa ne bo mogoče posnemati: arhitektovi objekti stojijo v petih nacionalnih prestolnicah. France Stele ga predstavi v dveh monumentalnih teoretsko relevantnih besedilih (*Architectura Perennis* 1941, *Napori* 1955).

Plečnik razume urbanistično celoto mesta zlasti kot mozaik posamičnosti, a loči ob tem dve ravni. Primer širše obravnave vidimo v predlogu za Bežigrad, ki si ga smemo razlagati kot demonstrativno alternativo za način, kako se s tem območjem nekdanj ukvarja Fabiani. Primer kompozicije manjših dimenzij je Tromostovje. Primer subtilnega krajinskega urejanja so vrtovi na praškem Gradu. Plečnik zna enako večje kot stavbne gmote odbrati in umeščati tudi drevesa.

Najširše področje njegovega ustvarjanja je stavbarstvo v zoženem pomenu besede. V bistvu gre za program, ki ga razvije devetnajsto stoletje, vendar z nekaj dovolj jasnimi zadržki: arhitekt ga nedvomno deli v vrednega in nevrednega. V prvo družino sodijo poslopja, kot so cerkve in palače od galerij in knjižnic do parlamenta (itn.), v drugo ječe in vojaški objekti, morda celo bolnišnice (itn.). Toda tudi vse civilne naloge so rešene s tako strogo resnobo, da dobe nadih sakralnosti.

Med Plečnikovimi deli so vsekakor glavna tema cerkve, pri čemer si zakoliči širok tipološki poligon, v katerem preigrava svoje kompozicijske etude. Razvrstiti jih je mogoče v sedem sklopov. V Wagnerjevem ateljeju in orbiti dunajske secesije nastajajo večinoma samo skice, dokler ne meni, da pozna pravo pot, ker si »izčisti dekorativno noto«. Sv. Duh na Dunaju je bojišče, kjer je sicer poražen, pa hkrati zmagovalec. Tip longitudinalne cerkve je verjetno naloga, ki je zanj najmanj mikavna, ker je najbolj obrabljena. Zato ga poskuša preoblikovati v dvoranski tip. Tip prečne cerkve je najbolj »demokratičen«: tako namreč trdimo. Plečniku se zdi, da je pravnji tudi za molilnico jezuitskega kolegija. Tip centralne cerkve izbere takrat, ko si želi, da bi bil monument, toda te veličastne zamisli večinoma niso uresničene. Alternativa so minimalne edikule. Razširitve starih in prezidave podrtih cerkva so nekakšen trpek sklepnik.

Plečnik je mojstrski risar. Če je njegova secesijska grafika še tonirana ali obarvana, postane sčasoma izrazito čista: znebi se vse »nearhitektonske« navlake.

Enako mojstrski je kot oblikovalec predmetov, predvsem kelihov in

vsakršne cerkvene opreme, pa tudi stolov, svetilk in grafike, kot so knjižne vinjete.

Gmote Plečnikovih stavb so elementarne in skrajno čitljive, brez dramatičnih zamikov in kontrapostov. Gre za dva osnovna tipa evklidskih teles, za ortogonalni blok in sferični ovaloid, iz katerih razvije variacije in kombinacije od najenostavnejših valjev in kvadrov do stožcev in piramid, nabitih s simboliko. V teh volumnih je skrajno čitljivo, povrh pa zgledno udobno organizirana hierarhija komunikacij. V sakralnih zasnovah dosledno, v civilnih programih pa praviloma prevzema vlogo hrbtnice smiselno artikuliran ali slovesno intoniran aksialni pristop, ki so mu dodani standardni, a nestiskaško dimenzionirani hodniki. In ko zastavlja svoje konstrukcijske sestojke, rabi klasični renesančni, natančnejše, albertijevski jezik: z arhitekturnimi elementi, kot so masivna stena, steber z lokom ali preklado, obok in kupola. Monotoni gradbeniško-inženirski skelet mu je tuj, prav tako konzola, ki jo sprejema le kot balkonsko podporo. Gradiva so lahko moderna: beton mu ni nesimpatičen in dostikrat nadomesti predragi kamen. Zelo so mu ljube kombinacije materialov brez zaščitnih oziroma maskirnih ometov: naravni les in kamen, kamen z zidaki, zidaki z betonom, rezani kamen ob surovo neobklesanem (itn.).

Arhitektove zasnove so v veliki večini aksialnosimetrične, izletov v svobodni tloris je skrajno malo. Plečnikova inventivnost se kaže drugod. Sesejsko igrakanje z detajli zamenja premišljeno poglobljena igra z elementarnimi arhitekturnimi prvimi, ki so neoklasicistične samo na prvi pogled. V resnici gre za dosti več. Teren za trening arhitektove fantazije je ovoj prostora kot člen, ki prevzema vlogo nosilca prenesenih pomenov in ni samo statična, temveč tudi estetska prvina.

Plečnik se loti vsake, še tako neznatne naloge tako, da obsenči rešitev čisto razločna avra svetosti. Kar ne preseneča. Profil arhitektove osebnosti navsezadnje izoblikujeta docela drug čas in prostor, francjožefovska monarhija. Zato ga človek slovenske sodobnosti lahko dojema zgolj kot legendo, medtem ko mu mednarodna strokovna publika pritakne površno etiketo predhodnika postmodernizma. Če natanko preudarimo, gre za izrazito različna pogleda oziroma za paradoks, da sta oceni intonirani diametralno ravno zato, ker se poskušata približati eni sami, neizmerno dosledni kreativni drži. Plečnikova docela individualizirana religioznost, svetlobna leta daleč od konvencionalno ortodoksnega svetništva, se ne meni ne za dogmo ne za primitivno pobožnost. Njegova skrajnostna, če že ne kar prvobitna posvečenost se razkriva ravno v tem, da ni snovalec, ki bi verniško »mehanično« posnemal preživeto preteklost. Vse njegovo bitje je usmerjeno k enemu samemu in edinemu stvarniškemu cilju, ustvarjanju vekovite lepote v enem samem čezčloveškem naporu: »Kajti lepota je le strahotnega ravno še znosni začetek« (Rilke). — FEDJA KOŠIR

Izbrana literatura: Krečič, Peter: Jože Plečnik/branje oblik (Ljubljana, 1997); Prelovšek, Damjan: Plečnikova sakralna umetnost (Koper, 1999).

Ivan Potrč

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Borut Pečar, Ivan Potrč, tuš, Ljubljana, avtor. Arhiv Moderne galerije, Ljubljana.

Ivan Potrč (1. januar 1913–12. junij 1993; izredni član SAZU od 1977, redni od 1983) je v slovensko književnost v času pred 2. svetovno vojno prislikal podobo kajžarskega in bajtarskega sveta v štajerskih Halozah oz. Slovenskih goricah. Življenje v tej gričevnati pokrajini je oživil v realističnih epskih prikazih, obarvanih s specifičnostmi regionalnega jezika, s katerim je ustvarjalno oživil predstavo o tamkajšnjem »nesmilečnem življenju«. O izvoru svojega jezika je posebej razmišljal, ko je spoznal, da so besede, ki naj bi jih po mnenju kritika prevzel iz Pleteršnikovega slovarja, ostale še vedno žive v njegovem arhaičnem življenjskem okolju, iz katerega jih je v resnici črpal. Največje priznanje za pristnost in avtentičnost svoje govorice pa je dojel v spodbudi igralca Lojzeta Potokarja, naj se intenzivneje posveti dramatiki, češ da mu njegove besede, zapisane za vlogo starega Krefla, zaigrani lik že kar same oživijo.

Bistvena za Potrča je bila kmečka prvobitnost, zato je znal v svojem realističnem pisanju prepričljivo oživiti kmečkega človeka ne le z njegovimi besedami, marveč tudi z dejanji in strastmi, med delom ali med proščjenji na Ptujski Gori, predvsem pa je znal približati strašljivo socialno bedo, iz katere so haloški reveži neutešno hlepeli po pravičnejšem redu in boljšem življenju (npr. v predvojni povesti *Sin* in po vojni v *Svetu na Kajžarju*). Z zasoplo sunkovitim slikanjem prvinskih vzgonov se je še posebej mojstrsko izkazal v najpomembnejšem in največkrat prevajanem romanu *Na kmetih*, v katerem je skozi slikovito pripoved kaznjenca oživil psihološko prepričljivo podobo kmečkih ljudi, posebej žensk, ki se prepuščajo strastem tako v stiku z zemljo kot sočlovekom, še posebno v prikazu ljubezenskih zapletov in prirežu neusmiljenih povojnih družbenih okoliščin.

Nasploh prevetava Potrčevo prozo živo zaupanje v zmago človečnosti nad vsem zlim in vseskozi navzoči usodni eros, ki prepričljivo oživlja tudi njegova krajša, ponekod bolj lirično obarvana dela, obarvana s spomini na mladost, hrepenečo po sreči. Ob tem pa se skozi pogosto dramatično dogajanje v njegovih pripovedih vseskozi razkriva predvsem družbeni položaj ljudi. Umetnik ga je pred vojno razkril že v drami *Krefli*, v kateri povzroči dramatičen zaplet družbeno nedopustna zveza med gruntarskim sinom in kajžarjevo hčerjo, družbena protislovja pa je v poznejših delih iste trilogije prikazal tudi v novih razmerah po drugi svetovni vojni, ko so se »kulaki«, zvesti svojemu moralnemu principu, do zadnjega upirali prisilnemu vključevanju v zadruge, povojno revolucionarno nasilje oziroma navdušenje pa je dojemal skozi oči in čutenje kmečkih aktivističnih junakov. Sam je zaradi revščine na podeželju in izkoriščanja kmetov že pred vojno predano zaupal v nov, pravičnejši družbeni red, kot javni delavec pa je z neomajanim opti-

mizmom vanj verjel in oznanjal revolucionarno preobrazbo sveta tudi še ves čas po vojni.

V umetnosti je predpostavljajl čustveno in psihološko utemeljen in s tem človeško prepričljiv izraz življenjske stvarnosti in je v duhu Maksima Gorkega sprejemal tudi literaturo, kritično do poveljne družbe, če jo je »kljub hudim diagnozam« le lahko dojel kot hkrati napredno in če je v njej lahko še vedno predpostavljajl »vero v človeka in človeštvo«. Od pisateljskih del je pričakoval »nepotvorjeno podobo našega človeka«, zato je bil v kritičnih ali kulturno idejnih spisih in kot vpliven urednik osrednje založbe, ki je spremljal in usmerjal tudi delo mlajših ustvarjalcev, nezaupljiv zlasti do novejših, manj realističnih pisateljskih prizadevanj, če so razkrajala zaupanje v človeka ter se opirala na zanj preveč abstrakten, umetelen ter preveč po tujih filozofijah ukrojen, in zato življenjsko neprepričljiv izraz. (V tem znamenju je bil nenaklonjen tudi poznejšim akademikom, kakršna sta bila Hieng ali Šeligo, v svoji privrženosti režimu pa kritičen tudi do idejnih pogledov Borisa Pahorja.) Zavračal je eksistencialiste pa tudi »neokatoliške posnemovalce zahoda«, vendar je bil kritičen tudi do preveč črno-belega prikazovanja pri socialnih realistik, ki jih je najbolj cenil.

Ivan Potrč je ostal vse življenje pisateljski realist, ki je s krčevito napestostjo slikal človeška hotenja, stiske, kmečko delo in prvinski utrip zemlje, v napetem ritmu, ki mu ga je sugerirala pokrajina in ga je, kot je sam komentiral, usmerjal tudi stik s kompozicijo v glasbi, ki jo je poslušal. V pisatelju je dojemal »izpovedovalca prizadete človečnosti« in od pisateljskega dela pričakoval »prav preko te prizadete človečnosti neizprosno kritiko vsega postanega, utesnjenega in gnilega«. Ustvarjalno ga je vse življenje napajal neuklonljivo optimističen življenjski impulz, ki je črpal iz njegove povezanosti z zemljo in njenimi vinskimi goricami, pa tudi iz instinktivne in idejne zavezanosti uporniško svobodoljubnim zgodovinskim izročilom od kmečkih puntov do partizanskega boja med drugo svetovno vojno, ki jo je preživel v taborišču Mauthausen in med partizani, nič manj pa ni bil privržen tudi poveljnim družbenim prizadevanjem.

V umetnosti je priznaval predvsem čutno nazornost, naslikano z avtentičnim jezikom, vzetim neposredno iz življenja, in je bil do kraja prepričan, da v njej ne more zaživeti »nič, česar življenje ne navdihne, nič, kar ni iz pristne človekove krvi in iz mesa«. Njegova najboljša umetnost je bila iz krvi in mesa, v njej živi neidealiziran kmečki realizem, poln (tudi človeka uničujoče) erotične strasti, kakršna je bila v slikarstvu pred vojno najbolj značilna za kmečko nabrekliega Franceta Kralja, le da brez mističnega, krščansko obarvanega idealizma, v katerega ni materialistični Potrč nikoli zaupal. Kot javni delavec je zatrjeval, da mu »revolucije ne bodo priskutili«, in se zaradi prepričanja, da »je bila človeška sreča pri revolucionarju popolna in združena, ko je nastajala v težnjah in v boju za srečo drugega, za sočloveka«, oznanjal za pripadnika srečne generacije. —MILČEK KOMELJ

Primož Ramovš

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Gojmir Anton Kos, Primož Ramovš, dat. 1951, olje, Ljubljana. Arhiv Moderne galerije, Ljubljana.

Primož Ramovš (1921–1999) je bil zadnji učenec Slavka Osterca, ne sicer Osterca modernista, marveč Osterca novega klasicista. Tako je bila vendarle vzpostavljena vez med modernističnima generacijama na Slovenskem pred vojno in po njej. Ta prvotna Ramovševa usmerjenost se je po diplomi pri Ostercu na ljubljanski Akademiji za glasbo (1941) nadaljevala med vojno pri sicer tradicionalnejšem Vitu Frazziju v Sieni (1941) in v Osterčevem duhu in novih razgledih pri Alfredu Caselli v Rimu (1941–1943). Najbrž posebno travmo je za mladega Ramovša v letu tako imenovane osvoboditve pomenil trimesečni zapor, ker je bil v letih 1944 in 1945 član domobranske vojaške godbe, v kateri je igral rog (skladateljeva navedba v pogovorih z Borutom Loparnikom, *Biti skladatelj*, Ljubljana 1984, 86). Najbrž zaradi vplivnega očeta akademika ni bilo poznejših posledic. S tem letom 1945 se začinja Ramovševa dvojna skladateljska in bibliotekarska pot. Očitno spet z očetovo pomočjo je v akademijski Biblioteki nastopil mesto arhivarja, kjer je napredoval v bibliotekarja in do upokojitve v njenega dolgoletnega upravnika (1952–1987); preostali čas, praviloma nočni, je bil namenjen komponiranju. Sprva je še poučeval na ljubljanski Srednji glasbeni šoli. Odlikoval se je kot orglavec in improvizator na orglah. Redni član Slovenske akademije znanosti in umetnosti je postal 1983. Tega leta je za življenjski opus prejel Prešernovo nagrado. Od 1988 je častni član Slovenske filharmonije.

Ramovš je Osterčevo modernistično izročilo nadaljeval na izviren in samosvoj način. Le v precej daljšem procesu kot Osterc se je preusmerjal od privrženca objektivnega izraza do njegovega subjektivističnega nasprotja. Se pravi v domala vseh petdesetih letih 20. stoletja, verjetno še predvsem zaradi ideološke zaprtosti tedanjega slovenskega duhovnega prostora. Čeravno je skladatelj že pozneje menil v razgovoru z avtorjem teh vrstic, da se v povojnem času ni čutil utesnjenega, priča o tem njegova dolga preobrazba in ponekod sledovi duha tistega omejujočega časa. Tako Andrej Rijavec za Ramovševo *Tretjo simfonijo* (1948) ugotavlja v zadnjem stavku »zmagovit dorski sklep«, ki je »pozornost vzbujajoč primer himničnega socialističnega realizma« (v *Muzikološkem zborniku*, 10/1974, 82). Najbrž smemo sklepati, da bi skladatelj v drugačnih razmerah bistveno hitreje našel stik s povojnim evropskim modernizmom. Z neoklasicistično *Sinfonietto* (1951) je nadaljeval izročilo Osterčeve šole, vsebinsko pot naprej so nakazali klavirski *Sarkazmi* iz istega leta. V njihovem povsem drugačnem duhu najdemo kritično razdaljo, bodisi v ironiji ali jedkem posmehu bodisi v norčevanju. V kontekstu socrealizma petdesetih let je zbirko mogoče razumeti blasfemično kot upor proti optimizmu in slavlilnosti zapovedane umetnosti.

Nove vrednote subjektivistične umetnosti je skladatelj že v dobršni meri sprejel v markantnem simfoničnem delu *Musiques funebres* (1955), žalni glasbi ob materini smrti, z novo disharmonijo novega nepredmetnega izraza, racionalno utemeljeni, tudi tu značilno asketski in ramovševsko dramatični. Zadnji in poglobitvi korak je spodbudila nova poljska glasba ob skladateljevem obisku Varšavske jeseni 1960. Le kratki dve leti sta potekli od vstopa v dodekafonijo, uporabe njenih serialnih parametrov do totalne organizacije (*Pentektasis*, 1963), ki skladatelja nikakor ni zadovoljila zaradi svoje brezosebnosti, sivine in tudi metodološke strogosti. Povojno avantgarde je tako dosegel kot prvi na Slovenskem, svojo pot pa še isto leto nakazal z *Enneaphonio*, s katero je sprejel novi zvok in aleatoriko s svobodnejšim načinom oblikovanja, temelječim na fragmentarnosti krajših disonantnih melodičnih jeder. Skladbo je Ansambel Slavko Osterc z dirigentom Ivom Petričem še v letu nastanka krstil na Varšavski jeseni, s čimer je skladatelj vračal, kar je tam daljnosežno pridobil. Proces oblikovanja novega zvoka je sklenil v *Simfoniji 68*, in tako značilnega ga poslej prepoznavamo v vsem njegovem velikem opusu več kot štiristo del. V nekaterih izmed njih, zlasti še komornih, s katerimi je pogosto in rad ustregel naročilom raznih izvajalcev, mu je blizu čistoglasbeno načelo, v drugih se je prizadeto odzival na vtise iz zunanjega sveta. Tako je menil, da stoji sredi življenja, kot je bil v tej napeti in dramatični dvostavčni simfoniji iz leta 1968, v kateri je s tonsko govorico želel izraziti strah pred tretjo svetovno vojno, ki bi lahko uničila ves svet.

Za svoj modernizem skladatelj samokritično ugotavlja, da je njegovo pojmovanje glasbe konservativno, ker pričakuje »neko doživetje, popolnoma tonsko, imaginarno doživetje,« ki ga bogati, kar še drugače pomeni, »da mora vsaka skladba nekaj povedati« (iz navedenega razgovora z B. Loparnikom, 138–139). Poglavitna je torej iracionalnost doživetja, ne morda mišljenje, filozofsko teoretiziranje ipd. S tem in čistoglasbenimi vsebinami se skladatelj izraža, posredno tako izražajoč, kot pojasnjuje, svoj duševni in duhovni svet. Pri tem ni ustvarjalec intime, četudi je lahko liričen, vsekakor neposreden je v svoji elokventnosti, kar je bilo tudi na osebni ravni dobro poznano njegovim sogovornikom. Njegov izraz je prej ko slej asketski, temelji na kontrastih, ki pogosto sežejo do izbruhov dramatike in kataklizmi-ke, s čimer je Ramovš še posebno izrazit v slovenski glasbi.

Vztrajanje v modernizmu je bila za skladatelja moralna obveza, stvar ustvarjalne identitete, četudi se je v devetdesetih letih bolj sprostil tudi z večjim upoštevanjem konkretnosti. Tako se je umirjenosti postmodernizma še najbolj približal v *Simfoniji Pietà* (1995), posvečeni tragiki slovenskega holokavsta. Več drastike najdemo predvsem v simfoničnem delu *Per aspera ad astra* (1991), spet v tematiki nacionalnega pomena ob dramatičnih dogodkih slovenskega osamosvajanja. Tudi v teh delih prepoznamo stvari predanega ustvarjalca, ki ne označuje zaman in pomembno vse druge polovice 20. stoletja slovenske glasbe, še zlasti zaslužnega za uvedbo povojnega modernizma vanjo. —IVAN KLEMENČIČ

Edvard Ravnikar

Zg.: Leta 1961. Foto Wikipedia.

Sp.: Borut Pečar, Edo Ravnikar, tuš, Ljubljana, avtor. Arhiv Moderne galerije, Ljubljana.

Za odločilni premik v značilni likovni izraz naše arhitekture v drugi polovici dvajsetega stoletja na vseh ravneh, od urbanizma do industrijskega oblikovanja in grafike ter teoretskih razmislekov, je zanesljivo najbolj zaslužen Edvard Ravnikar (4. december 1907–23. avgust 1993; izredni član SAZU od 1969, redni od 1979). Kot vrhunski intelektualec ni le prodoren praktik, temveč tudi pronicljiv pojasnjevalec vprašanj, na katera mora arhitekt, če kaj velja, znati odgovoriti s svojsko senzibilnostjo in inventivnostjo. Ta se kaže tudi v risarskih in slikarskih stvaritvah, ki so, čeprav ima za zgled samega Le Corbusiera, izraz tako intimnih osebnih pobud, da je njihova javna objava možna šele postumno. Doslej podaja najbolj koncizen oris arhitektovega pomena katalog Arhitekturnega muzeja Ljubljana (1996).

Kot urbanist izpriča izredno širino. Loteva se vseh nalog, ki so možne, od strateško abstraktnih regionalnih ureditev do tistega hibridnega merila, ko se urbanistična zamisel lahko izrazi le s konkretno arhitekturo. Poseben primer te zvrsti so v mestnem središču trgi ter v naravnem krajinskem okolju grobišča in pokopališča. V grobem lahko ločimo v arhitektovem urbanističnem oevru dve fazi, ciamovsko in strukturalistično, medtem ko so pristno postmoderni predlogi le arhitekturni (in maloštevilni). Če si ta proces pogledamo poglobljeno, je mogoče rekonstruirati naslednje zaključene etape:

Za uverturo imamo leta do začetka druge svetovne vojne, ko ga najbolj zanimajo ljubljanski problemi, kar krona ekstremno radikalen natečajni projekt za regulacijo celotnega mesta (tik pred polomom leta 1941). V socrealističnih časih sta od velikih konkretnih nalog najvažnejši idejni rešitvi Novega Beograda in Nove Gorice. Celo v tem monumentalnem merilu ostaja temeljna orientacija funkcionalistična. Po odmiku od socrealistične estetike v začetku petdesetih let ugotovimo načrten odklon od akademske aksialnosti v organsko sproščene sprimke. Paradigmatičen je projekt za »novo mesto« Kidričevo, sicer pa prevladujejo študije regionalnih celot, kot sta slovenska Obala ali finski otok Ruissalo. Sredi petdesetih let, še zmerom v fazi ciamovskega funkcionalizma, izdelava shemo drevesaste »idealne sošeske«. Istočasno se začneta uresničevati obe njegovi ključni realizaciji – centralna ansambla Kranja in Ljubljane. Tu vzame arhitekt slovo od ciamovstva in postane privrženec strukturalizma, ki ga lahko znova razdelimo v dve etapi. Etapa svežega, domala radostnega eksperimenta doseže svojo kulminacijo v šestdesetih letih v natečajnih projektih za Budvo in Benetke, potem pa se prevesi v zložen zdrs ob vabljenem natečaju za center Skopja. Sem sodi še natečajni projekt za središče finskega mesta Espoo. V drugi etapi se zvrste čedalje bolj umirjeni strukturalistični predlogi. Beli svet se med tem vztraj-

no usmerja v revival historičnih modelov, označenih kot »trad city« (tradicionalno mesto). Ravnikar se kljub svoji izjemni erudiciji vse do konca ne more ogreti za tako konvencionalen *retro look*.

Kot snovalec stavb prehodi pot od plečnikovsko intoniranih rešitev preko povzetkov racionalne corbusierske estetike do izrazito individualiziranih izvedb, kakršne so centralni objekt kranjske občine ali trikotni stolpnici na osrednji ljubljanski tržni ploščadi. V prvem primeru je skrajno svojski zaključek zgubana streha, ki po izrecni avtorjevi izjavi opozarja na svečano vsebino stavbne gmote, v drugem primeru pa moramo imeti mimo ostalega za enako izjemno konstrukcijsko rešitev konzolne etaže, ki so wrightovsko obarvana alternativa za šablonski funkcionalistični skelet. Te finese so odlična antiteza »sakralnosti« v zamislih Jožeta Plečnika.

Tretje področje, kjer je njegova angažiranost resnično pionirska, je industrijsko oblikovanje s posebnim poudarkom na segmentu grafike, ki se v svoji najbolj skrajni variaciji razveže v relief. Ravnikar vidi tu tisti poligon, iz katerega se razvijejo temeljni kompozicijski prijemi moderne arhitekture.

Zato so gmote njegovih objektov, kjer ugotavljamo, kakor v nekakšnem rodovnem deblu, vrsto različic od zgoščenih kvadrov do razčlenjenih sestojev, zmerom oblečene v premišljeno prikrojen fasadni plašč, ki želi biti celo spričo spartansko skromne izvedbe plemenit. Dispozicije jasno členjenih komunikacij in hierarhično organiziranih prostorov niso nikoli anarhične: sledimo rdeči niti, ki jo je mogoče označiti s sintagmo »od klasičnih aksialnih do inovativno svobodnih zasnov«. Gradiva so standardna, toda vedno skrbno, včasih do neke mere izrazito dekorativno obdelana: elegantni vidni beton, izbrano kakovostna opeka, skrbno oblikovana pločevina, kovinski profili, rezan kamen, celo jekleno paličje.

Ravnikarjeve kompozicije urbanističnih in arhitekturnih rešitev se zvrste v bleščečem loku od plečnikovsko kristaliničnih gmot in ciamovskih zmerno artikuliranih sestavov do dinamično zamikanih nizov in do odločno strukturalističnih lamel ali grozdov. Vendar iz motiva razvita forma ni nikoli volutaristično doktrinarni cilj oblikovanja: vselej je utemeljena z racionalno funkcionalno logiko, tudi kadar gre za transutilitarne likovne vzorce.

Edvard Ravnikar je ustvarjalec z več raznolikimi in včasih celo nekoliko zastrtimi profili. Estetsko absolutno kultiviran in zato v svojem najintimnejšem jedru skoraj zmerom zavestno racionalen, če ne kar racionalizatorski snovalec: od tod, ne zaradi vzgonov nezavednega, vsestranskost njegovega neustavljivega raziskovanja sveta oblik. In vendar! Ali ni v bogastvu arhitektove nezamejene invencije skrit tudi odtенок nezadržne onstranzavesti? —FEDJA KOŠIR

Izbrana literatura: Ivanšek, France (ur.): *Hommage à Edvard Ravnikar 1907/1993* (Ljubljana 1995); Košir, Fedja: *Edvard Ravnikar kot arhitekturni teoretik* (Ljubljana 2006)

Gabrijel Stupica

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Avtoportret, 1944, olje, Ljubljana, avtor. Arhiv Moderne galerije, Ljubljana.

Ob razkrivajočem se bistvu Stupičevega slikarstva moram reči, da se slikar ni povsem izogibal zgodovinskim realizacijam. Njegova preteklost ni bila zmeraj zaporedna, marveč je sledila ustreznim likovnim stanjem. Vsaj meni se zdi, da se je Stupica (21. marec 1913–19. december 1990; izredni član SAZU od 1977, redni od 1983) sprva približal realizmu in nato modernizmu, v katerem se je nahajal ekspresionizem, kubizem, gotovo pa je poznal tudi geometrijske in abstraktne umetnine. Kar pa je zadevalo avantgardizem, je morda slutil instalacije, a se zanje ni opredelil. Kljub različnim slikovnim pristopom se je od vsega začetka usmeril na portrete, figure in tihožitja.

Ni se skliceval na impresionizem, pač pa je ohranjal tisti čas, ko je študiral na Akademiji za likovno umetnost v Zagrebu in se odločil za zvestobo realističnemu slikarstvu. Pred drugo svetovno vojno je naslikal *Dekle s šopkom* in *Tihožitje s črnimi redkvami*. Nato je v vojnem času ustvaril *Avtoportret s prijateljem* in sliko *Jasmin* ter nadaljeval z realizmom in stvarnostjo. To ni trajalo dolgo, saj je že *Jasmin* naslikal na geometrijskem ozadju, na sredini slike pa je upodobil komaj opazen portret, po vsej verjetnosti El Grecovo sliko. Zmaga pogleda Gabrijela Stupice je bila v tem, da je z listjem in cvetjem vzpostavil horizontalni element. Med tradicionalnimi, realističnimi in globinskimi podobami pa so se vse bolj pojavljali ploski pristopi.

L. 1945 se je Stupica iz Zagreba preselil v Ljubljano, kjer je postal profesor na ljubljanski Akademiji za upodabljačo umetnost. Kako je potem nadaljeval svoje ustvarjanje? V istem obdobju je prehajal od realizma k ekspresivnosti pa spet daleč nazaj v barok. Prav zaradi tega je šlo za različno predstavnost, tudi če se je dogajala nenavadna zgodovinska razlika. Mali *Avtoportret* je naslikal kot relativno »nov« optični fenomen, ki je že dolgo deloval v Evropi in še ni bil popolna oblika ekspresivnosti. Potem pa se je znova vrnil k realnosti in naslikal portret Otona Župančiča. L. 1950 se je s sliko *Pred sprevedom* vrnil daleč nazaj v barok. Ko je naslikal to temnejšo sliko, se je pokazala vzporednica z Rembrandtovo sliko *Nočna straža*. Na sliki je oblikoval baročni učinek, torej *temnost* z izrazito globino, in je s takim pristopom posrkal podobe udeležencev spreveda. Nekako ohranil je celo smisel baroka in ga prilagodil posebnim potrebam v novejšem času.

Nato se je podal k likovnim novitetam. Slikovna površina je sicer ostala še temna, slike pa so postajale vse bolj ploske in z minimalnimi potiski v ozadju. Rekel bi lahko, zgodil se je magnetizem, ki se je približal naslikanim stvarjem brez kontaktov. V tem primeru je magnetizem nastal mimo nekdanje zblížane sestavljene celote, kljub temu pa je pritegoval posamične motivne elemente. Tako so nastale temne slike *Temni interior*, *Miza z igračkami* in pozneje značilna slika *Otrok pri mizi z igračkami*.

Nato je temno slikovno eksistenco opustil in v sliki *Branjevka* uveljavil barvno svetlobo. S to drobno razliko je segel v svet barvne oblikovnosti, ki še ni bila popolnoma svetla. Temnomodra površina, črni geometrijski trikotnik – dežnik in romboidna miza, na kateri so bile prodajne asociacije, vse to se je vrnilo k podobam nekdanjega ekspresionizma. Enako pa je bilo naslikano magično telo žene, ki je predstavljalo nekaj novega v slikarjevi interpretaciji figure. Drugi vidik je nakazala slika *Flora*. Seveda je mojster ustvaril več takih slikovnih variacij, dovolj je bilo, da je s svetlobo razkril dvojnost. Njena struktura namreč ni bila zadržana na površini, ampak je polzela vase z mehko barvno transparencijo in »črtnimi« posnetki. Prav zato ne dvomim, da je vmesna »preteklost« omogočila prehod v *svetlost*, ki je kljub napredovanju ohranila pretekle igre in asociativna bitja, poleg tega pa še oblikovane prostore v bližini še ne povsem realizirane abstrakcije. Če torej sledim temu spreminjanju in dopolnjevanju ali celo odvzemanju, lahko vidim realizacijo vsega tega na slikah *Deklica s pajčolanom*, *Flora* in tudi poznejši *Deklici pri mizi z igračkami*. V likovnih upodobitvah je vzporedno vključeval ploskovite rešitve s spretno naslikanimi kolaži časopisnih izrezkov. Slike so postajale vse svetlejše. Spremembe v obdobjih njegovega slikarstva so bile očitno pomembne za prikaz odnosa do slikarstva. Poleg barvitih potez in različno spremenjenih geometrijskih likov je obstajala tudi abstraktna opredelitev na slikovni površini.

Skozi vsa obdobja svojega slikarstva je bil Stupica sam sebi najzvestejši model, od *Avtoportreta s prijateljem* do velike kompozicije *Atelje*. Realiziral jo je kot kolaž, z lepljenjem svojih avtoportretov na poslikano površino z dodanimi barvnimi ploskvami različnih oblik. Celotna kompozicija je žarela v čudovitih modrih variacijah, skozi katere so sevale tople, svetle ali temne nianse naravnih sien. A pri tem ni šlo le za igro, zelo pomembni sta bili kompozicija biti in prisotnost transcendence. To je bilo najpomembnejše, kajti takrat so bili pogosto v ospredju avantgardistični viški, s katerimi so nasprotniki zavračali slikarstvo in kiparstvo. Avantgardizem je bil namreč dejavnost zbiranja nasprotnih dejanj in nasprotujočih si idej, ki so obstajale brez likovnih in estetskih celot. Prav zato se Stupica ni približal tovrstni interakciji, iskal je svoje možnosti. In medtem ko so avantgardisti označili besedo *post festum*, konec likovne umetnosti, so slikarji in kiparji uporabili samo besedo *post*. Ta navedek pa je pomenil aktivno delovanje slikarstva in kiparstva v nadaljevanju integralnosti. In ko sta se srečala postmodernizem in postavantgardizem, se je zgodilo, da so bile njune različne inspiracije podobe upanja, da bi se povezale različne umetniške situacije.

S svojim stališčem je Gabrijel Stupica marsikateremu umetniku omogočil, da ohranja obstajanje današnje likovne umetnosti. A ne samo likovne umetnosti, beseda *post* rešuje tudi avantgardizem. Mar niso potem modernisti in avantgardisti paralelno rešili umetnosti? Morda je že Stupica slutil, da se bo to zgodilo. —EMERIK BERNARD

Tomaz Šalamun

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Branje ob podelitvi naziva »vitez poezije«, 2012. Arhiv SAZU.

Tomaz Šalamun (4. julij 1941–27. december 2014; izredni član SAZU od 2005, redni od 2013) je svoje življenje spremenil v nenehno pesnjenje in s seboj dobesedno preplaval življenjsko zavest ne le slovenskih, ampak tudi svetovnih, še posebno ameriških pesniških sodobnikov.

Njegov nastop je pomenil po poeziji Daneta Zajca največji prelom v našem pesništvu po 2. svetovni vojni. Z »antižupančičevsko« *Dumo 1964*, v kateri je označil Slovence kremenite za »prehlajeni predmet zgodovine«, se je zameril tedanjim političnim oblastem in dušebrižnikom. V leta 1966 v samozaložbi izdani zbirki *Poker* se je utrudil podobe »svojega plemena« in si zvaril novo, neuničljivo telo iz žeblicev. Zavrnil je slovensko malenkostnost in omejenost, izrazil dvom o deklariranih vrednotah, izenačil višja zrenja z vsem drugim, a ob tem, ko si navidez reistično, neantropocentrično ogleduje stvari in celo lastno roko (v sklopu skupine OHO je deloval tudi likovno), je hkrati postal središče svojega doživljajskega sveta in je v pesniško percepcijo s popolno suverenostjo zajemal tako preteklost kot sedanjost in prihodnost.

Poslej je v kar 50 pesniških zbirkah ubesedil vse, kar se ga je v življenju dotaknilo, od najbolj vsakodnevnih življenjskih epizod do gledanj na zadnja vprašanja, v poezijo pa je prvi pri nas vključil tudi najbolj spotikljive jezikovne plasti; a je postajal v svojih enigmatičnih sporočilih tudi vse bolj resnoben, če že ne obredno slovesen. Bil je izjemen erudit, po izobrazbi umetnostni zgodovinar, in v njegov »ikonografski« repertoar je vključen ves kozmos svetovne zgodovine, tudi s številnimi umetninami in ustvarjalci. Pomenljiva razmerja med pojavi se mu spreminjajo v igrivo in le na videz alogično nizanje besed (ki po prijemih korenini v izročilu nadrealizma), skozi katero mu oživlja življenje v bogati čutnosti in refleksiji, ki išče smisel v bivajočem na vseh ravneh. Umetnik je očitno oboževal slikovitost življenja in v pesmi vpletel tako družinske okoliščine in ambiente v rodnem Koprju, konkretna imena iz študijskih časov ter številna intimna in bežna srečanja s soljudmi in pojavi; vanje je zajemal daljave, ki so postale najbližji del njegove življenjske resničnosti – posebno pomembna je bila zanj Amerika –, z vsem njihovim naravnim in kulturnim izročilom, tudi mehiškim. (Na mehiški piramidi je spoznal svojo ženo, slikarko Metko Krašovec.) S tako vsezaobjemajočo vzpostavitevijo spolne svobode, v kateri je dominiral njegov nemirni jaz, z vsemi čutili potopljen v bogastvo sveta, je postal sinonim modernega, skrajno lucidnega ter svobodnega in hkrati vsestransko uspešnega ustvarjalca (bil je ambasador poezije, slovenski kulturni ataše v Ameriki in najbolj prevajani slovenski pesnik).

Od začetka pa do sklenitve njegove ustvarjalnosti so ga srdito odklanjali zagovorniki tradicionalnega pesništva, medtem ko je pri številnejših, bolj

sproščenih in razgledanih, žel vse večje občudovanje in zlasti pri pesniških občudovalcih iz mlajših generacij užival celo pravcati zvezdniški status. (»Vzgamam jih, da me bodo pisali.«) Osupljal je s plodovitostjo in dosledno zavezanostjo pesništvu, s katerim se je identificiral, oziroma pesniškemu »kristalu: besedi«, ki ga je nosil v prsih. V pesmi *Pisanje* je zatrdil, da je pisanje poezije »najbolj / resno / dejanje / na svetu«, sam jezik pa je bil zanj »rešitelj ljubezni, / rož, človeštva in instrument Boga«. Po zaverovanosti v moč lastne pesniške osebnosti je imel na Slovenskem predhodnika le v avantgardnem Podbevšku z njegovo nietzschejansko voljo do moči in v oznanjevalcu dneva vseh živih Otonu Župančiču; v zvezi z njim je o svojem prihodnjem položaju napisal: »Ne bodo me pozlatili v sterilno mašo Otona Župančiča«, in hkrati zagotovil, da se ne bo »opotekal in padal kot Cankar«, za pesniškega učitelja pa je navedel Eliota. Sicer pa si v pesmi *Sonet moči* pripoveduje: »Nesmrti si. / Fin Šalamunček, fin fant, le / kdo bi si mislil, da se bodo vse te stvari / tako divjaško ljubeznivo razvijale / in da bom lahko kar naprej pisal / kot ena lepa lepa muca / iz enega samega užitka in jasnega / krika veselja in radosti. / Ali gre za šarmantno kokodakanje / (charming crank) ali / za skalo, kjer bodo stale nove cerkve, / sam ne vem. / Kadar mi skozi usta ne govorijo / sovražniki in Pilati, / nisem mističen in ironičen, / ampak božji.«

V pesmih se je označeval za angela, večni gejzir in človeka in Boga v enem, ne za cinika, ampak za pesnika in preroka, ki živi tam, kjer ga hoče Bog, in ki s svojim življenjem odhaja tja, kjer jè. In za genija. Za svoj element pa je – po svojem bistvu Mediteranec – oznanil morje in zrak.

Šalamun je bil prefinjen aristokrat z značilnim smehljajem, a vserezumevajoč, tih in blag ter vselej ljubeznivo duhovit razumnik. (»Moji možgani / so veselje, / širši kot modrina.«) Bil je nenehno na poti, med domovino in Ameriko, kjer je zaslutil svojo prihodnost in tam ustvaril večino del (imel je »rad vse, kar se premika«), in se je, kadar ni bil v domovini, včasih celo sej na SAZU »udeleževal« z elektronskimi sporočili in pozdravi. Vse, kar je spričo svojih mističnih uvidov v življenju zase »programiral«, je tudi uresničil, zato je pustil za sabo popolno začudenje samo njegov odhod. Skozi njegove verze se kalejdoskopsko pretaka nepregledni kaos vsega 20. stoletja z vsemi dosežki preteklosti, ki se ga pesnik dotika z neuničljivo svežino in igrivo lucidnostjo, za katero stoji globoko poznavanje in živa strast. V njegove pesmi je zajet tako pristen odnos do vsega slovenskega in evropskega sveta kot do moderne čezoceanske civilizacije, pa tudi do vsega arhaičnega in mitološkega, umetnostnega in naravnega, erosa in smrti, vsakdanjih predmetov, živali, ljudi in bogov. V *Himni svetovne odgovornosti* je proglasil celo »bratovščino naravnih, močnih, svetih ljudi«. V tej univerzalnosti je bil Tomaž Šalamun pri nas edinstven in zaradi spremenljive, med nasprotja razprostrte vsestranosti neulovljiv kot protej in zato kot ustvarjalni pojav primerljiv celo dinamičnemu Pablu Picassu. —MILČEK KOMELJ

Lucijan Marija Škerjanc

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Božidar Jakac, Lucijan M. Škerjanc. Arhiv Moderne galerije, Ljubljana.

Glede na močno spremenljivi politično-ideološki čas in njegov odločilni vpliv je bil Škerjanc (1900–1973) samohodec, vendar tudi vedno zraven. Šel je večidel svojo pot, a se je znal približati trenutni oblasti, tako po svoje stari jugoslovanski (kantata *Ujedinjenje*, 1936–1938), po pripovedi italijanski fašistični med okupacijo (ki ga je tudi aretirala, kot je povedal avtorju tega besedila) ali povojni komunistični. Najbolj paradokсно še predvsem zadnji, saj bi lahko v skladu s tedanjim ideološkim označevanjem veljal za najbolj značilnega »meščanskega skladatelja«. Se pravi »reakcionarja«, avtorja subjektivističnega izraza par excellence, romantično-impresionističnega svetobolja, melanholije in sploh človeške občutljivosti, kar ni imelo s pričakovani komunistične oblasti nič skupnega, če izvzamemo le to, da v zmernosti ni bil modernist. Pojasnilo za ta paradoks imamo od takrat politično zelo vplivnega Josipa Vidmarja, kot literarnega kritika in esteta velikega ljubitelja glasbe, ki je bil nekaj mlajšemu Škerjancu osebno in umetnostno nedvomno naklonjen. O tem posredno govori v svojih spominih (*Obrazi*, Ljubljana 1979, str. 111): »Kasneje mi je nekaj večerov polepšal Lucijan Marija Škerjanc, v katerih mi je preigral /.../ poleg vrste svojih skladb predvsem vse Chopinove Nocturne in ves Dobro uglaseni klavir Johanna Sebastiana Bacha.« Tako lažje razumemo, da ni bil prvi povojni skladatelj akademik nekdo, ki bi estetsko ali po vsebini ustrezal zahtevam novega duha časa, marveč tipičen »meščanski skladatelj«, lahko bi se reklo kar razredni sovražnik, čigar aretacija se je (po besedah Janeza Matičiča) glede na ravnanje med okupacijo pričakovala. Izvoljen je bil še celo v času najhujše ideološke represije (6. decembra 1949). Ko je Škerjanc avtorju teh besed že pozneje, sredi šestdesetih let, utemeljeval pripadnost družbi, ki mu je dala tako nesporno legitimnost, čeprav ni bil avtor ne ideoloških »partizanskih tem« ne optimizma povojne socialistične izgradnje, je navedel eno samo skladbo. V koreografski simfonični pesnitvi *Mařenka* (1940) da je obravnaval socialno tematiko, točneje »silni obup proletarske mladenke« po Cankarjevi noveli *Spomladi* iz zbirke *Krpanova kobila*, ki se je zavedla svoje bede in pravic in ki jo je obet pomladi strl.

Sicer je imel Škerjanc zaradi svoje muzikalne prepričljivosti med tradicionalno usmerjeno publiko veliko privrženecv, medtem ko so ga sodobnejše usmerjeni kolegi in kritični poslušalci zavračali, začeni pred vojno z Marijem Kogojem, ali kot povojnega direktorja Slovenske filharmonije zaradi očitane zaviralnega delovanja na razvoj slovenske glasbe. Da je tudi ustvarjalno, ne glede na svoje poznejše visokošolsko izobraževanje in razglede, v bistvu ostal sam sebi zvest, najboljše priča zbirka *Sedem samospevov s spremljevanjem klavirja* (1920), s katero je komaj osemnajstletnik stopil v

slovensko javnost, kot bi bil izoblikovan skladatelj. V slogovnem smislu ga že tu označujejo impresionistična čutnost srednjeevropskega tipa, ki noče biti toliko vtis iz narave, kot je predvsem neposredno človeško, tudi poetizirano občutje, v samospěvu še posebno s temeljnim doživljem. Pravi razmah in ekstatičnost doseže tako doživljje ob soočanju z mladostnim ljubezenskim idealom (*Vizija*, 15. 9. 1918), srčnim izlivom komaj sedemnajstletnika.

Tako je študij Škerjanca nemara le utrdil na njegovi poti, mu dal teoretično podlago in širino, ko je obenem z zorenjem intimizem združil s svetovljanstvom. Bodisi na praškem konservatoriju in visoki šoli za glasbo in gledališko umetnost na Dunaju (1922–1924) s študijem kompozicije pri Josephu Marxu, ki mu je bil s svojim impresionizmom srednjeevropske identitete najbližje, kar nujno ne govori o vplivih, in kompozicije še v Parizu pri Vincentu d'Indyju ter dirigiranja v Baslu pri Felixu Weingartnu. Skladanje je ostalo tudi odtlej njegova poglobljena dejavnost, četudi je ob tem dolgo poučeval na ljubljanskem Konservatoriju in Akademiji za glasbo (1926–1970), bil je dirigent Orkestralnega društva Glasbene matice (1925–1945), rektor Akademije za glasbo (1945–1947), upravnik Slovenske filharmonije (1950–1955) in avtor številnih besedil o glasbi, kritik in knjižnih izdaj, tako učbenikov in koncertnega vodiča (*Od Bacha do Šostakoviča*, Ljubljana 1959). Za svoje delo je trikrat prejel Prešernovo nagrado (1947, 1948, 1949), še posebej za življenjski opus (1971), in mednarodno prestižno Herderjevo nagrado (1964).

Ustvarjalno je Škerjanc plodno segel na vsa kompozicijska področja, četudi sta bila instrumental ter z njim simfonična in še komorna glasba najbolj v ospredju njegovega zanimanja. Ob sicer kratkem ekspresionističnem obdobju se je uveljavil predvsem kot poglobilni slovenski predstavnik impresionizma. V vojnem času je ustvaril ali dodelal vseh pet simfonij, sproščeno potekajočo četrto, s škerjančevskim čustveno močno poudarjenim osrednjim stavkom, ki je nastala 1943 kot v resnici zadnja, po dramatični peti iz istega leta, ki po besedah Škerjančevega učenca Zvonimira Cigliča pomeni slovo veliki ljubezni, njen labodji spěv. Napisal je vrsto koncertov za razna solistična glasbila, tako popularni *Concertino* za klavir in godala (1949), v komorni glasbi med drugim pet godalnih kvartetov, v zanj značilni klavirski glasbi verjetno najbolj uspelih *Sedem nokturnov* (1935), poleg zborov blizu 60 samospěvov, s katerimi vendarle ni presešel svojih mladostnih prvenec, vse do monumentalne kantate *Sonetni venec dr. Franceta Prešerna*.

Vsekakor skladatelj iz nastavkov neoklasicizma v *Concertinu* ni nadaljeval. Že naslednje leto, 1950, si je z *Gazelami* odprl vrata neposredno v svoj znani svet impresionizma in z njim prefinjene poetičnosti, v svet izvirnega čustvovanja, čustvene razbolelosti in ljubezenske bolečine po Prešenovem istoimenskem ciklu. Četudi že za njegov čas anahronistično se je v teh sedmih orkestralnih pesnitvah, kot jih je podnaslovlil, po vojni morda najbolj izrazilo in prepričljivo ohranil Škerjančev umetniški duh. — IVAN KLEMENČIČ

Jože Udovič

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Naslovnica monografije, Celjska Mohorjeva založba, 2012.

Jože Udovič (17. oktober 1912–5. november 1986) je bil pesnik prosojno krhkih podob, ki jih je iz prefinjenega tkiva besed tkal v privide in vizije. Njegov ustvarjalni kozmos se je rojeval iz pretakanja mehko zvenceh verzov kot zapis v tišino, odsev v vodi ali »čarovnija večerne svetlobe« v prosojnem ozračju. Besedne sestavine pesniške predstavnosti so se mu spreminjale v novo duhovno realnost, skozi katero zvenijo pesnikova občutja, njegovo zretje v naravo in samega vase. To zrenje se mu je prebujalo v pesniške podobe po nepredvidljivi asociativni logiki, ki duhovna videnja prevaja v samodejno gibkost jezikovnega izraza, katerega intenziteta se v pričakovanju ustvarjalnih razodetij uresničuje predvsem skozi muzikalnost in svetlobo.

Zametek takega pesništva je razviden že v Udovičevih partizanskih pesmih, kjer prevladuje elegičnost, povojne pesmi pa so se mu prelivale v organsko dinamiko, kot bi bile izrisane iz travnih bilk ali žitnih klasov, v katerih je pesnik dojemal »neizmerno čudovit filigran«, kot je zapisal v dnevniku. Vsi njihovi vizualno-zvočni elementi se mu prepletajo v nove povezave prosojnih aluzij, spremenjenih v poetične fantazije. Taka je njegova mesečinska deklica iz *Fantazije v mestu na vodi* in take so vse njegove vizije neznanih pesniških dežel.

Ob pesnikovem nadrealistično ubranem fantazijskem opusu pa ne gre za doktrinarni nadrealizem, ki bi zajemal iz podzavesti in temeljil na alogičnosti, marveč za prevajanje pogledov ustvarjalnega duha v domišljjsko tkivo, ki neposredno uteleša umetnikovo notranjost ali skoznjjo bolj retorično govori tudi v prisodobah. Pri tem pesniku na poteh skozi življenje podobe same prihajajo naproti, med njimi spomini na starodavna toskanska mesta ali stare slike, gotske freske in panjske končnice. Aluzije na vse to se mu prebujajo v vedno nove slike, ki mu oživljajo pesmi v neulovljive zračne privide. Te slike nosijo v sebi sledi starožitnega, a so hkrati po izrazu docela moderne, saj je pesnik že v zgodnjih 50. letih načrtno stopil v modernistično poetiko, ki jo je preučeval tudi kot prevajalec, posebno Lorce, in jo tudi refleksivno pojasnjeval. Med drugim je napisal, da mu je pesem »morala izraziti novo govornico, s podobami, besednimi šiframi in znamenji«, da »s sestavinami razbitega sveta poskuša ustvarjati novo strukturo poezije« in da v umetnosti ostane le to, »kar človek da v viziji iz sebe, kar ustvari, kar doda svojega svetu«.

Jože Udovič je bil eterična in tankočutna pesniška osebnost in ritmično sproščen, tudi kadar je upesnjeval tesnobo in bolečino. V tem je bil soroden liričnemu slikarju Stanetu Kregarju. Vse v njegovi poeziji je gibko in prosojno, kot resnično *Ogledalo sanj*, kot je naslovil prvo izmed svojih treh pesniških zbirk; kot ljubitelj slikarstva je bil blizu tudi Miheličevim poetič-

nim filigranskim risbam, ki so jo likovno pospremile, s slikarjem pa ga je zbliževala že rastlinska fantastika njune tudi baladno srhljive partizanske ustvarjalnosti.

V slovenski sočasni poeziji je bil Jože Udovič po ustvarjalnem izrazu unikaten, četudi po estetskem občutju ponekod soroden simbolistično ubranim apoliničnim pesnikom. Njegove pesniške podobe pa ob vseh reminiscencah na antične mite in svetovno poezijo niso toliko arhetipsko simbolne ali krčeviteje ekspresivne, kolikor so poetično blage in astralne; a so vseskozi lirično poduhovljene, kot bi umetnik na meji med budnostjo in snom skozi neprestano vzpostavljajal stik z večnostjo, katere navzočnost je odkrival že ob pogledih na kozmično naravo. Njene »čudeže, ki nastajajo pred očmi«, je ničkolikokrat subtilno upesnil tudi v dnevniških besedilih, v katerih izpričuje izjemno dojemljivost za navidezno tudi najneznatnejše naravne, še zlasti atmosferske pojave, še posebno oblake.

Jože Udovič je bil izrazito samotni in tih ustvarjalec. Njegovo duhovno zrenje se raztaplja v poezijo kot v mrežo izsanjanih neulovljivih slik, v katere je vpletal utripanje v večnostno lepoto zazrte duše. Iz vsake njegove besede zvenijo njegova notranja tišina, velika občutljivost ter etična odgovornost in svobodoljubnost, ki jo v pesnikovih zapisih potrjuje tudi življenjsko spoznanje, da so vse »skrajno zagnane ideologije« nujno nečloveške. Izraziti smisel za tančine v človeškem dojetju pa je razviden že iz njegove predvojne, psihološko ubrane, še bolj realistične proze o ljudeh umetnikovega notranjskega okolja, zbrane v knjigi *Spremembe*.

Jože Udovič je bil kot človek intime najraje umaknjen od javnega vrveža (sam je zapisal, da je njegova natura ustvarjena za Pleterje) in tako neizprosen do sebe, da se je sprva skušal izogniti celo priznanju, da postane akademik (izredni član SAZU od 1981, redni od 1985), češ da ni za take stvari, a da si ga tudi ne zasluži, zato je celo premišljeval, da bi ga odklonil. Ves se je predajal le zbranosti tišine, »valovanju notranjosti in življenja«, lepoti narave in umetnosti, ki jo je spremljal (in jo rad tudi zavzeto fotografiral); vse to pa je spreminjal v registre ponotranjenih podob, katerih življenjske utripe je prelivljal v estetsko artikulacijo svojih pesmi. Vsebinsko upesnenih doživljanj je pretapljal v besedne slike, v katere je zajel vse, kar je dojel, občutil in ljubil. Četudi se je od poezije kot tradicionalnega osebnega izpovedovanja distanciral, je v pesniške podobe vrisoval lastno duhovno fiziognomijo, v katero se je skozi vedno znova naseljeval in se vanjo skozi nove metamorfoze nenehno vračal.

V njegovi prosojni poeziji ni eksplozivne energije, je le apolinična rahlost in lepota, ritmično razgibana v krhki sproščenosti fantastike, kajti pesnik je bil v osnovi blag, tako kot njegovo mehko obličje, in bolj zasanjan kot dramatično razbolen. Pesnil je kot nekakšen protej, kot nemiren ponirek »v vodi srca«, in bil pri tem do kraja zvest svojim poetološkim načelom, ki jih je prenavljal in zavestno razvijal. Ob vsem izraznem in predstavnem bogastvu pa je izstopal tudi z izjemno kultiviranostjo, izpričano v vsem njegovem življenjskem delovanju, ki ga je docela posvetil poeziji. — MILČEK KOMELJ

Saša Vuga

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Ob svoji 85-letnici pri predsedniku SAZU akad. Bajdu.

Ustvarjalno podobo akademika Saše Vuge (8. februar 1930–25. december 2016; izredni član SAZU od 2007, redni od 2013) bi zlahka ponazorili kar s stavki iz njegove literature. A ne zato, ker bi bila ta kakorkoli avtobiografska, marveč zato, ker v njej mrgoli vsakršnih izjav o ljudeh in življenju ter svetu, kakršne je pisatelj nizal med svojimi prijateljskimi pripovedovanji in z njimi nehotе označeval tudi samega sebe, vselej izrazito slikovito in muzikalno: »Jaz sem persona uma in kaligrafije«, »Močan je, moder in bogat na domišljiji«, »Kakšen besedni narastek! Vreden *doctorja Subtilisa* na sienski univerzi!«.

Kot zaprisežen stilist je Vuga vselej največ dal na formo, na vizualno bujnost in zven stavkov. Bistvo njegove literature je v slikanju podob, tudi v tem je bil soroden prijatelju Rudiju Šeligu, sicer pa je bil izvirna osebnost, ki ji je bil po tipu najbliže Ivan Pregelj. Prepričan je bil, da pisatelj ne more biti brez glasbenega posluha, in je v ozadju svojega ritma predpostavljал šum Soče z rodnega Mosta na Soči, ki tolikokrat zveni v njegovem delu. In tudi prizorišča njegovih knjig so največkrat osredotočena na njen tolminsko-kobariško-goriški svet, iz katerega se izvijajo trdoživi, čudaški, trmasti in vselej originalni hribovski otroci Soče. V tem je bil tudi ustvarjalni sorodnik Cirila Kosmača, o katerem je rad govoril, in simbol te pokrajine je postal tudi sam.

V njegovi umetnosti zaživi zgodovina različnih časov s prizori iz srednjega veka, dramatičnega 16. stoletja, napoleonskih bojev in prve in druge svetovne vojne, vse bolj pa ga je pritegovalo tudi stanje po slovenski osamosvojitvi z nenehnimi prerekanji in vsakršnimi tatovi, tajkuni in berači, ko je svet vse bolj videti kot kaotično smetišče. Sicer pa je ugledal življenje predvsem kot kaos in norost v vseh zgodovinskih dobah, zato mu je bilo nadvse blizu fantastično slikarstvo Hieronima Boscha. Pri tem doživljanju nenehnega kaosa pa je bil vitalist, fantast in hlasten besedni (po)uživalec življenja, zato je bilo v njem tudi marsikaj drastično rabelaisovskega, ne le ekspresivno krčevitega in trpko pregeljanskega, zato je rad slikal tudi duhovite junaške figure, od katerih v njegovem opusu najbolj izstopa Erazem Predjamski. V istoimenski trilogiji je nadvse prepričljivo naselil pitoreskni imaginarij junakovega časa z na novo iznajdenim jezikom, kakršnega v naši literaturi še ni bilo, in ta knjiga je postala prototip Vugovega ustvarjalnega načina, usmerjenega v slikovit prikaz vsakršnih posameznikov, dramatičnih scen in bojnih prizorov, ki izpričujejo tudi Vugov smisel za dramaturško napetost; nazadnje pa se je od obsežnega triptiha usmeril v t. i. romaneskne triptihe, v katerih se vse bolj gostijo tudi meditacije o minevanju in smrti, ki jo je premagoval s krčevitim podsmehom.

Saša Vuga je živel predvsem v jeziku, njegovi predstavnici podobotvornosti in zvenu, ki ga je izostril že kot znamenit radijski govorec. Zato se mu tra-

dicionalna pripovedna sklenjenost najraje spreminja v teatralno mozaično scensko dogajanje, temelječe na optični bujnosti podob, realistično psihologijo pa mu s svojim pretiravanjem, obešenjaškim humorjem in karikiranoostjo nadomešča groteska. Za izraznost njegovih del so bolj bistveni od nosilne zgodbe samo vzdušje, tudi krajinarsko, ter značilne sentence oziroma dramatisirani dialogi.

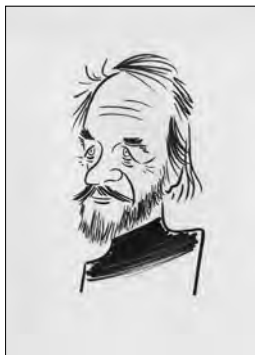
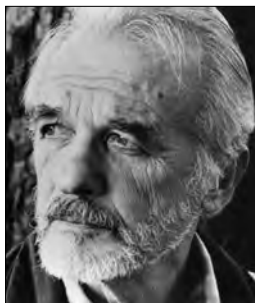
V zavzetosti za slovenski jezik, ki ga je mojstril s pretanjenim posluhom in nezaslišano strastjo, je bil Vuga trdoživ Primorec, ki se je v mladosti v okupirani domovini izvil iz italijanščine (hoditi je moral v italijanske šole). Z zavestnim inventivno virtuoznim mojstrenjem slovenščine je tudi deklarativno oznanjal njeno veličastnost ter postal, podobno kot Ciril Zlobec, nepogrešljiv glasnik slovenstva in tudi veljaven javni govornik, ki se je vseskozi skliceval na junaške prednike, posebno na generala Maistra, od akademikov tudi na Franceta Bevka. Z besednimi soočenji svojih grotesknih ljudi pa je dileme časa (v romanu *Opomin k čuječnosti* posebno posledice bratomorne 2. svetovne vojne) tudi etično presojal, saj je bil ves čas tudi angažiran in mu je bila tuja vsakršna vsečnost. (Po njej je poimenoval enega od romanov.)

Njegova življenjska spoznanja in pogledi, oživiljeni z bujno zgovornostjo, zvenijo kot pregovori iz davnine, v katero se je z veliko razgledanostjo vživljal in nam jo na novo ustvarjal kot vizijo iz bujne fantazije, zazrte v zgodovinsko resničnost. Skoznjo pa se razkriva ena in ista, filmsko pestra podoba vselej enako tragikomičnega sveta, ki mu ga simbolizirajo mrtvaški ples, čudaška knjiga, fantastični bordel, klavrni karneval ali ladja norcev. Tak svet iz sugestivno slikovitih segmentov je sestavljal v panoptični kalejdoskop iz vselej izrazitih figur, izcizeliranih vsakršnih kulturnozgodovinskih predmetov in ambientov, od gradov, patricijskih salonov in ciparnic do beznic, smetišč in sodišč. Vse te podobe, prepredene z resničnimi ali izmišljenimi citati iz starih del in celotnega svetovnega kulturnega izročila, je znal oživiti z alkimistično močjo nezamenljivega (in domala neprevedljivega) jezika, ki se mu je predajal kot protej, saj ga iz poezije v prozi sproti preobraža v dramatične registre vizualnih slikarskih prizorov ter v sunkovite melodije, zveneče v звоčnem ritmu nenehne besedne glasbe.

Vugova umetnost izhaja iz na novo oživljene davnine, nad katero zlovesče bdi srednjeveška tolminska riba Faronika, in se izteka v temo sodobne negotovosti. Ves čas pa v njej razigrano ali tudi bolj polemično zveni životvorna polnost in hkrati absurdnost nenehno iztekajočega se življenja, ki ga pisatelju ne odrešuje nobena idealiteta, ampak mu ga s svojo žlahtnostjo osmišlja le umetnost, v katero je pretapljal tako nenehno »bobnanje vojská« kot človeško molitev in tolažbo.

Življenje je bilo za Sašo Vugo »preveč majhno, da ne bi bilo veliko«! Njegov vihar »stresa pajčevino usod«, »biti bitje« mu je na svetu »naključje, skoraj že nesporazum«, in človek je zanj kot smet, ki »se hitro izgubi« – a ga na oltarju literature povzdiguje v nesmrtnost. — MILČEK KOMELJ

Dane Zajc

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Borut Pečar, Dane Zajc, tuš, Ljubljana, avtor. Arhiv Moderne galerije, Ljubljana.

Poezija in dramatika Daneta Zajca (26. oktober 1929–20. oktober 2005) je bila zavezana temnemu občutenju življenja in polna deziluzije, ki so jo v pesniku povzročile izkušnje iz 2. svetovne vojne, ko so mu požgali domačijo, ubili dva brata in mu za vselej uničili mladostno doživljanje varnega doma. (»Največjo mojo iluzijo / krvavi ogenj je objel.«) Zato je kot škorpion iz njegove pesmi ves čas živel »z želom, usmerjenim v lastno srce«.

Njegov pesniški svet je razkrojen, rezek, trpek in okruten, prepuščen brezupu in razpadanju. Po občutenju je bil še najbližje tistemu iz fantastičnega slikarstva Franceta Miheliča, oznanjajočega pogreb iluzij, saj – tako kot pri slikarju pogorišč in črvojedih rovov – tudi v njegovi pesniški *Molitvi* kraljuje črv. Sprijaznjenost s takim občutenjem je formuliral že v svojem *Credu*: »Ljubim trhle, razpadle stvari, / usahle cvetove, / mrak, ki po krvi diši, / in votlo vriskanje sove. / ... / Ljubim vse bolno, vse gnilo, / temo in nemirni strah, / ubijanja mračno silo / in groze ledeni dah. / Vse, kar je kot moja duša, / kar več se smejati ne zna, / kar v kotu stoji in posluša, / kdaj se ta trenutek konča.« Tako dojemanje sveta je sprva upesnjeval še v tradicionalnem klasičnem načinu z rimanimi verzi, v prvi zbirki pa že dominira lapidarnejši izrazni način, ki pesmi sprošča po nareku notranjega ritma in v pesniških predstavah in evokacijah monumentalno poudarja predvsem intenzivno izraznost, oprto na primarnost mitičnih predstav. Simbolizirajo ga obupno rjojenje samotnega črnega bika, grožnja brezsrčnih vranov, da bodo pobili vse ptice, pa drevo, ki ne bo več ozelenelo, in vrtinci molčanja, ki prežijo na utopljenca. Pesnikovo življenjsko spoznanje o zgodovinskem dogajanju pa sporoča, da so bile vojne žrtve zaman (*Jalova setev*), in daje slutiti surovost povojnega življenja, ki ga je dojemal več kot travmatično. Zato so v času zapovedanega optimizma Zajčeve pesmi uradno odklanjali, umetnika pa družbeno onemogočali in mu celo preprečili nameravani študij. Pesnikova prva zbirka *Požgana trava*, ki je morala leta 1958 iziti v samozaložbi, pa je obveljala kot antipod Župančičevega *Zimzelena pod snegom*.

V naslednji zbirki je svoj iz doživljajske prvobitnosti izhajajoč izrazni način izenačil z jezikom iz zemlje, »ki govori besede iz prsti«, in potrdil, da je zanj nebo »brez milosti«, zemlja pa »temna in sovražna«. Ves čas poslej je svojo ranjenost in temno podobo sveta, ki ga ne odrešuje niti ljubezenska strast, izražal z obredno občutenim, celo zarotitvenim ritmom, ki mu spreminja osebno izpoved v retorična spraševanja in zaklinjanja; pri tem pa je v svoje simbolne »pripovedi« vse bolj vključeval tudi predstave iz starodavnih mitov. V njegovih pesmih je oživel tiste vrste bestiarij, ki mu je simboliziral svet zavrženih ali nesvobodnih bitij: med njimi zlasti ujeti volk, vrani, podgane, kače, strigalice, bogomolka ali hijene. Pesnik tako sprejema življenje

v njegovi le še deziluzionistični resničnosti, brez idealitet, in vse v njem brezciljno pada in izgineva le »dol dol«, kot evocira naslov njegove zadnje zbirke. A mu je bivanje vendar skrivnostno lepo tudi v svoji smrtni grozi in zaziranju v skrivnostnost, v soju srednjeveških vitrajev in mitov, in ves čas ob značilni metaforično pomenljivi retoriki tudi domišljjsko poetično. Zajčev pesniški človek, samotar in tujec, izruvan iz varnega okolja in poln bolečine, je popotnik skozi »pokrajine svojih mrtvih obrazov« in iskalec poti »na goro, ki je ni«; podoba takega človeka pa je Zajc upesnil še v poetičnih dramah, ki se navezujejo tudi na mite in ljudske pesmi (*Potohodec*, *Mlada Breda*). Mnogo več vedrine pa je v njegovih pesmih (*Bela mačica*) in pravljicah ter lutkovnih igrah za otroke.

Zajc je bil tudi pronicljiv esejist, med drugim izviren interpret modernih slikarjev, med katerimi ga je poleg Huzjana nazadnje najbolj prevzel s svojo obrednostjo in razklanostjo sveta Janez Bernik, čigar *Križev pot* je upesnil, s svojim bestiarijem in smrtno noto pa se je počutil sorodnega tudi z Jožetom Tisnikarjem, kar je sprožilo njuno sodelovanje pri bibliofilski knjigi *Krokar*. Sodeloval je tudi s fotografom smrtne beline Hermanom Pivkom.

Kot izjemno nežen, čuteč in občutljiv »angel brez vere« je na svojo ranjenost namesto z jokom reagiral tudi z le navzven ciničnim smehom. Krčevito izrazno intenziteto svoje poezije je, s posebnim smislom za njeno dramatsko napetost, sugestivno stopnjeval še z nepozabnim lastnim interpretiranjem svojih pesmi. V umetniški družbi, nazadnje zlasti v prečutih nočeh v Klubu Nove revije, pa ni bil nič manj zgovoren že s samo prezenco, saj je bil tudi v njej največkrat molčeč in tih, napolnjen s tesnobo in smrtno samoto.

Življenju se je trpno predajal in se ga otepal, a ga vseskozi sugestivno upešnjeval. Meditativno se je umikal v zasneženo gorsko samoto in eksotične, v duhovni svet zazrte daljave in magična izročila oddaljenih dežel, ki nam jih s svojo alegorično usmerjeno domišljijo približuje predvsem molitveno ritualno; med ljudmi pa je bil zaupljiv le do odprtih pesniških duš in ob življenjskih izkušnjah, ki so mu osvetlile svet s temino nenehnih groženj, neusmiljen do vsakršnih oportunistov, udbovskega »špiclja« pa je zaznal že na kilometer daleč. Z ustvarjalnim prenašanjem usode in črpanjem iz mitično obrednih form(ul), ki jih je dojel že v otroštvu kot ministrant, predvsem pa z občutenjem brezupne negotovosti sveta in magičnim pesniškim izrazom je postal zgled številnim mlajšim modernim ustvarjalcem, ki so ga sprejemali kot pravcatega svečenika poezije; prav ob njem je odkril v sebi pesniško poklicanost mladi Tomaž Šalamun. Kot avtoriteta med slovenskimi književniki se je odzival tudi na družbene probleme, še posebej v skrbi za jezik in slovenstvo, njegove pesmi, posebno *Veliki črni bik* in *Vse ptice*, pa so dobile nove konotacije v času slovenske pomladi, ko jih je recitiral na ljubljanskem Kongresnem trgu pred našim državnim osamosvajanjem. Z njegovim vstopom v SAZU (izredni član od 1993, redni od 1997) so se kljub upiranju tradicionalistov na novo odprla vrata modernističnim pesniškim ustvarjalcem.

—MILČEK KOMELJ

Ciril Zlobec

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Milček Komelj, Ciril Zlobec, skiciran med sejo V. razreda, 2016.

Ciril Zlobec (1925–2018) je bil predvsem pesniški iskalec samega sebe in svojega nébesa, a v živi pesmi našega skupnega življenja tudi kot javni delavec, zavzet za kulturno in politično afirmacijo slovenstva. Pri vsem delu ga je temeljno usmerjala ljubezen do ljudi, ki so ga zato imeli nadvse radi. Poleg vrste pesniških zbirk in antologij ter dveh romanov je izdal več knjig esejev, polemik in intervjujev, več desetletij urejal revijo *Sodobnost* ter bil kot ena središčnih osebnosti slovenstva deležen poleg vsesplošnega kulturnega priznanja tudi najvišjih državnih odlikovanj.

Bil je gejzir ljubezni in pesniški klesar besed, s katerimi je zapolnil globino lastne samote s samim sabo, spremenjenim v pesniški glas, ter ostal v svetlobi in temini sveta »sam sebi svetlo jedro«. V osnovi je bil eksistencialen intimist, vselej poglobljeno vrtajoč vase, in zato bolj refleksiven kot razpoloženski lirik. Živel je v strastnem dialogu z naravo in ljudmi ter postal pričevalec in oznanjevalec slovenskega duha, v katerega je neomajno zaupal. Tudi kot življenjski modrijan je ostajal otroško odprta duša, poln neuničljive ljubezni do sebe in sveta, ki se je zrcalil v njem. Bil je edinstven Zlobec z emblematično razpoznavno zlobčevsko brado, »Čiro Vrag«, ki pa ni bil niti najmanj zloben, ampak je bil že sam po sebi prav po zlobčevsko kontrasten, tako kot v poeziji, kjer je posebno rad soočal nasprotja, kot da bi tudi v njih dojemal dinamične ljubezenske pare.

V poeziji je skozi konstrukcijsko trdnost izražal intenziteto dinamične napetosti in protislovnosti ter minljivosti življenja, življenje pa je želel tudi skozi ruševine, radostne hipe ali cvetoče drobce dojemati v celoti in ga v svojem intenzivno ljubezenskem razmerju z njim izživeti do kraja.

Kot primaren lirik je vse življenje opeval svojo že v osnovi srečno »ljubezen dvoedino«. Upesnjeval je ljubezen do žene, s katero je bil nerazdružljiv, in skoznjo svojo ljubezensko pripadnost življenju. Kot strasten vitalist je bil vedno poln življenja, vse do zadnjega, ko ga je z izgubo obeh otrok zadela najhujša družinska nesreča, in se je iz sončne polnosti, v kateri se je počutil kot zemlja, sonce in zrak, neopazno spreminjal v »ugašajoč ogorek dneva«. Do kraja je ostal zvest svojemu rodu in domu in se je v tisti svoj »najbolj daljni, / najbolj davni svet, / ki vanj ne moreš se vrniti«, vselej ustvarjalno vračal za spomini izgubljenega, a v njem večno živega, bolj izsanjanega kot doživetelega brezskrbnega otroštva. V zavest svojih bralcev pa se je najbolj vtisnil z vsebino pojmov, kot so »kratka večnost«, »čudovita pustolovščina«, »najina oaza«, »srečni Sizi« ali »pobeglo otroštvo«.

V zvestobi do domačije in rodu je bil izviren nadaljevalec primorskega očaka akademika Alojza Gradnika, kajti vse, kar je bilo zanj temeljnega, je bilo povezano s primorstvom, s krasom in kraško domačijo, ki mu je pre-

raščala v metaforo zanesljive trdnosti, a tudi trpkosti. Kras je našel v njegovi poeziji prvič po Kosovelu svoje moderno utelešenje; v zanj najboljši primorski umetnosti, tako pri slikarjih kot v zborovski pesmi, je občutil »posebno življenjsko intenzivnost, ki nas želi resnično prepričati in ne samo estetsko učinkovati«, in prav to je veljalo tudi zanj.

Kot pesnik je bil izrazno moderen in hkrati arhaičen, saj je kamnito prvinskost krasa lahko vklenil prav v nemelodično, čvrsto, svobodno grajeno formo, v katero je zajel njegovo prvinsko fiziognomijo: arhitektoniko domače hiše in predmetov pa »prazačetnega« kamna in že kar mitično mogočnost ljudi, kot jih je doživljal iz spomina na otroštvo, posebno očeta, in ob vsej njihovi trdnosti tudi kraško kljubovalnost. V tak izraz pa je zmožal zajeti tudi stalno dinamično napetost, ki šele ohranja pravo živost ljubezenskega razmerja.

Njegov monumentalni glas je zazvenel kot nezamenljivo izrazit že v pesniški zbirki *Pesmi štirih*, ki je četverico mladih povojnih pesnikov intimistov združila v kulturnozgodovinski pojem in jih hkrati za vselej prijateljsko povezala; vsi štirje so drug za drugim postali člani SAZU, on sam (od 1985 izredni in od 1989 redni član) pa je bil med 1992 in 1999 tudi njen podpredsednik.

Zlobčeva usodna zvestoba narodni pripadnosti je bila najbolj nerazdružno povezana z ljubeče spoštljivim odnosom do maternega jezika, zaradi katerega je bil v otroštvu, ko se je šolal pod Italijo, pregnan. Zato je začel v njem pesniti iz žive kljubovalnosti in življenjske strasti ter postal za vse življenje zavezan slovenstvu, ki ga najbolj definira jezik. Sam narod je v pesniškem *Triptihu o narodu* celo imenoval »edino našo trdnost«. A zato še ni zasovražil italijanskega jezika in umetnosti, ker je vedno razločeval politiko in ideologijo od narodne kulture, in je bil prav ponosen, da je pozneje s svojimi prevodi Italijanom pokazal, kako je mogoče njihovo največjo poezijo enakovredno prevesti tudi v slovenski jezik, in zato je postal posebej upoštevan v italijanskem kulturnem okrožju.

Najbolj je bil ponosen, ker je bil vključen v italijansko antologijo svetovne ljubezenske lirike. Bil pa je tudi narode nekdanje Jugoslavije povezujoč pesnik, ki je izžarjal samo ljubezen. A v času Jugoslavije je bil, skupaj z Menartom, prav on največji upornik proti vsiljevanim nam skupnim šolskim jedrom, pri čemer je pokazal potrebno odločnost tudi na tedaj nezavidljivem položaju predsednika jugoslovanskih pisateljev. Zato je njegov pomen za slovenski narod vsestranski. Predvsem pa je v vseh časih v Cankarjevem duhu neutrudno poudarjal potrebo po naši večji narodni samozavesti in spoznaval, da je biti Slovenec težko, a tudi lepo. Naše tako pogosto samozaničevanje, temelječe »na trpnem, samoobrambnem sprejemanju trpljenja in ponižanja«, se mu je vselej zdelo povsem neprimerno in neproduktivno, zato je rojake vselej zavzeto spodbujal k »aktivni držbi«, k ustvarjalnosti na vseh življenjskih področjih in k samozavestnemu, ustvarjalnemu dialogu s svetom. —MILČEK KOMELJ

Oton Župančič

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Ivan Franke, Portret O. Župančiča. Hrani SAZU.

Oton Župančič (23. januar 1878–11. junij 1949) je v slovensko poezijo vnesel dotlej neviden vitalizem, življenjski elan in svetlobo. Pesniški jezik mu je, zazrtemu tako v sončno luč nad domačimi brezami kot v kozmične višave, prav nasprotno kot mlajšemu antipodu Gradniku, zapel v omamnem zanosu bleščeče zveneče in lahkotno samogibno. Vanj je zajemal lepote sveta z njihovimi skritimi pomeni, predvsem pa najtanjša, predvsem ljubezenska občutja. Iz utripov narave je izvabljal zvenenje, barvo in luč, vse to pa je spreminjal v lirične skrivnosti, rahle kot dih nad gladino sanj ali zastrt spomin na obraz med cvetjem; a je zmožgel ekspresivno naslikati tudi šumno ekstatične, himnično vznesene in biblijsko apokaliptične vizije o večnem zanosu, hrepenenju in zablodah človeštva.

Svetlobe se je nasesal že v rodni Beli krajini, tako kot tamkajšnjega ljudskega izročila. V mladosti in med študijem zgodovine se je, tako kot njegovi vrstniki iz kroga moderne, razgledal po svetovni literaturi. V *Čaši opojnosti* se je predstavil v luči findesièclovskega dekadenta, hkrati pa je v zbirki *Sto ugank* izpričal neugasen smisel za otroškost, ki jo simbolizira zlasti njegov nenadkriljivi *Ciciban*. Še bolj avtentičen prelom je pomenila zbirka *Čez plan*, v kateri zmaguje njegovo pogumno plamteče življenjsko čustvo, svetloba in »vseh živih dan« oznanjajoči zanosni optimizem, a ob spominu na Batjuško Murna nič manj intenzivno ne odmeva tuljenje odprtih grobov.

V pesnikovem duhovnem svetu živi kot najbolj osrečujoče in navdihujoče čustvo ljubezen do življenja. Odzvanja ji ves kozmos, kar pesnika dviguje in ponese v neskončne daljave, tako kot ponesejo bleščeče peruti njegovih verzov dvojico golobov skozi večerno zarjo nad mračno kupolo. Naj gre za impresionizem ali simbolizem z njegovimi svetlimi ali bolj melanholičnimi odtenki, umetnikov pesniški pogled vselej strmi skozi pretanjeno utripanje najintimnejših notranjih doživljanj. Z njihovo prosojno lepoto se odpira v blaženo neskončnost, polno zanosu in igrivosti, Župančičeva pesem pa nosi na svojih krilih breztežnega ustvarjalca s svojo lastno močjo, kot bi bil v resnici le medij v naročju kozmičnega navdiha.

Vsemu temu se vse bolj pridružuje tudi pesnikova avtorefleksija, njegovo spraševanje samega sebe in iskanje lastne avtentičnosti, pa naj gre za strmenje v skrito človekovo podobo, na jezero z odsevom, v katerem se podvajata resnica in privid, ljubezensko strast prečiščujočega viharja ali grozo večnega minevanja spričo nenehne večnosti, zgoščene v neutrudnem šumenju padajočega slapa. Ob misli na usode izseljujočih se Slovencev, negotovo prihodnost naših mejnikov ter kot odziv na družbeno in gospodarsko krizo pa se ob večnostnih vprašanjih v Župančičevi poeziji vse bolj razrašča tudi skrb za našo narodno usodo, posebno v pesnitvi *Z vlakom*, prežeti z ob-

čutjem domovinstva in tujstva, ter v *Dumi*, v kateri se je pesnikova bolečina v dialoškem »tekmovanju« med slovenskim domačijstvom in kozmopolitizmom v Župančičevem srcu zgostila v školjčni biser.

Z vsem tem je postal Župančič pojem umetništva in narodni vodnik ter številnim idejni vzornik, zato je bil samoumevno uvrščen med naše prve akademike. Kot sinonim za pesnika je v naši umetnosti obveljal za »srce v sredini« in postal avtoriteta, ki ji narod prisluškuje in jo proslavlja, tako kot je on sam slavil velikega Prešerna. Vanj so bile, tudi v trenutkih, ko je kot pesnik začasno umolknil, pričakujoče uprte vse kritiške oči. V osredje naše kulture je prirasel z narodno-jezikovnega obrobja, prav z ukoreninjenostjo v zvonečo belokranjsko besedo pa je vnesel v slovenski jezik tudi svež ritem, vedrino, igrivo trdoživost in življenjsko svetlobo.

Pred vojno je napisal dramo *Veronika Deseniška*, katere moč je bolj kot v dramatičnosti dogajanja v poetičnosti lirskega izraza, in snoval filozofski ep *Jerala*. Napisal je vrsto spominjanj na umetniške vrstnike, veljavnih ocen (med drugim o razstavi slovenskih impresionistov na Dunaju) in prigodnih ter dnevniških zapisov, posebej o jeziku, ki ga izpričujejo kot pretanjene-ga esteta in elokventnega misleca svetovnega formata. Kot dramaturg je z odpravo elkanja avtoritativno ustvaril živo odrsko slovenščino. Slovensko kulturno javnost pa je najbolj vznemiril z besedilom o angleško pišočem pisatelju Louisu Adamiču in slovenstvu, v katerem je varuhom slovenstva očital pretiran strah in ozkosrčnost, kar je bilo v času političnega vsiljevanja jugoslovenarske ideje če že ne izzivalno neprimerno, pa vsaj neproduktivno. A je ostal v globljem bistvu vendar nerazumljen, saj je s svojo duhovno širino skušal preseči vse pregraje in z afirmacijo Adamiča utopično razširiti zaupanje v neuničljivost slovenskega duha na ves svet, tudi prek jezikovnih meja. Ob tem pa je bil sam s svojim delom bolj kot kdorkoli usodno vezan ravno na slovenski jezik, saj je lahko svojo duhovno moč v vsej virtuoznosti uresničil le skozenj in z jezikovnim mojstrstvom svojih prevodov ključnih besedil svetovne dramatike prestavil v območje našega duha tudi svetovne ustvarjalce, posebno Shakespeara, in naš duhovni prostor tudi tako vsestransko razširil in kultiviral.

Ob koncu 2. svetovne vojne je z balkona ljubljanske Univerze s pesmijo pozdravil zmagovite partizane in kmalu zatem umrl kot vsestransko priznan in čaščen pesnik, ki ga je slovenska kulturna javnost povzdignila za dotlej našo osrednjo pesniško osebnost 20. stoletja. Umetniška prepričljivost njegovih osrednjih lirčnih in refleksivnih pesmi, posvečenih dviganju zakladov njegove duše, je ostala do danes nezmanjšana, četudi so mu pozneje očitali retoričnost in politično prilagodljivost. Bolj kot zemeljskega kronista je namreč v njem smiselno dojemati le v duhovni svobodi kondorsko sproščenega pesnika, ki je v ubranosti s kozmičnim svetovjem zmožgel izrekati slast in bolečino človeške eksistence in pri tem resnično postal božansko nadahnjen človeški Stvarnik. — MILČEK KOMELJ

Izredni člani

Andrej Hieng
Metka Krašovec
Savin Sever
Rudi Šeligo
Anica Zupanec - Sodnik

Andrej Hieng

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Jakob Savinšek, Andrej Hieng, 1955, bron, Ljubljana, Moderna galerija. Arhiv Moderne galerije, Ljubljana.

Andrej Hieng (17. februar 1925–17. januar 2000, izredni član SAZU od 1995) je dokaj netipična osebnost v slovenski literaturi. Ves svoj čas je živel nekako sam zase, vendar bližnjik vsakomur, ki je bil odprt za dialog, sodelovanje. Tako tudi v območju prijateljstva. Nekateri so o njem govorili z rahlim podtonom pomisleka, o »spotakljivi« potji, ki da si jo je izbral s seciranjem »meščanske« tematike brez razvidne socialne ali idejne podstati. Nekako intelektualistično vzvišeno. V intervjuju ob njegovi sedemdesetletnici sem ga pobaral, kako je s tem. Bil je jasen in odločen: »slej ko prej nimam posebno rad slovenske jamske leporečnosti, hribolazniškega pritrkavanja in vsega tistega cmeravega onegavljenja, s katerim so naphane čitanke naših otrok in vnukov. – A propos grdega intelekta: daj mi ga, ljubi Bog, toliko, da bi še nekaj časa premagoval puhle emocije. Amen.« In še o tem, kaj je za literaturo pomembno: »Takole sem razvrstil svoje preference: pametna kritika, prijazno bralstvo, samozavesten avtor.« In vse to je vgrajeno v njegovo literaturo in osebnost: kar je bil kot osebnost, v tem, kar je bil napisal, je bil in ostal, tematsko in slogovno, v najboljšem pomenu besede aristokratski, avtor s pravo mero samozavesti; z njim se je ukvarjala skoraj samo najbolj kvalificirana kritika, spoštljivo, s poudarkom na njegovem inventivno skrbnem jeziku in izbrušenem slogu, bralstvo je bilo izbrano, tudi ko ni bilo najbolj številno.

Antologijski novelist (*Novele, Usodni rob, Planota*), romanopisec (*Gozd in pečina, Orfeum, Čarodej, Obnebjje metuljev, Čudežni Feliks*), dramatik (v vseh žanrih: gledališče, radio, film, televizija), režiser. Včasih pa tudi, po sili razmer, »svoboden umetnik«. In če se ob tem spet vrnem k njegovemu odnosu do nekoč ne tako redkega označevanja literature z neliterarnimi prilastki: »Nekako se ne morem sprijazniti z mislijo, da bi moral romane, če so dobri in zanimivi, razvrščati po 'družbenem ključu' in govoriti o meščanskem romanu, pa o kmečkem, pa o pomorskem, pa o hribovskem ... Nimam se za 'meščanskega' pisca«. Ko je bralce in kritiko presenetil z nenavadno obsežnim in zelo kvalitetnim *španskim ciklom* (*Corteso vrnitev, Osvajalec, Burleska o Grku, Gluhi mož na meji*) in so se nekateri (napol zaskrbljeno, napol sumničavo) spraševali, zakaj zapušča naš prostor in slovenske, nacionalne teme, je neprizadeto pojasnil: »Teme so našle mene, ne jaz njih.« Sam bi dodal: Pričakal jih je pripravljen. V usodi in podobi teh velikih samotnežev svetovne umetnosti in zgodovine je odkrival tudi samega sebe in svojo usodo. Vsaj toliko, kolikor se tudi ozaveščeni bralci vidijo v svojem, vsaj kdaj usodnem, soočanju s časom in razmerami, v katerih živijo.

Andrej Hieng stoji v slovenski literaturi, kot vsak velik umetnik, resda nekako sam zase, hkrati pa ves v njej z vsem svojim opusom in zelo uglednim

literarnozgodovinskim statusom, po zgodbeni plati pisatelj s kritično, celo zgodovinsko distanco, je pa s svojim strastnim vrtnjem v motno in nezna-no eden naših najbolj pronicljivih psiholoških pisateljev, z velikim smislom in občutkom za ekstreme, s čimer pogosto razloži nerazložljivo, tudi zato, ker ga zanimata predvsem podoba in usoda posameznika v družbi in zgodovinskem kontekstu, človeška eksistenca sploh, najpogosteje z nevsiljivo, a izrazito etično poanto v medvrstični sporočilnosti intelektualno nadzorovanega pisanja. Nekaj alegoričnega je v njegovem pisanju.

Preprosto rečeno: Andrej Hieng je in ostaja živ.

Andreju Hiengu

*Še ti, prijatelj! Črna luknja, čas,
v vesolju naše kratke večnosti
te vase je posrkala: do nas
kot zvezda, ki že ugasla še žari,*

*boš zdaj v svetlobi svojega imena
se tiho spuščal v našo noč, poslej
ti sam Beseda, žlahtna, dragocena,
ki ves svoj vek si zbrano romal k njej.*

*Življenje za življenje smrt ti vrača,
spoštljivo pred Besedo se ti umika,
ne drzne se v naš skupni dom jezika;*

*ti hôtel si, da bi nam bil palača,
vsa svetla od lestencev in pozlat,
nam vsem v ponos, za vse odprtih vrat.*

—CIRIL ZLOBEC

Metka Krašovec

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Metka Krašovec, Trojno ogledalo, 1992, akril na platnu. Foto Matija Pavlovec, Dejan Habicht. Arhiv Moderne galerije Ljubljana.

Slikarka Metka Krašovec (7. oktober 1941–24. april 2018; izredna članica SAZU od 2015) je ustvarjala iz začudenja nad vidnimi lepotami in je kot človek ne povsem iz tega sveta živela v prostranstvu duhovnih sfer. Ker se je še kot otrok nenehno selila, je bila popotnica skozi kraje, čase in kulture, zato so ji obstale korenine zunaj konkretnega prostora in časa, kot bi srkala življenjski zrak le iz umetnosti in živega odnosa do ustvarjalnih pojavov.

Gnalo jo je nenehno otroško navdušenje, s katerim se je prepuščala presenečenjem, in bila je odprta za vse nevidno. Prizori v tukajšnjem svetu so jo s svojim barvnim izžarevanjem dobesedno uročili, in ker so jo pritegovale intenzivne, s svetlobno energijo nabite barve, je ves čas hrepenela po Mediteranu. O tem slikovito pripoveduje tudi v sijajnem avtobiografskem pričevanju o svojem ustvarjalnem življenju, pogledih na umetnost in pedagoškem poslanstvu na likovni akademiji.

Ko se je že sprva usmerila v upodabljanje predmetnosti, jo je oživila docela metafizično. Slikala je rdečo tišino frančiškanske cerkve in interierje s pohištvom, materino bolniško posteljo in njena osamela oblačila v garderobnih omarah, v metafizični svetlobi spremenjena v živa ogrinjala duše, in je v teh barvno usklajenih in pretanjenih razčlenjenih slikah oživila v stvareh naseljeno nevidno duhovno navzočnost.

V duhovnem zrenju je vsepovsod zaznavala pomenljiva sporočila in znamenja usode. S pesniško intuicijo je ustvarjala po skritem notranjem ukazu in ko se je lucidno zazirala vase, je razpoznavala umetnost kot popolno skrivnost. Ustvarjalne krize, o katerih je poročala, pa so ji bile le vmesne postaje med novimi odkritji.

Njeno slikarstvo je doživelo največji, če že ne usodni prelom, ko so se vanj naselili angeli in demoni, egiptovska in grška božanstva ter znamenja smrti in ljubezni. Skozi ljudi in živali, prebujene v Erosovem objemu, se ji je razkrivala podzavest sveta, ki jo je vsrkala vase kot mitični spomin na nekdanja življenja; ali pa so jo prividi obiskovali iz nadzavesti, zato se je med ustvarjanjem počutila kot posvečen medij.

Posebno njene risbe so se rojevale kot čista slikarska poezija in kot organski del likovne celote je začela vanje vrisovati verze svetovnih pesnikov. Slikarkina prava domovina je bila naseljena v poeziji brezčasje, v kateri so se menjavale barve in oblike, ne da bi jih historistično povzemala, ampak so se zgodovinski časi v njeni imaginaciji prerajali povsem na novo kot živa zgodovina njenega lastnega doživljanja. Zatem pa so jo z velikih akrilnih slik presenetila še monumentalna ženska obličja, izkristalizirana iz hrepenenja po popolnosti, in z njimi je njeno slikarstvo postalo klasično, tako v harmoniji kot popolnosti izdelave.

Ker ti obrazi na njenih slikah predvsem sò in široko strmijo onkraj sebe ali z zaprtimi očmi zro v lastno notranjost, jih je poimenovala *Prisotnosti*. Videti so kot svete slike na oltarjih večnosti, a so v svoji sakralnosti izrazito ezoterične in živijo kot utelešene ideje, zato jih je že Andrej Medved v umetničini monografiji povezal s Platonovimi pojmi.

Angelske postave je umetnica sčasoma ugledala tudi iz daljave, ko stoje med cipresami ali brodijo po svetih jezerih ali morjih. Z njimi nemo bivajo v svojih čolnih med otoki, v somračnih vrtovih ali arhitektonsko razčlenjenih parkih vsa njena bitja, neznane svečenice in z ljudmi objete živali; njihovo posvečeno občutje pa se vse bolj preliva v zagrobni molk s temačnim pridihom findesièclovskega slovesa.

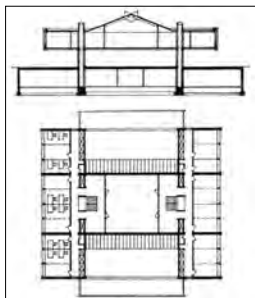
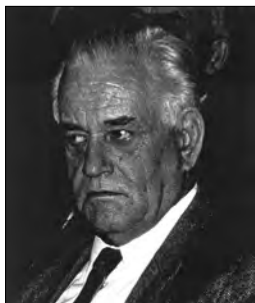
Ne glede na natanko naslikane značilnosti eksotičnih dežel segajo vse umetničine pesniške pokrajine v bistvu povsem onkraj zemeljske topografije. Kot emanacija čiste lirike so ji v nežnost akvarelov vstopile še obredno gracilne silhuetne ljubezenskih parov, ritmično usklajenih v harmonična razmerja, ki jih je umetnica naselila v duhovna prostranstva ljubezni posvečenih pesniških zbirk. Nazadnje pa je svoje risbe na novo uskladila s pesmimi usojenega ji življenjskega sopotnika akademika Tomaža Šalamuna.

Iz zaupanja v idealni, z ljubeznijo in daljavami prežarjeni svet, ki ga je pošiljala skozi angelske oči v naše sanje, se je slikarski kozmos Metke Krašovec za vedno naselil v predstavno bogastvo ljubiteljev umetnosti, zavezanih duhovni lepoti. V lepoto je zaupala kot v popolno harmonijo in si ni pustila vzeti vere v lepo umetnost, zato so njene najbolj idealne podobe v apolinično sijoči luči videti pravljično izsanjane in neizmerno lepe.

Metka Krašovec se v slovensko kulturno zakladnico vpisuje kot neponovljiva ustvarjalka. Njena sanjsko zamaknjena in skrivnostna bitja je lahko ustvarila le slikarska mistikinja, plemenita dama in za vse neznano odprta otroška duša, igriva in v žareči ljubezni smrtno resna pesnikova nevesta, že zaživa upesnjena v Šalamunovi *Baladi za Metko Krašovec*. Bila je ljubeznivo vedra in hudomušno duhovita – med stvarmi, ki bi jih v življenju ne mogla pogrešiti, je poleg ljubezni, slikarstva, Mediterana, odprtih prostorov, barve, Mozarta, kroga prijateljev in knjig navajala še smeh; a je bila tudi elegična in samotna.

Iznad obzorja zemeljskega sveta se je dvignila s svojo umetnostjo kot privid iz neznanih časov in dežel in postala v naši kulturi nepogrešljiva *Prisotnost*. Kot Metka iz pravljičice ostaja sanjska vila sijoče barve, jasne oblike in svetlobe, zvena in tišine. Bila je otroška deklina s pisanimi barvniki in krhka, a energična mojstriteljica velikih platen. V slike je prebudila metafizično podobo življenja, ki je večno, rojeno skozi pogled upodobljenih svetih bitij in zato resničnejše od videza, ki z migetajočo pojavnostjo zastira pravo bistvo. S svojimi umetninami oznanja večno lepoto in popolnost, v katero je na njih tudi sama potonila, tako kot temna ženska na ljubi ji sliki *Hrepenenje* – a jo nad spečo glavo s skrivnostnimi dlanmi neutrudno varuje rilkejevsko lepi angel; na sliki *Trojno ogledalo* pa drži angel v rokah njeno lastno podobo. V dlaneh in pogledih svojih angelov je Metka Krašovec pretopljena v očarljiv spomin na lepote minljivega življenja, ki ga oživlja angelski smehljaj večnega hrepenenja. — MILČEK KOMELJ

Savin Sever

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: AMZS, Ljubljana.

Savin Sever (27. junij 1927–12. april 2003, izredni član SAZU od 1997) išče ob nalogah, ki si jih zastavlja, zmerom en sam nedvoumno dokončen odgovor. Poglavitna arhitektova zasluga je dejstvo, da dvigne tako zanemarjeno področje, kot je industrijska gradnja, na raven natančno izoblikovanih stavbarskih zamisli. Izraziti racionalizem, s katerim snuje svoje kompozicije, je bližji inženirski miselnosti kot sproščeno spontani likovnosti. Seznam arhitekturnih prvin, ki jih izoblikuje, je skrbno odbran. Vedno so skrajno jasne – čistost tlorisa se odzrcali v enako čistemu izrazu fasade.

Kot некоč Plečnik, tako si »izčisti dekorativno noto« kmalu tudi Savin Sever. Morfološki tip, ob katerem to doseže, je zleknjena, na kvadratni mreži zasnovana enoetažna ali dvoetažna stebrna dvorana, prikladna rešitev za številne industrijske objekte, ker dovoljuje njihovo širjenje oziroma vsakršno »rast«. Sever jih projektira od začetka šestdesetih let dvajsetega stoletja, pri čemer so to večinoma tiskarne. Praviloma so tlorisi dvodelni: v dvoranske volumne so sistematično integrirani nizi sekundarnih servisnih prostorov. Paradigmatični primer je ljubljanska tiskarna Mladinske knjige.

Stebrne dvorane so sistem horizontalno kombiniranih nevtralnih modularnih enot. Toda Savin Sever si zamisli tudi koncept stolpnice, ki ni dosti drugačen, zamenjana je le smer: namesto horizontale nastopa navpičnica (Ljubljana, poslovni stavbi Astra in Commerce). Dispozicija je aksialno simetrična. Prostorsko jedro objekta je v tlorisu čisti kvadrat, pri čemer je komunikacijsko jedro locirano ob robu, a še vedno vključeno znotraj kristaliničnega stavbnega telesa. Za konstrukcijsko ogrodje rabijo štiri močne stene v obliki črke L. S to racionalno statično rešitvijo je osrednja poslovna površina močno povečana.

Podobno izviren in zato nemalo ambiciozen je prijem, s katerim obravnava arhitekt tako skrajno vsakdanji program, kot so garaže. Ne nazadnje je tukaj ključno vprašanje o minimalnih potrebnih površinah tako za garažne bokse kot za dovoze. Sever se loti dela inovativno, a sistematično in obdela obe načelno možni varianti, ki sta diametralno različni, namreč linearno in ovaloidno. V obeh primerih gre za pomemben prihranek zazidane površine. Prva varianta ima izrazito nekonvencionalen, čeprav docela simetričen prerez, ki do skrajnosti izrablja nosilnost močnih konzolnih sten. Ob domiselni rešitvi se utrpe dovolj asociacij: nekaterim se zdi rešitev modernizirana različica našega znamenitega vezanega kozolca, drugim duhovit odvod sistema lego kock. Metka Dolenc, ki sestavi monografski poskus predstavitve arhitektovega dela, poroča, da gre za »verjetno največkrat ponovljeni objekt v Sloveniji«. Drugo varianto, ki je dovolj kontrastna in ostane zato unikat, sestavljata valja, kjer vodi do najvišje, enajste etaže interno vozišče,

zvito v nekakšno osmico (Ljubljana, Ambrožev trg). Sintezo ali kar kvintescenco dotlej uveljavljenih prijemov predstavlja objekt AMZS v Ljubljani. Dispozicija je značilno osnosimetrična, v ravno tako simetričnem prerezu pa znova vidimo močne stenske konzole in dvokapnico.

Gmote teh stavb so načrtno enostavne. Konstrukcija je asketska, reducirana v sistem stebrov in nosilcev. Standardna kvadratna mreža omogoča, da so njihove dimenzije eksaktno odtehtane, potem arhitekt to značilnost z domiselnimi profili in prerezi samo potencira. Kadar bi bili stebri ovira za docela svobodno rabo prostora, so nosilni členi koncentrirani v fasadnem plašču. V organizaciji komunikacij ni odmikov od standardnega nabora možnosti. Praviloma ima linearna stavbna gmota za hrbtnico koridor, medtem ko se da deliti prostornine proizvodnih dvoran na kakršenkoli način.

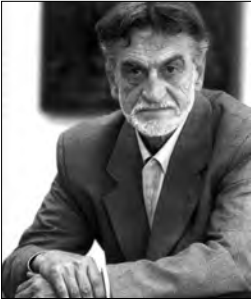
Kot gradivo je najpogosteje uporabljen beton. Morda zato, ker gradbeni operativi ne povzročajo prevelikih težav, morda zato, ker mu omogoči »čistost« zasnove tudi v docela materialnem pogledu: arhitektov nabor konstrukcij jeklenega paličja ne pozna. Stebrne dvorane so klasični arhitravni skeleti, toda horizontalni členi, bodisi mreže bodisi nosilci, so vedno sila skrbno profilirani. Vrhunski konstrukterski domet so betonske konzolne stene garaž.

Presenetljivo je, kako reši arhitekt vrsto docela modernih nalog, ne da bi se odrekal tako ustaljenim kompozicijskim vzorcem, kot sta adicija in simetrija. Gre za paradoks, ki ga lahko razlagamo na močno različne načine. Postmodernim tradicionalistom se zazdi to kronski dokaz za edinozveličavnost tektonike oziroma tako imenovane »klasične discipline«. Nič manj utemeljena ne utegne biti trditev, da so te evklidovske konture in škatlaste gmote posledica premisleka, kako racionalizirati tratenje energije.

Če ostanemo v okvirih standardnih stilnih etiket, lahko uvrstimo arhitektov oblikovalski credo »nekam vmes«: med ciamovsko kristaliničnost, ki se mu vsekakor zdi pretoga, in ekscesni strukturalizem, ki se mu vsekakor zdi nelogičen. Sever je dejansko najbližji brutalizmu, kakor ga opredeli Reyner Banham: ne samo zaradi elementarnosti gradiva, ki ga rabi, temveč tudi zaradi racionalistične logike v zasnovi prostora. Drži pa, da zazna manj pronicljiva presoja prej prvinsko robustnost gradiv in serijskih detajlov, potemtakem grobega vidnega betona, stekla in votlakov oziroma izvirnih rešitev fasadnih panelov, kakor arhitektov heroični trud, ki hoče dodati vsemu temu še estetsko razsežnost. —FEDJA KOŠIR

Izbrana literatura: Dolenc, Metka: Savin Sever, arhitekt (Ljubljana 2003); Bernik, Stane: Slovenska arhitektura dvajsetega stoletja (Ljubljana 2004).

Rudi Šeligo

Zg.: Leta 2000. Družinski arhiv. V: Interpretacije, Nova revija, Ljubljana 2011, str. 251.

Sp.: Akademski plesni orkester, Bled 1959. Foto B. Lergetporer. V: Rudi Šeligo (1935–2004). Gorenjski muzej, Kranj 2009.

Pisateljski mag Rudi Šeligo (14. maj 1935–22. januar 2004; izredni član SAZU od 2001) je zrl skozi vizualno razvidnost življenjskih pojavov tudi v njihove najbolj nevidne vzgibe. Na »obsežen poligon življenja« je strmel skozi spekter njegovih skrajnostnih nasprotij in zmogel v pretanjeno tkivo svojih stavčnih period pretaliti eksistenco ljudi in predmetov kot čarodejen alkimist. V njegovih precizno izrezljanih, bolj upodabljanih kot pripovedovanih novelah in romanih se razgalja odtujenost posameznikovega življenja, v katerem se človeško hrepenenje največkrat sfizi v vsestransko deziluzijo. Posebej dojemljiv je bil pisatelj za človeška »prastanja« in bohemstvo v življenjskega obrobja, pri čemer je drastične podobe somnambulno alkoholizirane in erotizirane vsakdanjosti razširjal v izrazito iracionalne sfere, vse do ezoterično duhovnih dimenzij. Prikaze vsakršnih dogajanj pa je iz nedoločne sedanjosti vse raje selil v zgodovino z njenimi posebnimi, iniciacijsko ekstatičnimi dogajanjimi, segajočimi od paleolitika prek biblijskega izročila, štiftarskih »skakačev« ter ritualov divje obrednih mask do demonskih akterjev nedavne balkanske vojne.

V zgodovino slovenske literature se je Šeligo naselil kot inovator, ki je v duhu t. i. reizma prestavil v naš duhovni prostor postopke novega romana, v katerem življenje razosebljenih subjektov med utečenim potekanjem vsakdanjih dogajanj spremlja skozi objektivno prizmo nadrobno deskriptivnega prikazovanja narave, predmetov in oseb, v katerem je videti docela popredmeten tudi človek. (Kot tak je bil prav Šeligo poklican interpretirati Bernikovo sliko *Roka*.) V znamenju tovrstne poetike je zasnovan Šeligov najodmevnejši roman *Triptih Agate Schwarzkobler* (1968), v katerem avtor neutrudno nadrobno slika odtujeno življenje razosebljene uradnice, že z naslovom pa nakazuje nagnjenje do mitskega in arhaičnega. Svoj temeljni ustvarjalni odnos do predmetne objektivnosti je oživil v nekakšen animizem, v katerem je dojel kot žive celo kamne, sicer pa so njegovi spisi tudi v svojem objektivno slikarskem oziroma filmsko dokumentarnem načinu vedno znova usmerjeni v sporočilo o človeški resignaciji in iskanjih, prikazanih skozi procese v zemeljski in človeški zgodovini. Ta dogajanja se v pisateljevi viziji kot različne oblike enega in istega selijo iz časa v čas, tako kot njegova Gallusova hči, ki je v istoimenski noveli vstopila skozi »orlov prehod«: »zev v prostoru in času«, v kateri se človek loči od sebe, se ugleda iz oddaljenosti ter lahko vidi »svoje srce kot srce nekoga drugega«.

V Šeligovih osebah, še posebno iz njegovih duhovitih slovenskih manipej, je mogoče razbrati tudi močne aluzije na nekdanje izprijene revolucionarje, sodobne japije, goljufe in tranzicijske politične prilagodljivce ter vsakršne depresivneže in razrvice. Skozi prikaze takih figur, ki jih

včasih vključuje v prozna dela tudi z dramskimi dialogi, umetnik izpričuje poseben smisel za demoničnost, kurioznost in grotesknost ter sarkastičen črni humor. Ta mu je bil domač tudi sicer v življenju, v katerem se je na vse odrezavo odzival kot strastno energična nepozabna osebnost, ki je videla v duše brezpravnežev in oblastnikov ter tudi sama izkusila napor življenja na poti od prvotne nesamozavesti, kakršno nakazuje novela *Uslišani spomin*, prek težaškega fizičnega dela v jeseniški martinarni do dejavne zavzetosti pri družbenem spreminjanju sveta. Vendar se ni nikoli odtrgal od pristnega bohemstva, o kakršnem je tako rad pisal in z njim živahno poživil tudi prijateljska omizja v okrožju Nove revije. Pri službenem delu na kranjski višji šoli za organizacijo dela pa se je morda kot za ravnatežje čarovniško ustvarjalnim podvigom posvečal bolj predvidljivi stvarnosti kot predavatelj »suhoparno« objektivne statistike.

Zavezanost umetnosti, hrepenenje po zvoku, v katerem je zaslutil odzven večnosti, je sprva izpričal že z igranjem na pozavno, zanj »najbolj angelski, najbolj skrivnostni« instrument, in se šele zatem do kraja zatopil v besedo, ki jo je razčlenil v svoj nezamenljivi pisateljski jezik in nam z njim tudi skozi »naturalistično« otipljivost približal svet v njegovem racionalno neulovljivem bistvu. Pri pisanju je izhajal iz vizualnih predstav, porojenih iz pronicljivega opazovanja obstoječe realnosti, a je videno otipljivost iz njene detajlirane deskriptivnosti pogosto povzdignil tudi v oživelo fantastiko; vendar je pri tem rad zatrjeval, da si literatura nikoli ničesar ne izmišlja.

S preciznim opisovanjem samih dogajanj je pristopal tudi k človeški notranjosti, ki jo je poglobljal skozi izročila mitov, prestavljenih v živo sodobnost. Z mitičnim izročilom, prežetim z arhaičnim obredjem, je povezal aktualnosti sodobnega slovenskega sveta tudi v odmevnih dramah, tako kot v *Čarovnici iz Zgornje Davče* ali *Lepi Vidi*, kjer je tradicionalno realistično psihologiziranje prav tako nadomestil s simboliko in alegoričnim vizualnim pristopom. Od resničnosti, na katero je gledal skozi spoznavanje zgodovinskega izročila z očmi magičnega vidca, pa se ni nikoli oddaljil niti v »občanskem« življenju, ko je z naraščajočo zavzetostjo za človeško svobodo v času prizadevanj za slovensko suverenost postal vplivna, nepogrešljivo markantna javno angažirana osebnost.

V prelomnih časih slovenskega osamosvajanja je Šeligo predsedoval društvu slovenskih pisateljev in pozneje postal celo minister za kulturo (zavzemal se je za vzpostavitev enotnega slovenskega kulturnega prostora in nacionalni kulturni program), kot gledališčnik pa je bil dolgoletni predsednik mariborskega Borštnikovega srečanja. Življenjsko stvarnost, naj je bila intimna ali družbena, je diagnosticiral vselej odločno in pogumno, lucidno in tudi kritično neizprosno, prav podobno, kot je počel v svojih poznejših nič manj grotesknih risbah njegov osrednji likovni sogovornik Janez Bernik. Šeligova zelo specifična in vznemirljivo sugestivna literatura je bila pek-lensko resničnostna – a je hipnotično prisluškovala onkrajnemu zvenenju pisateljave nebeške pozavne. —MILČEK KOMELJ

Anica Zupanec - Sodnik

Zg.: V šestdesetih letih 20. stoletja. URN:NBN:SI:img-ZJRMV3MQ from <https://www.dlib.si>.

Sp.: Anica Zupanec - Sodnik, avtoportret. Arhiv SAZU.

Anica Zupanec - Sodnik (21. marec 1892–20. januar 1978) je bila prisrčna slikarka družinske ljubezni, otrok, barvitega cvetja, meščanske starožitnosti in počitniškega morja. Slikati se je učila pri slikarjih Petru Žmitku in Rihardu Jakopiču, zatem pa je slikarstvo študirala na ženski akademiji v Münchnu ter na šolah v Pragi in Firencah. Z izurjenim znanjem je upodabljala motive v osnovi realistično, a z intenzivnimi barvnimi poudarki in ponekod slikovitejšim pristopom, ki kaže na impulze impresionističnega izročila, v nekaterih zgodnjih eksperimentih tudi na gauguinovsko slikovitost. Med prvo svetovno vojno je bila vojna slikarka, članica c.-kr. vojnoinformacijske pisarne, nekaj njenih med vojno razstavljenih slik, zlasti z motiviko soške fronte, je ohranjenih v dunajskem Vojnem muzeju, motiviko pušk pa je tedaj vključila celo v secesijsko obarvane dekorativne vinjete v *Domu in svetu*.

Vse življenje je ostala akademsko uglajena realistka, zazrta predvsem v prizore in motive, ki so jo življenjsko prevzeli, zlasti otroke, ki jih je slikala v materinem objemu, pri igri doma in na prostem ali med poslušanjem pravljic, rada pa je upodabljala tudi svobodno razigranost živali. V duhu umetnikovega plenerizma je portretirala v zelenje potopljenega Matija Jamo, naslikala je filozofa Franceta Vebra ter sestro filozofinjo Almo Sodnik, kot ljubiteljica kulture pa se je značilno posvetila tudi rojstni hiši Ivana Tavčarja in akademika F. S. Finžgarja. Predvsem pa je bila zatopljena v interiere, v katerih je združevala intimno ubranost s starožitnimi elementi, ki jih ponaazarjajo starinske skrinje, bidermajerske ure, porcelan, kitajske vaze in slovenske avbe. Bila je zagledana v življenjsko zatišje, nedolžno ubranost ter življenjsko harmonijo; še posebej pa jo je pritegovalo cvetje, poleg lokvanjev zlasti cvetoče kakteje, ki jim je prisluškovala v njihovem barvitom žarenju.

Bila je izrazito meščanska slikarka, podobno kot v predvojnem času Ivan Vavpotič, a ne toliko usmerjena v salonsko izgajenost kot v žarenje čustvene ubranosti in intimni svet medčloveških razmerij ter otroške sproščenosti. Med počitnicami, ki jih je že pred vojno preživljala v hiši v Omišlju na otoku Krku, se je rada predajala tudi obmorskim motivom, med drugim otrokom, ki se igrajo ob barkah, ter pogledom v tamkajšnje starinarne.

Njena slikarska dela s svojo ljubeznijo do estetskih predmetov in otrok izpričujejo vse to, kar govorijo o njeni ljubeznivi naravi tudi pričevanja ljudi, ki so jo poznali. Očitno je bila materinsko ljubezniva in dobrohotna ter zamaknjeno zagledana v lepoto narave tako med ustvarjanjem kot sicer v življenju. V svojem delu je izpričevala veliko znanje, ki ga potrjujejo že njena zgodnja, vojna dela, v upodabljanje življenjske resničnosti pa je bila naravnana z veliko čustveno občutljivostjo, saj je upodobljene prizore doživljala z vselej naklonjenim jim srcem. V taki umirjeni ustaljenosti je do-

cela ustrezala prevladujočemu okusu svojega časa: v znamenju tedanje meščanske družbe je bila zamaknjena v tradicijo in lepoto, v svojih prijemih in nagnjenjih pa zasidrana nekje med deskriptivnimi realisti, slikovitimi impresionisti in folklornimi vesnani ter njihovimi realističnimi spremljevalci, ki jih je pogosto pritegovala podobna motivika; zato je bila pri kritiki in občinstvu vedno lepo sprejeta, ne da bi pri tem posebej izstopala, nikoli pa ni segla v umetniško ospredje z negotovimi iskanji, osebnejšimi vizijami ali likovnimi novostmi.

Vselej zmerno, umirjeno in prostodušno je brez velikih pretenzij, a vedno s srčno toplino, sledila le nagibom svojega intimnega ustvarjalnega sveta, ki je sproščeno zaživel predvsem v ustvarjalnem razmerju do umetnostnega in kulturnega oziroma slovenskega folklornega izročila, do lepote narave, ljudi in živalskih bitij.

Svoj smisel za slikovitost in barvitost je osmišljala v slikarskem stiku s snovno resničnostjo, ki jo je napolnjevala z žarom otroške razigranosti in cvetočega cvetličnega sijaja. Ta jo je vedno znova navdihoval kot ljubiteljico cvetličnih aranžmajev, njeno ritmizirano komponiranje rožnih lončkov s kaktaji, estetsko izbranih predmetov in figur pa z nanizanostjo ali kopičenjem elementov ter ubranostjo barvnega žarenja, muzejsko občutene starožitnosti in zamolklega sijaja razkriva umetnici najljubše življenjsko okolje. V takem materinsko pred nevarnostmi zavarovanem in z lepoto obdanem svetu je bila očitno notranje najbolj zadovoljna, če že ne srečna, saj ji je, kot je napisal akademik Matej Bor, še večje zadovoljstvo kot dokončane slike pomenilo že sólo slikanje, ki mu je bila ljubeče predana.

Njen ustvarjalni opus je bil po umetničini smrti prvič obsežneje samostojneje predstavljen leta 1985 na razstavi v Kranju, posvetili so se mu tudi na otoku Krku, sicer pa še ni naddrobneje raziskan. Članica Akademije je postala dobro leto pred iztekom življenja (izredna članica od 1976), očitno na pobudo tasta Mateja Bora, to pa je bilo javnemu potrjevanju umetničinega pomena najbrž vsaj toliko kot v zadoščenje tudi v breme, saj so se poslej izkazali številni umetniki in umetnostni zgodovinarji do njenega imenovanja skeptični in so ji pričeli odrekali tudi tisto priznanje, ki ji gotovo pripada. Četudi s svojim ustvarjalnim profilom in osebno izrazitostjo med slovenskimi likovnimi ustvarjalci ni sodila med njihove izstopajoče prvake, je bila vseskozi likovno kvalitetna, v svoj tihi svet umaknjena in ljubezniva ustvarjalka, kot predana nadaljevalka tradicije pa si je pridobila priznано ustaljeno mesto zlasti v času med obema vojnoma. Ker je bila vse do izvolitve Metke Krašovec, torej prav do danes, med slovenskimi slikarkami edina članica Akademije, se je s sprejemom v najvišjo nacionalno umetniško in znanstveno ustanovo zgrnila na njena pleča tudi velika obremenitev, ki ji lahko spričo preveč podcenjujočega odnosa do ustvarjalk daje težo tudi naraščajoče zavzemanje za žensko enakopravnost. A se gosposka umetnica, zatopljena le v slikanje, z vsem tem ni obremenjevala. — MILČEK KOMELJ

VI. RAZRED

Medicinske vede

Redni člani

Lidija Andolšek - Jeras

Janez Batis

Milko Bedjanič

Bogdan Breclj

Miroslav Brzin

Janez Fettich

Matija Horvat

Vinko Kambič

Alija Košir

Božidar Lavrič

Pavel Lunaček

Janez Milčinski

Lev Milčinski

Robert Neubauer

Franc Novak

Igor Tavčar

Jože Trontelj

Andrej O. Župančič

Lidija Andolšek - Jeras

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Z delovno skupino.
Zbirka Inštituta za zgodovino medicine Medicinske fakultete UL.

Rodila se je 30. julija 1929 v Grosupljem. Gimnazijo je obiskovala v Ljubljani, 1948 začela študij medicine na Medicinski fakulteti Univerze v Ljubljani (UL) in ga dokončala 1955. Specialistični izpit je opravila 1961, za doktorico znanosti pa je bila promovirana 1971. Strokovno se je izpopolnjevala v New Yorku (1964), Londonu, New Castlu in Los Angelesu (1978–79).

L. 1961 je postala vodja Oddelka za preprečevanje splava na Ginekološki kliniki v Ljubljani, 1971 pa direktorica Inštituta za načrtovanje družine, ki je po njeni zaslugi postal eden centrov SZO za klinične raziskave človeške reprodukcije. Z odmevnimi rezultati raziskav in dosežki Inštituta je postala ena najpomembnejših mednarodnih avtoritet na področju humane reprodukcije. Tudi po priključitvi Inštituta za načrtovanje družine h Ginekološki kliniki v Ljubljani je uspešno ohranjala strokovno raven reproduktivne medicine.

V letih 1979–85 je bila direktorica Univerzitetne ginekološke klinike v Ljubljani; pripomogla je k izgradnji nove porodnišnice v Ljubljani in uspešno vzpostavljenemu postopku zunajtelesne oploditve. Na Medicinski fakulteti UL je bila 1972 habilitirana za izredno profesorico, 1978 pa je dobila naziv redne profesorice za ginekologijo in porodništvo. V letih 1985–87 je bila prodekanja, 1987–91 pa dekanja Medicinske fakultete UL. L. 1987 je postala izredna članica SAZU in 1993 redna članica. Od 1992 je bila tajnica razreda za medicinske vede in od 1999 glavna tajnica SAZU.

Njeno strokovno in raziskovalno delo je obsegalo več področij. S sodelavci je opravila številne raziskave intrauterine kontracepcije in dokazala, da gre za varen postopek. Raziskovala je hormonsko kontracepcijo in preučila njene različne vidike. Njena skupina je dobila za opravljeno raziskavo 1983 nagrado Sklada Borisa Kidriča. Vodila je tudi raziskave umetne prekinitve nosečnosti, opravila veliko epidemioloških raziskav in to opisala v svetovno poznani študiji *Ljubljana Abortion Study* (1971–73). Po njej se je vakuumska aspiracija uveljavila kot najprimernejša metoda za umetno prekinitve nosečnosti (UPN). Skupina je raziskovala tudi postopke medikamentoznega načina prekinitve nosečnosti, področje reproduktivne endokrinologije in bila nosilka prve raziskovalne naloge, iz katere se je na Slovenskem razvil program zunajtelesne oploditve. Aktivno se je vključila tudi v raziskave multinacionalnega in multidisciplinarnega značaja demografskih težav sodobne družbe in zlasti nizke rodnosti v Sloveniji ter v reševanje etičnih problemov reproduktivne medicine. Od 1972 je sodelovala pri SZO v projektih *International Medical Advisory Panel* (IMAP), *Family Health International* (FHI) in *Action in international medicine* (AIM). L. 1982 je bila imenovana v skupino *Ad hoc Advisory group on Contraceptive development research*, ki je določala številne temeljne in klinične smernice raziskovanja kontracepcije.

S posredovanjem pri vodstvu organizacije FHI je dosegla, da je Ginekološki oddelek Splošne bolnišnice Maribor postal samostojni raziskovalni center te organizacije. Aktivno je sodelovala tudi v raznih uredniških odborih, na kongresih in sestankih ter drugih aktivnostih, kot npr. v Sekciji za fertilitnost nekdanjega jugoslovanskega stanovskega združenja, Slovenskem društvu za reproduktivno medicino in Slovenskem menopavzalnem društvu, ki ga je tudi ustanovila.

Sodelovala je v Koordinacijskem odboru za načrtovanje družine in pomembno prispevala k oblikovanju strokovnih podlag pri sprejemu Zakona o zdravstvenih ukrepih za uresničevanje pravice do svobodnega odločanja o rojstvu otrok iz 1977.

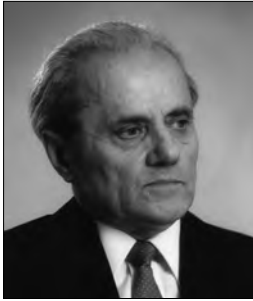
Bila je članica Komiteja za etična vprašanja v humani reprodukciji Svetovnega ginekološkega združenja (od 1994) in dolgoletna članica republiškega strokovnega kolegija za ginekologijo in porodništvo, 1992–96 tudi njegova predsednica. Kot članica Zdravstvenega sveta Republike Slovenije in predsednica Razširjenega strokovnega kolegija za področje ginekologije in perinatologije pri Ministrstvu za zdravje je sooblikovala zdravstveno politiko države. Dobila je številna stanovska in družbena priznanja: l. 1991 je v Zagrebu prejela naziv humanist leta in postala častna članica Britanskega kraljevega društva za ginekologijo in porodništvo. L. 1992 je dobila naziv višje svetnice. Postala je redna članica Evropske akademije znanosti in umetnosti, zaslužna članica Združenja ginekologov in porodničarjev Slovenskega zdravniškega društva, zaslužna profesorica Univerze v Ljubljani (1997) in 1999 v Filadelfiji častna članica Ameriškega združenja ginekologov in porodničarjev. Prejela je visoko državno priznanje ambasadorica Republike Slovenije v znanosti (1992), državno odlikovanje red dela z zlatim vencem in častni srebrni znak Republike Slovenije. Tudi po upokojitvi 1995 je ostala aktivna in s svojimi izkušnjami pomagala pri razvoju zdravstvenega varstva žensk.

Sodelovala je pri leksikonu *Nauka o spolnosti* (1971) in poljudni knjižici *Kako se zavarujemo pred nosečnostjo* (1968, 1971), soustvarila je knjižici *Načrtujmo potomstvo* (1977, 1982) in *Planirajmo potomstvo* (Zagreb 1980). Pisala je poljudne članke in poročila za *Babiški vestnik*, *Našo ženo*, revijo *Otrok in družina*, *Priroda, človek in zdravje*, *Naše razglede* idr. Bila je sourednica revije *Jugoslavenska ginekologija i opstetricija*.

Umrla je 18. decembra 2003 v Ljubljani. — ZVONKA ZUPANIČ SLAVEC

Literatura: Kordaš M. Andolšek Jeras Lidija: V: Letopis Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti (SAZU), 2003, številka 54: 182–185. Glej tudi: <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-XEEF7QTR>; Zupanič Slavec Z., Andolšek Jeras, Lidija. (1929–2003). Novi Slovenski biografski leksikon, ISSN 2350-5761. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi1000530/>; Borko E., Meden Vrtovec H., Vlaisavljević V. Prof. Lidija Andolšek Jeras in njen prispevek k razvoju reproduktivne medicine. ISIS, št. 10, 2009: 72–76; Jubilejni zbornik ob 70-letnici akademikinje Lidije Andolšek Jeras. 1999.

Janez Batis

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Naslovnica enega izmed zvezkov Veterinarskega terminološkega slovarja (Veterinarska fakulteta UL, ZRC SAZU, Ljubljana 2002), pri katerem je sodeloval akad. Batis.

Rodil se je 15. marca 1919 v vasi Konj pri Litiji. Šolal se je na klasični gimnaziji v Ljubljani. L. 1938 je začel študirati na veterinarski fakulteti v Zagrebu, vendar je moral študij zaradi vojne opustiti in ga je dokončal šele 1948. L. 1957 je v Zagrebu tudi doktoriral, in sicer iz mikrobiologije, imunologije in epizootologije. Od 1949 do 1952 je deloval v Zavodu za pripravo cepiv v Novem Sadu in na Zveznem veterinarskem inštitutu v Zagrebu, kjer je opravil specializacijo iz mikrobiologije in epizootologije. Po diplomi je začel delati na Veterinarskem znanstvenem zavodu v Ljubljani, kjer je od 1952 do 1958 vodil Oddelek za epizootologijo. L. 1958 je bil izvoljen za docenta na Veterinarskem oddelku Fakultete za agronomijo, gozdarstvo in veterinarstvo UL in 1965 tam postal izredni in 1971 redni profesor. V naslednjih letih je svoje znanje dopolnjeval tudi v tujini: v Connecticutu (ZDA) je leta 1958 opravil specializacijo za mastitis pri kravah, 1960 se je izobraževal v nemškem Freiburgu, leto pozneje v Beogradu, nato pa še 1966–67 v francoskem Alfortu, kjer se je ukvarjal z virologijo in opravil specializacijo iz tropskih bolezni pri živalih. L. 1960 je ustanovil Inštitut za mikrobiologijo in parazitologijo na Veterinarskem oddelku Biotehniške fakultete in ga vodil do upokojitve 1989. Pri številnih magisterijih, specializacijah in doktoratih je sodeloval kot mentor. Ukvarjal se je z raziskovanjem mikrobiologije in živalskih kužnih bolezni, z zgodovino veterinarstva in veterinarsko terminologijo. Več desetletij je posvetil preučevanju problemov vnetja vimena pri kravah, pri čemer je sodeloval z domačimi in tujimi strokovnjaki v okviru *Arbeitsgruppe der Alpenländer für Mastitisbekämpfung Bern*. Na Inštitutu za mikrobiologijo in parazitologijo je vodil dva raziskovalna projekta: Zoonoze in Epizootologija in veterinarska dejavnost v javnem zdravstvu in higieni živil. L. 1981 je v ta namen na SAZU organiziral medakademjska odbora (MO): MO za proučevanje infekcij s *Streptococcus agalactiae* ter MO za proučevanje zoonoz, v katerih so sodelovali mikrobiologi, epizootologi in epidemiologi več takratnih jugoslovanskih akademij. Bil je tudi soustanovitelj Slovenskega mikrobiološkega društva. L. 1981 je postal član newyorške akademije znanosti, 1983 pa redni član SAZU, pri kateri je bil od 1985 do 1992 glavni tajnik. Bil je član in častni član Slovenske veterinarske zveze. Sodeloval je pri Slovenski matici in *Enciklopediji Slovenije*, kjer je bil urednik za področje veterine. V domačih in tujih strokovnih časopisih je objavil več znanstvenih in strokovnih del. Bil je tudi avtor oziroma soavtor naslednjih del: knjižice *Priročnik za predavatelje* (1978), učbenika *Mikrobiologija za veterinarje: splošni del* (1984) in slovarjev *Veterinarski terminološki slovar* (1982–2002) ter *Mikrobiološki slovar* (1994). Soustvaril je tudi knjigo *Pravna ureditev veterinarstva*, ki jo je 1986 izdala Republiška veterinarska uprava. Napisal je vrsto člankov,

ki jih je objavil v *Zborniku Biotehniške fakultete UL in Kmečkem glasu*. Za svoje delo je prejel številne nagrade, kot najpomembnejšo 1990 Kidričevo nagrado za življenjsko delo, najvišje takratno priznanje Republike Slovenije na področju znanosti. Bil je tudi član okrožnega odbora aktivistov Osvoobodilne fronte litijskega okrožja in za delo na tem področju 1965 dobil red dela s srebrnim vencem in 1968 medaljo za vojaške zasluge. Nagrajen je bil tudi z nagrado mesta Ljubljane, ki jo je prejel 1975, nagrado Sklada Borisa Kidriča 1977, 1978 pa je postal dobitnik zlate plakete Univerze v Ljubljani. Profesor Batis je veljal za priznanega strokovnjaka na področju kužne presušitve vimena pri kravah, pomembno je prispeval tudi k slovenski veterinarski terminologiji in prosveti o zgodovini veterine na Slovenskem.

Umrli je 1. oktobra 2002 v Ljubljani. —ZVONKA ZUPANIČ SLAVEC

Literatura: Kordaš M. Batis Janez: V: Letopis Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti (SAZU), 2002, številka 53: 115–117. Glej tudi: <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-0CDTQBHB>; Osebnosti: veliki slovenski biografski leksikon A–L. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2008, str. 44.: <http://www.obrazisrca-slovenije.si/Oseba/OsebaId/749>.

Milko Bedjanič

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Z delovno skupino.
Zbirka Inštituta za zgodovino medicine Medicinske fakultete UL.

Rodil se je 29. junija 1904 v Sarajevu. Gimnazijo je obiskoval v Gradcu in v Mariboru. Študij medicine je začel v Ljubljani in ga 1929 dokončal v Zagrebu. L. 1930 je nastopil službo v mariborski bolnišnici, kjer je po diplomi opravil specializacijo iz interne medicine in infektologije. L. 1936 je postal specialist in 1941 primarij. L. 1937 je v Mariboru ustanovil infekcijski oddelek. Med vojno je 1941 padel v nemško vojno ujetništvo, najprej v Volšperku na Koroškem in nato še v Špitalu ob Dravi. Ker je v Mariboru med vojnimi ujetniki domnevno izbruhnil pegavi tifus (bila sta tuberkulozni meningitis in miliarna tuberkuloza), so ga prestavili v mariborsko bolnišnico, da bi ujetnike zdravil, a ga nato na oddelku pustili, da je opravljal pomembno infektološko delo. Povezal se je z narodnoosvobodilnim gibanjem. Dokler je lahko deloval na infekcijskem oddelku, je bil oddelek zatočišče preganjanih in je po njegovi zaslugi ohranil slovenski značaj v toliki meri, da so ga v mariborski bolnišnici imenovali »slovenska republika«. L. 1944 so nacisti prof. Bedjaniča zaprli in ga obsodili na večletno ječo. Osvoboditev je pričakal v mariborskem zaporu.

Po osvoboditvi je vodil infekcijski oddelek v Mariboru do konca 1946. L. 1947 je bil imenovan za honorarnega predavatelja na Medicinski fakulteti v Ljubljani in 1950 je postal docent ter predstojnik klinike. Strokovno se je izpopolnjeval v Franciji (1952 in 1959) in Angliji (1955). L. 1957 je postal izredni, 1963 pa redni profesor infektologije. V letih 1958–59 je bil dekan Medicinske fakultete UL. L. 1968 je bil izvoljen za dopisnega člana in 1973 za rednega člana SAZU. Od 1961 do 1970 je vodil infektološko sekcijo Slovenskega zdravniškega društva, sredi sedemdesetih let 20. stoletja pa je bil neposredni pobudnik celotne njene dejavnosti in najpogostejši predavatelj o najaktualnejših vprašanjih imunologije in antibiotične terapije.

Prof. Bedjanič je doživel prestop infektologije iz nemoči preteklega časa v čas prepoznanih povzročiteljev nalezljivih bolezni, odkritih cepiv in uspešnih kemoterapevtikov. L. 1950 je na Infekcijski kliniki uvedel moderno zdravljenje akutnih streptokoknih infekcij (škrlatinke) s penicilinom in s tem skrajšal hospitalizacijo. Razložil je etiologijo klopnega meningoencefalitisa, bil glavni organizator preventivne in kurativne dejavnosti proti poliomielitisu in ustanovil sklad za poliomielitisa v SRS. Bil je eden prvih zagovornikov modernega cepljenja proti poliomielitisu. L. 1956 je med epidemijo na kliniki ustanovil respiracijski oddelek za najtežje primere in ustrezni biokemični laboratorij. L. 1957 je z zbranim denarjem po lastnih zamislih dogradil novo kliniko, ki je ustrezala sodobnim načelom izolacije. Pomemben je njegov prispevek k zdravljenju tetanusa na začetku šestdesetih let 20. stoletja, ki ga je poskušal zdraviti z visokimi odmerki antitoksičnega seru-

ma. Prav tako je odmeven njegov prispevek k epidemiologiji in klinični sliki črevesnih nalezljivih bolezni. Med strokovnimi izzivi je bilo tudi obvladanje zadnje evropske epidemije črnih koz 1972 na Kosovu, kjer je bil prof. Bedjanič imenovan za vodjo republiške skupine strokovnjakov z nalogo, da prepreči vdor bolezni v Slovenijo.

Njegova dejavnost je segla preko meja naše države. L. 1955 je predaval na medicinskih fakultetah v Angliji in Avstriji ter aktivno sodeloval na številnih mednarodnih in nacionalnih kongresih. Napisal je več učbenikov in 33 strokovnih in znanstvenih člankov. Je avtor prvega slovenskega učbenika *Infekcijske bolezni* (1949), ki je do 1970 doživel štiri izpopolnjene izdaje. Šest izdaj je doživel tudi 1959 izdani učbenik *Infekcijske bolezni za medicinske sestre*. Izpopolnitve so bile nujne, terjal jih je nagli razvoj medicine na področju infektologije v povojnih letih. Vsaka nova izdaja je prinesla nove izkušnje, vsako njegovo znanstveno delo je bilo dragocen prispevek stroki in zdravnikom, ki se z njo ukvarjajo. Strokovna in znanstvena dela prof. Bedjaniča so izhajala v medicinskih glasilih in kongresnih publikacijah doma in v tujini.

L. 1970 se je upokojil, vendar je ostal še naprej strokovni sodelavec klinike in katedre. Nadalje je sodeloval pri vzgoji vseh vrst medicinskih kadrov: medicincem prvega letnika je predaval latinščino, na kliniki je nadaljeval strokovno in znanstveno dejavnost. Slovenski infektologi in zdravniki drugih strok so pri njem še vedno iskali strokovne nasvete in napotke.

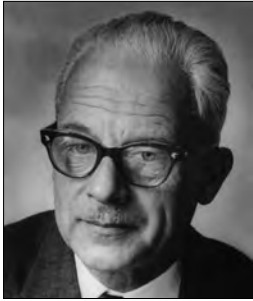
Delo prof. Bedjaniča je v slovenski infektologiji prelomnica med klasično in moderno infektologijo. Njegov prispevek za modernizacijo te stroke na Slovenskem je v resnici pomemben, njegova vrednost neprecenljiva po obsežnosti in vsestranskosti, po znanstveni prodornosti in organizacijski uspešnosti. Upravičena je ugotovitev: njegovo delo v slovenskem zdravništvu je neminljive vrednosti.

Po njegovi smrti so v Infektološki sekciji Slovenskega zdravniškega društva osnovali Bedjaničev sklad za raziskovanje nalezljivih bolezni, 1997 pa so mariborski infektologi vpeljali v Mariboru tradicionalni Bedjaničev simpozij z mednarodno udeležbo. Do leta 2015 se jih je zvrstilo 10.

Umrli je 15. februarja 1976 v Ljubljani. —ALENKA RADŠEL MEDVEŠČEK, ZVONKA ZUPANIČ SLAVEC

Literatura: Milčinski J. Bedjanič Milko. V: Letopis Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti (SAZU), 1976, številka 27: 125–129. Glej tudi: <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-F60FKRJT>; Žargi R. Bedjanič Milko. V: Enciklopedija Slovenije. Zv. 1. Ljubljana: Mladinska knjiga; 1987. Str. 211; Lešničar J. Akad. prof. dr. Milko Bedjanič – sedemdesetletnik. Zdrav. vestn 1974; 43: 369–72; Zupanič Slavec Z. Prvi učitelji popolne Medicinske fakultete v Ljubljani po letu 1945: Ljubljana: Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije: Društvo Mohorjeva družba, 2012: 145–152.

Bogdan Brecej

Zg.: Zbirka Inštituta za zgodovino medicine Medicinske fakultete UL.

Sp.: S »Titovim timom«, Zbirka Inštituta za zgodovino medicine Medicinske fakultete UL.

Rodil se je 6. maja 1906 v Gorici. Medicino je študiral v Ljubljani in na Dunaju in 1926 promoviral v Innsbrucku. L. 1935 je opravil specializacijo iz kirurgije, nato se je posvetil ortopedski kirurgiji in poglobljajal svoje študije v Nemčiji, Avstriji, na Češkem in v Italiji. Do 1942 je bil šef ortopedskega oddelka ljubljanske bolnišnice. Decembra 1943 je bil v partizanih vodja postaje SCVPB, namestnik načelnika sanitetnega oddelka GŠ, inštruktor sanitete IX. korpusa, septembra 1944 pa je postal glavni kirurg v narodnoosvobodilni vojski in partizanskih odredih Slovenije. L. 1945 je bil izvoljen za rednega profesorja na MF UL in predstojnika ortopedske klinike ter prodekana. L. 1949 je postal redni član SAZU.

Na svojem strokovnem področju je vpeljal nove metode zdravljenja, in sicer artroplastiko z endoprotezami, odprto zdravljenje kostne in sklepne tuberkuloze in uporabo konserviranih kostnih homotransplantatov v ortopedski kirurgiji. V Sloveniji je organiziral kostno banko, vodil je raziskovalno delo na sinovialnih eksudatih in na metodiki konserviranja kostnih transplantatov. Preučil je problem poznih posledic travmatizma in oceno delazmožnosti. Skrbel je za organizacijo na Katedri za ortopedijo MF UL, sistematsko zdravljenje kostne in sklepne tuberkuloze v Sloveniji in pomembno pripomogel k ustanovitvi zdravilišč v Valdoltri, Rovinju in Šempetru pri Gorici. Organiziral je fizioterapevtsko službo v Sloveniji, ustanovil prvo šolo za fizioterapevte in vpeljal rehabilitacijsko službo. Ustanovil je domove za šolsko invalidno mladino v Kamniku, za predšolsko v Stari gori pri Gorici, Center za rehabilitacijo invalidov v Laškem in Zavod za rehabilitacijo invalidov LRS v Ljubljani. Ukvarjal se je z organizacijo prve pomoči, zlasti z njeno uporabo v športni medicini in alpinistiki in 20 let vodil reševalno službo Slovenskega planinskega društva in organiziral mrežo reševalnih postaj.

Izpopolnjeval se je v ZDA, Franciji, Angliji. Z referati je sodeloval na številnih kongresih ftziologov, kirurgov, na medkirurškem tednu, mednarodnem seminarju o rehabilitaciji odraslih invalidov, sestankih kirurško-ortopedskih sekcij Hrvaške in Slovenije, na mednarodnih kongresih SICOT (Société Internationale de Chirurgie orthopédique et de Traumatologie), evropskem simpoziju za osteoartikularno tuberkulozo, XXX Réunion Société Française d'Orthopédie et de Traumatologie, za revmatske bolezni, na drugem evropskem simpoziju o kostni tuberkulozi, prvi mediteranski konferenci za rehabilitacijo in drugih. Predaval je na medicinskih fakultetah v Novem Sadu, podiplomskih tečajih za zdravnike in vodil poljudno-strokovna predavanja. Bil je strokovni sodelavec Ortopedske bolnišnice v Valdoltri, ortopedskega oddelka ljubljanske poliklinike in tudi drugod. L. 1958 je pri SZO postal član Komiteja strokovnjakov za probleme rehabili-

tacije fizično onesposobljenih otrok in odraslih in član Odbora za gradnjo nove bolnišnice v Ljubljani. Bil je strokovni vodja, organizator in pokrovitelj ortopedsko-rehabilitacijskega centra bolnišnice Douéra v Alžiru, ob potresu v Skopju pa pokrovitelj zdravstvene pomoči Slovenije Makedoniji. Udeležil se je več zdravstvenih delegacij. L. 1961 je postal načelnik Oddelka za medicinske vede SAZU, bil je tudi dopisni član SANU, JAZU, akademije medicinskih naukov SSSR v Moskvi, član International Society for Rehabilitation of the Disabled v New Yorku, častni član Société d'Orthop die et de Traumatologie,  stni član SZD in član Nomination Committee SICOT.

Prejel je diplomo Saveze lekarskih društava FNJR in številna druga odlikovanja: medaljo za hrabrost, red bratstva in edinstva s srebrnim in zlatim vencem, red Al Merito de Chile, Ordo Leonis Finlandiae (Finske), red Aguila Azteca (Mehika), red dela z rdečo zastavo in red republike z zlatim vencem za izredne zasluge na področju medicinskih ved in javne dejavnosti. Za dolgoletno delo v gorski reševalni službi mu je Planinska zveza Slovenije podelila  stni znak. Izšlo je tudi več njegovih del. L. 1933 je samostojno izšla *Prva pomoč in reševanje v gorah*, objavil je tudi večje številu študij in razprav v zbornikih in kot samostojna poglavja v medicinskih knjigah, npr.: *Le enje intervertebralnih diskusa* (1951), *Smernice i materialni uslovi za organizacijo traumatološke službe kod nas* (1951), *Ratne povrede koštanog sistema, Ratne povrede zglobova, Metode imobilizacije u ratnoj kirurgiji* (1953), *Congenital Scoliosis treated by spinal fusion* (1955), *Radiographic observation in the course of postnatal spontaneous evolution of displastic hips* (1960), *Prva iskustva u operativnem liječenju tuberkuloznih koštanih  arišta* (1962), *Thorium X (Ra224) in the treatment of Mb. Bechterew* (1963), *Razvoj ortopedije na Slovenskem* (1965), *Razvoj konzervativnog liječenja prirodjenog iš ašenja kuka* (1965). Objavljal je v številnih domačih in tujih revijah.

Zaradi izjemnega znanja in ugleda je postal član tima Titovih zdravnikov. Velja za enega najmarkantnejših članov SAZU, saj je v 37 letih članstva bistveno prispeval k akademijskemu znanstvenemu in družbenemu ugledu.  ivel je polno življenje, prepotoval velik del sveta in spoznal voditelje dru v in velike osebnosti revolucije. Ukvarjal se je z alpinizmom in osvajal vrhove visokih evropskih gora in domače vršace.

Umrli je 9. septembra 1986 v Ljubljani. — ZVONKA ZUPANIČ SLAVEC

Literatura: Milčinski J. Brecelj Bogdan. V: Letopis Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti (SAZU), 1986, številka 37: 103–105. Glej tudi: <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-LW870HGC>; <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi1003160/>; Primorski slovenski biografski leksikon; Zupanič Slavec Z. Prvi učitelji popolne Medicinske fakultete v Ljubljani po letu 1945: Ljubljana: Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije: Društvo Mohorjeva družba, 2012: 177–184; Hawlina H. Brecelj, Bogdan. V: Enciklopedija Slovenije. Zv. 1. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987. Str. 362–363.

Miroslav Brzin

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Certifikat aktivne udeležbe na strokovnem kongresu v Venezueli leta 1984.

Rodil se je 13. aprila 1923 v Ljubiji (BiH). Kemijo je študiral na Prirodoslovno-matematični fakulteti v Ljubljani. Po diplomi 1951 se je zaposlil na Inštitutu za patološko fiziologijo MF UL, ki mu je ostal zvest do smrti. L. 1960 je postal doktor biokemijskih znanosti.

Od 1965 je bil član Newyorške akademije znanosti, od 1976 izvedenec Unesca za nevrobiologijo, član Mednarodnega združenja za nevrokemijo in Evropskega združenja za nevrokemijo. V tem času se je izpopolnjeval in sodeloval z raziskovalci na odličnih tujih univerzah: Karolinski univerzi v Stockholmu, Carlsbergovem biološkem inštitutu v Københavnu, univerzi Vanderbilt v Nashvillu v ZDA in venezuelskem inštitutu IVIC v Caracasu. Pomembno za njegov znanstveni razvoj je bilo večletno delovanje gostujočega profesorja na Univerzi Columbia v New Yorku, kjer je delal v laboratoriju prof. D. Nachmansona, pionirja in tedaj vodilne osebnosti v nevrokemiji holinergičnega živčnega sistema. Brzin je vzpostavil trajne vezi z mnogimi Nachmansonovimi mladimi sodelavci, ki so pozneje z njim postali nosilci raziskav na tem področju. L. 1974 je postal redni profesor za biokemijo na MF UL ter izredni in 1979 redni član SAZU, od 1980 je bil predstojnik Oddelka za mednarodno sodelovanje in znanstveno koordinacijo na SAZU. V tem obdobju je bil vodja raziskovalnega programa na Inštitutu za patološko fiziologijo MF UL. Predaval je na magistrskem študiju na MF v Ljubljani, redno je sodeloval pri podiplomskem študiju nevrokemije, ki ga je organiziral UNESCO za Latinsko Ameriko, in bil imenovan za svetovalca UNESCA za podiplomski študij bioloških ved. V njegovem laboratoriju so delali mnogi gostujoči domači in tuji raziskovalci.

Bil je ploden in neutruden raziskovalec. S številnimi sodelavci je objavil več kot 60 znanstvenih člankov, od tega 50 v uglednih mednarodnih znanstvenih revijah. Na njegovo odmevnost v mednarodni znanstveni srenji kaže bogato citiranje njegovih del, saj je bil tedaj eden najbolj citiranih slovenskih raziskovalcev v biomedicini. Njegovo delo je bilo posvečeno holinergičnemu živčnemu sistemu, tj. tistemu delu živčevja, kjer kot prenašalec živčnih impulzov nastopa acetilholin, ki ga inaktivira encim holinesteraza. V okviru raziskav, ki jih je vodil profesor A. O. Župančič, je začel z raziskavami učinkov nekaterih inhibitorjev in tubokurarina na holinesterazo. Težišče njegovega dela se je pomaknilo k proučevanju pomena tega encima v skeletnih mišicah in živčevju v različnih poskusnih razmerah in med razvojem organizma. Njegov posebej dragocen prispevek je bilo razvijanje novih metod, s katerimi je v mednarodnih krogih raziskovalcev holinesteraz kmalu postal zelo prepoznaven. Razvil je mikrogazometrično tehniko z magnetnim ponirkom in mikrogravimetrično tehniko, ki je omogočala merjenje

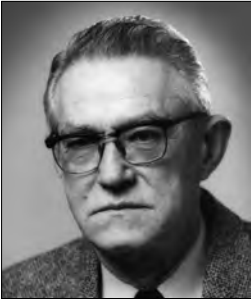
aktivnosti acetilholin esteraze v posamezni izolirani motorčni ploščici in posameznih izoliranih živčnih celicah. Tehnika z magnetnim ponirkom je omogočila tudi meritve aktivnosti monoamin oksidaze v izoliranih celicah. Bil je pionir raziskav o učinkih denervacije na uravnavanje holinesteraze v živčnomišičnem stiku in mišičnih vlaknih, raziskav, ki so odprle področje raziskovanja živčne kontrole biokemičnih procesov v mišici. Kot komplementarni pristop je poleg mikrokvantitativnih študij holinesteraz uporabil elektronsko mikroskopijo in citokemijo holinesteraz, ki je prikazala lokalizacijo tega encima v različnih tkivih, pa tudi na subcelularnih strukturah v posameznih celicah, kar je bistveno razširilo razumevanje mehanizmov uravnavanja tega encima v tkivih, njegovega celičnega procesiranja in njegove funkcije. Odkril je dejansko kemično reakcijo, na kateri je temeljila že prej znana empirična citokemična metoda za prikaz holinesteraze, in na temelju teh spoznanj metodo močno izboljšal. Poleg raziskav na mišicah je raziskoval tudi aktivnost, lokalizacijo in fiziološko vlogo acetilholinesteraze v ganglijih in osrednjem živčevju. Del raziskav je posvetil farmakotoksikološki zaščiti acetilholin esteraze pred organofosfornimi inhibitorji. V zadnjih letih aktivnega raziskovanja je z mlajšimi sodelavci proučeval predvsem toksične učinke holinesteraznih inhibitorjev na mišice in živčevje, mehanizme živčnega uravnavanja holinesteraz v mišicah in učinke električnega draženja na holinesteraze v vzdražnih tkivih.

S sodelavci z Inštituta za patofiziologijo je organiziral dve večji mednarodni srečanja: 3. kongres evropskega društva za nevrokemijo (Bled, 1980) in 2. mednarodni sestanek o holinesterazah (Bled, 1983). Zbornika obeh kongresov je objavil pri mednarodnih založbah. Večkrat je bil član programskih odborov kongresov tako evropskega kot svetovnega združenja za nevrokemijo in mednarodnih sestankov o holinesterazah. Bil je član uredniških odborov treh mednarodnih znanstvenih revij znanosti o živčevju. Prejel je več nagrad: dve nagradi Sklada Borisa Kidriča (1965, z M. Kovičem in S. Omanom; 1982, z Z. Grubičem, T. Kiauto, A. Klinar-Vister in J. Sketljem), nagrado za izboljšave in tehnične inovacije istega sklada (1977, s S. Omanom). Prejel je Kidričevo nagrado za življenjsko delo (1984) in red Andres Bello Republike Venezuele (1987). Od 1970 je aktivno sodeloval pri oblikovanju znanstvene politike v Sloveniji. Bil je član raznih odborov in teles Raziskovalne skupnosti Slovenije, od 1986 predsednik odbora za koordinacijo področij skupnega programa in član predsedstva Raziskovalne skupnosti Slovenije. V tem obdobju je imel neprecenljive zasluge za uveljavitev medicine kot pomembnega raziskovalnega področja v Sloveniji. Od 1992 do 1996 je bil član komisije za državne nagrade v znanosti RS. Ob njem so se izobrazili številni mladi raziskovalci, ki so se pozneje uveljavili v mednarodnih znanstvenih krogih.

Umrl je 8. avgusta 1999 v Ljubljani. —DUŠAN SKET, JANEZ SKETELJ

Literatura: Trontelj J., Brzin Miroslav. V: Letopis Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti (SAZU), 1999, številka 50: 142–144. Glej tudi: <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-5UCD7REZ>.

Janez Fettich

Zg.: Zbirka Inštituta za zgodovino medicine Medicinske fakultete UL.

Sp.: Naslovnica Male dermatovenerologije za zdravnika splošne medicine in stomatologa Milana Betteta in Janeza Fetticha, Mladinska knjiga 1974.

Rodil se je 9. oktobra 1921 v Ljubljani. Medicino je študiral v Ljubljani od 1940 do 1942, študij nadaljeval 1945 in tam 1948 promoviral. L. 1953 je opravil specialistični izpit iz dermatovenerologije. Nadalje se je strokovno izpopolnjeval v Zagrebu, Gradcu, na Dunaju, v Zürichu, Ženevi, Münchnu, Stockholmu, Varšavi, Vroclavu, Krakovu in Pragi. Od 1949 je delal na Dermatološki kliniki v Ljubljani, sprva kot specializant, nato kot specialist, 1964–87 pa je bil predstojnik klinike. L. 1959 je bil na Univerzi v Ljubljani promoviran za doktorja znanosti. L. 1960 je postal docent, 1967 izredni in 1970 redni profesor dermatovenerologije na Medicinski fakulteti UL. Predaval je tudi v tujini kot gostujoči profesor. Od 1964 do 1991 je bil predstojnik Katedre za dermatovenerologijo in 1967–69 dekan Medicinske fakultete UL. Bil je tudi predsednik Medicinskega sveta Kliničnega centra (1973–80) in član številnih komisij Medicinske fakultete, Raziskovalne skupnosti Slovenije, Izobraževalne skupnosti Slovenije, Ministrstva za zdravstvo in Kliničnega centra v Ljubljani.

Strokovno in raziskovalno je delal predvsem na matični ustanovi, Dermatološki kliniki v Ljubljani. Večinoma se je ukvarjal z eksperimentalno ekcemsko senzibilizacijo pri živalih in proučevanjem patogeneze alergičnega kontaktnega ekcema pri človeku, na kar se navezuje tudi problematika poklicnih kožnih bolezni. Obravnaval je nekatere redkejše kožne bolezni, alergične medikamentozne izpuščaje, patogenezo aken in klasifikacijo malignih tumorjev kože, zlasti pa se je posvetil kliničnemu pomenu serodiagnostike sifilisa. Ukvarjal se je z epidemiologijo spolnih bolezni v Sloveniji in socialnomedicinskimi vidiki spolno prenosljivih bolezni. Organiziral, koordiniral in poenotil je antivenerično delo v Sloveniji, posebno diagnostiko in zdravljenje. Na Dermatološki kliniki v Ljubljani je vodil Centralni dermatovenerološki dispanzer, zbiral podatke o razvoju bolezni in analiziral vzroke razširjenosti ter socialno-medicinske vidike. V okviru Zavoda za zdravstveno varstvo Slovenije je vsako leto izdal obsežno publikacijo o gibanju in analizi spolnih bolezni v Sloveniji.

Vključen je bil v vsa dermatološka in alergološka združenja v Sloveniji in bivši Jugoslaviji ter številna strokovno-raziskovalna združenja v zamejstvu. Bil je častni član Poljskega dermatološkega društva (1978), Združenja jugoslovanskih dermatologov (1987), Medicinske akademije Hrvatske (1990), izredni član Avstrijskega dermatološkega društva (1967), 1980 je postal član združenja American Association for Advancement of Science in 1998 aktivni član združenja New York Academy of Sciences. Od 1973 do 1983 je bil glavni in odgovorni urednik revije *Acta Dermatovenerologica Jugoslavica*, od 1975 do 1979 pa predsednik Združenja dermatovenerologov Jugoslavije. L. 1974

je bil izvoljen za dopisnega, 1979 pa za rednega člana SAZU. Objavil je več kot 100 znanstvenih in strokovnih člankov. S prof. dr. Milanom Betetom sta 1974 napisala priročnik *Mala dermatovenerologija* z atlasom kožnih in spolnih bolezni. L. 1949 je bil odlikovan z redom dela III. stopnje, 1980 z redom dela z rdečo zastavo, 1982 z redom republike s srebrnim vencem, 1981 pa je prejel zlato plaketo Zveze zdravniških društev Jugoslavije.

Prof. Fettich je bil zelo predan svojemu delu, njegovi študenti se ga spominjamo kot enega najboljših profesorjev, ki je predaval izjemno sistematično.

Umrli je 26. avgusta 2004 v Kranju. — ZVONKA ZUPANIČ SLAVEC

Literatura: Kordaš M. Fettich Janez V: Letopis Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti (SAZU), 2004, številka 55: 132–133. Glej tudi: <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-LIOMOWIV>; Pintar L. Fettich, Janez. V: Enciklopedija Slovenije, zv. 3. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1989: 99.

Matija Horvat

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Ob svoji 75-letnici na SAZU. Arhiv SAZU.

Rodil se je 23. septembra 1935 v Škofji Loki. Osnovno šolo in gimnazijo je obiskoval v Ljubljani. L. 1953 se je vpisal na študij medicine na Medicinski fakulteti UL in tam 1959 promoviral. V letih 1963–67 je specializiral interno medicino na Interni kliniki v Ljubljani. Po službi na internem oddelku Inštituta za tuberkulozo in pljučne bolezni Golnik je bil od 1969 zaposlen na Medicinski fakulteti UL in Oddelku za intenzivno interno medicino Interne klinike UKC Ljubljana. Izpopolnjeval se je in raziskovalno delal v tujini, na kliniki Cedars Sinai Medical Centru v Los Angelesu, pri znanih kardiologih in pionirjih na področju intenzivne medicine, Jeremyju Swanu in Williamu Ganzu. L. 1973 je postal predstojnik Centra za intenzivno interno medicino v UKC Ljubljana in opravljal to delo do 2001. L. 1974 je doktoriral in 1985 postal redni profesor na MF UL.

Bil je koordinator raziskovalnega področja Srce in ožilje pri Raziskovalni skupnosti Slovenije in pozneje pri Ministrstvu za znanost Republike Slovenije (1980–2002), predsednik Sekcije za intenzivno interno medicino in toksikologijo pri Slovenskem zdravniškem društvu (1980–90), prodekan Medicinske fakultete UL (1992–96) in predsednik republiškega razširjenega strokovnega kolegija za intenzivno in urgentno medicino (1993–2002). Od 1996 do 2014 je opravljal tudi delo predsednika Sveta za izobraževanje zdravnikov pri Zdravniški zbornici Slovenije in je bil do smrti član državne komisije za medicinsko etiko. L. 1997 je bil izvoljen za izrednega, 2003 pa za rednega člana SAZU.

Več kot 30 let je usmerjal razvoj intenzivne interne medicine in sodeloval pri razvoju kardiologije v UKC Ljubljana in Sloveniji. Vodil je raziskovalno skupino, ki se je najprej usmerila na ugotavljanje hemodinamskih posledic prežgodnjih prekatnih utripov. Skupina je objavila številna opažanja pri zdravljenju hudo prizadetih bolnikov v intenzivnih oddelkih.

Imenovan je bil za častnega člana Slovenskega združenja za intenzivno medicino (1998) in Slovenskega združenja za urgentno medicino (2007). L. 2002 je bil imenovan za zaslužnega profesorja Univerze v Ljubljani, 2006 za zaslužnega gostujočega profesorja Univerze v Mariboru. L. 1986 je dobil nagrado Sklada Borisa Kidriča za znanstveno delo in 1989 nagrado Sklada Borisa Kidriča za inovacije. L. 2005 je prejel Tavčarjevo priznanje Medicinske fakultete UL in 2010 Hipokratovo priznanje Zdravniške zbornice Slovenije.

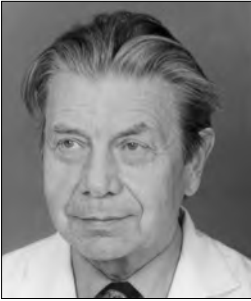
Verjel je, da prinašajo pravi napredek slovenski medicini mladi zdravniki, ki se dalj časa izpopolnjujejo v vrhunskih mednarodnih ustanovah. Tam spoznavajo dobre in slabe prakse ter pridobljeno znanje in izkušnje s pridom prenašajo v domače okolje. Velik pomen je pripisoval tudi pravilni komunikaciji s svojci bolnikov. V intenzivni medicini je njegov pogled segel daleč naprej, v marsikateri zamisli je bil pred svojim časom, bil pravi vizionar.

Prof. Horvat je bil navdušen športnik, ki je sodeloval na številnih javnih športnih prireditvah, tekih in podobno.

Umrli je 26. aprila 2014 v Ljubljani. —ZVONKA ZUPANIČ SLAVEC

Literatura: Horvat, Matija. Dosegljivo na: <http://www.sazu.si/o-sazu/clani/matija-horvat.html>. Stik: 17. 1. 2016; Noč M. Akad. prof. dr. Matija Horvat (1935–2014), dr. med. Isis 2014; 23 (6): 67–68.

Vinko Kambič

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Galerija Vinka Kambiča
v Metliki. Foto Wikipedia.

Rodil se je 7. aprila 1920 v Metliki. L. 1939 je začel študirati medicino na Medicinski fakulteti v Ljubljani, ki ga je nadaljeval po vojni v Zagrebu, kjer je 1947 diplomiral. Specialistični izpit iz otorinolaringologije je opravil 1956 v Beogradu, doktorat znanosti pa 1968 na Medicinski fakulteti UL. Izpopolnjeval se je v Združenih državah Amerike in Nemčiji. L. 1957 se je zaposlil na Otorinolaringološki kliniki, današnji Kliniki za otorinolaringologijo in cervikofacialno kirurgijo UKC v Ljubljani. Od 1959 je bil zaposlen na Medicinski fakulteti UL, kjer je bil 1964 izvoljen za docenta, 1968 za izrednega in 1973 za rednega profesorja ter predstojnika Katedre za otorinolaringologijo. Od 1969 do 1987 je bil direktor in predstojnik Univerzitetne klinike za otorinolaringologijo in cervikofacialno kirurgijo UKC Ljubljana. Predaval je na jugoslovanskih, ameriških, italijanskih in poljskih medicinskih fakultetah. L. 1985 je postal izredni, 1989 pa redni član SAZU. L. 1990 je bil izvoljen za zaslužnega profesorja ljubljanske Medicinske fakultete.

V strokovnem in raziskovalnem delu se je posvetil predvsem laringologiji. Na kliniki je uvedel nove diagnostične in terapevtske metode. Večino svojega znanstvenega in zdravniškega dela je posvetil raku glave in vratu, zlasti grla. Na podlagi tovrstnih raziskav je nastala Kambič-Lenartova klasifikacija epitelnih hiperplastičnih sprememb sluznice grla, ki je nato prerasla v »ljubljsko klasifikacijo« in jo odlikuje praktična uporabnost za prognosticiranje teh pomembnih in za bolnika pogosto usodnih sprememb. Raziskal je vpliv testosterona in tobačnega dima na razvoj raka grla, vpeljal je poseben rez pri operacijah vratu, ki je močno izboljšal celjenje, razvil je novo metodo obnovitve grla po polovični odstranitvi zaradi raka. Objavil je raziskave vpliva azbestnih vlaken na grlo, ki so bile zelo odmevne. Prvi v tedanji Jugoslaviji, pa tudi med prvimi v svetu je razvil mikrolaringoskopijo. Njegova porazdelitev hiperplastičnih sprememb sluznice grla je mednarodno priznana in ga uvršča med zaslužne za razvoj ohranitvene kirurgije grla.

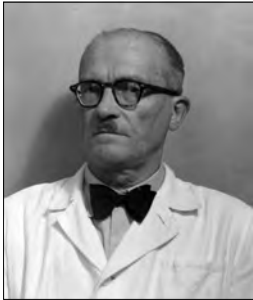
Bil je član vrste uglednih tujih akademij in združenj, med njimi Ameriške akademije znanosti, in večkrat vabljeni predavatelj. L. 1972 je bil nagrajen z nagrado Sklada Borisa Kidriča, 1978 je prejel Kidričevo nagrado za delo s področja laringologije s posebnim poudarkom na diagnostiki, kirurškem zdravljenju in rehabilitaciji bolnikov z rakom grla ter 2000 Zoisovo nagrado za življenjsko delo v medicini na področju bolezni ušes, nosu in grla. Ob njegovi 80-letnici mu je predsednik države podelil srebrni častni znak. Napisal je prvi slovenski učbenik *Otorinolaringologija: za medicine, stomatologe in zdravnike splošne medicine* (1975, 1984) in objavil več kot 200 znanstvenih in strokovnih razprav. L. 1995 je izšla pri ugledni založbi Elsevier monografija *Epithelial Hyperplastic Lesions of the Larynx*, ki jo je napisal v soavtorstvu s

patologinjo prof. dr. Nino Gale. Pri svojem delu je bil prepričan, da morata strokovno odličnost spremljati odgovornost in disciplina. Prof. Kambič je bil vse življenje tudi velik esteta in z zbiranjem umetnin je ustvaril umetniško zbirko, ki je razstavljena v njegovi domačiji v Metliki in je kot galerija odprta za javnost.

Umrli je 24. novembra 2001 v Ljubljani. —ZVONKA ZUPANIČ SLAVEC

Literatura: Trontelj J. Kambič Vinko. V: Letopis Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti (SAZU), 2001, številka 52: 169–171. Glej tudi: <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-HM15IMYQ>; Žargi M. Kambič, Vinko. V: Enciklopedija Slovenije. Zv. 4. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1990. Str. 376; Gale N, Žargi M. Akademiku Vinku Kambiču v spomin in zahvalo = In memoriam and gratefulness to Professor Emeritus Vinko Kambič. Zdravniški vestnik, ISSN 1318-0347. [Tiskana izd.], 2002, letn. 71, suppl. 3, str. III-3 - III-5.

Alija Košir

Zg.: Zbirka Inštituta za zgodovino medicine Medicinske fakultete UL.

Sp.: Arhiv SAZU.

Alojz, pozneje Alija, se je rodil 6. aprila 1891 v Trziču (Monfalcone). Medicino je študiral na Dunaju, kjer je diplomiral 1915. Po diplomi je bil kot vojak na več frontah do julija 1917, nato pa pri vojni mornarici. Po razpadu Avstro-Ogrske je bil do marca 1919 komandant rezervne vojaške bolnišnice v Mariboru, nato pa eno leto šef zdravnik rečne flotilje. Aprila 1920 je nastopil službo na novoustanovljenem Anatomske inštitutu nepopolne medicinske fakultete UL in bil imenovan za asistenta. Že v študijskem letu 1920/21 je prevzel predavanja in vaje iz histologije in embriologije. Januarja 1923 je bil imenovan za docenta anatomije in predstojnika Inštituta za histologijo in embriologijo, 1935 za izrednega profesorja in 1939 za rednega profesorja histologije. Med drugo svetovno vojno se je vključil v OF. Italijanski okupator ga je interniral v taborišče Gonars. Po osvoboditvi je na MF UL ponovno prevzel vodenje Inštituta za histologijo in embriologijo ter predavanja tega predmeta. Vzgojil je dva docenta, ki sta ga nasledila, ko se je 1961 upokojil. Ostal pa je honorarni strokovni in raziskovalni vodja inštituta do 1969.

Bil je med prvimi znanstveniki na MF UL. Kot asistent anatomije je že 1922 objavil primer anomalije razvoja ven v reviji *Anatomischer Anzeiger*. Ukvarjal se je tudi z antropologijo in hematologijo in o tem objavljajl članke. Na pobudo prijatelja in poznejšega onkologa, privatnega docenta dr. Josipa Cholewe (1885–1942), se je lotil problemov eksperimentalne onkologije, ki ji je nato posvetil večino življenja. Težko je danes vrednotiti pomen teh poskusov za znanost, ko je prevladujoča smer raziskovanja molekularna biologija. Toda za tiste čase je bilo pomembno, da je že 1931 objavil članek s področja eksperimentalne onkologije v reviji *Zeitschrift für Krebsforschung*. Članke je objavljajl v domačih in tujih revijah, enega do dva na leto, vse do svojega 75. leta. Velik je tudi njegov poljudnoznanstveni opus, zlasti v reviji *Proteus*. Smisel za popularizacijo znanja je pokazal že 1927, ko je izšla njegova prva knjiga *Človeško telo, njega ustroj in delovanje*; druga, prenovljena in razširjena izdaja je izšla 1958.

Za medicinsko terminologijo se je začel zanimati že na začetku akademske poti. Posebno prizadevno in vztrajno pa se je lotil zbiranja in urejanja slovenskega zdravstvenega izrazja po drugi svetovni vojni. Zavzemal se je za to, da bi medicinski avtorji uporabljali le strokovno in jezikovno ustrezne in preverjene izraze, ki naj bi jih aprobiral Zavod za kulturo slovenskega jezika pri SAZU. Na njegovo pobudo je MF v prvem letniku uvedla predmet *Tujke v medicini*, ki je bil pozneje preimenovan v *Medicinsko terminologijo*. Nekaj časa je ta predmet tudi predaval. Na področju medicinske terminologije je objavil več člankov in knjigo. Največje Koširjevo terminološko delo je prav gotovo njegova druga knjiga *Nomina anatomica po naše* (1966). Delo je

plod sodelovanja s člani medicinske sekcije terminološke komisije SAZU in strokovnega kolegija anatomskega inštituta MF UL. Knjiga je sestavljena iz večjega latinsko-slovenskega in manjšega slovensko-latinskega slovarčka. Večina slovenskih izrazov, ki jih je prof. Košir sprejel ali sam predlagal za latinske anatomske ali histološke termine, se bo gotovo trajno obdržala in le redke bo mogoče ali treba nadomestiti z boljšimi, sprejemljivejšimi. Imel je izostren čut za jezik in je sprejel vse dobre izraze prejšnjih slovenskih piscev in terminologov. Šteti ga moramo med pionirje slovenske medicinske terminologije, skupaj z Erjavcem, Homanom, Plečnikom, Černičem in drugimi.

Opravljal je številne funkcije tako na MF UL kot zunaj nje. V Kraljevini Jugoslaviji je bil predsednik Zdravniške zbornice za Dravsko banovino. Bil je prvi predsednik Komisije za učbenike in skripta pri MF, aktiven član Slovenskega zdravniškega društva, njegov predsednik in nekaj časa urednik društvenega glasila *Zdravstveni vestnik*. Imenovan je bil za častnega člana Slovenskega zdravniškega društva. Kot vnet naravoslovec s širokim obzorjem je bil odbornik v Muzejskem društvu, pozneje v njegovi prirodoslovni sekciji, nato pa med ustanovitelji Prirodoslovnega društva Slovenije, njegov predsednik in častni član. Z dr. Lavom Čermeljem (1889–1980) in prof. Ljudovitom Kuščerjem (1891–1944) je ustanovil časopis za poljudno naravoslovje *Proteus*, bil je dolgoletni član njegovega uredniškega odbora, nekaj časa pa tudi njegov urednik. Na Koširjevo pobudo je bila 1956 ustanovljena Terminološka komisija SAZU, katere prvi predsednik je bil. Bil je tudi pobudnik in prvi predsednik medicinske sekcije te komisije.

L. 1955 je bil imenovan za rednega člana SAZU. Od 1967 do 1970 je bil tudi načelnik medicinskega oddelka razreda za prirodoslovne in medicinske vede. L. 1965 je prejel nagrado Borisa Kidriča za življenjsko delo v znanosti, 1969 pa najvišjo državno nagrado Avnoja. Istega leta je bil promoviran za častnega doktorja Univerze v Ljubljani.

Umrli je 9. junija 1973 v Ljubljani. —ZVONKA ZUPANIČ SLAVEC

Literatura: Milčinski J. Košir Alija. V: Letopis Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti (SAZU), 1973, številka 24: 75–81. Glej tudi: <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-QERELAOU>; Kališnik M. Prof. dr. Alija Košir – akademik. Življenje in delo. Zdrav. vestn. 1955; 24: 382–5; Bibliografije članov SAZU. VI. razred za medicinske vede. Ljubljana: SAZU; 1988. Str. 61–4; Banič S. O liku profesorja Alija Koširja kot slovenskega medicinskega terminologa. *Stereologia Jugoslavia* 1978; 1: 75–82; Zupanič Slavec Z. Prvi učitelji popolne Medicinske fakultete v Ljubljani po letu 1945: Ljubljana: Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije: Društvo Mohorjeva družba, 2012: 91–98; Košir A. Slovenska medicinska terminologija. Zdrav. vestn. 1946; 15:150–3.

Božidar Lavrič

Zg.: Zbirka Inštituta za zgodovino medicine Medicinske fakultete UL.

Sp.: Leta 1937. Foto Wikipedia.

Rodil se je 10. novembra 1899 v Novi vasi pri Cerknici. Medicino je študiral v Zagrebu, Parizu in Pragi, kjer je promoviral 1924. Izpopolnjeval se je v Parizu (1925), ZDA (1938, 1947) in na Švedskem (1954). Sprva je deloval v Zagrebu in Šibeniku, nato pa kot asistent na zagrebški kirurški kliniki. V Mariboru je 1933 prevzel vodstvo kirurškega oddelka, kmalu za tem pa je postal vodja 2. kirurškega oddelka v Ljubljani. L. 1936 je bil imenovan za privatnega docenta za topografsko anatomijo na ljubljanski medicinski fakulteti, v naslednjih letih pa je na njej predaval kirurško propedeutiko. Za docenta so ga imenovali 1940, ko je bil uveden predmet Kirurgija. Med drugo svetovno vojno so ga med 1942 in 1943 internirali Italijani. Po kapitulaciji Italije je v Bariju delal v bolnišnicah za ranjene partizane, v Beogradu pa je leta 1944 postal glavni kirurg Jugoslovanske ljudske armade (JLA). L. 1945 je bil imenovan za rednega profesorja kirurgije na Medicinski fakulteti UL, do 1949 je bil tudi njen dekan in nato rektor Medicinske visoke šole, 1957 pa rektor ljubljanske univerze. L. 1949 je postal redni član SAZU.

Prof. Lavrič je po letu 1945 prenesel številne kirurške izkušnje na ljubljansko kliniko. Bil je med pobudniki za ustanovitev transfuzijskega zavoda, spodbudil je razvoj sodobne anesteziologije in s tem ustvaril pogoje za napredek kirurgije nasploh ter zlasti torakalne kirurgije in kirurgije srca in žilja. Prevezel je celotno pljučno kirurgijo, organiziral dve skupini za delo v protituberkuloznih sanatorijih na Golniku in v Topolšici, uvedel je dekortikacijo in resekcijo pljuč pri malignomih in tuberkulozi. Opravil je prve posege na srcu, kmalu tudi na odprtem srcu. Ta veliki uspeh je prof. Lavriču in njegovi ekipi 1959 prinesel Kidričevo nagrado. Čeprav je največ časa posvečal kirurgiji srca, se je poglobljajal tudi v druga kirurška področja: uvedel je plastično kirurgijo ter razvijal travmatologijo in nevrokirurgijo. Trudil se je izboljšati nego operirancev in je po operacijah uvajal fizioterapijo.

Prof. dr. Lavrič je bil splošni univerzalni kirurg, ki je obvladal vsa kirurška področja, v času po drugi svetovni vojni pa se je kirurgija v svetu vse bolj subspecializirala in prof. Lavrič je to novost prenesel v slovenski prostor. Imel je dober čut za sodelavce in je med njimi izbral posameznike, ki so s sodelavci začeli razvijati kirurška podpodročja. Zavedal se je tudi, da je znanje temeljni pogoj za napredek stroke, zato je mlajše sodelavce pošiljal na izobraževanja po svetu. V času njegovega vodenja kirurškega oddelka Kliničnih bolnic je marca 1948 bolnica odslovila negovalke redovnice, ki so jih sprejeli po drugih jugoslovanskih bolnišnicah, v Sloveniji pa je kriza nege trajala veliko let, preden so novoustanovljene šole za medicinske sestre izobrazile strokovni kader. Redovnica Livija Merlak, ki je ostala na kirurškem oddelku, je prevzela vodenje prve šole za medicinske instrumentarke.

Bil je častni član mnogih kirurških društev, mdr. češkoslovaškega, bolgarskega in nemškega, dopisni član jugoslovanske (JAZU) in srbske (SANU) akademije znanosti in umetnosti, združenja kirurgov Velike Britanije in Irske, Združenja kirurgov v Lyonu (Francija), zunanji član francoske akademije za kirurgijo, častni doktor univerze v Nancyju, član mednarodnega združenja kirurgov in član uredniških odborov slovenskih in tujih strokovnih revij. Objavil je okoli 80 člankov v priznanih slovenskih in tujih revijah.

S svojo močno osebnostjo je akad. Božidar Lavrič zaznamoval slovensko kirurgijo sredi 20. stoletja, s svojim univerzalnim znanjem pa je bil tudi izbran za Titovega kirurga in ga je spremljal na številnih njegovih potovanjih po svetu. Ob boleznih angleškega kralja Jurija VI. so za strokovni nasvet povprašali tudi prof. Lavriča.

Umrli je 10. novembra 1961 v Ljubljani. — ZVONKA ZUPANIČ SLAVEC

Literatura: Brecej B. Lavrič Božidar. V: Letopis Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti (SAZU), 1961, številka 12: 70–80. Glej tudi: <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-20T0ANVB>; Derganc M. Ob jubileju našega velikega kirurga. Zdrav. vestn. 1959; 28. Str. 381–2; Žakelj V. Lavrič, Božidar. V: Enciklopedija Slovenije. Zv. 6. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1992. Str. 108–9; Zupanič Slavec Z. Prvi učitelji popolne Medicinske fakultete v Ljubljani po letu 1945; Ljubljana: Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije: Društvo Mohorjeva družba, 2012: 217–224; Zupanič Slavec Z. Ob stoletnici rojstva akademika Božidarja Lavriča (1899–1961), znamenitega slovenskega kirurga. Med. razgl. 1999; 38 (1). Str. 131–3.

Pavel Lunaček

Zg.: Zbirka Inštituta za zgodovino medicine Medicinske fakultete UL.

Sp.: S študenti. Zbirka Inštituta za zgodovino medicine Medicinske fakultete UL.

Rodil se je 31. januarja 1900 v Šentrupertu pri Trebnjem na Dolenjskem. Po končani srednji šoli je najprej v Zagrebu študiral gozdarstvo, nato medicino v Ljubljani, Gradcu in Zagrebu, kjer je 1927 diplomiral. Dve leti je delal kot oddelčni zdravnik v brežiški bolnišnici, od 1930 pa v Bolnici za ženske bolezni v Ljubljani. Izpopolnjeval se je v Zagrebu, Franciji in Belgiji, na Nižozemskem, v Italiji in Veliki Britaniji. L. 1939 je postal primarij. V začetku druge svetovne vojne je kot član zdravniškega matičnega odbora Osvobodilne fronte za Ljubljano vodil zbiranje in pošiljanje sanitetnega materiala za partizane. L. 1942 se je sam vključil v NOB. Sprva je bil upravnik Slovenske centralne vojne partizanske bolnice (SCVPB), od decembra 1943 pa šef sekcije za bolnišnice pri sanitetnem oddelku Glavnega štaba NOV in POS. Pri partizanskem bojevanju je razvil in uveljavil svoj koncept konspirativnih bolnišnic; ranjenci, ki so bili po novem oskrbovani v bolnišnicah zunaj vojnih območij, niso več obremenjevali bojnih enot. Na kočevskem zboru je bil izvoljen za delegata na 2. zasedanju AVNOJ-a. Po končani vojni je bil 1945 imenovan za predstojnika Klinike za ginekologijo in porodništvo ter je postal redni profesor na Medicinski fakulteti UL. L. 1954 je postal tudi redni član Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Od 1950 in 1953 je bil dekan Medicinske fakultete UL in rektor Medicinske visoke šole (1953/54).

Na strokovnem področju je prof. Lunaček v porodništvu in ginekologiji utemeljil sodobno medicinsko doktrino, ki jo je razširil tudi na ginekološko-porodniške oddelke drugih slovenskih bolnišnic in v zdravstvene domove. Uvedel je strog higienski režim in uspešno zajezil veliko okužb in bolezni, razvil je omrežje stacionarnih in ambulantnih zavodov, dispanzerjev za zdravstveno in socialno varstvo žena, mater in otrok. Njegova doktrina je zelo zvečala odstotek porodov v bolnišnicah in zmanjšala umrljivost mater in otrok ob porodu ter zaradi ginekoloških bolezni.

Njegov učbenik *Porodniške operacije* iz 1950 je bil osnovna učna knjiga mnogim generacijam porodničarjev v Sloveniji. L. 1949 in 1950 je prejel Prešernovo nagrado za organizacijo ginekološke klinike in učbenik *Porodniške operacije*. Po njem se od 1983 imenuje osnovna šola v Šentrupertu, kjer so 2000 izdali knjigo *Dr. Pavel Lunaček: ob stoletnici rojstva*, režiser Zdravko Pečenko pa je po njej leta 2007 posnel igrano-dokumentarni film o njegovem življenju in delu z naslovom *Vdih življenja*.

Veljal je za človeka visoke srčne kulture, bil je značajan v pravem pomenu besede in vedno v zadregi za svojo objektivnost. Njegova razgledanost glede kulturnih pridobitev ga je vodila na različna področja, v katerih je užival v kratkem prostem času.

Umrle je 2. aprila 1955 v Ljubljani. — ZVONKA ZUPANIČ SLAVEC

Literatura: Lavrič B. Lunaček Pavel. V: Letopis Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti (SAZU), 1955, številka 7: 55–58. Glej tudi: <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-BXAAR6IG>; Rainer S. Lunaček P. V: Enciklopedija Slovenije. Zv. 6. Ljubljana: Mladinska knjiga; 1992. Str. 338; Zupanič Slavec Z. Prvi učitelji popolne Medicinske fakultete v Ljubljani po letu 1945: Ljubljana: Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije: Društvo Mohorjeva družba, 2012: 261–268.

Janez Milčinski

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Med predavanjem.
Zbirka Inštituta za zgodovino medicine Medicinske fakultete UL.

Rodil se je 3. maja 1913 v Ljubljani v pisateljski družini mladinskega sodnika in pisatelja Frana Milčinskega. Najprej je v Ljubljani študiral pravo, ki ga je zaključil 1936, nato je 1940 končal še študij medicine v Zagrebu. L. 1941 se je zaposlil na Patološko-anatomskem inštitutu v Ljubljani. Od 1941 je bil član Osvobodilne fronte in julija 1943 je odšel v partizane, kjer je deloval kot kirurg v bolnišnici v Zgornjem Hrastniku v Rogu, ki do konca vojne ni bila odkrita in stoji še danes. Bil je organizator vojno-sanitetne službe v zaledju, najprej kot vodja oddelka Slovenske centralne vojno-partizanske bolnišnice v Rogu, nato v Žumberku kot upravnik bloka Slovensko-hrvaške vojno-partizanske bolnišnice in sanitetne šole VII. korpusa, končno pa kot šef sanitetnega odseka štaba baze NOV Slovenije v Zadru v Dalmaciji. L. 1945 je bil imenovan za izrednega profesorja sodne medicine in predstojnika novoustanovljenega Inštituta za sodno medicino Medicinske fakultete UL. L. 1957 je postal redni profesor. Dvakrat je bil dekan Medicinske fakultete (1954–55 in 1962–64), prorektor (1970–73) in rektor Univerze v Ljubljani (1973–76), predsednik skupnosti jugoslovanskih univerz (1975–76), član trajnega komiteja Evropske rektorske konference (1974–79) in upravnega odbora Mednarodnega združenja univerz (1975–80). L. 1983 se je upokojil in podelili so mu naslov zaslužnega profesorja ljubljanske univerze. L. 1970 je postal redni član SAZU in bil njen dolgoletni predsednik (1976–92).

Prof. dr. Milčinski je deloval na področju sodnomedicinskih, etičnih in deontoloških vprašanj v medicini ter predstavlja pionirja sodne medicine na Slovenskem. Še posebej se je uveljavil na področjih medicinskega prava, etike in deontologije, v problemih alkoholizma v prometu, ocenjevanja poškodb in prve pomoči z oživljanjem poškodovancev, v mednarodnem merilu pa predvsem na področju katastrofne medicine z identifikacijo žrtev nesreč. Sodeloval je pri nastajanju Kodeksa etike zdravstvenih delavcev SFRJ. Kot štipendist Svetovne zdravstvene organizacije se je izpopolnjeval v Belgiji, Franciji, Švici, med strokovnimi obiski pa tudi v Avstriji in Nemčiji. Mednarodno veljavo si je pridobil zaradi visoke strokovnosti in humanosti pri svojem delu in vodenju identifikacij žrtev v najtežjih razmerah in predvsem zaradi visokega odstotka identifikacije posmrtnih ostankov žrtev različnih katastrof doma in v tujini. Na osnovi številnih izkušenj je v sedemdesetih letih 20. stoletja postavil temelje katastrofne medicine.

Bil je član številnih odborov, komisij in organizacij doma in v tujini. Kot avtoriteta s področja sodnomedicinskih vprašanj, medicinske etike in deontologije in še posebej identifikacije je s področja svojega delovanja napisal okoli 200 člankov in pet knjig. Znan je učbenik *Sodna medicina, uvod v delo z izvedencem* (1956), 1962 preveden tudi v srbohrvaščino. Svoje bogate

izkušnje na področju izvedenskih mnenj je podal v knjigah *Medicinsko izvedenstvo I* (1970) in *Medicinsko izvedenstvo II* (1981). Najbolj pereča vprašanja medicinske etike in deontologije je združil v knjigi *Medicinska etika in deontologija* (1982).

Delo mu je prineslo številna slovenska, jugoslovanska in mednarodna odlikovanja, priznanja in diplome, med drugim: 1973 nagrado Avnoja, pozneje zlati častni znak svobode Republike Slovenije, red zaslug za narod Republike Francije in 1987 francosko odlikovanje akademskih palm v najvišji stopnji *commandeur*, red zaslug za italijansko republiko, odličje platininske solidarnosti (Milano), medaljo Inštituta Oscar Feire iz São Paula. L. 1995 so njemu na čast na Medicinski fakulteti UL poimenovali vsakoletna spominska srečanja, enodnevne simpozije z aktualno tematiko s področja sodne medicine.

Njegove odlike so bile humanost, pedagoška radodarnost, strpnost do mišljenja drugih in hudomušnost. Kolegom in učencem je znal s svojim zgledom, človeškim pristopom in prodorno mislijo vcepiti moralno in etično držo. O sebi je v avtobiografiji *Leta za pet drugih* zapisal: »Nikoli nisem obžaloval, da sem postal zdravnik; vedno sem si želel in sem si, kolikor sem zmogel, prizadeval, da bi bil dober zdravnik.«

Življenjsko pot je sklenil 28. julija 1993. —ZVONKA ZUPANIČ SLAVEC

Literatura: Andolšek-Jeras L. Milčinski Janez. V: Letopis Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti (SAZU), 1993, številka 44: 128–129. Glej tudi: <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-NV5PLB6L>; Rott T. Akad. prof. dr. prava in dr. med. Janez Milčinski. *Isis* 2011; 20 (6): 43–9; Zupanič Slavec Z. Prvi učitelji popolne Medicinske fakultete v Ljubljani po letu 1945: Ljubljana: Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije: Društvo Mohorjeva družba, 2012: 281–296.

Lev Milčinski

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Prikaz avtogenega treninga, v: Peter Likar, Lev Milčinski, Temna stran belega dne, Slovenski znanstveniki 3, Založba Obzorja Maribor, 1980, str. 55, foto Marjan Smerke.

Rodil se je 23. junija 1916 v Ljubljani. Medicino je študiral v Ljubljani in Zagrebu, kjer je diplomiral leta 1940. Po diplomi se je zaposlil v Bolnišnici za duševne bolezni Ljubljana – Studenec in delal kot volonter, 1943 je bil honorarni zdravnik, nato pa je bil zaradi sodelovanja v OF do konca druge svetovne vojne zaprt v taborišču Dachau. Po vrnitvi 1945 je delal na ljubljanski nevrološki kliniki in se 1949 specializiral iz psihiatrije. L. 1970 je doktoriral z disertacijo o samomoru in samomorilnem poskusu v Sloveniji. Kot mlad psihiater se je izpopolnjeval v Švici, Franciji in Angliji. L. 1954 je ustanovil psihiatrično ambulantno v okviru psihiatrične bolnice v Polju, pozneje je pod njegovim vodstvom prerasla v dispanzer na ljubljanski Polikliniki, ki ga je vodil do upokojitve 1982. Bil je predstojnik psihiatričnega dispanzerja in je pozneje postal svetovalec za zunajbolnišnično psihiatrično dejavnost. L. 1958 je bil imenovan za docenta, 1966 pa za rednega profesorja za področje psihiatrije na Medicinski fakulteti UL. L. 1978 je bil izvoljen za izrednega, 1983 pa za rednega člana SAZU.

Ukvarjal se je z epidemiologijo duševnih bolezni in zlasti proučeval samomore, zlorabo psihoaktivnih snovi in etiko v psihiatriji. Zanimal se je za psevdoreligiozna gibanja med mladimi in v psihiatrijo uvedel psihodinamski koncept. Vpeljal je register samomorov in utemeljil slovensko psihiatrično terminologijo. V šestdesetih letih 20. stoletja je s prof. Milošem Kobalom ustvaril spodbudno okolje za začetek razvoja psihoterapije v Sloveniji. Opravil je sedem večjih raziskav o samomoru, delazmožnosti in hospitaliziranih psihiatričnih bolnikih.

Postal je priznano ime v svetovni suicidologiji in bil zanj nagrajen s Kidričevo nagrado (nagrada sklada Borisa Kidriča 1970 in nagrada za življenjsko delo 1978) in nagrado Jožeta Potrča. Ljubljanska univerza ga je 1989 imenovala za zaslužnega profesorja, 1995 pa je za svoje delo prejel tudi srebrni častni znak svobode Republike Slovenije. Veliko je tudi pisal in objavljaj. Prvi strokovni tekst o nevrozah je objavil 1952. Bil je glavni avtor učbenika za psihiatrijo (*Psihiatrija*, 1978 in 1986), v slovenskih in tujih strokovnih revijah pa je objavil okoli 250 prispevkov. L. 1975 je izšlo njegovo delo *Droga–človek–družba*, sledila je knjiga *Dinamika odnosov med bolnikom in zdravnikom* (1980), nato še *Droge v svetu in pri nas* (1983, 1986) ter *Samomor in Slovenci* (1983, 1985). L. 1984 je objavil *Slovar psihiatričnih izrazov*.

Veljal je za izjemnega misleca, saj je predvidel mnogo stvari, ki so se pozneje zgodile v stroki, in napovedal, kako se bodo odpirale pomembne teme. Zavzemal se je za povezovanje psihiatrije z drugimi vejami medicine in veliko svojih misli posvetil tudi etiki v psihiatriji. Vključil se je tudi v številne razprave, na eni zadnjih, kjer je beseda tekla o evtanaziji in samomoru

z zdravnikovo pomočjo, je poudaril, da je najvažnejše razumeti stisko hudo bolnega in umirajočega in se nanjo odzvati. V življenju je sledil besedam, da je pomembno razumeti, da tvoja resnica ni edina in da se mora do svoje resnice dokopati vsakdo sam. S svojim umirjenim in dostojanstvenim nastopom je vsakomur vlival zaupanje in bil zelo spoštovan.

Za njegovo na videz skromno, vsakdanjo besedo se je večkrat skrivalo nekaj velikega: izjemno rahločutno, a globoko razumevanje, iskrena tolerančnost, plemenita dobrohotnost, predvsem pa duhovna zrelost in modrost.

Umrli je 14. marca 2001 v Ljubljani. — ZVONKA ZUPANIČ SLAVEC

Literatura: Trontelj J. Milčinski Lev. V: Letopis Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti (SAZU), 2001, številka 52: 172–174. Glej tudi: <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-HM15IMYQ>.

Robert Neubauer

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Zbirka Inštituta za zgodovino medicine Medicinske fakultete UL.

Robert Neubauer se je rodil slovenskim staršem 7. decembra 1895 na Dunaju. Gimnazijska leta je sklenil na Dunaju, kjer je 1914 maturiral. Prvo svetovno vojno je preživel kot vojak na fronti v Galiciji in soški fronti, bil je dvakrat ranjen. Medicino je študiral na Dunaju, študij je končal 1922. Staž je začel opravljati v ljubljanski bolnišnici, še pred njegovim zaključkom se je prijavil na razpisano mesto »hišnega zdravnika« v malem zdravilišču na Golniku. Tam je namreč tedanja vlada v poslopju starega gradu adaptirala bolniške sobe za tuberkulozne vojake, ki so bili demobilizirani iz vojske (predvsem s soške fronte). L. 1923 je prevzel vodstvo majhnega zdravilišča, ki ga je začel postopoma pretvarjati v vodilno jugoslovansko ustanovo za zdravljenje tuberkuloze. Največji strokovni vzpon je dr. Neubauer dosegel v času, ko se je na Golniku pljučna tuberkuloza začela uspešno zdraviti s kirurškimi posegi in je Golnik postal najpomembnejši torakokirurški center v državi. V prominentnem kirurgu dr. Božidarju Lavriču je našel odličnega sodelavca, ki je v prostem času prihajal na Golnik in opravljal zahtevne pljučne operacije. Prav tako je tuberkulozne bolnike začel operirati tudi sam s sodelavci, predvsem dr. Tomažem Furlanom. Že v tem obdobju je prišel do spoznanja, da bi bil boj proti jetiki dokaj neuspešen, če bi se omejil le na zdravljenje ob bolniški postelji. V preventivni dejavnosti zoper tuberkulozo je našel plodnega sodelavca v dr. Jožetu Bohinjcu, ki je kot vodja zdravstvene zavarovalnice podpiral sanatorijsko delo. Skupno sta širila mrežo novih protituberkuloznih dispanzerjev po Sloveniji. V boj proti jetiki pa je pritegnil tudi zdravnike splošne prakse, za katere je prirejal vsakoletne t. i. »golniške kurze«. Od 1930 do 1938 je bil tudi urednik strokovnega glasila slovenskih zdravnikov *Zdravniškega vestnika* in v uredniškem odboru 1938 ustanovljene osrednje jugoslovanske revije s področja ftiziologije, *Ftiziološkega glasnika*.

Nemška okupacija tudi njemu ni prizanesla. Nacisti so ga zaprli v Begunje in Šentvid pri Ljubljani, nato pa ga izgnali v Ljubljano, kjer je začel sodelovati z Osvobodilno fronto. L. 1944 se je pridružil partizanom in odpotoval v južno Italijo, kjer je prevzel vodstvo partizanske bolnišnice v San Ferdinandu v bližini Barija. V januarju 1945 je bil kot podpolkovnik dr. Neubauer imenovan za šefa jugoslovanske sanitete v južni Italiji. Tam je ostal do junija 1945, ko so ga premestili v Beograd za pomočnika načelnika sanitete jugoslovanske armade.

Po vojni je odpotoval kot vodja tričlanske delegacije v misiji Jugoslovanskega Rdečega križa v Anglijo, Kanado in Ameriko, kjer je opravljal pomembno nalogo za pomoč novi, porušeni Jugoslaviji. Julija 1947 se je za leto dni vrnil na Golnik kot direktor tedaj Zveznega inštituta za tuberkulozo. V tem obdobju je ustanovil pri Jugoslovanskem Rdečem križu Sekcijo za boj

proti jetiki in postal njen prvi predsednik. L. 1948 je odšel v Beograd in prevzel mesto načelnika Uprave za tuberkulozo pri Komiteju za ljudsko zdravstvo vlade FLRJ. Istega leta je začel na njegovo iniciativo izhajati strokovni časopis *Tuberkuloza*, katerega glavni urednik je bil vse do smrti.

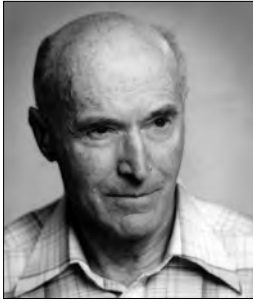
L. 1949 je bil izvoljen za rednega profesorja Medicinske fakultete UL, pozneje pa je bil dvakrat izbran za njenega dekana (1956/57 in 1957/58). L. 1952 je začel aktivno delovati v Svetovni zdravstveni organizaciji (SZO). Najprej je v Ženevi prevzel mesto pomočnika načelnika oddelka za tuberkulozo pri SZO. Med 1953 in 1955 je kot njen ekspert na Cejlonu pomagal tamkajšnji vladi organizirati protituberkulozno službo. Kot delegat Jugoslavije v SZO je bil v skandinavskih državah, Holandiji, Belgiji, Franciji, večkrat v Grčiji, Demokratični republiki Nemčiji, Zahodni Nemčiji, Češkoslovaški, Poljski, Romuniji, Bolgariji, Turčiji, Avstriji, Švici, Maroku, Alžiriji, Egiptu itn. Kot ekspert SZO je opravil posebne strokovne misije tudi v Senegal, Gambiji, Sierr Leone, Gani, Liberiji, Angoli, Kongu, francoski ekvatorialni Afriki in drugod.

Po vrnitvi v Jugoslavijo je do upokojitve opravljal delo rednega profesorja na Katedri za ftiziologijo Medicinske fakultete UL. Objavil je več kot 120 strokovnih in znanstvenih del. Napisal je obširno knjigo o Cejlonu (1958), za katero je 1959 dobil Levstikovo nagrado. Za življenjsko delo je 1966 prejel Kidričevo nagrado, bil je odlikovan s številnimi priznanji in bil je častni član številnih tujih strokovnih združenj. L. 1961 je postal redni član SAZU. Bil je tudi dopisni član francoskega Ftiziološkega društva, ekspert za rehabilitacijo pri Svetovni zvezi borcev (FMAC), član Ameriškega društva za pljučne bolezni, dopisni član Ftiziološkega društva Zahodne Nemčije, član ekspertov SZO, član uredniškega odbora *Excerpta Medica* itn. Med 1959 in 1964 je bil tudi predsednik Komisije za epidemiologijo pri Internacionalni uniji proti tuberkulozi v Parizu, od 1964 pa skoraj do svoje smrti pa tajnik te komisije.

Umrli je 3. maja 1969 v Ljubljani. — ZVONKA ZUPANIČ SLAVEC

Literatura: Fortič B. Neubauer Robert. V: Letopis Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti (SAZU), 1969, številka 20: 74–77. Glej tudi: <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-IT5CIEGO>; Karlin M. Akademiku prof. dr. Robertu T. Neubauerju za sedemdesetletnico. Zdrav. vestn. 1966; 35 (1-2): 2–5; Fortič B. Neubauer, Robert. V: Enciklopedija Slovenije. Zv. 7. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1993. Str. 407–8; Zupanič Slavec Z. Tuberkuloza: kuga 19. in 20. stoletja na Slovenskem: na primeru sanatorija Golnik 1921–1998: Ljubljana: Inštitut za zgodovino medicine Medicinske fakultete, Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije, Golnik: Bolnišnica, 2009: 103–105; Zupanič Slavec Z. Svetovna zdravstvena organizacija skozi čas in delovanje prof. Roberta Neubauerja na Ceylonu leta 1953. Zdrav. vestn. 2011: 80: 963–968.

Franc Novak

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Med operacijo. Zbirka Inštituta za zgodovino medicine Medicinske fakultete UL.

Rodil se je 2. junija 1908 v Kranju. L. 1931 je po študiju v Ljubljani, Innsbrucku in Beogradu postal doktor medicine, maja 1938, po sedmih letih neplačanega volonterskega dela v Ženski bolnišnici v Ljubljani, pa specialist ginekologije in porodništva. Nato je bil asistent na Banovinskem inštitutu za zdravljenje novotvorb. Med drugo svetovno vojno je vodil sanitetno službo v raznih partizanskih enotah in bolnišnicah. Ob njenem koncu je bil načelnik sanitetnega oddelka Glavnega štaba narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Slovenije ter podpolkovnik Jugoslovanske ljudske armade.

Po osvoboditvi se je zaposlil na Kliniki za ženske bolezni v Ljubljani. Med 1948 in 1952 je bil docent na Univerzitetni ginekološki kliniki v Beogradu. Od 1955 je bil 18 let direktor Univerzitetne ginekološke klinike v Ljubljani in predstojnik Katedre za ginekologijo in porodništvo Medicinske fakultete UL. V študijskem letu 1959–60 je bil dekan Medicinske fakultete. L. 1961 je bil izvoljen za izrednega, 1970 pa za rednega člana SAZU. Tej ustanovi je celih 16 let služil tudi kot tajnik razreda za medicinske vede, ki je bil ustanovljen na njegovo pobudo in pobudo akademika Milka Bedjaniča.

Kot predstojnik klinike in katedre je prevzel vodstvo ginekološko-porodniške stroke in odgovornost za njen celovit razvoj: prenatalnega, perinatalnega in postnatalnega varstva otrok. Bil je pobudnik boja proti splavu, zlasti mazaškim splavom, ki so tedaj mnoge mlade ženske pahnili v smrt, druge pa neredko obremenili s sterilnostjo. Uvedel je predoperativno in intenzivno nego operirank. Poskrbel je tudi za uvedbo vrste drugih novih dejavnosti: predporodne tečaje za nosečnice in lajšanje porodnih bolečin, ginekološko urologijo, zgodnje odkrivanje raka na rodilih s kolposkopijo in citologijo, ginekološko endokrinologijo, citogenetiko, neonatologijo, zdravljenje neplodnosti in mnogo drugega. Osebnostno se je prof. Novak najbolj posvetil ginekološki kirurgiji, zlasti radikalnim operacijam raka na maternici in operacijam za popravo nepravilnega razvoja ženskih rodil. Na tem področju je postal mednarodno priznan strokovnjak, kar mu je z aklamacijo priznalo med drugimi tudi 1500 članov ameriškega kolegija kirurgov, ko so ga decembra 1980 izvolili za častnega člana.

Prof. Novak si je širil znanje s publiciranjem: objavil je okoli 200 znanstvenih člankov in strokovnih razprav, na povabilo italijanskih kolegov pa je 1973 napisal izvrstno knjigo o kirurških tehnikah v ginekologiji *Tecniche chirurgiche ginecologiche*, ki je dopolnjena izšla tudi v angleščini, francoščini, španščini, nemščini in ruščini. Prof. Novak je posnel tudi šest filmov o velikih ginekoloških operacijah. Svoje inovacije kirurških tehnik je na povabilo demonstriral v približno 20 ginekoloških bolnišnicah po svetu: operiral je v

Moskvi, Gdansk, Sofiji, New Yorku, na harvardski medicinski šoli v Bostonu, operacije pa je demonstriral tudi na televizijskih ginekoloških tečajih v Rimu in Barceloni. Bil je pobudnik in dolga leta organizator operativnih tečajev za italijanske in jugoslovanske ginekologe. Teh tečajev je bilo 37, na njih pa je sodeloval tudi kot učitelj. Ljubljanska ginekološka klinika je pod njegovim vodstvom postala mednarodno priznana šola. Gostila je okrog 800 ginekologov iz tujine, med njimi številne univerzitetne profesorje, predstojnike ginekoloških klinik in vrhunske strokovnjake, ki so se k njemu prihajali učiti kirurških tehnik.

Za izjemno delo je prejel številna priznanja in odlikovanja, mdr. nagrado Avnoja (1972), partizansko spomenico (1941), red za hrabrost, red zaslug za narod z zlatim vencem, red republike z zlatim vencem in naposled zlati častni znak, s katerim ga je odlikoval takratni predsednik Milan Kučan ob njegovi 90-letnici.

Akad. Novak je življenje in delo posvetil soljudem, medicini, kolegom in bolnicam. Bil je izjemen v stroki, a tudi po življenjskih načelih. Odlikovala sta ga pregovorno poštenje in izjemen čut za častno ravnanje. Nekoč je, ne brez ponosa, povedal, da je vedno vstopil skozi glavna vrata, kadarkoli je za kaj zaprosil. V svojem dolgem in plodovitem življenju je povrnil zdravje številnim ženskam, njegovi učenci, ginekologi in ginekološki kirurgi pri nas in v svetu pa so nadaljevali to poslanstvo. Prof. Novak je obogatil svojo ožjo stroko, ginekološko kirurgijo, z izvirnimi spoznanji in pomembnimi inovacijami. Z njimi je izboljšal operacijske tehnike, s tem pa tudi preživetje in kakovost življenja nešteti bolnic z rakom na rodilih.

Umrle je 29. septembra 1999 v Ljubljani. — ZVONKA ZUPANIČ SLAVEC

Literatura: Trontelj J. Novak Franc. V: Letopis Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti (SAZU), 1999, številka 50: 145–147. Glej tudi: <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-5UCD7REZ>; Rainer S. Novak, Franc, Enciklopedija Slovenije, zv. 8. Ljubljana, Mladinska knjiga, 1994: 18.

Igor Tavčar

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Med predavanjem.
Zbirka Inštituta za zgodovino medicine Medicinske fakultete UL.

Rodil se je 2. novembra 1899 v Ljubljani v družini pisatelja, politika in župana Ivana Tavčarja. Po vojni izkušnji 1917 in 1918 na fronti v Galiciji in Ukrajini se je vpisal med prvo generacijo študentov na nepopolni MF v Ljubljani (1919–21). Študij je nadaljeval v Pragi in Heidelbergu, kjer je diplomiral 1924. Tam ga je opazil utemeljitelj klinične patofiziologije prof. Ludolf Krehl (1861–1937), ga zaposlil in začel uvajati v klinično hematologijo. Poslal ga je na polletno izpopolnjevanje k hematologu prof. Ottu Naegeliju (1871–1938) v Zürich. Po vrnitvi je 1925–1926 opravljal staž v takratni ljubljanski splošni bolnišnici. Specializacijo iz interne medicine je opravljal 1927–1928 na Dunaju, 1929 pa jo je formalno dokončal v Beogradu. Znanja pa ni mogel v polnosti prenesti v prakso, saj mu tedanje politične in družbene razmere kot liberalcu niso bile naklonjene in je delo na internem oddelku Splošne bolnišnice v Ljubljani kmalu opustil. Poiskal je samostojno pot kot internist v ljubljanski železniški ambulanti, kjer je ustanovil hematološki laboratorij, in pozneje delal v sanatoriju Šlajmerjev dom. L. 1940 si je uredil zasebno prakso, ohranil pa je delo v Šlajmerjevem domu.

L. 1943 je odšel v partizane in se priključil Šercerjevi brigadi. Poleg zdravniškega dela je organiziral zdravstveno službo in prirejal tečaje za partizanske zdravnike. V slovensko-hrvaški partizanski bolnišnici v Žumberku je s skupino kolegov zdravnikov spisal prvi partizanski sanitetni učbenik. Pripravljal je prispevke za *Partizanski zdravstveni vestnik* in izhodišča za ustanovitev popolne MF. Postal je tudi upravnik Slovenske centralne vojnopartizanske bolnišnice (SCVPB) na Rogu in član Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta (SNOS).

Julija 1945 je postal ravnatelj ljubljanske splošne bolnišnice ter bil imenovan za rednega profesorja interne medicine na MF UL in predstojnika Interne klinike ljubljanskih kliničnih bolnic. Tu je po sodobnih načelih organiziral in vodil delo, predaval patogenezo, diagnostiko in terapijo internih bolezni ter vodil praktične vaje in seminarje. Bil je izpraševalec študentov interne medicine in fiziologije ter specializantov interne medicine. Na Interni kliniki in Katedri za interno medicino je delal do upokojitve 1963. Reševal je pionirske probleme pouka interne medicine, urejal prostorske in kadrovske zadeve, se boril za prepotrebno opremo in pisal učbenike. V zbirki *Osnove interne medicine* je v prvih povojnih letih objavil prve slovenske učbenike interne medicine. V soavtorstvu s prof. L. Merčunom in nekaterimi drugimi so nastale knjižice: *Klinika krvi*, *Klinika obtočil*, *Klinika ledvic in sečnih vodov* (vse 1947), *Klinika jeter*, *Klinika žolčnih vodov in trebušne slinavke* ter *Klinika sklepnih obolenj* (vse 1948). Teoretsko se je ukvarjal z mezenhimopatijami (avtoimune bolezni), ki so bile takrat novost. Napisal je

veliko strokovnih in znanstvenih člankov o endokrinologiji, gastroenterologiji, hematologiji, kardiologiji, klinični patologiji in patogenezi, revmatologiji ter o splošni medicini. Udeležil se je številnih znanstvenih srečanj internistov doma in v tujini, na njih predaval in jih organiziral tudi sam. L. 1949 je postal redni član SAZU in bil večkrat tudi predsednik njenega medicinskega razreda. Bil je tudi poslanec in inšpektor zdravstvene službe LRS. Med 1951 in 1953 je bil rektor Medicinske visoke šole, bil je tudi odbornik za gradnjo nove stavbe kliničnega centra v Ljubljani in 1963 predsednik Internistične sekcije Slovenskega zdravniškega društva.

Poudarjal je pomen obvladovanja celotne interne medicine in poznavanja bolnika kot celote. Asistente je usmerjal v mednarodni prostor, kjer so se izobraževali v subspecialističnih strokah, in vzgojil vrsto internistov subspecialistov.

Velja za utemeljitelja sodobne slovenske znanstvene interne medicine. Posvetil se je predvsem klinični hematologiji in hematološki citologiji ter poudarjal pomen biokemije za razvoj medicinske znanosti. Preučeval je patogenezo mezenhimopatij, alergije in imunost ter vpliv metabolitov na bolezenske procese, zlasti vnetje. Velikega pomena za slovensko splošno in interno medicino so redna vsakoletna srečanja slovenskih internistov, Tavčarjevi dnevi (od 1959). Zaradi obsežnega znanja je bil tudi v timu Titovih zdravnikov.

Bil je umirjen intelektualec, spoštovan med svojimi kolegi in zdravniki, v zasebnem življenju pa ga je zaznamovala nesrečna smrt obeh sinov z lovsko puško, žena, pediattrinja Anča Konvalinka Tavčar, pa je kot vodja Dečjega doma v Ljubljani zaradi smrti nekaj otrok izgubila službo.

Umrle je 27. decembra 1965. —ZVONKA ZUPANIČ SLAVEC

Literatura: Brecelj B. Tavčar Igor. V: Letopis Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti (SAZU), 1965, številka 16: 63–65. Glej tudi: <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-MVFCATC>; Anon. Akademik prof. dr. Igor Tavčar – šestdesetletnik. Zdrav. vestn. 1959; 28: 314; Sodelavci. Igor Tavčar (nekrolog). Delo 29. decembra 1965; Sodelavci in učenci. Akademik prof. dr. Igor Tavčar (1899–1965). Zdrav. vestn. 1966; 35: 57; Zupanič Slavec Z. Pred 100 leti se je rodil dr. Igor Tavčar (1899–1965). Delo 11. avgusta 1999; 15; Zupanič Slavec Z. Prvi učitelji popolne Medicinske fakultete v Ljubljani po letu 1945: Ljubljana: Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije: Društvo Mohorjeva družba, 2012: 185–194; Zupanič Slavec Z. Akademik Igor Tavčar: utemeljitelj slovenske interne medicine. V: Grdina I. (ur.). Tavčarjev zbornik (Zbirka Življenje [!] in dela, Ljubljanski portreti, 11, 2). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2015: 179–185; Zwitter F., ur. Dr. med. Igor Tavčar, redni profesor za interne bolezni. V: Univerza v Ljubljani. Biografije in bibliografije univerzitetnih učiteljev in sodelavcev. Knj. 1. Ljubljana: Univerza v Ljubljani; 1956. Str. 342–3; Modic R., ur. Igor Tavčar. V: Univerza v Ljubljani. Biografije in bibliografije univerzitetnih učiteljev in sodelavcev. Knj. 2. Ljubljana: Univerza v Ljubljani; 1969. Str. 437.

Jože Trontelj

Zg.: Foto S. Jeršič. Arhiv SAZU.

Sp.: Na slovesnosti ob 75-letnici SAZU v Slovenski filharmoniji. Arhiv SAZU.

Rodil se je 1. junija 1939 v Kamniku. L. 1958 je z odliko maturiral na Klasični gimnaziji v Ljubljani, 1964 pa diplomiral na Medicinski fakulteti UL. Specializacijo je opravil iz nevrologije in se posvetil klinični nevrofiziologiji. Večkrat se je izpopolnjeval v ZDA in na Švedskem. Od 1979 do 1992 je obiskoval Kuvajt, kjer je po pogodbi med kuvajtskim ministrstvom za zdravje in ljubljanskim Univerzitetnim kliničnim centrom ustanovil in vodil oddelek za klinično nevrofiziologijo. L. 1972 je postal doktor nevroloških znanosti, naslednje leto docent, 1996 pa redni profesor za nevrologijo na Medicinski fakulteti UL. L. 1995 je postal višji svetnik na področju zdravstva.

Večina njegovih objav je s področja elektromiografije in fizioloških osnov nevroloških bolezni, pa tudi mehanizmov bolečine, kome in možganske smrti. Uvedel je mikroelektromiografijo, ki velja za najobčutljivejši pristop v diagnostiki bolezni živčnomišičnega stika. O tej metodi in znanstvenih ter kliničnih in raziskovalnih dosežkih, ki so z njo povezani, že tri desetletja prirejajo redne mednarodne konference in številne tečaje. Njegovo zanimanje in delovanje sta bila razen v nevrofiziologijo več desetletij usmerjena v etiko. L. 1995 je postal predsednik Komisije RS za medicinsko etiko. Bil je slovenski delegat v Usmerjevalnem odboru za bioetiko Sveta Evrope. Sodeloval je pri izdelavi Konvencije o varstvu človekovih pravic in dostojanstva človeškega bitja v zvezi z uporabo biologije in medicine (Oviedske konvencije) in njenih dodatnih protokolov, še posebno protokola o etiki biomedicinskega raziskovanja na ljudeh. Je soavtor *Vodnika članom komisij za etično ocenjevanje raziskav*, ki ga je izdal Svet Evrope. Veliko je objavljajl o vprašanjih na področju bioetike, med njimi o problemih zdravniškega odločanja ob koncu življenja in raziskovanju na človeku, predvsem zadnja leta pa tudi o vlogi vrednot v šolski vzgoji in izobraževanju. Prizadeval si je za uvajanje etičnih vsebin v proces vzgoje in izobraževanja ter za oblikovanje etičnega čuta že od prvih let otrokovega življenja.

Bil je pobudnik in ustanovitelj Inštituta za preučevanje vrednot in etike, ki se mu je zadnja leta posvečal z veliko ljubeznijo in zagnanostjo. Med 1995 in 2000 je bil predsednik Komisije RS za Zoisove nagrade in priznanja, od 1996 do 2000 je bil član Zdravstvenega sveta RS, 1996–98 pa predsednik Sveta za raziskave v medicini. Štiri leta (2005–08) je bil član Strateškega sveta Vlade RS za kulturo, izobraževanje in znanost. Od 2010 je bil tudi član Stalnega odbora za znanost in etiko pri ALLEA (*All European Academies*). Generalni sekretar Unesca ga je 2010 imenoval za člana Mednarodnega odbora za bioetiko (IBC). L. 2012 je postal predsednik Upravnega odbora Prešernovega sklada.

V SAZU je bil izvoljen 1991, leta 1995 je postal redni član. Od 1999 do 2002 je bil tajnik razreda za medicinske vede. L. 2002 je bil izvoljen za podpred-

sednika in 2008 za predsednika SAZU. Za svoje raziskave je prejel dve nagradi Sklada Borisa Kidriča (1974 in 1980), Kidričevo nagrado za vrhunske dosežke (1989) in priznanje ambasador Republike Slovenije v znanosti (2003). Za delo na področjih znanosti in etike je 2009 prejel državno odlikovanje zlati red za zasluge.

Akad. Jože Trontelj ni bil le vrhunski znanstvenik, izvrsten strokovnjak in odličen zdravnik. Bil je tudi izjemen človek, ki je vrhunsko znanost in izredni etični čut bogatil z neskončno dobrotljivostjo, preudarnostjo, modrostjo, človeško toplino, skromnostjo in pozitivno naravnostjo. Za mnoge je bil svetilnik, ki je kazal pravo pot v razburkanih časih začetka 21. stoletja, in trdna opora v primeru dvomov, kaj je prav in kaj ne, in to ne le v besedah in zapisih, ampak predvsem v dejanjih, to je z lastnim zgledom.

Umrli je 9. decembra 2013. — ZVONKA ZUPANIČ SLAVEC

Literatura: Strle F. Trontelj Jože. V: Letopis Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti (SAZU), 2013, številka 64: 226–228. Glej tudi: <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-PJRYQSG1>.

Andrej O. Župančič

Zg.: Arhiv SAZU.

Sp.: Zbirka Inštituta za zgodovino medicine Medicinske fakultete UL.

Rodil se je 27. januarja 1916 v Ljubljani v družini pesnika Otona Župančiča. Klasično gimnazijo je obiskoval v Ljubljani, po maturi 1934 pa je študiral medicino v Ljubljani, Pragi in Beogradu, kjer je 1940 promoviral. Po diplomu se je v laboratoriju fiziologa prof. dr. Albina Seliškarja začel ukvarjati z raziskavami o pomenu acetilholina kot prenašalca vzbujenja med živčnimi celicami. Prav holinergični sistem je kasneje postal njegovo temeljno raziskovalno področje.

Maja 1942 je odšel v partizane in bil kot zdravnik na raznih dolžnostih: do 1943 v Slovenski centralni vojni partizanski bolnici (SCVPB) v Kočevskem rogu, do 1944 upravnik SVPB na Goteniškem Snežniku, do 1945 v italijanskem Bariju in do demobilizacije jeseni 1945 v sanitetni upravi VŠ JLA.

Po vrnitvi v Ljubljano je prevzel organizacijo novega Patofiziološkega inštituta Medicinske fakultete, organiziral je tudi zidavo novega poslopja inštituta (1953–1956) in njegovega radioizotopnega laboratorija (1962). Na Medicinski fakulteti je bil od 1945 docent, od 1954 izredni in od 1966 redni profesor patološke fiziologije. L. 1969 je tam organiziral podiplomski magistrski študij. Upokojil se je 1973. Od 1955 je bil honorarni sodelavec SAZU: dopisni član je bil od 1964, redni član pa od 1970. Med 1987 in 1999 je bil upravnik Družbenomedicinskega inštituta ZRC SAZU.

Na specializaciji je bil v fizioloških in patofizioloških inštitutih v Moskvi in Leningradu (1945) ter na University College v Londonu (1948). Večkrat je predaval na jugoslovanskih in tujih univerzah. Aktivno se je udeležil mnogih strokovnih srečanj in kongresov (Köbenhavn 1950, Stockholm 1952, Praga, Sarajevo, Zagreb 1963, Jeruzalem 1965, Beograd in New York 1966). Bil je član več znanstvenih organizacij, med drugim Royal Society of Medicine (od 1948), Biochemical Society (od 1952), Scientific Advisory Ciba Foundation (1967–1977), Physiological Society (od 1968) in častni član Asociación Venezolana para el avance de la ciencia (od 1970). Deloval je tudi v uredništvih različnih revij, npr. *Acta Medica Jugoslavica* in bil strokovni urednik za teoretično medicino v glasilu *Bulletin scientifique*.

L. 1953 je objavil hipotezo o receptorskih encimih. Izhajal je iz encima acetilholinesteraza (AChE), za katerega je domneval, da bi lahko bil identičen z acetilholinskim receptorjem in bi predstavljal prototip receptorskega encima. Hipotezo je razširil v teorijo, da bi tudi receptorji za druge biološko aktivne učinkovine lahko bili receptivni encimi, in tako postavil osnovo za pestro raziskovalno delo na Inštitutu za patološko fiziologijo. Zbrala se je vrsta odličnih mladih raziskovalcev in učiteljev z različno temeljno izobrazbo, ki so pod njegovim vodstvom tvorili prvo močno jedro raziskav živčevja pri nas. Vendar, kot je zapisal, » se je z leti pokazalo, da niti holinesteraza niti

vrsta drugih sondiranj ne ustreza domnevi o recepcijskih encimih, zato je bolj in bolj plahnela verjetnost, da smo na pravi poti. Tako se mi zdi povsem razumljivo, da so – razen mene – to domnevo pri nas vsi po vrsti zavrgli. Škoda: danes je odkritih toliko receptorskih encimov, da so prodrli že v standardne učbenike.«

Po 1970 se je s svojim doktorandom Antonom Štalcem in sodelavci z Inštituta Jožef Stefan (dr. Schara, dr. Šentjunc) in Oddelka za farmacijo FNT (dr. Pečar) lotil raziskav mikrogeografije aktivnega centra AChE z metodo elektronske paramagnetne resonance. Objavili so, »da leži aktivni center AChE v žepu podobni strukturi«. To je bilo popolno presenečenje, saj je AChE eden najhitreje delujočih encimov med vsemi znanimi, in težko si je bilo predstavljati, da bi bil pri takem prometu substrata in produktov aktivni center v neki globoki luknji. Vendar so 15 let kasneje drugi raziskovalci, ki so s kristalografsko analizo določili tridimenzionalno strukturo AChE, potrdili, da se nahaja aktivni center blizu dna globoke in ozke globeli v molekuli encima.

Za svoje delo in dejanja je prejel številna priznanja: partizansko spomenico 1941, red bratstva in enotnosti s srebrnim vencem, red partizanske zvezde s puškami (1944), red zaslug za narod s srebrnimi žarki (1946), red dela s srebrnim vencem (1949), red republike s srebrnim vencem (1970), red za hrabrost (1977), red zaslug za narod z zlato zvezdo (1977), Kidričevo nagrado (1974) in nagrado Avnoja (1982).

Kot raziskovalec se je 1965 udeležil 2. jugoslovanske odprave v Himalajo, saj se je ukvarjal tudi z alpinizmom, in objavil članek *Prilagoditev alpinista na Himalajo (Pro medico)*, 1968). V letih 1975–77 je v območju gornjega toka reke Orinoko (Venezuela) raziskoval ekološki odnos tamkajšnjih Indijancev do pragozdov. Ob tej priložnosti je za Ekološki center venezuelskega inštituta za znanstvene raziskave v Caracasu in RTV Ljubljana posnel barvni film *Iz tropskega deževnega gozda*, ki je bil prvič predvajan v Ljubljani 1978.

Umrli je 3. decembra 2007 v Ljubljani. —ZVONKA ŽUPANIČ SLAVEC, JANEZ SKETELJ

Literatura: Sketelj J. Župančič Andrej O. V: Letopis Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti (SAZU), 2007, številka 58: 204–208. Glej tudi: <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-GTJVDJS5>; Bogel M. Župančič Andrej O. V: Slovenski biografski leksikon. Dosegljivo 23. 2. 2010 s spletne strani: <http://nl.ijs.si:8080/fedora/get/sbl:5005/VIEW/>; Župančič Andrej O. Dosegljivo 12. 11. 2010 s spletne strani: <http://www.sazu.si/o-sazu/clani/andrej-o-zupancic.html>; Sketelj J. Akademik Andrej O. Župančič: 90-letnik. Delo 26. 1. 06. Dosegljivo 11. 11. 2010 s spletne strani: <http://www.gore-ljudje.net/novosti/5397/>; Konjajev Z. Akademik Andrej O. Župančič – partizanski zdravnik dr. Mike. Zdrav. vestn. 2008; 77: 163–168; Zupanič Slavec Z. Prvi učitelji populne Medicinske fakultete v Ljubljani po letu 1945: Ljubljana: Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije: Društvo Mohorjeva družba, 2012: 107–112.

Izredni član

Franc Čelešnik

Franc Čelešnik

Zg.: Zbirka Inštituta za zgodovino medicine Medicinske fakultete UL.

Sp.: Zbirka Inštituta za zgodovino medicine Medicinske fakultete UL.

Rodil se je 27. oktobra 1911 v Podkorenu. Osnovno šolo je končal v Kranjski Gori, gimnazijo pa v Ljubljani. Medicino je začel študirati v Ljubljani, nato je študij nadaljeval v Gradcu, kjer je 1934 diplomiral. Po končanem študiju je v Gradcu in na Dunaju opravil specializacijo iz stomatologije. Med 1938 in 1944 je imel zasebno zobozdravstveno ordinacijo v Ljubljani. Kot sodelavec OF je bil oktobra 1944 zaprt in interniran v koncentracijsko taborišče Mauthausen. Ob ustanovitvi Stomatološke klinike v Ljubljani 1945 je bil eden prvih sodelavcev prof. dr. Jožeta Ranta. Bil je prvi predstojnik Klinike za ustno in čeljustno kirurgijo in prvi profesor predmeta Ustna in čeljustna kirurgija na stomatološkem odseku Medicinske fakultete (MF) v Ljubljani. Katedro za ustno in čeljustno kirurgijo je vodil od ustanovitve pa do smrti. Strokovno se je usposabljal v Zürichu, Pragi, Ženevi, Baslu in Gradcu.

L. 1945 je postal asistent, 1947 docent, 1953 je bil izvoljen za izrednega, 1962 pa za rednega profesorja ustne in čeljustne kirurgije na MF v Ljubljani. V letih 1947–1948 se je izpopolnjeval v Švici, za kar je prejel štipendijo Svetovne zdravstvene organizacije. V študijskem letu 1960–1961 je bil dekan MF v Ljubljani. Slovensko čeljustno kirurgijo je dvignil na evropsko raven in jo obogatil z izvirnimi načini zdravljenja. Izdelal je izvirne operative metode za plastiko tuberov, dvofazno zaporo obojestranske totalne heliošize v vertikalnem zaporedju in zaporo antrooralnih komunikacij. Uspešno je opravljal tudi predprotetične kirurške posege, intraoralno osteoplastiko, operacije disgnatij in zahtevne operacije obušesne slinavke s preparacijo obraznega živca ter sistematično timsko terapijo shiz. Kot ugleden čeljustni kirurg je postal ustanovni član in prvi predsednik Evropskega združenja za maksilofacialno kirurgijo (1970–1972) ter je v Ljubljani 1972 organiziral prvi kongres združenja in postal njegov častni član. Sam in s sodelavci je objavil okrog 100 strokovnih in znanstvenih člankov v tujih in domačih revijah. Pomemben je tudi njegov prispevek pisca učbenikov (*Paradentozna*, 1948; *Oralna kirurgija*, 1956; *Lokalna anestezija in ekstrakcije zob*, 1960; *Osnove ustne kirurgije*, 1963; *Ustna in čeljustna kirurgija I*, 1965) za študente stomatologije in zobozdravnike. Spisal je tudi številne recenzije in več poljudnih člankov. Bil je organizator 3. Jugoslovanskega kongresa za plastično in maksilofacialno kirurgijo z mednarodno udeležbo, ki je bil 1968 v Mariboru. V okviru kongresa je vodil znanstveni simpozij o heliognatopalatoshizah. Gradivo, predstavljeno na kongresu, je izdal v zborniku v angleškem jeziku.

Aktivno se je udeležil mnogih kongresov doma in v tujini.

Prejel je številne nagrade in postal član uglednih mednarodnih strokovnih združenj.

L. 1969 je postal dopisni član Slovenske akademije znanosti in umetnosti.

Bil je tudi častni član vrste tujih strokovnih združenj in dobitnik prestižne nagrade Magitot Académie Nationale de Médecine (1972). Prejel je častni diplomi univerz v Sieni in Bologni. L. 1972 je za življenjsko delo prejel Kidričevo nagrado.

Imel sem to čast, da sem študiral stomatologijo v eni poslednjih generaciji, ki ji je predaval profesor Čelešnik. Spominjam se ga kot strogega in karizmatičnega profesorja, ki je tako navdušil študente, da smo si mnogi želeli po študiju stomatologije specializirati se v oralni in maksilofacialni kirurgiji. V spominu mi je ostalo, da so si v tistih letih tuji zdravniki in zobozdravniki dobesedno podajali kljuko v želji, da bi lahko prisostvovali njegovim operacijskim posegom in se od njega učili veščin oralne in maksilofacialne kirurgije. Slovel je tudi kot izredno skrben zdravnik, saj je bilo znano, da prihaja obiskovat operirane paciente tudi izven rednega delovnega časa, ob sobotah in nedeljah.

Umrł je 28. avgusta 1973 v Ljubljani. —UROŠ SKALERIČ

Literatura: Milčinski J. Čelešnik Franc. V: Letopis Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti (SAZU), 1973, številka 24: 89–91. Glej tudi: <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-QERELAOU>; Lenart V. In memoriam. Zobozdrav. vestn 1973; 28: 57–3; Oblak P. Čelešnik, France. V: Enciklopedija Slovenije. Zv. 2. Ljubljana: Mladinska knjiga; 1988: 109; Zupanič Slavec Z. Prvi učitelji popolne Medicinske fakultete v Ljubljani po letu 1945: Ljubljana: Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije: Društvo Mohorjeva družba, 2012: 243–248.

Dopisni člani

I. RAZRED

Apostolski, Mihailo
8. 11. 1906–7. 8. 1987

Zgodovinar, vojaški teoretik, generalpolkovnik, direktor Inštituta za nacionalno zgodovino v Skopju. Kot zgodovinar se je posvečal politični in vojaški zgodovini makedonskega naroda. Bil je predsednik Makedonske akademije znanosti in umetnosti, dopisni član ostalih jugoslovanskih akademij SANU ter član številnih znanstvenih združenj, od 10. marca 1977 dopisni član SAZU.

Bartoš, Milan
10. 11. 1901–12. 3. 1974

Pravnik, strokovnjak za mednarodno in civilno pravo. Kariero je začel na Pravni fakulteti v Beogradu. Po vojni je kot strokovnjak za mednarodno pravo opravljal pomembne državne in mednarodne politične funkcije. Leta 1963 se je kot redni profesor vrnil na Pravno fakulteto. Bil je član SANU, od 17. oktobra 1958 tudi dopisni član SAZU.

Beier, Friedrich-Karl
9. 4. 1926–13. 11. 1997

Pravnik, strokovnjak na področju intelektualne lastnine. Bil je direktor Inštituta Maxa Plancka za tuje in mednarodno patentno, avtorsko in konkurenčno pravo v Münchnu. Sodeloval je v številnih mednarodnih organizacijah in združenjih, prejel tri častne doktorate in več visokih odlikovanj. 6. junija 1983 je postal dopisni član SAZU.

Benac, Alojz
20. 10. 1914–6. 3. 1992

Arheolog, redni profesor prazgodovinske arheologije na Filozofski fakulteti v Sarajevu. Bil je pobudnik obsežne sinteze prazgodovine jugoslovanskega ozemlja in vodja prvih raziskovalcev ilirskega vprašanja. Opravljal je številne mednarodne funkcije in bil član vseh jugoslovanskih akademij, tudi slovenske, kjer je bil dopisni član od 23. marca 1978.

Brajković, Vladislav
24. 1. 1905–9. 9. 1989

Pravnik, strokovnjak za pomorsko pravo, redni profesor za pomorsko in splošno transportno pravo na Pravni fakulteti v Zagrebu. Pod njegovim vodstvom so bili postavljeni novi moderni jugoslovanski predpisi s področja pomorskega prava. Bil je član mednarodnih in domačih organizacij, član HAZU in od 24. aprila 1981 dopisni član SAZU.

Bujas, Zoran
27. 12. 1910–11. 1. 2004

Redni profesor za psihologijo Filozofske fakultete v Zagrebu in dolgoletni profesor na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Ukvarjal se je zlasti s senzorno psihologijo, psihofiziologijo dela, dokimologijo, psihometrijo in nevropsihologijo. Bil je član HAZU in od 23. maja 1985 dopisni član SAZU.

Čubrilović, Vasa
14. 1. 1897–11. 6. 1990

Zgodovinar, redni profesor za zgodovino narodov Jugoslavije v novem veku na Filozofski fakulteti v Beogradu. Preučeval je srbsko zgodovino in zgodovino jugoslovanskih narodov v novem veku do srede 18. stoletja. Bil je član različnih akademij in dopisni član SAZU od 24. aprila 1981.

Demus, Otto

4. 11. 1902–17. 11. 1990

Umetnostni zgodovinar, profesor za umetnostno zgodovino na dunajski univerzi. Zanimal se je za vzhodno krščansko umetnost, romansko stensko slikarstvo in koroške umetnostne spomenike. Bil je član več evropskih znanstvenih ustanov in Avstrijske akademije znanosti, prejemnik dveh častnih doktoratov in dopisni član SAZU od 23. aprila 1987.

Djordjević, Jovan

10. 3. 1908–9. 12. 1989

Pravnik, redni profesor za politične vede in ustavno pravo na univerzi v Beogradu. Velja za vodilnega teoretika povojne ureditve in jugoslovanskega socializma. Častni doktor univerze v Strasbourgu, prejemnik številnih nagrad, član različnih mednarodnih in domačih združenj, član SANU in dopisni član SAZU od 17. oktobra 1958.

Djurdjev, Branislav

4. 8. 1908–26. 2. 1993

Zgodovinar in orientalist, posvečal se je orientalistiki, zgodovini južnoslovanskih narodov pod Turki in teoriji zgodovine. V Sarajevu je vodil Orijentalni inštitut in predaval zgodovino turškega obdobja na tamkajšnji Filozofski fakulteti. Bil je predsednik Akademije nauka i umjetnosti BiH in od 7. februarja 1969 dopisni član SAZU.

Dyggve, Ejnar

17. 10. 1887–6. 8. 1961

Arhitekt in arheolog iz Köbenhavna. Velja za enega najvidnejših strokovnjakov za starokrščansko in zgodnjerednjeveško arheologijo, med drugim je preučeval starohrvaške in druge antične spomenike. Bil je član raznih akademij ter častni doktor univerz v Beogradu in Oslu. Dopisni član SAZU je postal 17. oktobra 1958.

Fischer, Kurt von

25. 4. 1913–27. 11. 2003

Muzikolog, redni profesor na Univerzi v Zürichu, ki je preučeval zlasti italijansko glasbo 14. in 15. stoletja. Vodil je Mednarodno muzikološko društvo, bil član Britanske akademije in Ameriškega muzikološkega društva. Zaradi svoje podpore pri razvoju muzikologije v Sloveniji je bil 29. marca 1979 izvoljen za dopisnega člana SAZU.

Fučić, Branko

8. 9. 1920–31. 1. 1999

Umetnostni zgodovinar. Kot raziskovalec Istre se je zlasti posvetil tamkajšnjemu srednjeveškemu stenskemu slikarstvu, velja tudi za enega vodilnih strokovnjakov za glagolico. Prejel je več nagrad, bil častni član številnih društev, izredni član HAZU in od 18. maja 1989 dopisni član SAZU.

Geršković, Leon

2. 2. 1910–1. 6. 1992

Pravnik in politik, profesor političnih znanosti na beograjski Pravni fakulteti, nato na Fakulteti političnih ved v Zagrebu. Opravljal je vodilne politične funkcije na področju zakonodaje in uprave ter sodeloval pri pisanju povojnih jugoslovanskih ustav. Raziskoval je samoupravni socializem. Dopisni član SAZU je postal 17. oktobra 1958.

Hauptmann, Ljudmil

5. 2. 1884–19. 4. 1968

Zgodovinar, predavatelj obče zgodovine srednjega veka in slovenske starejše zgodovine na ljubljanski Filozofski fakulteti, kasneje obče zgodovine srednjega veka na univerzi v Zagrebu. Preučeval

je slovensko in hrvaško srednjeveško zgodovino. Bil je član HAZU, dopisni član SANU in od 16. maja 1940 dopisni član SAZU.

Kahl, Hans-Dietrich
4. 6. 1920–30. 9. 2016

Zgodovinar, profesor srednjeveške zgodovine na Zgodovinskem inštitutu Univerze v Giessnu. Preučeval je zlasti nemško-slovanske odnose v srednjem veku od Baltika do vzhodnih Alp. S primerjalnimi študijami je odprl pot mednacionalnemu raziskovanju in povezovanju. Leta 1998 je postal dopisni član poljske akademije, 12. junija 2003 pa SAZU.

Kossack, Georg
25. 6. 1923–17. 10. 2004

Arheolog, redni profesor za prazgodovino in stari vek Univerze v Münchnu. Preučeval je bronasto in železno dobo srednjeevropskega, vzhodnoalpskega in podonavskega prostora, katerega del je tudi slovensko ozemlje. Raziskovalno se je zato povezal tudi z našimi arheologi. Bil je član bavarske akademije in dopisni član SAZU od 30. maja 1991.

Kostrenčić, Marko
21. 3. 1884–19. 5. 1976

Pravnik, redni profesor za pravno zgodovino na Pravni fakulteti v Zagrebu. Raziskoval je hrvaško in deloma srbsko pravno zgodovino srednjega veka. Pred vojno je bil minister za socialno politiko in ban Savske banovine. Bil je redni član HAZU, dopisni član SANU, od 2. junija 1953 dopisni član SAZU in častni doktor praške Karlove univerze.

Krbek, Ivo
23. 8. 1890–16. 1. 1966

Pravnik, redni profesor za ustavno pravo na univerzi v Zagrebu. Pred vojno je bil župan v Zagrebu in podban hrvaške banovine. Kot teoretik ustavnega prava je po vojni sodeloval pri pripravljanju ustav in ustavnih zakonov. Bil je član HAZU in od 17. oktobra 1958 tudi dopisni član SAZU.

Luckmann, Thomas
14. 10. 1927–10. 5. 2016

Sociolog, zaslužni profesor sociologije na univerzi v Konstanci. Ukvarjal se je s filozofijo znanosti in sociologijo religije, komunikacije ter znanja. Bil je predavatelj in gostujoči profesor na številnih svetovnih univerzah, prejel je več častnih doktoratov, med drugim Univerze v Ljubljani. Dopisni član SAZU je postal 27. maja 1997.

Lukić, Radomir
31. 8. 1914–31. 5. 1999

Pravnik in sociolog, redni profesor za teorijo države in prava Univerze v Beogradu. Pedagoško in raziskovalno se je posvečal teoriji države in prava, politologiji in sociologiji. Bil je redni član SANU ter dopisni član poljske in madžarske akademije, HAZU in od 23. aprila 1987 tudi SAZU.

Mole, Vojeslav
14. 12. 1886–5. 12. 1973

Slovenski umetnostni zgodovinar, redni profesor za srednjeveško umetnost na Jagelonski univerzi v Krakovu. S svojim delom zlasti na področju starokrščanske, bizantinske in slovanske umetnosti je povezoval Poljake in Slovence. Leta 1947 je postal redni član poljske akademije znanosti, 22. decembra 1961 pa dopisni član SAZU.

Müller-Karpe, Hermann

1. 2. 1925–20. 9. 2013

Arheolog, profesor za prazgodovino in stari vek frankfurtske univerze. Njegova dela predstavljajo sintezo svetovne prazgodovinske arheologije. Za evropski prostor je utemeljil kronologijo pozne bronaste dobe in poskrbel za objavo arheoloških virov bronaste in starejše železne dobe. Dopisni član SAZU je postal 27. maja 1993.

Nejedly, Zdenek

10. 2. 1878–9. 2. 1962

Muzikolog in politik, profesor muzikologije na Karlovi univerzi v Pragi. Bil je prvi češkoslovaški povojni minister za kulturo in izobraževanje ter predsednik češke akademije znanosti. Za dopisnega člana SAZU je bil izvoljen 7. novembra 1947.

Nougayrol, Jean

14. 2. 1900–23. 1. 1975

Asiriolog, profesor na pariški École pratique des Hautes Études, sourednik *Revue d'Assyriologie et d'Archéologie Orientale*. Ukvarjal se je z babilonskim in asirskim verstvom, obdelal akademske klinopisne ploščice iz Ugarita. Bil je redni član francoske Académie des Inscriptions et Belles Lettres in od 7. februarja 1968 dopisni član SAZU.

Novak, Grga

2. 4. 1888–7. 9. 1978

Zgodovinar, profesor za stari vek na Filozofski fakulteti v Zagrebu. Njegovo raziskovanje je bilo usmerjeno v zgodovino Dalmacije vse od prazgodovine do 20. stoletja. Bil je dopisni član raznih akademij, inštitucij in organizacij, dobitnik številnih priznanj, častni predsednik HAZU ter dopisni član SAZU od 22. decembra 1961.

Pavičević, Branko

2. 3. 1922–13. 3. 2012

Zgodovinar, redni profesor za zgodovino Filozofske fakultete v Podgorici. Ukvarjal se je zlasti s črnogorsko politično zgodovino 18. in 19. stoletja in sodeloval pri objavi zbirk zgodovinskih virov. Opravljal je različne politične funkcije, bil predsednik črnogorske akademije znanosti in od 10. marca 1977 dopisni član SAZU.

Pavlov, Todor

14. 2. 1890–8. 5. 1977

Filozof in politik, predavatelj na univerzi v Sofiji, nato direktor Inštituta za filozofijo bolgarske akademije. Kot član komunistične partije se je aktivno udeleževal v politiki. Bil je predsednik bolgarske akademije znanosti. Dopisni član SAZU je postal 7. novembra 1947, po juniju 1949 pa mu je članstvo ugasnilo.

Pusić, Eugen

1. 7. 1916–20. 9. 2010

Pravnik, redni profesor upravne znanosti Pravne fakultete v Zagrebu. Predaval je na številnih tujih univerzah in bil član različnih mednarodnih organizacij. Dejaven je bil na področju upravne znanosti, sociologije in teorije prava. Dopisni član SAZU je postal 7. junija 2001.

Rumpler, Helmut

12. 9. 1935–10. 2. 2018

Zgodovinar, redni profesor za novejšo in avstrijsko zgodovino na univerzi v Celovcu. Redni član Avstrijske akademije znanosti. Specialist za zgodovino Habsburške monarhije in zgodovino 19. stoletja ter eden izmed ključnih povezovalcev slovenskih in

<p>Širotković, Jakob 7. 11. 1922–31. 10. 2002</p>	<p>avstrijskih zgodovinarjev v raziskovanju skupnih, a zgodovinsko obremenjenih vsebin. Dopisni član SAZU od 27. maja 1993.</p>
<p>Stuhlpfarrer, Karl 23. 9. 1941–5. 11. 2009</p>	<p>Ekonomist, vodja Zavoda za ekonomske raziskave HAZU, predavatelj ekonomike Jugoslavije ter teorije in politike gospodarskega razvoja na Ekonomski fakulteti v Zagrebu. Večji del svojega raziskovanja je posvetil ekonomskemu planiranju. Predsednik HAZU je bil v letih 1978–1991, dopisni član SAZU pa od 29. marca 1979.</p>
<p>Šidak, Jaroslav 4. 1. 1903–25. 3. 1986</p>	<p>Zgodovinar, profesor za zgodovino na celovski univerzi. Ukvarjal se je zlasti z nacionalnimi in socialnimi vprašanji srednjeevropskega (tudi slovenskega) prostora v 19. in 20. stoletju. Ima velike zasluge pri spletnju avstrijsko-slovenskih intelektualnih stikov. Dopisni član SAZU je postal 1. junija 2007.</p>
<p>Taylor, Alan John Percival 25. 3. 1906–7. 9. 1990</p>	<p>Zgodovinar, profesor za občo zgodovino novega veka in zgodovino Hrvatov na Filozofski fakulteti v Zagrebu. Prvenstveno je raziskoval bosansko cerkev in hrvaško zgodovino v novem veku. V letih 1948–1984 je urejal <i>Historijski zbornik</i>. Sodeloval je s slovenskimi zgodovinarji, za dopisnega člana SAZU je bil izvoljen 24. aprila 1981.</p>
<p>Teune, Henry 19. 3. 1936–12. 4. 2011</p>	<p>Zgodovinar, predavatelj na univerzi v Oxfordu. Ukvarjal se je z zgodovino diplomacije in zgodovino meddržavnih odnosov evropskih držav 19. in 20. stoletja. Med drugim je objavil več del o habsburški monarhiji, ki so pomemben prispevek tudi za zgodovino Slovencev. 6. junija 1983 je bil izvoljen za dopisnega člana SAZU.</p>
<p>Trofenik, Rudolf 15. 4. 1911–7. 12. 1991</p>	<p>Sociolog, redni profesor na oddelku za politične znanosti pensilvanijske univerze v Filadelfiji. Usmeril se je v primerjalno družboslovje. Bil je gostujoči profesor in raziskovalec na številnih univerzah in inštitutih, tudi v Sloveniji, član različnih odborov in združenj, dopisni član SAZU od 1. junija 2007.</p>
<p>Trofenik, Rudolf 15. 4. 1911–7. 12. 1991</p>	<p>Doktor prava in filozofije, mednarodno uveljavljen založnik za znanost in kulturo jugovzhodne Evrope v Münchnu. Velja za mecena in ambasadorja slovenske znanosti, saj je v raznih edicijah izdajal dela slovenskih avtorjev, in tako promoviral slovensko znanost in kulturo v tujini. Dopisni član SAZU je postal 30. maja 1991.</p>

Dopisni člani

II. RAZRED

<p>Belić, Aleksandar 2. 8. 1876–26. 2. 1960</p>	<p>Filolog, profesor za slovanske jezike na univerzi v Beogradu. Dolgoletni predsednik SANU, dopisni član JAZU, Bolgarske akademije znanosti, Češke akademije znanosti in umetnosti, Poljske akademije znanosti, Ruske akademije znanosti, Danske akademije znanosti in Bavarske akademije znanosti, dopisni član SAZU od 7. novembra 1947.</p>
<p>Deanović, Mirko 13. 5. 1890–16. 6. 1984</p>	<p>Romanist, pisatelj, leksikograf, literarni zgodovinar, profesor za romansko filologijo na univerzi v Zagrebu. Preučeval je odnose med italijansko, francosko in hrvaško književnostjo, romanske elemente v hrvaškem jeziku in istriotščino ter napisal tri dvojezične slovarje. Redni član JAZU, dopisni član SAZU od 21. marca 1974.</p>
<p>Flaker, Aleksandar 24. 7. 1924–25. 10. 2010</p>	<p>Poljsko-hrvaški literarni zgodovinar, literarni teoretik, komparativist, rusist, esejist, prevajalec, profesor za slovanske književnosti na univerzi v Zagrebu. Član HAZU, častni član Madžarske akademije znanosti, dopisni član Poljske akademije znanosti, dopisni član SAZU od 23. aprila 1987.</p>
<p>Frangeš, Ivo 15. 4. 1920–29. 12. 2003</p>	<p>Kroatist, romanist, literarni zgodovinar, prevajalec, profesor za novejšo hrvaško književnost na univerzi v Zagrebu, avtor številnih literarnozgodovinskih študij in razprav o hrvaški in evropski književnosti ter začetnik in sourednik treh literarnih revij. Član HAZU, dopisni član Akademije znanosti v Göttingenu, dopisni član SAZU od 6. junija 1983.</p>
<p>Gavazzi, Milovan 18. 3. 1895–20. 1. 1992</p>	<p>Etnolog in etnomuzikolog, redni profesor za etnologijo na univerzi v Zagrebu, začetnik etnološke kartografije in filma, avtor temeljnih raziskav v slovanski etnologiji. Uvedel je raziskovanje snovne kulture in primerjalno metodo ter zgodovinsko poglobitev obravnavanih problemov. Dopisni član SAZU od 25. marca 1976.</p>
<p>Gligorić, Velibor 27. 7. 1899–3. 10. 1977</p>	<p>Književni in gledališki kritik, literarni zgodovinar, urednik, direktor dramskega gledališča v Beogradu, profesor na univerzi v Beogradu, oče šahovskega vele mojstra Svetozarja Gligorića. Član SANU in njen dolgoletni predsednik, dopisni član JAZU in MANU, dopisni član SAZU od 7. februarja 1967.</p>
<p>Grickat - Radulović, Irena 19. 1. 1922–7. 4. 2009</p>	<p>Jezikoslovka, leksikologinja, prevajalka, pesnica in pianistka. Sodelovala je pri nastajanju slovarja srbohrvaškega knjižnega in ljudskega jezika pri SANU, ukvarjala se je z zgodovino srbskega jezika in uredniškim delom, bila je članica različnih odborov. Redna članica SANU, dopisna članica SAZU od 6. junija 1983.</p>
<p>Hafner, Stanislav 13. 12. 1916–9. 12. 2006</p>	<p>Jezikoslovec, literarni zgodovinar in prevajalec, zaslužni profesor za slavistiko na univerzi v Gradcu. Raziskoval je jezik, literaturo in kulturo koroških Slovencev, zgodovino slavistike, srbski srednji</p>

vek ter Trubeckojeho delo. Dopisni član Avstrijske akademije znanosti, SANU, dopisni član SAZU od 27. maja 1997.

Ibrovac, Miodrag
24. 8. 1885–21. 6. 1973

Filolog, romanist, literarni zgodovinar, profesor romanistike na univerzi v Beogradu. Med drugim je pisal o francoskem simbolizmu in ljudskih pesmih ter predsedoval društvu za kulturno sodelovanje med Jugoslavijo in Francijo. Redni član SANU, dopisni član SAZU od 17. aprila 1973.

Ivić, Milka
11. 12. 1923–7. 3. 2011

Jezikoslovka, profesorica za srbski in hrvaški jezik na univerzi v Novem Sadu, žena jezikoslovca Pavla Ivića. Ukvarjala se je s skladnjo v srbohrvaščini in splošno lingvistiko, predavala je na mnogih tujih univerzah. Redna članica SANU, Norveške akademije znanosti in umetnosti ter Saške akademije znanosti, dopisna članica SAZU od 6. junija 1983.

Ivić, Pavle
1. 12. 1924–19. 9. 1999

Jezikoslovec, poliglot, profesor na univerzi v Novem Sadu, predaval je na mnogih tujih univerzah. Član SANU, dopisni član MANU, Poljske akademije znanosti, Norveške akademije znanosti in umetnosti, Avstrijske akademije znanosti, Ruske akademije znanosti, Ameriške akademije umetnosti in znanosti, dopisni član SAZU od 29. marca 1979.

Koneski, Blaže
19. 12. 1921–7. 12. 1993

Jezikoslovec, pesnik, pisatelj, prevajalec, profesor za makedonski jezik na univerzi v Skopju, eden od utemeljiteljev makedonskega knjižnega jezika, proučevalec makedonske književnosti in prvi predsednik MANU. Dopisni član JAZU, SANU in ANU BiH, dopisni član SAZU od 7. februarja 1968.

Konstantinović, Zoran
5. 6. 1920–22. 5. 2007

Literarni zgodovinar in komparativist, profesor za primerjalno književnost v Beogradu in Innsbrucku. Primerjalno proučevanje književnosti je povezoval s sodobno teorijo in literarno zgodovino. Član SANU, dopisni član Avstrijske akademije znanosti in MANU, dopisni član SAZU od 18. maja 1989.

Kravar, Miroslav
6. 4. 1914–14. 1. 1999

Lingvist, klasični filolog, prevajalec, rusist, profesor za klasično filologijo in hrvaški jezik na univerzi v Zadru ter dolgoletni profesor slavistike na univerzah v Frankfurtu in Bonnu. Ukvarjal se je s fonetiko, akcentologijo, sintakso, klasično metriko in literarno kritiko. Dopisni član HAZU, dopisni član SAZU od 23. maja 1985.

Kretzenbacher, Leopold
13. 11. 1912–21. 6. 2007

Etnolog, profesor za etnologijo na univerzah v Gradcu, Kielu, Münchnu in Zagrebu. Redni član Bavarske akademije znanosti, častni član Švedske akademije znanosti, dopisni član Avstrijske akademije znanosti, aktivni član Newyorške akademije znanosti, dopisni član SAZU od 27. maja 1993.

Laroche, Emmanuel

11. 7. 1914–16. 6. 1991

Jezikoslovec, profesor za splošno lingvistiko in primerjalno slovnico na univerzi v Strasbourgu, strokovnjak za stare anatolske jezike, arheolog in direktor francoskega arheološkega inštituta v Carigradu. Redni član Britanske akademije in Avstrijske akademije znanosti, dopisni član SAZU od 29. marca 1979.

Lavrin, Janko

10. 2. 1887–13. 8. 1986

Literarni zgodovinar, pisatelj, prevajalec, novinar, pesnik in urednik, ustanovitelj slovanske katedre in profesor ruske književnosti na univerzi v Nottinghamu. Izobraževal se je v Avstriji, Rusiji in Skandinaviji, tudi kasneje veliko potoval in pisal, nato pa se ustalil v Londonu. Dopisni član SAZU od 2. oktobra 1956.

Leeming, Henry

6. 1. 1920–25. 12. 2004

Sicer klasični filolog se je po srečanju s poljščino odločil za študij slovanskih jezikov na univerzi v Londonu, kjer je nato ostal kot profesor. Jezikoslovec, prevajalec, poliglot, glasbenik, za slovenščino ga je navdušil Janko Lavrin. Član Poljske akademije znanosti, dopisni član SAZU od 23. maja 1985.

Lenček, Rado L.

3. 10. 1921–27. 1. 2005

Filolog, etnolog, kulturni zgodovinar, primerjalni jezikoslovec, zaslužni profesor za slovanske jezike in kulture na univerzi v New Yorku. Od l. 1956 je živel v ZDA in prejel častni znak svobode republike Slovenije za prispevek k poznavanju in uveljavljanju slovenske kulture v ZDA. Dopisni član SAZU od 30. maja 1991.

Moszyński, Leszek

19. 2. 1928–16. 4. 2006

Poljski filolog, profesor za slovansko jezikoslovje na univerzah v Torunu, Gdansku in drugod. Ukvarjal se je z zgodnjo zgodovino slovanskih jezikov, besedili v stari cerkveni slovanščini, vero starih Slovanov. Član Poljske akademije znanosti, dopisni član MANU, dopisni član SAZU od 7. junija 2001.

Murko, Matija

10. 2. 1861–11. 2. 1952

Slavist, etnolog, literarni zgodovinar, urednik, publicist, Miklošičev učenec, profesor za slovansko filologijo na univerzah na Dunaju, v Gradcu, Leipzigu in Pragi. Zunanji član Češke akademije znanosti in umetnosti, dopisni član JAZU, SANU, Poljske akademije znanosti in Ruske akademije znanosti, dopisni član SAZU od 16. maja 1940.

Nitsch, Kazimierz

1. 2. 1874–26. 9. 1958

Poljski jezikoslovec, dialektolog, onomastik, leksikolog, pisatelj, urednik, avtor številnih jezikoslovnih del, redni profesor poljskega jezika na univerzi v Krakovu. Član Poljske akademije znanosti, dopisni član Ruske akademije znanosti, Bolgarske akademije znanosti in umetnosti ter SANU, dopisni član SAZU od 7. novembra 1947.

Prunč, Erich

15. 10. 1941–28. 5. 2018

Jezikoslovec, slovenist, pesnik in prevajalec, pesniški psevdonim Niko Darle. Redni profesor za prevodoslovje na univerzi v Gradcu, član predsedstva CIUTI - Mednarodnega združenja prevajalskih

inštitutov, častni član Senata Univerze v Ljubljani in dopisni član SAZU od 1. junija 2007.

Rammelmeyer, Alfred
31. 12. 1909–16. 3. 1995

Nemški filolog, slavist, filozof, profesor za slovansko filologijo na univerzah v Kielu, Marburgu in Frankfurtu, kjer je bil tudi prorektor. Ustanovil je tri slovanske seminarje, ukvarjal se je z rusko književnostjo 18. stol. Član Akademije znanosti v Göttingenu, dopisni član SAZU od 24. aprila 1981.

Skok, Petar
1. 3. 1881–3. 2. 1956

Jezikoslovec, etimolog in onomastik, romanist, literarni kritik, redni profesor za romansko filologijo na univerzi v Zagrebu. Redni član JAZU, dopisni član SANU, Romunske akademije znanosti, Češke akademije znanosti in umetnosti, Francoske akademije znanosti, dopisni član SAZU od 2. junija 1953.

Svane, Gunnar Olaf
25. 9. 1927–22. 6. 2012

Filolog, prevajalec, poliglot. Redni profesor za slovanske jezike in književnosti na univerzi v Aarhusu. Proučeval je južnoslovanske jezike. Član Kraljeve danske akademije znanosti, častni član akademije Aristan v Atenah, dopisni član Akademije znanosti in umetnosti Kosova, dopisni član SAZU od 18. maja 1989.

Tesnière, Lucien
13. 5. 1893–6. 12. 1954

Jezikoslovec, strukturalist, prevajalec, redni profesor za primerjalno jezikoslovje na univerzah v Strasbourgu in Montpellieru. Ukvarjal se je s strukturalno skladnjo, vezljivostjo glagola, proučeval je dvojino v slovenščini, prevajal dela Otona Župančiča v francoščino. Dopisni član SAZU od 2. junija 1953.

Tolstoj, Nikita Iljič
15. 4. 1923–27. 6. 1996

Filolog, etnolingvist, leksikolog, urednik, pravnik Leva Nikolajeviča Tolstoja. Redni profesor za staro slovanščino in slovansko jezikoslovje na univerzi v Moskvi. Član Ruske akademije znanosti, dopisni član SANU, dopisni član SAZU od 23. aprila 1987.

Vučenov, Dimitrije
30. 10. 1911–13. 11. 1986

Literarni zgodovinar, urednik, avtor temeljnih del o srbskih književnikih, pisec šolskih priročnikov, odličen poznavalec slovenske književnosti in prevajalec iz slovenščine v srbsčino. Redni profesor srbske in slovenske književnosti na univerzi v Beogradu, kjer je bil več let tudi dekan. Dopisni član SAZU od 24. aprila 1981.

Wollman, Frank
5. 5. 1888–9. 5. 1969

Češki literarni zgodovinar, komparativist, slavist in slovenist, pesnik, dramatik, urednik, kritik, novinar in zbiralec češkega ljudskega slovstva. Redni profesor za slovansko slovstvo in literarne vede na univerzah v Bratislavi in Brnu. Dopisni član Češke akademije znanosti in umetnosti, dopisni član SAZU od 7. februarja 1969.

Dopisni člani

III. RAZRED

Balenović, Krešimir
17. 5. 1914–25. 2. 2003

Profesor za organsko in bioorgansko kemijo Univerze v Zagrebu, mednarodno ugleden zaradi raziskav stereokemije aminokislin. Leta 1985 je prejel nagrado za življenjsko delo, redni član HAZU (JAZU), dopisni član SAZU od 25. marca 1976.

Barton, sir Derek Harold Richard
8. 9. 1918–15. 3. 1998

Kemik in fizik, profesor in zaslužni profesor na Texas A&M University, raziskoval konformacije organskih molekul in za to prejel Nobelovo nagrado leta 1969, član Kraljeve družbe (FRS) in dopisni član SAZU od 23. maja 1985.

Bergles, Arthur E.
9. 8. 1935–17. 3. 2014

Zaslužni profesor za termodinamiko na Rensselaer Polytechnic Institute v Troyu v ZDA. Njegova področja dela so bila: izboljšave prenosa toplote, dvofazni tok in prenos toplote z vretjem ter izparovanjem, notranji laminarni tokovi, hlajenje mikroelektronskih naprav, izmenjalniki toplote za zgradbe. Dopisni član SAZU od 7. junija 2001.

Borisevič, Nikolaj A.
21. 9. 1923–25. 10. 2015

Od 1967 je bil redni profesor Lenínove univerze v Minsku in vodja gradnje Inštituta za fiziko Akademije znanosti Beloruske SSR. Raziskoval je na področjih molekularne spektroskopije in luminescence, kvantne elektronike in infrardeče tehnologije. Dopisni član SAZU od 24. aprila 1981.

Cronin, James W.
29. 9. 1931–25. 8. 2016

Leta 1980 je bil sodobitnik Nobelove nagrade za fiziko za odkritje kršitve simetrije CP pri nevtralnih kaonih in pobudnik mednarodnega projekta za raziskovanje visokoenergijskih delcev iz vesolja. V projekt so bili vključeni tudi slovenski znanstveniki. 21. maja 2009 je bil izvoljen za dopisnega člana SAZU.

Despić, Aleksandar
6. 1. 1927–7. 4. 2005

Redni profesor za fizikalno kemijo na Tehnološki fakulteti Univerze v Beogradu, mednarodno ugleden znanstvenik na področju električne prevodnosti ionskih izmenjevalcev in membran, elektroozmoze in gibljivosti ionov v membranah in ionskih izmenjevalcih, redni član SANU, dopisni član SAZU od 25. marca 1976.

Grdenić, Drago
31. 8. 1919–7. 9. 2018

Redni profesor za strukturno in anorgansko kemijo na Univerzi v Zagrebu, mednarodno priznan znanstvenik s področja kristalne in molekularne strukture organokovinskih, zlasti živosrebrnih spojin. Bil je častni član mnogih mednarodnih strokovnih društev, redni član JAZU (HAZU), dopisni član ANUBiH in dopisni član SAZU od 25. marca 1976.

Hahn, Erwin L.
9. 6. 1921–20. 9. 2016

Od leta 1955 je bil profesor fizike na Univerzi Berkeley v Kaliforniji. Odkril je jedrski spinski odmev (1950) in s tem odprl novo področje raziskav v fiziki in biologiji. S soavtorji je odkril jedrski kvadrupolni odmev in jedrsko dvojno resonanco. Dopisni član

SAZU je bil od 24. aprila 1984.

Katritzky, Alan R.
18. 8. 1928–10. 2. 2014

Profesor na Univerzi Florida, v Gainesvillu, vodilni v svetu za heterociklične spojine in povezave med strukturo in biološko aktivnostjo, član Kraljeve družbe (FRS), častni doktor ali profesor 33 univerz, dopisni član SAZU od 7. junija 2001.

Mansfield, Peter
9. 10. 1933–8. 2. 2017

Zaslужni profesor fizike na Univerzi v Nottinghamu. L. 2003 je s P. Lauterburom prejel Nobelovo nagrado za fiziologijo in medicino za odkritja na področju magnetnoresonančnega slikanja, ki so privedla do uporabe te tehnike v medicini. L. 1987 je postal član Kraljeve družbe, dopisni član SAZU pa 1. junija 2007.

Mardešić, Sibe
20. 6. 1927–18. 6. 2016

Matematik, redni profesor na Univerzi v Zagrebu. Raziskoval je topologijo, bil vodilna svetovna avtoriteta za teorijo oblike. L. 1985 je bil soustanovitelj topološkega seminarja Zagreb-Ljubljana. Od 1975 izredni član JAZU (danes HAZU), od leta 1988 njen redni član. 12. junija 2003 je postal dopisni član SAZU.

Merchant, Mylon Eugene
6. 5. 1913–19. 8. 2006

Bil je med pionirji računalniško vodenega proizvodnega inženirstva (CIM). Ukvarjal se je tudi z okoljsko problematiko na tem področju. Bil je višji svetovalec v ustanovi TechSolve (Cincinnati). Prejel je več nagrad, med drugim Schlesingerjevo (1980). Od 1975 je bil član ameriške Nacionalne inženirske akademije, dopisni član SAZU od 23. aprila 1987.

Michie, Donald
11. 11. 1923–7. 7. 2007

Delal na univerzah v Londonu, Edinburgu, Oxfordu in Stanfordu ter Turingovem inštitutu v Glasgowu. Med 2. svetovno vojno je delal v znamenitem Bletchley Parku in sodeloval pri dešifriranju nemških sporočil. Najprej je raziskoval genetiko, po 1960 se je preusmeril in postal eden vodilnih pionirjev umetne inteligence. Dopisni član SAZU je bil od 27. maja 2005.

Mihajlović, Mihajlo Lj.
22. 1. 1924–8. 6. 1998

Profesor za organsko kemijo na Univerzi v Beogradu, razvil reakcije s kovinskimi hidridi in oksidativne pretvorbe organskih spojin, dopisni član HAZU (JAZU) in od 25. marca 1976 tudi SAZU.

Olszak, Waclaw
24. 10. 1902–10. 12. 1980

Bil je eden od rektorjev Mednarodnega centra za mehaniko v Vidmu (Udine). Raziskoval je zlasti konstitutivne zakone anizotropnih elastoplastičnih, viskoelastičnih in viskoplastičnih snovi. Bil je član Poljske akademije znanosti. Na Univerzi v Ljubljani je sodeloval z akademikom Antonom Kuhljem. Dopisni član SAZU je postal 29. marca 1979.

Prelog, Vladimir
23. 7. 1906–7. 1. 1998

Profesor za organsko kemijo na ETH v Zürichu, raziskoval je stereokemijo organskih molekul in reakcij, za kar je prejel Nobelovo nagrado za kemijo leta 1975, častni član HAZU, častni doktor Uni-

verze v Ljubljani in številnih drugih univerz, dopisni član SAZU od 29. marca 1979.

Prevoršek, Dušan
14. 2. 1922–25. 2. 2004

Vrhunski strokovnjak za polimerna vlakna in kompozitne materiale pri Allied-Signal Inc. v ZDA, častni član Združenja fizikov ZDA in častni doktor Univerze v Ljubljani, dopisni član SAZU od 7. junija 2001.

Rant, Zoran
14. 9. 1904–12. 2. 1972

Delal je na področju termodinamike in procesne tehnike, kjer je vpeljal in uporabljal pojma eksergija in anergija. Bil je visokošolski učitelj Univerze v Ljubljani in Technische Universität Braunschweig in izredno uspešen pri publiciranju strokovne literature. Dopisni član SAZU je postal 3. julija 1964.

Savić, Pavle
10. 1. 1909–30. 5. 1994

Od 1945 redni profesor za fizikalno kemijo na Naravoslovno-matematični fakulteti Univerze v Beogradu, ustanovitelj Instituta za nuklearne vede v Vinči. L. 1963 je prejel oktobrsko nagrado mesta Beograd in 1966 nagrado Avnoj. Bil je redni član SANU, dopisni član HAZU (JAZU), AZ ZSSR, madžarske akademije znanosti, častni doktor Univerze v Beogradu, dopisni član SAZU od 13. marca 1972.

Severn, Roy T.
6. 9. 1929–25. 11. 2012

Gradbenik, redni profesor Univerze v Bristolu in redni član Royal Academy of Engineering. Bil je pionir eksperimentalnih raziskav na področju potresnega inženirstva v Evropi. Pomembno je prispeval k potresni odpornosti gradbenih objektov. Slovenskim raziskovalcem je odprl vrata v evropske laboratorije. Dopisni član od 12. junija 2003.

Stankowski, Jan
1. 1. 1934–4. 9. 2009

Bil je redni profesor na Univerzi Adama Mickiewicza v Poznaniu in ustanovitelj Inštituta za molekularno fiziko Poljske akademije znanosti ter njegov direktor 1975–1985. Delal je na področju fizike feroelektrikov, protonskih stekel in molekularnih kompleksov. Dopisni član SAZU od 27. maja 1993.

Tomović, Rajko
1. 11. 1919–30. 5. 2001

Profesor za računalništvo in biomedicinsko tehniko Univerze v Beogradu, delal tudi na Institutu Boris Kidrič v Vinči. Prispeval je k področjem avtomatike in robotike, bil je začetnik razvoja znamenite beograjske robotske roke 1963. Redni član SANU. Dopisni član SAZU od 18. maja 1989.

Waugh, John S.
25. 4. 1929–22. 8. 2014

Od 1973 je bil profesor na Massachusetts Institute of Technology (MIT). Prejel je nagrado Irvinga Langmuirja za dosežke v kemijski fiziki 1976, Pittsburgh Award 1978, Wolfovo nagrado 1984 in Paulingovo medaljo 1984. Od 1974 je bil član National Academy of Sciences (ZDA). Odprl je področje jedrske magnetne resonance visoke ločljivosti v kondenzirani materiji. Dopisni član SAZU od 18. maja 1989.

Dopisni člani

IV. RAZRED

Elsner, Norbert

11. 10. 1940–16. 6. 2011

Vodja Zoološkega inštituta Univerze v Göttingenu, podpredsednik tamkajšnje akademije. Nevroetolog, največ del iz akustične komunikacije pri žuželkah. Uspelo mu je registrirati potenciale do dvajsetih mišic hkrati med petjem kobilic. Prirejal je srečanja nevrobiologov in odmevna javna interdisciplinarna predavanja. Dopisni član SAZU od 12. junija 2003.

Geyer, Otto F.

18. 5. 1924–12. 11. 2002

Geolog, stratigraf. Bil je redni profesor za paleontologijo, historično geologijo in paleoekologijo na Univerzi v Stuttgartu. Raziskoval je mezozojske korale in mehkužce v Evropi in Južni Ameriki. Kot izvedenec je deloval v mednarodni komisiji za stratigrafske stopnje. Dopisni član SAZU je postal 7. junija 2001.

Herak, Milan

5. 3. 1917–26. 4. 2015

Paleobiolog, hidrograf. Bil je redni profesor na zagrebški univerzi, predaval je na novo vpeljane predmete: paleobotaniko, paleobiologijo, hidrogeologijo, geologijo krasa. To so bila tudi njegova raziskovalna področja, kjer je mednarodno zaslovel. Za slovenske geologe je bil prijazen učitelj. Dopisni član SAZU je postal 30. maja 1991.

Hottinger, Lukas C.

25. 2. 1933–4. 9. 2011

Paleontolog, filogenetik. Služboval je v Maroku, nato je bil redni profesor za paleontologijo na Univerzi v Baslu. Znanstveno je raziskoval terciarne in recentne foraminifere v mediteranskem prostoru, vključno s Slovenijo, in postal vodilni strokovnjak za filogenijo in ekologijo teh organizmov. Dopisni član SAZU je postal 27. maja 1993.

Karamata, Stevan

26. 9. 1926–25. 7. 2015

Petrolog. Bil je redni profesor za petrologijo in geokemijo na beograjski univerzi. Raziskoval je ofiolitske komplekse, metalogenijo krednega magmatizma in mineralizacijo rudišč ter postal eden vodilnih evropskih petrologov. Dopisni član SAZU je postal 30. maja 1991.

Kenk, Roman

25. 11. 1898–2. 10. 1988

L. 1938 se je izselil v Puerto Rico. Pozneje je postal v ZDA sodelavec Kongresne knjižnice in deloval na ustanovi Smithsonian v Washingtonu. Bil je strokovnjak za sladkovodne vrtničarje in je pomembno prispeval k njihovi sistematiki. Med drugim je objavil monografijo o ohridskih vrtničarjih. Dopisni član SAZU od 6. junija 1983.

Kochansky - Devidé, Vanda

10. 4. 1915–26. 2. 1990

Mikropaleontologinja. Bila je redna profesorica za paleontologijo nevretenčarjev na Univerzi v Zagrebu. Raziskovala je mlajšepaleozojske foraminifere, predvsem fuzulinide Mediterana, vključno s Slovenijo, in postala ena prvih specialistk za filogenijo mikro- in makrosferičnih oblik praživali. Dopisna članica SAZU je postala 20. marca 1975.

Kratochvíl, Josef
6. 1. 1909–17. 2. 1992

Dr. naravoslovja, dr. biologije, zoolog, vodja Inštituta za raziskovanje vretenčarjev Češkoslovaške akademije znanosti. Objavil je delo o favni jamskih pajkovcev v Jugoslaviji. V šestdesetih letih se je posvetil raziskavam vretenčarjev, predvsem malih sesalcev doma in po svetu. Dopisni član od 5. februarja 1970.

Kühn, Othmar
5. 11. 1892–26. 3. 1969

Geolog in paleontolog. Bil je redni profesor za paleontologijo na dunajski univerzi. Raziskoval je mehkužce in druge nevretenčarje iz krednega in paleogenskega obdobja celotne jugovzhodne Evrope. Sodeloval je s slovenskimi geologi in jih podpiral. Za dopisnega člana SAZU je bil izvoljen 6. februarja 1965.

Lorković, Zdravko
3. 1. 1900–11. 11. 1998

Redni profesor za biologijo Medicinske fakultete Univerze v Zagrebu. Bil je svetovno priznan lepidopterolog in genetik. Združeval je terenske in laboratorijske raziskave v zvezi s filogenijo in razvojem vrst in je bil med najboljšimi poznavalci metuljev v nekdanji Jugoslaviji. Dopisni član SAZU od 30. maja 1991.

Maceljki, Milan
27. 12. 1925–24. 6. 2007

Diplomiral je na agronomski fakulteti zagrebške univerze, kjer je dosegel tudi doktorat. Prav tam je bil redni profesor aplikativne entomologije in fitofarmakologije. Bil je mednarodno priznan entomolog, redni član HAZU, dopisni član SAZU pa od 8. aprila 1999, nosilec številnih odlikovanj, nagrad in priznanj.

Micevski, Kiril
29. 4. 1926–6. 2. 2002

Florist in redni profesor za rastlinsko sistematiko in geobotaniko Prirodoslovno-matematične fakultete Univerze v Skopju. Sodeloval je v florističnih projektih SAZU in ZRC SAZU. Bil je redni član MANU (1979) in dopisni član SAZU (od 6. junija 1995).

Pécsi, Márton
29. 12. 1923–22. 1. 2003

Profesor fizične geografije, vodja Geografskega inštituta Madžarske akademije znanosti, strokovnjak za publico, vodja komisije pri INQUA. Vodil je izdelavo atlasa Madžarske in drugih madžarskih in mednarodnih strokovnih publikacij. Član Madžarske akademije znanosti in nemške Leopoldine, od 18. maja 1989 dopisni član SAZU.

Popov, Andrej Vladimirovič
24. 10. 1939–9. 1. 2009

Vodja oddelka za nevrotologijo žuželk Sečenovega inštituta za evolucijsko fiziologijo in biokemijo Ruske akademije znanosti v Sankt Peterburgu. Bil je pionir elektrofizioloških in bioakustičnih raziskav žuželk v Rusiji. Na terenu, tudi pri nas, je zbral izjemno gradivo o pojočih žuželkah. Dopisni član od 7. junija 2001.

Rechinger, Karl Heinz
16. 10. 1906–30. 12. 1998

Profesor za rastlinsko sistematiko in direktor naravoslovnega muzeja na Dunaju. Bil je član Leopoldine, avstrijske, švedske, danske in od 30. maja 1991 dopisni član slovenske akademije. Znanstveno je deloval v floristiki vzhodnoevropskega prostora in zahodne Azije. Sodeloval je pri raziskovanju našega alpskega sveta.

Stanković, Siniša
26. 3. 1892–24. 2. 1974

Jugoslovanski zoolog, ekolog, politik. Botroval je nastanku Hidrobiološkega inštituta Ohrid. Objavil je monografijo *The Balkan lake Ohrid and its living world*, ki je v poljudni verziji izšla kot učbenik limnologije. Bil je član Glavnega narodnoosvobodilnega odbora, Komisije za obnovo univerze, predsednik srbske skupščine. Dopisni član SAZU od 2. junija 1953.

Stevanović, Petar
3. 6. 1914–31. 3. 1999

Historični geolog, paleoekolog. Bil je kustos v Muzeju srpske zemlje, nato redni profesor za historično geologijo na Univerzi v Beogradu. Raziskoval je geologijo mlajšega tercijarja Paratetide, predvsem mediteranskega bazena in postal eden vodilnih strokovnjakov za panonski neogen. Dopisni član SAZU od 20. marca 1975.

Tavčar, Alois
2. 3. 1895–1. 3. 1979

Agronom, genetik, žlahtnitelj. Študiral in 1921 doktoriral na kmetijski fakulteti Tehniške visoke šole v Pragi. Od 1922 je deloval v Zagrebu, od 1932 kot redni profesor na zagrebški agronomsko-gozdarski fakulteti. Vzgojil je več sort pšenice, ječmena in hibridov koruze. Član JAZU od 1947 in dopisni član SAZU od 2. junija 1953.

Vouk, Vale
21. 2. 1886–27. 11. 1962

Bil je profesor za botaniko na prirodoslovno-matematični fakulteti univerze v Zagrebu. Raziskoval je predvsem na področju rastlinske fiziologije in morfologije. Bil je redni član JAZU, dopisni član SANU, poljske in Kralovské české akademije, od 2. junija dopisni član 1953 SAZU. Njegove raziskave so imele velik odmev v Jugoslaviji in tujini.

Dopisni člani

V. RAZRED

Andrić, Ivo

10. 10. 1892–13. 3. 1975

Dopisni član od 2. junija 1953. Srbski pesnik, pisatelj, diplomat, sprva lirik, nato je postal kot pripovednik kronist zgodovinskih dogajanj, pronicljiv psihološki razčlenjevalec bosanskega človeka na stičišču civilizacij in mojster meditativne proze (*Travniška kronika, Most na Drini, Gospodična*). Leta 1961 je prejel Nobelovo nagrado za književnost.

Benhart, František

10. 9. 1924–25. 12. 2006

Češki slavist, literarni kritik, urednik, prevajalec. Dopisni član od 23. maja 1985. Prevajal je slovenske prozaik 20. stoletja (Voranca, Kosmača, Potrča, Ingoliča) in pesnike vseh generacij; pisal je ocene, članke in eseje o slovenski literaturi. Slovenski izbor njegovih kritik je izšel v knjigi *Bralnica in druge neprimernosti*.

Bogdanović, Milan

4. 1. 1892–28. 2. 1964

Srbski književnik, gledališki kritik, prevajalec, urednik in esejist, profesor za jugoslovansko književnost in upravnik beograjskega Narodnega gledališča. Dopisni član od 2. junija 1953. Presojal je srbsko literaturo 19. stoletja in spremljal sodobno književnost. V slovenščini je izšel izbor njegovih del v knjigi *Eseji in kritike*.

Brajdić, Ivan

16. 6. 1924–5. 6. 2008

Hrvaški pisatelj, pesnik, urednik, scenarist in prevajalec. Dopisni član od 18. maja 1989. Posvečal se je zlasti proznemu pisanju. Kritiško je spremljal sodobno slovensko književnost in jo prevajal (Kocbekove in Kovičeve pesmi ter vrsto sodobnih romanov). Napisal je študije o malone vseh sodobnih slovenskih književnih ustvarjalcih.

Cilenšek, Johann

4. 12. 1913–14. 12. 1998

Skladatelj in pianist (sin slovenskega izseljenca), profesor in častni senator na Visoki šoli za glasbo v Weimarju. Dopisni član od 7. februarja 1967. Napisal je pet koncertov za orkester in pet simfonij, štiri sonate, skladbe za glas in komorne ansamble. Sodi med najpomembnejše predstavnike zmerno moderne glasbe v Nemčiji.

Černigoj, Avgust

24. 8. 1898–17. 11. 1985

Slovenski (tržaški) slikar, grafik, ilustrator, scenograf. Dopisni član od 24. aprila 1981. Bil je začetnik avantgardnega likovnega konstruktivizma na Slovenskem; pozneje je prerajal izročilo modernističnih likovnih smeri, posvečal se je tudi stenskem slikarstvu in fotografiji. Stalna zbirka njegovih del je v Lipici pri Sežani.

Grimič, Vill

7. 6. 1925–3. 10. 2016

Ukrajinski pisatelj, prevajalec, literarni kritik, esejist, urednik, slavist, filolog. Dopisni član od 30. maja 1991. Prevajal je iz 15 različnih jezikov in se posebej posvečal slovenščini. Objavil je prevode Prešerna, Kosmača, Ingoliča, Potrča, Župančiča, Glaserja, Kosovela in Kajuha, tudi slovenskih pregovorov in rekov. Napisal je vrsto študij in esejev o slovenski književnosti.

Hegedušić, Krsto

26. 11. 1901–7. 4. 1975

Hrvaški slikar in grafik, profesor na zagrebški likovni akademiji in v mojstrski delavnici. Dopisni član od 20. marca 1975. Bil je

-
- Krklec, Gustav**
23. 6. 1899–30. 10. 1977
- Hrvaški pesnik, esejist, kritik in prevajalec. Dopisni član od 7. februarja 1969. Pisal je vedro razpoloženjsko liriko z motiviko iz hrvaškega Zagorja, potopisne črtice in bil priljubljen mladinski in otroški pesnik. V slovenskem prevodu sta izšli njegova *Lirika* (1959) in *Telegrafske basni*. Prevajal je slovensko poezijo, med drugimi Prešerna in Župančiča.
-
- Krleža, Miroslav**
7. 7. 1893–29. 12. 1981
- Hrvaški pripovednik, pesnik, dramatik, esejist, urednik. Dopisni član od 2. junija 1953. Kot polemik je sprožil t. i. spor na književni levisi. Napisal je kajkavske *Balade Petrica Kerempuha*, v slikoviti prozi obdeloval mdr. vojno tematiko ter ustvaril dramski cikel *Glembajevi*. Bil je ustanovitelj Jugoslovanskega leksikografskega zavoda.
-
- Maksimović, Desanka**
16. 5. 1898–11. 2. 1993
- Srbska pesnica. Dopisna članica od 7. februarja 1969. Muzikalno je upesnjevala intimno občutenje sveta in narave (cikel *Iz Slovenije* je hvalnica lepotam Gorenjske), posvečala se je poeziji s socialno in vojno tematiko in pristrčno pesnila za otroke. Prevajala je Prešerna in Župančiča, izbor njene poezije je preveden v slovenščino.
-
- Matevski, Mateja**
13. 3. 1929–6. 6. 2018
- Makedonski lirik, kritik, esejist, urednik, prevajalec, soustanovitelj Struških večerov poezije, profesor za zgodovino svetovne dramatike in gledališča na skopski univerzi, politik, predsednik MANU. Dopisni član od 1. junija 2007. Bil je avtor več kot 20 pesniških zbirk. Prevajal in populariziral je slovensko literaturo, posebno Prešerna, Gradnika, Minattija, Zlobca, Pavčka, Potrča, Krefta.
-
- Merkù, Pavle**
12. 7. 1927–20. 10. 2014
- Slovenski skladatelj, slavist, etnomuzikolog, glasbeni kritik, violinist, programski režiser Radia Trst. Dopisni član od 23. maja 1985. Kot skladatelj vokalnih, vokalno-instrumentalnih del, kantat in opere je bil po izrazu ekspresionist, tudi z novejšimi prijemi. Preučeval je slovensko ljudsko glasbo ter slovenska narečja in imena v Italiji.
-
- Mihalić, Slavko**
16. 3. 1928–5. 2. 2007
- Hrvaški pesnik. Dopisni član od 6. junija 1995. Upesnjeval je razpoloženjska stanja in dvome o družbenih vrednotah. V slovenskem prevodu sta ob zbirki *Zadnja večerja* izšla izbora njegove poezije *Krčma na vogalu* in *Pregnana balada*. Od slovenskih pesnikov je prevajal zlasti Kosovela, Kocbeka in Zlobca. Pripravil je *Antologijo slovenske poezije*.
-

Mohorovičić, Andre
12. 7. 1913–17. 12. 2002

Hrvaški arhitekt, publicist in profesor Fakultete za arhitekturo. Dopisni član od 6. junija 1983. Pisal je o urbanizmu in arhitekturi na Hrvaškem od začetkov do sodobnosti, zlasti o srednjem veku in Istri. Posvečal se je teoriji arhitekture, pisal besedila za razstavne kataloge in bil glavni urednik *Enciklopedije likovnih umetnosti*.

Mušič, Zoran
12. 2. 1909–25. 5. 2005

Slovenski slikar in grafik. Dopisni član od 24. aprila 1981. Razstavljal je s Klubom neodvisnih, deloval v Benetkah in Parizu. Slikal je dalmatinske motive z arhaično stiliziranimi konjički, italijansko pokrajino, mistične interiere, doživljanje Dachaua in poduhovljene avtoportrete. Stalna zbirka njegovih grafik je v dvorcu Dobrovo.

Panteleev, Dimitr
26. 11. 1901–16. 4. 1993

Bolgarski pesnik in prevajalec, dramaturg Narodne opere. Dopisni član od 24. aprila 1981. Upesnjeval je ubranost z naravo in ljudmi, gojil sonet in pisal za otroke. Od leta 1938 je prevajal slovenske pesnike (posebej Kajuha in Župančiča) in prozaiste, pisal je o slovenskih književnikih. Je soavtor antologije *Slovenski pesniki*.

Rajičić, Stanojlo
16. 12. 1910–21. 7. 2000

Srbski skladatelj in pedagog. Dopisni član od 20. marca 1975. Izhajal je iz senzibilnosti romantike z vključevanjem modernističnih prijemov. Plodovit avtor instrumentalnih koncertov, simfonij, simfoničnih pesnitev, klavirskih skladb, komornih del, samospbevov, ciklov za glas in orkester, oper, kantat, scenske in filmske glasbe.

Saeverud, Harald
17. 4. 1897–27. 3. 1992

Norveški skladatelj in dirigent. Dopisni član od 25. marca 1976. Skladal je v znamenju pozne romantike in modernejših iskanj, prežet z duhom norveške ljudske glasbe. Avtor več simfonij, koncertov, simfoničnih suit. S Slovenijo je bil povezan od leta 1922 kot dolgoletni prijatelj akademika Božidarja Jakca; njemu je posvetil *Simfonijo odpora*.

Spacal, Lojze
15. 6. 1907–6. 5. 2000

Slovenski (tržaški) slikar in grafik. Dopisni član od 23. aprila 1987. Njegova umetnost, sprva še magično realistična, temelji na mediteranski geometrijski arhitektoniki in doživljanju kraškega sveta. Po 2. svetovni vojni je s svojo modernostjo slovenskim slikarjem prvi odpiral »okno v svet«. V Štanjelu je stalna zbirka njegovih del.

Závada, Vilém
22. 5. 1905–30. 11. 1982

Češki pesnik, literarni kritik, prevajalec, urednik, esejist. Dopisni član od 29. marca 1979. Pisal je melanholično socialno liriko in upesnjeval optimistično videnje družbe. Avtor desetih pesniških knjig, od zbirke *Panichida* do *Življenje, hvala*. Prevajal je slovensko poezijo, posebno Kosovelovo. Bil je najbolj prevajan sodobni češki pesnik.

Dopisni člani

VI. RAZRED

Butozan, Vaso

5. 12. 1905–15. 5. 1974

Dr. veterinarskih znanosti, častni dr., redni profesor Veterinarske fakultete v Sarajevu. Ukvarjal se je s hematologijo, govejo hematuro in epizootologijo. Bil je član CK KP BiH, GO SZDL in ZB, predsednik društva univerzitetnih učiteljev SFRJ ter predsednik zveze veterinarjev in veterinarskih tehnikov SFRJ. Dopisni član od 7. februarja 1967.

Čamo, Edhem

30. 12. 1909–25. 11. 1996

Redni profesor za zoohigieno Veterinarske fakultete v Sarajevu ter republiški in zvezni pomočnik ministra za kmetijstvo in živinorejo. Raziskoval je mikroklimatske in druge pogoje za zdravje perutnine in drugih domačih živali, zrejne bolezni podmladka domačih živali, higiensko kvaliteto vode v BiH ter možnosti izkoriščanja meteornih voda. Dopisni član od 13. marca 1972.

Djuričić, Ilija

18. 7. 1898–2. 4. 1965

Dr. med., redni profesor za fiziologijo na Veterinarski fakulteti v Beogradu, predsednik SANU. Raziskoval je vpliv fizikalno-kemičnih faktorjev na širjenje živčnega vzburjenja, vpliv kortizona na prepustnost celičnih open, alergije in anafilaktične ter histaminske reakcije. Dopisni član od 22. decembra 1961.

Drujan, Boris

27. 6. 1928–24. 12. 1991

Dr. organske kemije in farmakologije, predstojnik laboratorija za nevrokemijo IVIC v Caracasu (Venezuela). Raziskoval je metabolizem kateholaminov in funkcionalne povezave med plastmi različnih tipov celic pri percepciji slike in barv. Dopisni član od 10. marca 1977.

Franchini, Aldo

3. 12. 1910–3. 4. 1987

Dr. medicinskih znanosti, predstojnik Inštituta za sodno medicino v Genovi. Obravnaval je poškodbe, forenzično seksologijo, mladoletniško prestopništvo, zdravniška poklicna vprašanja in forenzično patologijo. Prejel je odlikovanje zdravniške zbornice v Genovi in častni doktorat univerze v Montpellierju. Dopisni član od 29. marca 1979.

Gušić, Branimir

6. 4. 1901–7. 7. 1975

Dr. med., dr. fil., redni profesor za otorinolaringologijo na Medicinski fakulteti v Zagrebu. Njegov medicinski opus obsega številne znanstvene in strokovne razprave, pisal pa je tudi geografsko-narodopisna dela. Kot velik prijatelj Slovencev si je pridobil znatne zasluge za zbližanje slovenske in hrvaške medicine. Dopisni član od 3. julija 1964.

Jovčić, Dimitrije

14. 10. 1889–16. 2. 1973

Dr. med., redni profesor za ortopedijo in travmatologijo na Medicinski fakulteti v Beogradu. Med prvimi je začel sistematično raziskovati pojave prirojenih anomalij kolka, pojava malformacij hrbtenice in Littleve bolezni ter postavil temelje tako kirurgiji kot ortopediji otroške dobe na naših tleh. Dopisni član od 7. februarja 1967.

Kogoj, Franjo

13. 10. 1894–30. 9. 1983

Dr. med., redni profesor za dermatovenerologijo univerze v Zagrebu. Ukvarjal se je z vsemi področji dermatologije, predvsem s tistimi, ki so terjala razjasnitve. Napisal je pomembna poglavja o genitalnih in ekstragenitalnih primarnih afektih, urtikariji, strofulusu, prurigu in pruritusu ter ihtioziformnih in keratotičnih boleznih kože. Dopisni član od 29. marca 1953.

McLaren, Anne

26. 3. 1927–7. 7. 2007

Redna profesorica na inštitutu Wellcome CRC v Cambridgeu, podpredsednica Kraljeve družbe v Londonu. Kot svetovno znana raziskovalka je preučevala oogenezo, ovulacijo, implantacijo, spolno determinacijo in razvoj primordialnih celic pri sesalcih ter izražanje genov med razvojem in maternalni učinek. Dopisna članica od 6. junija 1995.

Mekuli, Esad

17. 12. 1916–6. 8. 1993

Dr. veterinarskih znanosti, redni profesor Univerze v Prištini, Kosovo, Srbija. Pesnik in prevajalec. Dolga leta je bil znanstveni sodelavec in veterinarski svetnik ter vodja parazitološkega inštituta v Prištini. Za književno delo je dobil več nagrad in priznanj. Dopisni član od 29. marca 1979.

Negovski, Vladimir A.

19. 3. 1909–2. 8. 2003

Direktor Inštituta za splošno reanimatologijo Akademije medicinskih ved, Moskva, Rusija. Ukvarjal se je s patofiziologijo oživljanja in smrti in izoblikoval koncept, po katerem je s posebno terapijo možna reanimacija. Dopisni član od 6. junija 1983.

**Persianinov, Leonid
Semenovič**

18. 8. 1908–27. 12. 1978

Dr. med., predstojnik Inštituta za ginekologijo in porodništvo v Moskvi. Objavil je nad 300 del, med katerimi je 25 monografij in priročnikov za zdravnike. Prejel je številne ugledne nagrade in bil častni član mnogih društev. Dopisni član od 29. marca 1979.

Prokop, Otto

29. 9. 1921–20. 1. 2009

Redni profesor za sodno medicino Humboldtove Univerze v Berlinu, Nemčija. Bil je med vodilnimi znanstveniki v evropski forenzični hematoserologiji. Ukvarjal se je s forenzično patologijo, forenzično serologijo in raziskavami bioloških sledov ter medicinskimi pravnimi vprašanji. Dopisni član od 23. aprila 1987.

Safar, Peter

12. 4. 1924–3. 8. 2003

Redni profesor za reanimatologijo in direktor Mednarodnega centra za reanimatološke raziskave Univerze v Pittsburghu, PA, ZDA. Je avtor ali urednik prvih učbenikov respiracijske terapije, anesteziologije, urgentne medicine, klinične intenzivne medicine ter kardio-pulmonalno-cerebralnega oživljanja. Dopisni član od 6. junija 1983.

Salopek, Marijan

23. 12. 1883–23. 2. 1967

Dr. fil., profesor Univerze v Zagrebu. Ukvarjal se je predvsem s cefalopodno favno; najprej se je posvetil raziskovanju triadnih in jurskih skladov, pozneje pa se je začel zanimati še za mlajši paleozoik in za starejši terciar. Dopisni član od 7. februarja 1967.

Stern (Štern), Pavao
17. 3. 1913–20. 3. 1976

Redni profesor za farmakologijo na Medicinski fakulteti v Sarajevu. Raziskoval je antimalarike, srčne glikozide, vlogo acetilholina, delovanje penicilina in antilevkemikov, vegetativno živčevje, antiholinesterazne snovi, biološke membrane ter delovanje toksina botulinusa in nekaterih živalskih strupov. Dopisni član od 21. marca 1974.

Szentágothai, János
31. 10. 1912–8. 9. 1994

Redni profesor za anatomijo Univerze v Budimpešti. Študiral je vegetativne živčne končiče in stike med nevroni v osrednjem živčevju. Med njegovimi najpomembnejšimi prispevki k funkcionalni nevroanatomiji so dela o nevronskih zvezah skorje malih možganov. V neuroendokrinologiji je prispeval temeljna spoznanja o nekaterih jedrih hipotalamusa. Dopisni član od 24. aprila 1981.

Štampar, Andrija
1. 9. 1888–26. 6. 1958

Dr. med., redni profesor higijene in socialne medicine na univerzi v Zagrebu, predsednik JAZU, organizator tečajev za higieno in zdravstvo. Vrhunski mednarodni strokovnjak. Posvetil se je zdravstveni prosveti, zaščiti otrok in šolski higieni ter zatiranju malarije, tuberkuloze, spolnih bolezni in alkoholizma. Dopisni član od 7. novembra 1947.

Todorović, Kosta
5. 7. 1887–19. 9. 1975

Dr. med., redni profesor za infekcijske bolezni na Medicinski fakulteti v Beogradu. Bil je ustanovitelj in dolgoletni upravnik infekcijske klinike v Beogradu. S to kliniko je ustvaril ugleden in pomemben medicinski center, ki je širil zdravstveno izobraževanje po vsej Jugoslaviji. Dopisni član od 2. junija 1953.

Vavilov, Sergej Ivanovič
24. 3. 1891–25. 1. 1951

Predsednik Akademije znanosti ZSSR v Moskvi. Dopisni član od 7. novembra 1947.

Volkov, Mstislav Vasiljevič
2. 6. 1923–1. 1. 1996

Direktor Centralnega inštituta za travmatologijo in ortopedijo N. N. Priorova v Moskvi, Rusija. Strokovno in znanstveno zanimanje je usmeril na področje otroške ortopedije in travmatologije. Posvetil se je tudi organizaciji ortopedske travmatološke službe. Dopisni član od 7. februarja 1968.

Častna člana

Josip Broz Tito
Edvard Kardelj

Josip Broz Tito

Josip Broz Tito (Kumrovec, 7. maja 1892–4. maja 1980, Ljubljana) je med svoja številna odlikovanja in diplome lahko uvrščal tudi izvolitev za častnega člana SAZU. Datumi tu niso brez pomena: skupščina Akademije ga je izbrala za častnega člana 9. avgusta 1948, listina o imenovanju pa mu je bila izročena 16. novembra istega leta. S tem dejanjem so člani SAZU podprli najtežjo odločitev, ki jo je moral Tito sprejeti v svojem življenju: namreč razkol s Stalinom, ki je uničil dotedanjo ideološko in politično monolitnost sovjetskega bloka in vnesel vanj herezijo, po mnenju zahodnih opazovalcev primerljivo s shizmo med Bizancem in Rimom na začetku drugega tisočletja ali z Lutrovim uporom proti rimskemu papežu.

Kako je sin ubožne kmečke družine, Slovenec pa materi, Hrvat po očetu, prišel do tega upora, ki je zaznamoval zgodovino komunističnega gibanja? Svojo življenjsko pot je začel kot kovaški vajenec, boril se je kot avstro-ogrski vojak na vzhodni fronti, padel v rusko ujetništvo in je bil tam zajet v vrtnec oktobrske revolucije. V domovino se je vrnil 1922, prepričan, da se človeštvu odpira nova epoha družbenega razvoja, slonečega na socialni pravičnosti, in je v imenu tega ideala tudi začel delovati znotraj ilegalne KPJ. L. 1928 je bil zaradi tega obsojen na pet let zapora, kar pa ni zatrlo njegove vere v revolucijo. Po vrnitvi na svobodo je nadaljeval z ilegalnim delom doma in v tujini, predvsem v Rusiji, kjer se je soočal s strahotami Stalinovega režima. Čeprav je ta izkušnja ogrožala tudi njegovo življenje, je vztrajal v prepričanju, da je socializem, kakršnega so udejanjali v Sovjetski zvezi, kljub napakam in zločinom še vedno edina možna pot v boljšo bodočnost. Ker je v tem času izkazal svoje voditeljske kvalitete, ga je Kominterna 1938 določila za glavnega sekretarja KPJ, ki pa tako doma kot v Sovjetski zvezi ni imela veliko teže. Josip Broz je v naslednjih letih partijo korenito preobrazil, jo spremenil v strnjeno falango in jo 1941, ko so Nemčija, Italija in druge sosednje države, članice osi, napadle, premagale in razkosale kraljevino Jugoslavijo, povedel v narodnoosvobodilni boj. Šlo je za epski podvig, ki se je sklenil 1945 z mogočno armado in zmago – ta je bila za Slovence posebej pomembna, saj so si s pomočjo Hrvatov, Srbov in drugih jugoslovanskih narodov začrtali meje, ki so skoraj sovpadale z njihovim etničnim prostorom, ter postavili temelje svoji državnosti. Druga svetovna vojna je z nasiljem, kakršnega človeštvo še ni poznalo, omadeževala tudi partizansko gibanje, je pa vendar Titu in njegovim sodelavcem dala toliko samozavesti, da so se 1948 lahko uprli Stalinovemu trinoštvu. S tem so stopili na pot reformiranega socializma, ki se je izrazil v samoupravnem eksperimentu in neuvrščeni zunanji politiki, osnovani na odklanjanju blokvske razklanosti sveta. Šlo je za velikopotezen načrt, ki ni uspel, delno zaradi notranje razklanosti jugoslovanske družbe, delno zaradi Titove nezmožnosti, da bi krotil svojo slo po oblasti. — JOŽE PIRJEVEC

Edvard Kardelj

Vodilni hrvaški komunist Vladimir Bakarić je na začetku osemdesetih let prejšnjega stoletja ugotavljal: »Naš sistem je Kardeljev sistem, a brez Tita ne bi bil mogoč.« Zares je Edvard Kardelj (Ljubljana, 7. januarja 1910–10. februarja 1979) opravil svoje življenjsko delo v Titovi senci, kar ni bilo preprosto glede na razliko v njihovih značajskih potezah. Kakor je bil Tito karizmatičen in oblastiželjen, toliko je bil Kardelj zadržan in zaprt vase, kar pa ne pomeni, da bi v njem ne gorela iskra polnokrvnega revolucionarja. Izhajal je iz revne delavske družine, ki mu ni mogla omogočiti visokošolskega študija. To pomanjkljivost je vse svoje življenje skušal nadoknadi z zagrizenim intelektualnim delom, zaradi katerega se je kmalu uveljavil kot vodilni partijski ideolog. KPJ se je priključil že zelo mlad in se v njej izkazal s privrženostjo ideji, ki je nista mogla okrniti ne mučenje v zaporih kralja Aleksandra ne moskovska izkušnja Stalinovega trinoštva. Slednja je vcepila Kardelju veliko zadržanost do Sovjetske zveze in njenega voditelja, ki jo je še najbolj učinkovito izrazil z rezkim odgovorom na vprašanje Borisa Žiherla, kaj je pravzaprav vzrok informbirojevskega razkola: »Džingiskan.« Ta odklonilni odnos sicer Kardelju ni preprečil, da bi med narodnoosvobodilno borbo in po njej tudi sam ne priporočal krvavega zatrtja nasprotnikov revolucije, ga je pa silil, da v svojem ideološkem načrtovanju bodočnosti išče, v nasprotju z »azijsko«, evropsko pot v socializem. Da bo slednji v Jugoslaviji drugačen od ruskega, je napovedal že v svojem govoru aktivistom na Pugledu aprila 1943, načrtno pa ga je začel udejanjati po 1948, ko je postalo jasno, da je razkol s Stalinom dokončen. V to obdobje spada tudi Kardeljeva izvolitev za častnega člana SAZU (6. decembra 1949). Kardelj se je tedaj komaj vrnil iz New Yorka, kjer je na zasedanju Generalne skupščine OZN z vso odločnostjo denunciral sovjetski »hegemonizem« in obenem dosegel največji uspeh v svoji diplomatski karieri: izvolitev Jugoslavije kot nestalne članice VS. Dosežek je bil ogromen, saj je pomenil, da bi bila Jugoslavija med sodniki, če bi jo Sovjetska zveza napadla (kar bi bilo mogoče). Od tega triumfa naprej Kardelj ni imel več zadržkov: svojo kritiko Stalinovega režima je razširil na notranjo politiko, ugotavljal, da v Sovjetski zvezi ni na oblasti delavski razred, temveč »kasta« partijskih funkcionarjev, zahteval, da se isto ne zgodi tudi v Jugoslaviji. Bil je med sooblikovalci samoupravnega sistema, ki ga je od 1950 do svoje smrti stalno dograjeval v iskanju direktne demokracije, popolnejše od strankarskega sistema na zahodu in zmožne, da vsakemu osebkju da čim več svobodnega odločanja pri oblikovanju lastnega življenja in iskanju osebne sreče. V tem mu ni uspelo, saj je gradil utopijo, ki ni bila po meri jugoslovanske danosti. Več uspeha je imel v težnji, da zagotovi slovenskemu narodu enakopraven status znotraj SFRJ oziroma mu omogoči izstop iz nje, če bo treba. V tem smislu je v vse ustave, katerih idejni oče je bil, vključeval člen, ki je govoril o pravici do samoodločbe in odcepitve. — JOŽE PIRJEVEC

SAZU

Imensko kazalo članov

A

Andolšek - Jeras, Lidija 369
 Andrić, Ivo 437
 Apostolski, Mihailo 411

B

Bajec, Anton 103
 Bajt, Aleksander 15
 Balenović, Krešimir 425
 Barton, sir Derek Harold Richard 425
 Bartoš, Milan 411
 Batis, Janez 371
 Bedjanič, Milko 373
 Beier, Friedrich-Karl 411
 Belić, Aleksandar 419
 Benac, Alojz 411
 Benhart, František 437
 Bergles, Arthur E. 425
 Berkopec, Oton 105
 Bernik, Janez 265
 Bevk, France 267
 Bezlaj, France 107
 Blinc, Robert 185
 Bogdanović, Milan 437
 Bole, Jože 223
 Borisevič, Nikolaj A. 425
 Boršnik, Marja 169
 Brajdić, Ivan 437
 Brajković, Vladislav 411
 Bravničar, Matija 269
 Brecelj, Bogdan 375
 Breznik, Anton 171
 Brodar, Srečko 225
 Broz Tito, Josip 449
 Brzin, Miroslav 377
 Bujas, Zoran 411
 Butozan, Vaso 443

C

Cankar, Izidor 17
 Cevc, Emilijan 19
 Cigoj, Stojan 21
 Cilenšek, Johann 437
 Cronin, James W. 425
 Cvetko, Dragotin 23

Č

Čamo, Edhem 443
 Čelešnik, Franc 407
 Černigoj, Avgust 437
 Čop, Bojan 109
 Čubrilović, Vasa 411

D

Deanović, Mirko 419
 Demus, Otto 412
 Despić, Aleksandar 425
 Djordjević, Jovan 412
 Djurdjev, Branislav 412
 Djuričić, Ilija 443
 Dolar, Davorin 187
 Dolenc, Metod 25
 Dolinar, Lojze 271
 Drovenik, Matija 227
 Drujan, Boris 443
 Dyggve, Ejnar 412

E

Elsner, Norbert 431

F

Fettich, Janez 379
 Finžgar, Alojzij 27
 Finžgar, Fran Saleški 273
 Fischer, Kurt von 412
 Flaker, Aleksandar 419
 Franchini, Aldo 443
 Frangeš, Ivo 419
 Fučić, Branko 412

G

Gabrovec, Stane 29
 Gams, Ivan 229
 Gaspari, Maksim 275
 Gavazzi, Milovan 419
 Geršković, Leon 412
 Gestrin, Ferdo 31
 Geyer, Otto F. 431
 Gligorić, Velibor 419
 Golia, Pavel 277
 Golič, Ljubo 189
 Goričar, Jože 33
 Grad, Anton 173

Gradnik, Alojz 279
 Grafenauer, Bogo 35
 Grafenauer, Ivan 111
 Grafenauer, Stanko 231
 Grdenić, Drago 425
 Grickat - Radulović, Irena 419
 Grimič, Vill 437
 Grošelj, Milan 113
 Gubenšek, Franc 191
 Gušić, Branimir 443
 Gyergyek, Ludvik 193

H

Hadži, Jovan 233
 Hafner, Stanislav 419
 Hahn, Erwin L. 425
 Hauptmann, Ljudmil 412
 Hegedušić, Krsto 437
 Herak, Milan 431
 Hieng, Andrej 355
 Horvat, Matija 381
 Hottinger, Lukas C. 431

I

Ibrovac, Miodrag 420
 Ilesić, Svetozar 235
 Ingolič, Anton 281
 Inkret, Andrej 115
 Ivić, Milka 420
 Ivić, Pavle 420

J

Jakac, Božidar 283
 Jakopič, Rihard 285
 Jakopin, Franc 117
 Jama, Matija 287
 Jovčić, Dimitrije 443
 Jurančić, Janko 119

K

Kahl, Hans-Dietrich 413
 Kalin, Boris 289
 Kalin, Zdenko 291
 Kambič, Vinko 383
 Karamata, Stevan 431
 Kardelj, Edvard 450
 Katritzky, Alan R. 426

Kenk, Roman 431
 Kermauner, Taras 121
 Kermavner, Dušan 37
 Kidrič, Boris 39
 Kidrič, France 123
 Klopčič, Mile 293
 Koblar, France 125
 Kochansky - Devidé, Vanda 431
 Kogoj, Franjo 444
 Koneski, Blaže 420
 Konstantinović, Zoran 420
 Korošec, Viktor 41
 Kos, Božidar 295
 Kos, Gojmir Anton 297
 Kos, Milko 43
 Kosmač, Ciril 299
 Kossack, Georg 413
 Kostrenčić, Marko 413
 Košir, Alija 385
 Kovačić, Lojze 301
 Kovič, Kajetan 303
 Kozak, Juš 305
 Kozina, Marjan 307
 Koželj, Venčeslav 195
 Kranjec, Miško 309
 Krašovec, Metka 357
 Krašovec, Stane 45
 Kratochvíl, Josef 432
 Kravar, Miroslav 420
 Krbek, Ivo 413
 Kreft, Bratko 311
 Krek, Gregor (Gojmir) 47
 Krek, Uroš 313
 Kretzenbacher, Leopold 420
 Krklec, Gustav 438
 Krleža, Miroslav 438
 Kuhelj, Anton 197
 Kühn, Othmar 432
 Kumbatović Kalan, Filip 127
 Kuret, Niko 129
 Kušej, Gorazd 49
 Kušej, Rado 51
 Kyovsky, Rudi 53

L

Lajovic, Anton 315
 Laroche, Emmanuel 421

Lavrač, Ivan 93
 Lavrič, Božidar 387
 Lavrin, Janko 421
 Leeming, Henry 421
 Lenček, Rado L. 421
 Lobe, Feliks 199
 Logar, Janez 131
 Logar, Tine 133
 Lorković, Zdravko 432
 Luckmann, Thomas 413
 Lukić, Radomir 413
 Lukman, Franc Ksaver 175
 Lunaček, Pavel 389

M

Maceljski, Milan 432
 Majer, Boris 55
 Maksimović, Desanka 438
 Mansfield, Peter 426
 Mardešić, Sibe 426
 Matevski, Mateja 438
 Matičetov, Milko 135
 Matjašič, Janez 237
 Mayer, Ernest 239
 McLaren, Anne 444
 Mekuli, Esad 444
 Melik, Anton 241
 Melik, Vasilij 57
 Menart, Janez 317
 Merchant, Mylon Eugene 426
 Merhar, Boris 137
 Merku, Pavle 438
 Micevski, Kiril 432
 Michie, Donald 426
 Mihajlović, Mihajlo Lj. 426
 Mihalić, Slavko 438
 Mihelič, France 319
 Milčinski, Janez 391
 Milčinski, Lev 393
 Minatti, Ivan 321
 Mohorovičić, Andre 439
 Mole, Vojeslav 413
 Moravec, Dušan 139
 Moszyński, Leszek 421
 Müller-Karpe, Hermann 414
 Murko, Matija 421
 Mušič, Marjan 323

Mušič, Zoran 439

N

Nahtigal, Rajko 141
 Negovski, Vladimir A. 444
 Nejedly, Zdenek 414
 Neubauer, Robert 395
 Nitsch, Kazimierz 421
 Nougayrol, Jean 414
 Novak, Franc 397
 Novak, Grga 414

O

Ocvirk, Anton 143
 Olszak, Waclaw 426
 Oštir, Karel 145

P

Panteleev, Dimitr 439
 Paulin, Alfonz 253
 Pavček, Tone 325
 Pavičević, Branko 414
 Pavlov, Todor 414
 Pavšič, Vladimir (Bor, Matej) 327
 Pécsi, Márton 432
 Peklenik, Janez 201
 Persianinov, Leonid Semenovič 444
 Peterlin, Anton 203
 Pitamic, Leonid 59
 Plečnik, Jože 329
 Plemelj, Josip 205
 Pleničar, Mario 243
 Pleterski, Janko 61
 Pogačnik, Jože 147
 Polec, Janko 63
 Popov, Andrej Vladimirovič 432
 Potrč, Ivan 331
 Prelog, Vladimir 426
 Pretnar, Stojan 65
 Prevoršek, Dušan 427
 Prokop, Otto 444
 Prunč, Erich 421
 Pusić, Eugen 414

R

Rajičić, Stanojlo 439
 Rakovec, Ivan 245

Rammelmeyer, Alfred 422
 Ramovš, Fran 149
 Ramovš, Primož 333
 Rant, Zoran 427
 Ravnikar, Edvard 335
 Rechinger, Karl Heinz 432
 Regen, Ivan 255
 Rigler, Jakob 177
 Rumpler, Helmut 414
 Rus, Veljko 67

S

Saeverud, Harald 439
 Safar, Peter 444
 Salopek, Marijan 444
 Samec, Maks 207
 Savić, Pavle 427
 Seidl, Ferdinand 257
 Sever, Savin 359
 Severn, Roy T. 427
 Simoniti, Primož 151
 Sirotković, Jakov 415
 Skok, Petar 422
 Slodnjak, Anton 153
 Sovre, Anton 155
 Spacal, Lojze 439
 Stanković, Siniša 433
 Stankowski, Jan 427
 Stanonik, Janez 157
 Stele, France 69
 Stern (Štern), Pavao 445
 Stevanović, Petar 433
 Stuhlpfarrer, Karl 415
 Stupica, Gabrijel 337
 Svane, Gunnar Olaf 422
 Szentágothai, János 445

Š

Šalamun, Tomaž 339
 Šašel, Jaroslav 95
 Šeligo, Rudi 361
 Šercelj, Alojz 247
 Šidak, Jaroslav 415
 Škerjanc, Lucijan Marija 341
 Škerlj, Milan 71
 Škerlj, Stanko 159
 Šlebinger, Janko 179

Šnuderl, Makso 73
 Štampar, Andrija 445
 Šuklje, Lujo 209

T

Tavčar, Alois 433
 Tavčar, Igor 399
 Taylor, Alan John Percival 415
 Tesnière, Lucien 422
 Teune, Henry 415
 Todorović, Kosta 445
 Tolstoj, Nikita Iljič 422
 Tomović, Rajko 427
 Toporišič, Jože 161
 Trofenik, Rudolf 415
 Trontelj, Jože 401
 Trstenjak, Anton 75

U

Udovič, Jože 343
 Ušeničnik, Aleš 77

V

Vavilov, Sergej Ivanovič 445
 Vavpetič, Lado 79
 Veber, France 97
 Vidav, Ivan 211
 Vidmar, Josip 163
 Vidmar, Milan 213
 Vilfan, Sergij 81
 Vodovnik, Lojze 215
 Volkov, Mstislav Vasiljevič 445
 Vouk, Vale 433
 Vratuša, Anton 83
 Vrišer, Igor 249
 Vučenov, Dimitrije 422
 Vuga, Saša 345

W

Waugh, John S. 427
 Wollman, Frank 422
 Wraber, Maks 259

Z

Zadnikar, Marijan 85
 Zadavec, Franc 165
 Zajc, Dane 347

Závada, Vilém 439
Ziherl, Boris 87
Zlobec, Ciril 349
Zupančič, Rihard 217
Zupanec - Sodnik, Anica 363
Zwitter, Fran 89

Ž
Župančič, Andrej O. 403
Župančič, Oton 351

Avtorji gesel za pokojne dopisne člane

I. razred	Barbara Šatej
II. razred	Alenka Porenta
III. razred	Ivan Bratko (D. Michie, R. Tomović), Igor Emri (M. E. Merchant, W. Olszak), Peter Fajfar (R. T. Severn), Josip Globevnik (S. Mardešić), Igor Grabec (A. E. Bergles, Z. Rant), Gabrijel Kernel (J. W. Cronin), Raša Pirč (N. A. Borisevič, E. L. Hahn, P. Mansfield, J. Stankowski), Branko Stanovnik (A. Despić, P. Savić, J. S. Waugh), Miha Tišler (K. Balenović, D. H. R. Barton, A. R. Katritzky, M. L. Mihajlović, V. Prelog, D. Prevorsek)
IV. razred	Matija Gogala (N. Elsner, R. Kenk, J. Kratochvíl, Z. Lorković, A. V. Popov), Andrej Kranjc (M. Pécsi), Ivan Kreft (A. Tavčar), Jože Maček (M. Maceljški), Boris Sket (S. Stanković), Dragica Turnšek (O. F. Geyer, M. Herak, L. C. Hottinger, S. Karamata, V. Kochansky - Devidé, O. Kühn, P. Stevanović), Mitja Zupančič (K. Micevski, K. H. Rechanger, V. Vouk)
V. razred	Milček Komelj
VI. razred	Zvonka Zupanič Slavec

Nedigitalizirano slikovno gradivo iz arhiva SAZU sta skenirala Igor Lapajne (ZRC SAZU) in Marko Zaplatil (ZRC SAZU); fotografirala sta tudi umetniške slike, ki jih hrani SAZU.

Pred koncem redakcije smo skušali urediti vse obveznosti do vseh nosilcev avtorskih pravic slikovnega gradiva, vendar v nekaterih primerih to ni bilo mogoče, zato jih prosimo, naj se oglasijo.

Redakcija je bila končana 1. oktobra 2018.

